

ISSN 1731-7517, e-ISSN 2956-5014

ŚRODKOWOEUROPEJSKIE STUDIA POLITYCZNE

CENTRAL EUROPEAN
POLITICAL STUDIES

2 / 2025

Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM w Poznaniu

Rada naukowa:

Tadeusz WALLAS (przewodniczący, Polska), Tadeusz BODIO (Polska),
Jochen FRANZKE (Niemcy), Włodimir RIZUN (Ukraina)

Redaktor naczelny:

Andrzej STELMACH

Zastępca redaktora naczelnego:

Szymon OSSOWSKI

Sekretarz redakcji:

Marcin ŁUKASZEWSKI

Członkowie redakcji:

Edward JELIŃSKI, Agnieszka STĘPIŃSKA, Marek ŻYROMSKI

Redaktorzy tematyczni:

Janusz ADAMOWSKI (systemy medialne)

Roman BÄCKER (język polityki)

Maria MARCZEWSKA-RYTKO (samorząd terytorialny)

Dorota PIONTEK (komunikowanie polityczne)

Grzegorz PIWNICKI (bezpieczeństwo narodowe)

Ryszard PARADOWSKI (filozofia polityki)

Jędrzej SKRZYPCZAK (dziennikarstwo i komunikacja społeczna)

Jacek SOBCZAK (myśl polityczna, filozofia prawa)

Alicja STĘPIEŃ-KUCZYŃSKA (stosunki międzynarodowe)

Arkadiusz ŻUKOWSKI (kultura polityczna)

Redaktorzy językowi:

Agnieszka MIELCZAREK, Malcolm CZOPINSKI, Thomas MEHLHAUSEN

Projekt okładki – Monika KROPIDŁOWSKA

© Copyright by Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 5, 61-614 Poznań

Wydawca: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 5, 61-614 Poznań

Poznań 2025

Czasopismo ukazuje się w wersji elektronicznej i drukowanej.
Wersją pierwotną czasopisma jest wersja elektroniczna.

ISSN 1731-7517, e-ISSN 2956-5014

Skład komputerowy – „MRS”, 60-408 Poznań, ul. P. Zołotowa 23, tel. 605087690
Druk i oprawa – DRUKARNIA OLEJNIK, www.olejnik.com.pl

Spis treści

Alina KASZKUR	
Dzielnice innowacji w ekosystemach polityki miejskiej: rola uczelni jako instytucji zakotwiczonej	7
Agnieszka FILIPIAK	
Dezinformacja oparta na tożsamościach: płęć jako kategoria dezinformacji politycznej. Analiza narracji dotyczących polityczek Nowej Lewicy	25
Paweł ŁOKIĆ	
TikTok i X jako narzędzia komunikacji politycznej w kampanii parlamentarnej w 2023 roku w Polsce	45
Krzysztof KOŻBIAŁ	
Społeczeństwo i główne partie polityczne Republiki Czeskiej wobec pamięci o komunizmie	67
Maciej MAGIERA	
Dychotomiczny charakter cyfrowego pieniądza banków centralnych (CBDC)	85
Lesław ROSICKI, Remigiusz ROSICKI	
Penal Policy as Exemplified by the Criminalisation of the Offences of Espionage-Related Subversion and Sabotage in Poland	99
Adam JASKULSKI	
Koncepcja zmiany instytucjonalnej i jej zastosowanie w Unii Europejskiej z uwzględnieniem znaczenia specyfiki prawa Unii Europejskiej	129
Adam BARABASZ	
Niemcy wobec konfliktu rosyjsko-gruzińskiego 2008	147
Natalia KLEJDYSZ	
Wojna a emancypacja kobiet: nieoczekiwane skutki konfliktów	183
Maria ROŻNOWSKA	
Konstrukcja dóbr osobistych i kształtowanie „nowych” dóbr osobistych w kontekście doktryny praw człowieka	201
Robert KMIECIAK	
Czy w Polsce potrzebny jest samorząd gospodarczy? Rozważania na temat systemu reprezentowania interesów środowiska społecznego przedsiębiorców	219

Paweł BYKOWSKI

Strategia rozwoju jednostki samorządu terytorialnego jako instrument planowania lokalnego. Bariery i zagrożenia związane z ochroną środowiska naturalnego i energetyką w skutecznej implementacji dokumentu	239
---	-----

Edyta GOSK, Ewelina RUDOWSKA

Przemysł budowlany na drodze do Zielonego Ładu – kraje środkowoeuropejskie	257
--	-----

Monika MUSZYŃSKA

Czy jesteśmy eko? Rola technologii w rewolucjonizowaniu przemysłu tworzyw sztucznych	281
--	-----

Anastazja JANKIEWICZ

Gospodarka obiegu zamkniętego jako element systemu bezpieczeństwa energetycznego Polski	299
---	-----

Mariusz SARNIAK, Tomasz BRZĄKAŁA

Klasyfikacja systemów fotowoltaicznych typu off-grid oraz ich wpływ na współczynniki autokonsumpcji i samowystarczalności instalacji prosumenckich	315
--	-----

Krzysztof MELNAROWICZ

Polityka państwa a fundusze private equity w kontekście finansowania zrównoważonej energetyki odnawialnej	329
---	-----

Radosław SZCZERBOWSKI, Natalia KASIŃSKA

Elektrownie jądrowe jako przyszły fundament bezpieczeństwa	349
--	-----

Viktoriia HUROCHKINA, Marcin KĘSY

Sanctions Tax Policy of Countries in the Management of System of Strengthening International Economic Security in Central Europe	373
--	-----

Izabella KĘSY

Managing the Cities of the Future and the Energy Needs of Cities	399
--	-----

Aleksander KOŹMIŃSKI

Rolnicze wyspy energetyczne jako narzędzie bezpieczeństwa i dywersyfikacji dochodów na terenach wiejskich	421
---	-----

Marcin KOŚCIELNIAK

Rola technologii odnawialnych źródeł energii w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego: Studium przypadku	437
---	-----

Noty o autorach	457
-----------------------	-----

Contents

Alina KASZKUR	
Innovation Districts Within Urban Policy Ecosystems: the Role of Universities as Anchor Institutions	7
Agnieszka FILIPIAK	
Identity-Based Disinformation: Gender as a Differentiating Category for Political Disinformation. A Comparative Analysis of Narratives Concerning Female and Male Politicians of the New Left	25
Paweł ŁOKIĆ	
TikTok and X as Tools of Political Communication in the 2023 Parliamentary Campaign in Poland	45
Krzysztof KOŻBIAŁ	
Society and the Main Political Parties of the Czech Republic Towards the Memory of Communism	67
Maciej MAGIERA	
The Dichotomous Nature of Central Bank Digital Currency (CBDC)	85
Lesław ROSICKI, Remigiusz ROSICKI	
Polityka karna na przykładzie kryminalizacji przestępstwa dywersji i sabotażu szpiegowskiego w Polsce	99
Adam JASKULSKI	
The Concept of Institutional Change and its Application in the European Union	129
Adam BARABASZ	
Germany and the Russian-Georgian Conflict 2008	147
Natalia KLEJDYSZ	
War and Women's Emancipation: Unexpected Consequences of Conflict	183
Maria ROŻNOWSKA	
The Construction of Personal Rights and the Formation of "new" Personal Rights in the Context of Human Rights Doctrine	201
Robert KMIECIAK	
Is Economic Self-Government Needed in Poland? Reflections on the System for Representing the Interests of the Entrepreneurial Community	219

Paweł BYKOWSKI	
The Development Strategy of a Local Government as an Instrument of Local Planning: Barriers and Threats Related to Environmental Protection and Energy in the Effective Implementation of the Document	239
Edyta GOSK, Ewelina RUDOWSKA	
Construction Industry on the Path to the Green Deal – Central European Countries	257
Monika MUSZYŃSKA	
Are we Eco? The Role of Technology in Revolutionizing the Plastics Industry	281
Anastazja JANKIEWICZ	
Circular Economy as an Element of Poland's Energy Security System	299
Mariusz SARNIAK, Tomasz BRZĄKAŁA	
Classification Of Off-Grid Photovoltaic Systems and Their Impact on the Self-Consumption and Self-Sufficiency Rates of Prosumer Installations	315
Krzysztof MELNAROWICZ	
State Policy and Private Equity Funds in the Context of Financing Sustainable Renewable Energy	329
Radosław SZCZERBOWSKI, Natalia KASIŃSKA	
Nuclear Power Plants as the Future Foundation of Energy Security – Selected Aspects	349
Viktoriia HUROCHKINA, Marcin KĘSY	
Polityka podatkowa i sankcje państw w zarządzaniu systemem wzmacniania międzynarodowego bezpieczeństwa gospodarczego w Europie Środkowej	373
Izabella KĘSY	
Zarządzanie miastami przyszłości i zapotrzebowaniem energetycznym miast	399
Aleksander KOŹMIŃSKI	
Agricultural Energy Islands as a Tool for Security and Income Diversification in Rural Areas	421
Marcin KOŚCIELNIAK	
The Role of Renewable Energy Sources in Ensuring Energy Security: A Case Study	437
Contributors	457

Alina KASZKUR

DOI 10.14746/ssp.2025.2.1

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

 ORCID: 0000-0003-0845-2186

Dzielnice innowacji w ekosystemach polityki miejskiej: rola uczelni jako instytucji zakotwiczonej

Streszczenie: Artykuł podejmuje kwestię dzielnic innowacji jako instrumentu polityki miejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem roli uniwersytetów jako instytucji zakotwiczonej. Dzielnicę innowacji to obszary miejskie sprzyjające współpracy między nauką, biznesem i administracją w tworzeniu innowacji. Uniwersytety posiadają potencjał do pełnienia funkcji moderatorów tej współpracy oraz architektów środowiska wspierającego przedsiębiorczość i wymianę wiedzy. Autorka odwołuje się do modeli Triple Helix i Quadruple Helix jako teoretycznych ram opisujących wielowymiarowe powiązania w ekosystemach innowacji. Przykład Innovation District Copenhagen ilustruje, jak formalne partnerstwo instytucji naukowych z władzami miasta i biznesem wspomaga procesy wspólnego tworzenia wartości i rozwoju ekosystemu. Wśród kluczowych warunków sukcesu dzielnic innowacji autorka wymienia zaangażowanie wszystkich interesariuszy, długoterminowe planowanie oraz wsparcie instytucjonalne. W polskim kontekście realizacja tego modelu napotyka bariery systemowe, finansowe i kulturowe, jednak stanowi znaczącą szansę na transformację uniwersytetów w bardziej społecznie zaangażowane, odpowiedzialne i przedsiębiorcze.

Słowa kluczowe: dzielnice innowacji, instytucje zakotwiczone, uniwersytet, współpraca międzysektorowa

Wstęp

W warunkach transformacji polskich miast w kierunku bardziej innowacyjnych i zrównoważonych, budowanie sieci relacji i współpracy między różnymi podmiotami systemu miejskiego stało się kluczowe dla skutecznej realizacji polityki miejskiej. Ewolucja świadomości w tym zakresie to jednak proces złożony, wymagający wielu zmian, np. w od-

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

niesieniu do kultury organizacyjnej, niekiedy nawet modelu funkcjonowania tych podmiotów.

Uniwersytety, których pola aktywności tradycyjnie wiązały się przede wszystkim z edukacją oraz prowadzeniem badań naukowych, również musiały odnaleźć się w nowej roli. Zgodnie z oczekiwaniami, powinny one bowiem uczestniczyć w rozwoju społecznym oraz stymulować gospodarkę. Ich współpraca z otoczeniem gospodarczym i instytucjonalnym nabrała zatem dynamiki – stały się one aktywnymi podmiotami, odpowiadającymi na potrzeby społeczeństwa, zarówno w kontekście kierunków badań i wdrożeń, jak i w tworzeniu przestrzeni debaty czy upowszechnianiu wiedzy. Zauważalny wzrost skali ich instytucjonalnego zaangażowania wynika również ze zmian w systemie szkolnictwa wyższego oraz zasad uzyskiwania dodatkowych źródeł finansowania badań, ukierunkowanych na wzmocnienie roli uczelni w tworzeniu dobra publicznego oraz zdolności do nawiązywania wielopłaszczyznowych relacji.

Niemniej jednak, aby potencjał tej współpracy przekładał się na realne korzyści rozwojowe, także w skali lokalnej, przed władzami miast pojawia się wyzwanie optymalizacji modelu współdziałania z uczelniami wyższymi. Koncepcja dzielnic innowacji, które zyskują coraz większą popularność również w Polsce, może stanowić potencjalną odpowiedź na te wyzwania. Autorka artykułu podejmuje się zatem próby charakterystyki dzielnic innowacji oraz wyjaśnienia roli uczelni jako instytucji zakotwiczących w ich powstawaniu i rozwoju, ze wskazaniem implikacji dla polityk miejskich w Polsce. W tym celu przyjmie założenie, że z uwagi na koncentrację przestrzenną oraz komplementarność kompetencji dzielnice innowacji tworzą sprzyjające warunki do rozwoju współpracy międzysektorowej pomiędzy administracją publiczną, uczelniami, sektorem biznesu oraz społeczeństwem obywatelskim. Autorka postara się odpowiedzieć na następujące, szczegółowe pytania badawcze: (1) jak definiowane i typologizowane są dzielnice innowacji w literaturze; (2) jakie mechanizmy współpracy i zarządzania wynikają z modeli Triple/Quadruple Helix; (3) jakie praktyki i instrumenty potwierdza studium Innovation District Copenhagen; (4) jakie zasadnicze wyzwania i warunki powodzenia tego typu wdrożeń występują w kontekście polskim.

Przyjęte w artykule ramy teoretyczne opierają się na koncepcji uniwersytetu jako instytucji zakotwiczonej (*anchor institution*), zintegrowanej z perspektywą modelu trójhelikalnego (Triple Helix) i z jego rozszerzeniem czterohelikalnym (Quadruple Helix). Pracę badawczą oparto na strategii jakościowej o charakterze eksplanacyjno-opisowym, łącząc

trzy techniki: systematyzujący przegląd literatury naukowej i raportów instytucjonalnych, krytyczną analizę dokumentów strategicznych i programowych oraz studium przypadku, jako przykładu umożliwiającego mapowanie praktyk na ramy teoretyczne. Pozwoli to połączyć te ostatnie z dowodami empirycznymi i wnioskami dla polityk publicznych.

Koncepcja dzielnic innowacji

Tworzenie tętniących życiem przestrzeni, które będą przyciągały mieszkańców swoją atrakcyjnością i wielofunkcyjnością, a dodatkowo będą impulsem do rozwoju technologicznego i wzrostu gospodarczego to wyzwanie, przed którym staje wielu decydentów miejskich. Jednym z trendów, który wyróżnia się zdolnością do sprostania tego rodzaju wyzwaniom, są powstające dzielnice innowacji.

W oparciu o definicję zaproponowaną przez Joshuę Druckera i Carlę Marię Kayanan (2023, s. 805), dzielnicami innowacji możemy nazwać wyodrębnione obszary miejskie, w których firmy i inne organizacje aktywnie dążą do wspierania innowacji poprzez realizowane polityki i programy, nowoczesne udogodnienia i infrastrukturę oraz odpowiednio ukształtowane przestrzenie miejskie o charakterze gospodarczym i społecznym. Bruce Katz i Julie Wagner (2014, s. 1) dzielnice innowacji odnoszą natomiast do geograficznych obszarów, w których wiodące instytucje zakotwiczone i firmy skupiają się i współpracują ze start-upami, inkubatorami biznesowymi czy akceleratorami. Są to obszary zwarte, dobrze skomunikowane, wyposażone w nowoczesną infrastrukturę technologiczną, oferujące mieszane funkcje mieszkaniowe, biurowe i handlowe.

Można zatem przyjąć, że dzielnice innowacji charakteryzuje przestrzenna koncentracja podmiotów gospodarczych, naukowych oraz różnego rodzaju organizacji ukierunkowanych na kooperację, przedsiębiorczość i rozwój społeczny. Dzielnice te z założenia mają sprzyjać tworzeniu innowacji, wymaga to jednak zaangażowania wielu ważnych podmiotów – publicznych, prywatnych i pozarządowych, z istotną w tym procesie rolą partnerstwa sektora publicznego i prywatnego.

Wspomniani już, Bruce Katz i Julie Wagner (2014, s. 2–3), wyróżnili trzy modele dzielnic innowacji. Pierwszy z nich to model instytucji zakotwiczonej plus (*anchor plus*), odnoszący się do sytuacji, w której w centralnych dzielnicach dużych miast funkcjonują instytucje zakotwiczone, takie jak uniwersytety, szpitale czy wielkie firmy, otoczone in-

frastruktura biznesową. Drugi model dotyczy rewitalizowanych dzielnic miejskich, natomiast trzeci – zurbanizowanego parku naukowego, pierwotnie położonego na przedmieściach, który transformuje się poprzez zagęszczanie zabudowy, poszerzanie funkcji oraz rozwój połączeń komunikacyjnych. W literaturze pojawia się również rozróżnienie, na dzielnice które powstały naturalnie oraz te, które zostały zorganizowane lub zaplanowane (Kneale i in., 2024, s. 16). Z kolei Rosemary Adu-McVie i współpracownicy (2022, s. 18–19) uzależnili swoją klasyfikację dzielnic innowacji od ich cech kontekstowych, funkcjonalnych i strukturalnych, wyróżniając dwa główne typy. Pierwszy obejmuje dzielnice podmiejskie, zróżnicowane i kompleksowe. Funkcjonują one w wysoce sprzyjającym kontekście, z wyraźną dominacją firm krajowych i międzynarodowych, zwłaszcza w sektorze zaawansowanych technologii. Charakteryzują się złożonym układem przestrzennym, z dobrze rozwiniętą infrastrukturą fizyczną i silnym kapitałem ludzkim oraz umiarkowanymi udogodnieniami społecznymi. Typowe dla nich jest zarządzanie na poziomie całej dzielnicy. Drugi typ stanowią dzielnice zróżnicowane, kompleksowe i centralnie położone, funkcjonujące w sprzyjającym kontekście. Ten typ odnosi się do dzielnic zlokalizowanych w centrum miasta, z dominacją małych i średnich firm, z przewagą usług wsparcia. Charakteryzuje je otwarta, mocno zintegrowana z otoczeniem przestrzeń, rozwinięta infrastruktura miejska i środowiskowa oraz obecność kapitału ludzkiego, ale mniejsze powiązania z dużymi firmami. Dominuje tu także zarządzanie lokalne (dzielnicowe).

W przypadku dzielnic innowacji istotnym wyzwaniem jest wykorzystanie potencjału „miejsca” w ekosystemie innowacji. Chodzi o tworzenie przestrzeni sprzyjającej interakcjom społecznym, stymulowaniu nowych relacji, sieci zwiększających współpracę, przestrzeni z ofertą kulturalną, usługową, edukacyjną, atrakcyjnej dla aktywności zawodowej, jak i pod względem mieszkaniowym (Katz i in., 2015). Istotną rolę w procesie tworzenia tego rodzaju dzielnic odgrywają również szerokie partnerstwa oraz wsparcie instytucjonalne i finansowe zarówno władz, jak i otoczenia biznesowego, co daje też możliwość rozwoju modeli współpracy publiczno-prywatnej.

Dzielnice innowacji nie są ukierunkowane wyłącznie do wewnątrz, ale oddziałują też na swoje otoczenie, co przekłada się na ich potencjał rewitalizacyjny, zdolność do aktywizacji sąsiadujących obszarów czy zmniejszania dysproporcji edukacyjnych. Ze względu na ich wielosektorowość stanowią także źródło nowych miejsc pracy dla osób o różni-

cowanych kompetencjach, również spoza dzielnicy (Katz, Wagner, 2014, s. 14–20).

Dzielnice innowacji mogą być szczególnie atrakcyjne dla młodego pokolenia, które poza możliwościami rozwoju, coraz wyżej ceni sobie swój dobrostan. Większą rolę zaczyna zatem odgrywać dla niego środowisko pracy, panująca w nim atmosfera, dostępność mieszkaniowa, usługowa i transportowa. Atuty dzielnic innowacji w tym zakresie, ale także możliwości uzyskania wsparcia finansowego – w tym dostępu do różnego rodzaju programów inkubacyjnych i akceleryacyjnych – co czyni je atrakcyjnymi także dla start-upów. Ich prestiż dodatkowo podnosi orientacja na umiędzynarodowienie. Istotne jest przy tym również, aby kontekst śródmiejski lokalizacji dzielnic innowacji uwzględniał ideę zielonej urbanistyki.

Rola uniwersytetu w procesie tworzenia i rozwoju dzielnic innowacji

Jak już wspomniano, współczesne uniwersytety to nie tylko ośrodki naukowe. Odgrywają one znaczącą rolę w kształtowaniu rozwoju zarówno miast, jak i całych regionów. Generują wiedzę, kształcą specjalistów, tworzą innowacyjne rozwiązania, a przy tym pełnią szereg funkcji kulturotwórczych, stanowiąc jednocześnie platformy dialogu międzysektorowego. Jako duże instytucje, najczęściej ulokowane w centrach miast, dysponują potencjałem budowy sieci współpracy, wzmacniając lokalne ekosystemy. Obecność uniwersytetu jako instytucji zakotwiczonej często bywa przy tym kluczowa dla powstania, ale i dalszego rozwoju dzielnic innowacji.

Amir Asgari i współpracownicy (2023) w swoich badaniach podjęli się próby wskazania kompleksowych ram wdrażania dzielnic innowacji w oparciu o podejście zakotwiczone, bazujące na uniwersytecie.

Badacze wyróżnili zatem ramy, składające się z czterech warstw: uniwersyteckiej, społeczeństwa opartego na wiedzy, rozwoju miejskiego opartego na wiedzy oraz ekosystemu wiedzy. Warstwa uniwersytecka odnosi się do roli uniwersytetu jako generatora innowacji i moderatora we wdrażaniu regionalnego systemu innowacji. W podejściu zakotwiczanym to na uniwersytecie spoczywa odpowiedzialność stworzenia środowiska umożliwiającego współpracę, dialog i przepływ wiedzy oraz zarządzanie w dzielnicy innowacji. Jako instytucja budująca ekosystem bazujący na wiedzy, ma on również za zadanie stworzenie odpowiedniej

kultury organizacyjnej oraz procedur, wspierających powstawanie innowacji i rozwój sieci współpracy. Rola, jaką pełni uniwersytet, determinuje także programy nauczania oraz kierunki prowadzonych w nim badań. Powinny one uwzględniać problemy dzielnic innowacji, poszukiwać sposobów ich rozwiązania oraz zwiększać zaangażowanie uczelni w życie społeczno-gospodarcze. Równie ważne jest wdrażanie modeli partycypacyjnych w zarządzaniu dzielnicą tak, aby jak najwięcej podmiotów w niej działających, włączało się w procesy decyzyjne i prowadziło ze sobą realny dialog. Uczelni daje to możliwość korzystania z różnorodnych zasobów, np. finansowych czy społecznych – podobnie powinno to działać także w drugą stronę. Pełnienie roli kotwicy w dzielnicy innowacji zobowiązuje zatem uczelnie przede wszystkim do definiowania podstawowych wartości oraz tworzenia narzędzi sprzyjających rozwojowi działających tam podmiotów. Drugą z wyróżnionych przez badaczy warstw dzielnic innowacji stanowi społeczeństwo oparte na wiedzy. Oznacza to proces instytucjonalizacji wartości związanych z wiedzą oraz kształtowania specyficznej kultury myślenia. Przejawia się to w promocji działalności opartych na innowacjach oraz nieszablonowego myślenia. Podstawą kształtowania dzielnic innowacji jest model zaangażowania społecznego i współpracy, sprzyjający spontanicznym spotkaniom i wymianie pomysłów. W przypadku uczelni będzie to m.in. wsparcie dla interdyscyplinarności. Istotną rolę odgrywa także kwestia pozyskiwania talentów – dla których dzielnica innowacji powinna kojarzyć się z miejscem atrakcyjnym, zapewniającym odpowiednie warunki do życia i rozwoju zawodowego. Trzecia warstwa odnosi się do rozwoju miejskiego opartego na wiedzy. Badacze zwracają tu uwagę na kwestię zagospodarowania przestrzeni miejskiej, tworzenia jej z myślą o wspieraniu procesów kreowania innowacji, dbałości o jej formę, funkcjonalności oraz atrakcyjny wizerunek. Ważna rola przypada także inwestycjom, dzięki którym powstają nowe podmioty, a dzielnice innowacji mogą trwale się rozwijać. Kolejną, wyróżnioną w tej warstwie kwestią, są elastyczne regulacje zarządcze. Powinny one cechować się zwinnością i zachęcać do podejmowania oraz rozwijania działalności przez różne podmioty właśnie w obrębie dzielnic innowacji. Badacze podkreślają także znaczenie sieci, które pozwalają, aby wiedza i inne zasoby krążyły w ekosystemie społecznym, przyczyniając się do generowania innowacji. Ostatnią z warstw stanowi ekosystem wiedzy jako podstawa funkcjonowania dzielnicy. Tworzące go komponenty połączone są siecią przepływu wiedzy, z generatorem innowacji w centrum – czyli instytucją zakotwiczoną. Sprzyja ona dzia-

łałości przedsiębiorczej, wykorzystuje w procesach zarządczych analizy danych oraz doświadczenie mieszkańców. Współpraca wewnątrz dzielnicy opiera się na wzajemnych korzyściach, szczególnie tych gospodarczych, ponieważ każdy podmiot wnosi pewien wkład, zwiększając szanse rozwojowe własne i innych. Takie społeczeństwo jest tym samym przygotowane do pełnienia roli fascyliatora, wspierając rozwój przedsiębiorczości (Asgari i in., s. 38–42).

Wdrażanie dzielnic innowacji w oparciu o scharakteryzowany powyżej model wymaga zatem przemian na wszystkich poziomach ram oraz ich wzajemnej integracji. Uniwersytet zaś, jako instytucja zakotwicząca, z nadrzędną w tym procesie rolą, podlega przemianom wewnętrznym, jak i transformuje swoje otoczenie.

Uniwersytety i inne placówki badawcze zlokalizowane w dzielnicach innowacji, pełniąc funkcję instytucji zakotwiczących, stają się aktywnymi partnerami w realizacji polityki miejskiej. Potencjał naukowo-badawczy, jakim dysponują, przyciąga biznes – zarówno początkujące start-upy, jak i firmy zaawansowane technologicznie – które w bliższym sąsiedztwie dostrzegają szanse rozwoju. Taka lokalizacja daje możliwości częstszego kontaktu fizycznego, organizacji spotkań, konferencji, co sprzyja wymianie myśli, doświadczeń czy też lepszemu rozumieniu swoich potrzeb. Dodatkowo umożliwia także budowanie partnerstw, realizację wspólnych projektów, transferowanie wyników badań naukowych. Obecność uczelni to również dostęp do wysokiej jakości wiedzy eksperckiej, usług badawczych czy wykwalifikowanych absolwentów. W kontekście społeczności lokalnej uczelnie mogą pełnić funkcje aktywizujące – oferując programy edukacyjne i szkolenia, czy inicjując projekty społeczne. Obecność uczelni jako instytucji zakotwiczących stanowi dla dzielnic innowacji gwarancję stabilności – zarówno w wymiarze infrastrukturalnym, ale i w zakresie procesów badawczych, które w znacznej części finansowane są ze środków publicznych. Uczelnie przyczyniają się ponadto do budowania prestiżu dzielnicy i zwiększają zaufanie ewentualnych partnerów biznesowych. Analizując ich funkcje, należy także podkreślić znaczenie przedstawicieli nauk społecznych i humanistycznych w kształtowaniu kultury innowacyjności, tak kluczowej dla tych ekosystemów.

Potencjał uczelni w kontekście współpracy obejmuje zarówno dyspozycję do budowy wielosektorowych partnerstw, lecz także uczestnictwo w procesach jako odpowiedzialnego i godnego pośrednika dla miejskich decydentów. Rozwój koncepcji smart city oraz cyfrowych usług publicznych wymaga właśnie takiej wizji współpracy. Dodatkową rolą

uczelni, gwarantującej obiektywizm i bezstronność, jest wspieranie miast w projektowaniu innowacji publicznych z uwzględnieniem ich etycznego aspektu (Goddard i in., 2015).

Uczelnie również czerpią liczne korzyści z funkcjonowania w przedsiębiorczym, miejskim środowisku. Nie tylko bowiem zwiększa to ich szanse na szybszą i bezpośrednią komercjalizację wyników prac badawczo-rozwojowych, ale sprzyja także podejmowaniu przez naukowców odważniejszych działań w zakresie komercjalizacji pośredniej, czyli np. tworzenia spółek spin-off lub spin-out. Ponadto osadzenie uczelni w środku dziejących się procesów gospodarczych i społecznych daje możliwość szybszego eksperymentowania i testowania nowatorskich rozwiązań, dostosowanych do aktualnych potrzeb. Towarzyszą temu jednak także wyzwania, szczególnie te związane z transformacją uniwersytetów w kierunku przedsiębiorczości, przy zachowaniu misji odpowiedzialności społecznej i dbałości o doskonałość naukową.

Innovation District Copenhagen

Przykładem rozwoju koncepcji dzielnicy innowacji jest Kopenhaga, wybrana przede wszystkim z uwagi na model oparty o *anchor institutions*, ale też wyraźną politykę wspierającą budowę ekosystemu innowacji w ramach szerokiej współpracy. Idea powstania dzielnicy innowacji w Kopenhadze wiąże się z rokiem 2011, kiedy to zawarto strategiczne partnerstwo instytucji naukowych z władzami miasta przy współpracy z firmami, ukierunkowane na rozwój ekosystemu innowacji. Co prawda koncepcja *Copenhagen Science City*, z której wywodzi się obecna dzielnica innowacji, była rozwijana już wcześniej, to dopiero formalne partnerstwo stało się impulsem do dalszych działań. W efekcie rozpoczęto budowę obiektów, połączeń transportowych oraz podjęto kroki na rzecz zwiększenia dostępu do nowoczesnej infrastruktury badawczej. Lokalizacja w centrum miasta oraz atrakcyjność tej przestrzeni okazały się przy tym dodatkowym atutem, zwłaszcza dla firm znajdujących się we wczesnej fazie rozwoju, także z uwagi na dogodne warunki dostępu do przestrzeni biurowej (*Copenhagen...*, 2018). W 2024 roku prężnie rozwijający się obszar ewoluował w *Innovation District Copenhagen*. Nie była to jednak tylko zmiana nazwy, ale efekt długofalowej polityki, w efekcie której wyklarowała się nowa koncepcja zarządzania i rozwoju, angażująca wiele podmiotów – naukę, biznes, władze lokalne oraz tym razem tak-

że rządowe, których zaangażowanie miało zasadnicze znaczenie. Organizacja *Innovation District Copenhagen* składa się z sekretariatu oraz rady rozwoju (*Development Council*), w ramach której przedstawiciele Miasta Kopenhaga, Regionu Stołecznego Danii oraz Duńskiej Agencji Budynków i Nieruchomości, ściśle współpracują z instytucjami naukowymi – Uniwersytetem Kopenhaskim i Szpitalem Uniwersyteckim – *Regshospitalet* oraz z uczelnią zawodową – University College Copenhagen, a także z przedstawicielami przemysłu (*Novo Nordisk*), społecznościami start-upów – *COBIS Copenhagen Bio Science Park* i *Symbion*. Dzielnica innowacji to struktura wielopoziomowa, z przypisanymi rolami, kompetencjami i ośrodkami decyzyjnymi. Koncentracja w obrębie dzielnicy kluczowych instytucji – uniwersytetu, szpitala oraz firm, sprzyja synergii zaawansowanych badań w naukach medycznych, naukach o zdrowiu i naukach przyrodniczych. Ułatwia transfer wyników badań z uczelni do praktyki medycznej. University College Copenhagen z kolei dysponuje potencjałem w zakresie szkoleń i praktyk. Podmioty z biznesu wspierają procesy komercjalizacyjne, inwestując zarówno w badania, jak i infrastrukturę. Obecnych tam partnerów wyróżnia doświadczenie współpracy. W dzielnicy funkcjonuje bowiem ponad 500 firm (głównie startup-ów i małych firm), korzystających z możliwości łatwego dostępu do nowoczesnej infrastruktury badawczej, zaawansowanych laboratoriów i wiedzy naukowców. Dużą uwagę przywiązuje się również do rozwoju start-upów oraz programów inkubacji i akceleracji. *Innovation District Copenhagen* została zaprojektowana jako przestrzeń przyjazna do życia, dlatego jej architektura uwzględnia potrzeby społeczne, między innymi w zakresie dostępności. Przykładem takiego podejścia jest dążenie do zwiększenia widoczności działań edukacyjnych czy badawczych, czemu służą na przykład przeszklone partery budynków. Przestrzeń dzielnicy ma charakter włączający i sprzyja różnorodnym aktywnościom: tworzeniu wydarzeń, wymianie informacji, eksperymentowaniu, testowaniu nowych rozwiązań, kreowaniu lokalnych powiązań i sieci współpracy, zachęca do pracy, nauki, ale też spędzania czasu w atrakcyjnej, zielonej przestrzeni miejskiej (*Innovation*). Instytucje zakotwiczone podejmują szereg działań na rzecz wewnętrznych transformacji, obejmujących zarówno zmiany modeli współpracy, jak i na przykład kierunków badań. Inicjują działania na rzecz nawiązywania bezpośredniego dialogu między aktorami o różnych profilach sektorowych. Przykładem jest aktywność uniwersytetu w zakresie warsztatów i szkoleń na rzecz likwidacji barier komunikacyjnych między naukowcami a otoczeniem społeczno-gospo-

darczym, mająca także ułatwiać procesy konstruowania wspólnych ram znaczeń dla działalności innowacyjnej. Ponadto realizowane są programy mentoringowe.

Rzeczony rozwój koncepcji *Innovation District Copenhagen* zyskał w ostatnim czasie znaczące wsparcie polityczne. Od 2024 r. podjęto szereg działań na rzecz transformacji dzielnicy, w efekcie czego rząd Dani, miasto Kopenhaga, Uniwersytet Kopenhaski zawarły porozumienie na rzecz dalszego rozwoju dzielnicy, w szczególności w obszarze nauk przyrodniczych, biotechnologii oraz technologii kwantowych, w oparciu o łączenie badań i działalności biznesowej. Decyzjom politycznym towarzyszą także plany zagospodarowania przestrzennego dzielnicy oraz nowych inwestycji (*Political...*, 2025).

Jest to także element realizacji polityki państwa, ukierunkowanej obecnie na długoterminowe, strategiczne inwestycje w badania naukowe i innowacje, na które w latach 2026–2029 ma zostać przeznaczonych ponad 19 mld DKK. Środki te w największym wymiarze zasilą badania nad technologiami krytycznymi i obronnymi, a także zieloną transformacją, zdrowiem i naukami przyrodniczymi. Zwiększy się fundusz na badania podstawowe wysokiego ryzyka oraz na innowacje i przedsiębiorczość opartą na wiedzy, co ma szansę bezpośredniego przełożenia na rozwój kopenhaskiej dzielnicy innowacji i jej otoczenia (Peterson, 2025).

Decydenci polityczni postrzegają rozwój dzielnic jako szansę na rozwój gospodarczy i podniesienie poziomu innowacyjności. Spotyka się to z pozytywną odpowiedzią ze strony ośrodków naukowych, otwierających się na coraz szersze formy współpracy, w tym pełnienie nowych ról. *Innovation District Copenhagen* stale ewoluuje i nie jest jeszcze projektem zakończonym. Strategiczne podejście do jego rozwoju w kraju, który – choć mierzy się z licznymi wyzwaniami – od lat zajmuje czołowe miejsca w europejskich rankingach innowacyjności, stanowi interesujący model tworzenia dzielnicy innowacji oraz potencjalny kierunek programowania działań prorozwojowych zarówno w wymiarze lokalnym, jak i ogólnokrajowym.

Wyzwania dla dzielnic innowacji

Wśród badaczy i praktyków zajmujących się dziennicami innowacji pojawia się wiele pytań dotyczących szans na pełną realizację tej koncepcji. Jak wskazują wyniki badań Bruce'a Katza i Julie Wagner (2014, s. 14–20), rozstrzygające dla rozwoju tych obszarów mogą okazać się takie

kwestie jak odpowiedzialne przywództwo liderów najważniejszych instytucji, firm i sektorów, na których spoczywają funkcje zarządcze w dzielnicy. To właśnie oni, poprzez swoją postawę i działania, legitymizują sieci rzeczywistej współpracy. Kolejną ważną kwestią jest wyznaczenie wizji wzrostu, uwzględniającej rozwój dzielnicy w różnych perspektywach czasowych oraz w wymiarach ekonomicznym, fizycznym i społecznym. Powinna ona opierać się na wykorzystaniu lokalnych atutów i unikalnych zasobów, a także koncentrować się wokół talentów. Z tego względu tak ważne jest pozyskanie i utrzymanie wysoko wykwalifikowanych specjalistów, co wymaga stworzenia im odpowiedniego środowiska życia – miejsca atrakcyjnego zarówno do pracy zawodowej, ale też do zamieszkania oraz prowadzenia życia rodzinnego i budowy relacji społecznych. Wskazuje się również na potrzebę inwestycji w nowoczesną infrastrukturę, zwiększania dostępu do kapitału oraz promowania wzrostu o charakterze inkluzywnym.

Nie bez znaczenia dla oceny powodzenia koncepcji dzielnic innowacji jest także moment, w którym podejmowane są decyzje o ich powstaniu oraz ogólna sytuacja gospodarcza. Jeśli dzieje się to podczas kryzysu, istnieje ryzyko, że dzielnice traktowane będą jako rozwiązania tymczasowe, mające przede wszystkim przyciągnąć lokalne inwestycje. W ramach swoich badań, Carla M. Kayanan (2021) wyróżniła szereg innych zagrożeń, towarzyszących rozwojowi dzielnic innowacji. Zwróciła uwagę na rosnące wraz z rozwojem dzielnic wartości gruntów, a w konsekwencji na wyzwania, przed którymi stają mniejsze firmy, ale też inne podmioty, niebędące w stanie utrzymać swej obecności w tej przestrzeni. Kayanan zauważa też, że architektura dzielnic innowacji sprzyja rozmywaniu granic między pracą a życiem prywatnym, co prowadzi do zjawiska „ekonomizacji ludzkiego życia”. Julie Wagner (2019) zauważa natomiast, że idee, które przyświecają liderom dzielnic innowacji, nawet przy ich ogromnym zaangażowaniu i dostępie do zasobów, często napotykają na trudności w znalezieniu równowagi między rozwojem innowacyjnej gospodarki, wzmacnianiem sieci społecznych i zawodowych a tworzeniem zrównoważonego środowiska życia. Ważne w tym kontekście jest więc planowanie dzielnic innowacji z perspektywy długoterminowej tak, aby na każdym etapie rozwoju uwzględniać ich włączający charakter, możliwą konieczność wsparcia małych firm, dbałość o dobrostan mieszkańców i promocję work-life balance. Konieczne jest także stałe monitorowanie kierunków rozwoju dzielnicy i szybkie reagowanie na zmiany, chociażby w zakresie dywersyfikacji branż.

Skala wyzwań, w tym także tych o charakterze organizacyjnym, wymaga – jak już wspomniano – skutecznego zarządzania. Ustalenie wspólnej wizji, zasad współpracy oraz alokacji zasobów stanowi pierwszy krok do budowy trwałego partnerstwa, które wraz z rozwojem dzielnicy powinno podlegać większej formalizacji. Dla sukcesu przedsięwzięcia istotne jest też ustanowienie samowystarczalnych struktur finansowania, świadomość wzajemnych korzyści, zaufanie oraz zaangażowanie społeczności lokalnej (Collinge, Adnams, 2025). Włączanie tej ostatniej w środowisko zdominowane przez naukowców i biznes nie jest jednak zadaniem łatwym. Analiza relacji sieciowych i współpracy w Innovation District Copenhagen, prowadzona w oparciu o model Triple Helix (Zob. Carayannis, Campbell, 2009), obejmujący ośrodki naukowe, przedsiębiorstwa i rząd/samorząd lokalny, potwierdza, że jakość ich wzajemnych relacji określa procesy związane z tworzeniem wiedzy i innowacji. Istotną rolę odgrywają tu także korzyści finansowe. Uwzględnienie dodatkowej helisy w modelu Quadruple Helix (Carayannis, Campbell, 2009, zob. także: 2021) integrującej kulturę, media, a przede wszystkim społeczeństwo – postrzegane jako równorzędny twórca i uczestnik procesów innowacyjnych, którego zaangażowanie może generować pożądane innowacje poprzez reorientację badań i rozwoju w kierunku preferencji publicznych (Schütz i in., 2019, s. 131) – ujawnia w tym zakresie jeszcze pewne deficyty. W warunkach polskich jest to natomiast zjawisko dość powszechne, a przez to tym bardziej warte uwagi, zwłaszcza że w ostatnich latach obserwuje się tendencję do tworzenia parków technologicznych, często lokowanych na obrzeżach miast i ukierunkowanych przede wszystkim na funkcje gospodarcze. Ograniczona współpraca z otoczeniem społecznym to bez wątpienia jedna z ich słabszych stron. Podobny problem dotyczy tworzenia kampusów akademickich, które – choć zyskują na infrastrukturze, tworząc np. nowoczesne centra innowacji – to najczęściej funkcjonują jako przestrzenie odizolowane od tętniących życiem miast. Nie oznacza to jednak, że nie dysponują one potencjałem do stworzenia ekosystemów innowacji.

Przyjęcie przez uniwersytety roli instytucji zakotwiczonych będzie natomiast wymagało od nich transformacji na wielu płaszczyznach. Kluczowe staje się dookreślenie obszarów badań, które pozwolą wyróżnić się uczelniom i zbudować ich potencjał do budowy szerszych partnerstw współpracy, a docelowo stworzyć także środowisko przedsiębiorcze wśród naukowców. Ponadto konieczne są zmiany o charakterze systemowym, obejmujące między innymi większą elastyczność organizacyjną,

zdolność do adaptacji oraz gotowość do podejmowania ryzyka. W tym procesie istotną rolę odgrywa polityka państwa, która – poprzez odpowiednie instrumenty finansowe, regulacyjne i programowe – może skutecznie stymulować transformację uczelni oraz wzmacniać ich funkcje w strukturze miejskich ekosystemów innowacji.

Równie ważna jest skoordynowana działalność edukacyjna i socjalizacyjna, ponieważ wiele z tych wyzwań wynika z głęboko zakorzenionych w naszej kulturze sprzeczności. Dobrym przykładem jest tu dominujący model edukacji w Polsce, który być może nawołuje do kreatywności i innowacyjności, jednak w swym organizacyjnym i wychowawczym wymiarze często piętnuje porażkę i niepowodzenia tak bardzo w innowacyjność wpisane (Laska, 2024, s. 257).

Podsumowanie

Mając na uwadze, że to wewnętrzna dynamika determinuje kierunek rozwoju miast, rolą zarządzających jest przynajmniej jej utrzymywanie, a najlepiej – wzmacnianie. Dzielnice innowacji mogą w tym aspekcie pełnić funkcję narzędzia stymulującego, które – wykorzystując potencjał instytucji naukowych, start-upów, przemysłu oraz administracji publicznej – nie tylko napędza wzrost gospodarczy i zwiększa konkurencyjność miast, lecz czyni je także bardziej odpornymi na przyszłe wyzwania. Dla uniwersytetów, które w dzielnicach innowacji mogą pełnić funkcję instytucji zakotwiczących, to zarówno szansa, ale też wyzwanie, wiążące się z odpowiedzialnością za generowanie i zarządzanie innowacjami. Na obecnym etapie rozwoju dzielnic innowacji w Polsce bariery napotymane przez uczelnie wynikają nie tylko z uwarunkowań zewnętrznych, związanych z niskimi nakładami na badania i rozwój oraz przeważającym rozproszeniem instytucji. Są one także pochodną utrwalonej kultury organizacyjnej oraz napięć między tradycyjnie rozumianą rolą uniwersytetów a wymogami współpracy z sektorem biznesu. Przykład Kopenhagi pokazuje jednak, że kluczowe znaczenie w tym procesie ma wsparcie instytucjonalne. Początkowo było ono realizowane przy silnym zaangażowaniu uczelni i władz miejskich, a z czasem partnerstwo ewoluowało na wyższy poziom.

Analiza *Innovation District Copenhagen* ilustruje, że dla Polski nie jest to model prosty do implementacji, chociażby z uwagi na odmienne uwarunkowania instytucjonalne, finansowe i kulturowe. Dania wykazuje

znaczące zaangażowanie w badania i rozwój, z wydatkami na poziomie 2,89% PKB (*Denmark*), podczas gdy w Polsce stanowią one połowę wydatków duńskich – 1,41% PKB (*Działalność*). Danię wyróżnia również wysoka kultura współpracy oraz zaufanie społeczne, których to pochodną jest także zauważalna synchronizacja polityk na wielu szczeblach – co w przypadku Polski nadal pozostaje problematyczne.

Przykład *Innovation District Copenhagen* pokazuje jednak, w jaki sposób inicjatywa oparta na współpracy na poziomie lokalnym, zakładająca perspektywę długoterminową, może przekształcić się w szerzej zakrojony projekt, oparty na wsparciu politycznym rządu. Już na tym etapie jej rozwoju umożliwiała ona także wstępne badanie przesłanek jej powodzenia.

Dla realizowanej w Polsce polityki naukowej, odwołującej się do wizji uczelni bardziej przedsiębiorczych, społecznie zaangażowanych i aktywnie transferujących wiedzę oraz innowacje do otoczenia, koncepcja dzielnic innowacji jawi się jako szczególnie istotna. Oparta na modelu jednostek naukowych jako instytucji zakotwiczących, ma potencjał stać się zintegrowanym narzędziem wdrażania tej polityki. Dobrym kierunkiem jest identyfikacja unikalnych zasobów i budowa wokół nich ekosystemu innowacji.

Potencjalny rozwój koncepcji dzielnic innowacji w warunkach polskich wymagałby jednak przewyżczenia wielu, przywoływanych wcześniej wyzwań, a przede wszystkim – osiągnięcia porozumienia politycznego na poziomie rządowym i samorządowym. Powinno być ono wspierane autentycznym dialogiem, umożliwiającym także tworzenie spójnej narracji, która łączy innowacyjność z dobrobytem społecznym.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Alina Kaszkur

Analiza formalna: Alina Kaszkur

Metodologia: Alina Kaszkur

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Alina Kaszkur

Authors contributions

Conceptualization: Alina Kaszkur

Formal analysis: Alina Kaszkur

Methodology: Alina Kaszkur

Writing – original draft, review and editing: Alina Kaszkur

Bibliografia

- Adu-McVie R., Yigitcanlar T., Xia B., Erol I. (2022), *Innovation district typology classification via performance framework: Insights from Sydney, Melbourne, and Brisbane*, „Buildings”, vol. 12, nr 9, <https://www.mdpi.com/2075-5309/12/9/1398>, 26.06.2025.
- Asgari A., Khorsandi Taskoh A., Ghiasi Nodooshan S. (2023), *A framework to create a university-based innovation district under anchor approach*, „Journal of Higher Education Policy and Leadership Studies”, vol. 4, nr 3, <https://johepal.com/article-1-441-en.pdf>, 28.06.2025.
- Carayannis E. G., Campbell D. F. J. (2009), *‘Mode 3’ and ‘Quadruple Helix’: Toward a 21st century fractal innovation ecosystem*, „International Journal of Technology Management”, vol. 46, nr 3/4, <https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJTM.2009.023374>, 28.09.2025.
- Carayannis E. G., Campbell D. F. J. (2021), *Democracy of Climate and Climate for Democracy: the Evolution of Quadruple and Quintuple Helix Innovation Systems*, „Journal of the Knowledge Economy”, vol. 12, nr 4, <https://d-nb.info/1250315115/34>, 28.09.2025.
- Collinge A., Adnams K., *Innovation districts: What makes them tick, from Detroit to Diriyah*, World Economic Forum, <https://www.weforum.org/stories/2025/04/innovation-districts-detroit-diriyah-governance-wef/>, 30.06.2025.
- Copenhagen Science City, Sharing knowledge, Towards a world class innovation district* (2018), [Strategy document] <https://innovationdistrictcopenhagen.dk/wp-content/uploads/2018/08/Strategy-Copenhagen-Science-City-Print-A3.pdf>, 30.09.2025.
- Denmark ranking in the Global Innovation Index 2024*, Global Innovation Index 2024, <https://www.wipo.int/edocs/gii-ranking/2024/dk.pdf>, 12.11.2025.
- Drucker J., Kayanan C. M. (2023), *Innovation districts: Assessing their potential as a strategy for urban economic development*, „Urban Affairs Review”, vol. 60, nr 3, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/10780874231173618>, 30.10.2025.
- Działalność badawcza i rozwojowa w Polsce w 2024 r.*, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-in->

- formacyjne/ nauka-i-technika/dzialalnosc-badawcza-i-rozwojowa-w-polsce-w-2024-r-8,14.html, 2.11.2025.
- Goddard J., Tewdwr-Jones M., Ince M. (2015), *City Futures and the Civic University, Report*, Newcastle University, <https://research.ncl.ac.uk/media/sites/researchwebsites/civicuniversity/City%20Futures%20and%20the%20Civic%20University.pdf>, 30.06.2025.
- Innovation District Copenhagen*, <https://innovationdistrictcopenhagen.dk/>, 30.10.2025.
- Katz B., Vey J. S., Wagner J. (2015), *One year after: Observations on the rise of innovation districts*, Brookings Institution, <https://www.brookings.edu/articles/one-year-after-observations-on-the-rise-of-innovation-districts/>, 26.08.2025.
- Katz B., Wagner J. (2014), *The rise of innovation districts: A new geography of innovation in America*, Brookings Institution, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/InnovationDistricts1.pdf>, 30.05.2025.
- Kayanan C. M. (2021), *A critique of innovation districts: Entrepreneurial living and the burden of shouldering urban development*, „Environment and Planning A: Economy and Space”, vol. 54, nr 1, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0308518X211049445>, 30.06.2025.
- Kneale D., Vigurs C., Xu J., Marshall Kissoon K., Mendizabal-Espinosa R., Bangpan M. (2024), *Innovation Districts: A rapid systematic review and synthesis of innovation district studies*, Evidence for Policy & Practice Information Centre (EPPI Centre), Social Research Institute, University College London, <https://eppi.ioe.ac.uk/CMS/Portals/0/Innovation%20districts%20report%20LO-221024.pdf>, 26.06.2025.
- Laska A. (2024), *Protopia jako narracja i praktyka innowacyjności miejskiej w czasach kryzysów*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 1(22), <https://journals.ur.edu.pl/polispol/article/view/8364/7761>, 26.07.2025.
- Peterson L. B. (2025), *The Government's New Proposal Allocates DKK 19 billion to Research Over Four Years – AU Rector Calls the Plan Wise and Well-Considered*, OMNIBUS, <https://omnibus.au.dk/en/archive/show/artikel/regeringen-vil-i-nyt-udspil-give-19-milliarder-kroner-til-forskning-over-fireaarig-periode-au-rektor-kalder-udspillet-klogt-og-gennemtaenkt>, 20.11.2025.
- Political agreement paves the way for a new Danish epicenter for innovation with international ambitions* (2025), American Association for the Advancement of Science, <https://sciencesources.eurekalert.org/news-releases/1097426>, 30.10.2025.
- Schütz F., Heidingsfelder M. L., Schraudner M. (2019), *Co-shaping the future in Quadruple Helix innovation systems: Uncovering public preferences toward participatory research and innovation*, „She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation”, vol. 5, nr 2, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405872618301394>, 26.09.2025.
- Wagner J. (2019), *Innovation districts and their dilemmas with place*, Brookings Institution, <https://www.brookings.edu/articles/innovation-districts-and-their-dilemmas-with-place/>, 30.06.2025.

Innovation Districts Within Urban Policy Ecosystems: the Role of Universities as Anchor Institutions

Summary

The article addresses innovation districts as an instrument of urban policy, with particular emphasis on the role of universities as anchor institutions. Innovation districts are urban areas that foster collaboration between science, business, and administration in creating innovation. Universities have the potential to serve as moderators of this collaboration and architects of an environment that supports entrepreneurship and knowledge exchange. The author refers to the Triple Helix and Quadruple Helix models as theoretical frameworks describing multidimensional linkages in innovation ecosystems. The example of Copenhagen Innovation District illustrates how formal partnerships between scientific institutions, city authorities, and business support processes of joint value creation and ecosystem development. Among the key conditions for the success of innovation districts, the author identifies the engagement of all stakeholders, long-term planning, and institutional support. In the Polish context, the implementation of this model encounters systemic, financial, and cultural barriers, yet it represents a significant opportunity for the transformation of universities into more socially engaged, responsible, and entrepreneurial institutions.

Key words: innovation districts, anchor institutions, universities, multi-sector collaboration, urban policy

Agnieszka FILIPIAK

DOI 10.14746/ssp.2025.2.2

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 ORCID: 0000-0001-8301-240X

Deinformacja oparta na tożsamościach: płeć jako kategoria dezinformacji politycznej. Analiza narracji dotyczących polityczek Nowej Lewicy

Streszczenie: Deinformacja oparta na tożsamościach (identity-based disinformation) stanowi coraz bardziej rozpoznawalne narzędzie wpływu społeczno-politycznego, wykorzystujące istniejące uprzedzenia, stereotypy oraz podziały społeczne w celu zwiększenia zasięgu i skuteczności przekazu (Wardle, Derakhshan, 2017; Rossini et al., 2021). Jedną z kluczowych osi tej strategii jest płeć, która – w kontekście kobiet aktywnych politycznie – staje się przedmiotem celowych działań dezinformacyjnych mających na celu delegitymizację ich kompetencji, podważenie autorytetu oraz utrwalanie tradycyjnych norm płciowych (Krook, Restrepo Sanín, 2020). Celem niniejszego artykułu jest analiza narracji dezinformacyjnych dotyczących polityczek Nowej Lewicy zasiadających w polskim Sejmie i Senacie w okresie styczeń–czerwiec 2025 roku. Badanie opiera się na jakościowej analizie treści pochodzących z platformy X (dawniej Twitter), z wykorzystaniem narzędzi do mapowania narracji i detekcji motywów dyskredytujących. Szczególną uwagę poświęcono sposobom przedstawiania polityczek przez pryzmat stereotypów płciowych, ich życia prywatnego oraz ról społecznych.

Słowa kluczowe: dezinformacja oparta na tożsamościach, płeć i polityka, kobiety w polityce, Nowa Lewica, narracje dezinformacyjne, media społecznościowe

Wprowadzenie: uzasadnienie kierunku badania

Współczesna przestrzeń polityczna w Polsce staje się coraz bardziej spolaryzowana, co znajduje bezpośrednie odzwierciedlenie w nasileniu zjawisk takich jak mowa nienawiści oraz dezinformacja oparta na tożsamości, szczególnie dotykająca kobiet aktywnych politycznie.

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

W licznych badaniach (Krook, 2020; Paxton, Hughes, Barnes, 2025; Norris, 1997) wskazuje się, że kobiety w polityce są znacznie częściej niż mężczyźni celem ataków personalnych, seksistowskich i mizoginistycznych narracji, które mają na celu nie tylko ich delegitymizację jako aktorek politycznych, ale również podważenie ich wiarygodności poprzez odniesienia do życia prywatnego, wyglądu czy ról społecznych (Desperak, 2014, s. 210–219). Jak zauważają Sportelli i D’Errico, w niedawnych (2025) badaniach obejmujących dezinformujące treści na temat włoskich polityczek: „Fałszywe i wprowadzające w błąd treści [...] odzwierciedlają stereotypy dotyczące płci, przedstawiając kobiety jako niezdolne do pełnienia funkcji politycznych” (Sportelli, D’Errico, 2025, s. 16). Równie niepokojące wnioski wyciągnęli badacze analizujący posty na portalu X kierowane do polityków z Niemiec, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i USA zauważając, że nieprzychylnie ataki na polityków i polityczki mają różny profil, a kobiety są „częściej atakowane ze względu na tożsamość płciową niż mężczyźni” (Lühiste i in., 2025, s. 1).

Zjawisko to jest dodatkowo wzmacniane przez dezinformację opartą o tożsamość (w tym przypadku wyznaczaną przez płeć), która w mediach społecznościowych przyjmuje często formę narracji manipulacyjnych, kwestionujących cele polityczne i motywacje kobiet – np. poprzez fałszywe sugestie o „ideologizacji płci”, „skrajnych postulatach feministycznych” czy „zagrożeniu dla rodziny” (Żybura, 2024, s. 23–30). Badania prowadzone w Polsce, m.in. przez Instytut Spraw Publicznych, pokazują, że tego rodzaju dezinformacja jest częścią szerszej strategii marginalizacji kobiet w debacie publicznej (Instytut Spraw Publicznych, 2023).

W powyższym kontekście, wybór do analizy polityczek Nowej Lewicy nie jest przypadkowy. Partia ta jako jedyna w polskim parlamencie wyraźnie zdefiniowała się jako ugrupowanie feministyczne i równościowe, czego dowodem są zarówno jej deklaracje programowe, jak i praktyki kadrowe. W kampanii parlamentarnej 2023 roku Nowa Lewica poświęciła szczególną uwagę zagadnieniom praw reprodukcyjnych, związków partnerskich, mieszkalnictwa społecznego oraz przeciwdziałania przemocy ze względu na płeć (Nowa Lewica, 2023). Z formalnego punktu widzenia, kobiety stanowią 46,2% klubu parlamentarnego Nowej Lewicy w Sejmie oraz 37,5% w Senacie, co czyni ten klub najbardziej sfeminizowanym spośród wszystkich klubów parlamentarnych (Sejm RP, b.d.). Dla porównania – ogółem kobiety stanowią jedynie 29,3% członków Sejmu X kadencji i zaledwie 19% członków Senatu, co pokazuje istotną dysproporcję reprezentacyjną (Kancelaria Senatu RP, b.d.).

Z tego względu polityczki Nowej Lewicy stanowią nie tylko najliczniejszą grupę kobiet w parlamencie, ale również tę, która najsilniej artykułuje postulaty równościowe, będąc tym samym szczególnie narażoną na atak symboliczny, dyskursywne wykluczenie oraz seksistowską dezinformację. Analiza narracji obecnych wokół ich działalności w mediach społecznościowych, zwłaszcza na platformie X, pozwala zatem nie tylko uchwycić skalę i dynamikę zjawisk mowy nienawiści i dezinformacji, ale również wnosi wkład w badania nad polityczną reprezentacją kobiet w Polsce, sytuując je w kontekście cyfrowych form przemocy i kontroli symbolicznej.

Problem badawczy, który wyłania się po pierwszych obserwacjach to brak rzetelnej, empirycznej charakterystyki wzorca wytwarzania i amplifikacji narracji dezinformacyjnych wobec polityczek Nowej Lewicy na platformie X (I–VI 2025): nieopisane pozostają (a) które kategorie narracji dominują i towarzyszą jako narracje dodatkowe, (b) jakie markery tożsamości – w tym intersekcyjne (np. płeć × przynależność partyjna) – są najczęściej uruchamiane, oraz (c) w jaki sposób komentarze użytkowników wzmacniają, podważają lub transformują te narracje.

Celem niniejszego artykułu jest analiza narracji dezinformacyjnych dotyczących polityczek Nowej Lewicy zasiadających w polskim Sejmie i Senacie w okresie styczeń–czerwiec 2025 roku. Badanie opiera się na jakościowej analizie treści pochodzących z platformy X (dawniej Twitter), z wykorzystaniem narzędzi do mapowania narracji i z uwzględnieniem markerów tożsamości. Korzystano z metody krytycznej analizy dyskursu (KAD), z perspektywy ugruntowanej przez badania feministyczne i z elementów analizy konwersacyjnej. Szczególną uwagę poświęcono sposobom przedstawiania polityczek przez pryzmat stereotypów płciowych, ich życia prywatnego oraz ról społecznych.

Projektując badanie wyodrębniono następujące pytania badawcze:

1. Jaka jest najczęściej występująca narracja dominująca i narracja dodatkowa w analizowanych postach?
2. Który marker tożsamości jest wykorzystywany najczęściej?
3. Czy pojawiają się intersekcyjne markery tożsamości; jeśli tak, to jakie?
4. Czy narracje wtórne w komentarzach wzmacniają, podważają, czy też transformują narrację pierwotnie zarysowaną w treści posta?
5. Które narracje są najczęściej wzmacniane w treściach posta?

Następnie wyprowadzono następujące hipotezy badawcze:

H1: Treści dominujące:

- H1a. Udział narracji o *braku kompetencji/niskim intelekcie* jest najwyższy spośród wszystkich narracji dominujących w postach.
- H1b. Wśród narracji dodatkowych najczęstsza jest narracja dotycząca emocjonalności. *Operacjonalizacja*: porównanie udziałów (p) poszczególnych kategorii narracji w zbiorze postów; testy proporcji / regresja logistyczna wielomianowa.
- H2: Główny marker tożsamości.
- Najczęściej wykorzystywanym markerem tożsamości w postach jest płeć (M-G) – jego udział > udział jakiegokolwiek innego pojedynczego markera.
- Operacjonalizacja*: testy proporcji.
- H3: Intersekcjonalność markerów tożsamości:
- H3a. Występują intersekcjonalne markery tożsamości.
- H3b. Najczęściej spotykaną kombinacją intersekcjonalną jest M-PP + M-G (przynależność partyjna + płeć) – jej udział > udział każdej innej kombinacji (np. M-G + marker rasowy). *Operacjonalizacja*: identyfikacja par (i ew. trójek) markerów na poziomie posta; porównanie udziałów.
- H4: Rola komentarzy wobec narracji pierwotnej:
- H4a. Narracje wtórne w komentarzach częściej wzmacniają narrację pierwotną niż ją transformują lub podważają: $p(\text{wzmacnianie}) > p(\text{transformacja}) > p(\text{podważanie})$.
- H4b. Gdy zachodzi transformacja, najczęściej przybiera formę eskalacji w kierunku narracji lub seksualizujących *Operacjonalizacja*: klasyfikacja relacji komentarz ↔ post (wzmacnia/podważa/transformuje) i typów transformacji; porównanie udziałów.
- H5: Wzmacniane narracje:
- H5a. W komentarzach najczęściej wzmacnianą narracją pierwotną jest narracja o braku kompetencji/niskim intelekcie.
- H5b. Drugą najczęściej wzmacnianą jest narracja dotycząca wyglądu. *Operacjonalizacja*: dla postów z określoną narracją pierwotną liczymy odsetek wątków, w których przeważają komentarze wzmacniające; porównanie udziałów między kategoriami.
- Jednostką analizy był post (dla H1–H3 i H5) oraz para post–komentarze (dla H4), a podstawową miarą – udział (proporcja) danej kategorii w całym korpusie; porównania realizowano testami dwóch lub wielu proporcji z poprawką Bonferroniego oraz modelami GLM (logit/multinom). Dla zapewnienia rzetelności kodowania co najmniej 10% korpusu poddano podwójnemu kodowaniu, a zgodność ocen weryfiko-

wano współczynnikami Cohen's κ i Krippendorff's α , przyjmując próg $\geq 0,70$.

Deinformacja oparta na tożsamościach vs. Deinformacja oparta na płci

W najnowszej literaturze przedmiotu wyróżniamy dwa dominujące typy dezinformacji dotyczącej kobiet: „upłciowiona dezinformacja” (ang. *gendered disinformation*) określana też jako „dezinformacja oparta na płci” (ang. *gender-based disinformation*) oraz „dezinformacja oparta na tożsamości” (ang. *identity-based disinformation*). Pierwsze, węższe pojęcie „upłciowionej dezinformacji” tożsame z „dezinformacją opartą na płci” oznacza wszelkie fałszywe i zmanipulowane informacje, których celem jest wyrządzenie szkody kobietom lub osobom o różnorodnej tożsamości płciowej i orientacji seksualnej (Internet Governance Forum, 2021, s. 3). Odnosi się do działań dezinformacyjnych (tworzenie, udostępnianie, rozpowszechnianie treści), które: atakują lub podważają pozycję osób ze względu na ich płeć; wykorzystują narracje związane z płcią do promowania celów politycznych, społecznych lub ekonomicznych (Judson i in., 2020, s. 12). Z kolei drugi typ nazewnictwa, który możemy zastosować w tejże analizie, to dezinformacja oparta na tożsamości, która zgodnie z definicją Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych obejmuje rozpowszechnianie wprowadzających w błąd lub fałszywych twierdzeń związanych z płcią, seksualnością, rasą, pochodzeniem etnicznym, religią i innymi markerami tożsamości w celu uciszenia, osłabienia lub represjonowania zmarginalizowanych społeczności (EEAS, 2024a).

Badania empiryczne nad treściami wyborczymi w USA pokazują, że najbardziej podatnym celem dezinformacji i nadużyć online są kandydatki będące jednocześnie członkiniami więcej niż jednej grupy stygmatyzowanej (np. kobiety niebiałe), a same ataki najczęściej łączą wątki rasowe i płciowe z elementami wprowadzającymi w błąd lub zniesławiającymi (Center for Democracy & Technology, 2022). Mechanizm tej „skuteczności” dobrze opisuje ujęcie strategiczne Hybrid CoE: operacje informacyjne osiągają największy rezonans, gdy wykorzystują istniejące linie podziału i nakładają na siebie kilka markerów tożsamości naraz, co uruchamia wiele stereotypów, poszerza grono odbiorców i wzmacnia zdolność delegitymizacji osób publicznych (Gjørv, Jalonen, 2023). W rezultacie przekazy łączące płeć z innymi osiami tożsamości (rasą, religią,

pochodzeniem) są nie tylko częstsze w praktyce, lecz także bardziej skuteczne w uciszaniu, podważaniu wiarygodności i mobilizowaniu wrogich reakcji niż ataki oparte na pojedynczym wymiarze (Center for Democracy & Technology, 2022; Gjörv, Jalonon, 2023). Stąd też, ze względu na profil badania dedykowanego polityczkom Nowej Lewicy, wyborem bardziej pojemnym i rozszerzającym możliwości interpretacji wyników, jest kategoria dezinformacji opartej na tożsamości, przy założeniu, że wykorzystanych może być kilka markerów tożsamości jednocześnie. W związku z tym w procesie kodowania uwzględniłam dodatkową kategorię – markery tożsamości, żeby sprawdzić czy płeć jest markerem dominującym w przypadku polityczek i w jakim zestawieniu marker płci występuje najczęściej.

Dezinformację opartą na tożsamości warto rozumieć nie jako zbiór incydentów, lecz jako wzorzec komunikacyjnej przemocy politycznej: powtarzalny, strukturalny i ukierunkowany na podtrzymanie hegemonicznego *status quo* dostępu do władzy (Krook, 2020, s. 23–24, 115–116; Krook, Restrepo Sanín, 2020, s. 740–743). Ujęcie to jest spójne z literaturą o przemocy wobec kobiet w polityce, która wyróżnia nacechowane genderowo motywy, formy i skutki (ang. *gendered motives, forms, impacts*) i pokazuje, że płeć kształtuje to, dlaczego ataki są podejmowane, jak wyglądają i jakie generują konsekwencje dla uczestnictwa i reprezentacji (Bardall, Bjarnegård, Piscopo, 2020, s. 916–918). W tym sensie dezinformacja oparta na markerze płci stanowi jedną z modalności tego szerszego wzorca: operuje stereotypami płci, delegitymizuje kompetencje i wiarygodność polityczek, a jej celem jest ograniczanie ich obecności i sprawczości w życiu (Krook, 2020, s. 23–24; Krook, Restrepo Sanín, 2020, s. 742–743).

Dezinformacja oparta na tożsamości funkcjonuje przede wszystkim jako technika ramowania relacji „my–oni”, która wzmacnia istniejące (lub łatwo konstruowane) linie podziału i w ten sposób podnosi temperaturę sporu publicznego oraz obniża zaufanie społeczne (Gjörv, Jalonon, 2023, s. 2–4). Mechanizm jej skuteczności polega na celowym odwoływaniu się do markerów tożsamości, które już są powiązane z uprzedzeniami – dzięki temu przekaz szybciej rezonuje, polaryzuje debatę i delegitymizuje osoby publiczne oraz grupy mniejszościowe (Gjörv, Jalonon, 2023, s. 3–4). Empirycznie potwierdza to analiza rosyjskiej kampanii Internet Rresearch Agency: ukierunkowane operacje informacyjne nasilały podziały tożsamościowe i celowały m.in. w społeczności afroamerykańskie, aby zaostrzać konflikty i wpływać na agendę polityczną (Howard i in., 2018,

s. 38). Co istotne, treści akcentujące wrogość wobec grupy zewnętrznej osiągają ponadprzeciętną popularność – język o „obcych” jest najsilniejszym katalizatorem udostępnień i reakcji, przewyższając wpływ negatywnego afektu czy ładunku moralno-emocjonalnego (Rathje, Van Bavel, van der Linden, 2021, s. 3–5).

Z perspektywy teorii tożsamości społecznej wystarczy sama kategoryzacja na „nas” i „ich”, aby uruchomić faworyzację własnej grupy i dyskryminację „obcych”, co czyni te narracje podatnym narzędziem w operacjach wpływu nawet wtedy, gdy podziały są w znacznej mierze wyobrażone (Tajfel i in., 1971, s. 151–153). Studia dla Parlamentu Europejskiego pokazują dodatkowo, że kampanie rzadko są całkowicie sfabrykowane – częściej przekształcają istniejące treści i emocje, wzmacniając stereotypy oraz utrwalając strukturę „in-group/out-group”, co bezpośrednio podkopuje spójność i solidarność społeczną (Szakács, Bognár, 2021, s. 34, 42). W praktyce łączenie kilku osi tożsamości (np. płci, rasy i religii) zwiększa podatność odbiorców na manipulację, czego przykładem była głośna, sfabrykowana „sprawa Lisy”, instrumentalizująca jednocześnie lęki migracyjne i narracje o rzekomym zagrożeniu dla kobiet (Gjørv, Jalonen, 2023, s. 6).

Choć skala i powszechność dezinformacji opartej na tożsamości rosną, sama kategoria analityczna wciąż jest w fazie kształtowania: przeglądy literatury wskazują na świeżość pola (gwałtowny wzrost badań dopiero po 2020 r.), brak ujednoliconej definicji oraz dominację rozwiązań „miękkich” (edukacja medialna, regulacje ramowe), zamiast ustalonych standardów przeciwdziałania (Alcantara, Valentim, 2023). Równolegle instytucje międzynarodowe opisują zjawisko jako nową formę nękania online, podkreślając potrzebę budowania bazy dowodowej i wytycznych operacyjnych (OSCE, 2025, s. 31). W efekcie większość reakcji ma dziś charakter eksperymentalny i kontekstowy, dostosowany do dostępnych zasobów i kompetencji danego państwa.

Ochrona kobiet dotkniętych dezinformacją zorientowaną na płeć w UE jest dziś realizowana głównie pośrednio: poprzez ramy unijne (kryminalizacja wybranych form cyberprzemocy oraz obowiązki platform) i przepisy krajowe o nękanii, zniesławieniu, mowie nienawiści czy seksizmie. Nowa dyrektywa (UE) 2024/1385 w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej wprowadza minimalne standardy penalizacji szeregu zachowań w sieci (np. bezprawnego rozpowszechniania treści intymnych), tworząc parasol ochronny również dla ofiar kampanii dezinformacyjnych uderzających w kobiety (Unia Europejska, 2024). Digital Services Act

(rozporządzenie 2022/2065) nakłada natomiast na bardzo duże platformy obowiązek oceny i łagodzenia ryzyka, w tym związanego z dezinformacją oraz naruszeniami praw podstawowych, co obejmuje także ataki uderzające w kobiety (Unia Europejska, 2022, art. 34).

Praktyczne przykłady z państw UE pokazują różne ścieżki implementacji: Irlandia („Coco’s Law”, 2020/2021) kryminalizuje szkodliwe komunikaty i nieuprawnione udostępnianie obrazów intymnych (Irlandia, 2020), Belgia posiada ustawę o zwalczaniu seksizmu w przestrzeni publicznej (2014), stosowaną także online (Belgia, 2014), a Francja łączy przepisy o nękanii online z ustawą z 2018 r. o manipulacji informacją, pozwalającą w okresach wyborczych szybko blokować masowo rozpowszechniane fałszywe informacje (Francja, 2018), a Niemcy (NetzDG, 2017) egzekwują szybkie usuwanie treści nielegalnych przez duże platformy (Niemcy, 2017). Wspólnie instrumenty te tworzą rosnący, choć wciąż rozproszony, system ochrony ofiar kampanii dezinformacyjnych wymierzonych w kobiety. W Polsce nie ma jeszcze odrębnej, ustawowej kategorii „dezinformacji opartej na tożsamości”, lecz ofiary mogą korzystać z rozproszonych instrumentów: karnych (zniesławienie, zniewaga, stalking), cywilnych (ochrona dóbr osobistych), prasowych (sprostowanie) oraz mechanizmów platform wynikających z Aktu o Usługach Cyfrowych (k.k., art. 212, 216, 190a; k.c., art. 23–24; Prawo prasowe, art. 31a; Unia Europejska, 2022). Jednocześnie brak przesłanki „płeć” w przepisach o mowie nienawiści ogranicza ochronę symboliczną.

Mowa nienawiści jako narzędzie dezinformacji

Mowa nienawiści i dezinformacja są analitycznie odrębne – pierwsza jest ukierunkowana na tożsamość, druga na przekonania zbudowane za pomocą fałszu – lecz w praktyce często występują w tandemie, gdyż emocjonalnie nacechowane inwektywy tożsamościowe pełnią rolę „nośnika afektu”, który wzmacnia zarówno przyswajalność, jak i zasięg treści fałszywych lub wprowadzających w błąd (Lazer i in., 2018, s. 1146–1151; EEAS, 2024a, s. 3–6). Klasyczne teorie komunikowania dowodzą, że skuteczność propagandy i dezinformacji nie musi polegać na natychmiastowej zmianie przekonań; wystarczy przechwycić uwagę i przefiltrować agendę poprzez określone ramy interpretacyjne (Lazer i in., 2018, s. 1146–1148). Mowa nienawiści ułatwia ten proces, dostarczając stygmatyzujących etykiet, które przesuwają uwagę z meritum debaty publicz-

nej na konflikt tożsamościowy, a następnie legitymizują fałszywe tezy o możliwym zagrożeniu ze strony grup zewnętrznych lub wewnętrznych (Gjerv, Jalonon, 2023, s. 3–4). W praktyce aktorzy dezinformacji łączą najbardziej nośne dla danej grupy docelowej ramy tożsamościowe z fałszywymi informacjami, by przyciągnąć uwagę mediów i użytkowników platform społecznościowych (Lazer i in., 2018, s. 1148–1150).

Psychologia społeczna tłumaczy, dlaczego właśnie mowa nienawiści i inwektywy tożsamościowe wzmacniają w sposób niezwykle efektywny przyswajanie fałszu. Teoria tożsamości społecznej pokazuje, że sama kategoryzacja na „my” i „oni” wyzwala faworyzację własnej grupy i podatność na negatywne narracje o „obcych” (Tajfel i in., 1971, s. 149–153). Dezinformacja sprzęgnięta z tymi spolaryzowanymi sygnałami tożsamościowymi ma niższy opór poznawczy i wyższą płynność perswazyjną (Fiske i in., 2002, s. 890–899).

Na współczesnych platformach mediów społecznościowych wrogość wobec grupy zewnętrznej i język moralno-emocjonalny są wskaźnikami zwiększonego zasięgu komunikatu. Badania na milionach postów pokazują, że moralno-emocjonalne określenia językowe zwiększają prawdopodobieństwo udostępnień (Brady i in., 2017, s. 7313–7318), a efekt nowości i pobudzenie emocjonalne sprzyjają rozprzestrzenianiu się fałszu, zwłaszcza politycznego (Vosoughi, Roy, Aral, 2018, s. 1146–1151). Dodanie bodźców tożsamościowo-wrogich (mowa nienawiści) wzmacnia ten efekt: treść staje się bardziej angażująca, a przez to częściej nagradzana przez algorytmy i krążące w społecznościach normy moralne (Brady i in., 2017, s. 7315–7317). W rezultacie mowa nienawiści pełni funkcję katalizatora dla dezinformacji: włączając w narracje wrogość i oburzenie, optymalizuje widoczność algorytmiczną, poszerzając ekspozycję na powiązane fałszywe twierdzenia (Brady i in., 2017, s. 7315–7317; Vosoughi i in., 2018, s. 1148–1150).

W perspektywie studiów nad zagrożeniami hybrydowymi mowa nienawiści sprzężona z dezinformacją instrumentalizuje linie pęknięć tożsamościowych (m.in. płeć), aby z istniejących uprzedzeń i resentymentów wytwarzać lub wzmacniać polaryzację oraz erodować zaufanie do instytucji: ujęcia strategiczne opisują to jako celowe „uzbrajanie” sporów tożsamościowych w pakiety przekazów zawierających zarówno fałszywość, jak i stygmatyzujące ramy (NATO StratCom COE, 2024, s. 22–25). Z perspektywy normatywnej, Rada Europy zwraca uwagę, że przeciwdziałanie mowie nienawiści wymaga podejścia systemowego, bo jej splecenie z dezinformacją tworzy zagrożenie dla demokracji (Council

of Europe, 2022, s. 6, 8–11). Wyniki meta-przeglądów i badań empirycznych pokazują ponadto, że nienawiść i dezinformacja wspólnie napędzają polaryzację – w tym poprzez mechanizmy agenda setting i emocjonalnej mobilizacji – co przekłada się na spadek zaufania obywateli do instytucji (Vasist, 2023, s. 663, 676–677).

Metodologia badania

Badanie objęło 12 posłanek i senatorek Nowej Lewicy zasiadających w Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej w kadencji 2023–2027, w tym kandydatkę na urząd Prezydenta RP w wyborach prezydenckich w 2025 roku – Magdalenę Biejat. Analizą objęto aktywność medialną w okresie od stycznia do czerwca 2025 roku na platformie X (dawniej Twitter), koncentrując się zarówno na treściach publikowanych przez same polityczki, jak i na wpisach oraz komentarzach autorstwa innych użytkowników – w tym osób publicznych i kont prywatnych.

Dobór próby oparto na kryterium popularności posta, przyjmując jako próg selekcji minimum 300 polubień. W celu pozyskania materiału empirycznego zastosowano funkcję zaawansowanego wyszukiwania wbudowaną w platformę X, ograniczając zakres wyszukiwania do fraz zawierających nazwisko lub nazwę użytkownika przypisaną do danej polityczki. Taki sposób selekcji umożliwił zebranie danych zarówno z kont oficjalnych, jak i zewnętrznych źródeł odnoszących się do badanych osób.

W sumie zidentyfikowano i poddano analizie 346 postów, uwzględniając zarówno oryginalne wpisy, jak i dołączone do nich komentarze użytkowników. Analiza treści została przeprowadzona z wykorzystaniem podejścia jakościowego, pozwalającego na identyfikację narracji dominującej oraz narracji dodatkowej w każdym z postów. Komentarze (w sumie 890) analizowano w celu wyodrębnienia narracji wtórnych, pojawiających się w odpowiedzi na treść główną. Szczególną uwagę zwracano na to, czy narracje obecne w komentarzach wzmacniają, podważają, czy też transformują narrację pierwotnie zarysowaną w treści posta. W przypadkach, gdy w komentarzach dominowało więcej niż jedno znaczące ujęcie interpretacyjne, wyodrębniono maksymalnie trzy najczęściej występujące i spójne narracje peryferyjne. Każda z narracji została zaklasyfikowana zgodnie z ustalonymi kategoriami tematycznymi (politycznymi, społecznymi, personalnymi), z jednoczesnym odnotowaniem relacji intertekstualnych między postem a odpowiedziami użytkowników.

Szczególną uwagę poświęcono analizie sposobów przedstawiania polityczek przez pryzmat stereotypów płciowych, odniesień do ich życia prywatnego, a także przypisywanych im ról społecznych (np. matki, żony, aktywistki, „kobiety empatycznej” kontra „kobiety agresywnej” etc.). Kategorie te zostały wyodrębnione na podstawie ram teoretycznych feministycznej krytyki mediów, w której podkreśla się, że sposób reprezentowania kobiet w przestrzeni publicznej – w tym w mediach społecznościowych – często reprodukuje tradycyjne, patriarchalne wzorce płciowe (van Zoonen, 1994; Ross, 2010).

Zgodnie z założeniami feministycznej analizy dyskursu medialnego, szczególną uwagę zwrócono na to, jak często w dyskursie pojawiały się elementy infantylizacji, seksualizacji, bądź delegitymizacji kompetencji polityczek ze względu na ich płeć. Analizowano również, w jakim stopniu komentujący odnosili się do wyglądu, wieku, stylu bycia czy relacji rodzinnych badanych osób – zamiast do ich działań politycznych, programowych czy ustawodawczych. Tego rodzaju praktyki wpisują się w szersze zjawisko symbolicznego wykluczenia kobiet z pola polityki przez przenoszenie uwagi z kompetencji merytorycznych na sferę emocjonalno-osobistą, co potwierdzają wcześniejsze badania nad reprezentacją kobiet w mediach (Lovenduski, 2005; Srebrny, van Zoonen, 2000).

Podejście to pozwoliło na uchwycenie dynamiki dyskursu medialnego wokół badanych polityczek oraz na identyfikację schematów reprodukcji bądź kontestacji określonych wizerunków w przestrzeni cyfrowej. Analiza została osadzona w paradygmacie krytycznych badań nad mediami oraz teorii społecznej konstrukcji płci, co umożliwiło pogłębioną interpretację nie tylko samych treści, ale również mechanizmów władzy kulturowej, jakie odtwarzają się w narracjach internetowych.

Wyniki

Analiza aktywności na platformie X (I–VI 2025) dotyczącej 12 posłanek i senatorów Nowej Lewicy – w tym kandydatki na urząd Prezydenta RP Magdaleny Biejat – ujawnia silną koncentrację uwagi na wybranych polityczkach oraz dominację narracji deprecjonujących ich kompetencje. Aż 31% całego korpusu dotyczyło Magdaleny Biejat, a po 20% Anny Marii Żukowskiej i Katarzyny Kotuli; część parlamentarzystek w ogóle nie pojawiła się w zbiorze. Najczęściej identyfikowanym markerem tożsamości był marker przynależności partyjnej/lewicowości (M-PP, 48%),

przy czym w 30% przypadków nie dało się jednoznacznie wyodrębnić markera (M-0). Podwójne oznaczenie tożsamości pojawiało się relatywnie często (14%), z przewagą kombinacji płeć + przynależność partyjna (M-PP+M-G), co sugeruje, że ocena polityczek odbywa się jednocześnie przez pryzmat ich płci i afiliacji ideologicznej.

W warstwie treściowej dominowała narracja o rzekomym braku kompetencji lub niskim intelekcie („głupia posłanka”, „debilka”, „bezmózgowie”), obejmując 41% próby. Drugim silnym wątkiem była niemoralność w kontekście praw reprodukcyjnych (20%; np. „zabójczyni dzieci”, „aborcjonistka”). Narracje dodatkowe pojawiły się w 34% postów i najczęściej dotyczyły motywu braku moralności i etyki (20%) oraz negatywnie wartościowanej lewicowości („komuch”, 10%). W komentarzach najsilniej obecna była wtórna narracja o braku kompetencji (27%), obok przypisywanych problemów ze zdrowiem psychicznym (24%; np. „do psychiatryka z nią”) i negatywnego piętnowania lewicowości (24%). Kolejne w hierarchii były wtórne narracje o niemoralności w kontekście praw reprodukcyjnych (20%) oraz z obszaru polityki historycznej (20%; np. „antypolskie ścierwo”), a także antysemitki (17%; np. „żydokomuna”, „żyBiejał”).

Najbardziej wzmacnianą w komentarzach narracją pierwotną była narracja dotycząca braku kompetencji lub nieznacznego intelektu polityczek – w 80% przypadków pojawiła się narracja wzmacniająca ten przekaz, następną najchętniej wzmacnianą narracją pierwotną była narracja dotycząca niemoralności w kontekście praw reprodukcyjnych lub polityki historycznej (65%). Kontrnarracje pojawiały się rzadko (ok. 20%) i – gdy się pojawiały – najczęściej dotyczyły kwestii reprodukcyjnych. Jednocześnie znacząca część interakcji miała charakter transformujący, w 73% eskalując negatywne oceny lub natężenie mowy nienawiści. Najczęstszymi kierunkami tej transformacji były wątki antysemitki (17%), homofobiczne (10%) i seksualizujące (10%). Zestawione wyniki wskazują, że w analizowanym okresie dyskurs wokół polityczek Nowej Lewicy był silnie spolaryzowany i oparty na wzorcu delegitymizacji – łączącym uderzenia w kompetencje z moralizującymi i tożsamościowymi ramami – przy ograniczonej obecności głosów korygujących.

Interpretacja

Analiza dyskursu na platformie X dotycząca posłanek i senatorek Nowej Lewicy (I–VI 2025) ujawnia skumulowanie uwagi na nielicz-

nych podmiotach oraz dominację ram delegitymizacyjnych opartych na podkreślaniu niekompetencji. Koncentracja 31% korpusu na jednej kandydatce (Magdalenie Biejat, co wynika zapewne z jej ekspozycji jako kandydatki na urząd Prezydenta RP) oraz po 20% na dwóch kolejnych polityczkach wskazuje na personalizację przekazu, sprzyjającą wiralowości treści i powstawaniu specyficznych ośrodków negatywnej uwagi, z których dezinformacja rozchodzi się do szerszych społeczności i niesie ze sobą ryzyko tzw. efektu kuli śnieżnej. Najczęściej aktywowanym markerem tożsamości była przynależność partyjna/lewicowość (48%), przy czym w 14% przypadków łączono ją z płcią (M-PP+M-G), co zwiększało podatność przekazu na intersekcjonalne ramy deprecjonujące, pozwalając jednocześnie aktywować stereotypy płciowe i plemienne (partyjne). Wysoki udział wpisów bez jednoznacznego markera (30%) sugeruje natomiast maskowanie komponentu tożsamościowego i możliwość przejmowania wzorców dezinformacyjnych pod pozorem neutralnej krytyki.

W warstwie treściowej dominuje duet narracji: o rzekomym braku kompetencji (41%) oraz o niemoralności w kontekście praw reprodukcyjnych (20%). Ten układ – niski zakres kompetencji + niemoralność – dostarcza łatwej matrycy do produkcji i recyklingu treści, które następnie są amplifikowane w komentarzach: aż w 80% przypadków wzmacniają one narrację o niekompetencji, a w 65% – narrację związaną z brakiem moralności i postawą nieetyczną. Kontrnarracje pojawiają się rzadko (ok. 20%) i najczęściej dotyczą kwestii reprodukcyjnych, co ogranicza korektę błędnych informacji oraz przesuwają spór z faktów na emocjonalne etykiety.

Charakterystyczna jest też transformacja komentarzy w kierunku eskalacji – w 73% interakcji dochodzi do nasilania negatywnych ocen lub mowy nienawiści, z wyraźnymi wektorami antysemickimi (17%), homofobicznymi (10%) i seksualizującymi (10%). Powtarzalne motywy zdrowia psychicznego w sekcji komentarzy (24%) działają jako delegitymizacja *ad personam* – ułatwiają odwracanie uwagi od meritum i legitymizują dalsze rozpowszechnianie szkodliwych twierdzeń.

Wzorec ten wskazuje, że dyskurs wokół polityczek funkcjonuje w logice podwójnego sprzężenia: tożsamościowe etykietowanie (płeć + ideologia) otwiera drogę do delegitymizacji, zaś mechanizmy platformowe i praktyki komentowania wzmacniają i radykalizują pierwotne przekazy. W konsekwencji środowisko informacyjne sprzyja utrwalaniu stereotypów i polaryzacji, a efektywne przeciwdziałanie powinno łączyć działania wobec rdzeniowych ram delegitymizacji (kompetencje, mo-

ralność), ich intersekcyjnych wariantów (płeć + ideologia lewicowa) oraz mechanizmów amplifikacji (sprawna moderacja, szybkie sprostowania, wzmacnianie kontrnarracji).

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy aktywności na platformie X (I–VI 2025) dotyczącej posłanek i senatorek Nowej Lewicy, można sformułować następujące wnioski w odniesieniu do postawionych hipotez badawczych:

H1: Treści dominujące

- H1a. Analiza danych potwierdza, że narracja o braku kompetencji/niskim intelekcie jest najczęściej występującą narracją dominującą, obejmującą aż 41% postów. Przekazy te odnoszą się do polityczek jako „głupich”, „debilów” czy „bezmózgowych”, co sugeruje dominację negatywnego, zafałszowanego obrazu.
- H1b. Wśród narracji dodatkowych najczęstsza była narracja dotycząca niemoralności w kontekście praw reprodukcyjnych, obejmująca 20% postów. Posty często przypisywały polityczkom takie etykiety jak „zabójczynie dzieci” czy „aborcjonistki”, co wskazuje na silną obecność moralizujących wątków.

H2: Główny marker tożsamości

- H2. Przeanalizowane posty wskazują, że przynależność partyjna/lewicowość (M-PP) jest najczęściej wykorzystywanym markerem tożsamości, występującym w 48% przypadków. Tożsamość polityczna była centralnym elementem narracji, często łączona z atakami na ideologię i działania polityczne poszczególnych polityczek.

H3: Intersekcyjność markerów tożsamości

- H3a. Z analizy wynika, że intersekcyjne markery tożsamości występują w badanych postach, a najczęściej pojawiającą się kombinacją była przynależność partyjna + płeć (M-PP+M-G), która wystąpiła w 14% przypadków. Takie połączenie markerów wskazuje na ocenę polityczek zarówno przez pryzmat ich przynależności ideologicznej, jak i ich płci.
- H3b. Kombinacja M-PP+M-G jest najczęściej spotykaną intersekcyjną kombinacją, co pokazuje, że narracja dotycząca polityczek opierała się nie tylko na ich przynależności partyjnej i ideowej, ale również na stereotypach związanych z ich płcią.

H4: Rola komentarzy wobec narracji pierwotnej

- H4a. Analiza komentarzy ujawnia, że narracje wtórne częściej wzmacniają narrację pierwotną niż ją podważają lub transformują. W 80% przypadków komentarze wzmacniały narrację o braku kompetencji/niskim intelekcie polityczek, co sugeruje, że negatywne treści są silniej promowane przez użytkowników platformy X. Narracje transformujące stanowiły jedynie 20% komentarzy.
- H4b. Kiedy zachodziła transformacja narracji, najczęściej przybierała ona formę eskalacji w kierunku narracji nienawistnych, z dominującymi wątkami antysemitycznymi (17%), homofobicznymi (10%) i seksualizującymi (10%). To wskazuje, że komentarze nie tylko wzmacniały pierwotne narracje, ale także wprowadzały je w skrajne formy mowy nienawiści.

H5: Wzmacniane narracje

- H5a. Najczęściej wzmacnianą narracją w komentarzach była narracja o braku kompetencji/niskim intelekcie polityczek (80%), co potwierdza, że ten temat jest głównym celem ataków w Internecie, podkreślając rzekomą niską wartość intelektualną polityczek.
- H5b. Drugą najczęściej wzmacnianą narracją była niemoralność, szczególnie w kontekście praw reprodukcyjnych lub polityki historycznej (65%). To sugeruje, że tematy obyczajowe, związane z prawami kobiet, są równie często eksploatowane w komentarzach, wzmacniając negatywne obrazy polityczek.

Zestawienie wyników z postawionymi hipotezami wskazuje, że w analizowanym okresie (I–VI 2025) dominująca narracja deprecjonująca polityczki Nowej Lewicy w Internecie dotyczyła braku kompetencji oraz niemoralności, a głównymi markerami tożsamości były przynależność partyjna i płeć. Intersekcyjnalne połączenia markerów (M-PP+M-G) były powszechne, a komentarze na platformie X w dużej mierze wzmacniały pierwotne, negatywne narracje, eskalując je do form mowy nienawiści. Potwierdza to, że treści dezinformujące wybrane do korpusu badania bardzo często wykorzystują kategorie tożsamościowe, przy czym skuteczną metodą budowania narracji dezinformacyjnej są tożsamości zastosowane intersekcyjnalnie.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Agnieszka Filipiak

Analiza formalna: Agnieszka Filipiak

Metodologia: Agnieszka Filipiak

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Agnieszka Filipiak

Authors contributions

Conceptualization: Agnieszka Filipiak

Formal analysis: Agnieszka Filipiak

Methodology: Agnieszka Filipiak

Writing – original draft, review and editing: Agnieszka Filipiak

Bibliografia

- Alcantara J., Valentim J. (2023), *Gender-Based Disinformation: A Scoping Review of the Literature, 2013–2023*, „ex æquo”, nr 48, s. 125–145, DOI: 10.22355/exaequo.2023.48.09.
- Bardall G., Bjarnegård E., Piscopo J. M. (2020), *How is Political Violence Gendered? Disentangling Motives, Forms, and Impacts*, „Political Studies”, vol. 68, nr 4, s. 916–935, DOI: 10.1177/0032321719881812.
- Belgia (2014), *Loi du 22 mai 2014 tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public*, Institut pour l'égalité des femmes et des hommes (IEFH), <https://rm.coe.int/1680593cab>, 15.09.2025.
- Brady W. J., Wills J. A., Jost J. T., Tucker J. A., Van Bavel J. J. (2017), *Emotion Shapes the Diffusion of Moralized Content in Social Networks*, „Proceedings of the National Academy of Sciences”, vol. 114, nr 28, s. 7313–7318, DOI: 10.1073/pnas.1618923114.
- Center for Democracy & Technology (CDT) (2022), *An Unrepresentative Democracy: How Disinformation and Online Abuse Hinder Women of Color Political Candidates in the United States*, dostęp: 8.09.2025.
- Council of Europe, Committee of Ministers (2022), *Recommendation CM/Rec(2022)16 on combating hate speech*. Streszczenie i memorandum wyjaśniające, w: coe.int, 12.09.2025.
- Desperak U. (2014), *Udział kobiet w sferze publicznej w transformującej się Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

- EEAS – European External Action Service (2024a), *Identity-Based Disinformation in FIMI conference*, 8 listopada 2024, https://www.eeas.europa.eu/eeas/identity-based-disinformation-fimi-conference_en, 4.09.2025.
- EEAS – European External Action Service (2024b), *How to Detect & Analyse Identity-Based Disinformation/FIMI: A Practical Guide to Conduct Open Source Investigations*, Brussels, 8 listopada 2024, 5.09.2025.
- Fiske S. T., Cuddy A. J. C., Glick P., Xu J. (2002), *A model of (often mixed) stereotype content*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 82, nr 6, s. 878–902, DOI: 10.1037/0022-3514.82.6.878.
- Gjørø G. H., Jalonen O. (2023), *Identity as a Tool for Disinformation: Exploiting Social Divisions in Modern Societies*, Hybrid CoE Strategic Analysis 34, European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Helsinki, dostęp: 9.09.2025.
- Howard P. N., Ganesh B., Liotsiou D., Kelly J., François C. (2018), *The IRA, Social Media and Political Polarization in the United States, 2012–2018*, Oxford Internet Institute, University of Oxford, Oxford, grudzień 2018, dostęp: 16.09.2025.
- IGF – Internet Governance Forum (2021), *Best Practice Forum on Gender and Digital Rights: Exploring the Concept of Gendered Disinformation*, BPF Output Document, grudzień 2021, dostęp: 7.09.2025.
- Instytut Spraw Publicznych (2023), *Płeć i dezinformacja*, ISP, Warszawa.
- Irlandia (2020), Harassment, Harmful Communications and Related Offences Act 2020 („Coco’s Law”), Irish Statute Book, wejście w życie 10.02.2021, dostęp: 14.09.2025.
- Judson E., Atay A., Krasodonski-Jones A., Lasko-Skinner R., Smith J. (2020), *Engendering Hate: The Contours of State-Aligned Gendered Disinformation Online*, Demos, Londyn, <https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/36786/1/Engendering-Hate-Report-FINAL.pdf>, 6.09.2025.
- Kancelaria Senatu RP (b.d.), *Skład Senatu X kadencji według płci*, <https://www.senat.gov.pl/sklad/senatorowie/>, 1.09.2025.
- Krook M. L. (2020), *Violence against Women in Politics*, Oxford University Press, Oxford, DOI: 10.1093/oso/9780190088460.001.0001.
- Krook M. L., Restrepo Sanín J. (2020), *The Cost of Doing Politics? Analyzing Violence and Harassment against Female Politicians*, „Perspectives on Politics”, vol. 18, nr 3, s. 740–755, DOI: 10.1017/S1537592719001397.
- Lazer D. M. J., Baum M. A., Bendavid E. et al. (2018), *The Science of Fake News*, „Science”, vol. 359, nr 6380, s. 1094–1096.
- Lovenduski J. (2005), *Feminizing Politics*, Polity Press, Cambridge.
- Lühiste M., Praet S., Popa S. A., Theocharis Y., Barberá P., Fazekas Z., Tucker J. A. (2025), *When Does Fame Not Matter? Examining Gender Differences in Politicians’ Social Media Experiences*, „Politics & Gender”, (online first).

- NATO Strategic Communications COE (2024), *Social Media Manipulation for Sale. 2024 Experiment on Platform Capabilities to Detect and Counter Inauthentic Social Media Engagement*, NATO StratCom COE, Riga, s. 24–25.
- Niemcy (2017), *Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (NetzDG)*, BGBl. I, s. 3352; wersja skonsolidowana: *Gesetze-im-Internet*, dostęp: 16.09.2025.
- Norris P. (red.) (1997), *Women, Media, and Politics*, Oxford University Press, New York.
- Nowa Lewica (2023), *Program wyborczy 2023*, <https://lewica.org.pl/program>, 3.09.2025.
- OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe (2025), *OSCE WPS Roadmap: OSCE-wide roadmap for the implementation of commitments on Women, Peace and Security*, dostęp: 11.09.2025.
- Paxton P., Hughes M. M., Barnes T. D. (2025), *Women, Politics, and Power: A Global Perspective*, wyd. 5, Rowman & Littlefield, Lanham (MD).
- Rathje S., Van Bavel J. J., van der Linden S. (2021), *Out-group animosity drives engagement on social media*, „Proceedings of the National Academy of Sciences”, vol. 118, nr 26, e2024292118, DOI: 10.1073/pnas.2024292118.
- Ross K. (2010), *Gendered Media: Women, Men, and Identity Politics*, Rowman & Littlefield, Lanham (MD).
- Rossini P., Stromer-Galley J., Baptista E. A., Veiga de Oliveira V. (2021), *Dysfunctional information sharing on WhatsApp and Facebook...*, „New Media & Society”, 23(8), s. 2430–2451, DOI: 10.1177/1461444820928059.
- Sejm RP (b.d.), *Struktura klubów parlamentarnych według plci*, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/kluby.xsp>, 2.09.2025.
- Sportelli C., D’Errico F. (2025), *Does Disinformation Toward Women Politicians Reflect Gender Stereotypes? Exploring the Role of Leaders’ Political Orientations*, „Behavioral Sciences”, vol. 15, nr 5, art. 695, DOI: 10.3390/bs15050695.
- Sreberny A., van Zoonen L. (2000), *Gender, Politics and Communication*, Hampton Press, Cresskill (NJ).
- Szakács J., Bognár É. (2021), *The Impact of Disinformation Campaigns about Migrants and Minority Groups in the EU, In-Depth Analysis*, European Parliament, Directorate-General for External Policies, Bruksela, DOI: 10.2861/693662, dostęp: 10.09.2025.
- Tajfel H., Billig M. G., Bundy R. P., Flament C. (1971), *Social categorization and intergroup behaviour*, „European Journal of Social Psychology”, vol. 1, nr 2, s. 149–178, DOI: 10.1002/ejsp.2420010202.
- Unia Europejska (2022), Rozporządzenie (UE) 2022/2065 (Digital Services Act) z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych, Dz. U. L 277, 27.10.2022, art. 34, dostęp: 12.09.2025.

- Unia Europejska (2024), Dyrektywa 2024/1385 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Dz.U. UE L 2024/1385 (14.05.2024), dostęp: 13.09.2025.
- van Zoonen L. (1994), *Feminist Media Studies*, Sage Publications, London.
- Vasist P. N., Chatterjee D., Krishnan S. (2024). *The polarizing impact of political disinformation and hate speech: A cross-country configural narrative*, "Information Systems Frontiers", 26(2), pp. 663–688.
- Vosoughi S., Roy D., Aral S. (2018), *The spread of true and false news online*, „Science”, vol. 359, nr 6380, s. 1146–1151, DOI: 10.1126/science.aap9559.
- Wardle C., Derakhshan H. (2017), *Information disorder...*, Council of Europe.
- Żybura M. (2024), *Mówią, czy są mówione?*, Collegium Civitas, Warszawa.

Identity-based Disinformation: Gender as a Category of Political Disinformation. Analysis of Narratives Concerning New Left Female Politicians on the X Platform

Summary

Identity-based disinformation is an increasingly recognizable tool of socio-political influence, exploiting existing prejudices, stereotypes, and social divisions to increase the reach and effectiveness of the message (Wardle, Derakhshan, 2017; Rossini et al., 2021). One of the key axes of this strategy is gender, which, in the context of politically active women, becomes the subject of deliberate disinformation campaigns aimed at delegitimizing their competence, undermining their authority, and perpetuating traditional gender norms (Krook, Restrepo Sanín, 2020).

This article aims to analyze disinformation narratives concerning New Left female politicians sitting in the Polish Sejm and Senate in the period January–June 2025. The study is based on a qualitative analysis of content from platform X (formerly Twitter), using tools for mapping narratives and detecting discrediting motifs. Particular attention was paid to how female politicians were portrayed through the prism of gender stereotypes, their private lives, and social roles.

Key words: identity-based disinformation, gender and politics, women in politics, New Left, disinformation narratives, social media

Paweł ŁOKIĆ

DOI 10.14746/ssp.2025.2.3

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 ORCID: 0000-0002-4403-3635

TikTok i X jako narzędzia komunikacji politycznej w kampanii parlamentarnej w 2023 roku w Polsce

Streszczenie: Artykuł prezentuje wyniki analizy aktywności wybranych partii politycznych i ich liderów na platformach TikTok oraz Twitter (obecnie X) w ostatnich dwóch tygodniach kampanii parlamentarnej w Polsce w 2023 roku. Badanie miało charakter ilościowy i jakościowy – uwzględniono zarówno wskaźniki aktywności i efektywności komunikacji (liczba postów, interakcji, wyświetleń), jak i analizę stylów wypowiedzi w publikowanych treściach. Wyniki wskazują na wyraźną dominację stylu konfrontacyjnego we wszystkich badanych wpisach, niezależnie od platformy. Jednocześnie TikTok – mimo znacznie niższej liczby publikacji – okazał się znacznie bardziej efektywny pod względem zaangażowania odbiorców. Przeprowadzona analiza potwierdza hipotezy dotyczące emocjonalizacji i polaryzacji dyskursu politycznego w mediach społecznościowych, a także różnic w charakterze przekazu wynikających ze specyfiki poszczególnych platform. Badanie stanowi wkład w rozwój badań nad komunikowaniem politycznym w Polsce, wskazując na potrzebę dalszych pogłębionych analiz stylów i strategii komunikacyjnych w cyfrowym środowisku.

Słowa kluczowe: komunikacja polityczna, media społecznościowe, kampania wyborcza, TikTok, Twitter, X, analiza zawartości

Wprowadzenie

Współczesna komunikacja polityczna ulega głębokim przemianom za sprawą mediów społecznościowych, które w ostatnich latach stały się kluczowym kanałem dotarcia do wyborców. Platformy społecznościowe stały się środowiskiem społecznym, w którym – jak wskazują najnowsze badania – aktywnie partycypuje ponad 5 miliardów użytkowników na całym świecie (Kemp, 2025). Portale takie jak X (dawniej Twit-

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

ter¹) i TikTok umożliwiają politykom prowadzenie działań komunikacyjnych bez pośrednictwa tradycyjnych mediów, w czasie rzeczywistym, przy wykorzystaniu silnie spersonalizowanego i często emocjonalnego przekazu. Zjawisko to redefiniuje nie tylko formy kampanii wyborczych, ale również samą istotę publicznego dyskursu politycznego.

W literaturze przedmiotu powszechnie uznaje się, że media społecznościowe sprzyjają polaryzacji oraz emocjonalizacji komunikacji, co może prowadzić do obniżenia jakości debaty publicznej i umacniania postaw antagonistycznych między różnymi grupami wyborców. Badacze tacy jak Theocharis i in. (2020) wskazują, że logika funkcjonowania platform cyfrowych – oparta na maksymalizacji zaangażowania użytkownika – premiuje treści wyraziste, często kontrowersyjne i nacechowane negatywnymi emocjami, co sprzyja eskalacji retoryki konfrontacyjnej. Z kolei Papacharissi (2015) opisuje ten proces jako wytwarzanie tzw. „afektywnych publiczności”, w których emocje stają się centralnym mechanizmem organizującym przekaz polityczny i relacje między nadawcami a odbiorcami.

Nie ulega wątpliwości, że znaczenie mediów społecznościowych w komunikowaniu politycznym stale rośnie. Coraz więcej użytkowników deklaruje, że wykorzystuje social media jako źródło informacji o polityce – w przeprowadzonym w Stanach Zjednoczonych badaniu przez ośrodek badań Pew Research Center, ponad połowa (59%) ankietowanych wskazała, że powodem wykorzystania platformy X jest motywacja do śledzenia wydarzeń politycznych (McClain, Anderson, Gelles-Watnick, 2024). W przypadku TikToka odsetek ten wyniósł 36% (ibidem). Wraz z rosnącym znaczeniem mediów społecznościowych, politycy i partie uczą się dopasowywać przekaz do specyfiki każdej platformy. TikTok – jako medium wideo o krótkiej formie i silnie wizualnym charakterze – sprzyja narracjom opartym na emocjach, wizerunku oraz bezpośrednim zwrotom do użytkownika (Tereszkiewicz, 2022), co znajduje odzwierciedlenie w rosnącej aktywności polityków referowanej również w raportach z badań na gruncie polskim (IBIMS, 2023). Twitter natomiast, choć również sprzyja krótkim przekazom, stwarza większe możliwości komentarza po-

¹ Zmiana nazwy platformy nastąpiła w wyniku decyzji nowego właściciela, Elona Muska, w sierpniu 2023 roku. Ze względu na problematyczność gramatyczną nowej nazwy w języku polskim, a także silne osadzenie terminu „twitter” w tradycji badań mediów społecznościowych, również notację stosowaną w badaniach przywoływanych w niniejszym tekście, a opublikowanych przed zmianą nazwy, termin ten jest używany przez Autora świadomie i w odniesieniu do obecnej platformy X.

litycznego, reakcji w czasie rzeczywistym i udziału w debacie publicznej. Badania porównawcze (np. Enli, Rosenberg, 2018) wskazują, że różne platformy kształtują odmienne style komunikacji politycznej, co może mieć istotny wpływ na odbiór przekazu i zachowania wyborców.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera analiza treści publikowanych przez komitety polityczne oraz liderów partyjnych w ostatniej fazie kampanii wyborczej – czyli w okresie, w którym mobilizacja elektoratu przyjmuje najbardziej intensywną i strategicznie zorientowaną formę. Właśnie wtedy komunikacja polityczna jest najbardziej nasycona emocjami, obietnicami i retoryką mobilizacyjną, co czyni ją wyjątkowo interesującym obiektem analizy empirycznej. Jak podkreślają Esser i Pfetsch (2020), badania nad komunikacją kampanijną w mediach cyfrowych powinny uwzględniać zarówno wymiar ilościowy (zasięg, częstotliwość, zaangażowanie), jak i jakościowy (styl, ton, funkcje komunikatów), ponieważ dopiero łączne ujęcie tych dwóch aspektów pozwala uchwycić pełny obraz strategii politycznej obecnej w sieci.

Przegląd literatury

Komunikowanie polityczne w mediach społecznościowych stanowi jeden z najdynamiczniej rozwijających się nurtów badawczych w obszarze medioznawstwa i nauk o polityce. Wraz z przejściem znacznej części debaty publicznej do przestrzeni cyfrowej, badacze zwracają coraz większą uwagę na sposób, w jaki nowe technologie kształtują formy, treści i skutki komunikacji politycznej. Media społecznościowe, takie jak Twitter (X), Facebook czy TikTok, przekształciły logikę kampanii wyborczych – oferując narzędzia bezpośredniego dotarcia do odbiorcy, umożliwiając personalizację przekazu oraz sprzyjając zwiększonej obecności emocji i stylów konfrontacyjnych w debacie publicznej (Esser, Pfetsch, 2020; Enli, 2017).

W literaturze zachodniej dostrzega się rosnącą dominację modelu mediatyzacji polityki, w którym media – w szczególności media cyfrowe – nie tylko relacjonują życie polityczne, ale wręcz uczestniczą w jego konstruowaniu, co jest przejawem procesu mediatyzacji polityki (Strömbäck, 2008). Jak zauważa Papacharissi (2015), media społecznościowe tworzą „afektywne publiczności” – społeczności komunikacyjne zorganizowane nie wokół instytucjonalnej legitymizacji, lecz wokół emocji i tożsamości. To prowadzi do intensyfikacji treści wyrazistych, uproszczonych i często

konfrontacyjnych, które dominują w przekazach politycznych online. Badacze komunikowania politycznego (Barberá i in., 2015; Theocharis i in. 2020; Serrano, Papakyriakopoulos, Hegelich, 2020; Papathanassopoulos, Giannouli, 2025) wskazują, że przekaz polityczny w social mediach cechuje się wzmożoną polaryzacją oraz zjawiskiem tzw. „echo chambers” – zamkniętych środowisk informacyjnych, które wzmacniają jednorodne poglądy i ograniczają ekspozycję na odmienne opinie. Twitter, jako platforma oparta na krótkiej formie wypowiedzi i reaktywności, sprzyja rozprzestrzenianiu treści konfrontacyjnych i wywołujących silne emocje. Z kolei TikTok, będący stosunkowo nowym medium politycznym, operuje głównie w sferze wizualnej, co wpływa na formę i styl kampanijnego przekazu – opartego na krótkich, emocjonalnych komunikatach o charakterze performatywnym (Wells i in., 2020, Zamora-Medina, Suminas, Fahmy, 2023). Badacze wskazują również na kontrowersje związane z medialnym postrzeganiem platformy, związane z brakiem mechanizmów kontroli i zabezpieczeń publikowanych tam przekazów, co prowadziło już w przeszłości do napięć, m.in. między USA a Chinami i potencjalnie stanowi zagrożenie dla demokracji (Miao, Huang, Huang, 2021).

Na gruncie polskim problematyka komunikacji politycznej w social mediach zyskuje na znaczeniu, choć nadal pozostaje obszarem stosunkowo słabo rozwiniętym. Niemniej, dorobek polskich badaczy komunikowania politycznego jest znaczący, choć najczęściej odnosi się do tradycyjnych mediów elektronicznych, bądź przyjmuje inne perspektywy badań. Pionierskie analizy prowadzone przez Dorotę Piontek w kontekście tradycyjnych mediów cyfrowych wskazują na proces tabloidyżacji procesu komunikacji politycznej (Piontek, 2011), który szczególnie nasila się w przestrzeni cyfrowej, gdzie obowiązują reguły mediów rozrywkowych i natychmiastowej reakcji (Piontek, Ossowski, 2017). Agnieszka Stępińska w swoich badaniach zwraca szczególną uwagę na fragmentaryzację przekazu politycznego i rosnącą skalę populizmu we współczesnym komunikowaniu politycznym (Stępińska, 2020; Stępińska, Piontek, Jakubowski, 2020). Podnoszone są również kwestie celebrytyzacji aktorów politycznych i samej polityki jako sfery mającej dostarczać widzom rozrywkę (Olczyk, 2009, 2013). W ostatnich latach uwagę badaczy zwróciły także kampanie wyborcze prowadzone w mediach społecznościowych w Polsce – między innymi w kontekście wyborów prezydenckich (Wełna, 2024). Wskazuje się w nich na wyraźną asymetrię między partiami w zakresie kompetencji cyfrowych oraz różnice w stylach prowadzenia kampanii na poszczególnych platformach. Interesujący eksperyment ba-

dawczy na przykładzie przekazów polityków na TikToku przeprowadzono na Uniwersytecie Śląskim, gdzie badano efektywność tej platformy jako narzędzia budowania wizerunku politycznego (Olszanecka-Marmola i in., 2024). Przeprowadzone postępowanie potwierdziło wysoki potencjał TikToka w budowaniu wizerunku polityków, co zresztą koresponduje z inną analizą przeprowadzoną w perspektywie zmiany wizerunku polityków pod wpływem przekazów w mediach społecznościowych w 2021 roku w Toruniu (Pindur i in., 2021). Podobne ustalenia płyną również z badań poświęconych platformie X, dawniej Twitterowi, którą Olgierd Annusewicz (2017) analizował jako przestrzeń autoprezentacji politycznej i narzędzie zarządzania wizerunkiem polityka.

Z kolei Dobek-Ostrowska (2023) zwraca uwagę na niedostateczne uwzględnienie analiz dotyczących przekazów kampanijnych w mediach społecznościowych w polskim medioznawstwie. Chociaż literatura zagraniczna intensywnie eksploruje temat emocjonalności, polaryzacji i stylów komunikowania w social mediach, w polskich badaniach brakuje systematycznych analiz treści politycznych publikacji w mediach społecznościowych w trakcie kampanii wyborczych, a w szczególności w ich najbardziej intensywnym – finałowym okresie. Większość opracowań dotyczy platformy X, dawniej Twittera i ma charakter opisowy, zorientowany na analizę funkcjonalności platform społecznościowych w komunikowaniu politycznym (Lakomy, 2014; Machnik 2014), wpływu przekazu na wizerunek aktorów politycznych (Kalinowska-Żeleźnik, 2020) czy obranych przez nich strategii komunikacyjnych (Adamik-Szybiak, 2014; Gackowski, 2014; Machnik 2014). Brakuje także porównań pomiędzy różnymi platformami pod kątem języka, stylu wypowiedzi oraz efektywności przekazu. Prezentowane badanie stanowi próbę odpowiedzi na te wyzwania i poszerzenia dorobku krajowych badań nad komunikacją polityczną w środowisku cyfrowym.

W polskim kontekście badania tego rodzaju są wciąż stosunkowo nieliczne, mimo rosnącej roli mediów społecznościowych w kampaniach wyborczych i funkcjonowaniu partii politycznych. Analiza stylów wypowiedzi, emocjonalnego tonu oraz typów komunikatów może dostarczyć cennych danych dotyczących nie tylko strategii komunikacyjnych, ale również przemian w kulturze politycznej i relacji między politykami a obywatelami w cyfrowym środowisku komunikacyjnym.

Z tego względu uzasadnione wydaje się podjęcie analizy aktywności wybranych aktorów politycznych na platformach TikTok i Twitter (X) w ostatnich dwóch tygodniach kampanii parlamentarnej 2023 roku

w Polsce. Badanie to ma na celu nie tylko uchwycenie intensywności i efektywności komunikacji politycznej w wymiarze ilościowym, ale także zbadanie dominujących strategii narracyjnych i stylów wypowiedzi, które organizują przekaz kampanijny w mediach społecznościowych.

Cel badania, pytania i hipotezy badawcze

Badanie zostało zaprojektowane w celu uchwycenia charakteru i dynamiki komunikacji politycznej w mediach społecznościowych w ostatnich dwóch tygodniach kampanii parlamentarnej w Polsce w 2023 roku. Głównym celem analizy było określenie, w jaki sposób komitety polityczne i ich liderzy wykorzystywali platformy TikTok oraz Twitter (obecnie X) do prowadzenia komunikacji politycznej na finiszu kampanii, a także jakie style komunikacyjne dominowały w ich przekazach. Autor dążył do empirycznego rozpoznania różnic między obiema platformami pod względem intensywności aktywności, poziomu interakcji i formy komunikatów, a także do oceny stopnia emocjonalności oraz polaryzacji obecnych w dyskursie politycznym prowadzonym online.

W związku z przyjętymi założeniami badawczymi sformułowano następujące pytania badawcze:

- Jakie różnice w zakresie częstotliwości i efektywności komunikacji występują między TikTokiem a ówczesnym Twitterem w kampanii wyborczej?
- Jakie style wypowiedzi dominowały w przekazie politycznym na każdej z platform?
- W jakim stopniu formuła platformy społecznościowej wpływa na sposób konstruowania przekazu przez komitety i liderów politycznych?

W ramach badania podjęto również próbę weryfikacji dwóch hipotez:

- Komunikacja polityczna na TikToku cechuje się wyższym poziomem emocjonalności i zaangażowania niż komunikacja prowadzona na ówczesnym Twitterze.
- Dominującym stylem wypowiedzi w kampanii parlamentarnej 2023 w mediach społecznościowych był styl konfrontacyjny, niezależnie od platformy.

Sformułowane pytania i hipotezy były podstawą doboru narzędzi badawczych i opracowania procedury analitycznej, które zostały szczegółowo omówione w dalszej części tekstu.

Metodologia badania

Badanie zostało zrealizowane przez PRESS Service Monitoring Mediów na zlecenie pracowników Zakładu Komunikacji Społecznej Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Materiał badawczy obejmował wpisy opublikowane w trakcie dwóch ostatnich tygodni kampanii parlamentarnej 2023 roku, tj. w okresie od 30 września do 13 października 2023 r.

Analizie poddano treści publikowane na oficjalnych kontach partii politycznych oraz ich liderów w dwóch serwisach społecznościowych: TikTok oraz ówczesnym Twitterze (obecnie X). Lista analizowanych kont obejmowała profile: Donald Tusk, Konfederacja, Prawo i Sprawiedliwość, Sławomir Mentzen, Mateusz Morawiecki, Szymon Hołownia, Lewica, Polska 2050, Władysław Kosiniak-Kamysz, Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Włodzimierz Czarzasty.

Zebrane dane zostały poddane ilościowej analizie statystycznej, której celem było określenie poziomu aktywności (liczby publikacji) oraz efektywności komunikacji (liczby interakcji i wyświetleń). W tym zakresie obliczono także średnie liczby interakcji i wyświetleń przypadające na pojedynczy post.

W dalszym etapie przeprowadzono ilościową analizę zawartości obejmującą klasyfikację wpisów według dominującego stylu wypowiedzi. Na podstawie leksykalnej i pragmatycznej analizy treści opracowano siedmiostopniowy klucz kategoryzacyjny stylów, który pozwolił przypisać każdy wpis do jednej z siedmiu wyodrębnionych kategorii. W tabeli 1 zilustrowano wspomniane kategorie wraz z objaśnieniem oraz przykładowymi zwrotami, które zastosowano w procesie kodowania materiału badawczego.

Tabela 1

Kategorie stylów wypowiedzi i słowa kluczowe użyte do kategoryzacji

Styl wypowiedzi	Opis skrócony	Przykładowe słowa i zwroty
1	2	3
Konfrontacyjny	Krytyka, ironia, atak, antagonizowanie przeciwnika	skandal, żenada, hańba, hipokryzja, manipulacja
Emocjonalny	Odwołanie do uczuć, strachu, nadziei, gniewu	boimy się, wściekli, razem damy radę, katastrofa
Mobilizujący	Apele o głosowanie, działania, wsparcie	idźcie na wybory, potrzebujemy was, dołączcie, zagłosuj
Personalny	Narracja w pierwszej osobie, odniesienia do „ja” i „my”	ja uważam, razem zrobiliśmy, wierzę, jako Polacy

1	2	3
Informacyjny	Dane, fakty, informacje programowe	przedstawiamy program, raport, dane GUS, ustawa
Kolokwialny	Język potoczny, slang, młodzieżowy	serio?, beka, XD, ziomek, masakra
Neutralny/Pozostałe	Treści trudne do zakwalifikowania jednoznacznie	brak dominującego stylu, neutralne ogłoszenia

Źródło: Opracowanie własne.

Postępowanie badawcze zaplanowano tak, aby umożliwić empiryczną weryfikację obserwacji formułowanych wcześniej w literaturze przedmiotu na temat sposobu komunikowania politycznego w przestrzeni cyfrowej. Liczne wcześniejsze badania (por. Barberá i in., 2015; Theocharis i in., 2020; Ott, 2017; Papacharissi, 2015) wskazują, że media społecznościowe sprzyjają upolitycznieniu przekazów w formie silnie emocjonalnej, konfrontacyjnej i często prowadzącej do polaryzacji dyskursu publicznego.

Omówienie wyników badania

Łączna liczba zebranego do analizy materiału badawczego wyniosła 7269 postów, z czego ponad siedem tysięcy z nich opublikowano na ówczesnym Twitterze. Podsumowanie aktywności badanych kont na obu platformach zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2

Podsumowanie aktywności na badanych platformach

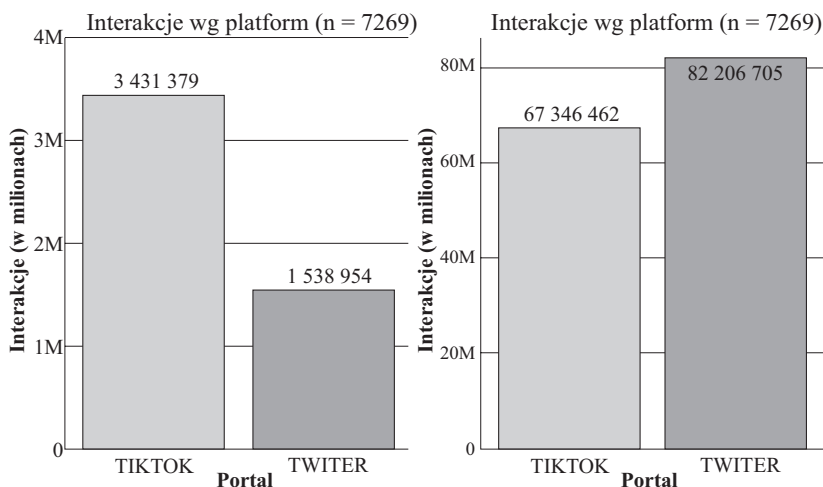
Platforma	Liczba postów	Łączne interakcje	Łączne wyświetlenia
TikTok	195	3 431 379	67 346 462
Twitter (obecnie X)	7 074	1 538 954	82 206 705

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

Zestawienie ukazuje wyraźne różnice w częstotliwości wykorzystania badanych kanałów. Ówczesny Twitter był znacznie intensywniej wykorzystywany przez partie i polityków pod względem liczby publikowanych treści. Łącznie opublikowano tam ponad 7 tysięcy postów, podczas gdy na TikToku liczba ta wyniosła jedynie 195. Mimo to, to właśnie TikTok wygenerował ponad dwukrotnie większą liczbę interakcji – ponad

3,4 miliona, wobec około 1,5 miliona na Twitterze. Porównanie łącznych interakcji i wyświetleń na obu platformach zilustrowano na wykresie 1.

Wykres 1. Interakcje i wyświetlenia według platform (łącznie)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

Powyższe zestawienie należy uzupełnić o analizę dotyczącą efektywności obu serwisów społecznościowych. W tym kontekście ponownie widoczna jest przewaga TikToka, który generował średnio niemal siedmiokrotnie większe zaangażowanie odbiorców w przeliczeniu na pojedynczego posta, niż Twitter. Uśrednione liczby generowanych interakcji i wyświetleń w przeliczeniu na pojedynczy post na danej platformie zaprezentowano poniżej, w tabeli 3.

Tabela 3

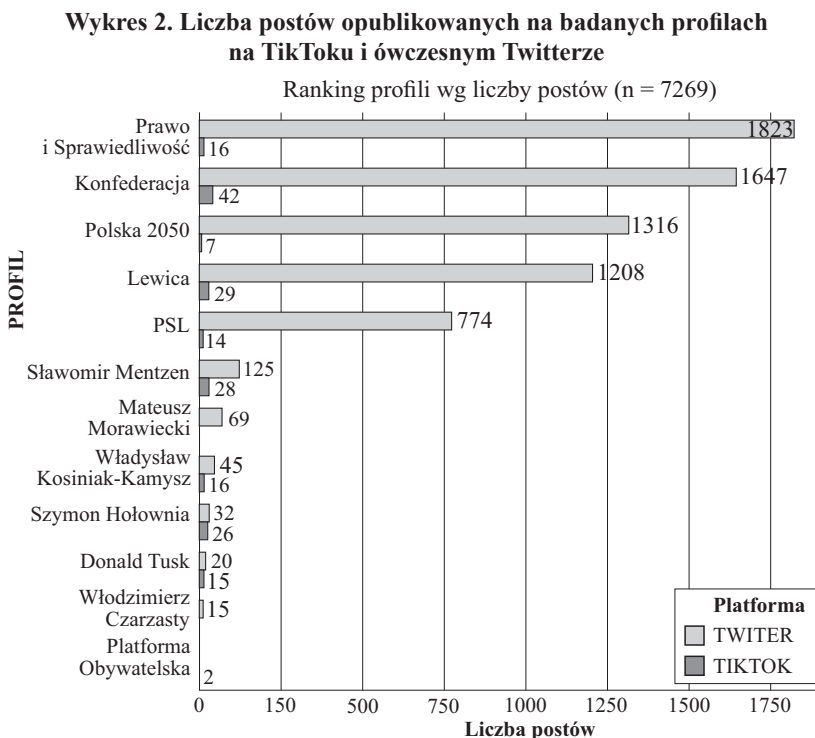
Średnie liczby interakcji oraz wyświetleń postów w badanych platformach

Platforma	Średnie interakcje/post	Średnie wyświetlenia/post
TikTok	18 142	357 529
Twitter	2 557	108 572

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

Średnia liczba interakcji na post na TikToku wyniosła 18 tysięcy, a średnia liczba wyświetleń sięgnęła ponad 350 tysięcy. Dla porównania, na Twitterze średnie wartości wynosiły odpowiednio nieco ponad 2,5 ty-

siąca interakcji oraz około 108 tysięcy wyświetleń. W dalszej części analizy przyjrano się aktywności konkretnych kont politycznych. Łączne zestawienie liczby postów opublikowanych na badanych profilach zaprezentowano na wykresie 2.

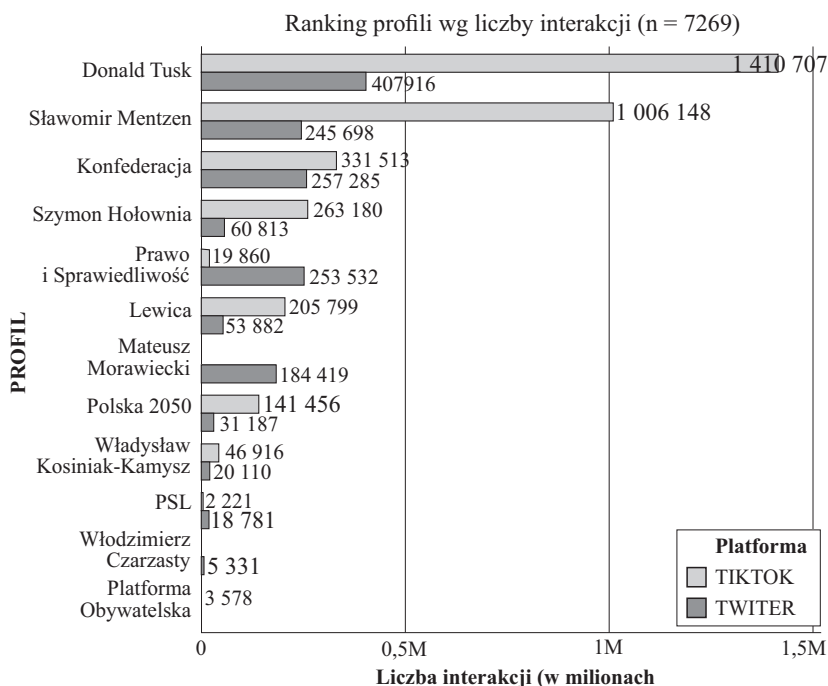

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

Pod względem liczby postów największą aktywność wykazywały konta twitterowe, w tym zwłaszcza konta instytucjonalne, gdzie liczba postów na obecnej platformie X przekraczała tysiąc w przypadku kont Konfederacji, Polski 2050, Lewicy, a nawet sięgała niemal dwóch tysięcy (Prawo i Sprawiedliwość). Spośród liderów partyjnych na ówczesnym Twitterze najaktywniejsi byli Sławomir Mentzen (Konfederacja), Mateusz Morawiecki (PiS) oraz Władysław Kosiniak-Kamysz (PSL), jednak należy zauważyć, że liczba postów publikowanych przez liderów była kilkakrotnie niższa, niż publikacje z oficjalnych kont partii politycznych. Taka struktura wyników zdaje się potwierdzać, że platforma X (dawniej

Twitter) wykorzystywana była do bieżącego informowania i mobilizacji w ostatnich dniach kampanii. Z kolei TikTok był wykorzystywany zdecydowanie bardziej selektywnie – publikacje były rzadsze, ale często starannie przygotowane i lepiej dostosowane do formatu platformy. Kolejnym etapem analizy było zbadanie efektywności poszczególnych kont – w tym celu obliczono łączną liczbę interakcji wywołanych przez posty publikowane w obu platformach. Zestawienie zaprezentowano na wykresie 3.

Wykres 3. Łączna liczba interakcji badanych kont z podziałem na platformy

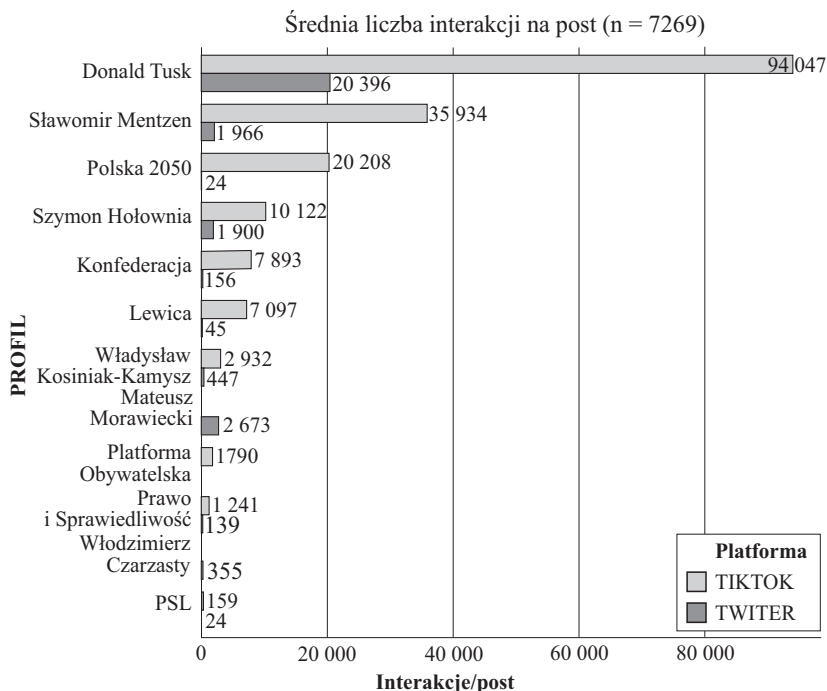

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

Ranking łącznej liczby interakcji pokazuje wyraźną dominację kont TikTokowych. Najwyższe wyniki osiągnął Donald Tusk, którego konto na TikToku wygenerowało ponad 1,4 miliona interakcji. Na drugim miejscu uplasował się Sławomir Mentzen, również na TikToku, z wynikiem przekraczającym milion. Dopiero kolejne miejsca zajmują konta twitter-

rowe, które mimo dużej liczby publikacji, nie były w stanie osiągnąć podobnego poziomu zaangażowania. Zauważalnie niewielką liczbę interakcji odnotowano w przypadku konta Włodzimierza Czarzastego z Lewicy oraz Platformy Obywatelskiej. W obu przypadkach powodem była niewielka aktywność kont ujętych w badaniu. Lider Lewicy rzadko udzielał się w badanym okresie w mediach społecznościowych. W przypadku Platformy Obywatelskiej należy założyć, że prawdopodobnie większość komunikatów była publikowana poprzez konta Koalicji Obywatelskiej, a pierwotne konto PO na platformie X było wykorzystywane sporadycznie, generując trzy i pół tysiąca interakcji. Wspomniane fluktuacje nie wpływają znacząco na ogólne wnioski płynące z przytoczonego zestawienia. Jeszcze wyraźniej różnice między platformami (na korzyść Tik-Toka) ujawniają się w analizie średniej liczby interakcji na post. Pełne zestawienie zaprezentowano na wykresie 4.

Wykres 4. Średnia liczba interakcji na post w badanych kontach na obu platformach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

Jak ukazano na wykresie, Donald Tusk na TikToku osiągał średnio ponad 94 tysiące interakcji na jeden materiał. Sławomir Mentzen uzyskiwał średnio niemal 36 tysięcy, a inne konta TikTokowe, takie jak Polska 2050, Szymon Hołownia czy Lewica, również przekraczały kilka tysięcy interakcji na post. Na tle tych wyników konta twitterowe wypadają zdecydowanie słabiej, osiągając średnie od dwóch do maksymalnie dwudziestu tysięcy interakcji na wpis. Poniżej, w tabeli 4 zaprezentowano ranking dziesięciu najefektywniejszych pod tym względem kont, z uwzględnieniem obu platform.

Tabela 4

Top 10 profili wg efektywności (interakcje/post)

Profil	Platforma	Interakcje/post	Wyświetlenia/post
Donald Tusk	TikTok	94 047	1 629 100
Sławomir Mentzen	TikTok	35 934	647 618
Donald Tusk	Twitter	20 396	734 632
Polska 2050	TikTok	20 208	482 001
Szymon Hołownia	TikTok	10 122	298 000
Konfederacja	TikTok	7 893	160 192
Lewica	TikTok	7 097	125 169
Kosiniak-Kamysz	TikTok	2 932	158 199
Morawiecki	Twitter	2 673	164 633
Mentzen	Twitter	1 966	147 951

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

Powyższe zestawienie jednoznacznie potwierdza przewagę TikToka w kontekście generowania zaangażowania użytkowników. Aż osiem z dziesięciu pozycji zajmują konta z tej platformy. Co więcej, w zestawieniu tym dominują konta osobiste liderów politycznych, a nie konta partyjne czy instytucjonalne. To sugeruje, że bezpośrednia obecność liderów w mediach społecznościowych, szczególnie na TikToku, była istotnym czynnikiem wpływającym na poziom interakcji i zaangażowania.

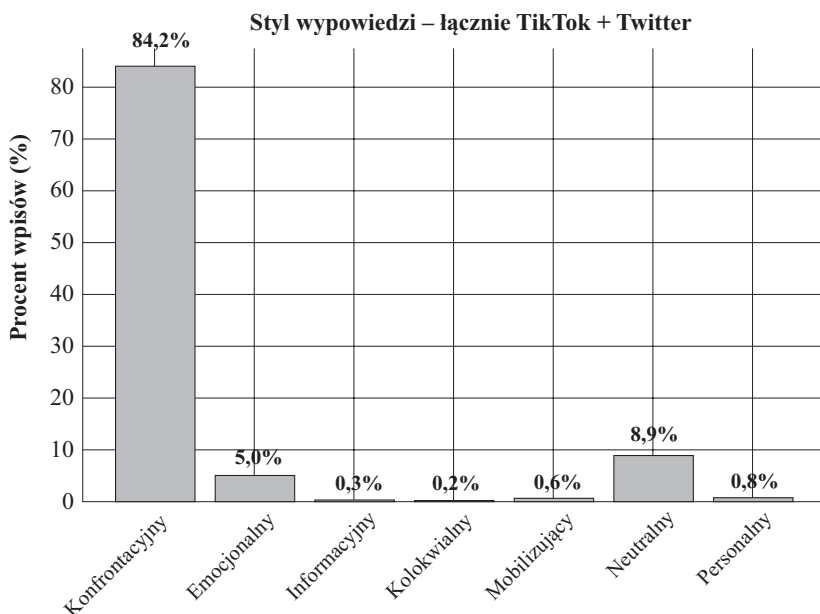
Podsumowując zaprezentowane powyżej dane ilościowe dotyczące aktywności politycznej w okresie dwóch tygodni przed wyborami parlamentarnymi należy stwierdzić, że badanie ujawnia istotne różnice nie tylko między platformami, ale także między częstotliwością komunikacji i skutecznością poszczególnych platform. Twitter był przestrzenią intensywnego, bieżącego komunikowania – często informacyjnego lub mobilizacyjnego, ale rzadziej emocjonalnego i atrakcyjnego wizualnie. TikTok natomiast charakteryzował się znacznie bardziej efektywną komunikacją,

szczególnie w wykonaniu polityków, którzy potrafili dostosować się do specyfiki tej platformy. W ostatnich dniach kampanii to właśnie TikTok, mimo mniejszej liczby publikacji, okazał się narzędziem o większym potencjale oddziaływania i zasięgu.

Styl wypowiedzi

Ostatnim elementem przeprowadzonego postępowania badawczego była analiza zawartości wpisów pod kątem stylu wypowiedzi. Jak wskazano w części metodologicznej, w tym celu wykorzystano klucz kategoryzacyjny, który pozwolił przypisać zebrane posty do siedmiu kategorii stylów. Łączne wyniki dla całości materiału zaprezentowano na wykresie 5.

Wykres 5. Style wypowiedzi – łącznie TikTok oraz ówczesny Twitter

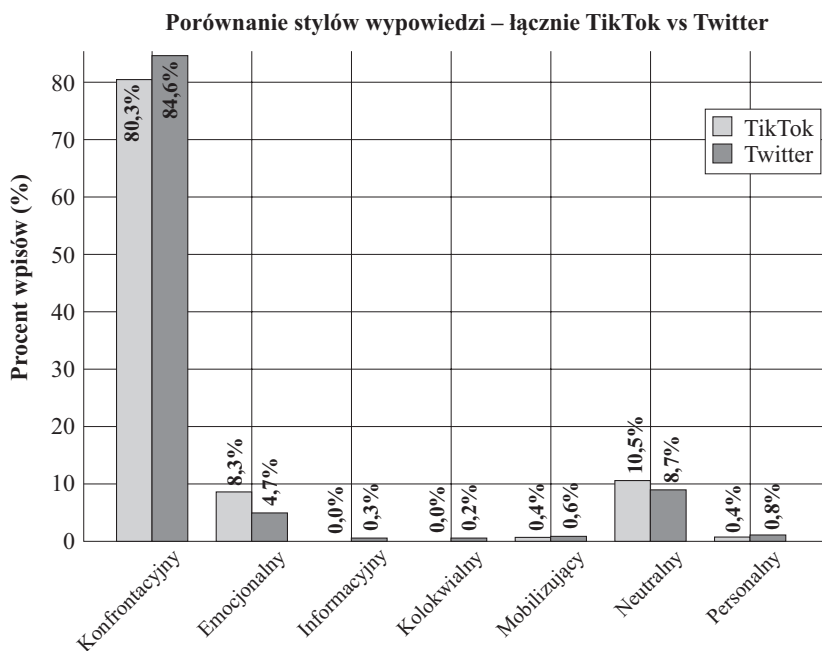

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

W całym materiale badawczym zdecydowanie dominuje styl konfrontacyjny, który obejmuje ponad 80% wszystkich publikacji. Oznacza to, że komunikacja prowadzona poprzez badane konta aktorów politycznych była

w dużej mierze skoncentrowana na krytyce oponentów, demaskowaniu ich działań, ironii i strategiach konfliktowych. Tego typu narracja miała na celu polaryzowanie opinii publicznej, wyostrenie podziałów oraz – w konsekwencji mobilizowanie elektoratu poprzez konfrontacyjne nawiązania do działań przeciwników politycznych. Na drugim miejscu pojawia się styl emocjonalny, widoczny w około 5–6% wpisów, który opiera się na odwoływaniu się do uczuć odbiorcy – takich jak nadzieja, gniew, lęk czy entuzjazm. Wzmaga on zaangażowanie, ale niekoniecznie dostarcza treści merytorycznych. W dalszej kolejności, niemal marginalnie występują style personalny i mobilizujący, w których dominują narracje „ja” lub „my”, a także apele do głosowania lub wspierania kampanii. Styl informacyjny i kolokwialny mają marginalne znaczenie – co pokazuje, że treści typowo edukacyjne, programowe czy oparte na języku potocznym były w badanej próbie rzadkością. Pewne różnice w zebranych materiale badawczym uwiadaczniają się w przyporządkowaniu poszczególnych stylów do obu badanych platform. Zestawienie ukazujące różnice w tym zakresie ukazano na wykresie 6.

Wykres 6. Porównanie stylów wypowiedzi na obu platformach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez PRESS Service.

Powyższe zestawienie stylów wypowiedzi ukazuje nieznaczne, acz w przekonaniu Autora dosyć istotne różnice w sposobie prowadzenia kampanii na każdej z tych platform. Choć na obu dominującym stylem pozostaje ton konfrontacyjny, który odpowiada za największy odsetek publikacji, jego udział jest nieco wyższy na Twitterze. Sugeruje to, że Twitter – jako medium tekstowe, szybkie i skoncentrowane na reakcjach – był szczególnie chętnie wykorzystywany do ostrych, krytycznych wypowiedzi, często o charakterze ataku na przeciwników politycznych.

TikTok, z kolei, choć również zdominowany przez styl konfrontacyjny, cechował się wyraźnie większym udziałem przekazów o charakterze emocjonalnym. Jest to zgodne z naturą tej platformy, której formuła opiera się na bezpośrednim kontakcie z widzem, przekazie wideo, dynamicznej formie i szybkim wzbudzaniu emocji. Polityczne treści na TikToku są bardziej obrazowe, ekspresyjne i często operują uczuciami, co może prowadzić do większego zaangażowania emocjonalnego odbiorców.

Warto zauważyć, że styl informacyjny i kolokwialny pojawiły się jedynie na Twitterze. Wynika to prawdopodobnie z charakteru samej platformy, na której łatwiej przekazywać treści programowe, publikować linki, statystyki czy krótkie komentarze o eksperckim charakterze. Twitter jest też częściej używany przez dziennikarzy i osoby zaangażowane politycznie, co sprzyja publikacjom w formie bardziej oficjalnej, ale także wykorzystującej język internetowy i ironię.

Zestawienie tych wyników prowadzi do kilku wniosków ogólnych. Przede wszystkim widać, że strategie komunikacyjne były silnie uzależnione od charakterystyki platformy – TikTok został wykorzystany do narracji emocjonalnych i bardziej bezpośrednich, natomiast Twitter pełnił funkcję kanału szybkiej reakcji i politycznego komentarza. Jednocześnie należy podkreślić, że bez względu na platformę, komunikacja miała wyraźnie polaryzujący i negatywny charakter. Styl konfrontacyjny zdominował kampanię w obu mediach społecznościowych, podczas gdy przekaz pozytywny, informacyjny czy edukacyjny pojawiał się marginalnie. Świadczy to o przyjęciu przez komitety i liderów strategii ostrej rywalizacji i wyraźnego podziału na swoich i obcych jako głównego narzędzia mobilizacji wyborców.

Konkluzje

Przeprowadzone badanie pozwoliło uchwycić zróżnicowany obraz komunikacji politycznej prowadzonej w mediach społecznościowych

w ostatnich dniach kampanii parlamentarnej 2023 roku. Analiza ilościowa i jakościowa treści publikowanych na TikToku i Twitterze (X) ujawniła nie tylko różnice między platformami w zakresie intensywności i efektywności działań komunikacyjnych, ale również pozwoliła odtworzyć charakterystykę stylu, w jakim w ostatnich dniach kampanii prowadzono dyskurs polityczny w badanych platformach.

Zebrane dane dowodzą, że mimo znacznie mniejszej liczby publikacji, TikTok okazał się zdecydowanie skuteczniejszym narzędziem angażowania odbiorców – generując znacznie wyższe średnie wskaźniki interakcji i wyświetleń w przeliczeniu na pojedynczy post. Twitter pełnił rolę kanału do bieżącej komunikacji, dominowały tam przekazy bardziej informacyjne lub mobilizacyjne, natomiast TikTok służył raczej do intensyfikowania przekazu emocjonalnego i wizualnego.

Cele badawcze zostały zrealizowane – przeprowadzona analiza umożliwiła scharakteryzowanie sposobu w jaki partie polityczne i ich liderzy wykorzystali obie platformy na finiszu kampanii wyborczej, pozwoliła również na określenie dominujących stylów wypowiedzi. Badanie ujawniło wyraźną dominację stylu konfrontacyjnego, który występował w ponad 80% analizowanych wpisów. Pozostałe style, takie jak emocjonalny, mobilizujący, personalny czy informacyjny, miały marginalne znaczenie, co potwierdza wcześniejsze obserwacje dotyczące emocjonalizacji i polaryzacji komunikowania politycznego w przestrzeni mediów społecznościowych.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można również sformułować jednoznaczne odpowiedzi na postawione pytania badacze. Liderzy i partie polityczne wykorzystali obie platformy w sposób zbliżony, choć niejednorodny. Zaobserwowane zostały znaczące różnice pomiędzy TikTokiem a Twitterem zarówno pod względem intensywności komunikacji, jak i efektywności przekazu. Finisz kampanii w przypadku partyjnych kont (PiS, Konfederacja, Polska 2050, Lewica, PSL) na Twitterze wiązał się niemalże z zalewem publikacji, co nie zostało zaobserwowane w przypadku TikToka. Wykazane dysproporcje w materiale badawczym pochodzącym z obu platform nie wpłynęły też na efektywność przekazów, co prowadzi do jednoznacznego wniosku – TikTok, pomimo iż publikowano na nim znacznie mniej materiałów, wygenerował znacznie większą liczbę wyświetleń i interakcji w przeliczeniu na pojedynczy post. Ta konstatacja potwierdza, że platforma wideo jest niezwykle użytecznym narzędziem w docieraniu do potencjalnych wyborców. Ponadto, dominującym stylem wypowiedzi – nie-

zależnie od platformy – pozostaje ton konfrontacyjny, co dowodzi, że komunikacja u kresu kampanii oparta była głównie na antagonizowaniu oponentów politycznych. Z kolei charakter platformy społecznościowej w badanej próbie nie wpłynął znacząco na sposób konstruowania przekazu: zaobserwowano większą liczbę materiałów o charakterze emocjonalnym w przypadku TikToka, jednak głównym lajtmotywym obecnym w obu platformach pozostawała konfrontacja wobec oponentów politycznych.

Wyniki badania pozwalają na pozytywną weryfikację obu hipotez roboczych. Po pierwsze, komunikacja polityczna na TikToku rzeczywiście charakteryzowała się wyższym poziomem emocjonalności i zaangażowania odbiorców. Po drugie, styl konfrontacyjny był dominującym sposobem komunikowania się komitetów i liderów politycznych w obu mediach społecznościowych, co wskazuje na strategiczne wykorzystanie negatywnej narracji w kampanii wyborczej. Potwierdza to obserwacje obecne w literaturze dotyczące rosnącej roli emocji, polaryzacji i personalizacji w komunikacji politycznej prowadzonej online (por. Barberá i in., 2015; Papacharissi, 2015; Theocharis i in., 2020).

Konsekwencje tych ustaleń są istotne dla dalszego rozwoju komunikowania politycznego. Wyniki badania pokazują, że strategie stosowane przez polityków coraz częściej polegają na eksploatowaniu emocji i konfliktu jako głównych sił napędowych przekazu. Oznacza to, że komunikacja kampanijna w mediach społecznościowych może przyczyniać się nie tylko do mobilizacji, ale również do pogłębiania podziałów społecznych i budowania przekazu wykluczającego.

Niniejsze badanie stanowi jedynie wstęp do pogłębionej refleksji nad jakością i charakterem komunikowania politycznego w przestrzeni cyfrowej. W przyszłości warto rozszerzyć analizę o inne aspekty – takie jak językoznawcze badanie stylów wypowiedzi, analiza interakcji z użytkownikami, czy ocena wpływu kampanijnych treści na postrzeganie polityków i kształtowanie decyzji wyborczych. Badania tego typu mogłyby także objąć dłuższe okresy kampanii oraz inne formy aktywności – w tym komentarze, reakcje i udostępnienia. Szczególnie potrzebne są analizy jakościowe i eksperymentalne, które mogłyby dostarczyć danych na temat rzeczywistego wpływu emocjonalnej i konfrontacyjnej komunikacji na obywatelskie postawy i decyzje polityczne.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Paweł Łokić

Analiza formalna: Paweł Łokić

Metodologia: Paweł Łokić

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Paweł Łokić

Authors contributions

Conceptualization: Paweł Łokić

Formal analysis: Paweł Łokić

Methodology: Paweł Łokić

Writing – original draft, review and editing: Paweł Łokić

Bibliografia

- Adamik-Szysiak M. (2014), *Twitter in Communication Strategies of the Leaders of the Polish Political Parties*, „e-politikon”, nr 9, ss. 109–131.
- Annusewicz O. (2017), *Twitter jako przestrzeń autoprezentacji politycznej. Zarządzanie wizerunkiem polityka w mediach społecznościowych*, „Studia Polilogiczne”, nr 45, ss. 91–112.
- Barberá P., Jost J. T., Nagler J., Tucker J. A., Bonneau R. (2015), *Tweeting From Left to Right: Is Online Political Communication More Than an Echo Chamber?*, „Psychological Science”, 26(10), ss. 1531–1542.
- Dobek-Ostrowska B. (2023), *Rozwój badań nad komunikowaniem politycznym w Polsce w kontekście światowym*, „Zeszyty Prasoznawcze”, t. 66, nr 3(255), ss. 11–34.
- Enli G. (2017), *Twitter as arena for the authentic outsider: Exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election*, „European Journal of Communication”, 32(1), ss. 50–61.
- Enli G., Rosenberg L. T. (2018), *Trust in the Age of Social Media: Populist Politicians Seem More Authentic*, „Social Media + Society”, 4(1).
- Esser F., Pfetsch B. (2020), *Comparing political communication: A 2020 update*, w: *Comparative Politics*, red. D. Caramani, Oxford University Press, ss. 336–358.
- Gackowski T. (2014), *Top 10 Polish Politicians on Twitter – A Revolution in Political Communication. Reconnaissance research*, „e-politikon”, nr 9, ss. 132–163.

- IBIMS (2023), *TikTok w polityce: Nowa arena dla polskich polityków w 2023 roku*, <https://ibims.pl/tiktok-w-polityce-nowa-arena-dla-polskich-politykow-w-2023-roku>, 25.09.2025.
- Kalinowska-Żeleźnik A. (2020), *Wykorzystanie Twittera w kampanii wyborczej Donalda Trumpa*, „Media Biznes Kultura”, nr 2(9), ss. 59–71.
- Kemp S. (2025), *Digital 2025: Global Overview Report*, <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report>, 29.09.2025.
- Lakomy M. (2014), *Tweety na szczycie. Polityka responsywna*, „Studia Medioznawcze”, nr 2(57), ss. 153–164.
- Machnik B. (2014), *The Place of Twitter in the Process of Political Communication*, „e-politikon”, nr 9, ss. 86–108.
- McClain C., Anderson M., Gelles-Watnick R. (2024), *How Americans Navigate Politics on TikTok, X, Facebook and Instagram*, <https://www.pewresearch.org/internet/2024/06/12/how-americans-navigate-politics-on-tiktok-x-facebook-and-instagram>, 29.09.2025.
- Miao W., Huang D., Huang Y. (2021), *More than business: The de-politicisation and re-politicisation of TikTok in the media discourses of China, America and India (2017–2020)*, „Media International Australia”, nr 186(3).
- Olczyk T. (2009), *Politorozrywka i popperswazja. Reklama telewizyjna w polskich kampaniach wyborczych w XXI w.*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Olczyk T. (2013), *Celebrytyzacja polityki – politycy i ich rodziny w „Twoim Stylu i Vivie”*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna”, nr 9, ss. 23–37.
- Olszanecka-Marmola A., Marmola M., Darmoń K., Maślak A. (2024), *TikTok jako narzędzie budowania wizerunku politycznego: studium empiryczne oddziaływania przekazów na TikToku na odbiór polskich polityków*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, nr 31(2), ss. 74–87.
- Ott B. L. (2017), *The age of Twitter: Donald J. Trump and the politics of debasement*, „Critical Studies in Media Communication”, 34(1), ss. 59–68.
- Papacharissi Z. (2015), *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*, Oxford University Press.
- Papathanassopoulos S., Giannouli I. (2025), *Political Communication in the Age of Platforms*, „Encyclopedia”, 5(2), s. 77.
- Pindur S., Pyka B., Gruszka G., Duda A., Gielata D., Szuba J. (2021), *Oddziaływanie przekazów w mediach społecznościowych na zmianę postrzegania liderów politycznych wśród młodych ludzi – studium przypadku Roberta Biedronia i Janusza Korwin-Mikkego*, w: *Wybory parlamentarne i prezydentura 2019–2020 w państwach europejskich: nacjonalizmy – echo przeszłości czy nieuchronna przyszłość?*, red. Z. Sielska, A. Robak, K. Kaczmarczyk, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Piontek D., Ossowski S. (red.) (2017), *Komunikowanie społeczne w dobie nowych technologii*, Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej, Poznań.

- Piontek D. (2011), *Komunikowanie polityczne i kultura popularna. Tabloidyzacja informacji o polityce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Serrano J. C. M., Papakyriakopoulos O., Hegelich S. (2020), *Dancing to the Partisan Beat: A First Analysis of Political Communication on TikTok*, conference paper from 12th ACM Conference on Web Science, July 7–10 2020, Southampton.
- Stępińska A. (red.) (2020), *Populist Political Communication across Europe: Context and Contents*, Peter Lang, Berlin.
- Stępińska A., Piontek D., Jakubowski J. (2020), *Międzynarodowe badania empiryczne nad populistycznym komunikowaniem politycznym – wyzwania metodologiczne i organizacyjne*, w: *Badania nad dyskursem populistycznym: wybrane podejścia*, red. A. Stępińska, A. Lipiński, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarswa UAM, Poznań, ss. 131–143.
- Strömbäck J. (2008), *Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics*, "The International Journal of Press/Politics", 13(3), ss. 228–246.
- Tereszkiewicz A. (2022), *TikTok – przegląd badań naukowych*, „Media i Społeczeństwo”, nr 16, ss. 211–231.
- Theocharis Y., Barberá P., Fazekas Z., Popa S. A. (2020), *The Dynamics of Political Incivility on Twitter*, Sage Open, 10(2).
- Wełna Ź. (2024), *Serwisy społecznościowe w strategiach komunikacyjnych sztabów wyborczych. Kampanie prezydenckie w Polsce w latach 2010, 2015 i 2020*, Petrus, Kraków.
- Zamora-Medina R., Suminas A., Fahmy S. S. (2023), *Securing the Youth Vote: A Comparative Analysis of Digital Persuasion on TikTok Among Political Actors*, "Media and Communication", vol. 11, nr 2, ss. 218–231.

TikTok and X as Tools of Political Communication in the 2023 Parliamentary Campaign in Poland

Summary

The article presents the results of an analysis of the social media activity of selected Polish political parties and their leaders on TikTok and Twitter (now X) during the final two weeks of the 2023 parliamentary election campaign. The study combines quantitative and qualitative approaches – examining both communication metrics (number of posts, interactions, and views) and the dominant rhetorical styles used in the content. The findings reveal a clear dominance of the confrontational style across both platforms. Despite having significantly fewer posts, TikTok proved to be more effective in generating user engagement. The analysis confirms hypotheses regarding the emotional and polarizing nature of political communication on social media, as well as platform-specific differences in content strategy. The study contributes to the growing body of political communication research in Poland and highlights the

need for further in-depth studies of rhetorical and strategic practices in digital media environments.

Key words: political communication, social media, election campaign, TikTok, Twitter, X, content analysis

Krzysztof KOŹBIAŁ

DOI 10.14746/ssp.2025.2.4

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

 ORCID: 0000-0001-6124-5341

Spółeczeństwo i główne partie polityczne Republiki Czeskiej wobec pamięci o komunizmie¹

Streszczenie: Czeskie społeczeństwo cechuje się negatywnym stosunkiem do okresu komunistycznego, co jednoznacznie wynika z badań opinii publicznej. Niektóre cechy minionych czasów znajdują jednak pozytywny rezonans społeczny (np. zabezpieczenie społeczne). Jednocześnie zastanawia fakt, że stosunkowo dużym poparciem wyborczym (do 2021 r.) cieszyła się w tym państwie Komunistyczna Partia Czech i Moraw, nawiązująca do minionego okresu nie tylko nazwą, ale i częściowo programem. Temat komunizmu nie stanowi obecnie istotnego punktu debaty politycznej w Republice Czeskiej. Nieliczne są ugrupowania, które do tego nawiązują, ponieważ w ten sposób nie są w stanie pozyskać nowych wyborców. Dowodzi tego sytuacja czeskich komunistów, którzy od 2021 r. są ugrupowaniem pozaparlamentarnym, m.in. z powodu starzejącego się elektoratu, do którego się odwoływali.

Słowa kluczowe: Czechy, komunizm w Czechosłowacji, czeska pamięć o komunizmie, Komunistyczna Partia Czech i Moraw, system polityczny Republiki Czeskiej

Okres komunizmu dobiegł końca w byłej Czechosłowacji na skutek tzw. aksamitnej rewolucji i masowych protestów, co miało miejsce w drugiej połowie listopada 1989 r. Jednak, podobnie jak w innych państwach Europy Środkowowschodniej, także w obecnej Republice Czeskiej widoczne są wpływy ponad 40-letniego okresu komunizmu, tak na społeczeństwo, jak i na głównych aktorów politycznych. Część obywateli Republiki, mimo wszystko, pozytywnie odnosi się do minionego okresu.

Celem rozważań jest odniesienie się do tego jak okres komunizmu jest pamiętany w czeskim społeczeństwie i w jakim stopniu nawiązania

¹ Badania wykonano przy wsparciu finansowym Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim.

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

do tych czasów znajdują odzwierciedlenie w aktywności głównych aktorów sceny politycznej. Aby osiągnąć cel odpowiadano na następujące pytania badawcze: 1) w jaki sposób czeskie społeczeństwo ocenia okres komunistyczny? 2) w jakim stopniu główne partie polityczne odnosiły się do minionego okresu w swojej aktywności? 3) na ile nawiązania do okresu powojennego państwa czechosłowackiego są skuteczne w partyjnym przekazie?

W celu odpowiedzi na wskazane pytania wykorzystano metody badawcze typowe dla nauk o polityce i administracji, tj. metodę analizy historycznej, metodę analizy systemowej, metodę analizy zawartości treści źródeł i literatury zastanej oraz metodę analizy danych statystycznych. Odniesiono się do okresu od początku aksamitnej rewolucji (listopad 1989) po ostatnie wybory prezydenckie (styczeń 2023). Pod tytułowym pojęciem „główne partie polityczne” autor rozumie te ugrupowania, które od 1993 r. (czyli od momentu niezależności Republiki Czeskiej) znalazły się w parlamencie Republiki i odgrywały w nim znaczącą rolę. Nie brano pod uwagę ugrupowań pozaparlamentarnych.

1. Okres komunistyczny w ocenie społeczeństwa czeskiego

Okres komunistyczny w byłej Czechosłowacji najczęściej jest lokowany jako czas między 1948 a 1989 rokiem, tak przyjęte cezury czasowe nie budzą wątpliwości. Wprawdzie komuniści po II wojnie światowej cieszyli się istotnym poparciem, uzyskując w pierwszych powojennych wyborach (maj 1946) wsparcie ponad 31% głosujących (na ziemiach czeskich nawet ponad 40%) (Kaplan, 1993, s. 60), lecz dopiero wydarzenia z lutego 1948 r. (określane w komunistycznej narracji mianem „zwycięskiego lutego”) umożliwiły sięgnięcie po pełnię władzy. W następnych latach, przy poparciu władz sowieckich i wykorzystaniu aparatu bezpieczeństwa, komuniści w pełni podporządkowali sobie wszystkie instytucje państwowe oraz społeczeństwo. Próby oporu były tłamszone, wielu przypłaciło sprzeciw wobec nowej władzy śmiercią. Jedną z pierwszych decyzji komunistów była zmiana konstytucji, na mocy której Czechosłowacja została określona jako państwo demokracji ludowej budujące socjalizm (Bankowicz, 2003, s. 67). Było to wręcz podręcznikowe określenie w państwach podporządkowanych Związkowi Radzieckiemu.

Niemniej, warto przypomnieć, że komuniści w Czechosłowacji rzeczywiście cieszyli się istotnym poparciem (Šedivý i in., 2011, s. 11–21),

co z pewnością także znajduje przełożenie na pamięć o tymże okresie w społeczeństwie. Wynikało ono z wielu czynników, przede wszystkich społecznych i gospodarczych. W kolejnych latach władza komunistyczna znajdowała ciągle szerokie rzesze zwolenników. W 1966 r. Komunistyczna Partia Czechosłowacji miała prawie 1,7 mln członków (czyli prawie 12% mieszkańców państwa), podczas gdy w Polsce i na Węgrzech odsetek ten wynosił 4–6% (Pauer, 2004, s. 20). Jest to istotny czynnik w analizie tego okresu i odniesieniach do niego.

Wstrząsem dla społeczeństwa były z pewnością wydarzenia tzw. Prańskiej Wiosny, które położyły kres nadziejom na możliwość zmiany, bądź przynajmniej reformy, ustroju socjalistycznego. Interwencja pięciu armii państw Układu Warszawskiego (ZSRR, Bułgarii, NRD, Polski i Węgier) miała bardzo istotny wpływ na postrzeganie całego ustroju w późniejszym okresie, być może nawet uzasadnione jest twierdzenie, że było to wydarzenie najbardziej tragiczne. Z kolei Jesień Ludów w Europie Środkowej w 1989 r. spowodowała upadek systemu autorytarnego także w Czechosłowacji, a gwałtowne wydarzenia miały konsekwencje w postaci tranzykcji systemowej, zauważalnej – z różnym natężeniem – w sferze politycznej, gospodarczej i społecznej. Komuniści zostali odsunięci od władzy. Symbolem nowej ery stał się Vacláv Havel, wybrany na urząd prezydenta Czechosłowacji pod koniec 1989 roku.

Bez wątpienia okres powojenny opierał się na trzech kluczowych momentach, latach 1948, 1968 i 1989. Z powodu tego, że każda z tych dat zawiera cyfrę 8 mówi się często o tzw. przeklętych ósemkach w dziejach Czechosłowacji/Czech. Jest to jednak tylko symbol, slogan, bowiem rok 1989 i związane z nim zmiany trudno określić mianem przeklętych.

Prowadzone od lat badania opinii publicznej odnoszą się do najistotniejszych wydarzeń okresu komunistycznego. Warto zwrócić uwagę, że nierzadko przywołuje się postacie związane z konkretnymi epizodami. W pewnym sensie osoby te są uosobieniem określonych zdarzeń, z reguły tych tragicznych. W tym sensie warto przypomnieć choćby o Miladzie Horákové, skazanej w 1950 r. na śmierć po pokazowym procesie (sfingowany zarzut spisku i szpiegostwa) czy Janie Palachu, protestującym w tragiczny dla siebie sposób (akt samospalenia) przeciw interwencji sowieckiej w 1968 r. (Kozbial, 2022b, s. 165–171). Trzecia z istotnych postaci to Vacláv Havel, opozycjonista, który stał się personifikacją transformacji ustrojowej (i upadku komunizmu), a pod koniec 1989 r. został wybrany na prezydenta Czechosłowacji, następnie (1993–2003) będący pierwszą głową niezależnego państwa czeskiego.

Aby oddać postrzeganie okresu komunizmu przez czeskie społeczeństwo analizie poddano głównie badania opinii publicznej przeprowadzane przez badawczy oddział Instytutu Socjologii Czeskiej Akademii Nauk o nazwie Centrum Badania Opinii Publicznej (CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění) – a także badania Instytutu Analitycznego STEM. Z reguły były to badania przeprowadzane z okazji rocznic istotnych wydarzeń w powojennej Czechosłowacji, gdzie badanych pytano m.in. o ocenę minionego okresu, wskazanie jego potencjalnych plusów i minusów, względnie wydarzeń, które były najważniejsze dla ówczesnego wspólnego państwa Czechów i Słowaków.

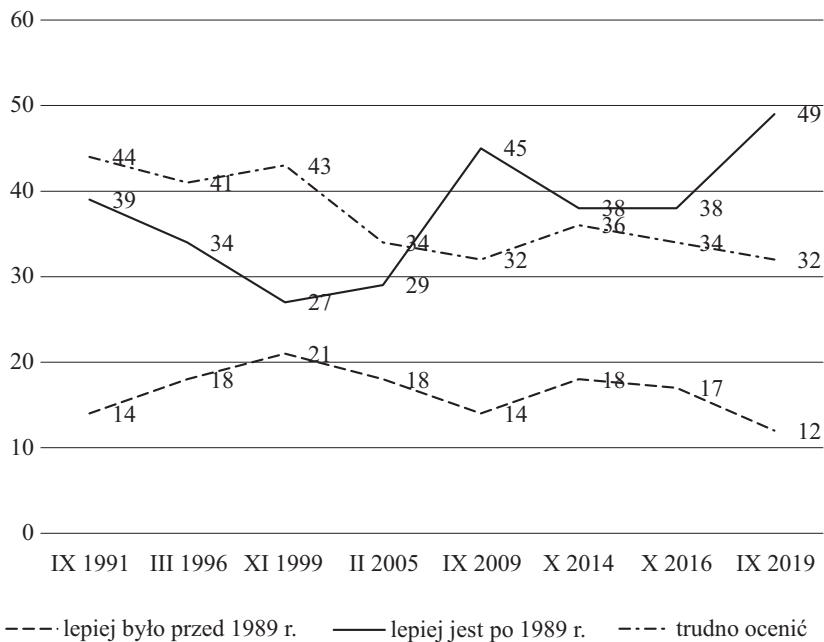
W badaniu z września 2019 r., u progu 30-lecia aksamitnej rewolucji, pytano o najważniejsze dla Czechów wydarzenie XX wieku. W możliwościach do wyboru widniało 5 zdarzeń okresu komunistycznego, chronologicznie: luty 1948 r., okres Praskiej Wiosny, powstanie i działalność Karty 77, lata 70. i 80. oraz listopad 1989 roku (*Tricet...*). Spośród nich ankietowani najlepiej ocenili listopad 1989 r., kończący okres komunistyczny (2/3 pozytywnych ocen), najgorzej wydarzenia z lutego 1948 r., które za pozytywne uznało jedynie 10% badanych². Z wyników tych badań płynął jednoznaczny wniosek – czeskie społeczeństwo negatywnie oceniło okres komunizmu, najlepiej ustosunkowano się do jego upadku, przypieczętowanego aksamitną rewolucją. Ta ostatnia została uznana nawet za ważniejszą niż wstąpienie Republiki do NATO czy Unii Europejskiej (odpowiednio 49 i 45% pozytywnych wskazań). W stosunku do badań z 2014 r. ocena ta nie uległa zasadniczej zmianie. Co nie jest zaskakujące, pozytywna ocena upadku komunizmu wzrastała wraz z wykształceniem pytanym oraz z dobrym oszacowaniem swojego poziomu życia. Gdyby z kolei brać pod uwagę poniekąd tradycyjną skalę poglądów politycznych na linii prawica–lewica, wydarzenia 1989 r. znacznie lepiej oceniają ci, którzy na tej skali lokują się na prawo. Najbardziej krytyczni wobec upadku systemu byli wyborcy Komunistycznej Partii Czech i Moraw (KSČM), ugrupowania o którym mowa w dalszej części rozważań, a także ci, którzy nie brali udziału w wyborach (*Tricet...*, s. 3).

W badaniach tego rodzaju odnoszono się również do porównania ogólnych warunków życia, funkcjonowania w państwie przed i po aksamitnej rewolucji. Pytano o to regularnie od 1991 r., a wyniki wraz z upły-

² Najbardziej pozytywnie oceniono powstanie Czechosłowacji w 1918 r., co pozytywnie (i raczej pozytywnie) oceniło 68% pytanym.

wem czasu zmieniały się. To, co je cechowało, to przede wszystkim brak jednoznacznej oceny społecznej. W 1991 r. 44% pytanym uznawało, że trudno wskazać, który z tych okresów był dla nich lepszy, we wrześniu 2019 r. zdanie takie ciągle wyrażała prawie 1/3 ankietowanych. W tymże badaniu jednak aż 49% wskazało, że okres po upadku komunizmu wypada zdecydowanie lepiej w porównaniu do tego, co było wcześniej. Była to najwyższa pozytywna ocena zanotowana podczas prawie 30 lat badań na ten temat. 12% było ciągle przeciwnego zdania. Rezultaty te wyraźnie zatem wskazują, iż wraz z upływem czasu Czesi coraz bardziej doceniali warunki, w których żyją obecnie (*Tricet...*, s. 3–4). Zauważalne jest, iż wzrost pozytywnych ocen okresu po 1989 r. nastąpił przede wszystkim po wejściu Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej. Także pod tym względem zauważalne są różnice jeżeli weźmiemy pod uwagę wykształcenie i wiek. Przykładowo, najlepsze oceny okresu minionego dało się dostrzec wśród pytanym powyżej 60 roku życia. Dokładne dane na ten temat przedstawiono na wykresie 1.

Wykres 1. Ocena ogólnych warunków życia przed i po 1989 r.

Źródło: *Tricet...*, s. 4.

Dane te potwierdzają badania ośrodka STEM z października 2019 r. Według nich 64% ankietowanych uznało, że system po listopadzie 1989 r. jest dużo (lub trochę) lepszy niż ten w okresie komunizmu (przeciwnie zdanie wyraziło 16%). Lepszy rezultat na rzecz współczesnych rozwiązań uzyskano jedynie w ankiecie z marca 1992 r. Aż 82% pytanym nie miało obaw związanych z rozwojem tegoż systemu. Pod tym względem zauważalne są jednak różnice związane z politycznymi poglądami badanych. Dla ludzi o poglądach lewicowych obecny system rządów był lepszy w przypadku 44% wskazań, z kolei dla ludzi o poglądach prawicowych w aż 84% (*Polistopadový...*).

Ocena okresu komunistycznego Czechosłowacji ogólnie wypadła zatem negatywnie. Nie oznacza to jednak, że dominuje także takie spojrzenie na jego poszczególne elementy. Jest ono zdecydowanie zniuansowane, bowiem ankietowani uznają, że pewne dziedziny funkcjonowania państwa socjalistycznego były – w ich ocenie – lepiej zorganizowane. Do tych zaliczano bezpieczeństwo obywateli (47% wskazań), zabezpieczenie społeczne (także w okresie po przejściu na emeryturę) czy też kontakty międzyludzkie. Z kolei do największych zdobyczy okresu polistopadowego ankietowani zaliczali możliwość swobodnego wyjazdu za granicę (aż 82% wskazań), swobodny dostęp do informacji, możliwość wyrażania opinii czy ogólny standard życia (*Polistopadový...*, s. 9).

W badaniu ośrodka STEM z listopada 2019 r. do argumentów pozytywnych związanych z upadkiem systemu komunistycznego ankietowani zaliczyli możliwość łatwiejszego zakupu dóbr i usług (92% wskazań) czy też możliwość głosowania na wiele partii w czasie wyborów (85%). Z kolei główne cechy, które wskazywano jako te, które zmieniły się po aksamitnej rewolucji na niekorzyść to: pogorszenie moralności w społeczeństwie (70% głosów), wzrost różnic w dochodach i majątkach oraz możliwość funkcjonowania w życiu politycznym KSČM – w obu przypadkach po 64% wskazań (*Co...*).

Z okazji 25-lecia aksamitnej rewolucji w 2014 r. pytano natomiast o to, kto w oczach społeczeństwa należy do „wygranych”, a kto do „przegranych” transformacji. Do pierwszej grupy ankietowani zaliczyli przedsiębiorców, dysydentów, specjalistów w różnych dziedzinach, ludzi wierzących i ogólnie ludzi młodych. Natomiast jako przynależnych do drugiej grupy wskazywano rolników, funkcjonariuszy systemu komunistycznego, pracowników oraz ludzi starszych. Z badań wypływał wniosek, że do przegranych należeli, w odczuciu społecznym, ludzie pracowi i i przyzwoici (Kunštát i in., 2014, s. 81).

Jednak mimo pewnych zastrzeżeń w 2014 r. 63% Czechów oceniało, że zmiana systemu w 1989 r. opłaciła się (lub raczej się opłaciła), co było wskaźnikiem lepszym niż np. na Słowacji (58% takich ocen) czy na Węgrzech (48%), za to gorszym niż w Polsce (71% wskazań) (Kunštát i in., 2014, s. 93).

Transformacja systemu politycznego jest również pozytywnie oceniana jeśli chodzi o porównanie z minioną epoką. Pod koniec lata 2021 r. zadowolenie (lub raczej zadowolenie) z funkcjonowania demokracji wyrażało 48% pytaných, lecz taki sam odsetek – co może budzić zdziwienie – nie był z niej zadowolony. Nie oznaczało to, że Czesi stali się zwolennikami systemów niedemokratycznych, bowiem to, że demokracja jest lepszym systemem od takowych deklarowało 53% pytaných, choć prawie ¼ uznawała, że w pewnych okolicznościach (nie określonych zresztą w badaniach) autorytarny system rządu może być korzystniejszy³ (*Česká...*). Równocześnie 78% badanych uznało za nieprawdopodobne, aby w ciągu najbliższych lat mogło dojść do rozwiązania parlamentu lub partii politycznych.

Można zatem domniemywać, że czeskie społeczeństwo przekonało się do demokracji, choć współczesne pokolenia doświadczają jej w tym państwie od nieco ponad 30 lat, co w porównaniu z państwami zachodnioeuropejskimi nie jest zbyt długim okresem. Warto zresztą zwrócić uwagę, iż pod względem oceny zadowolenia z demokratycznego systemu rządów Republika Czeska mieści się w środku stawki państw członkowskich Unii Europejskiej. Według danych z 2016 r. Czechy były pod tym względem tuż za Wielką Brytanią i Irlandią, wypadały nieco lepiej niż Polska czy Słowacja (Pospíšilová i in., 2018, s. 90). Trudno jednocześnie pominąć fakt, że nie idzie za tym zaufanie dla polityków i instytucji życia politycznego na poziomie centralnym. Znacznie większym zaufaniem społeczeństwa cieszą się niezmiennie instytucje lokalne (Koźbiał, 2022a, s. 165–166).

Bez wątpienia jednym z tych wydarzeń okresu komunistycznego w Czechosłowacji, które ostatecznie kładło kres nadziejom na możliwość zmiany systemu była Praska Wiosna 1968 roku. Badanie przeprowadzone w 2008 r. uwiódocizło, że istotna część społeczeństwa (aż 59%) ciągle identyfikowała się z ideami 1968 r. Największą wartość widziano w możliwości demokratyzacji systemu komunistycznego i próbie zniesienia cen-

³ Także pod tym względem istniały różnice związane z wykształceniem i poglądami politycznymi respondentów.

zury (*Občané...*). Próba ta – z powodu interwencji wojsk państw Układu Warszawskiego – nie mogła jednak doczekać się realizacji. Wydarzenia 1968 r. są również przypominane w wielu miejscach publicznych, zarówno w Czechach, jak i na Słowacji. Są one przedstawiane jako społeczny opór wobec zewnętrznej interwencji. Przybierają formę pomników, tablic itp., często w konkretnych miejscach (Devátá, 2019). Negatywne odwołanie do wspomnień o 1968 r. pojawiło się również w momencie, w którym zarówno czeskie władze, jak i społeczeństwo pomagały Ukrainie, po zaatakowaniu jej przez Rosję w 2022 r. Czesi pamiętali o interwencji ZSRR w sprawy wewnętrzne swojego państwa sprzed ponad 50 lat.

Odnosząc się do pamięci i postrzegania okresu komunizmu przez czeskie społeczeństwo należy również pamiętać, iż miało to miejsce w czasie istnienia wspólnego państwa czesko-słowackiego. Fakt jego funkcjonowania także podlegał badaniom. Z tychże dociekań wypływają interesujące wnioski, wskazujące dość jednoznacznie, że jego likwidacja i powstanie niezależnych republik: czeskiej i słowackiej z dniem 1 stycznia 1993 r. jest oceniana przez ankietowanych negatywnie.

Według badań przeprowadzonych od września do listopada 2022 r. tylko 31% Czechów oceniało podział Czechosłowacji pozytywnie (lub raczej pozytywnie), dla porównania aksamitną rewolucję w taki sposób oceniało 60% pytaných. Dla 38% podział państwa był czymś negatywnym, na przestrzeni wielu lat ocena ta się nie zmieniła, bowiem w tego rodzaju sondażu z 2012 r. negatywną ocenę wyraziło 37% ankietowanych. Ponad 60% społeczeństwa oceniło, że w momencie podziału byli przeciw tej decyzji (*Rozdělení...*).

Nikt nie zapytał o podział państwa ani Czechów, ani Słowaków (np. w referendum), mimo że była to decyzja o znaczących następstwach. Z dzisiejszego punktu widzenia istnienie wspólnego państwa jest w czeskim społeczeństwie oceniane jako jeden z pozytywnych aspektów okresu komunistycznego, dowodzą tego badania społeczne.

2. Główne partie polityczne a pamięć o komunizmie

Okres komunistyczny podlegał po jego upadku rozliczeniom. Nie było to proste, m.in. z powodu likwidacji licznych dokumentów służby bezpieczeństwa na przełomie 1989 i 1990 roku. Istotny punkt publicznej debaty stanowiła kwestia lustracji, tym bardziej, że dotyczyło to także polityków zajmujących eksponowane stanowiska. W październiku 1991 r. parlament

przyjął ustawę lustracyjną, która umożliwiała sprawdzenie osób pełniących istotne funkcje państwowe i miała dać odpowiedź na ich powiązania z organami bezpieczeństwa (Grajewski, 2013, s. 164–165). Zabraniała ona przez 5 lat sprawowania funkcji kierowniczych (pochodzących z nominacji) osobom, które w okresie 1948–1989 były członkami władz Komunistycznej Partii Czechosłowacji, milicji, uczestnikami weryfikacyjnych komisji politycznych, absolwentami uczelni KGB w ZSRR oraz pracownikom i współpracownikom służby bezpieczeństwa⁴ (Bankowicz, 2003, s. 103–104).

W 1995 r. działanie ustawy przedłużono na kolejne 5 lat, a w 2000 r. na czas nieokreślony. Jedynym ugrupowaniem, które wnosiło o uchycienie tych ustaw byli komuniści, co jednoznacznie świadczyło o ich stosunku do minionego systemu. W 2005 r. za uchycienie ustaw w Izbie Poselskiej głosowało 60 posłów: komuniści, a także niektórzy przedstawiciele socjaldemokracji (Bukalska, Sadowski, Eberhardt, 2009, s. 5).

Warto zauważyć, że w odczuciu społecznym ustawy lustracyjne były potrzebne i przyniosły pozytywny wpływ na rozwój demokracji w państwie. Według badań z 2014 r. zdanie takie wyrażało 41% pytanym, przeciwnie nastawionych było 20% ankietowanych. Dla ¼ pytanym ustawy te były pożyteczne i powinny obowiązywać nadal, z kolei 40% oceniało, że były pożyteczne, ale wówczas (25 lat po upadku komunizmu) nie były już potrzebne (*Postoje...*). Zatem w miarę upływu czasu od upadku systemu pytani coraz rzadziej widzieli sens w utrzymywaniu tych rozwiązań, co było zresztą logiczną oceną.

Ważnym zagadnieniem odnoszącym się do komunistycznej przeszłości państwa było również ściganie przestępstw komunistycznych, co umożliwiała ustawa „o komunistycznym bezprawiu” z listopada 1991 r. i powołanie do życia Urzędu Dokumentacji i Ścigania Zbrodni Komunizmu (ÚDV), który podjął działania pod koniec 1995 r. Jednak dopiero 12 lat później powstał Instytut Badań Reżimów Totalitarnych (ÚSTR), wzorowany na polskim IPN, pełniący funkcje badawcze i edukacyjne⁵ (Ukielski, 2020, s. 150–151).

Wszystkie te działania były możliwe przede wszystkim w pierwszym okresie po upadku starego systemu, kiedy to władzę przejęła opozycja.

⁴ Osoby te nie mogły być zatrudniane w administracji państwowej, armii, kontrwywiadzie, policji czy też w instytucjach prezydenckich i parlamentarnych, mediach publicznych, a także w przedsiębiorstwach i spółkach, w których państwo dysponowało udziałami większościami.

⁵ Trudno byłoby mówić o rozległej aktywności ÚDV, bowiem do początku 2015 r. wszczął on ponad 120 śledztw dotyczących 220 osób, z których skazano jedynie 47.

Było to konsekwencją wyborów parlamentarnych z czerwca 1990 r., które zakończyły się zdecydowanym zwycięstwem opozycyjnego Forum Obywatelskiego (uzyskało ono w Czechach ponad 49% poparcia w elekcji do Czeskiej Rady Narodowej), choć drugie miejsce zajęli komuniści – z poparciem ponad 14% (Rychlík, 2012, s. 149).

Cechą Forum było zdecydowanie antykomunistyczne nastawienie, choć z czasem zarysowały się różnice co do szczegółów. Dotyczyło to m.in. stosunku do wspomnianej ustawy lustracyjnej. Z jednej strony do jej przeciwników zaliczał się m.in. prezydent Havel, według którego taki jej kształt zakładał zbiorową odpowiedzialność. Zwolennicy lustracyjnego rozwiązania podkreślali jednak konieczność jej przyjęcia jako wyrazu zerwania z komunizmem oraz jako pewnego rodzaju „sprawiedliwość dziejową” w stosunku do tego, co działo się przed aksamiutną rewolucją. Do polityków wspierających lustrację zaliczał się m.in. Vacláv Klaus, który wkrótce stanął na czele Obywatelskiej Partii Demokratycznej (ODS), powstałej w wyniku rozpadu Forum, a w latach 2003–2013 był prezydentem Czech. Jednak zarówno w przypadku nastawienia jego, jak i Havla, problem był złożony, bowiem trudno byłoby wprost zaliczyć Havla, jedną z najistotniejszych postaci opozycji, do zwolenników braku rozliczeń z okresem komunizmu (Rupnik, 2018, s. 278–281).

Wspomniane Forum Obywatelskie było szerokim spektrum ugrupowań opozycyjnych wobec systemu komunistycznego. Już kilka miesięcy po elekcji z 1990 r. doszło do jego rozpadu, a najistotniejszymi ugrupowaniami, które powstały w wyniku tegoż były Obywatelski Sojusz Demokratyczny (ODA) i wspomniana ODS. Ta ostatnia, na czele z Klausem stała się bardzo istotną składową systemu partyjnego, wygrywając wybory w 1992 (w koalicji z chadekami), 1996 i 2006 roku. Obecnie ugrupowanie to wchodzi w skład koalicji rządzącej (po elekcji z 2021 r.) a jego przewodniczący Petr Fiala jest szefem rządu. ODS stała, jak już podkreślono, zdecydowanie na stanowisku rozliczeń z okresem komunizmu. W pewnym sensie można określić ją jako kontynuatorkę opozycyjnej postawy wobec dawnego systemu.

W ODS doszło na początku XXI w. do konserwatywnego zwrotu, co szczególnie było zauważalne w nurcie partyjnym reprezentowanym przez Vacláva Bendę. Czeska prawica oceniała, że istnienie na scenie partyjnej ugrupowania komunistycznego było dowodem na to, że czeskie społeczeństwo nie uporało się dostatecznie z komunistyczną przeszłością (Kopeček, 2025).

Znaczącym ugrupowaniem w systemie partyjnym była Czeska Partia Socjaldemokratyczna (ČSSD). Wygrywała ona wybory parlamentarne w latach 1998, 2002, 2010 i 2013. Obecnie jest to ugrupowanie pozaparlamentarne, po wyborczej porażce z 2021 r. Partia o korzeniach sięgających lat 70. XIX stulecia odnowiła swe istnienie po aksamitnej rewolucji. Obok ODS i komunistów socjaldemokraci należą do ugrupowań, które są obecne na scenie partyjnej aż do dziś.

Oferta programowa socjaldemokratów lokowała ich po lewej stronie sceny politycznej, zatem podobnie jak partię komunistyczną. Można mówić o współzawodnictwie tych dwóch ugrupowań o wyborców o dość podobnych poglądach. To, co według badaczy zdecydowało z czasem o lepszych wynikach wyborczych ČSSD to charyzmatyczne przywództwo (M. Zeman) oraz decyzje podjęte na kongresie partii w 1995 roku. Wtedy zdecydowano o zakazie współpracy z partiami ekstremistycznymi, do których zaliczano też KSČM, i tej decyzji trzymano się konsekwentnie, także po odejściu Zemana z kierownictwa ugrupowania (Kopeček, Pšejá, 2008, s. 322–326).

Swe poparcie socjaldemokraci budowali jednak nie na krytyce okresu komunistycznego, bowiem na to w drugiej połowie lat. 90. było zbyt późno. Uzasadniona jest teza, iż odniesienia do komunistycznej przeszłości były nośne politycznie jedynie w ostatnim dziesięcioleciu XX stulecia. Im dłuższy czas mijał od upadku minionego systemu, tym bardziej odwołania do niego nie znajdowały sensu w sytuacji politycznej i społecznej. Partie musiały kształtować swoje przesłanie w taki sposób, aby było ono zrozumiałe nie tylko dla starszych, ale również dla młodszych wyborców.

Uwaga ta dotyczy przede wszystkim ugrupowań, które powstały pod koniec pierwszej i na początku drugiej dekady obecnego stulecia. Nie oznacza to, iż ich przekaz odnośnie do przeszłości jest niejednoznaczny, wręcz przeciwnie. Głównymi politykami ugrupowania TOP 09, założonego w 2009 r., byli politycy zdecydowanie opozycyjni wobec komunizmu (np. Miroslav Kalousek). Jest to partia o nastawieniu proeuropejskim, w jej obecnym programie nie znajdziemy żadnych odniesień do przeszłości, jest zdecydowanie nastawiona na przyszłość (*Myslíme...*), lecz treść programu świadczy o otwartości i opowiadaniu się za rozwiązaniami, które obecnie nie cieszą się społecznym poparciem (np. wprowadzenie waluty euro).

Z kolei częścią aktualnie rządzącej koalicji są Piraci, ugrupowanie powstałe również w 2009 r. Opowiadają się oni za gospodarką wolnorynkową, nastawieniem proeuropejskim, rozwiązaniami prospołecznymi,

równouprawnieniem i transparentnością w funkcjonowaniu partii politycznych. Brak w programie odniesień do przeszłości (*Program...*), co zapewne wynika z tego, że ugrupowanie zostało założone przez ludzi młodych, nierzadko urodzonych już po upadku komunizmu. Komunizm nie stanowi dla tego ugrupowania istotnego elementu polityki.

Nie sposób nie wspomnieć o ruchu ANO 2011, który był najistotniejszym elementem rządu w latach 2017–2021, na którego czele stał przewodniczący ruchu Andrej Babiš (w kadencji 2013–2017 ugrupowanie współtworzyło koalicję rządzącą na czele z ČSSD). Przed wyborami w 2013 r. istotną część liderów ruchu stanowiły osoby należące w przeszłości do Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Tak było w przypadku głównych osób na listach kandydatów w 3 z 14 krajów samorządowych Republiki⁶ (Novotný, 2025).

Głośnym echem odbiła się również aktywność szefa ugrupowania w okresie komunistycznym. Babiš był wówczas członkiem partii, a także współpracownikiem służby bezpieczeństwa StB, czemu sam zainteresowany wielokrotnie zaprzeczał⁷, a co potwierdziły dokumenty (Pergler, 2024). Nawiązania do komunizmu nigdy nie decydowały jednak o przekazie ANO do swoich potencjalnych wyborców. Można wręcz stwierdzić, że nie miało to większego znaczenia.

Babiš próbował wykorzystać za to nawiązanie do okresu komunistycznego podczas wyborów prezydenckich w styczniu 2023 r. kiedy zarzucał kontrkandydatowi – Petrovi Pavlovi – członkostwo w partii komunistycznej i podjęcie w 1988 r. studiów wywiadowczych. Argumenty te nie trafiały jednak do wyborców, którzy w drugiej turze wyborów zdecydowanie postawili na Pavla, wybierając go prezydentem Republiki Czeskiej⁸ (Koźbial, 2023a, s. 60). Można zatem stwierdzić, że po ponad 30 latach od upadku komunizmu nawiązywanie do niego (w celu dyskredytacji przeciwnika politycznego) nie okazało się skuteczne.

Najbardziej wyrazistym ugrupowaniem na czeskiej scenie politycznej, które – w odróżnieniu od pozostałych aktorów sceny politycznej – budowało swoją pozycję na pozytywnym odniesieniu się do okresu

⁶ Gwoli ścisłości należy zauważyć, iż kandydaci z komunistyczną przeszłością znajdowali się także na listach ČSSD oraz mniejszego ugrupowania tzw. Zemanowców, które nie weszło do parlamentu.

⁷ Babiš twierdził, że nie współpracował z StB w sposób świadomy.

⁸ O nieskuteczności argumentów stosowanych przez Babiša w dużym stopniu decydował fakt, że sam był, jak wspomniano, współpracownikiem StB. Pavel nie zaprzeczał przynależności do partii komunistycznej, co uznawał za swój błąd.

komunizmu jest wspomniana KSČM, istniejąca pod obecną nazwą od marca 1990 roku (Rychlík, 2012, s. 120–121), kiedy to stała się sukcesorką Komunistycznej Partii Czechosłowacji, obejmując obszarem swej aktywności Czechy i Morawy, bowiem w słowackiej części federacji funkcjonowała Komunistyczna Partia Słowacji. Kres współpracy obu tworów nastąpił wiosną 1992 roku (Hušek, Smolík, 2019, s. 87–88). Nie powiodła się próba delegalizacji komunistycznego ugrupowania podjęta wiosną 1990 r., ostatecznie na jej funkcjonowanie pozwolił parlament poprzez uchwaloną deklarację (Bankowicz, 2003, s. 100). Dopuszczenie komunistów do demokratycznej rywalizacji partyjnej było wyrazem dojrzałości czeskiej elity politycznej, choć ta najprawdopodobniej liczyła na to, że komuniści nie będą mogli liczyć na zauważalne poparcie (Novotný, 2017, s. 18).

Partia ta od początku swoich działań po aksamitnej rewolucji wyrażała pozytywny stosunek do okresu komunistycznego, co skutkowało w praktyce jej izolacją na scenie politycznej. Inne ugrupowania nie podejmowały z nią współpracy, nawet jeżeli byłoby to niezbędne dla powstania większościowej koalicji w parlamencie. Zostało to przełamane dopiero po wyborach do Izby Poselskiej z 2017 r. kiedy to, po pierwszej nieudanej próbie sformowania rządu większościowego przez premiera Babiša, przy drugiej próbie komuniści poparli jego rząd mniejszościowy, zawierając ze zwyciężskim ugrupowaniem ANO tzw. patent tolerancyjny (Dohoda..., 2028). Przedstawiciele KSČM nie weszli jednakże w skład rządu.

Izolowanie komunistów na scenie politycznej należy zaliczyć do jednej z istotnych linii podziału społeczno-politycznego w Republice. Do tej linii nawiązywały zresztą inne wyznaczniki podziału: 1) na zwolenników i przeciwników gospodarki rynkowej – do tej drugiej grupy zaliczano zwolenników partii komunistycznej, oraz 2) na zwolenników i przeciwników demokratycznego porządku politycznego: wyborców KSČM także zaliczano do tej drugiej grupy, gdyż badania opinii społecznej wyraźnie wskazywały, że są oni zwolennikami rozwiązań autorytarnych (Sokół, 2005, s. 244).

W przyjętym podczas zjazdu w Kladnie w 1992 r. programie komuniści zakładali budowę „nowoczesnej socjalistycznej społeczności, wolnych równoprawnych obywateli” (*Program KSČM 1992*). Tego rodzaju sformułowania wydawały się żywcem wzięte z poprzedniego ustroju, mimo to znalazły poparcie w społeczeństwie, o czym mowa poniżej. Znamcy przedmiotu zaznaczają jednak, że określenie ideologicznej natury tego ugrupowania nie jest łatwe. Z jednej strony, jego łagodny obraz

wynika z oficjalnych dokumentów programowych, z drugiej strony, nieco ostrzejszy obraz wyłania się z wypowiedzi nieformalnych oraz przekazów wyrażanych podczas demonstracji. Z pewnością nie jest to klasyczna, ortodoksyjna partia komunistyczna, choć niekiedy tak bywa postrzegana (Czyżniewski, 2016, s. 66–67).

Funkcjonowanie partii komunistycznej w Czechach było swoistym kuriozum na tle państw środkowoeuropejskich, tym bardziej, że ugrupowanie zyskiwało znaczące poparcie społeczne. W wyborach parlamentarnych w 2002 r. głosowało na nie aż 18,5% wyborców, co oznaczało, że była to trzecia siła w parlamencie. Jeszcze w 2013 r. wyborcze poparcie dla tej formacji wyniosło 14,9%, lecz później uległo obniżeniu. Po ostatnich wyborach parlamentarnych, kiedy to KSČM uzyskała 3,6% głosów, dla partii nie znalazło się już miejsce w Izbie Poselskiej. Spadek poparcia wynika także z faktu, że elektorat komunistów jest coraz starszy, a na scenie politycznej Czech nie brakuje innych ugrupowań, które odbierają komunistom potencjalnych wyborców (a podobnie jak oni określają się jako antysystemowe). Powrót do parlamentu może się okazać bardzo trudny, jest nie niemożliwy (Koźbial, 2023b, s. 97–102). Prawdopodobnie wybory planowane na jesień 2025 r. dadzą klarowną odpowiedź dotyczącą przyszłości tego ugrupowania.

Pozytywny stosunek partii komunistycznej do minionego ustroju był widoczny także w sferze symbolicznej. Wątpliwości budziła nazwa ugrupowania zawierająca słowo „komunistyczna”. Nazwa była jednak akceptowana przez członków ugrupowania, którzy w wewnętrznym referendum na ten temat poparli użycie tego przymiotnika w 1990 r. większością ponad 76% głosów (Koźbial, 2023b, s. 93). Symbolem KSČM pozostawała czerwona gwiazda, zastąpiona czasowo czerwonymi wiśniami, lecz w 2022 r. nastąpił powrót do dawnej symboliki – tym razem do zarysu czerwonej gwiazdy. I nazwa i logo obecnie bardzo wyraźnie wskazują na pozytywny stosunek do dawnego systemu, co stanowi swoistą osobliwość w czeskim systemie partyjnym.

3. Wnioski

Całościowa ocena okresu komunistycznego w Czechosłowacji wypada w oczach czeskiego społeczeństwa negatywnie. Wskazują na to bardzo wyraźnie badania opinii publicznej. Ankietowani, porównując czasy komunizmu i okres współczesny, dostrzegają zmiany, zauważalną dla nich

przede wszystkim w różnych aspektach życia codziennego, które według nich zmieniły się na korzyść. Podkreślają równocześnie, że nieliczne przejawy życia społecznego uległy po 1989 r. pewnemu pogorszeniu. Za-
uważalne jest zatem pewne niuansowanie oceny minionego okresu.

Okres komunistyczny nie jest z pewnością najistotniejszym punktem odniesienia w aktywności współczesnych czeskich ugrupowań politycznych. Wynika to również z upływu czasu. Znacząca część partii wywodzi swe istnienie z opozycji antykomunistycznej, co sprawia, że od samego początku były to partie generalnie negatywnie odnoszące się do minionego okresu. Opowiadały się za przeprowadzeniem procesu lustracyjnego, co przybrało formę konkretnych ustaw. Faktem jest również, iż dochodziło do sporów, co do szczegółów rozliczeń z systemem komunizmu. Im dłuższy czas dzieli nas od przełomu wyrażonego poprzez aksamitną rewolucję, tym bardziej okres komunizmu traci na znaczeniu w narracji politycznej.

Jedynym ugrupowaniem, które szukało poparcia wśród zwolenników dawnego systemu była (i jest) Komunistyczna Partia Czech i Moraw, co było widoczne także w sferze symbolicznej. Do 2021 r. ugrupowanie to uzyskiwało istotne poparcie społeczne, będąc nawet trzecią partią pod względem poparcia, było jednak marginalizowane przez innych. Obecnie jest to ugrupowanie pozaparlamentarne, któremu niełatwo będzie wrócić do Izby Poselskiej, także z powodu starzejącego się elektoratu komunistów.

Po ponad 35 latach od upadku systemu komunistycznego odniesienia do niego stają się rzadkością, upływ czasu jest pod tym względem nieubłagany. Nie jest to problem, który mógłby stać się na nowo istotnym zagadnieniem społecznym, nie jest to z pewnością ważny punkt odniesienia dla obecnej sceny partyjnej. Główne partie polityczne nie odnoszą się w szczególności do minionych czasów, także dlatego, że nie przyniosłoby im to zapewne zysku politycznego. Nie oznacza to jednak, że czas komunizmu, naznaczony nierzadko wydarzeniami tragicznymi, nie jest pamiętany i oceniany. Pod tym względem Republika Czeska nie odbiega od innych państw regionu środkowoeuropejskiego.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Krzysztof Koźbiał

Analiza formalna: Krzysztof Koźbiał

Metodologia: Krzysztof Koźbiał

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Krzysztof Koźbiał

Authors contributions

Conceptualization: Krzysztof Koźbiał

Formal analysis: Krzysztof Koźbiał

Methodology: Krzysztof Koźbiał

Writing – original draft, review and editing: Krzysztof Koźbiał

Bibliografia

- Bankowicz M. (2003), *Zlikwidowane państwo. Ze studiów nad polityką Czechosłowacji*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Bukalska P., Sadowski R., A. Eberhardt A. (red.) (2009), *Lustracja w krajach Europy Środkowej i państwach bałtyckich*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa.
- Česká veřejnost o fungování demokracie a nedemokratických alternativách politického systému – srpen/září 2021, CVVM, <https://cvvm.soc.cas.cz/media/content2/a5482/f9/pd211213.pdf>, 30.01.2025.
- Co nám přineslo třicet let svobody?, STEM, <https://www.stem.cz/co-nam-prineslo-tricet-let-svobody/>, 27.02.2025.
- Czyżniewski M. (2016), *The Uncompleted Revolution? The Communist Party of Bohemia and Moravia in the Post-Communist Reality*, „Polish Political Science Yearbook”, nr 45.
- Devátá M. (2019), *Paměť pražského jara v českém veřejném prostoru padesát let poté*, „Soudobé dějiny”, nr 4(26).
- Dohoda politického hnutí ANO 2011 (dále jen ANO) a KSČM o podpoře vzniku a toleranci existence menšinové vlády hnutí ANO a ČSSD po volbách 2017 (2018), 16.07.2018, <https://web.archive.org/web/20190220181706/https://www.kscm.cz/cs/nase-strana/dokumenty/ke-stazeni/tolerancni-patent>.
- Grajewski A. (2013), *Balast po komunizmie. Instytucjonalne rozliczenie komunizmu w krajach Europy Środkowej – opis struktur oraz okoliczności ich powstania*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, nr 2(22).
- Hušek P., Smolík J. (2019), *Politický systém a politické strany České Republiky*, Mendelova univerzita v Brně, Brno.
- Kaplan K. (1993), *Nekrvavá revoluce*, Mladá fronta, Praha.
- Kopeček L., Pšejka P. (2008), *Czech Social Democracy and its “cohabitation” with the Communist Party: The story of a neglected affair*, „Communist and Post-Communist Studies”, nr 41.

- Kopeček M. (2025), *Czech Republic: From the Politics of History to Memory as Political Language*, <https://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debates/from-the-politics-of-history-to-memory-as-political-language#part4>, 20.02.2025.
- Kožbial K. (2022a), *Společnost občanská a vztahy ke institucím politickým v Republice České*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, nr 20, z. 3.
- Kožbial K. (2022b), *The Czech memory of the most important figures and events of the communist period in Czechoslovakia (1945–1989)*, w: *Post-totalitarian Societies in Transformation. From Systemic Change into European Integration*, red. E. Mach, G. Požarlik, J. Sondel-Cedarmas, Peter Lang, Berlin.
- Kožbial K. (2023a), *Wybory prezydenta Republiky České w 2023 r.*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K – Politologia”, vol. 30, nr 2.
- Kožbial K. (2023b), *Wymiar dinozaurów české scény politické? Komunistická Partia Czech i Moraw w świetle wyborów z 2021 i 2022 roku*, „Przeгляд Politologiczny”, nr 4.
- Kunštát D. a kol. (2014), *25 let české demokracie očima veřejnosti*, Academia, Praha.
- Myslím na budoucnost*, <https://www.top09.cz/proc-nas-volit/myslím-na-budoucnost/>, 24.03.2025.
- Novotný J. (2025), *Bývalých členů KSČ na kandidátkách neubývá. Rudou knížku měli i lídři*, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/byvali-komunisti-kandiduji-do-snemovny.A131006_191422_domaci_zt, 25.02.2025.
- Novotný L. (2017), *Der allgegenwärtige Schatten des Kommunismus im tschechischen Parteiensystem*, „Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft”, vol. 46, Issue 2.
- Občané o Pražském jaru a srpnu 1968*, CVVM, https://cvvm.soc.cas.cz/media/content2content/documents/c2/a795/f9/100818s_po80820.pdf, 29.03.2025.
- Pauer J. (2004), *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí-plánování-provedení*, Argo, Praha.
- Pergler T. (2024), *Zfalšování údajů o agentu Babišovi si nedovedu představit, říká historik*, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/zfalsovani-udaju-o-agentu-babisovi-si-nedovedu-predstavit-rika-historik-150148>, 25.02.2024.
- Polistopadový vývoj hodnotí pozitivně nejvíce lidé od roku 1992, výrazné rozdíly v názoru na polistopadový vývoj však přetrvávají*, STEM, <https://www.stem.cz/polistopadovy-vyvoj-hodnoti-pozitivne-nejvice-lidi-od-roku-1992-vyrazne-rozdiily-v-nazoru-na-polistopadovy-vyvoj-vsak-preturvaji/>, 22.03.2025.
- Pospíšilová J., Krulichová E. a kol. (2018), *Jak se žije Čechům v současné Evropě?*, Academia, Praha.
- Postoje veřejnosti k lustracím – říjen 2014*, CVVM, <https://cvvm.soc.cas.cz/media/content2content/documents/c2/a1806/f9/po141111.pdf>, 20.02.2025.
- Program* (2025), <https://www.pirati.cz/program/>, 24.02.2025.
- Program KSČM 1992*, https://www.kscm.cz/wp-content/uploads/2022/04/kladen-sky_program_1992.pdf, 14.02.2024

- Program KSČM 1992*, https://www.kscm.cz/wp-content/uploads/2022/04/kladensky_program_1992.pdf, 14.02.2024.
- Rozdělení Československa: 30 let od vzniku samostatné ČR a SR*, CVVM, https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5594/f9/po230102.pdf, 11.02.2025,
- Rupnik J. (2018), *Střední Evropa je jako ptak s očima vzadu. O české minulosti a přítomnosti*, Novela bohemica, Praha.
- Rychlík J. (2012), *Rozdělení Česko-Slovenska 1989–1992*, Vyšehrad, Praha.
- Šedivý I., Němeček J., Kocian J., Tůma O. (red.) (2011), *Česke křižovatky evropských dějin. Únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha.
- Sokół W. (2005), *System polityczny Czech*, w: *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Třicet let od sametové revoluce z pohledu české veřejnosti*, CVVM, https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5025/f9/pd191029b.pdf, 18.02.2025.
- Ukielski P. (2020), *Czeskie rozliczenia z komunizmem po 1989 roku. Rozwiązania prawne i instytucjonalne*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, nr 18, z. 2.

Society and the Main Political Parties of the Czech Republic Towards the Memory of Communism

Summary

Czech society is characterised by a negative attitude to the communist period, as opinion polls clearly show. However, some features of the past era find a positive social resonance (e.g. social security). At the same time, it is puzzling that the Communist Party of Bohemia and Moravia, which alludes to the bygone period not only in name but also in part with its programme, enjoyed relatively strong electoral support in the country (until 2021). The topic of communism is not currently a major point of political debate in the Czech Republic. There are few groupings that refer to it, as they are unable to attract new voters in this way. This is demonstrated by the situation of the Czech Communists, who have been an extra-parliamentary grouping since 2021, not least because of the ageing electorate to which they appealed.

Key words: Czech Republic, communism in Czechoslovakia, Czech memory of communism, Communist Party of Bohemia and Moravia, political system of the Czech Republic

Maciej MAGIERA

DOI 10.14746/ssp.2025.2.5

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 ORCID: 0000-0002-9696-4810

Dychotomiczny charakter cyfrowego pieniądza banków centralnych (CBDC)

Streszczenie: Współcześnie postęp techniczny i technologiczny umożliwia uruchomienie cyfrowego pieniądza na masową skalę i powoli kolejne państwa urzeczywistniają ten produkt. Z jednej strony, zabieg ten daje większe możliwości użytkownikom CBDC, z drugiej, doprowadza do pojawienia się nowych ryzyk. Cyberprzestępcy z pewnością skorzystają z nowopowstałego cyfrowego środowiska, a decydenci dla dobra społeczeństwa i państwa wprowadzą rozwiązania godzące w prywatność czy wolność w gospodarowaniu prywatnym majątkiem. Zatem warto przyrzeć się praktyce stosowania cyfrowego pieniądza banku centralnego (CBDC), ponieważ podobnie jak cyberprzestrzeń posiada także dychotomiczny charakter.

Słowa kluczowe: CBDC, pieniądz cyfrowy banku centralnego, dychotomia, anonimowość, prywatność, cyberzagrożenia

Systematycznie cyberprzestrzeń zagospodarowuje kolejne obszary naszego życia zawodowego czy prywatnego i z pokolenia na pokolenie przyzwyczajamy się do tych nowych uwarunkowań. Wzrost znaczenia aktywności *Milenialsów* i powolne wkraczanie w dorosłe życie *Zoomersów* wpływa na ogólne przyzwyczajenia konsumentów i zmienia rynek detaliczny. Szczególnie społeczeństwa wysokorozwinięte przywiązują się do digitalizacji otoczenia, co prowadzi do stopniowego zacieraania się granic między tym co rzeczywiste (realne) a tym co wirtualne. W konsekwencji coraz częściej przestajemy być właścicielami dóbr realnych na rzecz abonamentowości, czyli subskrybowania produktów czy usług w cyberprzestrzeni. Doskonałym przykładem tej zmiany stał się świat gier komputerowych, kiedy to użytkownik powoli przekształca się w ograniczonego regulaminem dzierżawcę miejsca na serwerze. Na nim zapisują się kolejne etapy rozgrywki, w tym postaci (bohaterowie gry

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

o coraz wyższym levelu), przedmioty (zdobyte przez gracza), zaawansowane i rozbudowane struktury (grywalnych przedsiębiorstw, cywilizacji) itp. Wydaje się, że dla najmłodszego pokolenia, choć przy marginalnym sprzeciwie, ten stan rzeczy stał się naturalny, akceptowalny przez kupujących (użytkowników).

Przytoczenie tego studium przypadku, jak i kolejnych, ma na celu ukazanie nieodłącznej dychotomii świata cyfrowego. Z jednej strony, te zbiory danych chronione są przez specjalistów czy systemy bezpieczeństwa niedostępne dla indywidualnych konsumentów, przez co ich utrata zostaje zminimalizowana. Z drugiej strony, dostęp do nich może być ograniczony, zależny od woli właściciela tego miejsca w chmurze. Powszechną praktyką producentów gier stała się forma planowanego postarzania produktu, czemu przeciwstawia się ruch konsumencki „Stop Killing Games”. „Coraz więcej gier wideo jest sprzedawanych jako towary, bez określonej daty ważności, ale zaprojektowane tak, aby były całkowicie niegrywalne, gdy tylko skończy się wsparcie ze strony wydawcy (Stop Killing Games, 2025). Takie „zabijanie” gier uderza w prawo własności, ponieważ gracze zakupili przecież pełnowartościowy bezterminowy produkt. Warto podkreślić, że na początku lipca 2025 roku w ciągu zaledwie kilku dni udało się zebrać ponad milion dwieście tysięcy podpisów pod Europejską Inicjatywą Obywatelską o tej samej nazwie i żądaniu.

Inną interesującą przesłanką świadczącą o dychotomicznym charakterze cyberprzestrzeni są powszechnie stosowane standardy społeczności. Często niejednoznaczne, a nawet wykluczające się wewnętrznie, zapisy mogą być wykorzystywane do ograniczania wolności słowa, warto podkreślić zgodnego z prawem w konkretnym państwie. W 2019 roku użytkownicy polskiego Facebooka mogli przy rejestracji wybrać dwie płcie (kobietę lub mężczyznę), choć sam Facebook w tym samym czasie uznał komentarz (stanowisko) jednego z użytkowników na temat dwóch płci za niezgodny ze standardami społeczności (*Polski Facebook...*, 2019). Kiedy moderatorów zastąpiły kody maszynowe sytuacja nie poprawiła się i nadal dochodzi do przypadków przesadnej nadinterpretacji. W 2023 roku Facebook „rozpoczął dziwną krucjatę przeciwko treściom, które zdaniem algorytmów strony są nieodpowiednie. Skasowaniu uległo wiele postów, w tym zdjęcia z podpisami, których w żadnym wypadku nie uznalibyśmy za kontrowersyjne” (Szafraniak, 2023). Co więcej, klient (dzierżawca), który nie spełnia oczekiwanych standardów, łamie regulamin czy jego aktywność, także poza grą czy portalem społecznościowym, pozostaje

nadal w sprzeczności z oczekiwaniami społecznymi (np. poprawnością polityczną). Wtedy takie konto zostaje zawieszone lub ostatecznie zablokowane, a użytkownik traci dostęp do dzierżawionej własności intelektualnej. Ostatnio rząd Korei Południowej wymusił, aby Valve, właściciel platformy Steam, usunęło kontrowersyjny mod Gwangju Running Man do gry Mount & Blade: Warband's. „Głównym powodem interwencji były zarzuty o wypaczenie faktów historycznych oraz szerzenie treści gloryfikujących przemoc rządową” (*Valve zbanowało...*, 2025). Interesujące, że interwencja rządowa wymusiła zmianę globalną na tej platformie cyfrowej. Warto w tym miejscu podnieść wątpliwość, czy w ten sposób nie łamie się czasem prawa do wolności słowa, prawa do prywatności czy prawa do własności. Stosuje się uznaniowość, odpowiedzialność zbiorową, z pominięciem lokalnego (państwowego) czy regionalnego (unijnego) prawa. Przecież użytkownik traci dostęp do wytworu swojej działalności, czasami wielogodzinnego, a nawet wieloletniego nakładu pracy.

Ewidentnie podane przykłady, jednoznacznie potwierdzają dychotomię cyberprzestrzeni, która z jednej strony służy użytkownikowi (np. w aspekcie minimalizacji utraty danych), ale z drugiej ogranicza do nich dostęp (ryzyko strony trzeciej). Co do zasady, ta zależność stała się nieodłączną cechą wirtualnego świata, ponieważ podobne spostrzeżenia można uzyskać z praktyki w innych dziedzinach życia zawodowego i prywatnego, które poddawane są digitalizacji. Obecnie nagminnie już rozpowszechnia się uznaniowość w zawieszeniu kont na portalach społecznościowych czy specjalistycznych forach, a moderatorzy często nie zdają sobie sprawy, że przez swoje emocje, a nawet preferowaną przez siebie ideologię, potrafią zniszczyć gargantuiczny wkład takiego użytkownika w rozwój tego co przecież moderują. Doświadczeni internauci (eksperci z danej dziedziny niepoddający się aktualnej indoktrynacji) zniechęcają się do angażowania (publikowania) w przestrzeni nienależącej do nich, która może być im zabrana (ograniczona) zależnie od chwiejnej woli arbitra ustalonego w regulaminie. W konsekwencji świat wirtualny otacza się bylejąkością, tendencyjną logiką, do przesady eksponowaną poprawnością polityczną, a nawet ociera się o głupotę. Preferuje się raczej emocje, a bańki informacyjne generowane przez algorytm utwierdzają cyberużytkowników w swojej prawdzie i nie naprowadzają ich na odmienne idee, poglądy, postawy czy obyczaje. Takie systematyczne ugruntowanie ideologiczne jednostek prowadzi do ich radykalizacji i akceptacji przez nie mało umiarkowanych rozwiązań wobec narastających wokół nich problemów.

I w takich warunkach próbuje się systemowo, i to z sukcesem, subtelnie wprowadzić pewną formę dzierżawy pieniądza rozrachunkowego w postaci CBDC. Owo zestawienie brzmi dosyć abstrakcyjnie, ale dzierżawa odzwierciedla koncepcję cyfrowych pieniędzy, które będzie można używać, choć w reglamentowany sposób, a także pobierać z nich pożytki (np. odsetki). Dotychczasowe doświadczenie, szczególnie skłonności polityków do miękkiego ideologicznego terroru, stosowanego w okresie pandemicznym i częściowo kontynuowanego obecnie np. przez wybrane demokratycznie władze państw cywilizacji zachodniej, jak Kanada czy Wielkiej Brytanii skłania do tezy, że w przypadku cyfrowego pieniądza banku centralnego (CBDC), wbrew zapewnieniom decydentów, dychotomiczność również będzie występować. Z jednej strony, zmieni się (może nawet zmniejszy) katalog zagrożeń związanych z wprowadzaną walutą cyfrową, a ryzyka przeniosą się do ogólnie bardziej chronionej cyberprzestrzeni. Z drugiej, proces digitalizacji pieniądza, który wcześniej był w formie fizycznej i głównie w posiadaniu właściciela, już zaczął ograniczać swobodę w użytkowaniu (np. przy wypłacaniu gotówki), a produkt pieniężny (CBDC) daje regulatorom jeszcze większe możliwości nadzoru. Przecież docelowo pieniądze (np. wynagrodzenie za pracę najemną) w tej nowej postaci będą jedynie udostępniane bez przenoszenia prawa własności. Zastosowane metody badawcze, jak analiza treści, metoda obserwacji, analiza porównawcza posłużą do uzyskania odpowiedzi na pytania badawcze: w jaki sposób należy postrzegać cyfrowy pieniądz banku centralnego (CBDC)?; jakie fundamentalne zagrożenia wygeneruje jego wprowadzenie?

Aktualny stan światowego wdrożenia CBDC wskazuje strona cbdc-tracker.org i na razie w Unii Europejskiej trudno stwierdzić jaką formę przybierze cyfrowe euro, ponieważ dopiero na początku maja 2025 roku rozpoczął się pilotażowy program testowy, a dokładniej zbieranie danych z technicznych aspektów transakcji płatności warunkowych oraz używania portfela cyfrowego (*ECB partners...*, 2025). Już na tym etapie coraz częściej podnosi się larum, iż w połączeniu z cyfrowym unijnym dokumentem tożsamości (*European Digital Identity*, 2025) zyski wynikające z cyfryzacji będą przysłonięte przez reglamentacje i jednocześnie ubezwłasnowolnienie użytkownika CBDC. Staniemy się zależnym od woli emitenta subskrybentem waluty, zobowiązemy się do pracy w zamian za wypłatę w programowalnym pieniądzu. Agustín Carstens, dyrektor generalny Banku Rozrachunków Międzynarodowych (BIS) w Bazylei, wyjaśnił: „CBDC ma być równoważnikiem gotówki, a obecnie ujawnia się

istotna między nimi różnica. W przypadku gotówki nie wiemy kto używa 100 dolarowego banknotu czy 1000 pesos. Kluczową różnicą CBDC jest to, że bank centralny będzie miał kontrolę nad zasadami i regulacjami, które będą określać używanie tego środka płatniczego. Będziemy mieli technologię, aby te elementy egzekwować” (*Cross-Border...*, 2020).

Pieniądz cyfrowy banku centralnego należy definiować jako zobowiązanie banku centralnego, wyrażone w obowiązującej jednostce rozrachunkowej, które służy jako środek wymiany oraz środek przechowywania wartości (*Pieniądz cyfrowy...*, 2021, s. 14). Natomiast z perspektywy indywidualnego użytkownika jako „nową formę pieniądza, wydawaną w formie cyfrowej przez bank centralny, która ma służyć jako prawny środek płatniczy” (Mancini-Griffoli i in., 2018, s. 7). W skrócie, przy zastosowaniu licznych uproszczeń, CBDC w płatnościach detalicznych sprowadza się do tokenów, czyli reprezentanta wartości (np. nakładu pracy) jako ciągu cyfr zapisanych w postaci cyfrowej, jak i fizycznej. Ważne, że różni się od klasycznej gotówki czy jej elektronicznego odpowiednika (zapisu na koncie) przede wszystkim możliwością śledzenia (przepływu jednostki rozliczeniowej), programowania (co do czasu i miejsca użycia) oraz ograniczenia jej wymiany na określone produkty czy usługi. W państwach Unii Europejskiej Prezes Europejskiego Banku Centralnego proponuje rozpoczęcie masowego wdrażania CBDC od października 2025 roku (*Christine Lagarde...*, 2025). Co więcej, Christine Lagarde „jasno powiedziała, że EBC chce być pionierem na globalnym rynku walut cyfrowych. Zaznaczyła, że przygotowania do wprowadzenia europejskiego CBDC idą pełną parą. Sama waluta ma działać zarówno na poziomie detalicznym, jak i hurtowym” (Borkowski, 2025). Warto zatem zastanowić się nad dychotomicznymi konsekwencjami digitalizacji detalicznego rynku finansowego, w sposób mocno ograniczający obrót gotówkowy lub według niektórych wręcz znoszący przez system kar i nagród używanie gotówki.

Po pierwsze, bieżące doświadczenie z obecnego procesu wprowadza CBDC sugeruje, że w przestrzeni publicznej (tej mainstreamowej) większość uwagi przywiązuje się do bezpieczeństwa, jakie daje użytkownikom digitalizacja waluty (jej tokenizacja). Zakłada się, że tokeny na razie będą przybierać postać zapisów w aplikacji na telefonie komórkowym, na karcie przedpłaconej czy samej karcie SIM. Tym samym przez obrót bezgotówkowy minimalizuje się ryzyko utraty posiadanych fizycznie banknotów czy monet. Dodatkowo zmniejszają się koszty dystrybucji gotówki np. przez likwidację bankomatów (ATM), centrów dystrybucji

gotówki czy konwojowania gotówki itp. W państwach, które wdrażają CBDC, jego zwolennicy często podnosili ten właśnie argument „znaczących kosztów utrzymania oraz dystrybucji gotówki” (Woś, 2024, s. 30). Z drugiej strony, przeniesienie aktywności detalicznej do cyberprzestrzeni z pewnością zwiększy koszty wynikające z podniesienia wydajności systemu (przez wzrost liczby dokonywanych transakcji oraz ich nieregularność, np. zwiększony ruch przedświąteczny). Z tych powodów ujawniają się także nowe kosztochłonne potrzeby z tytułu obsługi zabezpieczeń jakże rozbudowanego systemu bankowego, podatnego na ataki hakerskie, błędy w oprogramowaniu itd. Wprowadzenie CBDC może także zwiększyć „ryzyko dezintermediacji banków powstające na skutek wypierania depozytów bankowych przez CBDC (Chrzanowski, 2023, s. 130). Dodatkowo samo utrzymanie mocy obliczeniowej czy baz danych wygeneruje wykładnicze wręcz zapotrzebowanie na energię elektryczną. W połączeniu z założeniami Zielonego Ładu w państwach Unii Europejskiej uprawdopodobnia się ryzyko kolejnych wyłączeń sieci elektroenergetycznych. Na ten moment „pomimo ogólnego spadku korzystania z gotówki i przeniesienia przyzwyczajęń płatniczych na formy elektroniczne, konsumenci w wielu krajach wciąż będą bardzo często wykorzystywać gotówkę w transakcjach. Część z nich ze względu na prywatność i bezpieczeństwo, inni – ponieważ mieszkają na obszarach, w których słaby zasięg telefonu komórkowego i częste przerwy w dostawie prądu sprawiają, że gotówka jest najbardziej niezawodnym sposobem zapłaty. W związku z tym banki muszą utrzymać swoje usługi gotówkowe, ale jeśli ich koszty nie spadną, obciążenie na transakcję będzie nadal rosło, przez co usługa będzie na dłuższą metę mniej dostępna dla użytkowników” (Zambrowicz, 2019). Ostatecznie ujawnia się zderzenie dwóch wizji społeczeństw konsumpcyjnych opartych albo na zdigitalizowanym i centralnie regulowanym rynku detalicznym, albo na tradycyjnych zdecentralizowanych formach wymiany wspartych pieniądzem kruszczowym.

Po drugie, w procesie rozpowszechniania idei CBDC podnosi się także problem anonimowości (prywatności) potencjalnych użytkowników. W większości przypadków analizy specjalistów odnoszą się do doświadczeń związanych z kryptowalutami. Istnieje przekonanie, że ten elektroniczny system gotówkowy peer-to-peer działa niezależnie od banków i rządów, a kryptografia anonimizuje transakcje. Jednak „obecne systemy pieniądza elektronicznego, chociaż niektóre z nich gwarantują poufność danych, nie są zdolne do zapewnienia takiego stopnia anonimowości, jaki występuje w przypadku gotówki” (Pietrucha, 2005, s. 162).

W rzeczywistości nie wiemy dokładnie w jaki sposób będzie wprowadzony mechanizm funkcjonowania CBDC, a może on sprowadzać się do dwóch głównych modeli. Istnieją prognozy, choć w mniejszości, mówiące o stworzeniu wielu rozproszonych rejestrów, w których rozrachunek będzie niescentralizowany. Co do zasady będzie on działał jak obecne rynki gotówkowe, z tym że gotówka będzie zastąpiona przez bardziej zaawansowany token. Aktywność między płatnikiem a odbiorcą płatności nie będzie zapisywana w systemie na podstawie obowiązkowych szczegółowych danych. Obecnie takim zdecentralizowanym systemem podstawowym może być program lojalnościowy konkretnych firm, który bardziej służy do optymalizacji ich działalności i zwiększenia obrotów, niż do nadzoru jego użytkowników. Drugi model opiera się na centralnym rejestrze, w którym zapisywane są szczegółowe dane: roszczenie i jego składowe, obciążenie konkretnego (indywidualnego) rachunku itd. W tym rozwiązaniu weryfikuje się właściciela środków (zleceniodawcę) oraz odbiorcę płatności (zleceniobiorcę), co daje centralnym algorytmom możliwość autoryzacji tej konkretnej aktywności. W Unii Europejskiej „banki i inni dostawcy usług płatniczych powinni przejąć rolę interfejsu CBDC między Eurosystemem a klientami” stwierdził Joachim Nagel, prezes Bundesbanku (Tabor, 2024). Modne stało się przy wprowadzaniu CBDC podnoszenie koronnego argumentu przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu czy wprowadzaniu do legalnego obiegu pieniędzy z nielegalnych źródeł, ale jeszcze dekadę wcześniej rewolucję internetową, rozwój elektronicznych płatności czy pieniądza elektronicznego postrzegano właśnie jako otoczenie przyjazne „praniu brudnych” pieniędzy, tzw. *cyberlaundering* (Jurkowska, Owsiak, 2011, s. 501).

Wydaje się, że realnym problemem dla większości społeczeństwa będzie nadmierna kontrola rynku detalicznego, a nawet doprowadzenie do stosowania fiskalnych absurdów. Już obecnie urzędy skarbowe w Polsce interesują się zakupami na platformach *e-commerce*, prezentami okolicznościowymi, przelewami między najbliższymi czy nawet składkami klasowymi i próbują ściągnąć od ich wartości należny podatek. Warto przypomnieć, że kwota wolna od podatku od czynności cywilnoprawnych pozostaje niezmienna od prawie ćwierć wieku, kiedy to średnie wynagrodzenie oscylowało wokół dwóch tysięcy złotych. Przy zachowaniu tej samej proporcji kwota wolna powinna wynosić obecnie niecałe cztery tysiące złotych, inaczej coraz częściej dochodzić będzie do groteskowych sytuacji. Kupująca na platformie internetowej „używaną frytkownicę beztłuszczową za tysiąc czterysta złotych otrzymała wezwanie do zapłaty

podatku od czynności cywilnoprawnych” (*Kupiła frytkownice...*, 2025). Kontrole prowadzone są zgodnie z Dyrektywą DAC7 z 2021 roku, która „wprowadza skuteczne mechanizmy zwalczania szarej strefy w handlu internetowym oraz zapobiegania nadużyciom podatkowym (*Współpraca państw...*, 2025). Warto zastanowić się w jaki sposób praktykowany będzie ten podatek przy wprowadzeniu CBDC oraz czy koszty obliczeniowe (utrzymanie serwerów, systemu, zasobów ludzkich) przekroczy owo podatkowe zobowiązanie (dwa procent od wartości omawianego przedmiotu wynosi dwadzieścia osiem złotych).

Co więcej, można także ustalić odgórnie limity wykorzystania swoich wypracowanych środków (tokenów) co do czasu, co do miejsca oraz co do rodzaju towarów czy usług. W przedstawianych założeniach takie limitowanie użytkowników będzie stosowane przede wszystkim dla ich dobra, ma służyć bezpieczeństwu zdrowotnemu, ekologicznemu, energetycznemu, społecznemu itd. Praktycznie w scentralizowanym systemie opartym na algorytmach można w najwyższym stopniu szczegółowości stosować nieograniczone możliwości redystrybucji. Ogólnie mówiąc „w przypadku CBDC powiązanego z tożsamością cyfrową oraz rachunkiem płatniczym pojawi się wiele wyzwań związanych z przetwarzaniem danych osobowych, do których dostęp może mieć większa liczba podmiotów” (Nowakowski, 2021, s. 23).

Po trzecie, digitalizacja rynku detalicznego wraz ze zniesieniem anonimowości transakcji pozwala dzięki programowalności CBDC wprowadzić nieskończoną liczbę ograniczeń i wydaje się, że decydenci z chęcią wykorzystają taką nadarżającą się możliwość. Będą nadzorować zachowania konsumenckie społeczeństwa w imię walki z nałogami, nadmiernym spożywaniem produktu spożywczego, chorobami cywilizacyjnymi oraz w imię ograniczania śladu węglowego, zgodnie z wytycznymi Zielonego Ładu. Z jednej strony, w duchu idealistycznej wizji świata, pewien odsetek ludzi będzie akceptować takie dążenie do bycia wzorcowym obywatelem idealnego społeczeństwa. Jednak takie szlachetne idee, o czym świadczy historia, zamiast utopią rysowaną przez ich zwolenników, zawsze kończą się dystopią, w której jednostki tracą energię na przetrwanie w absurdalnym systemie prawnym i obyczajowym, co potwierdzają realia socjalistyczne czy komunistyczne. Już dzisiaj „łączenie cyfrowych portfeli z obligatoryjnym KYC (Know Your Customer) w bankach komercyjnych pozwala organom ścigania na bezbłędne przypisanie każdej płatności do konkretnej osoby” (*Zapomnij o gotówce!...*, 2025). Z drugiej strony, powinniśmy chronić się przed szaleńczymi wręcz zapędami wy-

branych decydentów, którzy potrafią w imię społeczeństwa, państwa czy dla samej idei poświęcić wspólnoty, a także jednostki. Przecież dzięki CBDC będzie można profilować użytkowników i na podstawie danych zakupowych ustalać limity. W trosce o kondycję ludu, którym się rządzi przy udziale tzw. „sztucznej inteligencji”, algorytmów i zagregowanych baz danych (*big data*) przekonywać się będzie do kolejnych ograniczeń w obszarze energetycznym, transportowym, logistycznym, ekologicznym czy żywieniowym. W tym ostatnim reglamentację produktów czy usług dla konkretnych osób będzie się argumentować ich historią chorób, odstępstwami od norm w badaniach zdrowotnych, wiekiem czy pełnieniem funkcji zawodowych. Podobne regulacje próbuje się już wprowadzać w ramach inicjatywy C40 Cites i dotyczą one próby ograniczenia śladu węglowego generowanego przez aktywność obywateli. Na razie można zawrzeć oficjalnemu stanowisku, że w przeciwieństwie do państw, które dotychczas wdrożyły CBDC, w ramach cyfrowego euro podkreśla się konieczność ochrony prywatności użytkowników. W związku z tym w propozycjach legislacyjnych wskazano postulat, zgodnie z którym Europejski Bank Centralny i krajowe banki centralne nie powinny mieć możliwości identyfikacji osób, które będą dokonywać płatności z użyciem *digital euro* (Franiak, 2023, s. 91).

Istnieje ryzyko graniczące z pewnością, oparte na dotychczasowych doświadczeniach, że europejscy decydenci będą modyfikować system, aż zbliżą się do rozwiązań chińskich. W Państwie Środka system zaufania społecznego (Social Credit System) odnosi się w praktyce do wszystkich dziedzin życia publicznego, a nawet punktuje się w nim posłuszeństwo obywateli wobec władzy. Już w Unii Europejskiej wyzwaniem będzie, zgodne z prawem (ustawami zasadniczymi poszczególnych państw unijnych), wkomponowanie „odpowiednich rozwiązań zapewniających identyfikację cyfrową wszystkich podmiotów, które będą mogły być posiadaczami CBDC, co wymagać będzie niewątpliwie podjęcia działań o charakterze systemowym, a po drugie, stworzenie odpowiednich ram zapewniających identyfikację podmiotów niebędących podmiotami o «rodowodzie» krajowym, co zresztą będzie niewątpliwie wyzwaniem zarówno dla krajowej legislacji, jak i podmiotów odpowiedzialnych za CBDC” (Nowakowski, 2021, s. 23). I znów ujawnia się dychotomia takich cybersystemów, z jednej strony dzięki nim przeciwdziała się zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego, ogranicza przestępczość pospolitą, a z drugiej monitoruje i w efekcie nadzoruje zachowania całego społeczeństwa.

Zakończenie

Analiza dotychczasowych doświadczeń w obszarze cyfrowego pieniądza banku centralnego (trzy główne przesłanki) potwierdza tezę z wstępu o dychotomiczności CBDC. Z jednej strony, digitalizacja (tokenizacja) rynku detalicznego przyspieszy transakcje, ograniczy nadużycia (*szarą* strefę lub wybrane przestępstwa), ale z drugiej, wygeneruje inne ryzyka wywodzące się z cyberprzestrzeni. Cóż z tego, że użytkownik nie będzie okradziony z gotówki w tradycyjny sposób, skoro może dojść do nieautoryzowanej transakcji z każdego zakątku świata. Pojawiają się nowe techniki, szczególnie oparte na psychologii, i każdy bez względu na wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania czy płeć może ulec przestępcom. Warto przytoczyć dłuższy fragment z cyklicznie powtarzających się badań, który ukaże sedno podejścia społeczeństwa polskiego do idei społeczeństwa bezgotówkowego: „większość Polaków przekonała się do płatności bezgotówkowych i swobodnie posługuje się nimi na co dzień, ale równocześnie Polacy są przeciwni całkowitemu wycofaniu fizycznych pieniędzy z obiegu – gotówka jest dla nich gwarantem możliwości płacenia w każdym momencie niezależnie od okoliczności, ale też posiadania fizycznych, namacalnych pieniędzy («mam możliwość trzymania pieniędzy w ręku, nie są tylko cyfrą na koncie»). Przez wiele osób pomysł likwidacji gotówki jest odbierany jako zmuszanie obywateli do założenia konta bankowego i karty, a także odebranie możliwości podejmowania decyzji o sposobie płacenia za zakupy i usługi, czyli jest postrzegany jako ograniczenie wolności wyboru. Co ciekawe, takie postrzeganie kwestii całkowitego zniesienia gotówki mają również osoby, które same bez problemów korzystają z obrotu bezgotówkowego i taki sposób obrotu pieniędzmi u nich przeważa” (Maison, 2021, s. 9).

Inny przykład dychotomii odnosi się do systemu, w jakim funkcjonuje CBDC i będzie funkcjonował w kolejnych państwach rozwiniętych. Z jednej strony, teoretycznie zakłada się anonimizację przekazu z rachunku na rachunek przy pomocy szyfrowania i proces będzie przebiegał między bezpośrednimi stronami transakcji, a z drugiej, może to być model oparty na tożsamości użytkowników (pełna identyfikacja aktywności w systemie). Właśnie przez te wątpliwości Zarząd NBP podtrzymuje od 2017 roku negatywne stanowisko wobec emisji wirtualnej waluty (ePLN), szczególnie z perspektywy zachowania wszelkich względów bezpieczeństwa (*Pieniądz cyfrowy...*, 2021, s. 85). Ostatni poruszony w niniejszym tekście argument wydaje się obecnie najbardziej kontro-

wersyjny, ze względu na skrajne konsekwencje w wyniku dychotomii cyfrowego pieniądza banku centralnego. Programowalność CBDC może służyć polepszeniu jakości i poziomu życia jego użytkowników (narzucać oficjalne polityki wydatkowania ze względu na specyfikę obywatela), ale dotychczasowa praktyka sugeruje raczej chęć kontroli obywateli (ograniczania ich wolności wyboru) przez decydentów. Wniosek ten nasuwa się, po interesującym postrzeżeniu w raporcie NBP: „Jak dotąd, nie został zidentyfikowany konkretny cel społeczny, któremu emisja cyfrowego złotego miałaby służyć, ani też przypadki możliwego zastosowania CBDC w sytuacjach, które nie zostały jeszcze zaspokojone przez dostawców usług płatniczych w Polsce” (*Pieniądz cyfrowy...*, 2021, s. 89).

W październiku 2025 roku Europejski Bank Centralny planował wprowadzenie cyfrowego pieniądza banków centralnych (CBDC), który w świecie wirtualnym będzie programowalny, co do celu (na co można go wydać), co do czasu (do kiedy można go wydać) i co do miejsca (gdzie można go wydać). Z perspektywy doświadczeń z innych dziedzin życia można wnioskować, że te nowe możliwości, podobnie jak u producentów gier komputerowych czy samochodów, będą wykorzystywane do ograniczania zachowań ludzkich (wolności wyboru) oraz nadzoru (inwigilacji) kosztem prywatności.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Maciej Magiera

Analiza formalna: Maciej Magiera

Metodologia: Maciej Magiera

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Maciej Magiera

Authors contributions

Conceptualization: Maciej Magiera

Formal analysis: Maciej Magiera

Methodology: Maciej Magiera

Writing – original draft, review and editing: Maciej Magiera

Bibliografia

- Borkowski P. (2025), *Europejski Bank Centralny wie, kiedy wprowadzi cyfrowe euro*. „To koniec Waszej wolności”, <https://bithub.pl/kryptowaluty/europejski-bank-centralny-wie-kiedy-wprowadzi-cyfrowe-euro-to-atak-na-wasza-wolnosc>, 22.06.2025.
- Christine Lagarde Urges Action: The Digital Euro Must Become Reality! (2025), <https://www.youtube.com/watch?v=6NT3mhvgmJo>, 12.05.2025.
- Chrzanowski M. (2023), *Waluty cyfrowe banku centralnego w kontekście ryzyka dezintermediacji sektora bankowego*, „Studia i Prace. Kolegium Zarządzania i Finansów”, nr 192.
- Cross-Border Payments – A Vision for the Future (2020), IMF Seminar Event, <https://meetings.imf.org/en/2020/Annual/Schedule/2020/10/19/imf-cross-border-payments-a-vision-for-the-future>, 23.05.25.
- ECB partners with private sector through digital euro innovation platform (2025), <https://www.banque-france.fr/en/press-release/ecb-partners-private-sector-through-digital-euro-innovation-platform-0>, 11.06.2025.
- European Digital Identity (2025), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-digital-identity_en, 8.07.2025.
- Franiak A. (2023), *Cyfrowe waluty banków centralnych – wyzwania i podejścia do ich emisji w wybranych jurysdykcjach*, „Academic Review of Business and Economics”, nr 5/2023.
- Jurkowska A., Owsiak K. (2011), *Istota i perspektywy rozwoju pieniądza elektronicznego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 171.
- Kupiła frytkownice i dostała wezwanie od skarbowki (2025), <https://www.money.pl/gospodarka/kupila-frytkownice-i-dostala-wezwanie-od-skarbowki-oto-kogo-sprawdza-7176407896013760a.html>, 9.07.2025.
- Maison D. (2021), *Postawy Polaków wobec obrotu bezgotówkowego – raport z badania 2021 i analiza porównawcza z danymi z 2009, 2013 i 2016 roku*, Narodowy Bank Polski, Warszawa.
- Mancini-Griffoli T., Peria M., Agur I., Ari A., Kiff J., Popescu A., Rochon C. (2018), *Casting Light on Central Bank Digital Currency*, IMF Staff Discussion Note, SDN/18/08.
- Nowakowski M. (2021), *Wybrane zagadnienia prawno-regulacyjne dla walut cyfrowych banków centralnych (CBDC) w ujęciu krajowym i międzynarodowym*, „Prawo Mediów Elektronicznych”, nr 4.
- Pieniądz cyfrowy banku centralnego (2021), Departament Systemu Płatniczego NBP, Warszawa.
- Pietrucha J. (2005), *Pieniądz elektroniczny i jego konsekwencje dla polityki pieniężnej*, „Studia Ekonomiczne”, nr 34.

- Polski Facebook niezgodny ze Standardami społeczności Facebooka* (2019), <https://sejmlog.pl/polski-facebook-niezgodny-ze-standardami-spolecznosci-facebook-a-spor-o-ilosc-plci>, 1.07.2025.
- Stop Killing Games (2025), <https://www.stopkillinggames.com>, 4.07.2025.
- Szafraniak D. (2023), *Facebook masowo blokował posty Polaków. „Mowa nienawiści”*, <https://geekweek.interia.pl/technologie/news-facebook-masowo-blokowal-posty-polakow-mowa-nienawisci,nId,6771126>, 22.04.2025.
- Tabor P. (2024), *Cyfrowa waluta Europy wejdzie już za kilka lat. Czy CBDC zagraża prywatności?*, <https://www.fxmag.pl/crypto/cyfrowa-waluta-europy-wejdzie-juz-za-kilka-lat-czy-cbdc-zagraza-prywatnosci>, 22.04.2025.
- Valve zbanowało mod na Steam na prośbę rządu Południowej Korei* (2025), <https://bigbaddice.pl/valve-zbanowalo-mod-na-steam>, 8.07.2025.
- Woś K. (2024), *Praktyczne aspekty wdrożenia pieniądza cyfrowego przez banki centralne – studia przypadków*, „Academic Review of Business and Economics”, nr 7.
- Współpraca państw UE w walce z unikaniem opodatkowania* (2025), <https://www.gov.pl/web/finanse/wspolpraca-panstw-ue-w-walce-z-unikaniem-opodatkowania-dyrektywa-dac7-w-praktyce>, 9.07.2025.
- Zambrowicz J. (2019), *Raport Specjalny. Obsługa Gotówki: Pieniądz musi kosztować*, „Miesięcznik Finansowy BANK”, nr 09, <https://bank.pl/raport-specjalny-obsluga-gotowki-pieniadz-musi-kosztowac>, 12.04.2025.
- Zapomnij o gotówce! Bruksela chce wiedzieć, na co wydajesz każdy cent* (2025), <https://mybank.pl/news/35297-zapomnij-o-gotowce-bruksela-chce-wiedziec-na-co-wydajesz-kazdy-cent.html>, 13.05.2025.

The Dichotomous Nature of Central Bank Digital Currency (CBDC)

Summary

Currently, technical and technological advances make it possible to launch digital money on a massive scale, and slowly more countries are making this product a reality. On the one hand, this procedure provides more opportunities for CBDC users, on the other hand, it leads to the emergence of new risks. Cybercriminals are sure to take advantage of the newly created digital environment, and policymakers, for the sake of society and the state, will introduce solutions that undermine privacy or freedom to manage private assets. So it's worth looking at the practice of using central bank digital money (CBDC) because, like cyberspace, it is also dichotomous in nature.

Key words: CBDC, central bank digital money, dichotomy, anonymity, privacy, cyber threats

Lesław ROSICKI

 ORCID: 0009-0003-7060-3050

DOI 10.14746/ssp.2025.2.6

Remigiusz ROSICKI

Adam Mickiewicz University, Poznań

Interdisciplinary Behavioral Science Lab for Security (IBS-Lab)

 ORCID: 0000-0002-1187-5895

Penal Policy as Exemplified by the Criminalisation of the Offences of Espionage-Related Subversion and Sabotage in Poland

Abstract: The article explores criminal policy as a component of the broader concept of legal policy, with particular attention to the criminalisation of new manifestations and forms of espionage introduced into the Polish criminal law in 2023 (Article 130 §§ 7–8 of the Criminal Code). The primary aim of the study is to trace the diachronic processes that have led from the post-war penalisation of subversion and sabotage to today's criminalisation of the so-called "espionage-related subversion and sabotage." To specify the research scope, the analysis addresses two questions: (1) What are the arguments for the criminalisation of espionage-related subversion and sabotage in Poland in 2023?, (2) How can the correctness of the criminalisation of espionage-related subversion and sabotage in Poland in 2023 be assessed? The temporal framework spans 1944–2023, beginning with the Decree of the Polish Committee of National Liberation on the Protection of the State of 30 October 1944 and culminating in the amendment to the Criminal Code of 17 August 2023. Methodologically, the study relies mainly on an institutional-legal approach that combines: (a) dogmatic analysis (a descriptive examination of statutory provisions and their application) and (b) historical-comparative analysis (reference to earlier regulations and their evolution). Applying these methods makes it possible to evaluate both the substance of the new offences and their effectiveness and consistency with the goals of state protection and the prevention of espionage-related crime.

Key words: legal policy, criminal policy, state security, espionage, subversion, sabotage

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0
– uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

Introduction

The research field of the analysis is related to a particular type of legal policy, namely criminal policy, within which penal policy is one of the main elements. The ancillary role of the law in relation to a political community was emphasised already in antiquity – by Aristotle in his works – and that was the way that role was viewed over the subsequent centuries. It is noteworthy that Aristotle understood politics itself not only as a technique of lawmaking, but also as general knowledge of human action and practical wisdom (Greek *Φρόνησις*, *phronesis*), serving to shape citizens capable of living in a community in a manner conducive to its development (Aristotle, 2000; Voegelin, 2011, pp. 53–85; Aristotle, 2019). Following this tradition, L. Petrażycki developed the idea of legal policy as a scientific instrument for predicting the effects of normative solutions, and as a tool for influencing the attitudes of individuals in the spirit of social goals. In his opinion, legislation should not only anticipate the effects of regulations, but also model the behaviour of citizens in the direction desired by the community (Petrażycki, 1959; Petrażycki, 1968). In the context of these issues, the penal law itself performs certain functions, which include: (1) protection, (2) repression, (3) guarantee, and (4) prevention (for more see Pohl, 2019, pp. 30–43; Bojarski, 2020, pp. 30–34; Mozgawa, 2020, pp. 28–31; Kulesza, 2023, pp. 37–46). There is no doubt that the law is there to, first and foremost, protect the political community from threats that the community finds relevant. Furthermore, the law is an instrument for the realisation of social justice through retribution for the offence committed. The penal law is also intended to act as a deterrent in at least two ways – firstly, by illustrating to the public what power is available to the authorities, and secondly, by influencing the attitudes of potential offenders. Some authors even consider the preventive function to be the dominant motive behind the institution of penal and police law, while pointing out that this can lead to arbitrary interference with individual rights (cf. Garland, 2001; Ashworth, Zedner, 2014). Bearing this in mind, in the text penal policy is understood as: (1) laying down the penal law, (2) applying the penal law, (3) assessing the effects of the laid-down and applied penal law, (4) assessing the effectiveness of the laid-down and applied penal law.

While the research field is related to penal policy as one of the elements of legal policy, the material scope of the analysis focuses on the criminalisation of selected new types and forms of espionage introduced

by the Polish legislator in 2023. Therefore, Article 130 §7 of the Polish Criminal Code will be the subject of a broader analysis thus performed. In this provision, the legislator has criminalised the offence of subversion, sabotage, or terrorism, while in Article 130 § 8 – making preparations for this offence. However, it should be noted that all of the listed forms of acts, i.e. subversion, sabotage, or a terrorist offence, performed for a foreign intelligence service and against Poland, were previously criminalised. Indeed, any task – in principle in any form – carried out in favour of a foreign intelligence service against the state of Poland fulfilled the indicia of the basic type of the offence of espionage under the previous legislation.

The main objective of the analysis is to present the diachronic historical processes of the criminalisation of subversion and sabotage in Poland up to the criminalisation of espionage-related subversion and sabotage under Article 130 §7 of the Criminal Code in 2023. In order to elaborate the objective scope of the research problem, the following questions have been presented in the text: (1) What are the arguments for the criminalisation of espionage-related subversion and sabotage in Poland in 2023?, (2) How can the correctness of the criminalisation of espionage-related subversion and sabotage in Poland in 2023 be assessed?

The analysis methodology in the text is mainly based on an institutional-legal approach, within which the dogmatic and historical-comparative interpretations play the most important role. The dogmatic approach justifies citing, in a descriptive form, the legal solutions as established by the legislator, along with the practices of their application. The particular prohibited acts and their selected elements will be analysed. The cited scholarly discussion, conducted by means of various interpretations, is supplemented with the author's own opinions and conclusions. In order to present a broader context of the criminalisation as well as the diachronic logic of legal processes linked to the categories of subversion and sabotage, the analysis uses a historical-comparative approach, which includes references to earlier legal solutions (Ankersmit, 1983; Dubber, 1998, pp. 159–162; Zieliński, 1998, pp. 1–20; Samuel, 2014, pp. 57–60; Pohl, 2019, pp. 77–84). Thus, the temporal scope of the analysis covers the period from 1944 to 2023, which is connected with the entry into force of the Decree of the Polish Committee of National Liberation of 30 October 1944 on the protection of the State, and the changes in the penal law concerning, *inter alia*, Article 130 of the Criminal Code pursuant to the Act of 17 August 2023 on the amendment of the Act – the Criminal Code and

some other acts (Journal of Laws 1944, no. 10, item 50; Journal of Laws 2023, item 1834; Journal of Laws 1997, no. 88, item 553, as amended). Insofar as this is necessary, some previous solutions will also be taken into account, if only because some of them were in force after the Second World War.

These assumptions are reflected in the structure of the text, the main elements of which are: (1) the conceptual aspects of subversion and sabotage, (2) the historical-legal aspects of the offence of subversion and sabotage, (3) the *de lege lata* and *de lege ferenda* aspects of espionage-related subversion and sabotage. A clarification of the meanings of the terms 'subversion' and 'sabotage,' an analysis of previous offences defined by these terms will enable a comprehensive evaluation of the new solutions that criminalise the so-called espionage-related subversion and sabotage.

Conceptual aspects of subversion and sabotage

Intelligence and espionage activities are often considered together with other forms of disruptive activity, such as sabotage or subversion. This approach is borne out by one of the well-known works on the subject of espionage – *Espionage, Terrorism and Subversion in an Industrial Society: An Examination and Philosophy of Defence for Management* by P. Hamilton (Hamilton, 1979). Theses of a similar sense can be found, for example, in a study addressed to German offices, excluding the German army, issued in 1944, which pointed out that those carrying out their duties concerned with preventing espionage counteract sabotage at the same time, as the former activity serves to spread the latter, e.g. by means of reconnaissance of infrastructure which can be called essential to security (*Guidelines...*, 1944). The problem of combating sabotage was also highlighted in one of the Königsberg railway instructions of 1942, in which this type of activity was directly linked to the effect of effective enemy intelligence. Railway and industrial workers were warned that even seemingly trivial conversations or the sharing of information with unauthorised persons (e.g. forced labourers, prisoners of war) could be used to "prepare the ground" for sabotage activities. One way of preventing acts of sabotage was to eliminate breaches of secrecy committed by, *inter alia*, photographing railway facilities, disseminating information about the movements of military transports, or

talking to third parties. It was particularly important to build up the right social attitudes, e.g. dutifulness and vigilance (*The Königsberg Railway Directorate instruction...*, 1942).

In the first place, it is worth drawing attention to the term “sabotage,” the origin of which is described in at least two ways. One etymological interpretation points to a derivation from the French word ‘*sabot*’ meaning a wooden shoe popular with early workers. According to this version, workers were supposed to throw their *sabots* into machines during strikes, resulting in them being damaged or stopped – symbolically showing their opposition to poor working conditions. This is the version given by, *inter alia*, L. Faragó in *War of Wits*, where he also notes the evolution of the term’s meaning from a form of protest to an act of deliberate destruction of another’s property for a specific purpose (Faragó, 1961, pp. 225–228). Similar interpretations can be found in many lexicons and other types of studies (*Zasady, organizacje...*, 1965, pp. 3–5). However, it must be added that although the link between *sabots* and protest actions is often cited, some scholars point out that originally workers would use their clogs not so much to deliberately destroy machines, but rather to stop their operation in emergency situations. Another interpretation suggests that the term “sabotage” derives from the distinctive sound made by *sabots* while walking, which was intended to symbolise workers’ resistance and mass opposition during strikes. In É. Littré’s dictionary of 1873, the word meant, *inter alia*, “making a noise” or “doing careless, hurried work.” Earlier dictionaries, such as the one by G.A.J. Hécart of 1834, equated *sabotage* with the term *abloquer*, meaning to block (D’Hautel, 1808, p. 325; Hécart, 1834, p. 13; Littré, 1873, p. 1790).

The meaning of sabotage took on a new dimension at the turn of the 20th century, in the heyday of socialist and anarchist movements. One of the key figures developing the concept of sabotage as a tool of class struggle was Émile Pouget, a French anarchist and syndicalist. In 1898, he published a text entitled *Le Sabotage*, which was later released in an expanded version. According to Pouget, sabotage was an essential complement to strikes, a form of labour pressure aimed at reducing manufacturing efficiency, limiting company profits and enforcing workers’ due rights. Such actions – in his opinion – could be both individual and collective, and did not have to lead to the physical destruction of machinery. Rather, it was important to immobilise them, e.g. to prevent strike-breakers from working. In this sense, Pouget did

not see sabotage as a form of violence, but as a defensive action, intended to bring real benefits to the working class, and thus morally justified (Pouget, 1898, pp. 28–31; Pouget, 1911, pp. 3–66; Pouget, 1986). Sabotage in the context of the work environment has also been addressed by P. Hamilton, who distinguishes between its active and passive forms. The first one is about malicious destruction of the employer's property by a disgruntled employee. The other one is a labour protest, e.g. in the form of a strike, slowdowns, work-to-rule, and deliberate disruptions of production of a subversive nature. Insofar as such disputes are not carried out for the protection of workers' rights, but serve political, often non-constructive purposes, e.g. seizing power, acting against the interests of the state, obstructing the conduct of war, then such actions can be considered passive sabotage (Hamilton, 1979, pp. 32–40; Hamilton, 2023, pp. 30–38).

Interestingly enough, one study authored by the Training Centre of the 2nd Directorate of the Central Staff of the Polish Armed Forces¹ characterised sabotage as covert, short-term or long-term actions carried out against the enemy's economy in order to weaken their economic, political and military potential. Such actions are usually undertaken by people employed at specific business facilities – either externally inspired or spontaneously – regardless of their affiliation with the resistance movement. The purpose of sabotage is: to weaken the enemy's war and economic potential, destabilise their structures, provide indirect assistance to one's own operational forces and resistance movement. Sabotage can be divided into different types, *inter alia*, with regard to: (1) the mode of action, (2) the effects of the action, and (3) the sector or sphere of influence (*Zasady, organizacje...*, 1965, pp. 5–12).

As regards the mode of action, sabotage can be divided into active sabotage (consisting of direct actions aimed at damaging or destroying equipment or facilities) and passive sabotage (consisting of non-violent resistance to the authorities and deliberately performing work in a slow or improper manner). As regards its effects, sabotage can be divided into repeated actions, stretched over time and space, aimed at systematically weakening enemy forces; and intensive actions leading to complete destabilisation of specific economic sectors. As regards the sectors of influence, sabotage can be divided into, by way of illustration, industrial,

¹ The 2nd Directorate the Central Staff of the Polish Armed Forces - a military intelligence institution of the Polish People's Republic, active between 1951 and 1990.

communications (transport and communication) and military (*Zasady, organizacje...*, 1965, pp. 5–12; Hamilton, 1979, pp. 32–40; Hamilton, 2023, pp. 30–38).

The other category under analysis is “subversion,” which has been used interchangeably with the category of sabotage by some researchers. This has been due to, *inter alia*, the fact that the characteristics of the two analytical categories are not clearly defined. The unclear boundaries between the two can be seen in the analyses performed by the already cited L. Faragó (Faragó, 1961). In the introduction to the study authored by the Training Centre of the 2nd Directorate of the Central Staff of the Polish Armed Forces, the editors even state that the post-war literature on sabotage does not clearly distinguish between sabotage and subversion, the two terms being even synonymous, and hence the frequent use of the term “sabotage-subversive activities” (*Zasady, organizacje...*, 1965, p. 4). At the same time, another study by the Internal Military Service² described subversion as one of the forms of the so-called active sabotage, i.e. the destruction, with anti-state (counter-revolutionary) intent, of equipment or any objects of economic importance (*Specificity of investigations into espionage...*, 1969, pp. 4–10). This approach directly referred to the statutory understanding of subversion, while adopting a higher level of generality compared to the indicia contained in Article 3 of the Decree of 13 June 1946 on particularly dangerous offences during the period of national reconstruction (Article 3 (1–3), Journal of Laws 1946, no. 30, item 192).

One way to distinguish between subversion and sabotage is to lend the former term an external context and the latter – an internal one. Therefore, in the already mentioned 1969 study by the Internal Military Service, the authors themselves point out that in a military context, acts of subversion posed a negligible threat; nevertheless, in the cases investigated by the services in the recent years, numerous cases of sabotage-subversive activity were found. These acts included damaging combat equipment (e.g. aircraft, radios, cars), disrupting bearing devices, cutting cables, pouring foreign objects into fuel tanks, throwing metal into aircraft jets, puncturing tanks and starting fires. However, the authors point out that these cases should be scrupulously verified so as to distinguish them from other

² Internal Military Service - a special military service, operating between 1957 and 1990, which was an institution of military counter-intelligence and service dealing with the security of the Armed Forces of the Polish People's Republic, and with the maintenance of military discipline.

causes, e.g. negligence, recklessness (*Specificity of investigations into espionage...*, 1969, p. 40). In a diploma thesis entitled “A subversive action threat to the territory of Poland,” defended at the ministry-affiliated Academy of Internal Affairs in 1990, the author identifies the threat of subversive acts with the functions and objectives of special-purpose troops of the NATO countries, which can be used during an armed conflict with the Warsaw Pact countries, including Poland. It should be noted, however, that this author’s thesis is based primarily on the analysis contained in a study entitled “The US Special Purpose Troops,” prepared by the Staff of the Internal Security Corps³ in 1965 (*United States Special Purpose Forces...*, 1965; Grabowski, 1990).

The study prepared by the Staff of the Internal Security Corps considered the conduct of offensive operations by the special purpose troops in the enemy’s rear to be of a subversive nature. Above all, these include the organisation of underground armed units, the so-called guerrillas, their training and the direction of their activities. The destruction of the enemy military infrastructure – especially depots, warehouses and means of delivery of conventional and unconventional weapons that are of strategic importance – is also an important element in these activities. Besides, acts of subversion may target industrial plants, administrative offices and communication networks, with the aim of disorganising the enemy’s logistical and economic facilities. Command posts, communication nodes as well as radio and radiolocation equipment, the destruction of which disrupts the command and information flow, are also important targets for attacks. In addition to activities targeting civilian and military infrastructure, various types of psychological and propaganda activities should be included (*United States Special Purpose Forces...*, 1965; Grabowski, 1990, pp. 5–23).

An interesting study – in terms of its broad coverage of the problematics concerned with intelligence and counter-intelligence activities – is the 1924 training material authored by the Polish Ministry of Military Affairs entitled “Espionage and subversion” and intended for the Central Police School. This study basically identifies the problematics of subversion with the institutional, normative, procedural and personal aspects of domestic counter-intelligence activity aimed at combating: espionage, infiltration,

³ Internal Security Corps - a special type of military formation, subordinate to the Minister of Public Security in 1945-1954, and in subsequent years to the Minister of Internal Affairs. The Corps was established by a State National Council resolution of 24 May 1945, and it was disbanded in 1965.

information leakage, foreign propaganda, foreign intelligence activities, and activities that threaten the security of vital facilities (Grudziński, 1924). A later ministerial study, based on, *inter alia*, the experience of the inter-war, but also post-war period in Poland, emphasises the significance of a particular type of subversion, i.e. subversive-political activity finding its support in formal and non-formal organisations operating within or outside the country and supporting the interests of foreign states. For example, adopting a broader perspective, not only of the inter-war period in Poland, J. Hajdukiewicz analysed the problem of anti-Polish activities undertaken by German organisations (Hajdukiewicz, 1972).

In sum, it can be assumed that, in a military context, subversion consists primarily in the physical destruction of selected infrastructure facilities of the enemy, with the aim of disrupting their operations and undermining their defence and logistical capabilities. The most commonly attacked targets include: viaducts, bridges, road and rail junctions, airport and seaport elements, radio and television stations, communications hubs, fuel and water pipelines and pumping stations, hydrotechnical facilities, water reservoir culverts, as well as energy transmission and distribution networks. Conventional means of destruction – including a whole range of explosives – as well as unconventional ones are used to carry out such tasks. Subversion is therefore a form of deliberate destructive action of strategic importance within military and intelligence operations (*United States Special Purpose Forces...*, 1965; Grabowski, 1990, pp. 22–23).

Ideological subversion, which is either a strategic or tactical activity, must be distinguished from military sabotage and subversion. In the first case, it is a long-term action aimed at the whole society; in the second case, it is short-termed and aimed at smaller social groups or narrower fields of influence (cf. Linebarger, 1948, pp. 37–47; Kossecki, 1975, pp. 406–418; Brzeski, 2014, p. 107). The strategic approach appears to embrace Y. Bezmenov's concept of ideological subversion, whose aim is to stage a systemic (ideological) *coup* in a hostile state. In his view, ideological subversion is an organised influence exerted on the behaviour of individuals and communities with the aim of bringing about the collapse or takeover of the state, the starting point of which is to split and divide society (demoralisation), destroy the value system and sow conflicts among social groups (destabilisation), and ultimately lead to the delegitimation and collapse of power (crisis) (Bezmenov, 1984).

Table 1

**Comparison of categories: ideological subversion, subversion
and sabotage**

Category	Ideological subversion	Subversion	Sabotage
<i>Objective</i>	Destabilisation of the socio-political system from within	Diversion of enemy's attention	Disruption of the use of resources or their destruction
<i>Nature</i>	Ideological-psychological	Military – strategic or tactical	Physical, material or cybernetic
<i>Overtness and covertness of operations</i>	Covert activity	Partially covert or simulated activity	Covert activity
<i>Duration</i>	Long-term	Short-term	Short-term and targeted action
<i>Forms of action</i>	Propaganda, disinformation and misinformation	Simulated attacks. False information on military logistics	Destruction of infrastructure or disruption of its operation
<i>Examples</i>	Destruction of the value system and social consensus	Confirming the opponent's mistaken belief about the location of the attack	Destruction of or damage to civil or military infrastructure (e.g. factories, warehouses and transport)

Source: Own study.

The categories of ideological subversion, subversion and sabotage differ in both purpose, nature and means of implementation (see Table 1). The above tabular presentation of the meaning of each term does not constitute a proposal for their definitions, including but not limited to stipulative or operational definitions. The compilation of these only serves a reporting function in relation to their descriptions found in the existing subject matter literature.

Ideological subversion is a covert action carried out over the long term to destabilise the system from within through ideological and psychological influence. It uses, *inter alia*, propaganda, infiltration, disinformation and misinformation, aiming to shatter the public morale and weaken the state structures. Subversion is of a military nature both strategically and tactically, with the primary aim of diverting the enemy's attention from the actual direction of operations. Operations of this type are most often short-term and partially overt – using false attacks or sham manoeuvres. Sabotage is an action aimed at disrupting or physically destroying various types of resources, most often in a covert manner, leading to clear

consequences, which include, by way of illustration, the destruction of bridges, industrial installations or IT systems. These three strategies share the common goal of weakening the enemy, but each uses different means, operating in a different social, tactical and material dimension.

Historical and legal aspects of the offence of subversion and sabotage

The offence of sabotage and subversion, during the period of the still ongoing Second World War, was criminalised by the Decree of the Polish Committee of National Liberation of 30 October 1944 on the protection of the State. However, one must bear in mind the temporality of this legal act, which is already expressed in the content of the indicia of the offence of sabotage in Article 5, which reads that whoever commits an act of sabotage during wartime is liable. The episodic nature of the law was also pointed out by the Supreme Military Court in its decision of 30 January 1946 (see Lityński, 1960, pp. 34–38). Compared to subsequent amendments introduced in the period 1945–1946, the content of Article 5 is penally broader, as it includes the destruction of objects in addition to damaging or destroying devices (Article 5, Journal of Laws 1944, no. 10, item 50). W. Bogucki additionally points out that the provision of Article 5 has a broader application due to the fact that it also provided for liability for the manufacture of unfit objects of common, and not only military use (Bogucki, 1946, p. 29). Thus, among the acts of sabotage reckoned were: (a) damaging or destroying objects or equipment serving the general use or defence of the Polish or Allied State, (b) preventing or obstructing the proper operation of state or local government offices, factories or institutions of public utility, (c) manufacturing completely or substantially unfit objects of general or military use, shall be punishable by imprisonment or death (Article 5, letters a–c, Journal of Laws 1944, no. 10, item 50).

In his commentary, M. Lityński stated that the three-element form of the offence of sabotage in the Polish penal regulations was inspired by the Soviet legislation (Lityński, 1960, pp. 34–38). This does not however mean that there were no forms of criminalisation of sabotage whatsoever in the Polish pre-war legislation. An example of this can be found in Article 105 of the 1932 Criminal Code, which criminalises the supply to the army of weapons or other war equipment unfit for use. In addition, it is considered a criminal offence to fail to perform a contracted supply to

the military or to perform it contrary to the contract in time of war or in a period marked by a threat of war. Next to these direct actions, Article 105 criminalises the causing of the delivery of unserviceable items or the failure to fulfil contracts by suppliers, intermediaries, agents, or officials representing suppliers or intermediaries. Each one of the aforementioned acts could have been committed either intentionally, with direct or oblique intent, or unintentionally by way of recklessness or negligence. Thus, the subject of the offence may be both the one who has entered into a relevant contract with the military, and the one who participates in the execution of this contract in any way as a result of formal or actual relations with the supplier (Article 105 § 1–4, Journal of Laws 1932, no. 60, item 571; Makowski, 1933, pp. 304–306; Peiper, 1933, pp. 318–322). Significantly, according to the commentary by W. Makowski, the content of Article 105 imposes on the supplier not only a simple private-legal obligation to perform the delivery in accordance with the contract, but also a special obligation to perform it without harming the state interest, i.e. without endangering the state. Thus, the basis for criminality here is not so much the incompatibility of the conduct with the content of the contract as the harm to the interest of state defence (Makowski, 1933, p. 304; Makowski, 1937, pp. 356–358).

Other provisions under the 1932 Criminal Code that can be linked to sabotage are two articles in Chapter XXXIV – *Offences against public utilities* – Articles 223 and 224. Both concerned the criminalisation of obstructing or preventing the use of certain facilities or infrastructure. In the first case, the activities were directed at the use of public utility facilities intended for public transport or public communication. Thus, the category of transport facilities, according to W. Makowski, includes: roads, streets, canals, bridges, railway tracks, tracks of other mechanical transport, carts, water and air vessels, signal signs, harbours, technical facilities. And the category of means of communication included: technical communication devices (Makowski, 1933, p. 503). In the second case, the activities were directed at the proper operation of hospitals, and public utilities supplying water, light, heat or energy, or those serving the sewage system (Articles 223 and 224, Journal of Laws 1932, no. 60, item 571; Makowski, 1933, pp. 502–504; Peiper, 1933, pp. 604–609).

However, the most important regulation from which the lawmakers in the wartime and post-war period partly drew – contrary to the commentators' emphasis on the role of the Soviet legislation – was the Decree of the President of the Polish Republic of 22 November 1938 on the protection

of certain interests of the State. In Article 1 of this Decree, the legislator criminalised the offender's actions of damaging or rendering inoperable objects or equipment serving the purposes of the military defence of the State or the Armed Forces. Furthermore, Article 2 criminalised obstructing or preventing the proper operation of establishments producing weaponry or other military equipment. The good protected under these provisions were the defence capabilities of the state, but interestingly enough the entire title read: *Offences against the defence capabilities of the state and the national economy*. Hence, the following were also criminalised: (1) public dissemination of false information or the use of other deceptive means to undermine confidence in the Polish currency or public credit, (2) the supply abroad of counterfeit goods or falsely marked goods resulting in damage to the interests of Polish export. It can therefore be assumed that additionally the legislator criminalised actions detrimental to Poland's economic interests by means of disinformation and actions sabotaging proper trade, harmful through the wrong perception of Poland as a trade partner (see Articles 1–4, Journal of Laws 1938, no. 91, item 623).

The 1938 Decree, Chapter III – “Offences against public order” – criminalised a number of acts that ought to be identified with the traditional understanding of sabotage, i.e. one linked to the labour context, just like, *inter alia*, in Pouget's view. And so the following were criminalised: (1) public incitement to the general abandonment of work by workers (general strike), or to the general closure of establishments by employers, or to the stoppage of food delivery to towns (Art. 8 §1), (2) storing or transporting writings, prints or images intended for dissemination, inciting to the acts referred to in Article 8 §1 (Article 8 §2), (3) participating in an association aimed at the collective closure of work establishments (Article 9) (Articles 8–9, Journal of Laws 1938, no. 91, item 623). A form of punishable disinformation, consisting in public dissemination of false information likely to severely harm the interests of the State, or to weaken the defensive spirit of the society, or to diminish the dignity of the chief authorities of the State, was also placed within this group of offences (Art. 11, Journal of Laws 1938, no. 91, item 623). It is noteworthy that certain forms of labour and trade union sabotage would later be criminalised by the Martial Law Decree of 12 December 1981 (see Chapter VI, “Penal law provisions,” Journal of Laws 1981, no. 29, item 154).

The legal act replacing the Decree of the Polish Committee of National Liberation of 30 October 1944 on the protection of the State, i.e. the Decree of 16 November 1945 on particularly dangerous offences in

the period of national reconstruction, should also be regarded as an episodic criminal law regulation. The counterpart of sabotage under wartime conditions, as regulated in the previous legislation, was Article 2 in the new legislation, which also adopted the three-element division of acts of sabotage. Among the acts of sabotage were therefore reckoned: (1) destroying or rendering unusable establishments, public utility and public communication facilities, or facilities serving the defence of the Polish or Allied State, (2) preventing or obstructing proper operation of establishments or facilities (referred to in item 1), (3) producing completely or substantially unusable objects of military use (Art. 2 (1–3), *Journal of Laws* 1945, no. 53, item 300).

The next legislative step was the adoption of a legal act referred to as the so-called “Little Criminal Code,” i.e. the Decree of 13 June 1946 on particularly dangerous offences in the period of national reconstruction. The first two types of sabotage were copied from the 1945 Decree into Article 3 of this act, but the third type was modified. In the new version, the act of sabotage connected with military supplies here concerned the manufacture – contrary to the terms of the agreed supply to the army – of objects that were completely or substantially unusable (Article 3 (1–3), *Journal of Laws* 1946, no. 30, item 192). And so in contrast to the previous legislation, the legislator returned to the category of “agreed” delivery referred to in the Criminal Code of 1932. At the same time, it is noteworthy that while in the 1945 Decree the legislator used the category of “objects of military use,” in the 1946 Decree it was only “objects” manufactured against the terms of the agreed supply to the army.

It is also worth noting that the regulations of the so-called “Little Criminal Code” of 1946 and the Criminal Code of 1932 co-existed until the end of 1969. This means that the provisions criminalising acts of sabotage, in the former one, overlapped the already cited provisions of Articles 223 and 224 in the 1932 Code.

In a 1947 commentary, M. Siewierski wrote that sabotage is a broad concept of action, usually undertaken in connection with political motives, and aimed at paralysing the functions of public life, especially those of the authorities, the military and the most essential public facilities. In his view, the concept of sabotage in the penal law system was back then new and not yet crystallised, hence the legislative procedure of naming the offence as acts of sabotage and at the same time making it more concrete by specifying what these acts were to consist in (Siewierski, 1947, pp. 29–32). At this point, it is worth noting that due to the earlier citing

of the Polish penal solutions from the 1930s, as well as analysing them synthetically, one should be somewhat sceptical about the theses of this kind. While, of course, referring to certain actions as acts of sabotage actually occurs in the decrees issued between 1944 and 1946, the very idea of this type of offence existed earlier and was related to the protection of such goods as public safety or order or state security, as well as external interests of the state. The very Chapter XXXIV in the 1932 Criminal Code – where the protected objects were public utilities themselves (see Articles 223–224, Journal of Laws 1932, no. 60, item 571) – is not irrelevant either. It can therefore be assumed that the very naming of the offence, which in its indicia of the *ratione materiae* has the category of sabotage, constitutes an ideological device creating a specific objective within the penal policy.

It is noteworthy that the offence of sabotage, along with such acts as the betrayal of the mother country, espionage, terrorist acts – to name but a few – was included in the category of counter-revolutionary offences on the one hand, and offences against the people's state on the other hand. The first category mentioned – creating the ideological aspect of legally protected interests – is particularly evident in legal writing in the 1940s and 1950s, but later on is rather gradually eliminated. As I. Andrejew and S. Pławski wrote, counter-revolutionary offences are ones that are targeted directly against the political and socio-economic foundations of the state system. It is therefore evident that both typical political and economic offences are *de facto* included in one category. These authors also add that the gravity of economic offences – as offences against the people's state – is due to the fact that the “class enemy” began to seek out and use the means of economic struggle (Andrejew, Pławski, 1953, pp. 33–55). The gravity of economic offences, in a political context, also finds its foundation in the 1952 Constitution, which indicates that: persons who commit sabotage, subversion, effect damage or other attacks on property shall be punished with all the severity of the law (see Article 77 §2, Journal of Laws 1952, no. 33, item 232). In regard to typical offences against the state, the Constitution recognises that the most serious crime, punishable with the full severity of the law, is treason against the mother country, carried out in the form of: espionage, weakening the armed forces, going over to the side of the enemy (see Article 79 §2, Journal of Laws 1952, no. 33, item 232). In both of the aforementioned cases, the legislator indicated a penal directive, which comes to be expressed in the formulation of the punishment of the aforementioned types of acts “with

all the severity of the law,” i.e. not leniently (Andrejew, Pławski, 1953, pp. 33–55).

When comparing the solution in Article 3 of the 1946 Decree and Article 77 §2 of the 1952 Constitution, it becomes clear that in the latter act, the legislator used – in addition to the categories of sabotage – some others: subversion and damage. Three categories were therefore juxtaposed side by side, which, according to M. Lityński, were introduced by the doctrine of the Soviet law pursuant to new penal regulations, including those concerning offences against the state, which came into force in 1927 (Lityński, 1960, pp. 96–110). These regulations extended the criminalisation of political offences as well as economic offences seen by the authorities as having a political nature (counter-revolutionary offences), which were placed within Article 58 of the Penal Code of the Russian Soviet Federative Socialist Republic (CY № 80, ст. 600, 1926; CY № 49, ст. 330, 1927; Leniart, 2009, pp. 68–85). They were then altered and exploited instrumentally to fight political opponents, the so-called enemies of the people (Russian *Враг народа*), as evocatively presented by Alexander I. Solzhenitsyn in his three-volume work entitled *The Gulag Archipelago*.

The subsequent Criminal Code, the regulations of which came into force on 1 January 1970, maintained the criminalisation of the offence of sabotage in Article 127, but changed its indicia (Article 127, Journal of Laws 1969, no. 13, item 94). It also introduced, alongside the offence of espionage, a new type of offence – betrayal against the mother land – which could take two forms: (1) activity within organisations with certain characteristics, and (2) activity for the benefit of a foreign intelligence service, which undermines the foundations of state security or defence (Articles 122 and 124, Journal of Laws 1969, no. 13, item 94; Bafia, Mioduski, Siewierski, 1977, pp. 310–318; Andrejew, 1978, pp. 97–105). Interestingly, all of these offences were categorised as offences against fundamental political and economic interests. While the offence of espionage itself was easy to link to a protected interest – the state’s political interest, unambiguously linking sabotage to only one of the two interests in this chapter was difficult. In a sense, this results from the duality of this act, and the fact that, under the new legislation, the legislator specified its subjective side while eliminating the term “sabotage” from its indicia. Hence, commenting on this provision, K. Mioduski writes that the offence of sabotage may harm the political or economic interests of the state, but also both of these interests simultaneously (Bafia, Mioduski, Siewierski, 1977, p. 323). J. Muszyński explicitly calls this offence “eco-

conomic sabotage,” but also emphasises that its potential consequences go beyond the sphere of economic relations and may threaten political relations in the state (Muszyński, 1972, p. 66).

Under the 1969 Criminal Code, the offence of sabotage could be committed by a perpetrator who, with the aim of undermining the authorities, causes disorder, sentiment of popular discontent or serious disruption to the functioning of the national economy: 1) destroys, damages or renders unusable establishments, equipment or other property of great importance to the Polish People’s Republic; 2) prevents or impedes the proper functioning of establishments, equipment or institutions of great importance to the state (Article 127, Journal of Laws 1969, no. 13, item 94). In the first place, it is noteworthy that this time the legislator added the “political” purpose to the offender’s action, which previously did not constitute an element of intentionality, which resulted in the fact that the subjective side of the act could only be committed with deliberate direct intent. Thus, the lack of such directed action necessitated the use of the provisions criminalising acts against property (Frankowski, 1968, p. 984; Grabowski, Kochanowski, 1970, p. 36; Muszyński, 1972, pp. 66–67; Chybiński, Gutekunst, Świda, 1975, p. 39; Górniok, Lelental, Popławski, 1975, p. 27; Andrejew, 1978, p. 100).

According to K. Mioduski, in Article 3 of the 1946 Decree, compared to the solutions contained in Article 127 of the 1969 Criminal Code, the objective side in the offence of sabotage was more narrowly defined. This resulted in the fact that, apart from the perpetrator’s negative action in the earlier solution, there also remained such types of infrastructure as mining facilities and establishments, structures and industrial equipment (Bafia, Mioduski, Siewierski, 1977, pp. 322–323). Still, it is noteworthy that under the new legislation the legislator specified the nature of the facilities and establishments that were the object of the offence of sabotage through the prepositional phrase “of great importance” to the state. This is because they were previously defined as ones characterised by their public utility, either for public transport or for the defence of the state. Thus, liability for this offence is excluded where facilities of lesser importance were the objects of criminal attacks (Górniok, Lelental, Popławski, 1975, p. 26). At the same time, it was not indicated that this provision was not abused in an instrumental way, if only against opposition activists.

While in the 1946 Decree sabotage was about establishments or equipment of public utility, or public transport, or equipment used in the defence of the State, the 1969 Criminal Code already mentioned establishments, equipment and property (Article 127(1)), and establishments, equipment

or institutions of great importance (Article 127(2)). It is therefore difficult to consider the thesis of K. Łojewski and E. Mazur as unequivocally correct, whereby the legislator defined the object of protection against the offence of sabotage more synthetically. Undoubtedly, however, the subjective side was made more specific, resulting in the criminalisation of the subjective side in the aspect of deliberate direct intent – as mentioned earlier (Łojewski, Mazur, 1969, p. 55; Grabowski, Kochanowski, 1970, p. 36).

Under the legislation in force back then, establishments were to be understood as economic or social units constituting certain wholes, the purpose of which was to consolidate and develop the socialist economy. However, this did not only apply to public utilities, but also to manufacturing, service, scientific and research, agricultural, commercial, construction, and transport establishments, warehouses, depots, etc. that participate in the realisation of social and economic objectives. Equipment was understood as the technical devices used in individual establishments, e.g. buildings, apparatus, installations, machinery, but also the electrical, water and sewage systems as well as the means of communication and transport that serve their operation. In short, it can be said that the equipment was everything that was necessary for the proper functioning of a plant or the defence of the state. In turn, property was understood as movables and immovables, whether belonging to state entities or private individuals, as long as it met the characteristic of being of “great importance” to the state, i.e. of significant social or economic value. Within sabotage *sensu stricto*, the category of “institutions” was also indicated, which meant both state and social institutions, e.g. establishments in which the state was a shareholder; cooperatives, trade unions, other social organisations of the working people, military units. In a broader sense, this category encompassed all forms of organised social groups benefiting from legal protection (Art. 127 (1–2), Journal of Laws 1969, no. 13, item 94; Chybiński, Gutekunst, Świda, 1975, p. 39; Górnio, Lelental, Popławski, 1975, p. 26; Bafia, Mioduski, Siewierski, 1977, pp. 322–325).

The *de lege lata* and *de lege ferenda* aspects of espionage-related subversion and sabotage

On 1 October 2023, changes to the scope of criminalisation of the offence of espionage came into force. They took on the following structure within Article 130 of the Criminal Code: (1) participating in the activities

or acting on behalf of a foreign intelligence service (§1); (2) providing information to a foreign intelligence service (§2); (3) preparation *sui generis*, including declaration of readiness to act for a foreign intelligence service against Poland (§3); (4) organising and managing the activities of foreign intelligence (§4); (5) participating in the activities of a foreign intelligence service or acting for the benefit of a foreign intelligence service, by a public official or a person performing flexible territorial military service (§5); (6) espionage activities without the consent of the competent authority (§6); (7) sabotage, subversion and commission of a terrorist offence as part of espionage activity (§7); (8) preparation for sabotage, subversion and commission of a terrorist offence as part of espionage activity (§8); (9) disinformation as part of espionage activity (§9) (Art. 130 §1–9, Journal of Laws 1997, no. 88, item 553, as amended; Art. 1(3), Journal of Laws 2023, item 1834).

Due to the material scope of the text, attention will only be focused on the content of Article 130 §7 with regard to the indicia of subversion and sabotage. The new aggravated type of the offence of espionage indicated in Article 130 §7 is about a situation in which the perpetrator, taking part in the activities of a foreign intelligence service or acting on its behalf, commits subversion, sabotage or a terrorist offence. In addition to the two indicia that are analysed in the text, the legislator also included the acts that consist in committing a terrorist offence. At this point, it is worth noting the general effect that is associated with this state of affairs. Firstly, in contrast to the category of a terrorist offence, the legislator did not present a legal definition of the acts of sabotage and subversion (for more see Gołda-Sobczak, Sobczak, 2018, pp. 92–119; Rosicki, 2023b, pp. 5–25). Secondly, taking into account the above-presented analyses concerned with the conceptual aspects of subversion and sabotage, as well as the historical-legal aspects of the offence of subversion and sabotage in Poland, it must be concluded that there is no unambiguous understanding of them at the level of general lexicon-type knowledge, as well as further stages of legal linguistic interpretation. Functional interpretation is rather of no help in this respect either, as the legislator did not include a logical and elaborate justification in the explanatory memorandum to the statutory amendments concerning Article 130 of the Criminal Code. Moreover, this problem is unreflectively approached by the doctrine in the form of the legal commentaries on the indicia of sabotage and subversion (Gardocki, 2023, pp. 240–241; Zgoliński, LEX/el. 2023; Błachnio, LEX/el. 2024; Budyn-Kulik, LEX/el. 2025; Kulesza, 2025, pp. 315–318).

Some commentators do not even bother to point out that, in defining the two terms, they are committing a *definitio per idem* error. An example of the latter can be found in the content of the commentary edited by J. Kulesza: “Subversion is about sabotage or propaganda activities carried out on enemy territory with the aim of disorganising the enemy’s war efforts, as well as about insidious activities aimed at disrupting the political and economic life of a country. Sabotage is a form of fight against the enemy, or protest involving work avoidance, faulty workmanship or damage to machinery and tools, as well as covert action to prevent someone from carrying out some plan” (Kulesza, 2025, p. 317). In the cited text, the indicium of subversion is defined by another indicium – i.e. sabotage – and further on, that in turn can also mean “subversive action,” which gives rise to the risk of a circular definition. In addition, one part of the definition points to hostilities on enemy territory; another one to disruptions to the life of the state (which may happen in peacetime). Therefore, there is a shift in the essential criterion for the definition, where once the emphasis is on wartime circumstances, and at other times on political circumstances. Hence, it is ultimately unclear what constitutes the essence of subversion. The way the category of sabotage is defined is also remarkable – for instance, the very phrase “a form of fight... or protest” is so general that it can lead to an error of vague classification. Furthermore, it can be regarded as an error of equivalence if at one time the *definiens* of the term “sabotage” is presented as an act of war, and at another time as an act of protest or disobedience involving obstruction of someone’s plans.

The doctrine steers clear of the discussion of the vagueness of the indicia contained in Article 130 §7, referring – and rightly so – to the absence of a legal definition of the indicia of subversion and sabotage, and thus to the necessity of resorting to linguistic interpretation, and so primarily to the lexicon meaning of these terms (Kala, Kosmaty, 2024, pp. 35–36; Grześkowiak, Wiak, 2024, p. 1090; Budyn-Kulik, LEX/el. 2025; Kulesza, 2025, p. 317). The problem, however, is that dictionaries of the Polish language and of foreign words most often do not provide a single meaning of either of the terms, which results in the ineffectiveness of linguistic interpretation, or even in the absence of its real applicability. Adopting the whole range of understanding of the terms would have the effect of criminalising – by way of illustration – strike activity carried out as part of espionage activities as an act of sabotage. For example, selected dictionaries of foreign words or of the modern Polish language accept that:

- (1) subversion can mean: (a) an armed action carried out in the rear and back of the enemy troops with the aim of hampering the enemy's action at the front, and lowering the combat value of the enemy troops (and their morale), (b) a propaganda action carried out in the rear and back of the enemy troops with the aim of hampering the enemy's action at the front and lowering the combat value of his troops, (c) an action aimed at disrupting the political and economic life (some also add: the social and cultural life) of a state carried out covertly, clandestinely, (d) an action aimed at weakening the military potential of a state carried out covertly, clandestinely,
- (2) sabotage can mean: (a) deliberate disorganisation of work by evasion or defective execution, by damaging or destroying machinery, tools, (b) making defective products, (c) a covert, disguised action aimed at obstructing some plan, (d) failure to carry out orders, (e) various types of conspiratorial actions, (f) a synonym for the word "subversion" (as cited in Sobol, 1995, pp. 263, 986; Dunaj, 1996, pp. 216, 995).

Given the above critical approach to the terms 'subversion' and 'sabotage,' it must be assumed that – unlike in previous legislation – it is not possible to clearly define what 'sabotage' and 'subversion' are under the penal law. It seems that the initiator, when presenting such changes, should have more knowledge about what they want to criminalise and how. Given the fact that there is such a broad category of a terrorist offence in the penal law, it is unnecessary to criminalise something that is vague or undefined. Ultimately, were the initiator to consider their solution valid, they at least ought to propose a legal definition of these two categories along the lines of the legal definition of a terrorist offence. The changes made with regard to the cited indicia do not seem to fulfil the maximum specificity of the type of offence, which is required by the principle of *nullum crimen sine lege certa*, one of the guarantee principles of the penal law, which is a development of the constitutional principle of legality – *nullum crimen sine lege*.

If we accept that the insufficient specificity of the indicia – in the form of the terms 'subversion' and 'sabotage' – does not meet the basic guarantee principles of the penal law, then the action of the legislator should take one of the following forms: (1) the elimination of the indicia of sabotage and subversion in Article 130 §7, or (2) the introduction of legal definitions – along the lines of the current legal definition of a terrorist offence – for the terms 'subversion' and 'sabotage.' Currently, the legal doctrine sporadically draws attention to this rather debatable solution that com-

promises the fundamental principles of law (cf. Hoc, 2023, pp. 136–137; Rosicki, 2023a, pp. 271–276; *Comments of the Supreme Court...*, 2023).

The argumentation in support of *de lege ferenda* postulates can be reinforced by a comparative analysis with the legal solutions of other countries in the broadly understood Central Europe. It is, however, difficult to find adequate solutions corresponding to those introduced in Poland in the sphere of espionage-related sabotage and subversion (cf. Rosicki, 2023a, pp. 298–302). Some comparison may nevertheless be drawn with substantive criminal law regulations in the Czech Republic. In the case of Czech legislation, the category of sabotage appears in Section 309 of the Criminal Code, which criminalises high treason. Thus, the criminalised act includes, inter alia, sabotage committed by a Czech citizen acting in connection with a foreign power or a foreign agent. It should be noted, however, that Section 309(1) refers to Section 314, which directly criminalises the offence of sabotage. For the Czech legislator, the perpetrator of sabotage is therefore a Czech citizen who, with the intention of impairing the constitutional order or defence capability of the state, or of harming an international organisation, abuses his or her employment, profession, position or function, or engages in another act with that aim, in order to: (a) thwart or impede the fulfilment of an important task of an international organisation, public authority, armed forces or security corps, economic organisation or other institution, or (b) cause disruption or other serious damage in the activity of such an authority, organisation or institution (Section 309(1–2) and Section 314(1–4) of the *Zákon trestní zákoník*, Zákon č. 40/2009 Sb).

Conclusion

The material scope of the research problem in the text focuses on the penal policy illustrated by means of the characteristics and assessment of the criminalisation of selected new types and forms of espionage that the Polish legislator introduced in 2023. Only the so-called espionage-related subversion and sabotage under Article 130 §7 of the Polish Criminal Code were selected for analysis. Given the need to elaborate the material scope of the research problem, the text features two research questions related to the following conclusions:

- (1) What are the arguments for the criminalisation of espionage-related subversion and sabotage in Poland in 2023?**

The criminalisation of espionage-related subversion and sabotage can be grounded in a number of arguments that stem from both the historical development of the law and the contemporary needs of state protection. The primary argument for criminalisation is the need to protect key interests of the state. The Polish legislator's rationale was the dynamics of the threats posed by the Russian-Ukrainian war (2014 and 2022) and its consequences. The Polish legislator used those circumstances to criminalise, *inter alia*, the new types of espionage offence discussed in the text. Nonetheless, it should be noted that an important role, as part of a rational penal policy, is played by the criminological and criminal law justification of the changes introduced. Unfortunately, this is not to be found in the explanatory memorandum prepared by the initiator and the legislator, as it makes vague references to security issues, e.g. the need to adapt the penal law to the changing geopolitical situation, technological progress and the constant modification of the *modus operandi* of potential perpetrators, as well as the high risk of new open armed conflicts and non-military actions. The initiator stresses in the explanatory memorandum that this adjustment was because the law enforcement authorities encountered evidence-related problems. In the argumentation, the initiator even mentions the fact that the changes to the content of Article 130 were called for by state institutions responsible for national security, claiming that the new realities and identified threats required this. However, it seems that most often evidence-related problems arise from the absence of systematic and effective work in converting operational material into evidence that has relevance for the court proceedings. This, in turn, is a matter of proper preparation of law enforcement authorities, as well as training of special services personnel, and not of substantive criminal law.

Thus, the legislator provided no empirical quantitative or predictive rationale with regard to the risks of this type of offence. Nor did they take into account the need for a criminal law justification for the introduction of a new type of espionage, namely the legislator did not justify it by pointing to a specific loophole in the previous legislation. This is quite significant, because under the previous legislation, any execution of a task for a foreign intelligence service and against Poland was already covered by the basic type of the offence of espionage, so there could be no potential loophole for that matter. Therefore, it can be accepted that the initiator's main criminal law objective was to introduce a higher, over-and-above sanction, thus highlighting the preventive objective of the penal law above others (general prevention).

The initiator's rather vague reference to "evidence-related difficulties" suggests that such have been eliminated, if only by the criminalisation

of espionage-related subversion and sabotage. However, one cannot but make a negative comment on this, as the legislator only succeeded in basically eliminating the “loophole” consisting in the criminalisation of activities undertaken for the benefit of a foreign intelligence service and conducted on the territory of Poland under Article 130 §6, but not directed against Poland (apart from the change in the meaning of espionage preparation *sui generis* already present in the legislation).

(2) How can the correctness of the criminalisation of espionage-related subversion and sabotage in Poland in 2023 be assessed?

The main problem related to the criminalisation of espionage-related subversion and sabotage is concerned with the absence of a strict definition of the main functional indicia of the new type of offence. Besides, it is not possible to make an effective and unambiguous linguistic interpretation of the indicia of “subversion” and “sabotage.” This is due to the absence of their legal definitions, as well as the absence of – unambiguously translatable into legally relevant actions – the perpetrator of their *definitia*, indicated in Polish language dictionaries and dictionaries of foreign words. Dictionaries offer 3 to 6 different meanings of each of the words; they are often contradictory (war – worker-protest, armed act – propaganda). There is therefore a high risk of a circular interpretation and defining one term with another. For example, some of the commentaries use loose citations of ambiguous dictionary definitions with overlapping terminology, instead of making a legal analysis of the indicia found.

Taking the above into account, it should be assumed that since the linguistic interpretation does not produce an unambiguous result, and the systemic and functional interpretation was omitted in the justification of the draft, the legislator left an excessive margin of discretion to the courts and law enforcement authorities in determining the content of the prohibited act. Such broad discretion is in conflict with the principle of maximum definiteness of a type of offence. Thus, from the perspective of the constitutional principles, the new type of offence violates the postulate of *nullum crimen sine lege certa*. While in the case of terrorist offences, the legislator opted for a legal definition (which, incidentally, was necessitated by the implementation of the European Union regulation), in Article 130 §7 they adopted the opposite strategy, introducing amorphous and historically loaded categories without clearly defining them. As a result, despite the formal fulfilment of the *lex scripta* principle, the *certa* aspect of the *lex scripta* is not preserved, which carries the risk of arbitrary application of the penal provisions.

In presenting the *de lege ferenda* proposals, two solutions can be considered. Firstly, one solution may be to dispense with the separate treatment of sabotage and subversion in Article 130 §7, as these activities may be fully covered by the indicium of “committing a terrorist offence,” already present in the provision. Secondly, if the legislator regards retaining §7 as expedient, it is necessary to introduce precise legal definitions of both the terms, by analogy with Article 115 §20 of the Criminal Code (a terrorist offence). Their scope should be limited to actions that explicitly harm the material or operational capacity of the armed forces and the key infrastructure of the state, excluding behaviour of a purely protest-like or economic-labour nature. Only then will the criminalisation gain transparency while retaining an adequate, minimal character that corresponds to the standards of the rule of law.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Lesław Rosicki, Remigiusz Rosicki

Analiza formalna: Lesław Rosicki, Remigiusz Rosicki

Metodologia: Lesław Rosicki, Remigiusz Rosicki

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Lesław Rosicki, Remigiusz Rosicki

Authors contributions

Conceptualization: Lesław Rosicki, Remigiusz Rosicki

Formal analysis: Lesław Rosicki, Remigiusz Rosicki

Methodology: Lesław Rosicki, Remigiusz Rosicki

Writing – original draft, review and editing: Lesław Rosicki, Remigiusz Rosicki

Bibliography

Act of 19 April 1969, *The Criminal Code*, Journal of Laws 1969, no. 13, item 94.

Act of 6 June 1997, *The Criminal Code*, Journal of Laws 1997, no. 88, item 553, as amended.

- Act of 17 August 2023 *amending the Act – the Criminal Code and certain other acts*, Journal of Laws 2023, item 1834.
- Ankersmit F. R. (1983), *Narrative logic. A semantic analysis of the historian's language*, Martinus Nijhoff Publisher, Hague–Boston–London.
- Andrejew I. (1978), *Kodeks karny. Krótki komentarz*, PWN, Warszawa.
- Andrejew I., Pławski S. (1953), *Prawo karne. Część szczególna*, UW, Warszawa.
- Ashworth A., Zedner L. (2014), *Preventive Justice*, Oxford University Press, Oxford.
- Aristotle (2000), *Politics*, Dover Publications, New York.
- Aristotle (2019), *Nicomachean Ethics*, Hackett Publishing, Cambridge.
- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M. (1977), *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Bezmenov Y. (1984), *Soviet Subversion of the Free-World Press: A Conversation with Yuri Bezmenov* (Video footage – G. E. Griffin's interview with Y. Bezmenov), American Media.
- Błachnio A. (2024), *art. 130*, in: *Kodeks karny. Komentarz*, ed. J. Majewski, LEX/el.
- Bojarski M. (ed.) (2020), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Brzeski R. (2014), *Wojna informacyjna – wojna nowej generacji*, Antyk, Komorów.
- Budyn-Kulik M. (2025), *art. 130*, in: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, ed. M. Mozgawa, LEX/el.
- Chybiński O., Gutekunst W., Świda W. (1975), *Prawo karne. Część szczególna*, PWN, Warszawa.
- Comments of the Supreme Court on the bill amending the Act – the Criminal Code and some other acts (Bill no. 3232) in the version of the own amendment to the draft act (Bill no. 3232-A) (2023), Supreme Court, Bureau of Studies and Analyses, Warszawa.
- Decree of the President of the Republic of Poland of 11 July 1932 – The Criminal Code, Journal of Laws 1932, no. 60, item 571.
- Decree of the President of the Republic of Poland of 22 November 1938 on protection of certain interests of the State, Journal of Laws 1938, no. 91, item 623.
- Decree of the Polish Committee of National Liberation of 30 October 1944 on the protection of the State, Journal of Laws 1944, no. 10, item 50.
- Decree of 13 June 1946 on particularly dangerous crimes during the period of national reconstruction, Journal of Laws 1946, no. 30, item 192.
- Decree of 16 November 1945 on particularly dangerous crimes during the period of national reconstruction, Journal of Laws 1945, no. 53, item 300.
- Dubber M. D. (1998), *Historical Analysis of Law*, „Law and History Review”, vol. 16, no. 1.
- D'Hautel Ch-L. (1808), *Dictionnaire du bas-langage, ou, Des manières de parler usitées parmi le peuple*, L. Haussmann, d'Hautel & F. Schoell, Paris.
- Dunaj B. (ed.) (1996), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Wyd. Wilga, Warszawa.

- Faragó L. (1961), *Wojna mózgów. Anatomia szpiegostwa i wywiadu*, Szefostwo Wojskowej Służby Wewnętrznej, Warszawa.
- Frankowski S. (1968), *O stronie podmiotowej przestępstwa sabotażu w aspekcie projektu kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo”, no. 12.
- Gardocki L. (2023), *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa.
- Garland D. (2001), *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Gołda-Sobczak M., Sobczak W. (2018), *Problem definicji terroryzmu*, „Themis Polska Nova”, no. 2.
- Górniok O., Leleńtal S., Popławski H. (1975), *Prawo karne. Część szczególna I*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
- Grabowski I. (1990), *A subversive action threat to the territory of Poland*, Academy of Internal Affairs, Legionowo.
- Grabowski J., Kochanowski J. (1970), *Przestępstwa gospodarcze w nowym kodeksie karnym: problemy wykładni*, „Palestra”, no. 5.
- Grudziński J. (1924), *Espionage and subversion /Lectures developed for the Central Police School*, Ministry of Military Affairs, The 2nd Department of the Central Staff, Warszawa.
- Grześkowiak A., Wiak K. (eds.) (2024), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa.
- Guidelines for training on countering espionage, sabotage and corruption in offices* [translated from German] (1944), Ministry of Public Security.
- Hajdukiewicz J. (1972), *Działalność dywersyjno-polityczna i wywiadowcza NRF przeciwko Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Warszawa.
- Hamilton P. (1979), *Espionage, Terrorism and Subversion in an Industrial Society: An Examination and Philosophy of Defence for Management*, Peter A. Heims Ltd., Leatherhead.
- Hamilton P. (2023), *Espionage and Subversion in an Industrial Society. An Examination and Philosophy of Defence for Management*, Routledge, New York.
- Hécart G.-A.-J. (1834), *Dictionnaire rouchi-français*, Lemaitre (Valenciennes), Paris.
- Hoc S. (2023), *Szpiegostwo w znowelizowanym Kodeksie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, vol. 67.
- Kala D., Kosmaty P. (eds.) (2024), *Kodeks karny. Komentarz do zmian, tom III (2015–2023)*, Krakowska Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Kraków.
- Constitution of the Polish People's Republic* passed by the Legislative Sejm on 22 July 1952, *Journal of Laws* 1952, no. 33, item 232.
- Kossecki J. (1975), *Cybernetyka społeczna*, PWN, Warszawa.
- The Königsberg Railway Directorate instruction manual on securing the railway against espionage, sabotage, etc.* (1942), The German Reich railway, the Directorate of the Reich railway in Königsberg (East Prussia), [translated from German].

- Kulesza J. (ed.) (2023), *Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie, ustawie karnej i karze*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Kulesza J. (ed.) (2025), *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Leniart E. (2009), *Usiłowanie zmiany ustroju państwa oraz usiłowanie usunięcia organów władzy jako zbrodnie stanu. Zarys problemu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, no. 53.
- Linebarger P. M. A. (1948), *Psychological warfare*, Infantry Journal Press, Washington.
- Littre É. (1873), *Dictionnaire de la langue française: Tome 4*, Hachette, Paris.
- Lityński M. (1960), *Przestępstwa przeciwko państwu ludowemu*, PWN, Łódź.
- Łojewski K., Mazur E. (1969), *Kodeks karny: zestawienie porównawcze przepisów nowego i dawnego kodeksu karnego oraz ustaw szczególnych*, „Palestra”, no. 10–11.
- Makowski W. (1933), *Kodeks karny. Komentarz*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa.
- Makowski W. (1937), *Kodeks karny. Komentarz*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa.
- Mozgawa M. (ed.) (2020), *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Muszyński J. (1972), *Przestępstwa przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym PRL w kodeksie karnym z 1969 r.*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, no. 1.
- Peiper L. (1933), *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach*, L. Frommer, Kraków.
- Pohl Ł. (2019), *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Положение о государственных преступлениях», утверждённое постановлением ЦИК СССР от 6 июня 1927 года (СУ № 49, ст. 330, 1927).
- Постановление ВЦИК от 22 ноября 1926 года «О введении в действие Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 года» (СУ № 80, ст. 600, 1926).
- Pouget É. (1898), *Le Sabotage*, „Almanach du Père Peinard”, an 106.
- Pouget É. (1911), *Le Sabotage*, Marcel Rivière, Paris.
- Pouget É. (1986), *Le Sabotage*, Éditeur – le Goût de l'être, Amiens.
- Rosicki R. (2023a), *Polityka kryminalna w zakresie zwalczania działalności szpiegowskiej w Polsce*, FNCE, Poznań.
- Rosicki R. (2023b), *Terrorist Offences under Polish Law*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, no. 1.
- Samuel G. (2014), *An Introduction to Comparative Law Theory and Method*, Hart Publishing, Oxford–Portland.
- Sobol E. (1995), *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa.
- Specificity of investigations into espionage, subversion, sabotage, terrorism and economic crime* (1969), The directorate of the Internal Military Service, the Department of Training and Analysis, Warszawa.

United States Special Purpose Forces. Supplement to the Bulletin of the Staff of the Internal Security Corps: Exercise no. 8/63 "Babie lato" (1965), Staff of the Internal Security Corps, Warszawa.

Voegelin E. (2011), *Arystoteles*, Teologia Polityczna, Warszawa.

Zákon trestní zákoník (Zákon č. 40/2009 Sb).

Zasady, organizacja i prowadzenie sabotażu (1965), Ośrodek Szkolenia Zarządu II Sztabu Generalnego, Warszawa.

Zgoliński I. (2023), *art. 130*, in: V. Konarska-Wrzošek, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. IV, LEX/el.

Zieliński M. (1998), *Wyznaczniki reguły wykładni prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, no. 3–4.

Polityka karna na przykładzie kryminalizacji przestępstwa dywersji i sabotażu szpiegowskiego w Polsce

Streszczenie

Przedmiotem analizy w tekście jest polityka karna jako element szerzej rozumianej polityki prawnej, ze szczególnym uwzględnieniem procesu kryminalizacji nowych postaci i form szpiegostwa wprowadzonych w 2023 r. do polskiego systemu prawa karnego (art. 130 § 7–8 k.k.). Z kolei celem głównym badania jest ukazanie diachronicznych procesów prowadzących od powojennej penalizacji dywersji i sabotażu do obecnej kryminalizacji tzw. „dywersji i sabotażu o charakterze szpiegowskim”. Aby skonkretyzować zakres problematyki badawczej, w tekście sformułowano dwa pytania: (1) Jakie argumenty przemawiają za kryminalizacją szpiegowskiej dywersji i sabotażu w Polsce w 2023 roku?, (2) Jak można ocenić poprawność kryminalizacji w zakresie szpiegowskiej dywersji i sabotażu w Polsce w 2023 roku? Zakres czasowy analizy obejmuje okres od 1944 do 2023 r., rozpoczynając od dekretu PKWN o ochronie Państwa z 30 października 1944 r., aż po ustawę nowelizującą Kodeks karny z 17 sierpnia 2023 r. Natomiast metodologia opiera się głównie na podejściu instytucjonalno-prawnym, w którym istotną rolę odgrywają: (a) analiza dogmatyczna (opis rozwiązań ustawowych i praktyki ich stosowania) oraz (b) analiza historyczno-porównawcza (odwołania do wcześniejszych regulacji i ich ewolucji). Zastosowanie tych metod pozwala ocenić zarówno treść nowych typów czynów zabronionych, jak i ich efektywność oraz zgodność z celami ochrony państwa i zapobiegania przestępczości szpiegowskiej.

Słowa klucze: polityka prawna, polityka kryminalna, bezpieczeństwo państwa, szpiegostwo, dywersja, sabotaż

Adam JASKULSKI

DOI 10.14746/ssp.2025.2.7

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 ORCID: 0000-0002-4798-3919

Koncepcja zmiany instytucjonalnej i jej zastosowanie w Unii Europejskiej z uwzględnieniem znaczenia specyfiki prawa Unii Europejskiej

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza rodzajów i charakteru zmian instytucjonalnych w systemie politycznym Unii Europejskiej oraz uwarunkowań prawnych tych zmian. Punktem wyjścia do prowadzonej analizy będzie zidentyfikowanie różnych rodzajów zmian instytucjonalnych zachodzących w systemie politycznym Unii Europejskiej oraz ich charakteru. Najważniejszym rodzajem zmian instytucjonalnych w sposób oczywisty jest zmiana traktatów założycielskich, jednakże jest to dopiero początek dalszego procesu zmian instytucjonalnych, co wynika ze specyfiki zmian traktatowych. Dla zrozumienia mechanizmu zmian instytucjonalnych koniecznym jest uznanie traktatów założycielskich, a więc i rewizyjnych, za niekompletne kontrakty, które w zasadniczej części wypełniane są treścią dopiero na etapie ich wdrażania w ramach relacji międzyinstytucjonalnych, co skutkuje sytuacją niepewności, co do ostatecznej treści przyjętych rozwiązań. Zasadnicze znaczenie dla koncepcji traktatów, jako niekompletnych kontraktów, ma charakter prawa Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, traktaty, zmiana instytucjonalna, prawo Unii Europejskiej

Wstęp

Kategoria zmiany, w tym zmiany instytucjonalnej, jest istotnym obiektem badań analitycznych w zakresie integracji europejskiej. Począwszy od lat 80-tych XX wieku do końca pierwszej dekady XXI wieku mieliśmy do czynienia ze znaczną dynamiką projektowanych i wdrażanych zmian w systemie prawnym, a w konsekwencji politycznym Unii Europejskiej (UE). Jednakże od około piętnastu lat nie doszło do żadnych zasadniczych reform w systemie prawnym i politycznym

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

Unii Europejskiej na poziomie traktatowym, pomimo pojawiających się apeli o rozpoczęcie procesu reform traktatowych, chociażby ze strony Parlamentu Europejskiego.

Kluczowym elementem każdego systemu politycznego jest jego system instytucjonalny strukturyzujący wszelkie elementy procesów politycznych i decyzyjnych, który to system składa się przede wszystkim z aktorów instytucjonalnych (politycznych) oraz reguł instytucjonalnych (norm prawnych i politycznych regulujących interakcje pomiędzy aktorami instytucjonalnymi).

Problem badawczy analizowany w niniejszym artykule odnosi się do określenia charakteru zmian instytucjonalnych w systemie politycznym UE, obejmujących zmiany zarówno traktatowe, jak i poza traktatowe oraz wpływu uwarunkowań wynikających ze specyfiki prawa UE na owe zmiany, a także konsekwencji tych zmian dla systemu politycznego i aktorów politycznych w nim funkcjonujących.

Celem artykułu jest analiza rodzajów i charakteru zmian instytucjonalnych oraz uwarunkowań prawnych stojących za nimi. Punktem wyjścia do prowadzonej analizy będzie zidentyfikowanie różnych rodzajów zmian instytucjonalnych zachodzących w systemie politycznym Unii Europejskiej oraz ich charakteru. Najważniejszym rodzajem zmiany instytucjonalnej w sposób oczywisty jest zmiana traktatów założycielskich¹, jednakże jest to dopiero początek dalszego procesu zmian instytucjonalnych, co wynika ze specyfiki zmian traktatowych.

Hipoteza badawcza weryfikowana w niniejszym artykule zakłada, iż proces zmian instytucjonalnych zapoczątkowany przez dokonanie modyfikacji traktatów założycielskich, ma charakter niepełny, gdyż traktaty powinny być uznawane za niekompletne, a dopiero mechanizm zmiany o charakterze endogennym, który zostaje zastosowany na etapie wdrażania reform wynikających z rewizji traktatów założycielskich, umożliwia kompleksowe wyjaśnienie zmian instytucjonalnych zachodzących w systemie politycznym UE.

¹ Zmiana traktatów założycielskich odnosi się do kilku możliwych kategorii zmian. Po pierwsze, są to zmiany dokonywane obecnie na podstawie art. 48 Traktatu o Unii Europejskiej, czyli klasyczne zmiany rewizyjne. Jednakże do owej kategorii należy zaliczyć także zmiany wynikające z traktatów akcesyjnych, dokonywanych na podstawie art. 49 Traktatu o Unii Europejskiej. Kolejną kategorią zmian traktatów założycielskich są zmiany dokonywane na podstawie art. 50 Traktatu o Unii Europejskiej, a więc wynikające z opuszczenia UE przez jedno z państw członkowskich. Ostatnią są zmiany dokonywane w oparciu o różnego rodzaju przepisy szczególne (np. procedury kładki) (*Traktat...*).

1. Mechanizm zmiany instytucjonalnej w systemie politycznym Unii Europejskiej

Funkcjonowanie reguł instytucjonalnych zależy od otoczenia, w którym te reguły działają. Te same reguły w innym środowisku lub czasie funkcjonują w odmienny sposób. Zmiana reguł instytucjonalnych w sytuacji, gdy mamy kilka możliwości, jest warunkowana w znaczący sposób przez sprawność komunikacji aktorów zainteresowanych funkcjonowaniem tych instytucji i, co się z tym wiąże, możliwość stworzenia wspólnych oczekiwań co do efektów zmian owych reguł instytucjonalnych (Carey, 2000, s. 755–757). W praktyce sprowadza się to do posiadanej przez interesariuszy umiejętności zawierania koalicji, zdolnych dokonywać pożądanych zmian.

Podstawowym sposobem dokonania zmiany instytucjonalnej w Unii Europejskiej jest reforma traktatów założycielskich. Od początku lat 80-tych XX wieku aż do końca pierwszej dekady XXI wieku negocjacje nad zmianami prawa pierwotnego były stałym elementem europejskiej rzeczywistości politycznej. Był to stały proces konstytucjonalizacji materialnej, gdzie zakończenie jednych negocjacji i podpisanie traktatu było jednocześnie punktem wyjściowym do prowadzenia kolejnych negocjacji w tym obszarze (Czachór, 2004, s. 1–30). Następujące po sobie reformy, wnoszące do całego systemu prawnego i politycznego znaczną liczbę zmian, wymagały określonego czasu na właściwą implementację zmienionych reguł prawnych. Jednakże pomimo pewnych interwałów pomiędzy poszczególnymi zmianami, w praktyce właśnie ze względu na etap wdrażania przyjętych reform, proces reform traktatowych miał w rzeczywistości permanentny charakter, gdyż wspomniany etap wdrażania nakładał się już na etap oceny przyjętych wcześniej rozwiązań oraz etap dyskusji nad kolejnymi możliwymi zmianami, nawet jeśli następowało to jeszcze bez formalnego otwarcia kolejnej konferencji międzyrządowej.

Egzemplifikacją tego procesu jest chociażby okres pomiędzy podpisaniem (a więc nawet nie momentem wejścia w życie) traktatu z Maastricht a rozpoczęciem przygotowań do konferencji międzyrządowej, w ramach której został przygotowany traktat amsterdamski. W tym przypadku szczególnie w obszarze Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa dostrzeżono wiele niedoskonałości. Drugim przykładem są tak zwane „Amsterdam leftovers”, czyli lista problemów w zakresie dostosowania instytucji UE do zbliżającego się rozszerzenia (przed 2004 rokiem), które zostały wprost wskazane do rozwiązania w kolejnej zainicjowanej

reformie instytucjonalnej, a w stosunku do których brak było uzgodnień pomiędzy państwami członkowskimi w wynegocjowanym traktacie amsterdamskim.

W przypadku zmian traktatowych, które są zmianami intencjonalnymi na dużą skalę, podjętymi z przesłaniem osiągnięcia określonego celu, mamy do czynienia z wydłużeniem okresu implementacji tych nowych reguł, gdyż są one następnie modyfikowane przez zmiany dostosowawcze o znacznie mniejszej potencji transformacji stosunków międzyinstytucjonalnych, które są wypracowywane po wejściu w życie zmian na poziomie traktatowym. Jednakże i ten drugi rodzaj zmiany, skonsolidowany w dłuższej perspektywie czasowej, może przynieść zasadnicze zmiany instytucjonalne (Heritier, 2007, s. 1–2).

Główną relacją istniejącą pomiędzy regułami prawnymi i instytucjonalnymi a aktorami instytucjonalnymi (politycznymi) jest wykorzystywanie przez tych aktorów reguł prawnych i instytucjonalnych do maksymalizacji swojej władzy w systemie. Dlatego należy przyjąć, iż co do zasady aktorzy polityczni będą kontestowali wszelkie zmiany istniejących instytucji, mogące przy nowej konfiguracji zmniejszyć ich władzę w systemie (Heritier, 2007, s. 8).

Niekiedy jednak aktorzy instytucjonalni zgadzają się na określone zmiany, które niekiedy tylko pozornie osłabiają ich pozycje w systemie politycznym. Prócz tego niektóre zmiany, nawet wpływające na pogorszenie ich pozycji negocjacyjnej mogą być akceptowane np. ze względu na możliwość przyspieszenia procesu decyzyjnego/legislacyjnego, bądź chęć zwiększenia legitymizacji systemu politycznego, a poprzez ten zabieg zwiększenia jego stabilności. Jest to zgodne z racjonalistycznym podejściem do polityki obecnym także w studiach europejskich. Hipotetycznie może także dojść do sytuacji, w której proponowana zmiana może zostać błędnie zinterpretowana, jako niewpływająca na władze (kompetencje) danego aktora politycznego, gdy w sensie obiektywnym powoduje ona zmniejszenie jego władzy (kompetencji).

Należy podkreślić w tym miejscu, iż aktorzy instytucjonalni nie tylko permanentnie negocjują określone rozwiązania prawne, podział zasobów, ale – co nie mniej ważne – również permanentnie negocjują kształt reguł instytucjonalnych, według których dochodzi do prowadzenia negocjacji pierwszego rodzaju, a więc praktycznego wykorzystania przypisanej im władzy. Takie podejście jest wzmacniane przez brak precyzyjnych reguł „konstytucyjnych” w UE, co skłania poszczególnych aktorów politycznych do podejmowania działań mających na celu zwiększenie ich władzy

w systemie (Stacey, 2010, s. 4 i 19) właśnie poprzez reformy reguł instytucjonalnych w szczególności pomiędzy okresami reform traktatowych.

Koniecznym jest zwrócenie uwagi na dwoistość charakteru reguł instytucjonalnych. Z jednej strony są one tworzone i przekształcane przez aktorów instytucjonalnych, z drugiej strony jednocześnie kształtują one zachowania tych aktorów. To powoduje, iż reguły instytucjonalne są zarówno jedną z przyczyn zachodzących zmian, jak i ich efektem. Sytuacja ta jest nieaktualna tylko w przypadku tworzenia nowego aktora instytucjonalnego, gdyż w tym momencie aktorów determinują tylko ich interesy i inne istniejące reguły instytucjonalne (North, 1990, s. 3; Heritier, 2007, s. 8).

2. Rodzaje zmian instytucjonalnych w systemie politycznym Unii Europejskiej

W przypadku zmian pozatraktatowych (a więc wszelkich zmian zachodzących poza reformami traktatowymi, niezależnie od ich charakteru) podstawowym elementem, na którym opiera się prezentowana koncepcja zmiany endogennej, jest założenie o niekompletności kontraktów, jakimi są zmiany traktatów założycielskich. Niejednoznaczne zapisy traktatów, co wynika choćby z wielojęzyczności systemu prawa UE, oraz pewne braki w regulacjach przez nie wprowadzanych, w powiązaniu z interesami poszczególnych aktorów systemu instytucjonalnego, kreują dynamiczny proces zmiany. Nakłada się jeszcze na to sytuacja, w której to inni aktorzy decydują o zmianach zachodzących na poziomie traktatów, a inni są odpowiedzialni za implementację zmian traktatowych (Caporoso, 2007, s. 392; Stacey, 2010, s. 5–10), czego najlepszymi przykładami są: Parlament Europejski w zakresie tworzenia prawa wtórnego UE czy Trybunał Sprawiedliwości w zakresie wykładni i stosowania prawa UE. Endogenny charakter zmiany oznacza, że jest ona dokonywana na podstawie preferencji i interesów aktorów instytucjonalnych, będących elementami systemu politycznego UE (Hug, 2003, s. 41–43). Oczywiście wymaga podkreślenia, iż także aktorzy polityczni, jakimi są państwa członkowskie są jako jedyni w pełni obecni na obu etapach kreowania zmian, a więc w trakcie rewizji traktatów założycielskich oraz na etapie ich implementacji.

Zaprezentowana koncepcja zmiany endogennej to swego rodzaju konkurencja dla wywiedzionej przez E. Haasa teorii neofunkcjonalistycznej,

gdzie zmiany były wyjaśniane żądaniami i odpowiedziami na te żądania, pochodzącymi od obywateli państw członkowskich i podmiotów je zrzeszających w ramach efektu *spill over*, wynikającymi z czynników egzogennych (Caporoso, 2007, s. 392; Haas, 1970, s. 607–637), a więc znajdujących się poza systemem instytucjonalnym UE. Natomiast marginalizowane było znaczenie zmian wprowadzonych z inicjatywy państw członkowskich, w tym także jako aktorów działających z zewnątrz systemu, jako rządy na etapie reform traktatowych, jak i z wnętrza systemu, gdzie państwa członkowskie działają poprzez aktorów instytucjonalnych takich, jak Rada czy także obecnie jeszcze istotniejsza Rada Europejska.

Dokonywanie zmiany pozatraktatowej, a więc najczęściej związanej czy to z procesem implementacji traktatów, czy wprowadzeniem rozwiązań w nich nieprzewidzianych, jest ułatwione dzięki pronegociacyjnym postawom występującym w UE, a więc silnym, zakorzenionym historycznie, przekonaniom o konieczności permanentnego ucierania stanowisk w procesie integracji europejskiej pomiędzy zaangażowanymi aktorami politycznymi. Są one znacznie silniejsze niż te pomiędzy podmiotami władzy w państwach członkowskich. Istnieją one nie tylko w kontaktach międzyinstytucjonalnych, ale także w zachowaniach jednostek wchodzących w skład poszczególnych instytucji i przejawiają się w ramach wypracowywania stanowisk prezentowanych przez daną instytucję na zewnątrz (Verzichelli, Edinger, 2005, s. 255). Takie podejścia negocjacyjne są efektem procesów socjalizacyjnych zachodzących wewnątrz poszczególnych aktorów instytucjonalnych, uwzględniając w tym gronie także aktorów odpowiedzialnych za przygotowanie prac poszczególnych formacji Rady (Checkel, 1999, s. 545–557; Risse, 2009, s. 145–153).

Ustanawiając Traktaty założycielskie, państwa członkowskie miały na celu ukształtowanie w określony sposób stosunków pomiędzy aktorami politycznymi (instytucjonalnymi), czyli równowagi międzyinstytucjonalnej, będącej swoistą wersją zasady znanej z państw demokratycznych, a więc *check and balances*. Jednakże traktaty założycielskie, akcesyjne i rewizyjne nie obejmują całokształtu możliwych sytuacji, jakie mogą wystąpić w rzeczywistości politycznej, gdyż są umowami niepełnymi, koniecznymi do wypełnienia w realnym działaniu. Dodatkowo są miejscami na tyle ogólne, iż pozostawiają znaczne luzy interpretacyjne wykorzystywane przez poszczególnych aktorów na swoją korzyść. Prócz tego należy pamiętać o podstawowej cesze przepisów prawnych, czyli konieczności dokonania ich wykładni przed przystąpieniem do ich stosowania. Dlatego też sam już ten proces jest podstawą możliwych rozbież-

ności, które przekładają się na wzajemne stosunki międzyinstytucjonalne, co wzmacniane jest jeszcze przez wielojęzyczny charakter systemu prawnego UE. Pozwala to na dostosowanie albo tworzenie nowych instytucji nieformalnych, które mają niezależny i nieprzewidywany wcześniej wpływ na aktorów stosunków międzyinstytucjonalnych. Dlatego też nie zawsze oddają one założenia, jakie przyświecały państwom członkowskim w momencie podpisywania czy to Traktatów założycielskich, czy też rewizyjnych (Rasmussen, 2007, s. 244–245). Choć w tym przypadku trudno jest wprost odnieść się do założeń państw członkowskich, jako punktu wyjścia do wdrażania zaakceptowanych reform, gdyż już na etapie negocjacji i konkludowania poszczególnych rozwiązań, państwa członkowskie mogą odmiennie interpretować przyjmowane rozwiązania poprzez konsensus.

Oprócz wskazania podstawowego mechanizmu dokonywania zmiany instytucjonalnej, i podziału jej na zmiany egzogenne i endogenne, należy wskazać użyteczne z punktu widzenia artykułu typologie zmian. Koncepcja typologii zmian zaproponowana przez Henry'ego Farrella i Adrienne Héritier jest bardzo istotna, gdyż dzielą oni zmiany na traktatowe i nieformalne. Jednakże z punktu widzenia niniejszego artykułu jest to typologia niepełna, gdyż w jej ramach dochodzi do traktowania zmian pozatraktatowych jako całkowicie pozaformalnych.

Zatem istnieje konieczność przyjęcia innej typologii niż zaproponowana przez H. Farrell i A. Héritier, ponieważ traktowanie zmian pozatraktatowych całościowo jako nieformalnych jest nieuprawnione, gdyż – skoro przeważnie – przyjmują one formę aktów normatywnych, bądź aktów quasi-normatywnych, choć niewiążących prawnie, nie można twierdzić, iż nie mają one charakteru formalnego. Podstawową bowiem przesłanką traktowania zmian jako formalnych jest właśnie ich umiejscowienie w dokumentach, czy to wiążących prawnie, czy też niewiążących, ale będących wyrazem woli aktorów instytucjonalnych UE w zakresie uregulowania ich wzajemnych stosunków. Zmiana pozatraktatowa nieformalna to zmiana, którą można zaobserwować na podstawie praktyki politycznej, działalności poszczególnych instytucji w stosunkach wzajemnych, czyli zwyczaju jednak nie prawa zwyczajowego. Także jednostronne oświadczenia poszczególnych aktorów instytucjonalnych, nie mając charakteru prawnie wiążącego, są uznawane za zmiany o charakterze nieformalnym. W praktyce najtrudniejsze do zbadania empirycznego zmiany, jakie zachodzą w równowadze międzyinstytucjonalnej, to zmiany o charakterze pozatraktatowym nieformalnym. Ogólna katego-

ria zmian pozatraktatowych jest wywoływana przez powszechnie znany w badaniach nad systemami politycznymi czynnik, jakim jest dążenie poszczególnych aktorów do wzmocnienia swojej pozycji w systemie, często kosztem innych podmiotów. Tym samym także i takie procesy występują w Unii Europejskiej. Uprawnienie formalne czy nieformalne, będące w pierwszym przypadku efektem zmian formalnych, a w drugim zmian o charakterze nieformalnym, odróżnione są poprzez możliwość ochrony tych pierwszych w postępowaniu przed TS. Choć nie można także wykluczyć zaakceptowania przez TS zmian niezajdujących podstaw w prawie traktatowym, a zwiększających kompetencje poszczególnych aktorów instytucjonalnych, jak to ma się w praktyce w związku ze stosowaniem doktryny „kompetenz-kompetenz” przez TS, a w rzeczywistości także przez innych aktorów, którzy otrzymują ochronę od TS, korzystając z tej doktryny (*Examination...*; Directorate-General for Research, 1997)².

Dlatego też właściwsze jest – co zostało już zasygnalizowane powyżej – przyjęcie następującej podstawowej typologii zmian: po pierwsze, traktatowych, które zawsze mają charakter formalny (w ten zakres wchodzi także różnego rodzaju zmiany wynikające z procedury kładki, czy uproszczonych procedur zmiany traktatów); po drugie, zmian pozatraktatowych formalnych (nawet jeśli nie zawsze mają one charakter prawnie wiążący), czyli takich, które zostają spisane w postaci dokumentów (takich jak: regulaminy, porozumienia międzyinstytucjonalne, rozporządzenia itp.); po trzecie, zmian pozatraktatowych nieformalnych, czyli nieformalnych reguł postępowania, które realizują się w nieformalnych praktykach (działaniach).

3. Znaczenie wykładni prawa Unii Europejskiej dla określenia kierunku i celu zmian instytucjonalnych

Odwołując się do zaprezentowanej koncepcji traktatów, jako niekompletnych kontraktów, należy wskazać na znaczenie wykładni prawa, jako procesu wpływającego w znaczącym stopniu na możliwość zmiany równowagi międzyinstytucjonalnej. „Wbrew teoretycznym dywagacjom

² Jest to doktryna, szczególnie w przeszłości, stosowana także na gruncie prawa unijnego (wtedy wspólnotowego) zakładająca praktyczną możliwość rozszerzania kompetencji WE/UE kosztem państw członkowskich, oparta o wyżej wspomnianą funkcjonalną i celowościową wykładnię prawa traktatowego przez Trybunał Sprawiedliwości.

w historycznie ukształtowanych zasadach interpretacji tekstów prawnych zawsze zawarta była idea, że wykładnia służy nie tylko do odtwarzania, lecz w odpowiednich okolicznościach także do tworzenia sensu reguł prawnych” (Morawski, 2005, s. 42). Jest to moment czy proces, nad którym państwa członkowskie tracą absolutną kontrolę w związku z zaangażowaniem innych aktorów politycznych. Każda więc reforma traktatów jest dla państw członkowskich podjęciem decyzji obciążonej znacznym ryzykiem politycznym, które sprowadza się do braku pełnej kontroli nad rzeczywistym kształtem zaakceptowanych i wdrożonych zmian. Nakłada się na to świadomość trudności związanych z ewentualną próbą przywrócenia wcześniejszego *status quo*, gdyż w praktyce sprzeciw jednego z członków UE może zablokować powrót do korzystniejszych z perspektywy danego rządu wcześniejszych rozwiązań prawnych.

Należy mieć na uwadze, iż do systemu prawnego należą nie tylko normy, które zostały zawarte we właściwie ustanowionych przepisach prawa, ale także normy, które zostały uznane za obowiązujące z powodu określonych związków z normami zawartymi w przepisach prawa. Obowiązkiwanie tych drugich norm w systemie następuje na podstawie zastosowania właściwych dla systemu prawa reguł inferencyjnych (Wronkowska, Ziębiński, 1997, s. 154). Jest to bez wątpienia podejście bardzo bliskie aktorom instytucjonalnym w UE, którzy mając świadomość istniejących możliwości, dążą do wykorzystania owych furtek i niejednoznaczności, do zwiększania swojej władzy w systemie instytucjonalnym, a przez to i politycznym. Gdyż nawet jeśli formalnie wykładnia legalna prawa UE należy tylko i wyłącznie do Trybunału Sprawiedliwości, to w praktyce na potrzeby kształtowania relacji międzyinstytucjonalnych, każdy z aktorów dokonuje własnej, zgodnej z jego preferencjami, wykładni prawa UE, co jak już wskazano szczególnie znaczenie ma w kontekście wykładni przepisów traktatów w kontekście wdrażania zmian przez nie wprowadzanych.

Można wyróżnić zespół cech przypisanych prawu unijnemu, które mają znaczny wpływ na jego charakter oraz sposób jego wykładni, a przez to odgrywają kluczową rolę w procesie zmian o charakterze endogennym. Po pierwsze, jest to fakt wyrastania tego prawa z różnych kultur prawnych. Po wtóre, z racji podstawowego celu integracji, jakim była współpraca ekonomiczna (i nadal tak jest), prawo unijne jest w ogromnym stopniu nasycone terminologią ekonomiczną. Po trzecie, prawo unijne charakteryzuje się wielojęzycznością. Po czwarte, przeniesienie punktu ciężkości w budowaniu norm prawnych z zakazów i nakazów na

cele i zadania (Niesiołowski, Mikołajczyk, 2005, s. 2006–208). Szczególnie ten ostatni element umożliwia wprowadzanie reguł interpretacji celowościowej i funkcjonalnej, które w wielu wypadkach pozwalają na odejście od podstawowej reguły wykładni, jaką jest wykładnia językowa, co na gruncie, chociażby polskiego prawoznawstwa, należałoby traktować z dalece posuniętą ostrożnością. Tym samym pojawia się możliwość znacznego uelastyczniania norm prawnych przez poszczególnych aktorów instytucjonalnych.

Żaden prawodawca nie jest w stanie przewidzieć w pełni i uwzględnić wszystkim możliwych stanów faktycznych, mogących pojawić się kiedykolwiek w przyszłości. Normatywne koncepcje źródeł prawa, tj. opierające się na fikcjach doskonałości stanowionego prawa, czyli braku luk, a tym samym kompletności systemu prawa oraz na tym, że za pomocą właściwych środków interpretacyjnych zawsze uda się odnaleźć właściwą wolę prawodawcy, zostały zakwestionowane już ponad 100 lat temu (Małecki, 1993, s. 34). Sytuacje takie pozwalają na inicjatywę podmiotów instytucjonalnych, ukierunkowaną na wypełnienie swoją aktywnością istniejących luk w ramach traktatowych, zapewniając odpowiednią elastyczność i dynamikę systemu, także w dłuższych przerwach pomiędzy zmianami wprowadzonymi do traktatów założycielskich.

Zważywszy na brak, do momentu wejścia w życie traktatu lizbońskiego, rozdzielenia traktatowego kompetencji pomiędzy WE a państwa członkowskie, a określenie zadań Wspólnoty Europejskiej (dziś UE) poprzez cele, wymusza się tym samym w praktyce „celowościową i funkcjonalną metodę wykładni”, co bez wątpienia sprzyja dynamice integracji, chociaż rodzi pewne niepewności związane ze stosowaniem prawa przez aktorów instytucjonalnych (Helios, 2002, s. 17). Jednakże ustanowienie takiego podziału w traktacie lizbońskim, ma obecnie charakter bardziej formalny, a w rzeczywistości przyjęta wcześniej koncepcja celowościowej i funkcjonalnej wykładni nadal obowiązuje.

Powyższe zagadnienie wielokrotnie unaoczniało się w działalności Trybunału Sprawiedliwości, która to pośrednio jest inspiracją i przyzwoleniem dla podobnego podejścia do prawa traktatowego – i nie tylko – przez zainteresowane podmioty instytucjonalne. W orzecznictwie TS pozycja tekstu prawnego w stosunku do innych metod wykładni jest słaba. Europejski Trybunał Sprawiedliwości odmawia uznania pierwszeństwa wykładni językowej. Maksyma przewagi *prima facie* wykładni językowej nie jest stosowana (Spyra, 2006, s. 146).

Jak wskazują powyższe cechy, tekst traktatu wyznacza tylko pewne ramy, które tworzą polityczną scenę wypełnianą następnie aktywnością i działaniami, umożliwiając uzyskanie optymalnego, z punktu widzenia poszczególnych aktorów politycznych, kształtu stosunków międzyinstytucjonalnych (Egenhofer, Kurpas, Kaczyński, van Schaik, 2011, s. 91). Dlatego też pożądane jest przyjęcie koncepcji wyjaśniającej mechanizm zmian pozatraktatowych, jaką jest koncepcja traktatów jako niekompletnych kontraktów.

4. Konsekwencje zmian instytucjonalnych pozatraktatowych dla systemu politycznego UE i aktorów instytucjonalnych

Jak już powyżej wskazano, w praktyce zmiany równowagi międzyinstytucjonalnej można określić jako egzogenne, czyli będące skutkiem zmian dokonywanych przez państwa członkowskie w traktatach oraz zmiany endogenne (czego nie należy mylić z endogennym bądź egzogennym uwarunkowaniem takich zmian), będące efektem maksymalizowania władzy pomiędzy poszczególnymi aktorami instytucjonalnymi w ramach ich stosunków wzajemnych, gdzie przecież państwa członkowskie uczestniczą w ramach reprezentujących je aktorów instytucjonalnych³. Co ważne, pojawienie się takich zmian pozatraktatowych stawia określone wyzwania przed państwami członkowskimi, gdyż w praktyce, jeśli nie odpowiadają one części z nich, jednym możliwym wyjściem jest taka modyfikacja traktatów, która doprowadziłaby do ich zmiany. Do tego natomiast jest potrzebna jednomyślność w gronie państw członkowskich, którą w praktyce bardzo trudno uzyskać. Stąd tendencja do utrwalania zmian, nawet tych niekorzystnych dla części członków UE. Z drugiej strony, wielokrotnie państwa członkowskie takie zmiany, które zaszły w praktyce i które były przez nie oceniane pozytywnie, sankcjonowały w późniejszym okresie poprzez ich wprowadzanie do traktatów (Farrell, Héritier, 2007, s. 228).

Nie można jednak wykluczyć sytuacji, gdy przepisy traktatów są stosunkowo jednoznaczne i istnieje pomiędzy aktorami wręcz zgoda co do

³ Takie podejście zwraca uwagę na podwójną rolę państw członkowskich w UE. W niniejszej pracy państwa działające poprzez konferencje międzyrządowe są traktowane jako czynnik zewnętrzny konstytuujący cały system polityczny, a więc będące sprawcą zmian określanych jako egzogenne. Jednocześnie oddziałując poprzez aktorów instytucjonalnych, są traktowane jako element systemu politycznego UE, a więc wpływają na zmiany endogenne.

tego, jak należy dane przepisy dotyczące instytucji interpretować. Jednakże ze względu na sprzeczne z takimi regulacjami interesy któregoś z aktorów, może dojść do pozatraktatowej zmiany sprzecznej z przepisami prawa. Takie sytuacje występują, gdy dany aktor nie posiada wystarczającego wpływu na toczącą się konferencję międzyrządową albo takowa nie jest w danym momencie prowadzona (Stacey, 2010, s. 23).

Najczęściej tego typu sytuacja występuje na linii KE–PE albo RUE–PE i podmiotem inicjującym jest ta druga instytucja. Reakcja Komisji lub Rady może polegać na: odrzuceniu propozycji PE; podjęciu dyskusji na wielu poziomach, ale bez oczekiwania konkretnego rezultatu; zaangażowanie się w negocjacje, których celem od samego początku jest spełnienie – przynajmniej w części – postulatów PE, jednakże w zamian za określone ustępstwa z jego strony, czyli prowadzenie negocjacji z wykorzystaniem tzw. *packed deals*.

Przyjmując pewien ciąg zmian, które pojawiają się w systemie instytucjonalnym, należy zauważyć powszechnie występujący mechanizm, iż zmiany formalne w momencie ich implementacji wpływają na pojawienie się określonych zmian nieformalnych. Natomiast pojawiające się zmiany nieformalne przy kolejnej rewizji traktatów założycielskich są przez państwa członkowskie bardzo często wpisywane jako obowiązujące prawo, co oczywiście powoduje ciągłe powielenie tego schematu w przyszłości. Przykładem takiej zmiany jest, chociażby wprowadzenie regulacji dotyczących tzw. trio prezydencji, które zaczęło funkcjonować od roku 2007, a podstawy prawne zostały wprowadzone przez traktat z Lizbony w roku 2009.

Jednakże są sytuacje, kiedy pojawiają się zmiany nieformalne, niekiedy o bardzo istotnym znaczeniu, jak np. w zakresie ograniczenia wyłącznego prawa prawodawczej inicjatywy KE, kiedy to takie zmiany nie są formalizowane na poziomie prawa traktatów. Taka sytuacja może zaistnieć, gdy podmioty zdolne do dokonania takiej zmiany formalnej, tj. państwa członkowskie, zyskały na tyle znaczny wpływ poprzez reguły nieformalne, iż powstaje u nich obawa wprowadzania zmian formalnych. W niektórych bowiem sytuacjach ich efektem – jak wskazano powyżej – byłyby zapewne określone zmiany nieformalne związane z implementacją traktatu, które mogłyby niezgodnie z motywacją prowadzić wręcz do osłabienia pozycji tych aktorów w stosunku do stanu pierwotnego, tj. sprzed rozpoczęcia zmian formalnych mających na celu ich utraktatowanie (Rasmussen, 2007, s. 245–246; Cortell, Peterson, 2001, s. 770–777).

Szczególnie zmiany nieformalne mogą mieć charakter zarówno obiektywny, jak i subiektywny⁴ względem danego aktora. Pierwsze z nich to zmiany, które realnie zaistniały w rzeczywistości społecznej, tzn. są tak też postrzegane przez pozostałych aktorów zaangażowanych w dane działanie czy proces i ich świadomość obejmuje konieczność stosowania tych reguł (co nie znaczy, że to w praktyce robią). Natomiast zmiana o charakterze subiektywnym, to w tym przypadku zmiana, która zaszła tylko i wyłącznie w percepcji danego aktora, nie mając jednak przełożenia na rzeczywistość polityczną.

Inną istniejącą typologią, jaką można wskazać w zakresie podziału zmian, to takie, które są efektem zamierzonych działań aktorów politycznych oraz te, które nie pojawiają się nieintencjonalnie, czyli bez podejmowania specjalnej inicjatywy w celu ich ustanowienia, a są efektem powtarzalnych czynności, które z czasem uzyskują status zwyczaju. Inaczej jeszcze można dokonać podziału zmian reguł w zakresie podziału kompetencji i stosunków międzyinstytucjonalnych na te, których złamanie może spotkać się z rekcją ETS, a więc odstępianie od nich jest zabezpieczone normami prawnymi oraz na te, których złamanie może spotkać się tylko i wyłącznie z sankcjami o charakterze politycznym (Stacey, Ritberger, 2003, s. 861).

Zmiany w równowadze międzyinstytucjonalnej na poziomie pozatraktatowym są odzwierciedleniem siły negocjacyjnej każdego z elementów czworokąta instytucjonalnego. To ona determinuje poziom wpływu poszczególnych podmiotów na zmiany i ukierunkowanie tych zmian zgodnie z ich preferencjami i interesami. Określenie siły aktorów następuje poprzez odniesienie do możliwości stosowania przez nich wiarygodnych grózb określonego działania (środków prawnych bądź politycznych) w stosunku do swoich partnerów (pozostałych aktorów politycznych systemu UE) oraz zdolności opierania się groźbom przez nie wysuwany. Efektywność grózb zależy od: możliwych do podjęcia przez danego aktora działań w celu osiągnięcia preferowanego skutku (np. w przypadku procesu decyzyjnego zdolność do zablokowania albo opóźnienie legislacji może być podstawą rozszerzania wpływu w innych obszarach); horyzontu czasowego prowadzenia danej polityki, podejmowania działań; wagi dla danego podmiotu sprawy, która jest rozstrzygana i konsekwencje ewentualnej porażki; wcześniejszych

⁴ W tym miejscu warto zaznaczyć, iż autor odrzuca skrajnie interpretacjonistyczne stanowiska badawcze, pozostając na gruncie realizmu.

orzeczeń ETS odnoszących się do spraw podobnych, które mogłyby być wykorzystywane jako argument prawny poparcia swojego stanowiska (Farrell, Héritier, 2007 s. 233).

Koncepcja pozatraktatowej zmiany instytucjonalnej zalega się z teoriami wyjaśniającymi zmiany zachodzące w systemie UE. Istnieje konieczność połączenia tych dwóch podejść, gdyż instytucje wpływające na zmianę równowagi międzyinstytucjonalnej, są efektem kolektywnych decyzji państw członkowskich, działających jako projektanci instytucji, połączonych z preferencjami aktorów implementujących nowe reguły instytucjonalne. Zaprezentowana powyżej koncepcja zmiany endogennej jest tylko wycinkowym fragmentem wyjaśnianego obszaru zmian zachodzących w równowadze międzyinstytucjonalnej w UE. Stosowanie teorii z zakresu integracji europejskiej będzie uzależnione od charakteru analizowanych zmian. Inna teoria będzie stosowana do zmian traktatowych, a inne do zmian pozatraktatowych.

Zakończenie

Uznanie koncepcji traktatów jako niekompletnych kontraktów, wymusza przyjęcie istnienia rzeczywistości, w której to renegotjacje traktatów wywołują pojawienie się nieformalnych nowych zmian albo zaadaptowanie istniejących już nieformalnych reguł do nowej rzeczywistości prawnej. Owe zmiany mają charakter niezależny od intencji ustrojodawców europejskich i niekiedy odbiegają od ich preferencji, wyrażonych w formalnych zmianach traktatów założycielskich (Rasmussen, 2007, s. 244–245), co w przypadku niektórych państw może wpływać na ich niechęć do podejmowania kolejnych reform traktatowych, zważywszy na niezdolność do kontroli rzeczywistego efektu procesu ich wdrażania.

Istnienie rutynowych reguł działania wcale nie prowadzi w prosty sposób do rutynizacji zachowań. Wielość i różnorodność dostępnych reguł sprawia, iż zachowania są przede wszystkim efektem czynników wpływających na dokonywanie wyboru poszczególnych reguł. Owe czynniki to: niejednoznaczność reguł, występowanie aktorów w wielu rolach, skłonność do stosowania reguł niedawno używanych, czy próby poszukiwania podobieństw i analogii w występujących wcześniej sytuacjach, a przez to przekształcanie istniejących i wcześniej wykorzystywanych reguł do obecnej sytuacji (March, Olsen, 2005, s. 34–36).

W związku z problemem niemożności przewidzenia rzeczywistych zmian w systemie politycznym UE, będących efektem wprowadzonych reform traktatowych, znaczna część rządów państw członkowskich może odrzucać zgodę na głębsze i szersze reformy instytucjonalne, ale także w zakresie kompetencji UE. Ponieważ, jak wskazano, każda zmiana traktatów założycielskich w swoim etapie wdrożenia miała charakter otwarty, ostatecznie zapisy tekstów prawnych są tylko ogólnymi ramami dla faktycznych reform instytucjonalnych.

Jak zostało wykazane w toku prowadzonej analizy, spojrzenie na zmiany instytucjonalne tylko przez pryzmat rewizji traktatów założycielskich, jest podejściem znacznie ograniczającym zrozumienie procesów zmian instytucjonalnych. Charakter prawny traktatów założycielskich, a tym samym także różnego rodzaju traktatów rewizyjnych, oraz specyfika prawa Unii Europejskiej, powodują że zmiana instytucjonalna w znacznym zakresie dokonuje się dopiero na etapie wdrażania rewizji traktatów, w ramach stosunków międzyinstytucjonalnych. Wynika, to z faktu, iż traktaty mają charakter niekompletnych kontraktów, co stanowi zarówno szanse, jak i wyzwania dla poszczególnych aktorów instytucjonalnych, w tym państw członkowskich. Z związku w powyższym, należy uznać, iż hipoteza badawcza postawiona na wstępie, została zweryfikowana pozytywnie.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Adam Jaskulski

Analiza formalna: Adam Jaskulski

Metodologia: Adam Jaskulski

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Adam Jaskulski

Authors contributions

Conceptualization: Adam Jaskulski

Formal analysis: Adam Jaskulski

Methodology: Adam Jaskulski

Writing – original draft, review and editing: Adam Jaskulski

Bibliografia

- Caporoso J. (2007), *The Promises and Pitfalls of an Endogenous Theory of Institutional Change: A Comment*, „West European Politics”, Vol. 30, No. 2 March 2007.
- Czachór Z. (2004), *Zmiany i rozwój w systemie Unii Europejskiej po Traktacie z Maastricht*, Wydawnictwo Alta 2, Wrocław.
- Carey J. (2000), *Parchment, Equilibria, and Institutions*, „Comparative Political Studies”, 33.
- Checkel J (1999), *Social construction and integration*, “Journal of European Public Policy”, 6/4 Special Issue.
- Cortell A., Peterson S. (2001), *Limiting the Unintended Consequences of Institutional Change*, “Comparative Political Studies”, vol. 34, no. 7, September.
- Directorate-General for Research (1997), *The Division of the Competences in the European Union*, “Working Paper Political Series” – W 26a, https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/poli/w26/adju_en.htm.
- Egenhofer Ch., Kurpas S., Kaczyński P. M., van Schaik L. (2011), *The Ever-Changing Union: An Introduction to the History, Institutions and Decision-making Processes of the European Union*, 2nd Fully Revised Edition, the Centre for European Policy Studies, Bruksela.
- Examination of Witness (Questions 180–199)*, <https://publications.parliament.uk/pa/ld200304/ldselect/lddecom/47/3111903.htm>.
- Farrell H., Héritier A. (2007), *Introduction: Contested Competences in the European Union*, „West European Politics”, vol. 30, no. 2, March.
- Haas E. B. (1970), *The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing*, “International Organization”, vol. 24, no. 4.
- Helios J. (2002), *Pojmowanie wykładni prawa europejskiego w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 2424, Prawo CCLXXXI.
- Heritier A. (2007), *Explaining Institutional Change in Europe*, Oxford University Press, New York.
- Hug S. (2003), *Endogenous Preferences And Delegation In The European Union*, “Comparative Political Studies”, 36/February–March.
- Małecki J. (1993), *Prawotwórcza rola orzecznictwa Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawach podatkowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 4.
- March J., Olsen J. (2005), *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Morawski L. (2005), *Kilka uwag na temat wykładni*, w: *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków.

- Niesiołowski J., Mikołajczyk A. (2005), *Z zagadnień wykładni prawa wspólnotowego*, w: *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków.
- North D. C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rasmussen A. (2007), *Challenging the Commission's Right of Initiative? Conditions for Institutional Change and Stability*, "West European Politics", vol. 30, no. 2 March.
- Risse T. (2009), *Social constructivism and European integration*, w: *European Integration Theory*, red. A. Wiener, T. Diez, Second Edition, Oxford University Press, New York.
- Spyra T. (2006), *Granice wykładni prawa. Znaczenie językowego tekstu prawnego jako granica wykładni*, Wolters Kluwer Polska, Kraków.
- Stacey J. (2010), *Integrating Europe. Informal Politics and Institutional Change*, Oxford University Press, Oxford.
- Stacey J., Rittberger B. (2003), *Dynamics of formal and informal institutional change in the EU*, „Journal of European Public Policy”, Issue 10, vol. 6, December.
- Traktat o Unii Europejskiej* – tekst skonsolidowany uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Lizbony, Dz.U.UE.C.2010.83.13.
- Verzichelli L., Edinger M. (2005), *A critical juncture? the 2004 European elections and the making of a supranational elite*, "The Journal of Legislative Studies", nr 11:2.
- Wronkowska S., Ziębiński Z. (1997), *Zarys teorii prawa*, Wydawnictwo: Ars Boni et Aequi, Poznań.

The Concept of Institutional Change and its Application in the European Union

Summary

This article aims to analyze the types and nature of institutional changes in the European Union's political system, as well as the legal conditions for these changes. The analysis will begin with an identification of the various types of institutional changes occurring in the EU's political system and their nature. The most significant type of institutional change is the amendment of the founding treaties. However, this is merely the beginning of an ongoing process of institutional change resulting from the specific nature of treaty amendments. To understand the mechanism of institutional change, the founding and revision treaties must be recognised as incomplete contracts that are essentially filled with content only at the stage of their implementation within the framework of interinstitutional relations. This

results in uncertainty as to the final content of the adopted solutions. The nature of European Union law is of fundamental importance to the concept of treaties as incomplete contracts.

Key words: European Union, treaties, institutional change, European Union law

Adam BARABASZ

DOI 10.14746/ssp.2025.2.8

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 ORCID: 0000-0003-1964-6752

Niemcy wobec konfliktu rosyjsko-gruzińskiego 2008¹

Streszczenie: Zasadniczym celem artykułu jest zbadanie zaangażowania Niemiec i ich dyplomatycznych wysiłków w rozwiązanie konfliktu pomiędzy Gruzją a Rosją, który miał miejsce w 2008 roku. Zamierzeniem autora jest ocenienie efektywności działań Niemiec w tym konflikcie oraz przedstawienie dyplomatycznych sukcesów i porażek Berlina zarówno w stosunkach z Moskwą, jak i w relacjach z Tbilisi oraz mocarstwami światowymi. Główna hipoteza badawcza zakłada, że w 2008 roku Niemcy nadal priorytetowo traktowały: multilateralizm, pokojową współpracę, mediację, obronę praw człowieka i przestrzeganie prawa międzynarodowego jako swoją główną postawę ideologiczną oraz kanon niemieckiej polityki zagranicznej. Tolerowały jednocześnie agresywne działania Rosji wymierzone w Gruzję i inne były republiki radzieckie. Polityka Niemiec wobec Gruzji ewoluowała od postawy zaangażowania we wsparcie Tbilisi w integracji ze strukturami zachodnimi (UE, NATO) do postawy bardziej wstrzemięźliwej, a nawet umiarkowanej podyktowanej głównie wspólnymi interesami Rosji i Niemiec w Europie.

Słowa kluczowe: Gruzja, Niemcy, Rosja, Unia Europejska, NATO, Partnerstwo dla Modernizacji

Po upadku ZSRR i zjednoczeniu Niemiec, Republika Federalna Niemiec stanęła wobec nowych wyzwań i problemów międzynarodowych. W ostatniej dekadzie XX wieku zjednoczone Niemcy szczególnie nacisk położyły na rozwój wymiaru gospodarczo-walutowego Unii Europejskiej oraz odbudowę wschodniej części kraju. Obojętne pozostać nie mogły i nie chciały wobec regionalnych zbrojnych konfliktów (Naddnie-

¹ Projekt finansowany przez Narodowe Centrum Nauki. Artykuł napisany w ramach grantu badawczego Narodowego Centrum Nauki Niemcy wobec zbrojnych konfliktów w Europie (1991–2022) UMO-2022/45/B/HS5/00193/2.

strze, wojna domowa w b. Jugosławii, problemy z Kosowem i Czeczenią). Nie mogąc – ze względu na tragiczne konsekwencje II wojny światowej oraz ograniczenia konstytucyjne – zaangażować się po stronie NATO militarnie w konflikty światowe, Berlin kładł nacisk na eksponowanie soft power w stosunkach międzynarodowych będąc przekonanym, że budowa mocarstwa cywilnego, silnego gospodarczo państwa opartego o politykę wstrzemięźliwości, propagowanie wartości moralnych oraz multilateralizm w stosunkach międzynarodowych będą właściwą drogą do wywierania wpływu na środowisko międzynarodowe, mocarstwa światowe oraz strony potencjalnych konfliktów. W polityce międzynarodowej Niemcy postulowały wzmocnienie międzynarodowych organizacji (KBWE-OBWE), które miały być sprawne do rozwiązania siłami pokojowymi istniejących konfliktów. Do tych działań starały się również zaangażować Unię Europejską jako gospodarczo-polityczny związek państw. Niemcy dążyły do stabilizacji Europy Środkowo-Wschodniej, regionu kaukaskiego i wzmacniania NATO, ale jako gwaranta pokoju międzynarodowego przy pomocy perswazji, konsultacji i porozumień. Jednym z konfliktów wobec którego Niemcy nie pozostawały obojętne był ten na Zakaukaziu pomiędzy Gruzją a Rosją z 2008 roku.

Zasadniczym celem artykułu jest zbadanie zaangażowania Niemiec i ich dyplomatycznych wysiłków w rozwiązanie konfliktu pomiędzy Gruzją a Rosją, który miał miejsce w 2008 roku. Zamierzeniem autora jest ocenienie efektywności działań Niemiec w tym konflikcie oraz przedstawienie dyplomatycznych sukcesów i porażek Berlina zarówno w stosunkach z Moskwą, jak i w relacjach z Tbilisi oraz mocarstwami światowymi. Główna hipoteza badawcza zakłada, że w 2008 roku Niemcy nadal priorytetowo traktowały: multilateralizm, pokojową współpracę, mediację, obronę praw człowieka i przestrzeganie prawa międzynarodowego jako swoją główną postawę ideologiczną oraz kanon niemieckiej polityki zagranicznej. Tolerowały jednocześnie agresywne działania Rosji wymierzone w Gruzję i inne byłe republiki radzieckie. Polityka Niemiec wobec Gruzji ewoluowała od postawy zaangażowania we wsparcie Tbilisi w integracji ze strukturami zachodnimi (UE, NATO) do postawy bardziej wstrzemięźliwej, a nawet umiarkowanej podyktowanej głównie wspólnymi interesami Rosji i Niemiec w Europie.

W opracowaniu artykułu pomocne były metody badawcze: analiza źródeł, metoda historyczna, porównawcza, decyzyjna oraz instytucjonalno-prawna. W pierwszej kolejności wykorzystano rządowe materiały źródłowe (Bundesregierung; Bundestag, Auswärtiges Amt) opracowania oraz

przeprowadzono kwerendę prasową obejmującą najważniejsze niemieckie dzienniki i tygodniki, a także wybrane polskie periodyki prasowe.

Niemcy wobec powstania państwa gruzińskiego

Rozpad Związku Radzieckiego w 1991 r. pozostawił otwartym pytanie o bezpieczeństwo regionu oraz bezpieczeństwo europejskie. Nie tylko z tej przyczyny, ale głównie z powodów gospodarczych Niemcy wraz z Unią Europejską interesowały się sytuacją w Gruzji i na Zakaukaziu. Region Zakaukazia był bogaty w surowce, a Gruzja poprzez swoje usytuowanie uznana została za wartościowego partnera, z którym należy przede wszystkim rozwijać gospodarcze kontakty i w miarę możliwości którego należało wspierać politycznie. Była bowiem uznana za kraj, przez który przebiegały linie przesyłowe ropy naftowej i gazu ziemnego.

W Berlinie z jednej strony przywiązywano wagę do konfliktów gruzińsko-osetyńskiego oraz gruzińsko-abchaskiego z lat 1991–1994, ze względu na ich międzynarodowy wymiar oraz to, że były one częścią niełatwych relacji Gruzja–Rosja². Z drugiej strony nie było widać współmierzniwego do wagi problemu zaangażowania Niemiec w oba konflikty. Ciężar działalności dyplomacji niemieckiej przesunął się na Bałkany, gdzie doszło do rozpadu Jugosławii i krwawej wojny pomiędzy byłymi republikami federacji jugosłowiańskiej. Stopniowo uwagę Niemiec koncentrował narastający konflikt Rosji z Czeczenią, który w 1994 r. przekształcił się w otwartą brutalną wojnę. Siłą rzeczy zaangażowanie Niemiec w Gruzji było umiarkowane i przede wszystkim zależało im na stabilizacji tego państwa pod rządami lubianego w Niemczech E. Szewardnadzego. Po 1992 r. punkty ciężkości położono na współpracę gospodarczą, kulturalną i polityczną. 25 czerwca 1993 r. podpisano porozumienie o stosunkach kulturalnych niemiecko-gruzińskich. W Gruzji, od 1994 r. Instytut Goethego wspiera do dziś współpracę kulturalną. Jego działalność sku-

² Mimo zakończenia wojen domowych z początku lat 90-tych prezydentowi Gruzji E. Szewardnadzemu nie udało się odzyskać zbuntowanych prowincji: Abchazji i Osetii Południowej, które proklamowały niepodległość. Mimo kilku wojen (gruzińsko-osetyjskiej z lat 1991–1992 i gruzińsko-abchaskich z lat 1992–1994 oraz z roku 1998), mając poparcie Rosji, kraje te zachowały swą niezależność od władz w Tbilisi. Także Adżaria, gdzie lokalny przywódca – Aślan Abaszydze, nie ogłosił formalnie niezależności, lecz prowadził niezależną politykę, pozostawała poza jakąkolwiek kontrolą władz centralnych.

piała się na dbaniu o zachowanie niemieckiego dziedzictwa kulturowego i opiece nad mniejszością niemiecką. Gruzjińskie filmy były prezentowane na niemieckich festiwalach filmowych, a niemieckie grupy teatralne przedstawiane są w Tbilisi. Współpraca kulturalna i naukowa rozwijana jest skutecznie po obecny dzień (*Georgien: Abkommen...*, 2021).

Jeszcze za rządów koalicji chadecko-liberalnej w Niemczech pierwszą wizytę w Tbilisi złożył minister spraw zagranicznych Klaus Kinkel. W parlamencie nawiązał do roli mniejszości niemieckiej w historii Gruzji. Podkreślił, że państwa kaukaskie znajdują się w polu zainteresowań mocarstw regionalnych: Rosji, Turcji i Iranu. „Konflikty tutaj również wpływają na nasze interesy bezpieczeństwa a Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach i Czeczenia pokazują to wyraźnie”. Pod przewodnictwem Niemiec misja OBWE w Gruzji miała starać się wspólnie z Rosją i ze stronami konfliktu znaleźć wynegocjowane rozwiązanie dla Osetii Południowej i pokój w Abchazji (*Deutsche Außenpolitik...*, 2006).

W tym okresie ze strony Berlina ważnym pakietem reform była restrukturyzacja systemu gospodarczego. Niemcy przekazały Gruzji ponad 90 mln DM w ramach pomocy dwustronnej. Niemcy również przekazały prawie 170 mln DM na wsparcie udzielone przez Unię Europejską. Współpraca państwowa rozwijała się, a Niemcy pomagali w rolnictwie i dostawach energii. Prawdziwą siłą napędową był sektor prywatny. Niemieckie firmy pracowały nad projektami infrastrukturalnymi, budową linii kolejowych, portu i rozbudową lotniska.

Z kolei Wspólnoty Europejskie podpisały z Gruzją umowę o partnerstwie i współpracy 22 kwietnia 1996 r. w Luksemburgu, a która weszła życie trzy lata później. Z czasem powołano też przedstawiciela UE ds. Kaukazu Południowego, które to stanowisko piastowali również Niemcy (w latach 2014–2018 funkcję tę sprawował Herbert Salber) (*Umowa o partnerstwie...*, 2024).

Od 2007 r. Gruzja wszelką pomoc w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa otrzymała za pomocą Instrumentu Europejskiego Sąsiedztwa i Partnerstwa. Na lata 2007–2013 podpisała tzw. krajowy dokument strategiczny. W latach 1991–2006 dostała wsparcie wysokości 505,2 mln euro, natomiast w okresie 2007–2010 20,4 mln euro i stała się największym beneficjentem pomocy finansowej Unii Europejskiej spośród Kaukazu południowego (Wojtasiewicz, 2012).

Przed wyborami prezydenckimi w Gruzji w końcu marca 2000 r. przebywał kanclerz G. Schröder z bliskim znajomym prezydenta Szeward-

nadze H.-D. Genscherem. W zamian za słowa poparcia dla rządzącego przywódcy państwa gruzińskiego otrzymał on ceniony Order Złotego Runa. Genscher z kolei honorowe obywatelstwo Gruzji. Schröder zaapelował do Gruzji o kontynuowanie współpracy gospodarczej z Międzynarodowym Funduszem Walutowym (MFW) i Bankiem Światowym. Jego zdaniem społeczność międzynarodowa miała zwiększać wysiłki na rzecz stabilizacji gospodarczej w regionie. Pomyślne współdziałanie demokratyzacji, rządów prawa i reform gospodarki rynkowej miałyby poprawić również warunki pokojowego rozwiązania wewnętrznych konfliktów w Gruzji. Formą pomocy Niemiec była nowa deklaracja pomocy w wysokości 50 mln marek. Minister ds. pomocy rozwojowej Heidi Wieczorek-Zeul zobowiązała się do przekazania dodatkowych 10 mln marek (*Komplimente...*, 2000; *Bundeskanzler Schröder...*, 2000).

Po zakończeniu wojny domowej w b. Jugosławii i konfliktu o Kosowo dopiero na przełomie wieków wzrosło znaczenie Zakaukazia i Gruzji dla Unii Europejskiej, jak i RFN. Wiązało się to z realizacją przez Unię Europejską priorytetów w zakresie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS), która realizowana była również wobec Gruzji i regionu Zakaukazia. Jej priorytety obejmowały wspólne wartości: demokracji i praw człowieka, praworządności, dobrych rządów, zasad gospodarki rynkowej i zrównoważonego rozwoju. EPS obejmowała koordynację polityczną i głębszą integrację gospodarczą, większą mobilność i kontakty międzyludzkie. Wymiarem wschodnim EPS objęte były właśnie kraje Zakaukazia w ramach planu Partnerstwa Wschodniego UE.

Niemcy kierowali również pomoc indywidualnie. W RFN Federalne Ministerstwo Współpracy i Rozwoju 17 kwietnia 2001 r. zainicjowało program Inicjatywa Kaukaska. Sprowadzał się on do wsparcia Gruzji, Armenii, Azerbejdżanu w realizacji zmian politycznych, gospodarczych oraz społecznych. Pomoc wiązała się z przystąpieniem państw Zakaukazia do Rady Europy w 1999 roku. Niemcy posiadały drugie miejsce w świecie po USA w dostarczaniu do Gruzji pomocy rozwojowej. Do końca 1994 r. Gruzja otrzymała od Niemiec łącznie 259 mln euro, w wysokości 194 mln w formie współpracy finansowej i 41 mln w formie technicznej. Środki finansowe kierowano do sektora energii, gdyż Gruzja posiadała problemy z zaopatrzeniem społeczeństwa przez energię elektryczną. Wspierano rozwój małych i średnich przedsiębiorstw i ochronę środowiska naturalnego (Schmidt, Hellmann, Wolf, 2007, s. 465).

Cele Inicjatywy Kaukaskiej zmieniające się później z upływem czasu sprowadzały się początkowo do:

- długotrwałego rozwoju gospodarczego: wsparcie dla prywatyzacji, małych i średnich przedsiębiorstw i reform sektora finansowego, co miało przyczynić się do długofalowej stabilizacji społecznej;
- energia: celem jest poprawa efektywności energetycznej i podniesienie poziomu jej pozyskiwania, m.in. poprzez rozwój odnawialnych źródeł energii;
- środowisko: zakładanie transgranicznych obszarów chroniących jedynie w swoim rodzaju faunę i florę, ochrona środowiska przed zniszczeniem i nadmiernym eksploatowaniem;
- demokracja rozwój lokalny i wspieranie państwa prawa: przyczynienie się do powstania nowoczesnych instytucji państwowych, funkcjonującego sądownictwa, transformację gospodarki w kierunku rynkowym, rozwój demokracji na poziomie lokalnym, decentralizację administracji oraz rozwój społeczeństwa obywatelskiego, a także reagowanie na istotne deficyty na poziomie lokalnym – np. zaopatrzenie w wodę. (*Region im Aufbruch...*, 2012).

W ocenie Krzysztofa Garczewskiego, Berlin za pomocą tego projektu chciał także doprowadzić do pogłębienia współpracy między tymi państwami na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i społecznej, co miało się również przyczynić do zmniejszenia napięcia w tamtym regionie i rozwiązania istniejących konfliktów. Jak zauważył: „Niemcy wspierają finansowo powyższe państwa od ich powstania na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku do obecnych czasów, przede wszystkim w ramach pomocy rozwojowej” (Garczewski, 2017, s. 101).

Stosunki niemiecko-gruzińskie po rewolucji róż

W styczniu 2004 r., w następstwie przeprowadzonej „rewolucji róż” od władzy w Gruzji odsunięty został E. Szewardnadze, a w wyniku wyborów prezydenckich z tego samego roku jego miejsce zajął wykształcony w USA Micheil Saakaszwili. Kilka miesięcy później odbyły się wybory parlamentarne w kraju, w których zwyciężył Zjednoczony Ruch Narodowy, partia założona jeszcze w 2001 roku przez Saakaszwilego. Nowa ekipa rządząca miała przygotowany plan reform w Gruzji, a determinacja w dążeniu do wprowadzenia zmian w kraju przejawiająca się we wprowadzeniu demokratycznych rządów, poszanowaniu praw człowieka, zredukowania ubóstwa w społeczeństwie, poprawy warunków socjalnych zjednała Saakaszwilemu i partii dość pokażne grono zwolenników.

W sprawach polityki zagranicznej prezydent elekt wraz z partią rządzącą opowiadali się za integracją kraju z NATO i Unią Europejską. W sprawach polityki wewnętrznej istotnym zagadnieniem było przywrócenie kontroli nad Osetią Południową oraz Abchazją, nazywanych regionami zbuntowanymi, wobec których Rosja wraz z Gruzją trwały w zamrożonym konflikcie od 1991 roku. Nietrudno się domyślić, że Rosja z niepokojem obserwowała rozwój wypadków w Gruzji i próby zbliżenia Gruzji do Zachodu. Efektem współpracy Tbilisi z Zachodem były między innymi zmiany w wojsku gruzińskim i modernizacja armii przeprowadzona dzięki pomocy USA. Armia gruzińska była nie tak liczna jak rosyjska, ale w porównaniu do konfliktów z lat dziewięćdziesiątych coraz lepiej wyszkolona i doświadczona chociażby zaangażowaniem po stronie USA w konflikcie w Iraku (Śmigieński, 2010; Frankowski, 2013).

Jeszcze w styczniu 2004 r. nowy prezydent Saakaszwili z pierwszą wizytą dyplomatyczną udał się do Niemiec. Mówiacy po niemiecku nowy przywódca Gruzji spotkał się z pozytywnym oddźwiękiem w Niemczech, gdzie chwalono jego ambitne plany gospodarcze i społeczne. Oprócz walki z korupcją i reformy podatkowej, jego program obejmował stabilizację stosunków Gruzji z krajami sąsiadującymi, a w dłuższej perspektywie, członkostwo w UE. Włączenie Gruzji do programu EPS uznał za zaawansowane. Zwrócił się do Niemiec o wsparcie w przekształcaniu Gruzji w państwo demokratyczne i przekazał przewodniczącemu Bundestagu Wolfgangowi Thierse list od przewodniczącego Parlamentu Gruzji. Thierse potwierdził kontynuację programu stażowego dla pracowników parlamentów gruzińskich i zapowiedział rozszerzenie współpracy parlamentarnej (Schaeffer, 2004).

Po rozpadzie ZSRR Rosja traktowała Gruzję jako swoją bezpośrednią strefę wpływów (bliską zagranicę). Leżąca nad Kaukazem Gruzja była dla Rosji terenem strategicznym i, jak zauważyła Justyna Kołodziejska, przedpolem Kaukazu Północnego oraz wysuniętym przyczółkiem wojskowym (Kołodziejska, 2024, s. 103). Aby utrzymać wpływy w tej części byłego ZSRR, Rosja do 2004 roku – podobnie jak w latach dziewięćdziesiątych – incydentalnie eskalowała napięcia w regionie. Natomiast Saakaszwili wspierał, choć mało skutecznie Dmitri Sanakojewa progruzińskiego polityka z Osetii Południowej. Ten polityk w 2001 roku pełnił funkcję ministra obrony i premiera Osetii Południowej. 12 listopada 2006 roku w alternatywnym referendum został wybrany na prezydenta kontrolowanych przez Gruzję części Osetii Południowej (*Staging 'Alternative Choice'...*, 2024).

Przywódcy ogarniętych konfliktami gruzińskich prowincji Abchazji, Osetii Południowej i Adżarii odmawiali posłuszeństwa Tbilisi. Udawało im się to dzięki wsparciu Moskwy, która zawsze potrafiła wykorzystać wewnętrzną niestabilność Gruzji. Podczas wizyty na południowym Kaukazie w kwietniu 2004 r. niemiecki minister spraw zagranicznych Joschka Fischer zaapelował o rozwiązanie konfliktów w tym regionie, ale sytuacja się zaostrzała. Został poinformowany, że Aślan Abaszydze, autorytarny władca Adżarii, wysadził mosty prowadzące do Gruzji, ogłosił stan wyjątkowy i zamknął szkoły i uniwersytety (*Droht nach der „Rosenrevolution”...*, 2004).

Sytuacja wewnętrzna w Gruzji się skomplikowała, gdyż pojawił się sprzeciw wobec rozpoczętej parę lat wcześniej procesu demokratyzacji oraz zdecydowanej walki z korupcją i zorganizowaną przestępczością. Rozpoczęto przebudowę skorumpowanej i niewydolnej policji – w ciągu jednego dnia zwolniono wszystkich funkcjonariuszy policji drogowej, którzy po weryfikacji musieli ponownie ubiegać się o przyjęcie do służby. System więziennictwa – podstawowe miejsce werbowania przestępców – został całkowicie przebudowany, a system koszarowy, który umożliwiał rozwój struktur przestępczych, został zlikwidowany. W 2007 r. w Gruzji rozpoczęły się jednak demonstracje przeciwników Saakaszwilego, w trakcie których doszło do starć z policją. Wprowadzono wówczas stan wyjątkowy, a on sam podał się do dymisji i ogłosił przedterminowe wybory prezydenckie. W I turze wyborów, która odbyła się 5 stycznia 2008 roku, zdobył 52,8% głosów i ogłosił, że jego celem jest wprowadzenie Gruzji do UE i NATO.

W 2008 r. na krótko pojawiły się nadzieje na poprawę stosunków gruzińsko-rosyjskich. W trakcie zaprzysiężenia na drugą kadencję M. Saakaszwili wspomniał o gotowości poprawy stosunków z Federacją Rosyjską, a w ceremonii wziął nawet udział szef rosyjskiej dyplomacji S. Ławrow. Do ponownego zaostrzenia konfliktu między państwami doszło zaraz po uzyskaniu niepodległości przez Kosowo. Wydarzenie to można było uznać za *casus belli* tzw. wojny pięciodniowej. Na dwa dni przed deklaracją niepodległości Kosowa rosyjskie ministerstwo spraw zagranicznych powiadomiło o zmianie polityki wobec Abchazji i Osetii Południowej. Premier W. Putin zapowiedział zwiększenie wsparcia rosyjskiego dla tych terenów. Dodatkowo sytuację pogorszyło rozważane na początku 2008 r. potencjalne zaproszenie Gruzji do członkostwa w NATO. Ambasador Rosji przy NATO powiadomił, że uzyskanie przez Gruzję szansy na członkostwo rozpocznie proces secesji Abchazji i Ose-

tii Południowej. Po tych słowach władze rosyjskie zapowiedziały zamiar wprowadzenia specjalnych więzi prawnych z obiema separatystycznymi republikami, co wywołało energiczny protest ze strony Gruzji, Stanów Zjednoczonych, a także państw europejskich. Prozachodnia orientacja Gruzji, postulat Tbilisi o akcesję do NATO i zapowiadane przez Gruzję reformy mogły posłużyć jako przykład dla innych członków WNP chcących się uniezależnić od Rosji i tym samym wyprzeć Rosję z uznawanych przez nią stref wpływów (Małachowska; Grodzki, 2010).

Z drugiej strony, po wyborze M. Saakaszwilego na prezydenta Gruzji uregulowanie sprawy Osetii Południowej i Abchazji stało się istotnym elementem polityki wewnętrznej prezydenta elekta. Potwierdzeniem tego była propozycja Tbilisi utworzenia na terytorium Gruzji Autonomicznej Republiki Osetii Południowej, a także powołanie przez gruziński parlament w 2007 r. „Tymczasowej Administracji Osetii Południowej”. Sprzeciwiały się temu prorosyjskie siły polityczne Osetii Południowej z prezydentem Eduardem Kokojty, który odmawiał reunifikacji kraju z Gruzją i postulował zacieśnienie integracji z Rosją. Po załamaniu rozmów gruzińsko-osetyńskich w regionie wybuchł konflikt, w który włączyła się również Rosja.

Stanowisko Niemiec wobec członkostwa Gruzji w NATO podczas szczytu w Bukareszcie

W dniach 2–4 kwietnia 2008 r. odbył się szczyt państw członkowskich NATO w Bukareszcie. Zaproszono do członkostwa w Sojuszu Albanie i Chorwację, ale zrezygnowano w tym przypadku z Macedonii, ponieważ Grecja sprzeciwiła się z powodu sporu grecko-macedońskiego o nazwę Republiki Macedonii. Gruzja składająca od 1992 r. deklarację o gotowości do przystąpienia do NATO pomimo poparcia USA i Polski nie otrzymała wspólnie z Ukrainą Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP, *Membership Action Plan*). Podczas szczytu doszło do wymiany ostrej dyskusji między ministrem spraw zagranicznych Niemiec Frankiem-Walterem Steinmeierem a ministrem spraw zagranicznych Polski Radosławem Sikorskim. Niemcy i Francja, przy wsparciu Wielkiej Brytanii, przeciwstawiały się członkostwu Ukrainy i Gruzji. Tuż przed otwarciem sesji plenarnej kanclerz A. Merkel przedstawiła kompromisową propozycję, zgodnie z którą Ukraina i Gruzja nie otrzymają MAP, ale w deklaracji szczytu powinno znaleźć się zdanie o tym, że oba kraje staną się w przy-

szłości członkami NATO. Odpowiedni fragment oświadczenia brzmiał: „NATO z zadowoleniem przyjmuje euroatlantyckie aspiracje Ukrainy i Gruzji, które pragną przystąpić do Sojuszu. Dziś uzgodniliśmy, że te kraje zostaną członkami NATO [...]. Status MAP jest kolejnym krokiem Ukrainy i Gruzji na drodze do członkostwa. Dziś jasno oświadczamy, że popieramy wnioski MAP tych krajów. Rozpocniemy zatem fazę intensywniej współpracy na wysokim szczeblu politycznym z obydwoma stronami, aby rozwiązać nierozstrzygnięte kwestie związane z ich wnioskami MAP” (*Gipfelerklärung von Bucarest...*, 2024). Decyzję o tym odłożono do grudnia 2008 r., do czasu szczytu ministrów spraw zagranicznych NATO, gdzie i tam nie przyznano Gruzji i Ukrainie MAP. Ogólnikowo państwa NATO zgodziły się jednak na przyszłe bliżej nieokreślone w czasie członkostwo tych krajów w organizacji. W ten sposób w obecnym okresie nie zagwarantowano tym państwom jakiegokolwiek obrony w wyniku niebezpieczeństwa.

Od stycznia 2008 r. władze rosyjskie zgłaszały zastrzeżenia do powiększania NATO o Gruzję i Ukrainę. Perspektywa zmian po wyborach prezydenckich w Rosji w 2008 r. i przedwyborcze zapowiedzi D. Miedwiediewa dotyczące modernizacji rosyjskiej gospodarki, społeczeństwa i państwa spowodowały, iż większa część niemieckich elit politycznych związanych z SPD zaczęła traktować jego prezydenturę jako szansę na modernizację, demokratyzację i liberalizację Rosji. Po rosyjskich wyborach wyrażano w RFN nadzieję, iż „modernizacyjne” deklaracje Miedwiediewa będą miały przełożenie na politykę otwarcia gospodarczego i politycznego wobec Zachodu (Rahr, Meister, 2008; Rahr, 2008, s. 46–56). Jeszcze przed zaprzysiężeniem Miedwiediewa, kanclerz Merkel jako pierwszy zachodni polityk udała się z roboczą wizytą do Moskwy (8.03.2008). Minister Steinmeier był z kolei pierwszym politykiem z UE odbywającym wizytę w Jekaterynburgu po zaprzysiężeniu nowego prezydenta. 13 maja na Uniwersytecie Uralskim złożył ofertę „Partnerstwa dla modernizacji” i stwierdził, że Rosja dla Niemiec i Unii Europejskiej jest „niezbędnym partnerem przy kształtowaniu przyszłego świata. Potrzebujemy waszego kraju jako partnera dla bezpieczeństwa i stabilności Europy i daleko poza jej granicami. Potrzebujemy jedności przy kwestiach dotyczących bezpieczeństwa energetycznego, kontroli zbrojeń i walki ze światowym terroryzmem” (Franzke, 2009, s. 91–99).

Przed wyjazdem do Bukaresztu Merkel posiadała już wypracowane stanowisko. Wcześniej przebywała na obchodach urodzin 85-lecia Egona Bahra, jednego z architektów polityki wschodniej SPD W. Brandta, który

nie szczędził jej słów krytyki pod adresem polityki zagranicznej USA i NATO. Nieco później spotkała się z dowódcami Bundeswehry i otwarcie sprzeciwiła się żądaniom Stanów Zjednoczonych, uważając, że MAP automatycznie wprowadzi Ukrainę i Gruzję do paktu Północnoatlantyckiego. W jej przekonaniu ze względu na osobowość prezydenta Gruzji i jego politycznego kierownictwa w kwestii członkostwa w NATO bez szukania porozumienia się ze społeczeństwem nie można mówić o akcesji do tej organizacji (Bollmann, s. 304).

Po zakończeniu spotkania bukareszteńskiego kanclerz Merkel uznała, że spotkanie było sukcesem, gdyż doszło do otwartej wymiany zdań z Rosją i do kompromisu. Fakt, że spośród pięciu aspirantów, dwóch zaproszono do członkostwa, a pozostałym pozostawiono taką perspektywę było dla Merkel krokiem we właściwym kierunku „Jeżeli chodzi o pozostałe kraje, to zadeklarowaliśmy polityczną wolę ich przyjęcia. Jednak równocześnie jesteśmy zdania, że przyjęcie Ukrainy i Gruzji wymaga jeszcze dłuższego procesu, tak, aby wszystkie kryteria NATO zostały spełnione” (*Nato verspricht...*, 2008; *Merkel stellt...*, 2008, 2024).

Brak pośpiechu w przypadku Ukrainy i Gruzji najwyraźniej jednak miał się na krótko opłacić. Przed zakończeniem szczytu w Bukareszcie prezydent Putin oświadczył, że Rosja jest gotowa ewentualnie ponownie przystąpić do umowy o ograniczeniu zbrojeń konwencjonalnych. Nie ulega wątpliwości, że wprawdzie ani Gruzja, ani Ukraina nie otrzymały MAP, ale Rosja miała prawo założyć, iż oba kraje prędzej czy później przystąpią do NATO i należy wykorzystać istniejące zobowiązanie sojusznicze jako pretekst do destabilizacji obu państw. Niewykluczone, że wówczas kontrowersyjne oświadczenie, które nie przyczyniło się w żaden sposób do poprawy sytuacji bezpieczeństwa na Ukrainie czy w Gruzji, a zamiast tego wzmocniło determinację Rosji do przywrócenia dominacji nad przestrzenią postsowiecką.

Niemcy wobec wojny gruzińsko-rosyjskiej

W lipcu 2008 r. konflikt zbrojny poprzedziły przeprowadzone manewry wojskowe „Immediate Response-2008” we współudziale z Gruzją, zorganizowane w ramach natowskiego programu „Partnerstwo dla Pokoju”. Mniej więcej w tym samym czasie w Rosji, przy granicy z Gruzją rozpoczęły się manewry wojskowe organizowane przez Moskwę (*Kaukaz 2008*). Jednocześnie do Osetii Północnej przerzucano drogą lotniczą oddziały wojskowe

z Rosji. Kiedy Gruzja próbowała odzyskać kontrolę nad Osetią Południową, ta poprosiła Rosję o pomoc. W odpowiedzi Moskwa postawiła w stan gotowości rosyjskie oddziały stacjonujące w Osetii Południowej i potwierdziła gotowość pomocy ochotników z Abchazji i Rosji. W trakcie walk wojska rosyjskie wkroczyły do Osetii, oskarżając Gruzję o atak. Jednostki rosyjskiej 58. Armii zbliżyły się do stolicy Osetii Południowej – Cchinwali i zajęły jej przedmieścia, kolumny pancerne wkroczyły na teren Gruzji, a lotnictwo rozpoczęło bombardowanie gruzińskiego portu Poti i bazy wojskowej w Senaki. Rozpoczął się konflikt w Gruzji, a prezydent Saakaszwili ogłosił stan wojenny w kraju (Asmus, 2010).

Groźba konfliktu zbrojnego w regionie wywołała pilną presję międzynarodową na wznowienie rozmów pokojowych, ale Tbilisi, Moskwa i regiony wspierane przez Rosję pozostawały daleko od siebie w kwestii podstawowych założeń na temat wznowienia rozmów pokojowych. Rozwiązanie problemów Kosowa przez Zachód poprzez utrzymanie niepodległości tego kraju stały się atrakcyjnym modelem uzyskania podobnej niepodległości i suwerenności przez Abchazję i Południową Osetię.

W obliczu rozwijającej się tej krytycznej sytuacji Niemcy podjęły ofensywę dyplomatyczną. Od wiosny 2008 r. rozpoczęły się dyplomatyczne zabiegi Unii Europejskiej, OBWE i USA, aby rozwiązać „zamrożony konflikt”. Niemcy, zaniepokojeni ponowną eskalacją złych relacji między Gruzją a separatystyczną republiką Abchazją, od 2003 r. byli w roli koordynatora tzw. „Przyjaciół Sekretarza Generalnego ONZ ds. Gruzji”, do którego należały także Wielka Brytania, Francja, USA i Rosja. Na spotkaniu przedstawicieli „przyjaciół” w końcu czerwca w Berlinie istniała zgoda na wyjście z trudnej sytuacji zaproponowana przez niemieckiego ministra. Steinmeier opracował wieloetapowy plan pokojowy dla Abchazji. Występnie zakładało na to okres około roku, na który przewidziano działania służące budowie zaufania, obejmujące deklaracje wyrzeczenia się przemocy i powrót około 250 000 uchodźców do oderwanej od Gruzji prowincji, którzy opuścili swoje domy po krwawej wojnie o niepodległość Abchazji na początku lat 90. ubiegłego stulecia. Następnie należało naprawić zniszczenia wojenne i rozpocząć odbudowę regionu – po zgodzie Niemiec na zorganizowanie konferencji darczyńców. Dopiero w trzeciej i ostatniej fazie miała zostać poruszona najbardziej drażliwa kwestia konfliktu o uzyskanie przez Abchazję niepodległości, albo pozostania jej częścią Gruzji (Hallbach, 2008, s. 6).

Misja, którą przygotował Steinmeier do podróży do Gruzji, Abchazji i Rosji rozgrywała się w atmosferze wzrastającego napięcia, którą moż-

na było sprowadzić do prostego określenia, że Tbilisi oskarżało Rosjan, że chcą siłą anektować prorosyjski, separatystyczny region Gruzji, natomiast z kolei Moskwa podejrzewała Gruzinów, że chcą przemocą odzyskać Abchazję. Sytuacja się zaogniała i prowadziła do coraz to nowych incydentów między wojskami gruzińskimi i abchaskimi.

Na krótko przed przybyciem Steinmeiera do Tbilisi szef dyplomacji rosyjskiej Siergiej Ławrow skrytykował pośrednio niemiecki plan, zarzucając Zachodowi, że mówi o powrocie uchodźców do Abchazji, nie wiedząc, czy wszystkie strony zrezygnują z przemocy, co w obecnej sytuacji uznał za „kompletnie nierealne” (Sarljverladze, 2018, s. 145).

Perspektywy na osiągnięcie sukcesu przez Steinmeiera podczas podróży do Gruzji, Abchazji i Rosji (17–19.07) były oceniane przez niego za trudne do osiągnięcia. Trzyetapowy plan został odrzucony przez abchaskiego przywódcę separatystów Siergieja Bagapscha po spotkaniu ze Steinmeierem w mieście Gali położonym na granicy z Gruzją. Podczas spotkania z prezydentem tej nieuznawanej Republiki Abchazji Steinmeier spotkał się z wyraźnym odrzuceniem jego planu. Zamiast tego Bagapsz zażądał uzupełnienia traktatu o dwa kolejne punkty: wycofanie wojsk gruzińskich z Doliny Kodori, jedyne obszaru Abchazji kontrolowanego przez Gruzję i będącego od 2006 roku siedzibą progruzińskiego rządu republiki na uchodźstwie, oraz zawarcie wzajemnego zrzeczenia się siły. Ponadto strona gruzińska musi wypełnić wszystkie wcześniej podpisane porozumienia i przestrzegać moskiewskiego porozumienia o zawieszeniu broni. W przeciwnym razie powrót gruzińskich uchodźców jest nie do pomyślenia dla strony abchaskiej, „ponieważ doprowadziłoby to jedynie do nowej wojny”. Nie zamierzał rozmawiać o statusie Abchazji – państwa niepodległego (*Plan for Peace*, 2008).

O tym, jak nie do przyjęcia były żądania Abchazji wobec Gruzji, Steinmeier dowiedział się jednak wcześniej podczas rozmów w Tbilisi i spotkania z prezydentem Saakaszwilim w Batumi. W stolicy minister spraw zagranicznych Eka Tkeszelaszwili uznała plan z „dużym potencjałem powodzenia”, ale uznała, że najtrudniejszą rzeczą będzie przekonanie Rosji. Saakaszwili podziękował ministrowi spraw zagranicznych Niemiec za zaangażowanie, ale jednocześnie odrzucił żądania Abchazji, które on i jego rząd uważają za kolejną rosyjską prowokację. Czyniąc to, Saakaszwili ponowił oskarżenia, które formułował od lat pod adresem Moskwy. Jeszcze w zeszłym tygodniu w wywiadzie oskarżył Rosję o podżeganie do konfliktu na Kaukazie i tym samym uniemożliwianie pokoju. W ostatnich miesiącach prezydentury Putina, Rosja podjęła jednak

pierwsze kroki w celu załagodzenia trwającego od lat konfliktu z Gruzją. Dopiero wiosną tego roku stopniowo znoszono sankcje nałożone przez Kreml na Tbilisi w 2006 r. Od marca Moskwa ponownie umożliwiła bezpośrednie loty do Gruzji, a w kwietniu wznowiono bezpośrednie transakcje pocztowe i płatnicze między obydwoma krajami. Kreml obiecał także ułatwienie wydawania wiz i wymianę towarów. Jednocześnie jednak Moskwa zacieśniła stosunki gospodarcze i polityczne z Abchazją i Osetią Południową, co Tbilisi postrzegało jako prowokację (Śmigielski, 2010).

Prowadzone w dobrej atmosferze rozmowy Steinmeiera z prezydentem Miedwiediewem i ministrem Ławrowem nie przyniosły żadnego postępu. Szef rosyjskiej dyplomacji po raz kolejny potwierdził, że podpisanie traktatu o powrocie gruzińskich uchodźców do Abchazji jest teraz nierealne, ponieważ sytuacja jest niestabilna. Natomiast pożądane byłoby podpisanie traktatu o niestosowaniu siły bez żadnych warunków wstępnych. Dyplomatycznie określił niemiecki plan pokojowy jako „bardzo pomocny w poszukiwaniu kompromisów i wyjścia z kryzysu” (Wolkowa, 2024).

W obliczu rozwoju krytycznej sytuacji, Niemcy podjęły ofensywę dyplomatyczną, w pierwszej kolejności posługując się wypróbowanymi w innych konfliktach rozmowami telefonicznymi tym razem z przywódcami Rosji i Gruzji. 8 sierpnia prezydent Rosji D. Miedwiediew wezwał do podjęcia „środków zaradczych” przeciwko „gruzińskiej ofensywie militarnej” podczas spotkania Rady Bezpieczeństwa Narodowego w Moskwie. Tego samego dnia, gdy agencje prasowe doniosły o gruzińskiej obecności wojskowej w Południowej Osetii i kontrofensywy rosyjskiej, kanclerz Merkel przeprowadziła rozmowy telefoniczne z W. Putinem oraz z M. Saakaszwilim, w których wezwała obie strony konfliktu do „opanowania i umiaru” oraz do „natychmiastowego powstrzymania się od przemocy”. Zaapelowała również o polityczne rozwiązanie konfliktu. Podobnie wiele rozmów telefonicznych wykonał Steinmeier, rozmawiając z Ławrowem, Saakaszwilim i swymi kolegami z UE. Minister w internetowym wywiadzie dla tygodnika „Der Spiegel” zaapelował o natychmiastowe zaprzestanie walk i porzucenie przez strony konfliktu wojowniczej retoryki. Przekonywał, że należy odejść od „spirali wzajemnych grózb i przemocy” i apelował do obu stron, by niezwłocznie podjęły bezpośredni dialog (Koźbiał, 2018, s. 17; Żerko, 2008, s. 3).

Niemcy z dużym niepokojem obserwowały wydarzenia na Zakaukaziu, kiedy kolumny czołgów rosyjskich przemierzały Gruzję. Pod pretekstem ochrony ludności samowłańczych republik, Rosja wprowadziła

do nich swoje wojska, zajmując również część terytoriów Gruzji, z których potem się wycofała. W efekcie pięciodniowej wojny Tbilisi utraciło kontrolę nad separatystycznymi regionami. 12 sierpnia z misją dyplomatyczną do Gruzji wyruszył prezydent Polski Lech Kaczyński wraz z prezydentami Litwy Valdasem Adamkusem, Estonii Toomasem Hendrikiem Ilvesem, premierem Łotwy Ivarsem Godmanisem i prezydentem Ukrainy Wiktorem Juszczenką. W trakcie wielotysięcznej manifestacji na wiecu w Tbilisi Kaczyński był wyrazicielem solidarności Zachodu wobec zagrożenia płynącego z Moskwy i powiedział: „dziś Gruzja, jutro Ukraina, pojutrze państwa bałtyckie, a później może i czas na Polskę” (www.prezydent.pl, 2025).

W okresie francuskiej prezydencji w Radzie UE w drugiej połowie 2008 r. Niemcy zgodnie współpracowały z Francją w zagadnieniach klimatycznych, emigracji i azylu, co miało wpływ na jej udany przebieg. Posiadającego niewielkie rozeznanie w problemach kaukaskich, kierujący Unią Europejską prezydent Nicolas Sarkozy niespodziewanie podjął się mediacji, posługując się mandatem prezydencji. Kanclerz Merkel zgodziła się i lojalnie wspierała prezydenta N. Sarkozy’ego w przygotowaniu planu pokojowego podczas wojny gruzińsko-rosyjskiej w sierpniu 2008 r. Było to wynikiem jego spontanicznych politycznych ambicji, ale Merkel oddała mu pierwszeństwo w negocjacjach z Moskwą i Tbilisi i nie była zazdrosna o splendory, które spadły z tego powodu na francuskiego przywódcę i podobnie za próby przekształcenia prezydencji francuskiej – jak to ujmowała prasa – w *one-man show* (Schild, Koopmann, 2009, s. 261–281).

Wojnę pomiędzy Rosją i Gruzją oraz światowy kryzys finansowy i gospodarczy, który boleśnie dotknął strefę euro, Sarkozy uznał za wyzwanie, wymagające natychmiastowego działania. Można było mu zarzucić, że działał bez oglądania się na partnerów w Unii i NATO. Polecał na rozmowy do Moskwy bez uzgodnienia tego kroku w Brukseli. Przed światowym szczytem G20 w Waszyngtonie zorganizował własny, europejski mini-szczyt antykryzysowy, aby zmusić innych, zwłaszcza Niemcy i Wielką Brytanię, do działania. Takie spotkania nie były przewidziane w ramach UE. Kanclerz Merkel daremnie zwracała mu na to uwagę. W odpowiedzi usłyszała, że pragmatyzm i szybkość działania w potrzebie są ważniejsze niż unijne przepisy (Koszel, 2022, s. 114–118).

W Moskwie 12 sierpnia Sarkozy i Miedwiediew uzgodnili sześciopunktowy plan zakończenia wojny w Gruzji, który wyglądał następująco:

1. Zobowiązanie do niestosowania siły.

2. Trwałe zakończenie wszystkich działań wojennych.
3. Zapewnianie swobodnego dostępu dla osób niosących pomoc humanitarną.
4. Przewidywał powrót sił zbrojnych Gruzji do stałych miejsc dyslokacji.
5. Przewidywał wycofanie wojsk rosyjskich na linię sprzed rozpoczęcia działań zbrojnych. W oczekiwaniu na porozumienie międzynarodowe wojska rosyjskie podejmą tymczasowo dodatkowe środki bezpieczeństwa.
6. Otwarcie międzynarodowych dyskusji na temat sposobów zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności w Abchazji i Osetii Południowej.

Z planu Sarkozy'ego usunięto punkt dotyczący rozmów na temat przyszłego statusu Osetii Południowej. W przyjętym projekcie znajdował się niejasny punkt mówiący, że „do czasu wypracowania międzynarodowych mechanizmów rosyjskie siły pokojowe podejmą dodatkowe środki bezpieczeństwa”. Sarkozy zapewnił Gruzinów, że środki te będą dotyczyć jedynie obszarów graniczących z Osetią Południową, a nie większych części Gruzji. Jego sformułowanie, że integralność terytorialna Gruzji „jest gwarantowana przez ducha tego tekstu” było co najmniej iluzoryczne. Wprawdzie prezydent Francji doprowadził do końca „wojny pięciodniowej”, uratował być może i tysiące istnień, ale nie postawił na ostrzu noża sprawy integralności terytorialnej Gruzji (Pawlicki, 2008; *Russie et Géorgie...*, 2024).

Podczas jego podróży do Tbilisi, prezydent Saakaszwili zgodził się na przyjęty plan 6-punktowy. Jednocześnie zapewnił, że Gruzja nigdy nie pogodzi się z utratą swych terytoriów – Osetii Południowej i Abchazji. Sarkozy w tej sytuacji zamierzał przedstawić tekst porozumienia na posiedzeniu ministrów spraw zagranicznych Unii Europejskiej i później miało to stanowić podstawę dla Rady Bezpieczeństwa ONZ przy formułowaniu konkretnej rezolucji (<https://tvn24.pl/swiat/>, 2024).

Przeciągająca się zwłoka w obiecaniej przez Miedwiediewa ewakuacji wojsk rosyjskich spowodowała 15 sierpnia spotkanie Merkel w Soczi z prezydentem Rosji na temat sytuacji w Gruzji i Osetii Południowej. W chłodnej i rzeczowej dyskusji kanclerz RFN określiła działania rosyjskie za niezadowalające, domagała się wycofania wojsk rosyjskich z Gruzji i oczekiwała poszanowania integralności terytorialnej Gruzji. Prezydent Miedwiediew odpowiedział, że reakcja Moskwy była adekwatna do sytuacji. Jednocześnie dodał, że w przypadku pojawienia się zagrożenia dla jej obywateli lub wojsk, Rosja zareaguje w identyczny sposób. W dalszej części rozmowy kanclerz Niemiec zwróciła uwagę

na potrzebę zakończenia działań zbrojnych w regionie i wprowadzenie międzynarodowych wojsk pokojowych w celu utrzymania stabilizacji w regionie. W odpowiedzi prezydent Rosji stwierdził, że nie sprzeciwia się obecności sił międzynarodowych w regionie, jednocześnie dodał, że Osetyńczycy i Abchazowie ufają tylko wojskom rosyjskim. Podczas spotkania kanclerz Niemiec po raz kolejny przypomniła – odwołując się do spotkania w ramach NATO w Budapeszcie – że Gruzja, podobnie jak Ukraina, mają możliwość akcesji do NATO, jednak daty wejścia Tbilisi i Kijowa do Sojuszu Północnoatlantyckiego nie są określone. Kwestia terminu dla Gruzynów pozostawała otwartą „jeśli tego chcą, i to stanowisko pozostaje”. Podczas spotkania w Kraju Krasnodarskim Merkel naciskała na Miedwiediewa, aby w całości przyjął sześciopunktowy plan pokojowy przygotowany przez prezydenta Francji N. Sarkozy’ego. Jedną z niewielu kwestii, w których Merkel z Miedwiediewem się zgadzali, podczas spotkania w Soczi, był udział organizacji humanitarnych w regionie (*Merkel in Russia*, 2024; Wieliński, 2008).

Po opuszczeniu Moskwy, Merkel 17 sierpnia spotkała się w Tbilisi z władzami gruzińskimi. Pesymistycznie zakomunikowała, że wojska rosyjskie nie wycofają się z Gruzji tak szybko, jak miano na to nadzieję i wezwała Moskwę do przyspieszenia tego procesu. Jak zaznaczyła szefowa niemieckiego rządu, cały świat obserwuje obecnie Rosję, a wycofanie wojsk z terytorium gruzińskiego to sprawdzian jej wiarygodności. Obiecała Gruzji poparcie dla wstąpienia do NATO i zapowiedziała udział Niemiec w odbudowie tego kraju ze zniszczeń wojennych (Bannas, Ehrhardt, Schmiese, Rüb, 2008; *Merkel in Tiflis...*, 2008; *Merkel: Gruzja będzie w NATO*, 2008).

19 sierpnia w Brukseli spotkali się ministrowie spraw zagranicznych państw NATO w celu omówienia sytuacji w Gruzji. NATO ostrzegło Rosję, że sojusz nie będzie współpracował z Moskwą na takich samych zasadach jak dotychczas, jeśli nie wycofa ona swoich wojsk z terytorium Gruzji. Szefowie dyplomacji państw NATO podjęli również decyzję o powołaniu specjalnej Komisji: NATO-Gruzja (na wzór NATO-Ukraina), specjalnego forum konsultacyjnego. Spotkanie zakończyło się podpisaniem wspólnej deklaracji z konkluzją, że „musi być znalezione pokojowe i trwałe rozwiązanie konfliktu w Gruzji z poszanowaniem niepodległości, suwerenności i terytorialnej integralności Gruzji, uznanej przez międzynarodowe prawo” (*NATO: bojkot Rosji?*, 2008).

Wycofywanie wojsk rosyjskich, uzgodnione w planie pokojowym, nadal się przeciągało i doprowadziło do kryzysu w stosunkach z NATO.

W ramach protestu przeciwko ciągłej obecności rosyjskich wojsk w Gruzji, NATO podjęło decyzję o zawieszeniu dialogu w Radzie NATO-Rosja, który istniał od sześciu lat, aż do czasu wycofania rosyjskich żołnierzy. Rada Bezpieczeństwa ONZ zakończyła obrady w sprawie konfliktu gruzińskiego 19 sierpnia 2008 r. bez osiągnięcia porozumienia. Rosja, mająca prawo weta, odrzuciła francuski projekt rezolucji wzywającej do natychmiastowego wycofania wojsk rosyjskich z republiki kaukaskiej. Prezydent Miedwiediew zapewnił, że wojska rosyjskie wycofają się z centralnej części Gruzji do 22 sierpnia 2008 r., i takie wycofanie wojsk nastąpiło.

25 sierpnia rosyjska izba wyższa oraz Duma zaapelowały do Kremla o uznanie niepodległości separatystycznych regionów Abchazji i Osetii Południowej. Byłoby to naruszeniem prawa międzynarodowego. Osetia Południowa i Abchazja odłączyły się od Gruzji na początku lat 90. XX wieku, ale ich niepodległość nie została uznana na arenie międzynarodowej. Gruzja nadal uważała Osetię Południową i Abchazję za część swojego terytorium. Wówczas kanclerz Merkel i prezydent USA George W. Bush ostrzegali Miedwiediewa przed uznaniem dwóch gruzińskich regionów za niepodległe państwa. Mimo to 26 sierpnia prezydent Rosji uznał niepodległość oderwanych od Gruzji terytoriów Osetii Południowej i Abchazji, gdyż oba obszary muszą być chronione przed dalszą możliwą agresją ze strony Gruzji (*Wortlaut Wie Medwedew...*, 2008).

Kanclerz Merkel ostro skrytykowała uznanie niepodległości regionów, które odłączyły się od Gruzji. Uznała to za „absolutnie niedopuszczalne” podczas wizyty w Tallinie w Estonii. Merkel postawiła warunek dalszej współpracy UE z Rosją, jakim było przestrzeganie wspólnych wartości. Chodziło o poszanowanie praw człowieka, zasad demokratycznych i prawa międzynarodowego. Nie zamierzała zrywać dialogu z Rosją w ramach NATO. Współpraca zależeć miała jednak od stopnia uznania tych podstawowych zasad.

1 września w Brukseli zakończył się nadzwyczajny szczyt UE poświęcony konsekwencjom konfliktu na Zakaukaziu. Unijne kraje potępiły Rosję za uznanie niepodległości Abchazji i Południowej Osetii. Ustalenia szczytu odpowiadały niemieckiemu stanowisku, prezentowanemu w ostatnich dniach. Berlin był oburzony tym, że Rosja nie dotrzymała słowa i nie wycofała się całkowicie z zajętych w Gruzji terenów. Kanclerz Merkel podkreśliła w czasie szczytu jeszcze raz, że naruszenie integralności terytorialnej Gruzji jest nie do zaakceptowania. Wprawdzie w deklaracji końcowej potępiono zwłokę w wycofywaniu wojsk rosyj-

skich z Gruzji i zawieszono rozmowy na temat nowego układu o partnerstwie z Rosją, ale dało się zauważyć, że rząd niemiecki dążył do wyciszenia emocji i jak to ujął komentator tygodnika „Die Zeit” Jochen Bittner, „aby jak najszybciej pozbyć się kłopotu” (Bittner, 2008; Kohler, 2008). W samej RFN podniosły się głosy ostrzegające przed zbyt daleko idącym napiętnowaniem Rosji. W mediach cytowano idące w tym kierunku opinie byłego stratega Bundeswehry wiceadmirała Ulricha Weisslera i znanego eksperta SPD od spraw zagranicznych Gerta Weisskircha (Kaukasus-Konflikt..., 2008). Szczyt nie zdecydował więc o wprowadzeniu sankcji wobec Rosji, zabrakło determinacji niemieckiej. Jak określił to Steinmeier, Niemcy byli za werbalnym potępieniem Rosji, ale przeciwko sankcjom. Podkreślił, że bezpieczeństwo i stabilizację w Europie można osiągnąć tylko z Rosją, a nie przeciwko niej, a Europa szkodzi sama sobie, jeśli zamyka drzwi przed Rosją (Steinmeier: EU..., 2008; Dudek, 2008; Busse, Ludwig, 2008).

Wobec zaistniałych okoliczności, po szczycie Unii Europejskiej z 1 września 2008 r. Unia wysłała do Gruzji 300 osób w charakterze obserwatorów, którzy mieli monitorować wdrażanie planu prezydenta Francji. Dużą część z nich stanowili eksperci z Niemiec. Było to 44 policjantów i ekspertów pod wodzą dawnego dyplomaty Hanjorga Habera (*Europäische...*, 2008). UE była jedyną instytucją międzynarodową na miejscu. Misja Obserwacyjna Unii Europejskiej (EUMM) nieuzbrojonych obserwatorów mogła kontrolować „granice administracyjną”, głównie wzdłuż granicy administracyjnej z Osetią Południową. Początkowo OBWE wnioskowała jedynie o wysłanie dwóch obserwatorów wojskowych. Na teren objęty konfliktem przybyli oni 28 sierpnia 2008 r. Misja ta zakończyła działalność w czerwcu 2009 r. (Kosaczew, 2012).

W dniach 5–6 września ministrowie spraw zagranicznych UE jednogłośnie zaapelowali o wszczęcie międzynarodowego dochodzenia w sprawie wojny w Osetii Południowej. Konferencja w Awinionie zajęła się propozycją ministra Steinmeiera. UE ponownie wezwała Rosję do wycofania swoich wojsk i zamierzała przeprowadzić szczegółowe dochodzenie w sprawie wybuchu konfliktu zbrojnego między Rosją a Gruzją. OBWE została poproszona o zebranie „obiektywnych informacji o pochodzeniu i przyczynach” kryzysu w Gruzji. W obliczu trwającej napiętej sytuacji w Gruzji, Steinmeier – nowo koronowany kandydat SPD na kanclerza w wyborach do Bundestagu w 2009 r. – również opowiedział się za koncepcją opartą na modelu Pakt Stabilności dla Europy

Południowo-Wschodniej. Miałby on objąć cały region, w tym Armenię, Azerbejdżan i Turcję (*Treffen der Außenminister in Avignon...*, 2008).

Druga misja w Moskwie Sarkozyego zaplanowana na 8 września nie przyniosła ostatecznego wycofania wojsk rosyjskich z Gruzji. Rzecznik rosyjskiego MSZ, Andrej Nesterenko, oświadczył po przybyciu prezydenta Francji do Moskwy, że misja obserwacyjna UE tylko niepotrzebnie rozdrobniłaby międzynarodowe misje obserwacyjne, które są już prowadzone przez OBWE i ONZ (*Russland lehnt...*, 2008; Plass, 2008).

Niedawny specjalny szczyt UE oraz spotkanie ministrów spraw zagranicznych w Avignon charakteryzowały się różnicami w podejściach do wojny rosyjsko-gruzińskiej państw członkowskich UE. Jednocześnie jednak po raz kolejny okazało się, że w UE istnieją różne poglądy na temat tego, jaka powinna być reakcja członków UE do Moskwy: republiki bałtyckie, Polska, Szwecja i Wielka Brytania zamierzały nałożyć ostrzejsze sankcje na działania Rosji w Gruzji, a nawet poruszono kwestię możliwości nałożenia takich sankcji. Administracja Waszyngtonu uważała, że samo przyjęcie Gruzji i Ukrainy do UE i NATO zapewni bezpieczeństwo obu państwom i całemu regionowi. Niemcy i Francja w szczególności sprzeciwiali się strategicznym rozważaniom Amerykanów. Oba państwa – rdzeń Europy, nie chciały niepotrzebnie zrażać rosyjskich przywódców i stawiali na dialog oraz na stałą presję dyplomatyczną. Nic dziwnego, że taka postawa cieszyła się pozytywnymi ocenami w Moskwie (Ludwig, Busse, Vesper, 2008).

Pierwszy z udziałem nowego prezydenta Rosji Miedwiediewa szczyt UE–Rosja odbył się 14 listopada 2008 r. w Nicei, jeszcze podczas prezydencji francuskiej w Unii. Jakkolwiek stan wzajemnych stosunków z powodu konfliktu gruzińskiego znajdował się na nie notowanym od lat niskim poziomie, rozmowy przebiegały w atmosferze „business as usual” (Winter, 2008; Schiltz, 2008). Na szczycie UE i Rosja uzgodniły, że będą wspólnie walczyć z kryzysem finansowym i jednym głosem mówić na zbliżającym się szczycie G20. Prezydent Francji N. Sarkozy podpisał inicjatywę budowy amerykańskiej tarczy antyrakietowej, ale też i rosyjski plan rozmieszczenia rakiet „Iskander” w rejonie kaliningradzkim. Mimo braku porozumienia w kwestii uznania Osetii Południowej i Abchazji przez Rosję, UE i Rosja zdecydowały na szczycie o kontynuowaniu wstrzymanych po kryzysie gruzińsko-rosyjskim negocjacji na temat nowego porozumienia o strategicznej współpracy (*Sarkozy macht...*, 2008; *Sarkozy warnt...*, 2008; *UE i Rosja na szczycie...*, 2008; Bielecki, 2008).

W zaistniałej sytuacji niewiele oczekiwano od kolejnego szczytu Rosja–Unia Europejska, który odbył się maju 2009 r. w dalekim Chabarowsku. Do tradycyjnych problemów dzielących Moskwę i Brukselę (współpraca energetyczna, bezpieczeństwo europejskie, zniesienie wiz dla Rosjan) doszły nowe, związane z niedawnym konfliktem rosyjsko-ukraińskim dotyczącym przesyłu gazu. Kością niezgody, ale na dalekim planie pozostawały także Abchazja i Osetia Południowa, gdzie Rosjanie instalowali swoje bazy wojskowe, nie zważając na to, że Unia uznawała te regiony za prowincje Gruzji (*Frostiger Gipfel*, 2010; *EU-Russland Gipfel...*, 2009; Radziwinowicz, 2009). Dla Moskwy najważniejszym tematem rozmów była kooperacja energetyczna.

Konflikt rosyjsko-gruziński i rozpoczynająca się w początkach 2009 r. kampania wyborcza do Bundestagu odsunęły z pola widzenia dalsze kwestie związane z rozpoczęciem niemieckiej inicjatywy – programu Partnerstwa dla Modernizacji z Rosją (PdM). Temat ten powrócił podczas wizyty Steinmeiera w Moskwie w czerwcu 2009 r., ale jej bogata zewnętrzna oprawa wskazywała, że gospodarzom bardziej chodziło o wzmocnienie wyborczych szans kandydata SPD na kanclerza, aniżeli o konkretne rozmowy. Steinmeier nie próbował szukać rozwiązań dla relacji Gruzji z sąsiadami, ale wspomniał tylko ogólnie, że Niemcy i Rosja wspólnie ponoszą odpowiedzialność nie tylko za bezpieczeństwo i stabilność Europy, ale i rozwiązywanie problemów związanych z ochroną klimatu, bezpieczeństwem energetycznym i ładem na światowych rynkach finansowych. Skoncentrował się wyłącznie na rozwoju PdM. Wyliczając punkty ciężkości Partnerstwa dla Modernizacji, wymienił w pierwszej kolejności naukę i szkolnictwo, politykę energetyczną, zdrowie i demografię oraz wzmocnienie współpracy resortów sprawiedliwości. Zanonsował powstanie w Moskwie niemieckiego Domu Nauki i Innowacji (*Steinmeier in Russland...*, 2009; Bannas, 2009).

Niestabilne położenie Gruzji z sąsiadami uznane zostało przez Niemcy jako „zamrożony konflikt” i nie było to tematem rozmów z Rosjanami. Sprawy gospodarcze były głównym tematem podczas roboczej wizyty prezydenta Miedwiediewa w lipcu na zamku Schleissheim w Bawarii i krótkiego pobytu A. Merkel w Soczi w połowie sierpnia 2009 r. Dominowały kwestie współpracy w sferze energetycznej, w tym o budowie Gazociągu Północnego (Bannas, 2009).

27 września 2009 r. wybory do Bundestagu wygrała chadecja, co przy dobrym wyniku liberałów i słabym socjaldemokratów umożliwiło powrót do wypróbowanych i sprawdzonych w latach 1982–1998 rządów

CDU/CSU-FDP. Kanclerzem pozostała A. Merkel, ale nowym ministrem spraw zagranicznych został lider liberałów Guido Westerwelle. W odróżnieniu od wyrazistego w kwestiach prorosyjskich Steinmeiera nowy minister nie posiadał własnej strategii postępowania wobec Moskwy, nie znał skomplikowanych problemów kaukaskich, ale – podobnie jak kanclerz, w polityce zagranicznej akcentował prawa człowieka i praworządność oraz wysoko cenił sobie współpracę z Polską. Rzuciło się w oczy, iż w umowie koalicyjnej niemieccy politycy określili Rosję już nie jako „strategicznego”, lecz jedynie „ważnego partnera” przy przezwyciężaniu regionalnych i globalnych wyzwań. Niespójność niemieckich poglądów wyraziła się także podczas pierwszej wizyty Westerwelle na Kremlu 20 listopada 2009 r. kiedy zamiennie w rozmowach z S. Ławrowem używał terminu „ważne partnerstwo”, a natomiast już na spotkaniu z prezydentem D. Miedwiediewem – „strategiczne partnerstwo”. Rację miał krakowski historyk i politolog Erhard Cziomer pisząc, że nowa koalicja nie doprowadziła, mimo pewnych prób w ramach FDP, do poważniejszej zmiany charakteru stosunków niemiecko-rosyjskich, ponieważ szybko na stałe powrócono do starej formuły „strategicznego partnerstwa” (Cziomer, 2005, s. 218).

Lata dynamicznej współpracy pomiędzy Rosją i Niemcami w latach 2009–2012 widoczne były przez forsowanie przez Niemcy budowy PdM. W polityce bezpieczeństwa więcej czasu poświęcano problemom Nadmniestrza. Państwom Partnerstwa Wschodniego obiecano wsparcie dla europejskich ambicji, ale bez członkostwa w UE, ale co najwyżej w zakresie podpisania umów stowarzyszeniowych.

W 2012 r. wokół nowo powstałej partii opozycyjnej Gruzińskie Marzenie utworzyła się koalicja partyjna, której celem było zastąpienie coraz bardziej autokratycznego Saakaszwilego. W rzeczywistości koalicja odniosła wyraźne zwycięstwo w wyborach parlamentarnych w październiku 2012 r., a miliardier Bidzina Iwaniszwili, założyciel Gruzińskiego Marzenia objął urząd premiera. W wyborach prezydenckich w następnym roku Saakaszwili nie mógł ponownie kandydować po dwóch kadencjach, dlatego na jego następcę wybrano Giorgi Margwelaszwilego. 17 listopada odbyła się w Tbilisi inauguracja jego prezydentury, który zwyciężył w pierwszej turze wyborów prezydenckich. W mowie nowy prezydent podkreślał epokowy charakter przemian w kraju, deklarował przywiązanie do zasad demokratycznych, podkreślał przynależność Gruzji do cywilizacji zachodniej i deklarował wolę szybkiej integracji z UE i NATO oraz z położeniem nacisku na szczególnie strategiczny wymiar bilateral-

nej współpracy z USA. Nie krył w wywiadach, że odcina się od polityki poprzednika i deklarował wolę intensywnego dialogu z Rosją. Wynik wyborczy oznaczał koniec dominacji na gruzińskiej scenie politycznej Zjednoczonego Ruchu Narodowego (ZRN) oraz proeuropejskiego i proamerykańskiego prezydenta M. Saakaszwilego. Ugrupowanie Gruzkańskie Marzenie za główny cel postawiło sobie odsunięcie od władzy całej ekipy prezydenta Saakaszwilego i ZRN, którym zarzuczano zawłaszczanie państwa i rażące naruszanie standardów demokracji. GM zapowiadało, że dokona rozliczenia i ukarania winnych, odwoływało się do ogólnych haseł demokratyzacji państwa i stymulacji rozwoju społeczno-gospodarczego. GM zapewniało, że chce kontynuować prozachodnią politykę Gruzji, w tym prozachodnią transformację wewnętrzną. W przeciwieństwie do ZRN blok Iwaniszwilego sygnalizował większą otwartość na dialog i chęć poprawy relacji gruzińsko-rosyjskich (*Saakaszwili przegrał wybory...*, 2012; Strachota, 2012; 2013).

Opozycja związana z odchodzącym prezydentem Saakaszwilim niejednokrotnie oskarżała koalicję rządzącą premiera B. Iwaniszwilego o próbę zawrócenia Gruzji ze ścieżki integracji z NATO i UE. Rząd w Tbilisi nadal jednak dążył do członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim. Zdobywanie urzędu prezydenta przez przedstawiciela Gruzkańskiego Marzenia miało nie wpłynąć na to negatywnie.

W 2014 r. podczas szczytu NATO w Walii podjęto decyzję między innymi o objęciu Gruzji specjalnym wsparciem obronnym. Istotny Pakiet NATO–Gruzja (SNGP) to był zestaw środków i inicjatyw mających na celu wzmocnienie zdolności obronnych Gruzji oraz zacieśnienie współpracy i interoperacyjności w zakresie bezpieczeństwa z NATO. System SNGP obejmował wsparcie dla 13 różnych obszarów sektorów związanych z obronnością i bezpieczeństwem (*NATO-Georgia...*, 2020). Jednak te wszystkie działania były tylko formą wspierania zbliżenia Gruzji do struktur zachodnich i z całą pewnością nie zaspokajały ambicji gruzińskich zwolenników pełnej integracji z NATO.

Podczas wspomnianego wcześniej szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie 28–29 listopada 2013 r. parafowano z Mołdawią i Gruzją umowy stowarzyszeniowe (AA) wraz z umowami o pogłębionej strefie wolnego handlu (DCFTA). Przyjęty plan działania koncentrować miał się na możliwie szybkim podpisaniu i wdrażaniu AA/DCFTA z Mołdawią i Gruzją. UE i Gruzja podpisały układ stowarzyszeniowy 27 czerwca 2014 r. Obowiązywał on od 1 lipca 2016 r. Układ w kwestiach politycznych zawierał m.in. zapewnienie silniejszych podstaw dialogu politycz-

nego umożliwiającego rozwój bliskich stosunków politycznych między stronami oraz wsparcie współpracy mającej na celu pokojowe rozwiązywanie konfliktów. Niezależnie od postanowień gospodarczych ważny był zapis o popieraniu przez UE integralności terytorialnej Gruzji oraz prób rozwiązania konfliktu w okupowanych regionach separatystycznych: Abchazji i Osetii Południowej. To zaangażowanie polegać miało na współprzewodniczeniu międzynarodowym rozmowom w Genewie przez specjalnego przedstawiciela UE w regionie Kaukazu Południowego i ds. kryzysu w Gruzji oraz rozmieszczeniu misji obserwacyjnej UE w Gruzji (EUMM).

W 2016 r. kanclerz Merkel przyjechała w Berlinie premiera Gruzji Giorgio Kwirkaszwiliego i wyraziła uznanie dla Gruzji za podpisanie umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Był to gest poparcia, choć tak naprawdę RFN nie zależało na pełnej integracji zakaukaskiego państwa z UE. Podczas spotkania Merkel podkreśliła też poparcie dla integralności terytorialnej Gruzji, nawiązując tym samym do zamrożonego w 2008 r. konfliktu rosyjsko-gruzińskiego, lecz ponownie były to tylko słowa poparcia bez żadnych propozycji zmian *status quo*.

Wizyta Merkel w sierpniu 2018 r., jej pierwsza od 2008 r., była najbardziej nagłośnioną wizytą zachodniego przywódcy w Tbilisi od kilku lat. Jednak Gruzini, pragnący wsparcia Zachodu w konflikcie z Rosją, byli zaskoczeni niektórymi komentarzami Merkel. W swoim przemówieniu na Uniwersytecie Państwowym w stolicy Gruzji, Tbilisi, Merkel przyznała, że bliskość Rosji nie widzi możliwości, aby Gruzja miała zostać członkiem NATO w najbliższym czasie, tym bardziej, że trzeba uwzględnić sytuację z oderwaną Abchazją i Osetią Południową. Zaznaczyła, że nie można zaakceptować zajęcia terenów Abchazji i Osetii Południowej, jednak potrzeba czasu by wypracować odpowiednie rozwiązanie (*Merkel auf schwieriger...*, 2018; Lomsadze, 2018; *Merkel w Tbilisi...*, 2018).

Ze względu na historyczne tradycje niemiecko-gruzińskie w obszarach gospodarczych ogłoszono 2017 r. rokiem przyjaźni niemiecko-gruzińskiej, a także zainicjowaniem wielostronnej współpracy gospodarczej potwierdzone na niemiecko-gruzińskim forum gospodarczym, w którym uczestniczył premier Gruzji Kwirkaszwili oraz wiele gruzińskich firm. Przedsiębiorcy z Niemiec byli zainteresowani aktywnością gospodarczą w Gruzji. Najwięksi niemieccy inwestorzy, którzy do tej pory zainwestowali w Gruzji, to *HeidelbergCement Georgia* (cement, beton i klinkier), *ProCredit Bank Georgia*, *Caparol Georgia* (farby/lakiery, materiały budowlane), *Knauf Georgia* (gips/płyty gipsowo-kartonowe), *AE Solar*

(moduły fotowoltaiczne), *Hipp Georgia* (żywność dla niemowląt), *Henkel* (materiały budowlane), *Schuchmann Wines* (wino) i *Majorel* (rozwiązania w zakresie obsługi klienta). Napływ netto bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Gruzji wynosił średnio 1,6 mld USD rocznie od 2015 do 2019 roku przed koronawirusem. Po spadku o około połowę w 2020 r., od 2021 r. sytuacja ponownie się poprawiła. Na 2019 rok, eksport niemiecki do Gruzji był wart 468,53 mln USD. Niemcy eksportowały do tego państwa głównie: maszyny, reaktory jądrowe, kotły (87,46 mln USD), pojazdy inne niż kolejowe i tramwajowe (83,39 mln USD) i produkty farmaceutyczne (54,51 mln USD). Niemcy pozostawały szóstym największym partnerem handlowym Gruzji (po Turcji, Rosji, Chinach, Stanach Zjednoczonych i Azerbejdżanie), z udziałem 5,3% całościowego eksportu do Gruzji. Ta z kolei sprzedawała RFN najczęściej: owoce (12,2 mln USD), artykuły odzieżowe (11 mln USD) i przetwory spożywcze (8,62 mln USD). Współpraca gospodarcza niemiecko-gruzińska rozwijała się w sektorze kolejowym. W 2016 roku, narodowi operatorzy kolejowi po obu stronach – *Deutsche Bahn* i *Georgian Railways* – podpisali porozumienie dotyczące strategicznego partnerstwa na rzecz transportu kolejowego. W Gruzji działają inne instytucje, które służą zwiększonej aktywności Niemiec w tym kraju – do najważniejszych należą Niemieckie Towarzystwo Współpracy Międzynarodowej (GIZ) i Bank Rozwoju (KfW) (Wójcik, 2020; Kossorz, 2022).

Dzieje Gruzji po odzyskaniu niepodległości w 1991 r. posiadały okresy wewnętrznych problemów, ale do 2025 r. państwo to posiadało silne, niezłomne wektory w polityce zewnętrznej ukierunkowane na członkostwo w Unii Europejskiej i NATO. Polityka Niemiec wobec Gruzji ewoluowała od postawy zaangażowania we wsparcie Tbilisi w integrację ze strukturami zachodnimi do postawy bardziej wstrzemięźliwej, a nawet umiarkowanej podyktowanej głównie wspólnymi interesami Rosji i Niemiec w Europie. Wsparciu Niemiec wobec Gruzji towarzyszyły zawsze tylko ogólne deklaracje i papierowe protesty. Jednak nie były one skuteczną odpowiedzią na zbrojny konflikt, który wstrząsnął Gruzją i Europą, a który skutecznie wyegzekwowała w swoim interesie Rosja w 2008 r. Jak zauważył znawca problematyki Kaukazu Andrzej Furier, Gruzja w tym okresie została osamotniona, a klęski Gruzji w 2008 r. Zachód nie zdołał pokryć ogromną pomocą finansową przekazaną na odbudowę kraju ze zniszczeń wojennych (Furier, 2022, s. 26). Rekompensatą dla Gruzji nie mogły być kolejne wizyty w Tbilisi amerykańskich polityków: sekretarz stanu Condolizy Rice oraz wiceprezydenta Joe Bidena w 2009 roku, wy-

rażające poparcie dla Gruzji ani podpisanie Gruzji z USA Karty Strategicznego Partnerstwa. Zachód, a w szczególności Niemcy, wykazały się postawą asekurancką i kunktatorską wobec kryzysu na Zakaukaziu. Jak się wydaje dopiero brutalne rządy Putina na Kremlu od 2012 r., które doprowadziły do zastraszenia własnego społeczeństwa i agresji na Ukrainę, zmusiły Niemcy do stopniowego rozluźniania powiązań z Rosją.

Podsumowanie

W obecnej sytuacji trudno wyznaczyć jeden utrwalony wektor polityki zagranicznej Gruzji i wskazać rolę, którą w tej aktywności można by przypisać Niemcom. Pomimo wstępnie deklarowanego od 2012 roku przez Gruzińskie Marzenie proeuropejskiego kierunku w polityce zagranicznej obecnie mamy do czynienia z odejściem rządzącej partii od wartości zachodu.

Pewnym jest, że po wyborach parlamentarnych z października 2024 roku proeuropejski kierunek polityki zagranicznej Gruzji został gruntownie przeorientowany z proeuropejskiego na co najmniej eurosceptyczny. Po oświadczeniu premiera Irakli Kobachidze z 26 listopada 2024 r., że Gruzja odkłada proces akcesyjny z UE do 2028 r., w kraju ruszyła fala protestów, która trwa po dziś dzień. Rząd użył wtedy siły wobec demonstrantów, a ci wspierani byli dyplomatycznie między innymi przez Niemcy, Francję i Polskę: „Szefowie dyplomacji Polski, Francji i Niemiec potępiłi «nieproporcjonalne użycie siły» wobec pokojowych demonstrantów w Gruzji. Wyrazili też ubolewanie z powodu decyzji o niekontynuowaniu negocjacji akcesyjnych z UE. Wzywamy partię Gruzińskie Marzenie do deeskalacji napięć”, (PAP, 2024) nawoływali przywódcy Trójkąta Weimarskiego. Krytyczne stanowisko wobec wydarzeń w Gruzji zajęły też Stany Zjednoczone. Departament Stanu zadecydował o zawieszeniu strategicznego partnerstwa z Gruzją. Z kolei prezydenci Polski, Litwy, Łotwy, Estonii i Ukrainy potępiłi użycie siły wobec narodu gruzińskiego i postulowali wszczęcie śledztwa wobec fałszerstw wyborczych (Fedorowicz, 2024).

Jak do tej pory rządząca partia Gruzińskie Marzenie beznamiętnie rozprawia się z protestującymi, umacniając w kraju autorytarne rządy, między innymi poprzez wprowadzane ustawodawstwo i nakładanie na demonstrantów surowych kar za krytykę rządu. Z kolei opozycja złożona głównie z sympatyków Zjednoczonego Ruchu Narodowego jest roz-

proszona, a typowana na liderkę opozycji, była prezydent kraju Salome Zubariszwili oprócz założenia platformy sprzeciwu skupiającej oponentów wobec rządzącej partii oraz poszukiwania sojuszników wśród krajów Zachodu nie ma innego pomysłu na wytrącenie inicjatywy i działań elit politycznych Gruzjińskiego Marzenia.

Reakcją Unii Europejskiej na działania Gruzjińskiego Marzenia po wyborach było wstrzymanie środków pomocowych dla rządu (121 milionów euro) i zawieszenie spotkania na wysokim szczeblu z rządzącymi krajem. Jednocześnie finansowe wsparcie otrzymał sektor pozarządowy. Nałożono na Gruzję sankcje, które z krajów członkowskich zablokowały tylko Węgry. Inne państwa jak Niemcy czy Polska indywidualnie wprowadziły pewne sankcje. Jak zauważa Wojciech Górecki z Ośrodka Studiów Wschodnich: „obecnie ok. 200 urzędników gruzińskich – polityków GM i przedstawicieli struktur siłowych – znajduje się na obejmujących m.in. ograniczenia wizowe listach sankcyjnych poszczególnych państw (Górecki, 2025a).

Z dużym prawdopodobieństwem można założyć scenariusz, że utrzymanie dotychczasowych autorytarnych rządów Gruzjińskiego Marzenia pogłębi dystans pomiędzy Tbilisi a Brukselą i oddali perspektywę integracji Gruzji ze Wspólnotami Europejskimi. W wyniku tego możliwe jest odebranie Gruzji dotychczasowych, namacalnych osiągnięć wynikających z integracji Gruzji z UE: statusu kandydata do członkostwa, a także obowiązujących z nią umów o wolnym handlu i ruchu bezwizowym. W którym kierunku zatem będzie podążała Gruzja?

Analitik Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych Wojciech Wojtasiewicz zwraca uwagę, że po wyborach parlamentarnych z 2024 roku rząd w zakresie polityki zagranicznej nadał większe znaczenie i rangę rozbudowie współpracy regionalnej na Kaukazie Południowym, w Azji Centralnej oraz w regionie Zatoki Perskiej. Potwierdzają to spotkania w Armenii, Azerbejdżanie, Uzbekistanie, Turkmenistanie, Kazachstanie oraz w Zjednoczonych Emiratach Arabskich. W przypadku państw Kaukazu polityczne meetingi koncentrują się w głównej mierze na kwestiach bezpieczeństwa. W przypadku krajów Azji Centralnej oraz krajów z Zatoki Perskiej na sprawach gospodarczych. Ostatnio we współpracy z AD Ports Group ze Zjednoczonych Emiratów Arabskich otwarto pierwszy suchy port w Tbilisi – Dry Port, który po kilkietapowej realizacji ma obsługiwać rocznie przepływ kontenerów w ilości 286 tys. TEU, a powierzchnia magazynowa osiągnie 100 tys. m². Między suchym portem w Tbilisi a morskimi portami w Poti i Batumi zostaną uruchomio-

ne regularne połączenia kolejowe. Projekt zakłada także rozwój centrów logistycznych, w tym placów kontenerowych o rocznej przepustowości 200 tys. TEU oraz magazynów celnych o powierzchni 12,3 tys. m² (pierwszy suchy port, 2025). Działania te mogą być istotnym impulsem do rozwoju współpracy gospodarczej Gruzji z innymi państwami.

W przypadku relacji z Rosją, jak do tej pory zagadnienie uznania przez Moskwę Osetii Południowej i Abchazji po 2008 roku mocno komplikuje relacje pomiędzy Gruzją a Rosją. Czas pokaże czy wysyłane z Moskwy pozytywne sygnały o poparciu dla zmian zachodzących w Tbilisi po 2024 roku będą tylko elementem kurtuazji i gry dyplomatycznej, czy autentycznym zaproszeniem ze strony Moskwy do bliższej współpracy między Gruzją a Rosją.

Innym możliwym dla Gruzji scenariuszem w obecnym czasie jest pogłębienie współpracy z Chinami w ramach podpisanego w 2023 roku Strategicznego Partnerstwa między obu krajami, a co za tym idzie coraz większe uzależnienie gospodarcze kraju od Chin. Jak wiadomo sytuacja ta byłaby sprzeczna z priorytetami polityki zagranicznej USA i UE, które uznają Chiny za globalnego konkurenta (Wojtasiewicz, 2023a). Dla świata zachodu, Unii Europejskiej, w tym Niemiec byłby to jeszcze jeden argument, aby zawiesić kandydowanie Gruzji do członkostwa w Unii Europejskiej.

Jak pokazują wyniki ostatnich wyborów lokalnych, które odbyły się w Gruzji na początku października bieżącego roku, elity Gruzińskiego Marzenia umacniają, i to wyraźnie swoją władzę w kraju. Rządząca partia wygrała zdecydowanie wybory, dystansując opozycję. Według oficjalnych wyników, uzyskała ona w skali kraju 81,7% głosów (w Tbilisi – 70%). Drugie miejsce zajęła opozycyjna Silna Gruzja – Lelo (6,7%), a trzecie – ugrupowanie Gacharia za Gruzję (3,7%). W dniu wyborów opozycja w liczbie kilkudziesięciu tysięcy osób próbowała szturmować pałac prezydencki i dokonać rewolty. Zostali oni siłą spacyfikowani przez służby porządkowe, część osób zostało rannych, a kilkanaście aresztowano. W reakcji na to wiceprzewodnicząca Komisji Europejskiej Kaja Kallas oraz Komisarz ds. Rozszerzenia Marta Kos wyraziły zaniepokojenie przebiegiem głosowania i potępiły agresywne działania rządzących. W komunikacie napisano: „Wybory odbyły się w atmosferze tłumienia wolności słowa i prześladowań przeciwników politycznych” (Waluszko, 2025).

Aż do dnia dzisiejszego Gruzińskie Marzenie trzyma się mocno władzy i utrwała niedemokratyczne rządy w kraju, a opozycja jest praktycznie bezsilna.

Słusznie zauważa Wojciech Górecki analityk OSW – specjalista ds. Kaukazu Północnego i Południowego, że rządzące ugrupowanie jest silnie słabością podzielonej prozachodniej opozycji, pozbawionej strategii i nieumiejącej zagospodarować potencjału niezadowolenia (Górecki, 2025b).

Z kolei Wojciech Wojtasiewicz, analityk PISM przestrzegł przed możliwością zdelegalizowania partii opozycyjnych w kraju, co tylko doprowadzić może do większej konsolidacji autorytarnej władzy i sięgnięcia przez Gruzjińskie Marzenie po monopol władzy w Gruzji (Wojtasiewicz, 2025b).

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Adam Barabasz

Analiza formalna: Adam Barabasz

Metodologia: Adam Barabasz

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Adam Barabasz

Authors contributions

Conceptualization: Adam Barabasz

Formal analysis: Adam Barabasz

Methodology: Adam Barabasz

Writing – original draft, review and editing: Adam Barabasz

Bibliografia

- Asmus R. D. (2010), *Mała wojna, która wstrząsnęła światem. Gruzja, Rosja i przyszłość Zachodu*, Warszawa.
- Bannas G. (2009), *In der Politik ist ein Jahr ganz viel Zeit*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 15.08.
- Bannas G. (2009), *Zu Gast bei Freunden*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 11.06.
- Bannas G., Ehrhardt Ch., Schmiese W., Rüb M. (2008), *Georgien: Merkel befürwortet Nato-Beitritt*, „Frankfurter Rundschau”, 17.08.
- Bielecki T., *Sukces Kremla na szczycie UE–Rosja w Nicei*, 14.11.2008, <https://wyborcza.pl/7,75399,5941739,sukces-kremla-na-szczycie-ue-rosja-w-nicei.html>, 20.04, 2024.

- Bilans szczytu NATO w Bukareszcie* (2024), Deutsche Welle, 4.04, <https://www.dw.com/pl/bilans-szczytu-nato-w-bukareszcie/a-3245528>, 4.02.2024.
- Bittner J. (2008), *Wir bleiben im Gespräch*, „Die Zeit”, 1.08.
- Bundeskanzler Schröder mahnt in Georgien politische Lösung für den Kaukasus an* (2000), „Der Tagesspiegel”, <https://www.tagesspiegel.de/politik/bundeskanzler-schroder-mahnt-in-georgien-politische-losung-fur-den-kaukasus-an-668992.html>, 4.02.2024.
- Bundestagspräsident Thierse empfängt Micheil Saakaschwili, Präsident von Georgien* (2004), Pressemitteilung, 29.01, https://webarchiv.bundestag.de/archiv/2005/0420/bic/presse/2004/pz_0401291.html, 12.02.2024.
- Busse N., Ludwig M. (2008), *Die EU stellt Bedingungen für Verhandlungen mit Russland*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 02.09, <https://www.faz.net/aktuell/politik/kaukasus-sondergipfel-die-eu-stellt-bedingungen-fuer-verhandlungen-mit-russland-1700575.html>, 14.02.2024.
- Cziomer E. (2005), *Polityka zagraniczna Niemiec. Kontynuacja i zmiana po zjednoczeniu ze szczególnym uwzględnieniem polityki europejskiej i transatlantycznej*, Warszawa.
- Deutsche Außenpolitik für Georgien und den Transkaukasus – Rede von Bundesminister Dr. Kinkel in Tiflis* (2006), Bulletin nr 11, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/newsletter-und-abos/bulletin/deutsche-aussenpolitik-fuer-georgien-und-den-transkaukasus-rede-von-bundesminister-dr-kinkel-in-tiflis-805974>, 15.02.2024.
- Do Gruzji przyjechali unijni obserwatorzy* (2008), „Gazeta Wyborcza” z 30.09.
- Droht nach der „Rosenrevolution“ ein Bürgerkrieg?* (2004), 5.05.2004, Deutsche Welle, 5.05, <https://www.dw.com/de/droht-nach-der-rosenrevolution-ein-b%C3%BCrgerkrieg/a-1190446>, 12.02.2024.
- Dudek B. (2008), *„Kaukaski” szczyt UE*, Deutsche Welle, 1.09, <https://www.dw.com/pl/kaukaski-szczyt-ue/a-3608154>, 12.02.2024.
- Eckert D. (2008), *Steinmeiers Plan*, „Der Spiegel”, 26.07, <https://www.dw.com/de/steinmeier-vermittelt-im-konflikt-um-abchasien/a-3487863>, 3.02.2024.
- Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik*, Auswärtiges Amt. Bundesministerium der Verteidigung, <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Broschueren/ESVP.pdf>, 3.02.2024.
- EU-Russland Gipfel. Energie: EU und Russland streiten weiter* (2009), „Der Tagesspiegel”, 22.05.
- Fedorowicz K., *Wybory prezydenckie w Gruzji*, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wybory-prezydenckie-w-gruzji/>, 13.05.2025.
- Frankowski P. (2013), *Bezpieczeństwo regionalne, konflikty i współpraca międzynarodowa w regionie Kaukazu Południowego*, w: *Wprowadzenie do studiów wschodnioeuropejskich t. 4, Armenia, Azerbejdżan, Gruzja – przeszłość i teraźniejszość*, red. M. Korzeniowski, D. Tarasiuk, K. Latawiec, Lublin.
- Franzke J. (2009), *Russland-Politik der Großen Koalition*, „WeltTrends”, nr 67.

Frostiger Gipfel (2010), „Die Zeit”, 22.05.

„Für eine deutsch-russische Modernisierungspartnerschaft“ Rede des Außenministers Frank-Walter Steinmeier am Institut für internationale Beziehungen der Ural-Universität in Jekaterinburg, <http://weltpolitik.blogspot.com/2008/05/steinmeier-fr-eine-deutsch-russische.html>, 3.02.2024.

Furier A. (2022), *Gruzińskie starania o zbliżenie z Zachodem po 1991 roku*, „Nowa Polityka Wschodnia”, nr 4.

Garczewski K. (2017), *Republika Federalna Niemiec wobec Partnerstwa Wschodniego w kontekście niemieckiej polityki wschodniej w XXI wieku. Implikacje dla Polski*, „Rocznik Polsko-Niemiecki”, nr 25.

Georgien: *Abkommen über kulturelle Zusammenarbeit* (2021), Kooperation International, <https://www.kooperation-international.de/dokumente/abkommen-und-erklarungen/detail/info/georgien-abkommen-ueber-kulturelle-zusammenarbeit>, 4.02.2024.

Gipfelerklärung von Bucarest. Treffen des Nordatlantikrats auf Ebene der Staats- und Regierungschefs am 2–4. April 2008 in Bukarest, Ständige Vertretung der Bundesrepublik Deutschland bei der Nordatlantikvertrags-Organisation, https://web.archive.org/web/20170221202849/http://www.nato.diplo.de/Vertretung/nato/de/06/Gipfelerklaerungen/GipfelerklBukarest__Seite.html, 2.02.2024.

Górecki W. (2025a), *Konsolidacja autorytarnych i antyzachodnich rządów Gruzińskiego Marzenia*, OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-04-17/gruzja-konsolidacja-antyzachodnich-i-autorytarnych-rzadow>, 20.03.2025.

Górecki W. (2025b), *Wybory lokalne w Gruzji: domykanie systemu*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-10-06/wybory-lokalne-w-gruzji-domykanie-systemu>, 10.06.2025.

Grodzki R. (2010), *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008. Przyczyny – przebieg – skutki*, Zakrzewo.

Hallbach U. (2008), *Der Südossetien Krieg: die regionale Dimension*, w: *Der bewaffnete Konflikt um Südossetien und internationale Reaktionen*, red. H. Pleines, H. H. Schröder, Bremen.

<https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/gruzja-po-wyborach-samorzadowych-w-tbilisi-masowe-protesty-mieszkancow-nagranie/mtw13q5>, 10.10.2025.

<https://pfc24.pl/pierwszy-suchy-port-w-stolicy-gruzji-tbilisi-dry-port/>, 10.06.2025.

<https://tvn24.pl/swiat/tbilisi-nie-sprzeciwia-sie-ustaleniom-z-moskwy-ra70082-ls3714899>, 2024.

<https://www.pap.pl/aktualnosci/szefowie-dyplomacji-trojkata-weimarskiego-potapiaja-uzycie-sily-w-gruzji>, 10.10.2025.

<https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-polska-francja-i-niemcy-wydaly-oswiadczenie-w-sprawie-gruzji,nId,7871206>, 10.04.2025.

Kaukasus-Konflikt: Deutsche warnen vor neuer Isolation Russlands (2008), „Welt”, 2.09.

- Kohler B. (2008), *Kaukasus: Die EU ringt um Geschlossenheit*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 2.09.
- Kołodziejska J. (2024), *Misja Obserwacyjna Unii Europejskiej EUMM*, „Nowa Polityka Wschodnia, nr 1.
- Komplimente, Orden, Frauengeschichten* (2000), „Der Spiegel”, 31.03, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/schroeder-in-georgien-komplimente-orden-frauen-geschichten-a-71168.html>, 12.02.2024.
- Kosaczew K. (2012), *Rosja, NATO a nowa architektura bezpieczeństwa europejskiego*, w: *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, pod red. M. Domagały, K. Potockiego, P. Sieradzana, Warszawa.
- Kossorz K. (2022), *Wirtschaft in Georgien Deutschland ist Georgiens wichtigster Handelspartner in der EU*, GTAI, 17.03.2022, <https://www.gtai.de/de/trade/georgien/wirtschaftsumfeld/deutschland-ist-georgiens-wichtigster-handels-partner-in-der-eu-784184>, 4.02.2025.
- Koszel B. (2022), *O politycznej chemii i współpracy kanclerz Angeli Merkel z prezydentami Francji (2005–2010)*, „Przegląd Zachodni”, nr 3.
- Koźbiał K. (2018), *Polityka zagraniczna Niemiec wobec Gruzji, Między Wschodem a Zachodem. Kaukaz wczoraj i dziś. Łódzkie Studia Wschodoznawcze*, t. III.
- La Russie et la Géorgie d'accord sur un plan de paix, selon Sarkozy*, France 24, <https://www.france24.com/fr/20080812-russie-georgie-daccord-plan-paix-selon-sarkozy-g%>.
- Lech Kaczyński 15 lat temu w Tbilisi: dziś Gruzja, jutro Ukraina, pojutrze państwa bałtyckie, a później może i czas na Polskę*, PAP, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1607737%2Clech-kaczynski-15-lat-temu-w-tbilisi-dzis-gruzja-jutro-ukraina-pojutrze>, 30.12.2024.
- Lomsadze G. (2018), *Merkel's visit to Tbilisi leaves Georgians disappointed*, Eurasianet, 24.08, <https://eurasianet.org/merkels-visit-to-tbilisi-leaves-georgians-disappointed>, 5.02.2025.
- Ludwig M., Busse N., Vesper R. (2008), *Moskau: „Die EU hat Vernunft bewiesen“*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 3.09, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nach-dem-kaukasus-sondergipfel-moskau-die-eu-hat-vernunft-bewiesen-1700013.html>, 5.02.2024.
- Małachowska K., *Przyczyny wojny pięciodniowej i sytuacja geopolityczna Gruzji po konflikcie z Federacją Rosyjską*, <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/gsm/article/view/3001/2422>, 3.02.2024.
- Merkel auf schwieriger Mission im Kaukasus* (2018), Deutsche Welle, 3.08, <https://www.dw.com/de/merkel-auf-schwieriger-mission-im-kaukasus/a-45197825>, 8.02.2025.
- Merkel in Russia* (2024), Deutsche Welle, 15.08, <https://www.dw.com/en/merkel-medvedev-clash-over-russias-war-in-sochi-talks/a-3567243>, 4.02.2024.
- Merkel in Tiflis: Georgien wird Mitglied der Nato – eines Tages* (2008), „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 17.08.

- Merkel stellt sich beim Gipfel gegen Bush* (2008), „Die Welt”, 2.04, <https://www.welt.de/politik/article1863934/Merkel-stellt-sich-beim-Gipfel-gegen-Bush.html>, 3.02.2024.
- Merkel trifft Medwedew: Gemeinsam aus der Krise* (2009), „Frankfurter Rundschau”, 14.08.
- Merkel w Tbilisi: Nie powinniśmy obiecywać szybkiego przystąpienia Gruzji do UE i NATO* (2018), *Defence24*, 24.08, <https://defence24.pl/geopolityka/merkel-w-tbilisi-nie-powinnismy-obiczywac-szybkiego-przystapienia-gruzji-do-ue-i-nato>, 4.02.2025.
- Merkel: Gruzja będzie w NATO* (2008), „Rzeczpospolita”, 17.08.
- Mimo wojny w Gruzji Niemcy nie zmieniają polityki wobec Rosji* (2008), „Gazeta Wyborcza”, 23.08.
- Misja obserwacyjna Narodów Zjednoczonych w Gruzji*, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/articles/historia-misji-n/2021-01-203-misja-obszerwacyjna-narodow-zjednoczonych-w-gruzji/>, 17.02.2024.
- Nato verspricht Georgien und Ukraine Aufnahme in ferner Zukunft – Russland wütend* (2008), „Der Spiegel”, 3.05, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/gipfel-in-bukarest-nato-verspricht-georgien-und-ukraine-aufnahme-in-ferner-zukunft-russland-wuetend-a-545145.html>, 3.02.2024.
- NATO: bojkot Rosji?* (2008), „Wprost”, 19.08, <https://www.wprost.pl/swiat/136647/nato-bojkot-rosji.html>, 3.02.2024.
- NATO-Georgia substantial package updated following ministerial*, 3.12.2020, <https://caucasuswatch.de/en/news/nato-georgia-substantial-package-updated-following-ministerial.html>, 4.02.2024.
- Pawlicki J., *Jak Rosjanie rozegrali Nicolasa Sarkozy’ego* (2008), „Gazeta Wyborcza”, 5.09, <https://wyborcza.pl/7,76842,5662281,jak-rosjanie-rozegrali-nicolasa-sarkozy-ego.html>, 6.02.2024.
- Plan for Peace* (2008), Deutsche Welle, 7.07, <https://www.dw.com/en/german-minister-urges-peace-in-georgias-separatist-regions/a-3491714>, 3.02.2024.
- Plass Ch. (2008), *Sarkozy trifft russischen Präsidenten Medwedjew. Aufheikler Mission in Moskau*, Tagesschau, 8.09, <https://www.tagesschau.de/ausland/sarkozy-ts-128.html>, 4.02.2024.
- Półrocze Sarkozy’ego – Bilans francuskiej prezydentur w UE* (2008), Deutsche Welle, 20.12., <https://www.dw.com/pl/p%C3%B3%C5%82rocze-sarkozyego-bilans-francuskiej-prezydentur-w-ue/a-3889552>, 3.02.2024.
- Radziwinowicz W. (2009), *Trudny szczyt Rosja–UE*, „Gazeta Wyborcza”, 21.05.
- Radziwinowicz W., Kublik A. (2009), *Rosja wywiozła UE na skraj Eurazji*, „Gazeta Wyborcza”, 23.05.
- Rahr A. (2008), *Der Regierungswechsel in Russland und die Beziehungen zur EU*, „Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik”, nr 1.
- Rahr A., Meister S. (2008), *Russland unter Medwedew*, „DGAP aktuell”, nr 1, <http://www.dgap.org/midcom-serveattachmentguid-1dcfc0f3380b232f->

c0f11dcad733569e368ab75ab75/2008-01_dgapaktuell_deutsch-final.pdf, 3.02.2024.

Region im Aufbruch. Zur Entwicklungszusammenarbeit mit dem Südkaukasus (2012), Bundesministerium für wirtschaftliche Entwicklung und Zusammenarbeit, Berlin.

Russie et Géorgie acceptent avec réserve le plan de paix soutenu par l'UE (2024), „Le Monde”, 13.08, https://www.lemonde.fr/europe/article/2008/08/13/russie-et-georgie-acceptent-avec-reserve-le-plan-de-paix-francais_1083022_3214.html, 5.02.2024.

Russland lehnt EU-Beobachter für Georgien ab (2008), Tagesschau, 8.09, <https://www.tagesschau.de/ausland/sarkozy-ts-130.html>, 3.02.2024.

Saakaszwili przegrał wybory w Gruzji. Czy nowy rząd zacieśni współpracę z Rosją, „Newsweek”, 2.10.2012.

Sarkozy macht Druck auf Russland und die USA (2008), „Die Welt”, 14.11, C3%A9orgie-russie, 4.02.2024.

Sarkozy warnt vor Bush Raketenschild (2008), „Der Spiegel”, 14.11.

Sarljverladze M. (2018), *Deutschland und Südkaukasus. Georgien im Fokus deutscher Außenpolitik von 1992 bis 2012*, Köln.

Schaeffer U. (2004), *Der „Neue“ von Georgien*, Deutsche Welle, 5.01, <https://www.dw.com/de/der-neue-von-georgien/a-1072095>, 3.03.2024.

Schild J., Koopmann M. (2009), *Der „Sarkozy Moment“ – politische Führung in der EU am Beispiel der französischen französischen Ratspräsidentschaft*, „Integration”, nr 3.

Schiltz B. (2008), *Gipfel in Nizza. Russland sucht nach Georgien-Krieg Nähe zur EU*, „Die Welt”, 14.11.

Schmidt S., Hellmann G., Wolf. R. (red.) (2007), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Wiesbaden.

Staging 'Alternative Choice' for S. Ossetia (2024), <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=14030>, 4.02.2024.

Steinmeier in Russland. „Ein billiger Punkt für Putin“ (2009), „Süddeutsche Zeitung”, 10.06.

Steinmeier: EU darf Russland nicht isolieren (2008), „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 1.09.

Strachota K. (2012), *Opozycja wygrywa wybory w Gruzji*, OSW, „Tydzień na wschodzie”, 1.03, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2012-10-03/opozycja-wygrywa-wybory-w-gruzji>, 4.02.2025.

Strachota K. (2013), *Nowy prezydent Gruzji*, „Analizy OSW”, 20.11, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-20/nowy-prezydent-gruzji>, 4.02.2024.

Śmigielski R. (2010), *Znaczenie Kaukazu Południowego w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, w: *Konflikty na Kaukazie Południowym*, pod red. P. Adamczewskiego, Poznań.

- Treffen der Außenminister in Avignon. EU beschließt Untersuchung der Georgien-Krise* (2008), Tagesschau, 6.09, <https://www.tagesschau.de/multimedia/audio/audio-ts-5760.html>, 4.02.2024.
- UE i Rosja na szczycie w Nicei odbudowują relacje* (2008), „Gazeta Wyborcza”, 14.11.
- Układ o stowarzyszeniu między Unią Europejską i Europejską Współnotą Energii Atomowej oraz ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Gruzją, z drugiej strony*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=legisum:4314919>, 6.02.2025.
- Umowa o partnerstwie i współpracy między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z jednej strony, a Gruzją, z drugiej strony*, <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-ue-l-1999-205-3,67547453.html>, 17.02.2024.
- Waluszko F., <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/gruzja-po-wyborach-samorzadowych-w-tbilisi-masowe-protesty-mieszkancow-nagranie/mtw13q5>, 12.10.2025.
- Wielński B. (2008), *Angela Merkel wpada w furję*, „Gazeta Wyborcza”, 5.09, <https://wyborcza.pl/7,76842,5662815,angela-merkel-wpada-w-furie.html>, 4.02.2024.
- Winter M. (2008), *EU-Russland Gipfel. Nettigkeiten in Nizza*, „Süddeutsche Zeitung”, 14.11.
- Wojtasiewicz W. (2023a), *Międzynarodowa pozycja Gruzji pod rządami Gruzickiego Marzenia*, <https://www.pism.pl/publikacje/miedzynarodowa-pozycja-gruzji-pod-rzadami-gruzinskiego-marzenia>, 10.07.2025.
- Wojtasiewicz W. (2025b), *Wybory samorządowe nową odsłoną kryzysu w Gruzji*, <https://www.pism.pl/publikacje/wybory-samorzadowe-nowa-odslona-kryzysu-politycznego-w-gruzji>, 13.10.2025.
- Wojtasiewicz W., *Stosunki Republiki Gruzji Europejską w kontekście Partnerstwa Wschodniego*, https://www.academia.edu/24707224/Stosunki_Republiki_Gruzji_z_Uni%C4%85_Europejsk%C4%85_w_kontek%C5%9Bcie_Partnersstwa_Wschodniego_Korespondent_Wschodni_27_I_2012, 3.02.2024.
- Wolkowa I., *Steinmeier in „Freundesmission”. Deutscher Außenminister will im Streit um Abchasien vermitteln*, AG Friedensforschung, <http://www.agfriedensforschung.de/themen/Aussenpolitik/steinmeier4.html>, 4.02.2024.
- Wortlaut Wie Medwedew Südossetien und Abchasien für unabhängig erklärte* (2008), „Der Spiegel“, 26.08, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/wortlaut-wie-medwedew-suedossetien-und-abchasien-fuer-unabhaengig-erklaerte-a-574541.html>, 22.02.2024.
- Wójcik P. (2020), *Relacje niemiecko-gruzińskie na przestrzeni ostatnich lat*, Instytut Nowej Europy, 18.12, <https://ine.org.pl/niemieckie-hard-power-i-soft-power-wobec-gruzji-na-przestrzeni-lat/>, 5.03.2025.
- www.prezydent.pl, 07.2025.
- www.spiegel.de/fotostrecke/das-leben-von-eduard-schewardnadse-verhandlungen-und-attentate-fotostrecke-116672.html, 3.02.2024.

Żerko S. (sierpień 2008), *Niemcy wobec konfliktu w Gruzji*, „Przegląd Zachodni”, nr 1, <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/biuletyn-instytutu-zachodniego/nr-1-niemcy-wobec-konfliktu-w-gruzji>, 20.04, 2024.

Germany and the Russian-Georgian Conflict 2008

Summary

The main aim of this article is to examine Germany's involvement and diplomatic efforts in resolving the conflict between Georgia and Russia in 2008. The author's intention is to assess the effectiveness of Germany's actions in this conflict and to present Berlin's diplomatic successes and failures, both in its relations with Moscow and in its relations with Tbilisi and world powers. The main research hypothesis assumes that in 2008, Germany continued to prioritize multilateralism, peaceful cooperation, mediation, the defense of human rights, and adherence to international law as its main ideological stance and the canon of German foreign policy. At the same time, it tolerated Russia's aggressive actions against Georgia and other former Soviet republics. Germany's policy towards Georgia evolved from a commitment to supporting Tbilisi's integration with Western structures (EU, NATO) to a more reserved, even moderate, stance, dictated primarily by the common interests of Russia and Germany in Europe.

Key words: Georgia, Germany, Russia, European Union, NATO, Partnership for Modernization

Natalia KLEJDYSZ

DOI 10.14746/ssp.2025.2.9

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 ORCID 0000-0002-7044-8711

Wojna a emancypacja kobiet: nieoczekiwane skutki konfliktów

Streszczenie: W niniejszym artykule przeanalizowano wpływ konfliktów zbrojnych na proces przyznawania kobietom praw politycznych i społecznych. Postawiona hipoteza zakłada, że wojny, mimo swej destrukcyjnej natury, przyspieszały emancypację, zmuszając państwa do redefinicji ról płciowych. Osią narracji są prawa wyborcze, uzupełnione o kwestie związane z edukacją, pracą i pozycją społeczną kobiet. Przykłady historyczne ukazują różne ścieżki prowadzące do równouprawnienia: od Nowej Zelandii, poprzez Europę, aż po kraje Ameryki Łacińskiej, Azji i Afryki. Kluczowym katalizatorem zmian okazała się jednak dopiero I wojna światowa, kiedy kobiety masowo zaczęły zastępować mężczyzn w życiu gospodarczym i publicznym, co przełożyło się na falę reform (m.in. w Polsce, Niemczech i Austrii). Proces ten miał charakter nierównomierny: Francja i Włochy wprowadziły prawa wyborcze dopiero po II wojnie światowej, Grecja i Hiszpania powiązały je z wojnami domowymi, a Szwajcaria zwlekała aż do 1971 r. Podobne zjawiska obserwujemy poza Europą: w USA uchwalono 19. poprawkę w 1920 r., w Indiach i Japonii prawa kobiet związane były z reformami powojennymi, a w Izraelu czy Egipcie – z przemianami ustrojowymi. W Afryce emancypację przyspieszały procesy dekolonizacyjne i konflikty, a Rwanda po 1994 r. stała się przykładem znaczącej roli kobiet w polityce. W Ameryce Łacińskiej wojny i dyktatury również przyczyniły się do transformacji systemów politycznych. W rezultacie wojny, choć destabilizowały społeczeństwa, jednocześnie otwierały drogę do równouprawnienia. Emancypacja stała się nie tylko postulatem ideowym, lecz także koniecznością społeczną i polityczną.

Słowa kluczowe: równouprawnienie, feminizm, prawa kobiet, wojna

Wprowadzenie

Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy zakładającej istnienie związku przyczynowo-skutkowego między wojnami i konfliktami

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

zbrojnymi a procesem przyznawania i ewolucji praw kobiet. Kluczowym założeniem jest teza, że okresy wojenne, mimo swego destrukcyjnego charakteru, paradoksalnie tworzyły warunki sprzyjające redefinicji ról społecznych i wzrostowi aktywności kobiet w przestrzeni publicznej, co w dłuższej perspektywie mogło prowadzić do rozszerzenia ich praw. Prawa wyborcze będą stanowiły swoisty chronologiczny szkielet narracji, ale artykuł nie ogranicza się wyłącznie do nich. Zostaną również omówione inne aspekty praw kobiet, takie jak dostęp do edukacji, rynku pracy, prawa obywatelskie oraz zmiany w postrzeganiu ról płciowych w czasie i po zakończeniu konfliktów zbrojnych.

Analiza przypadków będzie skoncentrowana przede wszystkim na państwach europejskich, w których wojny światowe i konflikty wewnętrzne znacząco wpłynęły na pozycję kobiet w społeczeństwie. Nie oznacza to jednak całkowitego pominięcia innych regionów – przeciwnie, dla zobrazowania szerszego kontekstu i zarysowania różnic kulturowych oraz politycznych, w artykule znajdują się także wybrane przykłady spoza Europy. Jednym z nich, i zarazem punktem wyjścia dla dalszych rozważań, będzie Nowa Zelandia – kraj, który jako pierwszy na świecie przyznał kobietom prawa wyborcze w 1893 roku. Wyjątek ten jest podyktowany symbolicznym znaczeniem tego wydarzenia oraz jego inspirującym wpływem na ruchy sufrażystowskie w Europie i poza nią.

Artykuł ma zatem charakter historyczno-porównawczy. Poprzez zestawienie różnych przypadków w kontekście czasów kryzysu/kryzysów, postaram się ukazać wzorce i odmienności w dynamice zmian prawnych, dotyczących kobiet. Zatem analizie poddane zostaną zarówno zmiany legislacyjne, jak i społeczne uwarunkowania tych procesów, z uwzględnieniem wpływu czynników takich, jak mobilizacja kobiet do pracy i armii, propaganda wojenna, przemiany demograficzne oraz presja organizacji kobiecych.

Jednakże celem jest nie tylko potwierdzenie lub obalenie głównej hipotezy, ale również pogłębienie refleksji nad dialektyką konfliktu i postępu społecznego.

W artykule skupiono się na analizie źródeł wtórnych: literatury naukowej z zakresu historii politycznej, historii kobiet oraz studiów nad wojną i prawami obywatelskimi. Wykorzystano również elementy metodologii studiów przypadku, pozwalającej na pogłębione ujęcie wybranych procesów. Zastosowana triangulacja źródeł, obejmująca opracowania historyczne, dane statystyczne oraz dokumenty prawne, umożliwiła

weryfikację założeń i uchwycenie zależności między doświadczeniem wojny a procesem rozszerzania praw politycznych kobiet.

Symboliczny początek: Nowa Zelandia jako wyjątek i wzorzec

Zorganizowana walka kobiet o prawa polityczne, ekonomiczne i społeczne jest osiągnięciem epoki nowożytnej, której początki sięgają XVIII wieku, aczkolwiek realne rezultaty tych dążeń zaczęły być zauważalne dopiero w drugiej połowie XIX wieku. Za symboliczny moment przełomu, jak już wspomniałam, można uznać rok 1893 – datę, która nie tylko zamyka okres ponadstuletnich wysiłków ruchów kobiecych, ale również wyznacza początek nowego etapu w historii walki o równouprawnienie. Właśnie wtedy Nowa Zelandia, choć nadal formalnie będąca kolonią brytyjską, jako pierwsze państwo na świecie przyznała kobietom czynne prawo wyborcze. Co znamienne, nie uczyniły tego jeszcze ani Wielka Brytania, mimo silnych tradycji liberalnych i konstytucyjnych, ani Stany Zjednoczone, gdzie narodził się nowoczesny ruch sufrażystek i rozwijały się idee demokratyczne (Ślęczka, 1999, s. 58–59), ani też Francja – kolebka Oświecenia, w której głos Olimpii de Gouges, domagającej się równych praw dla kobiet (de Gouges, 1791), został brutalnie stłumiony¹. Wymowne jest zatem to, że przełom nie dokonał się w metropoliach idei demokratycznych, lecz na peryferiach ówczesnego świata zachodniego – w odległej i surowej Nowej Zelandii.

Przyczyny tego precedensu były złożone i do dziś stanowią przedmiot analiz historycznych oraz socjopolitycznych. Jedną z często przywoływanych interpretacji jest teza o pokojowym charakterze nowozelandzkiego ruchu sufrażystek. Kobiety nie stosowały przemocy, lecz konsekwentnie podejmowały działania oparte na legalnych formach nacisku (organizowały pokojowe manifestacje, zbierały podpisy pod petycjami (Brooks, Cooper, Law, 2003, s. 1 i n.) i prowadziły kampanie informacyjne). Ten styl działania, przeciwstawny do bardziej radykalnych metod stosowanych później, np. przez sufrażystki brytyjskie, mógł zyskać większe poparcie społeczne i nie prowokował ostrych reakcji ze strony władzy. Równie istotnym czynnikiem była pragmatyczna postawa ówczesnego rządu Nowej Zelandii, który dostrzegał polityczne korzyści, wynikają-

¹ W 1793 roku Olympe de Gouges (właściwie: Marie Gouze) została zgilotynowana na paryskim Placu Rewolucji (Bogucka, 2005, s. 202).

ce z udzielenia kobietom praw wyborczych, zarówno w kontekście wewnętrznego poparcia społecznego, jak i kreowania progresywnego wizerunku młodej kolonii na arenie międzynarodowej.

Warto również zauważyć, że nadanie kobietom praw wyborczych w 1893 roku nie było pierwszym krokiem na drodze ku równouprawnieniu. Już w 1867 roku Nowozelandki uzyskały możliwość głosowania w wyborach lokalnych (Dalziel, 1973, s. 201), co przygotowało grunt pod szersze zmiany legislacyjne. Według Doroty Stefanek-Langham, ten sukces był wynikiem splotu wielu czynników, a do najważniejszych należą: trudne, wręcz surowe warunki życia oraz sytuacja demograficzna, a konkretnie zaburzenie równowagi między liczbą mężczyzn i liczbą kobiet (Stefanek-Langham, 2023, s. 321); nowe wyzwania, wynikające z kolonizacji i nieuniknionej konfrontacji z Maorysami, nie stanowiły zachęty dla Brytyjek i tylko nieliczne decydowały się towarzyszyć mężom w tak niebezpiecznej wyprawie. Dopiero podpisanie w 1840 roku „Traktatu Waitangi”² położyło kres krwawym wojnom, które zdziesiątkowały ludność tubylczą, ale i zmniejszyły męską populację kolonistów. Surowe warunki życia w kolonii oraz niedobór kobiet względem mężczyzn powodowały, że ich obecność w społeczności była nie tylko doceniana, ale wręcz nieodzowna dla funkcjonowania lokalnych struktur. Konieczność podejmowania przez kobiety pracy zarobkowej, zarządzania gospodarstwami, a często i udziału w obronie społeczności przed zagrożeniami (w tym przed konfliktami z ludnością maoryską), wpływała na zmianę postrzegania ich roli – nie jako biernych członkiń rodziny, lecz jako pełnoprawnych obywateli.

W tym kontekście, przyznanie praw wyborczych kobietom nie było wyłącznie gestem ideologicznym, ale racjonalną odpowiedzią na potrzeby kolonialnej rzeczywistości i pozostawało w wyraźnym kontraście wobec bardziej konserwatywnego podejścia, panującego w Wielkiej Brytanii, gdzie kobiety jeszcze przez dziesięciolecia musiały toczyć batalię o swoje podstawowe prawa.

Zatem przykład Nowej Zelandii nie tyle przeczy postawionej w artykule hipotezie o związku między konfliktami a przyspieszeniem procesu przyznawania praw kobietom, co raczej stanowi jej uzupełnienie. Choć zmiana nie jest bezpośrednim skutkiem wojny na skalę znaną z XX wieku, to jednak została uwarunkowana przez konflikt z ludnością rdzenną

² Nie ma pewności, czy pod Traktatem podpisy złożyły również Maorysi. Część źródeł podaje, że kilka lub nawet kilkanaście podpisów należało do kobiet, inne z kolei zdecydowanie zaprzeczają tym twierdzeniom (patrz: Gemell, 2013, s. 39–40).

oraz społeczno-demograficzne napięcia. Wszystko to tworzyło środowisko sprzyjające przekształceniom ról płciowych i wyjściu kobiet z dotychczasowego marginesu życia politycznego.

Europa Północno-Wschodnia: reformy i rewolucje

Z kolei rewolucja rosyjska 1905 roku, choć obejmująca całe Imperium Rosyjskie, miała wyjątkowo ograniczony wpływ na sytuację prawną kobiet – przynajmniej w bezpośrednim i natychmiastowym wymiarze. Co znamienne, to nie w Rosji właściwej, lecz na jej peryferiach – w autonomicznej Finlandii – doszło do znaczącego przełomu w zakresie praw wyborczych kobiet. W tym przypadku, podobnie jak w Nowej Zelandii, zadziałała specyficzna konfiguracja czynników politycznych, społecznych i kulturowych, które nie występowały w innych częściach carskiej Rosji. Choć formalnie będąca częścią Imperium Rosyjskiego, Finlandia posiadała wówczas szeroką autonomię: miała własny parlament (Eduskunta), walutę, język urzędowy, a także odrębny system prawny³. Ta względna niezależność wynikała z historycznego dziedzictwa – przez prawie siedem wieków Finlandia była częścią Szwecji, co wywarło trwały wpływ na jej instytucje, mentalność obywatelską i kulturę polityczną.

Na tle reszty imperium Finlandia jawiła się zatem jako kraj bardziej otwarty na reformy, również takie, które dotyczyły praw kobiet, zarówno politycznych, jak i społecznych oraz edukacyjnych. Istotną rolę odegrał tutaj dominujący w kraju Kościół luterński, który mimo konserwatywnych początków, stopniowo wypracowywał idee egalitarne, w tym te dotyczące edukacji właśnie i roli kobiet w życiu społecznym (Korppi-Tommola, 2018, s. 7). Choć kobiety nie zostały dopuszczone do kapłaństwa aż do 1986 roku⁴, to jednak już dużo wcześniej wpływ luteranizmu wyrażał się w otwarciu dostępu do edukacji bez względu na płeć czy pochodzenie. Wynikało to z fundamentalnej zasady teologii protestanckiej – *sola Scriptura* – zakładającej indywidualny kontakt każdej osoby z Pismem Świętym, co z kolei wymagało umiejętności czytania i pisania, także wśród kobiet. Ostatecznie więc duchowe założenia religijne przyczyniły się do sekularyzacji systemu oświaty oraz wzrostu świadomości obywatelskiej wśród kobiet.

³ Inna rzecz, czy car dotrzymywał złożonych obietnic?

⁴ Był to ostatni luterński Kościół w Skandynawii, w którym zaaprobowano ordynację kobiet (Lavery, 2006, s. 151).

Demokratyzacja edukacji i odmiennosc kulturowa Finów, w połączeniu z ogólnorosyjskimi nastrojami antyautorytarnymi po 1905 roku, doprowadziły do istotnych reform ustrojowych. W 1906 roku Finlandia, jako pierwsze państwo w Europie i drugie na świecie (po Nowej Zelandii), przyznała kobietom prawa wyborcze – zarówno czynne, jak i bierne. Co więcej, w wyborach przeprowadzonych rok później (1907), do parlamentu weszło aż 19 kobiet, co w tamtych realiach stanowiło wydarzenie bezprecedensowe⁵.

Aczkolwiek choć z powszechnego prawa wyborczego mogły zatem korzystać osoby obojga płci, które ukończyły 24 rok życia (Lavery, 2006, s. 77), to pełne formalne niezależnienie zamężnych kobiet w Finlandii nastąpiło dopiero w latach 30. XX wieku (Lavery, 2006, s. 67).

Wszelako fiński przykład pokazuje, że zmiana sytuacji kobiet nie musiała wynikać bezpośrednio z działań wojennych, lecz mogła być efektem wielowarstwowej transformacji społeczno-politycznej, w której istotną rolę odegrała autonomia lokalna, wpływy religijne i świadomość obywatelska.

W odróżnieniu od Finlandii, na pozostałych terenach Imperium Rosyjskiego proces przyznawania kobietom praw politycznych postępował znacznie wolniej i był silnie uzależniony od wstrząsów rewolucyjnych. Dopiero w 1917 roku, w obliczu całkowitego załamania się monarchii i powstania Rządu Tymczasowego, doszło do zasadniczego przesilenia, które umożliwiło wprowadzenie nowych standardów praw obywatelskich (również dla kobiet). W tym burzliwym czasie, między upadkiem caratu a proklamowaniem Związku Radzieckiego, kobiety rosyjskie, korzystając z politycznego chaosu oraz doświadczeń organizacyjnych z wcześniejszych dekad, skutecznie walczyły o swoje prawa⁶.

Pożytkując doświadczenia Ligi Równouprawnienia Kobiet, przekształconej później (choć jeszcze w 1917 r.) w Republikański Związek Demokratycznych Organizacji Kobiety, w marcu tegoż roku zorganizowano w Sankt-Petersburgu, jeśli nie największy, to na pewno jeden z najliczniejszych protestów kobiet, a już trzy miesiące później Rząd

⁵ Wprawdzie Nowozelandki uzyskały prawa wyborcze 14 lat wcześniej, ale pierwszą parlamentarzystką w tym kraju została, dopiero w 1933 roku, Elizabeth McCombs (Brookes, 2016, s. 230).

⁶ Ruch kobiecy w Rosji narodził się już w latach 60. XIX wieku i początkowo skupiał się na edukacji – otwarciu szkół dla dziewcząt i młodych kobiet (patrz: Stites, s. 3 i n.), choć bywa, że badacze tej tematyki sięgają do lat 20. tegoż stulecia (Biniewska, 2014, s. 416).

Tymczasowy przyjął ustawę o wyborach, na mocy której prawa wyborcze uzyskały również kobiety (Пиетров-Эннекер, 2005, s. 292). Był to efekt zarówno mobilizacji społecznej, jak i zmieniającej się dynamiki władzy, w której postulaty emancypacyjne mogły znaleźć podatny grunt, zbudowany nie z ideologicznego przekonania, lecz z potrzeby uzyskania poparcia społecznego i zabezpieczenia legitymizacji nowego porządku politycznego.

Reasumując, przypadki Finlandii i Rosji pokazują różne ścieżki prowadzące do poszerzenia praw kobiet – pierwsza z nich miała charakter stopniowej, kulturowo uwarunkowanej reformy w obrębie autonomicznego systemu politycznego, druga zaś była wynikiem gwałtownego przesilenia rewolucyjnego. Obie jednak potwierdzają tezę, że okresy niestabilności politycznej i społecznej, zarówno wojny, jak i rewolucje, sprzyjają przyspieszeniu procesu postępowych zmian w zakresie praw kobiet, choć ich przebieg i charakter zależą w dużej mierze od lokalnego kontekstu historyczno-kulturowego.

Wielka Wojna jako katalizator zmian ról społecznych

Jednak stymulatorem zmian społecznych w XX wieku, również pod postacią poszerzenia praw kobiet, stała się przede wszystkim I wojna światowa. Konflikt ten zrewidował nie tylko geopolityczne granice, ale również układy społeczne i role płciowe, które do tej pory wydawały się niepodważalne. I tak, wspomniane już Nowozelandki, choć czynne prawo wyborcze uzyskały w 1893 roku, to kandydować do parlamentu mogły dopiero od 1919 roku (New Zealand Parliament, 1919) – dokładnie w momencie, gdy echo Wielkiej Wojny wymusiło zmianę optyki w zakresie praw obywatelskich i reprezentacji politycznej.

W trakcie i tuż po wojnie pełnię praw wyborczych lub prawa ograniczone otrzymały kobiety w szeregu państw europejskich – w 1917 roku mieszkanki Islandii, Holandii, Łotwy i Estonii, a w roku następnym – Polki, Litwinki, Niemki, Austriaczki oraz część Brytyjek („część”, ponieważ w Wielkiej Brytanii reformy dotyczyły początkowo wyłącznie kobiet powyżej 30. roku życia, posiadających odpowiedni status majątkowy lub wykształcenie, a pełne zrównanie z mężczyznami nastąpiło dopiero w 1928 roku⁷).

⁷ Ograniczone prawo wyborcze Brytyjki otrzymały na mocy *Women's Parliamentary Rights*. Natomiast w 1928 roku został wydany *An Act to Representation of*

W tym samym czasie prawa wyborcze przyznano Kanadyjkom, Urugwajkom oraz kobietom zamieszkującym terytoria dawnego Imperium Rosyjskiego: Azerbejdżan, Armenię i Kirgistan. Statystyki pokazują, że między 1918 a 1939 rokiem ograniczone lub pełne prawa wyborcze uzyskały kobiety w blisko 30 państwach świata, choć liczba ta różni się w zależności od metodologii uwzględniającej (lub nie) kolonie, protektoraty lub terytoria zależne.

I wojna światowa wymusiła niemalże globalną mobilizację, co prowadziło do deficytu siły roboczej w dziedzinach do tej pory zmaskulinizowanych. Zapaści gospodarczej oraz dysfunkcji systemu państwa, a nawet regionu, zapobiegły właśnie kobiety. W obliczu kryzysu ich podważane do tej pory kwalifikacje i predyspozycje okazały się nie tylko wystarczające, ale i pożądane. Kobiety zastąpiły więc mężczyzn w zakładach przemysłowych, na polach uprawnych i w służbach pomocniczych (National World War I Museum and Memorial (n.d.)). A skoro dowiodły swojej niezbędności, miały prawo oczekiwać dostępu do opiniotwórczych środowisk i decyzyjnych gremiów.

Druga fala przemian w Europie

Proces ten następował jednak z różnym natężeniem, w zależności od skali strat wojennych oraz dynamiki politycznej danego państwa. We Francji, mimo masowego zaangażowania kobiet w służbie sanitarnej i pracy w fabrykach amunicji, prawa wyborcze przyznano im dopiero w 1944 roku – jako formę uznania dla ich udziału w Résistance⁸. We Włoszech proces emancypacyjny również zyskał na intensywności dopiero po II wojnie światowej: w 1945 roku przyznano kobietom prawo wyborcze, a w 1946 po raz pierwszy mogły wziąć udział w referendum konstytucyjnym i wyborach parlamentarnych. W tym historycznym głosowaniu włoskie obywatelki przyczyniły się do zniesienia monarchii i ustanowienia republiki – co stanowiło wymowny akt współdecydowania o kształcie nowego ładu politycznego (Willson, 2010, s. 102).

W odróżnieniu od Włoch czy Francji, w Grecji emancypacja kobiet nie była bezpośrednim skutkiem ani I, ani nawet II wojny światowej. Do-

the People (Equal Franchise Act), zrównujący prawa wyborcze obywateli Wielkiej Brytanii.

⁸ Kobiety miały stanowić 12 proc. osób zaangażowanych w działalność francuskiego ruchu oporu (Andrieu, 2020, s. 8).

piero wojna domowa (1946–1949) doprowadziła do zmian, u podstaw których tkwiły znane przesłanki i powtarzająca się motywacja. Równouprawnienie kobiet i mężczyzn, identyfikowane jako postulaty lewicowe, utożsamiano z programem komunistycznej Greckiej Ludowej Armii Demokratycznej (ELAS) oraz z Demokratyczną Partią Grecji (DSE). Obie formacje, wspierane przez Greczynki, w 1949 roku zrekompensowały zaangażowanie kobiet w partyzantkę, służby medyczne oraz propagandę prawami wyborczymi dla greckich obywaterek, zamieszkających na terenach kontrolowanych przez DSE. Choć lewica przegrała konfrontację z konserwatystami, to powrót do sytuacji sprzed 1946 roku, nie był możliwy – sprawa równouprawnienia kobiet i mężczyzn weszła już na grecką „wokandę”, a w 1952 roku wszystkie Greczynki uzyskały prawa wyborcze. W 1975 roku, po siedmioletnim okresie dyktatury wojskowej, w Grecji usankcjonowano równouprawnienie kobiet i mężczyzn, a czynne i bierne prawo wyborcze Greczynek zostało potwierdzone mocą konstytucji (Hart, 1990, s. 113).

Podobne perturbacje determinowały przebieg procesu formowania się praw wyborczych hiszpańskich kobiet. Wprawdzie w 1931 roku uchwalono Konstytucję ustanawiającą równość wszystkich obywateli wobec prawa, jednak aby ziszczyć się oczekiwania kobiet, rygory stereotypu Hiszpanki – matki, żony i opiekunki domowego ogniska, podtrzymywane przez Kościół katolicki, zajmujący w tym kraju szczególnie wysoką pozycję – musiały zostać złagodzone. Mimo to przez kilka lat (1931–1939) hiszpańskie kobiety mogły poczuć się pełnoprawnymi obywatelkami Republiki (Aguado, 2005). Jednak wojna domowa i przejście władzy przez generała Franco doprowadziły nie tylko do wyhamowania zainicjowanego niedawno procesu, lecz w ogóle do zaprzepaszczenia zdobyczy Drugiej Republiki. Paradoksalnie to kobiety właśnie zostały obwinione o zwycięstwo konserwatystów w Hiszpanii, a więc również o profaszystowską dyktaturę; rzekomo przyczyniły się do tego, głosując pod dyktando sprzyjających prawicy mężów (Yusta, 2016, s. 176). Zatem przyznanie kobietom prawa wyborczego miało być błędem (sic!).

Zaangażowaniem w ruch oporu Hiszpanki starały się potwierdzić swą użyteczność i równoprawność obywatelską. I tak jak wojny (domowa i światowa) stały na drodze realizacji tego celu, to również wojny wzmocniły ich pozycję w tworzeniu nowego, po frankistowskiego porządku, który ukonstytuował się dopiero w latach 70. (czyli w tym samym czasie, gdy prawa wyborcze w wymiarze federalnym otrzyma-

ły mieszkanki Szwajcarii). Jest to zatem, mimo pewnych zastrzeżeń, kolejny przykład pozwalający pozytywnie zweryfikować sformułowaną hipotezę⁹.

Natomiast jednym z nielicznych wyjątków pozostaje przywołana powyżej Szwajcaria. Pomimo stabilności politycznej i neutralności w obu wojnach światowych, kobiety uzyskały prawa wyborcze dopiero w 1971 roku – i to jedynie na poziomie federalnym. W niektórych kantonach proces ten trwał jeszcze dłużej. W kantonie Appenzell Innerrhoden prawo do głosowania Szwajcarki uzyskały dopiero w 1990 (Musiał-Karg, 2014, s. 117). Paradoksalnie więc, w kraju o długoletniej tradycji demokratycznej, głos kobiet w polityce pojawił się najpóźniej. Zatem byłoby błędem traktowanie demokracji instytucjonalnej jako naturalnego i niezbędnego otoczenia zmian w sferze uniwersalnych, bo abstrahujących od płci, praw wyborczych (Studder, 2003).

Tym bardziej podkreśla to znaczenie wojny jako czynnika przyspieszającego zmiany społeczne – tam, gdzie kryzys nie wymusił redefinicji ról społecznych, proces emancypacji przebiegał znacznie wolniej.

Zatem ogólna tendencja jest wyraźna: wojna – jako zjawisko kryzysowe – destabilizuje struktury społeczne, ale jednocześnie otwiera przestrzeń dla zmian, które w czasie pokoju byłyby trudniejsze do wdrożenia. W wielu przypadkach zaangażowanie kobiet w działania wojenne stało się kartą przetargową w walce o prawa polityczne i obywatelskie. Choć nie zawsze zmiany te następowały od razu i niekiedy były później cofane, to jednak bezprecedensowe doświadczenie wojny czyniło dalsze ignorowanie roli kobiet w życiu publicznym trudnym do uzasadnienia. Tym samym, analiza wpływu konfliktów zbrojnych, zwłaszcza I wojny światowej, potwierdza hipotezę o ich roli jako katalizatorów zmian w zakresie praw kobiet.

Perspektywa globalna: konflikty i emancypacja poza Europą

Refleksja nad zależnością między doświadczeniem wojny a przyspieszeniem procesu równouprawnienia kobiet nie ogranicza się wyłącznie do państw europejskich. Abstrahując od Nowej Zelandii, od której rozpoczęłam moją opowieść, uwagę zwracają również Stany Zjednoczone,

⁹ Dopiero konstytucja z 1978 roku zagwarantowała kobietom rzeczywiste i trwałe równouprawnienie.

państwa Bliskiego Wschodu, Azji czy Ameryki Łacińskiej, gdzie proces przyznawania praw politycznych kobietom był równie silnie powiązany z sytuacjami kryzysowymi, konfliktami zbrojnymi i restrukturyzacją systemów politycznych.

W Stanach Zjednoczonych, pomimo prężnego ruchu sufrażystek, działającego już od drugiej połowy XIX wieku, to właśnie udział kobiet w wysiłku wojennym podczas I wojny światowej znacząco przyczynił się do uchwalenia 19. poprawki do Konstytucji w 1920 roku, która zagwarantowała obywatelkom prawa wyborcze na szczeblu federalnym. Kobiety pracujące w przemyśle zbrojeniowym, służbach pomocniczych i organizacjach charytatywnych zyskały społeczne uznanie i wykorzystały ten moment do wzmocnienia argumentacji na rzecz równości obywatelskiej (Flexner, Fitzpatrick, 1996, s. x).

Przykłady bliskowschodnie są zróżnicowane i silnie uzależnione od kontekstu politycznego oraz ideologicznego. W Egipcie kobiety zaczęły aktywnie uczestniczyć w życiu publicznym po rewolucji 1919 roku, protestując przeciwko brytyjskiemu panowaniu, co doprowadziło do uzyskania ograniczonych praw obywatelskich już w latach 20. XX wieku, a pełnych praw wyborczych w 1956 roku, po przewrocie wojskowym i ogłoszeniu republiki (Kamal, 2015, s. 152). W Palestynie oraz Iraku debaty o roli kobiet w polityce toczyły się równoległe z walką o niepodległość i redefinicję struktur społecznych, często napotykać na przeszkody, wynikające z religijno-patriarchalnych uwarunkowań. Natomiast szczególnym przypadkiem jest Izrael: kobiety żydowskie uzyskały prawa wyborcze już w 1948 roku, co było po części efektem egalitarnych tendencji syjonistycznych (Rosenberg-Friedman) oraz wcześniejszego zaangażowania w zbrojny opór i działalność organizacyjną (patrz: Pogońska-Pol, 2018, s. 200).

W Azji sytuacja kształtowała się w podobny sposób. W Japonii, po II wojnie światowej i okupacji amerykańskiej, kobiety uzyskały prawa wyborcze w 1945 roku. Reforma ta została wymuszona przez aliantów, którzy przeprowadzili demokratyzację kraju. Chiny formalnie zagwarantowały prawa wyborcze kobietom już w 1947 roku (podczas rządów Kuomintangu), a system ten został utrzymany po ustanowieniu Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku, gdzie równość płci stała się częścią oficjalnej retoryki ideologicznej¹⁰. W Indiach zaś, choć ruch sufrażystek

¹⁰ Gail Hershat, powołując się na Louise'a Edwardsa, stwierdza, że udział Chinek w wysiłku wojennym „pomógł wzmocnić pozycję patriotyczną tych kobiet, zaangażował więcej kobiet z klasy średniej w pomoc społeczną związaną z wojną

istniał od lat 20. XX stulecia, to dopiero uzyskanie niepodległości w 1947 roku oraz uchwalenie konstytucji w 1950 roku przyniosło kobietom pełnię praw obywatelskich. Warto również wspomnieć o Afganistanie, który w 1919 roku, w wyniku tzw. Trzeciej wojny anglo-afgańskiej, uzyskał niepodległość. Król Amanullah Chan, w ramach wielkiego projektu modernizacyjnego, przygotował również program reform adresowanych do kobiet¹¹. Ich realizacja, obejmująca również praktykę praw wyborczych, została zaniechana po abdykacji monarchy, a dalszy los Afganek był w pełni uzależniony od bieżącego reżimu (Rosales, 2025, s. 19).

W krajach afrykańskich proces równouprawnienia kobiet był nierozwalnie związany z dekolonizacją. Po odzyskaniu niepodległości wiele państw, takich jak Ghana, Nigeria, Tanzania czy Senegal, przyznało kobietom prawa wyborcze jako część szerszej reformy obywatelskiej. Jednak szczególnie wyrazistym przypadkiem ukazującym związek między wojną a emancypacją kobiet jest Rwanda. Po ludobójstwie z 1994 roku i zapaści instytucji państwowych, kobiety odegrały kluczową rolę w odbudowie struktur społecznych i politycznych. Proces ten doprowadził do historycznej zmiany: obecnie Rwanda jest światowym liderem pod względem udziału kobiet w parlamencie (ponad 60%), co uznaje się za bezpośredni skutek transformacji po wojnie (Uwineza, Pearson, 2009).

Również w Ameryce Łacińskiej można dostrzec analogiczne zależności. W Paragwaju, po wyniszczającej wojnie z Trójpzymierzem (1864–1870)¹², która doprowadziła do śmierci większości męskiej populacji, kobiety siłą rzeczy musiały przejąć kontrolę nad funkcjonowaniem społeczeństwa. Choć formalne prawa wyborcze przyznano im dopiero w 1961 roku, to proces ten był długo przygotowywany przez społeczne zmiany wywołane skutkami konfliktu (Yan, 2020, s. 7 i n.). W innych państwach regionu, jak Argentyna, Meksyk czy Brazylia, kobiety uzyskiwały prawa w efekcie połączenia lokalnych ruchów feministycznych z transformacjami ustrojowymi oraz kryzysami politycznymi, niekiedy wywołanymi wojną domową lub wojskową dyktaturą.

i przyciągnął młodsze kobiety do feminizmu” (Hershatter, 2007, s. 94; Edwards, 1999).

¹¹ Proces ten był niestabilny i w kolejnych dekadach często cofany (Sultan Barakat, Wardell, 2001).

¹² Mowa o wojnie Paragwaju z Brazylią, Argentyną i Urugwajem. Porozumienie tych trzech państw nazwane zostało właśnie Trójpzymierzem (Triple Alianza) (Patrz: Whigham, 2018).

Zatem również poza Europą istnieje wyraźna zależność między destrukcją wojny a akceleracją procesu emancypacji kobiet. Konflikty zbrojne destabilizują dotychczasowy porządek społeczny i wymuszają redystrybucję ról, co czyni przestrzeń polityczną bardziej otwartą na postulaty równouprawnienia. Choć nie zawsze prowadzi to do trwałej zmiany, jak pokazują choćby przypadki Afganistanu czy Iraku, to jednak fakt, że kobiety odgrywają kluczowe role w sytuacjach ekstremalnych, znacząco wpływa na ich postrzeganie jako pełnoprawnych aktorek życia obywatelskiego. Równouprawnienie staje się zatem nie tylko postulatem moralnym, ale i pragmatyczną koniecznością w procesie odbudowy państwa i społeczeństwa po kryzysie.

Wnioski

Historia przyznawania kobietom praw wyborczych ukazuje złożony splot czynników kulturowych, politycznych, religijnych i społecznych. Mimo różnorodności kontekstów geopolitycznych, jedno zjawisko pozostaje wspólne dla wielu przypadków: **emancypacja polityczna kobiet często przyspieszała w wyniku kryzysów systemowych i wojen**, które przełamywały dotychczasowy ład społeczny i redefiniowały role płciowe.

Konflikty zbrojne, zarówno międzynarodowe, jak i wewnętrzne, wymuszały społeczną mobilizację, która prowadziła do tymczasowego rozluźnienia tradycyjnych podziałów ról płciowych. To doświadczenie stawało się punktem wyjścia dla dalszych roszczeń politycznych kobiet. Jednak kluczową rolę odgrywały również: struktura instytucjonalna (autonomia polityczna, system parlamentarny), kultura religijna (np. protestancka otwartość na edukację), poziom edukacji i wcześniejsza aktywizacja kobiet, bowiem w wielu przypadkach przyznanie kobietom praw wyborczych nie było wyłącznie wyrazem uznania moralnego postulatu, lecz także konsekwencją ich realnego udziału w działaniach ratunkowych, oporze i odbudowie państwa. Kobiety stały się nieodzownymi uczestniczkami życia publicznego. Angażując się w działania obywatelskie w czasach skrajnych, skutecznie zakwestionowały definicję obywatelstwa jako domeny mężczyzn. W konsekwencji nowoczesne państwa demokratyczne musiały na nowo przemyśleć fundamenty swojej legitymizacji.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Natalia Klejdysz

Analiza formalna: Natalia Klejdysz

Metodologia: Natalia Klejdysz

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Natalia Klejdysz

Authors contributions

Conceptualization: Natalia Klejdysz

Formal analysis: Natalia Klejdysz

Methodology: Natalia Klejdysz

Writing – original draft, review and editing: Natalia Klejdysz

Bibliografia

- Aguado A. (2005), *Entre lo público y lo privado: sufragio y divorcio en la Segunda República*, „Ayer”, 60(4), ss. 105–134.
- Andrieu C. (2020), *Women in the French Resistance*, “French Politics, Culture & Society”, 18(1), ss. 13–27, <https://sciencespo.hal.science/hal-03618407v1/file/2000-andrieu-women-in-the-french-resistance-vauteur.pdf>.
- Biniewska J. (2014), *Narodziny i rozwój ruchu emancypacyjnego w Rosji*, „Politeja”, 6(32), ss. 413–429.
- Bogucka M. (2005), *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy. Od antyku po wiek XXI*, Trio, Warszawa.
- Brookes B. (2016), *A History of New Zealand Women*, Bridget Williams Books, Wellington, https://www.google.pl/books/edition/A_History_of_New_Zealand_Women/3LOIDQAAQBAJ?hl=pl&gbpv=1.
- Brooks B., Cooper A., Law R. (red.) (2003), *Sites of Gender: Women, Men and Modernity in Southern Dunedin 1890–1939*, Auckland University Press, Auckland, https://www.google.pl/books/edition/Sites_of_Gender/TWtaQYnxioQC?hl=pl&gbpv=1.
- Claire A. (2020), *Women in the French Resistance*, “French Politics, Culture & Society”, 18(1), ss. 13–27, <https://sciencespo.hal.science/hal-03618407v1/file/2000-andrieu-women-in-the-french-resistance-vauteur.pdf>.

- Dalziel R. (1973), *Women's Suffrage in New Zealand by Patricia Grimshaw (review)*, "New Zealand Journal of History", 7(2), ss. 201–202.
- Edwards L. (2007), *From Gender Equality to Gender Difference: Feminist Campaigns for Quotas for Women in Politics*, "Twentieth-Century China", 24(2), ss. 69–105.
- Flexner L., Fitzpatrick E. (1996), *Century of Struggle: The Woman's Rights Movement in the United States*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, <https://books.google.com.cy/books?id=VjEw6ZnVm1EC>.
- Gemell M. (2013), *A History of Marginalisation: Maori Women*, Master's thesis, Victoria University of Wellington, https://openaccess.wgtn.ac.nz/articles/thesis/A_History_of_Marginalisation_Maori_Women/17005966/1/files/31459120.pdf.
- Gouges O. de (1791), *Prawa kobiet*, <https://web.archive.org/web/20041011032318/http://www.pinn.net/~sunshine/book-sum/gouges.html>.
- Hart J. (1990), *Women in Greek Society*, w: *Background to Contemporary Greece*, red. M. Sarafis, E. Martin, The Merlin Press, London, ss. 93–121, https://www.google.pl/books/edition/Background_to_Contemporary_Greece/ZCSzc6em25gC?hl=pl&gbpv=1.
- Hershatter G. (2007), *Women in China's Long Twentieth Century*, University of California Press, Berkeley, <https://share.google/11p4AP3MxpeEsEMBa>.
- Kamal H. (2015), *Inserting women's rights in the Egyptian constitution: personal reflections*, "Journal for Cultural Research", 19(2), ss. 150–161.
- Korppi-Tommola A. (2018), *Women's Role in Finnish Democracy Building: The Finnish Experience*, Ministry for Foreign Affairs of Finland, Helsinki.
- Lavery J. (2006), *The History of Finland*, Greenwood Press, Westport, CT.
- Musiał-Karg M. (2014), *Demokracja bezpośrednia a wprowadzenie praw wyborczych dla kobiet – przykład Szwajcarii*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 4, ss. 113–131.
- National WWI Museum and Memorial (n.d.), *Women in WWI. Learn about the Participation of Women in the War*, <https://theworldwar.org/learn/women>.
- New Zealand Parliament (1919), *An Act to amend the Law with respect to the Capacity of Women to sit in Parliament*, "Women's Parliamentary Rights", No 16, https://www.nzlii.org/nz/legis/hist_act/wpra191910gv1919n16391.pdf.
- Pogońska-Pol M. (2018), *Kobieta w izraelskiej armii – trudy codzienności*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”, 102, ss. 199–212.
- Rosenberg-Friedman L. (n.d.), *Religious Zionist Movements in Palestine*, "Jewish Women's Archive", <https://jwa.org/encyclopedia/article/religious-zionist-movements-in-palestine>.
- Rosales D. M. (2025), *A Historical Comparison: Women's Rights in Afghanistan*, <https://www.jstor.org/stable/community.39606425>.

- Stefanek-Langham D. (2023), *Women's Suffrage Movement in New Zealand: Social, Cultural and Gender Perspectives (1840–1893)*, Wydział Filologiczny UMCS, Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa UMCS, Lublin, https://archive.org/details/dlibra.umcs.lublin.pl.D._Stefanek-Langham_-_rozprawa_doktorska_47389.
- Stites R. (1978), *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860–1930*, Princeton University Press, Princeton, https://www.google.pl/books/edition/The_Women_s_Liberation_Movement_in_Russi/OfwqEAAAQBAJ?hl=pl&gbpv=1.
- Studer B. (2003), *Universal Suffrage and Direct Democracy: The Swiss Case, 1848–1990*, w: *Political and Historical Encyclopedia of Women*, red. C. Fauré, Routledge, New York, ss. 687–703, DOI: 10.25595/403.
- Sultan Barakat and Wardell G. (2001), *Capitalizing on Capacities of Afghan Women: Women's Role in Afghanistan's Reconstruction and Development*, Crisis Response and Reconstruction Working Paper no. 4, UN, Geneva.
- Ślęczka K. (1999), *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*, Książnica, Katowice.
- UK Parliament (1918), *Representation of the People Act*, Ch. 64, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/birmingham-and-the-equal-franchise/1918-representation-of-the-people-act/>.
- UK Parliament (1928), *Representation of the People (Equal Franchise) Act*, Ch. 12, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/birmingham-and-the-equal-franchise/1928-equal-franchise-act/>.
- Uwineza P., Pearson E. (2009), *Sustaining Women's Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics*, The Institute for Inclusive Security, Washington, DC.
- Whigham T. L. (2018), *The Paraguayan War: Causes and Early Conduct*, University of Calgary Press, Calgary, <https://share.google/jWio0Qw0v7D7j4Nk7>.
- Willson P. (2010), *Women in Twentieth-Century Italy*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Yan M. (2020), *“Conciudadanas”: The Book of Gold, Women, and Politics in Paraguay, 1864–1870*, Senior thesis, Columbia University, https://sites.asit.columbia.edu/wp-content/uploads/sites/29/2020/05/Yan-Michelle_SNR-The-sis_web.pdf.
- Yusta M. (2016), *The Strained Courtship between Antifascism and Feminism: From the Women's World Committee (1934) to the Women's International Democratic Federation (1945)*, w: *Rethinking Antifascism: History, Memory and Politics, 1922 to the Present*, red. H. Garcia, Berghahn Books, New York, ss. 167–187.
- Пиетров-Эннker Б. (2005), *Новые люди России. Развитие женского движения от истоков до Октябрьской*, Москва.

War and Women's Emancipation: Unexpected Consequences of Conflict

Summary

This article analyzes the impact of armed conflicts on the process of granting women political and social rights. The hypothesis assumes that wars, despite their destructive nature, accelerated emancipation by forcing states to redefine gender roles. The narrative focuses on suffrage, complemented by issues related to education, work, and women's social position. Historical examples reveal different paths toward equality: from New Zealand, through Europe, to Latin America, Asia, and Africa. The true catalyst of change, however, was World War I, when women massively replaced men in economic and public life, leading to a wave of reforms (e.g., in Poland, Germany, and Austria). Progress was uneven: France and Italy introduced suffrage only after World War II, Greece and Spain tied it to civil wars, and Switzerland delayed until 1971. Similar dynamics occurred outside Europe: the United States adopted the 19th Amendment in 1920; in India and Japan, women's rights were tied to postwar reforms; while in Israel and Egypt they were linked to broader political transformations. In Africa, decolonization and conflicts accelerated emancipation, with Rwanda after 1994 becoming an example of women's dominant role in politics. In Latin America, wars and dictatorships also contributed to systemic transformations. Thus, although wars destabilized societies, they simultaneously opened the way to equality. Emancipation became not only an ideological demand but also a social and political necessity.

Key words: equality, feminism, women's rights, war

Maria ROŻNOWSKA

DOI 10.14746/ssp.2025.2.10

Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

 ORCID: 0000-0001-7863-8707

Konstrukcja dóbr osobistych i kształtowanie „nowych” dóbr osobistych w kontekście doktryny praw człowieka

Streszczenie: Publikacja przedstawia zjawisko kształtowania „nowych” dóbr osobistych w kontekście doktryny praw człowieka. Przeprowadzone w artykule rozważania rozpoczęto od przedstawienia pojęcia oraz sposobu regulacji dóbr osobistych w prawie polskim, następnie omówiono relację pomiędzy prawami człowieka a ochroną dóbr osobistych oraz cztery współczesne tendencje w kształtowaniu „nowych” dóbr osobistych – są nimi w szczególności: coraz bardziej intensywna ochrona indywidualności jednostki, kształtowanie „nowych” dóbr osobistych chroniących relacje, a ponadto „nowych” dóbr osobistych będących konsekwencją rozwoju nauki i technologii oraz gospodarki rynkowej – rozważyć przy tym należy, czy są to rzeczywiście nowe dobra osobiste, a nie jedynie naruszania dóbr osobistych już uznanych w doktrynie oraz w judykaturze. Rozważania kończy omówienie obserwowanego współcześnie zjawiska w postaci prób traktowania interesów chronionych uprawnieniami publicznoprawnymi, a także interesów jednostki związanych z zaspokajaniem potrzeb cywilizacyjnych jako „nowych” dóbr osobistych.

Słowa kluczowe: dobra osobiste, katalog dóbr osobistych, prawa człowieka

I. Zagadnienia wstępne – pojęcie oraz sposób regulacji dóbr osobistych w prawie polskim

Dobra osobiste” to termin z zakresu polskiego języka prawnego oraz prawniczego, nieposiadający jednak legalnej definicji. W polskiej doktrynie dobra osobiste rozumiane są natomiast jako „niemajątkowe wartości, jakie dla każdego człowieka przedstawiają: jego fizyczna i psychiczna integralność oraz przejawy jego twórczej działalności” (Pano-

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

wicz-Lipska, 1975, s. 29), „określone wartości związane z osobą ludzką obejmujące życie, zdrowie, nietykalność i integralność fizyczną i psychiczną, cześć i wolność, niektóre wytwory jego intelektu i sfery wyłączności, umożliwiające mu samorealizację (np. prywatność, tajemnica korespondencji). Dobra osobiste są wartościami niemajątkowymi ściśle związanymi z osobowością człowieka” (Pazdan, 2012, s. 1269). Maksymilian Pazdan dokonał ponadto zestawienia powołanych niżej, sformułowanych w polskiej doktrynie definicji terminu „dobro osobiste” (por. ibidem, s. 1233–1234. Ocena trafności ww. definicji wykracza poza tematykę tej publikacji). W literaturze prawniczej wyrażony został także pogląd, iż „wspólną charakterystyczną cechą wszelkich dóbr osobistych są indywidualne wartości świata uczuć, stanu życia psychicznego człowieka” (Grzybowski, 1957, s. 78). Za konieczny element pojęcia „dobro osobiste” często uznawana jest ponadto w doktrynie okoliczność, iż wartości będące dobrami osobistymi znajdują powszechne uznanie w społeczeństwie (Machnikowski, 2023, s. 60; Szpunar, 1979, s. 106; Cisek, 1989, s. 39) oraz w systemie prawnym (Cisek, 1989, s. 39; Radwański, Olejniczak, 2023, s. 170).

Dobra osobiste chronione są zgodnie z przeważającym w doktrynie i orzecznictwie poglądem prawami osobistymi – są to prawa podmiotowe bezwzględne, czyli skuteczne względem wszystkich (*erga omnes*), nieodłącznie związane z podmiotem prawa osobistego, a zatem razem z nim powstające oraz wygasające. Prawa osobiste nie mogą przechodzić na inne podmioty – są nieprzenoszalne, a więc również niedziedziczne, niekiedy możliwa jest natomiast zgoda dysponenta danego dobra osobistego na wkroczenie w dobro osobiste, a także na zawarcie z dysponentem danego dobra osobistego umowy dotyczącej dobra osobistego. W polskiej nauce prawa sformułowana została ponadto alternatywna koncepcja ochrony dóbr osobistych, która określana jest w doktrynie terminem „ochrona instytucjonalna”. Autor tej koncepcji Bogusław Gawlik stoi na stanowisku, iż ochrona dóbr osobistych jest realizowana „nie przez przyznanie praw podmiotowych względem poszczególnych atrybutów osoby, lecz przez ustanowienie norm postępowania, regulujących konflikty wartości i interesów we wzajemnych oddziaływaniach społecznych” (Gawlik, 1985, s. 139).

Prawa osobiste mają według dominującego w doktrynie i orzecznictwie poglądu charakter niemajątkowy. Nasilające się współcześnie zjawisko komercjalizacji dóbr osobistych powoduje jednak, iż coraz częściej w doktrynie kwestionowana jest nieprzenoszalność oraz niemajątkowy

charakter praw osobistych (por. np. Sieńczyło-Chlabicz, 2013, s. 449, która wyraża opinię, że prawa osobiste posiadają „w pewnym zakresie charakter majątkowy”, a komercjalizacja dóbr osobistych prowadzi do wyodrębnienia majątkowych aspektów praw osobistych – por. ibidem, s. 471).

Art. 23 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny¹ zawiera otwarty katalog dóbr osobistych, stanowiąc, iż „dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach”. Szczególnym rodzajem dóbr osobistych są, zgodnie z przeważającym w doktrynie i orzecznictwie poglądem, autorskie dobra osobiste. Niektórzy przedstawiciele doktryny uważają je jednak za odrębną kategorię dóbr osobistych (w szczególności Wojciechowska, 1994, s. 371–391; por. szerzej na ten temat: Giesen, Wojnicka, 2017, s. 313–317), a także dobra osobiste twórców dóbr niematerialnych chronione w ustawie z dnia 30 czerwca 2000 roku Prawo własności przemysłowej².

II. Relacja pomiędzy prawami człowieka a ochroną dóbr osobistych

Początkowo wartości będące częścią konstrukcji, jaką są dobra osobiste, chronione były na gruncie prawa karnego, cywilistyczna ochrona ww. wartości rozwinęła się natomiast w XX wieku. Współcześnie obserwować można natomiast tendencję do obejmowania ochroną niektórych wartości będących częścią konstrukcji dóbr osobistych w oparciu o prawo administracyjne – przykładami ww. tendencji jest ochrona niektórych aspektów prywatności poprzez ochronę danych osobowych (por. ustawa z dnia 10 maja 2018 roku o ochronie danych osobowych³ oraz Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE), 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 roku w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia Dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie

¹ Tekst jednolity: Dz. U. 2025 poz. 1071, dalej jako k.c.

² Tekst jednolity: Dz. U. 2023, poz. 1170.

³ Tekst jednolity: Dz. U. 2019, poz. 1781.

o ochronie danych⁴)). Niektóre dobra osobiste osób zwracających się o udzielenie świadczeń zdrowotnych lub korzystających z ww. świadczeń udzielanych przez podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych lub osobę wykonującą zawód medyczny chronione są natomiast jako prawa pacjenta (por. ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta⁵). Wspomnieć ponadto należy o ochronie dóbr osobistych w kontekście działalności mediów, którą reguluje ustawa z dnia 26 stycznia 1984 roku Prawo prasowe⁶.

Wartości będące częścią konstrukcji, jaką są dobra osobiste, chronione są także przez uregulowania wyższego rzędu niż Kodeks cywilny – jest to Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (por. ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (dalej jako Konstytucja RP)⁷) – w szczególności, na gruncie prawa polskiego ochrona praw człowieka zagwarantowana została w rozdziale II Konstytucji RP zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”) oraz akty prawne gwarantujące ochronę praw człowieka na szczeblu międzynarodowym. Wskazując najważniejsze źródła prawne gwarantujące prawa człowieka, wspomnieć należy o przyjętej w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Ww. Deklaracja nie ma charakteru normatywnego, lecz, jak wskazuje jej preambuła, Deklaracja jest wskazówką do nauczania i wychowania kolejnych pokoleń (Kozuch, 2020, s. 21). Na szczeblu międzynarodowym prawa człowieka regulowane są natomiast w uchwalonych w dniu 16 grudnia 1966 roku w Nowym Jorku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych⁸ oraz w Międzynarodowym pakcie praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych⁹. W ramach Rady Europy prawa człowieka regulowane są z kolei w przyjętej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 roku Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej jako: EKPCz)¹⁰, a ponadto w zawartej w dniu 4 kwietnia 1997 roku w Oviedo, dotychczas nieratyfikowanej przez Polskę Konwencji o ochronie praw

⁴ Dz. U. UE L z dnia 4 maja 2016 roku.

⁵ Tekst jednolity: Dz. U. 2024, poz. 581.

⁶ Tekst jednolity: Dz. U. 2018, poz. 1914.

⁷ Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁸ Dz. U. 1977, Nr 38, poz. 167.

⁹ Dz. U. 1977, Nr 38, poz. 167.

¹⁰ Dz. U. 1993, Nr 62, poz. 284.

człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny (tzw. Europejska Konwencja Bioetyczna). Na szczeblu unijnym prawa człowieka regulowane są przede wszystkim w ratyfikowanej jedynie częściowo przez Polskę Karcie Praw Podstawowych z dnia 7 grudnia 2000 roku¹¹ – w szczególności, Polska przyłączyła się w dniach 18–19 października 2007 roku w Lizbonie do protokołu brytyjsko-polskiego, który ogranicza stosowanie ww. Karty.

Uregulowania zawarte w Konstytucji RP oraz w aktach prawnych gwarantujących ochronę praw człowieka na szczeblu międzynarodowym obejmują ochroną podobne wartości, co konstrukcja dóbr osobistych, choć wartości te często ujęte są w aktach prawnych gwarantujących ochronę praw człowieka w inny sposób. Podkreślić też należy, iż doktryna praw człowieka jest starsza i miała niewątpliwie wpływ na wykształcenie się konstrukcji dóbr osobistych. Warto jednak w tym miejscu zauważyć, iż najstarszymi regulacjami chroniącymi przynajmniej część wartości, które obecnie chronione są jako prawa człowieka oraz dobra osobiste, są uregulowania karne.

Elementem łączącym konstrukcję dóbr osobistych z doktryną praw człowieka są wartości w postaci godności oraz wolności człowieka. W szczególności, odwołanie do godności oraz do wolności człowieka występuje w prawie wszystkich powołanych wyżej aktach prawa międzynarodowego (wyjątkiem jest EKPCz, w tekście której nie występuje pojęcie godności, podkreślić jednak trzeba, że wyroki orzekającego na podstawie EKPCz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka odwołują się do tego pojęcia, tak też Kożuch, 2020, s. 12–13). Odwołanie do godności oraz do wolności człowieka występuje również w Konstytucji RP. W szczególności, art. 30 Konstytucja RP stanowi, iż „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”, art. 31 Konstytucji RP brzmi natomiast następująco: „1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej. 2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje”.

W doktrynie wyrażany jest pogląd, iż dobra osobiste to prawa człowieka w aspekcie cywilnym (Matys, 2009, s. 78; podobnie Dobosz, 2023, s. 126–127, który stoi ponadto na stanowisku, iż „dobra osobiste przysługujące osobie fizycznej to w istocie prawa człowieka lub prawa ściśle

¹¹ Dz. U. UE z dnia 26 października 2012 roku, C 326/392.

związane z prawami człowieka, chronione przy zastosowaniu metody cywilnoprawnej (z wykorzystaniem instytucji prawa cywilnego)” – por. ibidem, s. 126). Rozpatrując relację pomiędzy prawami człowieka a ochroną dóbr osobistych za trafne należy jednak, jak się wydaje, uznać nieco odmienne stanowisko, a w szczególności tezę, że Konstytucja RP jest fundamentem, na którym budowany jest system ochrony dóbr osobistych (Wild, 2009, s. 5; por. również Safjan, 2002, s. 227, który wyraża pogląd, iż art. 30 Konstytucji RP jest „syntezą wartości i dóbr wyrażonych w art. 23 k.c.”). Zgodzić się ponadto należy z poglądem Marka Safjana, który stwierdza, iż Konstytucja RP nie zawiera katalogu dóbr osobistych, jednak może (a nawet powinna – uwaga Autorki) wpływać na wykładnię uregulowań dotyczących ochrony dóbr osobistych zawartych w Kodeksie cywilnym poprzez wyznaczenie ogólnego kierunku wykładni ww. norm ze względu na wartości konstytucyjne (Safjan, 2002, s. 224) oraz nasycanie uregulowań dotyczących ochrony dóbr osobistych zawartych w Kodeksie cywilnym aksjologią konstytucyjną (Safjan, 2002, s. 224, o bliskości aksjologicznej pomiędzy konstrukcją dóbr osobistych a doktryną praw człowieka wspomina również Karpus, 2024, s. 5). Z ww. stanowiskiem Marka Safjana koresponduje wyrażony w nauce prawa pogląd, iż prawa człowieka mają charakter „ponadgałęziowy”, przenikając cały system prawa (Sut, 2002, s. 236–237). Warto w tym miejscu przywołać obrazową metaforę, którą posłużono się w doktrynie oraz judykaturze niemieckiej, gdzie używane jest sformułowanie „promieniowanie” ustawy zasadniczej i jej systemu wartości na prawo prywatne (*die Ausstrahlungswirkung der Grundrechte auf das Privatrecht* – por. orzeczenie niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 stycznia 1958 roku, 1BvR 400/51, BverfGE 7 w sprawie Lütha, w którym niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny wyraził ww. pogląd po raz pierwszy. Ww. orzeczenie omówione zostało przez Limbach, 1999, s. 408–409). W szczególności niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny (*Bundesverfassungsgericht*) stoi na stanowisku, iż obowiązywanie norm konstytucyjnych gwarantujących prawa podstawowe nie ogranicza się do stosunków obywatel–państwo, bowiem normy te wywierają wpływ również na stosunki prawne między obywatelami. Każdy przepis składający się na ustawodawstwo danego państwa musi zatem być stosowany zgodnie z duchem ustawy zasadniczej tegoż państwa (Limbach, 1999, s. 408–409).

Mimo, iż dobra osobiste oraz wolności i prawa człowieka mają tożsame cechy: są powszechne, przyrodzone, niezbywalne, nienaruszalne naturalne i niepodzielne, a ich źródłem jest godność człowieka (Dobosz,

2023, s. 126), konieczne jest, jak zauważył Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 28 sierpnia 2020 roku, I CSK 250/20¹², „rozróżnienie między uprawnieniami o charakterze ustrojowym, przyznanymi jednostce na podstawie norm prawa publicznego, oraz prawami podmiotowymi jednostki w rozumieniu prawa cywilnego, mającymi postać dóbr osobistych. Obie kategorie nie są tożsame o tyle, że nie każde prawo przyznane jednostce na poziomie konstytucyjnym stanowi zarazem dobro osobiste, podlegające ochronie z wykorzystaniem środków cywilnoprawnych. Dokładne określenie kręgu dóbr osobistych należy do orzecznictwa”. Warto ponadto zwrócić uwagę na różnice konstrukcyjne pomiędzy ochroną praw człowieka a ochroną dóbr osobistych. W szczególności, z faktu gwarantowania praw człowieka wynika możliwość domagania się przez jednostkę określonego działania, aktywności ze strony państwa i innych podmiotów publicznych, podczas gdy w ramach ochrony dóbr osobistych jednostce przysługują roszczenia o zaniechanie naruszania dóbr osobistych, usunięcie skutków naruszenia oraz o zadośćuczynienie pieniężne albo o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny, a ponadto o naprawienie szkody wyrządzonej wskutek naruszenia dobra osobistego (por. art. 24 § 2 i § 3 k.c.).

Zauważyć ponadto należy, iż ochronę dóbr osobistych osadzać należy w kontekście obowiązujących w danym czasie stosunków społeczno-gospodarczych i zasad ustroju państwa. Stosunki społeczno-gospodarcze oraz zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej wpływają w szczególności na ocenę korzystania oraz na sposób ochrony dóbr osobistych, zgodnie bowiem z art. 5 k.c. korzystanie przez jednostkę z przysługujących jej praw (a więc także z roszczeń chroniących dobra osobiste) podlega ocenie z punktu widzenia zasad współżycia społecznego oraz społeczno-gospodarczego przeznaczenia danego prawa.

Co więcej, postanowienia Konstytucji RP o ustroju społeczno-gospodarczym RP tworzą podstawy dla kształtowania „nowych”, czyli niewskazanych w art. 23 k.c., dóbr osobistych. Na kształtowanie „nowych” dóbr osobistych ma ponadto wpływ rozwój praw człowieka, przejawiający się w kształtowaniu kolejnych generacji praw człowieka, co jest możliwe dzięki rozwojowi społeczno-gospodarczemu ludzkości, choć zależy także od aktualnej sytuacji międzynarodowej.

Powyższe rozważania należy zakończyć uwagą, że zarówno rozwój praw człowieka, przejawiający się w kształtowaniu kolejnych genera-

¹² <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/I%20CSK%20250-20.pdf>.

cji praw człowieka, jak i kształtowanie „nowych”, czyli niewskazanych w art. 23 k.c., dóbr osobistych zmierzają do tego samego celu: jest nim coraz pełniejsza ochrona godności oraz wolności człowieka.

III. Współczesne tendencje w kształtowaniu „nowych” dóbr osobistych

Trafna jest uwaga Marka Safjana, iż „Sposób, w jaki została uregulowana ochrona dóbr osobistych w Kodeksie cywilnym przypomina ustanowienie klauzuli generalnej, dzięki temu ochrona dóbr osobistych jest elastyczna, możliwe jest zatem jej dostosowanie do przemian społecznych i gospodarczych” (Safjan, 2002, s. 224). Dobra wymienione w art. 23 k.c. mogą więc być, jak zauważa się w doktrynie, „uzupełniane innymi, z zastrzeżeniem posiadania przez nie cech charakteryzujących dobra osobiste jako kategorie znajdujące się pod ochroną prawa” (Regan, 2024, s. 42–43). W doktrynie zwrócono ponadto uwagę na okoliczność, iż katalog dóbr osobistych zmienia się w czasie, gdyż „kolejne stany rzeczy zyskują w ocenie społecznej status wartości albo też rozwój społeczny (zwłaszcza postęp techniczny) pozwala na nowe postacie ingerencji w godność człowieka, dzięki czemu uświadamiamy sobie istnienie kolejnych aspektów tej godności mających charakter dóbr osobistych” (Machnikowski, 2023, s. 64).

O tym, czy w konkretnym przypadku mamy do czynienia z dobrem osobistym, rozstrzygają panujące w społeczeństwie zapatrywania prawne, moralne i obyczajowe (Szpunar, 1979, s. 106). Analogiczny pogląd wyrażony został w judykaturze – w szczególności stoi ona na stanowisku, iż pojęcie dóbr osobistych należy „odnosić do określonego poziomu rozwoju technologicznego i cywilizacyjnego, przyjętych w społeczeństwie zasad moralnych i prawnych, istniejącego rodzaju stosunków społecznych, gospodarczych, czy nawet politycznych” (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 lipca 1993 roku, I PZP 28/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 2).

„Nowe” dobra osobiste kształtowane są głównie przez judykaturę, natomiast w mniejszym stopniu przez doktrynę. Przykładem „nowych” niegdyś dóbr osobistych ukształtowanych przed doktrynę w latach 70. XX wieku jest **prywatność** (por. Kopff, 1972, s. 3–44; Kopff, 1982) oraz **kult pamięci osoby zmarłej** (por. Szpunar, 1978, s. 25–35; Szpunar, 1984, s. 1–10; Cudny, Kryła, 2011, s. 897–900; Matuszewski, 2012, s. 1085–1090). Poniżej przedstawione zostaną cztery współczesne tendencje w kształtowaniu „nowych” dóbr osobistych, a ponadto nowe sposoby

naruszania dóbr osobistych już uznanych w doktrynie i w judykaturze będące konsekwencją rozwoju nauki i technologii oraz gospodarki rynkowej, a także dokonujących się przemian społecznych.

a. coraz bardziej intensywna ochrona indywidualności jednostki

Coraz bardziej intensywna ochrona indywidualności jednostki jest wyrazem zauważanego w judykaturze „narastającego uznania dla osoby ludzkiej i zarazem odpowiedzią na mnożące się zagrożenia wywołane rozwojem techniki oraz nieodpowiednim korzystaniem z wolności będącej darem ustroju demokratycznego” (Radwański, Olejniczak, 2023, s. 171).

Przejawem analizowanej w tym miejscu tendencji było wspomniane wyżej ukształtowanie przez doktrynę dobra osobistego w postaci **prywatności**, a także ukształtowanie w judykaturze takich niewymienionych w art. 23 k.c. dóbr osobistych, jak:

- **tradycja rodzinna** (por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2003 roku, V CK 308/02, OSNC 2004, nr 5, poz. 82, w którym Sąd Najwyższy wyraził pogląd, iż „tradycja rodzinna, czyli dziedzictwo, spuścizna, utożsamianie się z dokonaniem i wartościami reprezentowanymi przez przodków jest dobrem osobistym, podlegającym ochronie na podstawie art. 23 i 24 k.c.”);
- **poczucie przynależności do określonej płci** (por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1991 roku, III CRN 28/91, „Przegląd Sądowy” 1991, nr 5–6, s. 118–121 z glosą krytyczną Safjan, 1993, s. 78–90; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1995 roku, III CZP 118/95, OSNC 1996, nr 1, poz. 7. Por. szerzej na ten temat: Romańska, 2017, s. 1061–1073; Wojcieszak-John, 2023, s. 35–54);
- **integralność seksualna** (por. szerzej na ten temat: Lamik, 2017, s. 45–61).

Dokonujące się obecnie w Polsce transformacje kulturowe powodują przy tym dalsze przemiany w kształtowaniu ww. „nowych” dóbr osobistych chroniących indywidualność jednostki, jakimi są poczucie przynależności do określonej płci oraz integralność seksualna – polegają one w szczególności na uwzględnieniu aspektu tożsamości seksualnej osób nieheteronormatywnych.

Coraz bardziej intensywna ochrona indywidualności jednostki, nie tylko w aspekcie ochrony jej prywatności, przejawia się ponadto poprzez

zwiększoną ochronę nietykalności mieszkania przed immisjami (por. szerzej na ten temat: Buchalska, 2024, s. 205–208).

b. „nowe” dobra osobiste chroniące relacje

W orzecznictwie, a także w doktrynie narasta tendencja do kształtowania „nowych” dóbr osobistych, które mają postać relacji – w szczególności:

- **relacji jednostki z członkiem rodziny** (por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 2017 roku, V CSK 609/16¹³, w którym Sąd Najwyższy wyraża ponadto pogląd, iż kult pamięci osoby zmarłej także ma charakter relacji. Por. szerzej na temat więzi rodzinnej jako dobra osobistego: Michałowska, 2017, s. 259–276);
- **relacji z narodem** – dobro to określane także jako „poczucie tożsamości narodowej” (por. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 6 marca 2024 roku, II CSKP 2034/22¹⁴; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 września 2015 r., I ACa 403/15¹⁵; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie – I Wydział Cywilny z dnia 23 marca 2021 r., I ACa 808/19¹⁶; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 31 marca 2016 r., I ACa 971/15¹⁷. Por. szerzej na temat dobra osobistego będącego relacją jednostki z narodem: Rakiewicz, 2011a, s. 91–114; Rakiewicz 2011b, s. 67–106; Rakiewicz 2012, s. 57–96. Na problemy związane z wykazaniem legitymacji czynnej do dochodzenia analizowanego w tym miejscu dobra osobistego wskazuje Byndiu, 2020, s. 153–158. Krytycznie na temat potrzeby kształtowania dobra osobistego w postaci tożsamości narodowej wypowiada się Grzeszak, 2017, s. 912–914);
- **relacji ze spuścizną rodową, którą uosabia herb rodowy** (por. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 10 kwietnia 2002 roku, I ACa 1399/01, OSA 2003, nr 2, poz. 6, w którym Sąd Apelacyjny wyraził pogląd, iż „Więź emocjonalna, jaka może łączyć osobę fizyczną z herbem, stanowiącym własność jej rodziny, uzasadnia zakwalifikowanie

¹³ <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/v%20csk%20609-16-1.pdf>.

¹⁴ <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/ii%20cskp%202034-22-1.pdf>.

¹⁵ <https://www.saos.org.pl/judgments/181299>.

¹⁶ https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/tajemnic/152000000000503_I_ACa_000808_2019_Uz_2021-03-23_001.

¹⁷ [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155000000000503_I_ACa_000971_2015_Uz_2016-05-23_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155000000000503_I_ACa_000971_2015_Uz_2016-05-23_001).

herbu jako dobra osobistego w rozumieniu art. 23 k.c., zaś wykorzystanie go przez inną osobę – jako naruszenie tego dobra”. Por. szerzej na ten temat: Sokołowski, 2014, s. 9–33. Przeciwno kształtowaniu herbu jako dobra osobistego wypowiadał się natomiast S. Grzybowski, 1957, s. 92–94, stwierdzając, iż herb nie jest dobrem osobistym, gdyż przeciwne twierdzenie byłoby sprzeczne z zasadami ustroju i celami państwa ludowego oraz zasadami współżycia społecznego w państwie ludowym. Pogląd S. Grzybowskiego stanowi potwierdzenie wspomnianych wyżej poglądów, iż dobra osobiste są refleksem panujących w danym czasie stosunków społecznych, a także argument za trafnością prezentowanego wyżej stanowiska, iż postanowienia Konstytucji RP o ustroju społeczno-gospodarczym RP tworzą podstawy dla kształtowania „nowych”, czyli niewskazanych w art. 23 k.c., dóbr osobistych;

- **relacji ze zwierzęciem** (por. Nesterowicz, 2019, s. 115–130 oraz powoływane przez tego Autora orzecznictwo, w szczególności wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z dnia 7 września 2017 roku, II Ca 1111/17¹⁸; wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z dnia 22 listopada 2016 roku, II Ca 1883/16¹⁹ oraz wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z dnia 17 stycznia 2018 roku, II Ca 358/16, Legalis nr 2181506; por. także Buchalska, 2024, s. 212–213).

Trzeba jednak podkreślić, iż kształtowanie „nowych” dóbr osobistych, które mają postać relacji, wywołuje wątpliwości w doktrynie. W szczególności Paweł Księżak wyraża pogląd, że „Dobro osobiste powinno być osobiste, nie może zaś oznaczać bądź wynikać z relacji z inną osobą. Dobra osobiste nie mogą być refleksem cudzych dóbr” (Księżak, 2014, s. 312). Podobnie argumenty przeciwko kształtowaniu więzi rodzinnej jako dobra osobistego formułuje Katarzyna Pałka (Pałka, 2017, s. 1025–1029), Teresa Grzeszak (Grzeszak, 2017, s. 919–929) oraz Leszek Bosek (Bosek, 2015, s. 3–19) – ostatni z wymienionych zwraca uwagę na okoliczność, że więź jest z istoty interpersonalna, co wyklucza jej ściśle osobisty charakter. Krzysztof Kurosz (Kurosz, 2016, s. 512) postuluje natomiast ograniczenie ochrony więzi rodzinnej jako dobra osobistego do przypadków, w których na skutek naruszenia innego dobra osobistego, np. zdrowia, nastąpiła dekompozycja już istniejącej więzi rodzinnej (por. szerzej na temat formułowanych w doktrynie wątpliwości dotyczących

¹⁸ [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/152010000001003_II_Ca_001111_2017_Uz_2017-09-07_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/152010000001003_II_Ca_001111_2017_Uz_2017-09-07_002)

¹⁹ [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/152010000001003_II_Ca_001883_2016_Uz_2016-11-22_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/152010000001003_II_Ca_001883_2016_Uz_2016-11-22_002)

dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej: Szymańska vel Szymanek, 2019, s. 335–348; Lackoroński, 2019, s. 190–211; Strugała, 2021, s. 16–24; Grzeszak, 2019, s. 607–610; Nowakowski, 2021, s. 86–99; Łolik, 2018, s. 99–109; Tokarz, 2011, s. 102–117).

c. „nowe” dobra osobiste oraz nowe sposoby naruszania dóbr osobistych już uznanych w doktrynie i w judykaturze będące konsekwencją rozwoju nauki i technologii oraz gospodarki rynkowej, a także dokonujących się przemian społecznych

Postępujące w XX wieku intensywne doskonalenie technik przekazywania głosu oraz obrazu na odległość, a zwłaszcza powstanie internetu i jego dynamiczny rozwój datujący się na początek XXI wieku wymusił na ustawodawcy istotne przemiany w ochronie prywatności. Należy w tym miejscu przypomnieć, iż prywatność nie jest dobrem osobistym wymienionym w Kodeksie cywilnym – na gruncie prawa polskiego dobro osobiste w postaci prywatności zostało od strony teoretycznej ukształtowane przez doktrynę, przede wszystkim przez Andrzeja Kopffa w latach 70. XX wieku (Kopff, 1972, s. 3–44; Kopff, 1982), warto też podkreślić, iż potrzeba ukształtowania ww. dobra osobistego wyniknęła właśnie z dokonującego się w XX wieku intensywnego rozwoju radia a następnie telewizji, a także będącej skutkiem przemian społeczno-gospodarczych komercjalizacji dóbr osobistych. Jeszcze na początku XX wieku, z uwagi na panujące wtedy stosunki społeczno-gospodarcze oraz poziom rozwoju ówczesnej nauki oraz technologii, doktryna nie rozważała bowiem prawnych aspektów funkcjonowania wizerunku oraz głosu (uważanego obecnie za rodzaj albo element wizerunku) „w oderwaniu” od osoby. Na marginesie, warto jednak wspomnieć słynne nagranie przemówienia Marszałka Józefa Piłsudskiego do gramofonu, w którym Józef Piłsudski przewidział zarówno postęp techniczny w ww. zakresie, jak i komercjalizację dobra osobistego w postaci głosu²⁰.

Uprawniona wydaje się być jednak teza, że rozwój nauki i technologii skutkuje przede wszystkim nie tyle potrzebą kształtowania „nowych” dóbr osobistych, ile koniecznością reakcji ustawodawcy, ale też judykatury, na nowe postaci naruszeń dóbr osobistych – dla przykładu, sposób funkcjonowania internetu, a w szczególności linkowanie, generuje nowe

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=f9QYAOQg29M>.

sposoby naruszeń dóbr osobistych (np. prywatności, wizerunku, autorskich dóbr osobistych). Kolejne nowe postaci naruszeń ww. dóbr osobistych są skutkiem rozwoju technologii *deep fake*, czy też technologii wykorzystujących sztuczną inteligencję (np. czat GPT). W szczególności, rozwój oraz upowszechnienie się technik monitoringu, a następnie powstanie kolejnych technologii, np. Google Street View, „wymuszają” coraz bardziej intensywną ochronę prywatności. Ochrona prywatności jest obecnie, jak już wyżej wspomniano, „wzmocniona” ochroną administracyjnoprawną, przy czym znaczenia nabiera nie tylko wspomniana już wyżej ochrona danych osobowych, ale i ochrona tożsamości jednostki, która łatwo może zostać w warunkach współczesnego stanu techniki „przejęta”, m.in. przez przejęcie loginów, którymi dana jednostka posługuje się w internecie. Nowe postaci naruszania dóbr osobistych są ponadto efektem rozwoju mediów społecznościowych oraz przemian społecznych – przykładem jest np. *sharenting* (por. szerzej na temat *sharentingu*: Chrostowska, 2018, s. 58–68; Przybyłowicz, 2024, s. 52–67; Ciućkowska, 2024, s. 303–319; Majer, 2025, s. 101–118; Reps, 2023, s. 163–174) oraz *parental trolling* (por. szerzej na temat *parenta trollingu*: Jędrzyak, 2018, s. 31–41).

III. Zagadnienia końcowe – status interesów chronionych uprawnieniami publicznoprawnymi oraz interesów jednostki związanych z zaspokajaniem potrzeb cywilizacyjnych w kontekście systemu ochrony dóbr osobistych

Powyższe rozważania zakończyć wypada wzmianką o nasilającej się tendencji do poszukiwania ochrony na podstawie przepisów o ochronie dóbr osobistych, której przedmiotem są interesy chronione uprawnieniami publicznoprawnymi, a także interesy jednostki związane z zaspokajaniem potrzeb cywilizacyjnych. Tendencja ta słusznie nie znajduje jednak szerszej akceptacji ani w doktrynie, ani też w judykaturze. Dla przykładu, Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 18 stycznia 2019 roku, I ACa 391/18²¹, uznał, iż **prawo do sądu** oraz **prawo do obrony w toku postępowania sądowego** są prawami obywatelskimi, które nie mogą być chronione na podstawie przepisów o dobrach osobistych. Analogicznie

²¹ [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/152500000000503_I_ACa_000391_2018_Uz_2019-01-18_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/152500000000503_I_ACa_000391_2018_Uz_2019-01-18_001).

orzekł Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 11 lipca 2018 roku, I ACa 2321/1537²², w odniesieniu do **prawa do prawdy, sprawiedliwości i rzetelnego procesu** oraz **prawa do życia w praworządnym państwie**. Sądy odmówiły ponadto objęcia ochroną na podstawie przepisów o dobrach osobistych:

- **prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie** (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 września 2015 roku, V CSK 741/14, OSNC 2016, nr 7–8, poz. 95);
- **prawa do korzystania z energii elektrycznej i innych mediów** (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 3 września 2013 roku, I ACa 176/13²³);
- **wolności działalności gospodarczej** (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 2013 roku, III CSK 198/12, OSNC 2013, nr 12, poz. 141);
- **prawa do spokojnego urlopu** (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 2010 roku, III CZP 79/10²⁴; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2011 roku, ICSK 72/10, OSNC-ZD 2012, nr 1 poz. 21);
- **prawa do życia w czystym środowisku** (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 2021 roku, III CZP 27/20, OSNC 2021, nr 11, poz. 72).

Jak podkreślił bowiem Sąd w powoływanym wyżej wyroku z dnia 11 lipca 2018 roku, I ACa 2321/1537: „Nie ma podstaw do przyjęcia, że wszystkie prawa podstawowe objęte konwencją [o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności] oraz wolności i prawa osobiste, wymienione w Konstytucji, powinny być chronione za pomocą środków wskazanych w art. 24 k.c.”.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

²² [https://orzeczenia.waw.sa.gov.pl/content/\\$N/15450000000503_I_ACa_002321_2015_Uz_2018-07-11_001](https://orzeczenia.waw.sa.gov.pl/content/$N/15450000000503_I_ACa_002321_2015_Uz_2018-07-11_001).

²³ [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/15450000000503_I_ACa_000176_2013_Uz_2013-09-03_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/15450000000503_I_ACa_000176_2013_Uz_2013-09-03_001).

²⁴ <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia1/iii%20czp%2079-10.pdf>.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Maria Rożnowska

Analiza formalna: Maria Rożnowska

Metodologia: Maria Rożnowska

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Maria Rożnowska

Authors contributions

Conceptualization: Maria Rożnowska

Formal analysis: Maria Rożnowska

Methodology: Maria Rożnowska

Writing – original draft, review and editing: Maria Rożnowska

Bibliografia

- Bosek L. (2015), *W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa sądu Najwyższego)*, „Forum Prawnicze”, nr 3.
- Buchalska J. (2024), „Nowe” dobra osobiste w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego, „Themis Polska Nova”, nr 1.
- Byndiu O. (2020), *Tożsamość narodowa jako dobro osobiste w ujęciu dotychczasowe orzecznictwa*, „Palestra”, nr 7–8.
- Chrostowska B. (2018), *Sharenting – skala i wielowymiarowość zjawiska (nierozważnego) ujawniania przez rodziców informacji o dzieciach w mediach społecznościowych*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, nr 4.
- Cisek A. (1989), *Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym*, Wrocław.
- Ciućkowska K. (2024), *Sharenting a prywatność dziecka w świecie cyfrowym. O potrzebie uzupełnienia regulacji dotyczących ochrony prawnej dóbr osobistych dziecka*, „Journal od Modern Science”, nr 4.
- Cudny Ł., Kryła K. (2011), *Kult pamięci osoby zmarłej jako dobro osobiste – glosa – I CSK 346/08*, „Monitor Prawniczy”, nr 16.
- Dobosz D. (2023), *Dobro osobiste – prawa człowieka – dobro wspólne*, w: *Dobro i interes w prawie*, red. A. Sobczyk, Kraków.
- Gawlik B. (1985), *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelktualnej”, nr 4.
- Giesen B., Wojnicka E. (2017), *Autorskie prawa osobiste*, w: *Prawo autorskie. System Prawa Prywatnego*, red. J. Barta, tom 13, Warszawa.

- Grzeszak T. (2017), *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane*, w: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. P. Kostański, T. Targosz, P. Podrecki, Warszawa.
- Grzeszak T. (2019), *Zdrada małżeńska a naruszenie dóbr osobistych w orzecznictwie sądu Najwyższego*, „Monitor Prawniczy”, nr 11.
- Grzybowski S. (1957), *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa.
- Jędrusiak P. (2018), *Odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych osób nieletnich z wykorzystaniem portali społecznościowych w ramach parental trollingu*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego”, nr 23.
- Karpus K. (2024), „Zazielenianie” prawa cywilnego – ochrona dóbr osobistych a zielony konstytucjonalizm i prawa środowiskowe, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska”, nr 1.
- Kopff A. (1972), *Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego. Zagadnienia konstrukcyjne*, „Studia Cywilistyczne”, t. XX.
- Kopff A. (1982), *Ochrona sfery życia prywatnego jednostki w świetle doktryny i orzecznictwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Prawnicze”, nr 100.
- Kożuch M. (2020), *Ochrona dóbr osobistych na płaszczyźnie międzynarodowej*, w: *Dobra osobiste i ich ochrona. Komentarz*, red. M. Romańska, Warszawa.
- Księżak P. (2014), w: *Kodeks cywilny. Komentarz. część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa.
- Kurosz K. (2016), *Samorealizacja osoby ludzkiej jako element definicji dóbr osobistych Zbigniewa Radwańskiego. Uwagi na temat ochrony dóbr osobistych w świetle koncepcji psychologicznej Abrahama Masłowa*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, z. 3.
- Lackoroński B. (2019), *Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego*, „Studia Prawnoustrojowe”, nr 46.
- Lamik W. (2017), *Integralność (wolność) seksualna jako dobro osobiste i jej ochrona w prawie cywilnym*, „Przegląd Radcowski”, nr 14.
- Limbach J. (1999), *Promienowanie” konstytucji na prawo prywatne*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, nr 3.
- Łolik M. (2018), *Więź rodzinna jako dobro osobiste. glosa do wyroku SN z dnia 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16*, „Przegląd Sądowy”, nr 5.
- Machnikowski P. (2023), w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa.
- Majer A. (2025), *Zjawisko sharentingu jako źródło refleksji nad zakresem władzy rodzicielskiej a koniecznością ochrony wizerunku dziecka*, „Forum Prawnicze”, nr 2(86).
- Matuszewski K. (2012), *Pamięć i kult osób zmarłych jako autonomiczne dobro osobiste*, „Monitor Prawniczy”, nr 20.

- Matys J. (2009), *Cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych w świetle założeń Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Administracja Publiczna. Studia Krajowe i Międzynarodowe”, nr 2(14).
- Michałowska K. (2017), *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa.
- Nesterowicz M. (2019), *Zadośćuczynienie pieniężne i odszkodowanie za śmierć lub uszkodzenie psa „rodzinnego” na skutek czynu niedozwolonego (w świetle orzecznictwa)*, „Przegląd Sądowy”, nr 5.
- Nowakowski T. (2021), *Więź rodzinna jako dobro osobiste – uwagi na tle krytycznych wypowiedzi doktryny*, „Przegląd Sądowy”, nr 3.
- Pałka K. (2017), *Kreowanie dóbr osobistych*, w: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. P. Kostański, T. Targosz, P. Podrecki, Warszawa.
- Panowicz-Lipska J. (1975), *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa.
- Pazdan M. (2012), *Dobra osobiste i ich ochrona*, w: *Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego*, red. M. Safjan, tom 1, Warszawa.
- Przybyłowicz P. (2024), *Sharenting, czyli publikowanie wizerunku dziecka w mediach społecznościowych przez osoby powszechnie znane*, „Młoda Palestra”, nr 1.
- Radwański Z., Olejniczak M. (2023), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa.
- Rakiewicz F. (2011a), *Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego*, cz. 1, „Studia Prawa Prywatnego”, nr 2.
- Rakiewicz F. (2011b), *Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego*, cz. 2, „Studia Prawa Prywatnego”, nr 3.
- Rakiewicz F. (2012), *Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego*, cz. 3, „Studia Prawa Prywatnego”, nr 1.
- Regan J. (2024), w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa.
- Reps M. (2023), *Prawo dziecka do poszanowania wizerunku a zjawisko sharentingu*, „Ars Iuridica”, nr 2.
- Romańska M. (2017), *Stan cywilny czy tożsamość jako dobro osobiste*, w: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. P. Kostański, T. Targosz, P. Podrecki, Warszawa.
- Safjan M. (1993), *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1991 roku, III CRN 28/91*, „Przegląd Sądowy”, nr 2.
- Safjan M. (2002), *Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań rozwoju ochrony dóbr osobistych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, z. 1.
- Sieńczyło-Chlabicz J. (2013), *Dopuszczalność pośmiertnej ochrony prawa do wizerunku, w: Oblicza prawa cywilnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Błęszyńskiemu*, red. K. Szczepanowska-Kozłowska, Warszawa.
- Sokołowski T. (2014), *Dobro osobiste w postaci herbu rodowego w polskim prawie cywilnym*, „Rejent”, nr 6.

- Strugała R. (2021), *W oczekiwaniu na uchwałę połączonych Izb SN, czyli o podstawach prawnych i granicach ochrony dobra osobistego w postaci „więzi rodzinnej”*, „Monitor Prawniczy”, nr 1.
- Sut P. (2002), *Wielospektowość godności, praw człowieka i dóbr osobistych (uwagi na tle regulacji ochrony danych osobowych)*, w: *Prawoznawstwo a praktyka stosowania prawa*, red Z. Tobor, Katowice.
- Szpunar A. (1978), *Ochrona prawna kultu osoby zmarłej*, „Palestra”, nr 8.
- Szpunar A. (1979), *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa.
- Szpunar A. (1984), *O ochronie pamięci osoby zmarłej*, „Palestra”, nr 7–8.
- Szymańska vel Szymanek P. (2019), *Więź rodzinna w orzecznictwie sądu Najwyższego*, „Studia Prawnoustrojowe”, nr 45.
- Tokarz A. (2011), *Zdrada małżeńska. Zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych*, „Przegląd Sądowy”, nr 4.
- Wild M. (2009), *Wykonanie zobowiązania a ochrona dóbr osobistych*, Warszawa.
- Wojciechowska A. (1994), *Czy autorskie dobra osobiste są dobrami osobistymi prawa cywilnego?*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, z. 3.
- Wojcieszak-John A. (2023), *Plec człowieka jako dobro osobiste*, „Consilium Iuridicum”, wydanie specjalne.

The Construction of Personal Rights and the Formation of “New” Personal Rights in the Context of Human Rights Doctrine

Summary

This publication presents the phenomenon of shaping “new” personal rights in the context of human rights doctrine. The article starts with a presentation of the concept and regulation of personal rights in Polish law, followed by a discussion of the relationship between human rights and the protection of personal rights, as well as four contemporary trends in shaping “new” personal rights – these include, in particular, increasingly intensive protection of individuality, shaping “new” personal rights protecting relationships, and “new” personal rights resulting from the development of science, technology and the market economy – it should also be considered whether these are merely new ways of violating personal rights already recognised in doctrine and jurisprudence. The discussion concludes with a review of the contemporary phenomenon of attempts to treat interests protected by public law, as well as the interests of individuals related to the satisfaction of civilisational needs, as “new” personal rights.

Key words: personal rights, catalogue of personal rights, human rights

Robert KMIECIAK

DOI 10.14746/ssp.2025.2.11

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 ORCID: 0000-0002-0185-9285

Czy w Polsce potrzebny jest samorząd gospodarczy? Rozważania na temat systemu reprezentowania interesów środowiska społecznego przedsiębiorców

Streszczenie: W badaniach dotyczących procesów decentralizacyjnych niewiele miejsca poświęca się samorządowi gospodarczemu, którego zadaniem jest rzeczni-
nictwo interesów środowiska społecznego przedsiębiorców. W Polsce od początku
przemian ustrojowych trwa bezowocna dyskusja dotycząca miejsca samorządu go-
spodarczego w systemie władzy lokalnej. Obecnie obowiązujące regulacje prawne
nie zapewniają izbom gospodarczym pozycji związków publicznoprawnych. Opie-
rają się one na fakultatywnym charakterze więzi łączących przedsiębiorców, co jest
główną przyczyną słabości rodzimego samorządu gospodarczego, a właściwie quasi-
samorządu gospodarczego. Brak tego typu struktur w sferze instytucji publicznych
jest głównym powodem ich marginalizowania przez władze rządowe i samorządowe,
które nie widzą potrzeby czynienia jakichkolwiek koncesji na rzecz rozproszonego
środowiska gospodarczego. W tym kontekście najbardziej racjonalnym rozwiązaniem
wydaje się być utworzenie powszechnego samorządu gospodarczego, który zostanie
włączony w system instytucji publicznych.

Słowa kluczowe: przedsiębiorcy, samorząd gospodarczy, decentralizacja, partycypa-
cja, instytucje publiczne

Wprowadzenie

Zmiany systemowe oparte na deregulacji gospodarki, masowej pry-
watyzacji, konkurencji międzynarodowej i napływie kapitału zagra-
nicznego otworzyły w latach 90. XX wieku nowe możliwości rozwoju.
Powstające idee, ogromne transfery kapitałowe, nieskrępowana wymiana
handlowa, ekspansja nowoczesnych technologii oraz wchodzenie w po-
nadnarodowe sieci powiązań handlowych i produkcyjnych wytworzyły

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0
– uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

impulsy rozwojowe w globalnej skali. Ich oddziaływanie przyczyniło się do obalenia dyktatur i rządów autorytarnych; wielu krajom umożliwiło wejście na drogę demokratycznych przemian. W efekcie, część państw, które w wyniku reform systemowych dostosowały swoją politykę gospodarczą oraz instytucje do dominujących na globalnych rynkach reguł anglosaskich, osiągnęło znaczące sukcesy w zbliżaniu się do poziomu światowej czołówki.

Ponad dekada kryzysów, którą rozpoczął kryzys finansowy w 2008 roku, a później COVID-19 wzmocniły jednak rosnące przekonanie o nieutrwałości rozwoju ukształtowanego w latach 90. Przywróciły przekonanie o szczególnej roli instytucji narodowych jako czynnika organizującego gospodarkę i życie społeczne. Unia Europejska nie zastąpiła państwa w jego funkcjach regulacyjnych, w prowadzeniu polityki makroekonomicznej, podatkowej, inwestycyjnej i społecznej, organizowaniu czy wspieraniu innowacyjności, badań naukowych i edukacji, które warunkują rozwój kraju. W takim kontekście kryzysy stanowią także praktyczny test efektywności odmian kapitalizmu europejskiego: liberalnego (który w Unii Europejskiej reprezentowała Wielka Brytania) oraz kapitalizmu koordynacyjnego występującego w kilku wersjach – modelu kontynentalnego (Europa Zachodnia), modelu socjaldemokratycznego (kraje skandynawskie) oraz modelu śródziemnomorskiego (Europa Południowa). Okazało się, że lepiej z ich przebiegiem i negatywnymi następstwami w „starej” UE radzą sobie państwa koordynowanej gospodarki rynkowej, z wyłączeniem Europy Południowej, gdzie słabość instytucji publicznych i partnerów społecznych obniża efektywność działań władz (Grabowski, Jasiecki, Kmiecik, Stępniewski, 2021, s. 11–12).

Państwa koordynowanej gospodarki rynkowej realizują bardziej spójne i efektywne strategie polityki gospodarczej, ponoszą niższe koszty społeczne i polityczne turbulencji gospodarczych oraz łatwiej wypracowują odpowiednie rozwiązania w sferze polityk publicznych. Znaczącą konstruktywną rolę w tym zakresie pełnią dobrze zorganizowane reprezentacje interesów społecznych, w tym środowisk biznesu. W Europie Zachodniej wynika ona w znacznej mierze z działalności powszechnego samorządu gospodarczego funkcjonującego w reżimie prawa publicznego oraz korzystającego z autonomii finansowej. Jako przykłady dobrego działania takich regulacji wskazuje się najczęściej Francję i Niemcy. Stosowane tam rozwiązania można rozpatrywać jako konstruktywną inspirację i w większym stopniu korzystać z kontynentalnych doświadczeń europejskich niż rozwiązań anglosaskich. W Polsce te ostatnie częściowo

wprowadzono w latach 90., co przyczyniło się do rozproszenia i fragmentacji reprezentacji interesów rodzimych przedsiębiorców.

Polski model rozwoju gospodarczego i społecznego ukształtowany we wczesnej fazie zmian ustrojowych wyczerpuje już swoje możliwości efektywnego wspomagania biznesu. Nadmierne organizacyjne rozproszenie i daleko posunięte rozbieżności polskich przedsiębiorców jest dziedzictwem amorficznej struktury gospodarki z początkowego okresu przekształceń ustrojowych. Efektem jest bardzo wąska baza członkowska i reprezentatywność środowiskowa (najniższe w Unii Europejskiej), ograniczone zasoby finansowe i organizacyjne oraz niewielka siła oddziaływania zawężona często do lobbingu. Przedsiębiorcy nie mają znaczącego wpływu na strategię rozwoju kraju i politykę gospodarczą oraz proces stanowienia prawa. Środowiska pracodawców szczególnie podkreślają potrzebę merytorycznej współpracy z sądownictwem gospodarczym oraz uzyskania większego wpływu na szkolnictwo i kształcenie zawodowe (Grabowski, Jasiecki, Kmiecik, Stępniewski, 2021, s. 14).

Doświadczenia ostatnich ponad trzech dekad przekonują zatem, że system reprezentowania interesów środowiska przedsiębiorców w Polsce jest daleki od doskonałości, przede wszystkim dlatego, że nie stwarza on warunków dla rozwoju kapitału społecznego tworzącego podstawę do budowania opartych na zaufaniu relacji międzyludzkich, sprzyjających kooperacji, kreatywności i lepszej komunikacji. W Polsce obserwujemy niestety proces odwrotny, a jego wyrazem jest słabo rozwinięta kultura polityczna, niewielkie uczestnictwo w organizacjach społecznych, wreszcie niski poziom zaufania do innych ludzi, a także pogłębiający się kryzys instytucji publicznych. Dotyczy to również polskich przedsiębiorców, których charakteryzuje mała świadomość samorządowa i w efekcie brak poczucia wspólnoty. W konsekwencji zanika zbiorowy kapitał społeczny i ludzki, który w gospodarce opartej na wiedzy ma przewagę nad kapitałem jednostkowym. Między innymi z tego powodu warto podjąć działania zmierzające do utworzenia w Polsce powszechnego samorządu gospodarczego.

Celem prezentowanego artykułu jest zatem przedstawienie optymalnego modelu reprezentowania interesów środowiska społecznego przedsiębiorców. Podstawową dyrektywą badawczą wykorzystaną w trakcie przygotowywania tekstu była ogólna metoda indukcyjna, która prowadząc do formułowania uogólnień, umożliwia wyodrębnienie istotnych cech systemu samorządowego, a w konsekwencji wskazanie spójnej propozycji funkcjonowania związków samorządowych działających na

rzecz świata biznesu. Uwzględniając taką perspektywę badawczą, szczególnie uwagę zwrócono na to, aby prezentowane twierdzenia były poparte wynikami szeroko pojętej obserwacji, dodajmy to, słabo działających struktur reprezentujących interesy przedsiębiorców. W ramach opisanego wyżej postulatu metodologicznego uwzględniono stosowane w politologii metody opracowania i interpretacji materiałów, a mianowicie analizę systemową i analizę instytucjonalno-prawną.

Wykorzystanie analizy systemowej było szczególnie istotne przy konstruowaniu pożądanego modelu funkcjonowania polskiego samorządu gospodarczego, który zaprojektowano nie jako luźny zbiór pewnych elementów, lecz jako wewnętrznie zintegrowaną, wyróżniającą się z otoczenia i kierującą się swoistymi prawidłowościami całość. Analiza systemowa została skoncentrowana na sferze *mezo*, a więc potraktowała samorząd gospodarczy jako element szerszego układu działań publicznych. W pracy zastosowano także analizę instytucjonalno-prawną. Metoda ta, polegająca na określeniu pola badań do obszaru kluczowych przepisów prawnych, była absolutnie niezbędna przy charakteryzowaniu ustawowych podstaw funkcjonowania samorządu gospodarczego oraz przy wskazaniu optymalnych kierunków jego rozwoju.

Pojęcie i istota samorządu gospodarczego

Charakteryzując procesy decentralizacyjne zachodzące w systemie ustrojowym państwa demokratycznego należy pamiętać, że samorząd nie jest pojęciem jednowymiarowym odnoszącym się wyłącznie do stosunków terytorialnych. Bardzo ważną rolę w systemie reprezentowania interesów określonych grup obywateli odgrywa także samorząd specjalny, w ramach którego przede wszystkim wyróżnić należy związki personalne koncentrujące się na rzecznictwie interesów osób wykonujących profesje zaufania publicznego oraz związki ekonomiczne reprezentujące interesy środowiska gospodarczego. Odpowiednio do zaprezentowanego powyżej podziału, w ramach samorządu specjalnego wyróżniamy samorząd zawodowy i szczególnie nas interesujący samorząd gospodarczy.

W przypadku samorządu gospodarczego fundamentalną kwestią jest jego precyzyjne zdefiniowanie, dbając bowiem o jednoznaczny zakres merytoryczny tego pojęcia, powinniśmy rozróżnić inicjatywy stowarzyszeniowe mające na celu reprezentowanie wyłącznie partykularnych interesów pewnych grup przedsiębiorców od działań obejmujących pu-

bliczno-administracyjny zakres kompetencji, typowy dla samorządu korporacyjnego.

Definiując samorząd gospodarczy, możemy za J. Hubertem stwierdzić, że jest to związek zorganizowany na zasadach przedstawicielstwa wspólnych, kolektywnych i osobistych interesów osób należących do określonego stanu gospodarczego (Hubert, 1926, s. 1). Samorząd gospodarczy różni się od samorządu terytorialnego tym, że gdy ten ostatni łączy i organizuje ogół mieszkańców pewnego obszaru bez względu na ich osobiste interesy, to samorząd gospodarczy zrzesza określone kategorie osób, biorąc pod uwagę przede wszystkim ich kwalifikacje i aktywność w różnych sferach gospodarki. Kryterium zamieszkania, chociaż istotne, znajduje się w tym przypadku na drugim planie. Innymi słowy samorząd gospodarczy ma charakter nieterytoryalnych, publicznoprawnych związków przymusowych, występujących jako związki ekonomiczne. Ich kompetencji podlega ściśle określona sfera działalności gospodarczej, pewnej kategorii osób, które w sposób zorganizowany i władczy wykonują na równi z organami samorządu terytorialnego, zdecentralizowaną część administracji państwowej.

Opierając się na tych założeniach, należy wyłączyć z zakresu samorządu gospodarczego działalność, która ogranicza się jedynie do funkcji doradczych w sprawach publicznych lub też wyłącznie do zastępstwa interesów określonych grup przedsiębiorców. Mylenie podmiotów samorządowych, posiadających określone władztwo administracyjne, ze stowarzyszeniami funkcjonującymi w sferze gospodarki jest tendencją niepożądaną, wprowadzającą zamęt organizacyjny i kompetencyjny, co w efekcie prowadzi do zdezwuowania idei samorządu gospodarczego. Trzeba sobie uświadomić, że siła samorządu gospodarczego tkwi w jego publicznoprawnym charakterze. Powinien on być zatem wyłanianą w demokratyczny sposób, powszechną i możliwie apolityczną reprezentacją środowiska przedsiębiorców, będącą partnerem tak administracji rządowej, jak i samorządu terytorialnego.

Jak zauważa Anna Szustek, z pozycji państwa samorząd gospodarczy to forma partycypacji obywateli w organizacji życia gospodarczego za pośrednictwem zorganizowanych struktur społecznych (lub poprzez społeczne przedstawicielstwo wyłonione przez tę grupę). W ten sposób kręgi gospodarcze utrzymują łączność z państwem, mając szansę wpływania tą drogą na kształt ustawodawstwa gospodarczego i politykę w zakresie spraw ekonomicznych. Ponadto walorem samorządu gospodarczego jest to, że pozwala włączyć sfery gospodarcze do zorganizowanej pracy na

rzecz dobra wspólnego, tym samym nadając działalności gospodarczej wymiar szerszy, niż tylko dążenie do zysku (Szustek, 2014, s. 25–26).

Instytucjami samorządu gospodarczego są przede wszystkim izby przemysłowo-handlowe, rzemieślnicze i rolnicze. Organizacje te mają określony przez ustawę zakres zadań, które wykonywane są samodzielnie i niezawisłe od innych podmiotów administracji publicznej. Zakres tych zadań jest miarą decentralizacji administracji państwa w sferze gospodarczej; jest też wyrazem zaufania państwa do obligatoryjnie zorganizowanego w izbach czynnika obywatelskiego, a także przekonania, że jest on w sprawach gospodarki lokalnej bardziej kompetentny od urzędników administracji rządowej.

Dzięki samorządowi gospodarczemu, społeczność przedsiębiorców ze zbiorowości indywidualnych, rozproszonych jednostek staje się zorganizowaną zbiorowością publicznoprawną, czyli wspólnotą samorządową, wyposażoną we władztwo administracyjne.

Dysponujące taką pozycją ustrojową samorządowe izby gospodarcze podejmują inicjatywy, które na stałe wpisane są w ich obszar działania i przyczyniają się nie tylko do poprawy sytuacji indywidualnych podmiotów gospodarczych, ale realizują cele rozwoju lokalnego i regionalnego, a także mają wpływ na politykę gospodarczą państwa. Wyrazem tej działalności jest dbałość izb o ład rynkowy, o rozwój przedsiębiorczości, systemu kształcenia i szkoleń, wsparcie dla innowacyjności i zarządzanie usługami publicznymi.

Podkreślmy w tym miejscu raz jeszcze, że więź łącząca członków samorządu musi mieć charakter publicznoprawny. Nie każda forma reprezentowania interesów grupowych spełnia to kryterium. Nieporozumieniem jest zatem mylenie dwóch różnych dążeń, a mianowicie prawa do zrzeszania się z prawem do zarządzania własnymi sprawami. O ile wynikająca z prawa do zrzeszania się zasada dobrowolności nie budzi zastrzeżeń w odniesieniu do stowarzyszeń, to nie ulega wątpliwości, że kłóci się z podstawowymi aspektami wyrażającymi istotę korporacji publicznych, a takimi są izby samorządu gospodarczego (Zdyb, 2002, s. 131).

Samorząd, jak wiele sfer życia publicznego, podlega intensywnym zmianom w związku z rozwojem takich procesów, jak globalizacja, urbanizacja, integracja europejska, demokracja uczestnicząca czy postęp technologiczny. Coraz bardziej widoczna jest tendencja zmierzająca w kierunku systemu rządzenia wieloszczeblowego, opartego na zasadach *governance*, a skutkująca skomplikowanymi wzorcami relacji wertykalnych i horyzontalnych pomiędzy różnymi formami samorządu. Powodu-

je to zacieranie granic i wytwarzanie nowych przestrzeni gospodarczych i politycznych (Rajca, 2010, s. 23).

W tym kontekście kluczowe jest jednoznaczne określenie nowych płaszczyzn kooperacji samorządu terytorialnego z otoczeniem gospodarczym w ramach koncepcji *governance*. W związku z powyższym wartym rozważenia postulatem jest realne upodmiotowienie zorganizowanych w strukturach samorządu specjalnego grup osób, co może mieć podstawowe znaczenie dla lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego. Jest to niezwykle istotne dla podniesienia poziomu partycypacji w funkcjonowaniu władzy publicznej, a także wprowadzenia nowych form współzarządzania lokalnego, opartego na wzajemnym zaufaniu.

Znacznie większy problem dotyczy kwestii ustrojowego umocowania instytucji reprezentujących interesy środowisk gospodarczych. Jak już podkreślono, optymalnym rozwiązaniem w tym zakresie jest ustawowe utworzenie samorządu gospodarczego, który powinien być wyposażony w szereg kompetencji o charakterze publicznoprawnym. Niestety obecnie obowiązujące w naszym kraju rozwiązania legislacyjne dalekie są od powyższej propozycji, co sprawia, że w sferze przedstawicielstwa poszczególnych grup przedsiębiorców dominuje partykularyzm, a nawet egoizm. Taki system powoduje również, że przedstawiciele administracji rządowej niechętnie dzielą się wpływami politycznymi, przyzwalając jedynie na okresowe konsultacje, ewentualnie czyniąc pewne koncesje na rzecz zaprzyjaźnionych środowisk politycznych lub wręcz koterii towarzyskich.

W związku z powyższym warto przypomnieć, że brak przejrzystości w tej sferze życia publicznego może być przyczyną patologii w gospodarce; różnego rodzaju „czarnego lobbingu”, klientelizmu lub tzw. kapitalizmu państwowego. Jak podkreśla Anna Ząbkowicz, im potężniejsze państwo, tym większa pokusa dla biznesu, aby przenieść konkurencję z dziedziny gospodarki do sfery polityki w celu przejęcia renty, czyli dochodu wyprodukowanego przez kogo innego i redystrybuowanego przez państwo. W konsekwencji tych nieproduktywnych działań koalicji na rzecz podziału dochodu zaburzeniu ulega system wkładu i nagrody, charakteryzujący zdrową gospodarkę rynkową. Zbiorowe działania biznesu w tym kontekście są oceniane jako pasożytnicze i niepożądane. Wobec tego zaleca się nakładanie ograniczeń, czyli tworzenie barier instytucjonalnych, aby zapobiec takiemu nieproduktywnemu współdziałaniu przedsiębiorców i państwa (Ząbkowicz, 2003, s. 7). Wspomniane bariery instytucjonalne może ustanowić powszechny, będący demokratycznym

przedstawicielstwem środowiska przedsiębiorców samorząd gospodarczy. Nie ulega wątpliwości, że eliminacja wymienionych wyżej zagrożeń jest niezwykle ważna z punktu widzenia kształtowania stosunków politycznych i ekonomicznych w państwie, a także budowania kapitału społecznego. Stanowiąc związek publicznoprawny samorząd gospodarczy ma znacznie większe możliwości wpływania na podniesienie efektywności działań sprzyjających realizacji mediacyjnej, adaptacyjnej, a nawet innowacyjnej funkcji systemu politycznego.

Pożądany kierunek zmian w zakresie organizacji samorządu gospodarczego w Polsce

W jaki sposób należy zorganizować samorząd gospodarczy w Polsce? Nie ulega wątpliwości, że pozostając równoprawnym w stosunku do samorządu terytorialnego, stanowić on powinien immanentną część systemu administracji publicznej. W tej chwili jedyną zadowalającą z formalnoprawnego punktu widzenia regulacją jest ustawa z 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych (Dz. U. 1996, Nr 1, poz. 3), która wprowadza powszechny samorząd rolniczy. Jeżeli chodzi o izby rzemieślnicze, to ustawa o rzemiośle z 22 marca 1989 r. (Dz. U. 1989, Nr 17, poz. 92) wymaga, mimo wprowadzenia kilku poprawek, nowego podejścia do kwestii miejsca samorządu rzemieślniczego w strukturze administracyjnej państwa.

Z kolei funkcjonowanie izb przemysłowo-handlowych powinno zostać uregulowane od podstaw. Ogólnikową i anachroniczną ustawę z dnia 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych (Dz. U. 1988, Nr 35, poz. 195) należy zastąpić regulacją zakładającą obligatoryjny charakter tego typu izb. Jest to kwestia, która budzi pewne wątpliwości i emocje, warto zatem podkreślić, że istotą związków samorządowych o charakterze publicznoprawnym jest obligatoryjne członkostwo w nich osób fizycznych, a także osób prawnych i jednostek nieposiadających osobowości prawnej, ale dysponujących zdolnością prawną, objętych działalnością danego samorządu. Wprowadzenie takiej formuły oznacza, że każde przedsiębiorstwo przemysłowe, handlowe lub usługowe, poza rolnictwem i rzemiosłem, które dysponują własną reprezentacją, staje się członkiem izby przemysłowo-handlowej w momencie zarejestrowania działalności gospodarczej¹.

¹ Członkostwo obejmowałoby wszystkich prowadzących działalność gospodarczą w sposób zorganizowany i ciągły w: przemyśle, handlu, budownictwie, usługach oraz poszukiwaniu i eksploatacji zasobów mineralnych. Samorząd gospodarczy prze-

Pamiętajmy, że przynależność do społeczności samorządowej, w tym również przedsiębiorców, nie zależy od aktu przystąpienia. Powstaje ona z mocy samego prawa, na skutek nabycia przez osobę fizyczną określonej cechy, na przykład wykonywania działalności gospodarczej. Obligatoryjność dotyczy zatem charakteru więzi łączącej członków, a nie konieczności stosowania jakichkolwiek środków mających na celu wymuszenie przynależności. Jeżeli członek społeczności samorządowej zachowuje się całkowicie biernie, nie ma to żadnego wpływu na jego powiązania prawne ze wspólnotą (Dolnicki, 2001, s. 20). Nie jest on ponadto zobowiązany do czynienia jakichkolwiek koncesji na rzecz organizacji samorządowej, które ograniczałyby jego swobodę w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej, a także do przekazywania środków finansowych na rzecz reprezentującego jego interesy podmiotu samorządowego.

W kontekście członkostwa warto się zastanowić nad zasadnością utrzymywania wielu rozdrobnionych organizacji reprezentujących interesy poszczególnych środowisk gospodarczych. Lepszym rozwiązaniem wydaje się być włączenie słabo działających struktur branżowych, na przykład izb budownictwa, izb turystycznych, a także zrzeszeń handlu i usług oraz zrzeszeń transportu w jednolitą strukturę, mających znaczący potencjał społeczno-ekonomiczny izb przemysłowo-handlowych. Taka ich organizacja zwiększy partycypację środowisk gospodarczych w procesie decyzyjnym dotyczącym wyznaczania priorytetów i realizacji polityk publicznych na wszystkich poziomach zarządzania państwem.

W zakresie szczegółowych kompetencji zorganizowanych w formie związków publicznoprawnych izb przemysłowo-handlowych wymienić należy:

- reprezentowanie interesów grupowych wobec państwa;

myślu i handlu stanowiłyby: osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – przedsiębiorcy i wspólnicy, spółki jawne, spółki komandytowe, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, spółki akcyjne, spółdzielnie, przedsiębiorstwa państwowe, jednostki badawczo-rozwojowe, przedsiębiorcy zagraniczni w rozumieniu przepisów o zasadach prowadzenia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne, zwane dalej „przedsiębiorstwami zagranicznymi”, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, oddziały zagranicznych spółek akcyjnych, z ograniczoną odpowiedzialnością i komandytowo-akcyjnych działających w Polsce; zob. Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o *Krajowym Rejestrze Sądowym*, Dz. U. 1997, Nr 121, poz. 769; por. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – *Kodeks spółek handlowych*, Dz. U. 2000, Nr 94, poz. 1037, 2001 Nr 102, poz. 1117, 2003 Nr 49, poz. 408.

- prawo opiniowania i współkształtowania projektów aktów prawnych dotyczących sfery społeczno-gospodarczej;
- poprawę bezpieczeństwa obrotu gospodarczego i ochrony przed nieuczciwą konkurencją, poprzez wdrażanie i respektowanie standardów etycznych;
- zbieranie i transferowanie informacji gospodarczych do przedsiębiorców;
- wyrażanie opinii o projektach zarządzeń i uchwał władz samorządu terytorialnego oraz udział w ich opracowywaniu, a także składanie własnych wniosków w zakresie np. zagospodarowania przestrzennego, rozwoju dróg i komunikacji, podatków, inwestycji komunalnych itp.;
- zakładanie, prowadzenie i popieranie we współpracy z władzami oświatowymi szkół zawodowych i doksztalających;
- prowadzenie rejestru przedsiębiorstw (izby powinny dysponować wykazem osób i jednostek organizacyjnych prowadzących działalność gospodarczą wraz z danymi dotyczącymi ich siedziby i przedmiotu przedsiębiorstwa, zgłoszonych w rejonie izby) – *dane pozyskane od wojewódzkich urzędów statystycznych według numeracji REGON, od urzędów skarbowych według aktualnych zgłoszeń obowiązku podatkowego – VAT, od gmin według zgłoszeń do ewidencji działalności gospodarczej.*

Włączone w strukturę administracji publicznej izby przemysłowo-handlowe mają do spełnienia rolę edukacyjną w zakresie inwestowania w obszar gospodarki opartej na wiedzy, ale też powinny się skoncentrować na tworzeniu własnych funduszy inwestujących np. w wysoko rozwinięte technologie, finansowanie działalności parków naukowo-technologicznych oraz inkubatorów przedsiębiorczości.

Izby przemysłowo-handlowe jako instytucje zdecentralizowanej administracji publicznej, wyposażone we władztwo administracyjne, odpowiednie środki materialne i finansowe, powinny mieć zatem istotny wpływ na pomoc, doradztwo w wykorzystaniu zarówno czynników zewnętrznych, jak i wewnętrznych przedsiębiorstwa, być siłą napędową podejmowanej aktywności innowacyjnej (Walkowiak, 2011, s. 77).

Wypływa z tego wniosek, że jedynie izby przemysłowo-handlowe działające jako instytucje publicznoprawne mogą zapewnić przedsiębiorcom działającym w Polsce prawidłową reprezentację ich interesów. Nie są w stanie tego zrobić branżowe zrzeszenia gospodarcze, czy też, mające elitarny charakter, organizacje przedsiębiorców i pracodawców.

W Polsce działa wiele struktur zajmujących się formalnie rzecznictwem interesów podmiotów gospodarczych. Możemy tu wymienić m.in. takie organizacje, jak: Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej, Konfederacja „Lewiatan” czy Business Centre Club oraz *izby branżowe*. Nie dezawuuując pewnych zasług wymienionych powyżej podmiotów w sferze reprezentowania interesów środowiska przedsiębiorców w naszym kraju, zważmy jednak, że nie mają one mandatu do występowania w interesie całego spektrum polskiej gospodarki. Nie wynika to nawet z braku dobrej woli osób je tworzących, ale możliwości formalnoprawnych, pamiętajmy bowiem, że wyłącznie związki publiczne, za którymi stoją określone kompetencje administracyjne, mogą być rzeczywistym partnerem władz państwowych w procesie kształtowania polityki gospodarczej kraju. Niestety, doskonale zdają sobie z tego sprawę rządzący, którzy na przestrzeni ostatnich dekad, bez względu na ich autorament polityczny, traktowali organizacje przedsiębiorców i pracodawców w sposób protekcyjny. Ostatnim i bardzo symptomatycznym przykładem tego typu postawy jest powierzenie działań mających na celu deregulację polskiej gospodarki prywatnemu przedsiębiorcy. Trudno nie uznać takiego podejścia za wyraz lekceważenia wyżej wymienionych struktur, ale jednocześnie przejaw racjonalnej oceny realnego potencjału organizacji, których nikła reprezentatywność nie uprawnia ich do wyrażania opinii i oczekiwań całego środowiska gospodarczego. Ten sam sposób myślenia determinuje stosunek władz rządowych do Rady Dialogu Społecznego, która w obecnym kształcie nie spełnia niestety pokładanych w niej nadziei. Ma ona raczej charakter fasadowy, a wśród przyczyn takiego stanu rzeczy należy wymienić dominujący w jej działaniach partykularyzm, wspomnianą już niewielką reprezentatywność większości znajdujących tam organizacji przedsiębiorców, roszczeniowość i polityczne afiliacje związków zawodowych, ale przede wszystkim nadmierną arbitralność rządzących, której sprzyja atomizacja i będąca jej konsekwencją słabość środowiska gospodarczego.

Brak wpływu podmiotów samorządowych na proces decyzyjny w państwie ma zresztą szerszy wymiar. W związku z tym wartym rozważenia postulatem jest utworzenie w strukturze naczelnych władz państwowych Izby Samorządowej, złożonej z przedstawicieli samorządu terytorialnego, gospodarczego i zawodowego. Jej zakres kompetencji mógłby obejmować koordynację działalności wymienionych wyżej form samorządu, konsultacje sejmowych i rządowych propozycji legislacyjnych, w szczególności dotyczących polityki społeczno-gospodarczej, prawo inicjaty-

wy ustawodawczej, uprawnienia kontrolne wobec rządu, a także prawo weta wobec ustaw mających wpływ na funkcjonowanie samorządu. Tak zorganizowana Izba Samorządowa mogłaby w przyszłości zastąpić Senat i stać się tym samym ważnym elementem systemu ustrojowego demokratycznego i zdecentralizowanego państwa. Nie można również zapominać o wymiarze symbolicznym takiej reformy, nawiązującej do dorobku intelektualnego „pierwszej” Solidarności, która jako niezależny, samodzielny i samorządny związek zawodowy, ale przede wszystkim wielki ruch społeczny, zawarła w programie historycznego I Krajowego Zjazdu Delegatów we wrześniu 1981 r. postulat utworzenia Izby Samorządowej będącej reprezentacją interesów obywateli i zorganizowanych grup społecznych, a nie przedstawicielstwem politycznym.

Czy zatem w Polsce potrzebny jest samorząd gospodarczy? Zdecydowanie tak, jednak musi to być związek publicznoprawny, który opierając się na realnych procesach decentralizacyjnych i dążeniach partycypacyjnych stanowić będzie integralną część systemu ustrojowego państwa. Trwanie przy rozwiązaniach zakładających dobrowolne członkostwo w organizacjach przedsiębiorców nie przyniesie oczekiwanych zmian jakościowych w obszarze reprezentowania środowiska gospodarczego. Partykularyzm w działaniach wymienionych wyżej struktur, brak ich reprezentatywności, a także komercyjny charakter prowadzonej działalności nie ma wiele wspólnego z powszechnym samorządem gospodarczym.

Funkcjonowanie samorządu gospodarczego powinno być oparte na izbach przemysłowo-handlowych mających charakter terytorialny. Najbardziej racjonalnym rozwiązaniem byłoby zatem wyodrębnienie okręgowych izby przemysłowo-handlowych. Przemawia za tym potrzeba oparcia tych organizacji na zintegrowanych subregionach o spójnym charakterze gospodarczym. Warto zauważyć, że taki podział nie doprowadzi do nadmiernego rozdrobnienia obszaru działania izb, ani też do ich zbytniego oddalenia od członków. Dlatego też należy założyć, iż każde z województw byłoby podzielone na kilka okręgów. Tworzenie sieci terytorialnej izb na bazie powiatu nie sprawdzi się ze względu na zbyt mały zasięg oddziaływania potencjalnych izb oraz ich słabość organizacyjną. Z kolei zbudowanie struktury terytorialnej na poziomie województwa prowadziłoby do sprzecznego z zasadą subsydiarności oddalenia organów izby od przedsiębiorców oraz trudności w uwzględnieniu subregionalnych różnic istniejących pomiędzy poszczególnymi obszarami na terenie danego województwa. Zastosowane podejście umożliwiłoby także wsparcie koncepcji budowania ponadlokalnych ośrodków rozwoju

gospodarczego, gdyż od momentu reformy samorządowej dostrzegalny jest proces marginalizacji mniejszych aglomeracji na rzecz stolicy województwa. Ze względu na konieczność elastycznego dostosowania obszarów izb do potrzeb gospodarczych kompetencja w zakresie ostatecznego określenia ich zasięgu terytorialnego powinna być przekazana ministrowi właściwemu do spraw gospodarki i wojewodzie.

Na poziomie ogólnopolskim reprezentantem środowiska gospodarczego powinna być Krajowa Izba Przemysłowo-Handlowa. W jej skład wchodziłoby prezesi izb okręgowych oraz po jednym przedstawicielu wybranym przez władze uchwałodawcze izb. Takie rozwiązanie uzasadnione jest ze względów pragmatycznych, przy jednoczesnym zachowaniu demokratycznych procedur wyłaniania władz, a także finansowych, bowiem jego konsekwencją będzie znaczne ograniczenie wydatków samorządowych na organizację wyborów. Ponadto zapewni ono właściwą współpracę pomiędzy izbami okręgowymi a Krajową Izbą, poprzez fakt instytucjonalnego i personalnego usytuowania prezesów izb w strukturze Krajowej Izby.

Krajowa Izba, podobnie jak izby okręgowe, powinna uzyskać kompetencje władcze, a także konsultacyjno-opiniodawcze. Dodatkowo przejęłaby ona od ministra właściwego ds. gospodarki dwie kluczowe dla przedsiębiorców kompetencje, a mianowicie prowadzenie Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (CEIDG) oraz pojedynczego punktu kontaktowego. Istotne jest także uprawnienie Krajowej Izby do opiniowania dokumentów przekazywanych rządowi polskiemu przez instytucje Unii Europejskiej, zarówno propozycji aktów prawnych, jak i dokumentów strategicznych i konsultacyjnych. Ponadto Krajowa Izba należałoby przekazać zadania Polskiej Izby Handlu Zagranicznego, co umożliwiłoby kompleksowe wsparcie polskich przedsiębiorców na rynkach zagranicznych.

Uzupełnienie dwuszczeblowej struktury izb stanowić powinny Regionalne Rady Izb Przemysłowo-Handlowych, jednakże wyłącznie jako ciała o charakterze doradczym samorządu wojewódzkiego, składające się z dwóch reprezentantów (w tym prezesów) izb z terenu danego województwa. Ich utworzenie uzasadnione jest przede wszystkim potrzebą uczestnictwa przedstawicieli izb w przygotowaniu dokumentów strategicznych na poziomie województwa i współpracy z władzami regionalnymi w sferze polityki spójności. Jednocześnie nie ma potrzeby powoływania kolejnego szczebla samorządu gospodarczego, ze względu na ograniczoną liczbę kompetencji, które mógłby być realizowane na poziomie województwa.

Należy podkreślić, że tak zorganizowane izby przemysłowo-handlowe byłyby strukturami w pełni demokratycznymi, a ich władze pochodziłyby z powszechnych wyborów. Czynne i bierne prawo wyborcze należy przyznać osobom fizycznym, które ukończyły 18 lat. Takie uregulowanie tej kwestii odzwierciedlać będzie trendy występujące w niektórych branżach, gdzie często nawet bardzo młodzi ludzie rozpoczynają działalność gospodarczą. Natomiast osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej będą mogły realizować swoje prawo wyborcze za pośrednictwem umocowanego prawnie przedstawiciela, który spełniać będzie powyższe kryterium wieku. Niezwykle ważne powinno być przyznanie równych praw wyborczych wszystkim osobom i jednostkom organizacyjnym prowadzącym działalność gospodarczą. Kluczowe jest zatem wyodrębnienie grup wyborczych według branż, tak aby zachować różnorodność i reprezentatywność we władzach izb przemysłowo-handlowych². Ponadto, warto wprowadzić zapis umożliwiający utworzenie dodatkowej grupy wyborczej w przypadku funkcjonowania szczególnie charakterystycznej dla danego okręgu branży.

Podstawowym obwodem głosowania należy ustanowić gminę, co zapewni przedsiębiorcom łatwy dostęp do komisji wyborczej, a jednocześnie nie będzie prowadzić do zbyt dużego rozdrobnienia komisji obwodowych, co skutkowałoby także podniesieniem kosztów przeprowadzenia wyborów. Ważność wyborów powinien potwierdzać Sąd Najwyższy, co umocni niezależność izb przemysłowo-handlowych od pozostałych organów administracji publicznej, a jednocześnie zapewni transparentność i uczciwość procesu wyborczego.

Jedną z kluczowych kwestii jest racjonalne uregulowanie finansowych podstaw działania izb przemysłowo-handlowych. Szczególnie istotne jest nieobciążanie przedsiębiorców daninami na rzecz samorządu gospodarczego. Z tego względu podstawowym dochodem izb przemysłowo-handlowych powinien być odpis z wpływów uzyskanych z tytułu opodatkowania towarów i usług na obszarze działania izby w wysokości nie mniejszej niż 0,25%, co umożliwi izbom prawidłowe realizowanie zadań publicznych. Uspokajając zarządzających budżetem państwa warto zauważyć, że rzeczywisty roczny koszt funkcjonowania izb będzie

² Ze względu na sektory gospodarki można wyodrębnić następujące grupy wyborcze: Grupa 1: Przemysł; Grupa 2: Instytucje kredytowe i finansowe; Grupa 3: Handel; Grupa 4: Zakłady ubezpieczeń; Grupa 5: Transport i komunikacja; Grupa 6: Działalność gastronomiczna i hotelarska, turystyka; Grupa 7: Pośrednicy; Grupa 8: Usługi.

znacznie niższy, gdyż jednocześnie z budżetu zostaną zdjęte wydatki na działania realizowane do tej pory przez inne organy administracji publicznej. Obowiązek przekazywania odpisu byłby nałożony na właściwe miejscowo urzędy skarbowe w terminie 21 dni od dnia, w którym upływa termin płatności podatku od towarów i usług. Przyjęte rozwiązanie pozwoliłoby na utrzymanie płynności finansowej izb przemysłowo-handlowych oraz prawidłowe planowanie dochodów i wydatków w poszczególnych okresach. Podobnie jak w przypadku samorządu terytorialnego, kontrola gospodarki finansowej izb przemysłowo-handlowych zostałaby przekazana regionalnym izbom obrachunkowym, co powinno zapewnić prawidłowe wydatkowanie środków publicznych.

Scharakteryzowana wyżej propozycja rozwoju samorządu gospodarczego w Polsce wydaje się być najbardziej optymalna (zob. Wykrętowicz, 2012; Kmiecik, Antkowiak, Jaskulski, 2016). Warto jednak odnotować inne pojawiające się w badaniach naukowych koncepcje dotyczące modelu reprezentowania interesów przedsiębiorców. Przykładem może być postulat wprowadzenia w naszym kraju branżowych (sektorowych) izb gospodarczych (szerzej na ten temat: Dąbrowski, Dorożyński, Marciniak, 2023, s. 64–69). Pozytywnym aspektem tej propozycji jest opowiedzenie się za publicznoprawnym charakterem samorządu gospodarczego. Jak zauważają jej twórcy, koncepcja (wspólnych) branżowych izb gospodarczych ustanowionych dla każdego sektora gospodarki bliska jest teoretycznym założeniom konstytuującym kontynentalny, a więc publicznoprawny model funkcjonowania izb gospodarczych. Karol Dąbrowski, Tomasz Dorożyński i Piotr Marciniak zwracają uwagę, że postulowane przez nich izby branżowe (sektorowe): „mają prawnie określoną pozycję w strukturze instytucji publicznych, ustawowe obowiązki i narzędzia do realizacji zadań publicznoprawnych, w tym władczych, administracyjnych” (Dąbrowski, Dorożyński, Marciniak, 2023, s. 67). Jednocześnie jednak krytycznie oceniają oni system tworzenia izb w układzie terytorialnym, zarzucając mu anachronizm i brak dostosowania do zmian zachodzących we współczesnej gospodarce. Jest to teza kontrowersyjna, zważywszy na stabilną pozycję niemieckich, francuskich czy austriackich izb gospodarczych, które wprawdzie swymi korzeniami sięgają do wieku XIX, jednak w dalszym ciągu stanowią silne wsparcie dla rodzimego biznesu.

Jednym z mankamentów proponowanych rozwiązań jest przewidywany proces budowy modelu sektorowego. Oparcie go na inicjatywach podejmowanych przez istniejące już i ograniczone do jedynie wybranych

środowisk branżowe organizacje prawa prywatnego stawia pod znakiem zapytania powszechny charakter tworzonych w ten sposób struktur samorządowych. Arbitralne wskazanie liderów tego procesu wzbudzi bez wątpienia nieufność pozostałych środowisk gospodarczych, które w tym kluczowym i newralgicznym momencie nie będą miały realnego wpływu na legislacyjny, ale także praktyczny wymiar funkcjonowania powstających instytucji. Ponadto, „pilotażowy” charakter tego typu działań nie wróży szybkiego zakończenia prac nad utworzeniem powszechnego samorządu gospodarczego.

Fundamentalną wątpliwość budzi jednak branżowy charakter wyłonionych tą drogą organizacji, których działalność nie usunie głównego problemu trawiącego środowisko gospodarcze w Polsce, a mianowicie partykularnego, czy wręcz egoistycznego podejścia do kwestii reprezentowania jego interesów. Ponadto zachodzące w gospodarce światowej procesy nie potwierdzają diagnozy zaprezentowanej przez wymienionych wyżej autorów, z której wynika, że obecnie dominującym punktem odniesienia dla przedsiębiorców w danej branży jest inna firma prowadząca taką samą działalność.

Zwraca na to uwagę Katarzyna Walkowiak wskazując, że granice między tradycyjnymi branżami, konkurentami i współpracownikami oraz klientami i dostawcami stają się coraz bardziej rozmyte. Platformy, partnerstwa i produkty nie są już domeną pojedynczych branż lub branż pokrewnych. Wszystkie te elementy zbiegają się, tworząc głęboką transformację, która tworzy nową wydajność, usprawnione procesy i nowe możliwości rozwoju dla firm. Sprzyja temu rozwój technologii cyfrowych i ich powszechne użycie. Firmy aktywują tzw. „chmurę”, sztuczną inteligencję, 5G, technologie mobilne i inne technologie, które umożliwiają przejście do pokrewnych sektorów lub przekształcają istniejące usługi na nowe sposoby. Trendy te pojawiają się w wielu branżach. Konwergencja rynków i produktów, która jest następstwem konwergencji technologii, polega na wychodzeniu firm poza tradycyjnie określone granice branż, w wyniku czego zanikają granice pomiędzy wcześniej wyodrębnionymi rynkami. Podmioty gospodarcze coraz częściej działają w wielu sektorach jednocześnie, co sprawia, że interesy i potrzeby przedsiębiorstw są bardziej złożone niż to, co mogą zaoferować izby o wąskiej specjalizacji branżowej. W tych nowych, złożonych realiach przedsiębiorstwa szukają bardziej elastycznych form reprezentacji, które mają uwzględniać ich potrzeby związane z działalnością w różnych obszarach gospodarki (Walkowiak, 2024, s. 81–82). W kontekście powyższych argumentów,

krytyka dorobku i pozycji ustrojowej terytorialnych izb przemysłowo-handlowych, jako instytucji jakoby przestarzałych w dobie globalnych powiązań gospodarczych, nie jest zbyt przekonująca.

Uwagi końcowe

Podsumowując rozważania na temat systemu reprezentowania interesów środowiska społecznego przedsiębiorców należy podkreślić, że powinien on zostać oparty na instytucjonalnej decentralizacji stosunków gospodarczych. Niestety, rządzący do tej pory Polską, bez względu na autorament polityczny, nie wykazują widocznego zainteresowania problematyką powszechnego samorządu gospodarczego. Najlepszym tego potwierdzeniem jest bezowocna dyskusja nad projektami ustaw o samorządzie gospodarczym, trwająca z większym lub mniejszym natężeniem od początku lat 90. ubiegłego wieku. W tym kontekście wielce symptomatyczna jest postawa parlamentarzystów, którzy nie mogą lub nie chcą rozstrzygnąć kwestii dotyczących przyszłości samorządu gospodarczego w naszym kraju. Wspomniana niemoc polskiego ustawodawcy wynika, jak się wydaje, z braku zadowalającej wiedzy na temat samorządu gospodarczego, natomiast suponowana niechęć do tego typu instytucji ma swoje źródło w uleganiu wpływom wymienionych wcześniej stowarzyszeń gospodarczych i organizacji pracodawców, które w większości nie popierają inicjatyw zmierzających do utworzenia w naszym kraju powszechnego samorządu gospodarczego, słusznie obawiając się utraty własnych wpływów lub możliwości zarobkowania. Jak już podkreślono, sporo do życzenia pozostawia także stopień zaangażowania przedsiębiorców w działania o charakterze publicznym, który związany jest z niskim poziomem świadomości i kultury samorządowej elit gospodarczych.

Efektom tych wieloletnich zaniechań jest sytuacja, w której administracja publiczna z dużą rezerwą odnosi się do perspektywy przekazania części kompetencji samorządowi gospodarczemu. Dystans ten dotyczy przede wszystkim rządu, ale także samorządu terytorialnego, który nie chce pozbywać się części uprawnień i związanych z tym możliwości generowania przychodów budżetowych. Doraźny interes nie może jednak przesłaniać celu strategicznego, jakim jest zbudowanie społeczeństwa obywatelskiego, realizującego swoje potrzeby w ramach demokratycznego, opartego na szerokiej decentralizacji państwa. W takim

ujęciu funkcjonowania władz publicznych znajduje się miejsce dla samorządu gospodarczego, którego przesłanie, podobnie jak innych form samorządu, wynika z zasady subsydiarności. Osiągnięcie tego celu będzie jednak niemożliwe bez fundamentalnych zmian ustawowych, zmierzających do upodmiotowienia reprezentacji środowiska społecznego przedsiębiorców.

W tym miejscu pojawia się jednak pytanie, czy elity polityczne mają wystarczająco dużo dobrej woli i są intelektualnie zdolne do podjęcia takiego wyzwania? Jak już wspomniano, biorąc pod uwagę ostatnie ponad trzy dekady funkcjonowania państwa demokratycznego trudno w tej mierze o optymizm. Mimo prezentowanych niekiedy zapowiedzi, żadne środowisko polityczne nie podjęło spójnych działań mających na celu utworzenie w Polsce powszechnego samorządu gospodarczego. Z przykrością należy stwierdzić, że od momentu rozpoczęcia transformacji ustrojowej głos przedsiębiorców nie był poważnie brany pod uwagę przy podejmowaniu decyzji dotyczących porządku społeczno-gospodarczego naszego kraju. Tendencja ta pogłębiła się w okresie rządów Zjednoczonej Prawicy, której wizja państwa daleka była od modelu partycypacyjnego. Podejmowano wówczas działania zmierzające do ponownej centralizacji struktur administracji publicznej i osłabiania samorządności. Towarzyszyła temu dewastacja kapitału społecznego będąca konsekwencją trybalistycznych podziałów, a także pogłębiający się kryzys instytucji publicznych. Skierowana przez rządzących w stronę elit, w tym przedsiębiorców, populistyczna i pełna nieufności retoryka utrudniała prowadzenie działalności gospodarczej, a w konsekwencji stanowiła dla władz pretekst do rozszerzania etatyzacji państwa i gospodarki.

Zagrożenia dla szeroko rozumianej idei samorządności wiążą się zatem przede wszystkim z działalnością populistycznych partii politycznych, które poparcie budują na dezawuowaniu środowisk inteligenckich, w tym przedsiębiorców, intelektualnie i mentalnie niezależnych, posiadających wysokie kompetencje i szerokie horyzonty myślowe. Odchodzenie od zasad demokracji liberalnej, zakłócanie trójpodziału władzy i sukcesywne zmierzanie w stronę autorytarnego modelu sprawowania władzy stanowi egzystencjalne zagrożenie dla wszelkich form decentralizacji. Nie ulega zatem wątpliwości, że sytuacja dojrzała do tego, aby w końcu, poprzez utworzenie struktur samorządowych, skutecznie zadbać o dobro przedsiębiorców, których zaangażowanie jest źródłem rozwoju gospodarczego i poprawy warunków życia obywateli.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Robert Kmiecik

Analiza formalna: Robert Kmiecik

Metodologia: Robert Kmiecik

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Robert Kmiecik

Authors contributions

Conceptualization: Robert Kmiecik

Formal analysis: Robert Kmiecik

Methodology: Robert Kmiecik

Writing – original draft, review and editing: Robert Kmiecik

Bibliografia

- Dąbrowski K., Dorożyński T., Marciniak P. (2023), *Uzasadnienie modelu branżowego izb gospodarczych – perspektywa polska*, „Studia Iuridica Lublinensia”, vol. 32, 5.
- Dolnicki B. (2001), *Samorząd terytorialny*, Zakamycze.
- Grabowski D., Jasiecki K., Kmiecik R., Stępniewski A. (2021), *Powszechny Samorząd Gospodarczy*, Warszawa.
- Hubert J. (1926), *Samorząd gospodarczy. Skrypt z wykładów w roku akademickim 1925/26*, Poznań.
- Kmiecik R., Antkowiak P., Jaskulski A. (2016), *Pożądaný kierunek zmian modelu samorządu gospodarczego w Polsce. Rozważania na podstawie ustawy o izbach przemysłowo-handlowych Ogólnopolskiej Federacji Przedsiębiorców i Pracodawców Przedsiębiorcy.pl.*, Warszawa–Poznań.
- Rajca L. (2010), *Modele samorządu terytorialnego*, w: *Samorząd terytorialny w Europie Zachodniej*, red. L. Rajca, Warszawa.
- Szustek A. (2014), *Samorząd – samorząd gospodarczy - inne rodzaje samorządu. Siatka pojęciowa, ujęcie teoretyczne i zagadnienia metodologiczne*, Warszawa.
- Ustawa z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle, Dz. U. 1989, Nr 17, poz. 92.
- Ustawa z dnia 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych, Dz. U. 1988, Nr 35, poz. 195.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych, Dz. U. 1996, Nr 1, poz. 3 z późn. zm.

- Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, Dz. U. 1997, Nr 121, poz. 769.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, Dz. U. 2000, Nr 94, poz. 1037, 2001 Nr 102, poz. 1117, 2003 Nr 49, poz. 408.
- Wąlkowiak K. (2011), *Działania izb przemysłowo-handlowych na rzecz rozwoju innowacyjności polskich przedsiębiorstw*, „Przegląd Politologiczny”, nr 4.
- Wąlkowiak K. (2024), *Przyszłość samorządowych izb przemysłowo-handlowych jako instytucji pośredniczących między biznesem a władzą publiczną*, Poznań.
- Wykrętowicz S. (2012), *Obywatelski projekt ustawy o izbach przemysłowo-handlowych w Polsce*, Poznań.
- Ząbkowicz A. (2003), *Stosunki między państwem i biznesem a wzrost gospodarki*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 1.
- Zdyb M. (2002), *Działalność gospodarcza i publiczne prawo gospodarcze*, Zakamycze.

Is Economic Self-Government Needed in Poland? Reflections on the System for Representing the Interests of the Entrepreneurial Community

Summary

In studies of decentralization processes little is spoken of economic self-government, whose role is to advocate the interests of the social environment of entrepreneurs. In Poland since the beginning of political transformation fruitless discussion has been taking place on the place of economic self-government in the system of local government. The current regulations do not ensure chambers of commerce the position of public law unions. They are based on the optional nature of ties between entrepreneurs, which is the main cause of the weakness of local self-government, or rather quasi-self-government. The lack of such structures in the sphere of public institutions is the main reason for marginalizing them by the government and local authorities, which do not see the need to make any concessions for the sake of decentralized economic environment. In this context, the most reasonable solution seems to be the creation of common economic self-government, which will be included in the system of public institutions.

Key words: entrepreneurs, economic self-government, decentralization, participation, public institutions

Paweł BYKOWSKI

DOI 10.14746/ssp.2025.2.12

Pomorska Szkoła Wyższa

 ORCID: 0000-0002-9110-853X

Strategia rozwoju jednostki samorządu terytorialnego jako instrument planowania lokalnego. Bariery i zagrożenia związane z ochroną środowiska naturalnego i energetyką w skutecznej implementacji dokumentu

Streszczenie: Artykuł porusza temat strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego (JST) jako kluczowego narzędzia planowania lokalnego i zarządzania strategicznego. Autor analizuje nie tylko znaczenie tego dokumentu, ale przede wszystkim wskazuje bariery i zagrożenia związane z jego wdrażaniem. Badania prowadzone na przykładzie JST z powiatu gdańskiego i bytowskiego ukazują problemy takie, jak: niewystarczająca komunikacja i informacja, brak środków finansowych, problemy organizacyjne, biurokracja, niedopasowanie treści strategii do lokalnych realiów, oraz ograniczenia środowiskowe i energetyczne. Autor sugeruje, że skuteczna implementacja wymaga przejrzystych celów, elastycznego podejścia, uproszczenia procedur, silnego zaplecza kadrowego, zaangażowania społeczności lokalnej oraz skutecznego monitoringu postępów. Przykładem dobrych praktyk jest *Strategia Pomorze 2030*. W artykule podkreślono, że sam dokument strategii bywa często zbyt ogólnikowy i niedostosowany do realiów danej gminy, co utrudnia jego zastosowanie w praktyce. Jedną z najpoważniejszych barier okazała się słaba komunikacja – zarówno wewnętrzna w urzędach, jak i z mieszkańcami. Wskazano także, że brak wystarczających kompetencji wśród kadry JST ogranicza możliwości skutecznej realizacji strategii. Autor zwraca uwagę na potrzebę zwiększenia świadomości ekologicznej i wdrażania inwestycji prośrodowiskowych, mimo trudności z ich finansowaniem. Istotną okazuje się również potrzeba uproszczenia procedur administracyjnych i lepszej organizacji pracy zespołów wdrożeniowych. Wdrożenie skutecznego monitoringu strategii pozwala na bieżące wykrywanie problemów i modyfikowanie działań. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, firmami i mieszkańcami może znacznie zwiększyć efektywność wdrażania. Całość artykułu kończy się wnioskiem, że tylko poprzez planowe, zintegrowane i profesjonalne zarządzanie można skutecznie rozwijać poszczególne obszary społeczno-ekonomiczne w jednostkach samorządu terytorialnego.

Słowa kluczowe: strategia, jednostka samorządu terytorialnego, planowanie, rozwój, dokument, zagrożenia, bariery, organizacja, otoczenie

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0
– uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

Wstęp

Strategia rozwoju jednostek samorządu terytorialnego (JST) jest kluczowym narzędziem planowania lokalnego, lecz także ważnym elementem lokalnej polityki.

Jest wymogiem ustawowym (ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. *o zasadach prowadzenia polityki rozwoju* (Dz. U. 2023, poz. 1259); ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (Dz. U. 2023, poz. 40); ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz. U. 2023, poz. 977)), jest także potrzebą wynikającą z ustalenia priorytetów lokalnego działania. Jest także ważnym narzędziem zarządzania strategicznego.

Artykuł jest syntezą podejścia teoretycznego z praktycznym ujęciem zagadnienia, które wypracowane zostało przez autora w toku wieloletnich studiów przy tego typu dokumentach, jak również praktyce i doświadczeniu we wdrażaniu niektórych zapisów.

W artykule podjęta zostanie analiza roli strategii rozwoju JST w procesie zarządzania rozwojem lokalnym, tworzeniu lokalnej polityki, lecz co najważniejsze – omówione zostaną problemy i zagrożenia związane z implementacją tego dokumentu. Wydaje się bowiem, że podstawowym problemem jest nie stworzenie samego dokumentu a realizacja jego zapisów, będących nierzadko wynikiem błędnie pojmowanej polityki lokalnej.

Celem artykułu jest zatem zidentyfikowanie najważniejszych problemów oraz zagrożeń, jakie mogą wynikać z nieprawidłowej implementacji strategii.

Implementacja dokumentu wymaga nie tylko odpowiedniego przygotowania, ale również efektywnego zarządzania i monitoringu. Problemy mogą pojawić się na różnych etapach, od braku zasobów finansowych po trudności w uzyskaniu poparcia. Na te właśnie elementy zostanie zwrócona szczególna uwaga.

Jak podkreśla M. Ziółkowski: Gminy to złożone i trudne do zarządzania organizacje, działają w szybko zmieniających się i często nieprzewidywalnych warunkach związanych z ich otoczeniem. Tworzą one uwarunkowania zewnętrzne w postaci zestawu szans i zagrożeń dla ich dalszego rozwoju. Właśnie przez profesjonalne zarządzanie można zwiększyć ich zdolność adaptacyjną do tych warunków (Ziółkowski, 2015, s. 145–146).

1. Znaczenie Strategii rozwoju gminy

W szeroko rozumianej otaczającej nas rzeczywistości charakterystycznym zjawiskiem jest zmiana. Oznacza to, iż we wszystkich dziedzinach jednostkowego, jak i zbiorowego życia następują przeobrażenia i szybko następujące przemiany oraz transformacje, do których należy się przygotować, zrozumieć, na końcu zaś wprowadzić w działanie. Zmiana dotyczy także i organizacji oaz wszystkich zagadnień społecznych i ekonomicznych z nią związanych. Wobec następujących szybkich zmian i przeobrażeń ważne staje się tworzenie strategii, aby lepiej przygotować się do wprowadzanych zmian.

Ostatnie lata charakteryzują się szybkim tempem przemian powodowanych zmianami o charakterze przede wszystkim technologicznym, lecz także społecznym, ekonomicznym i politycznym. Stajemy się społeczeństwem informatycznym, gdzie umiejętność i wiedza z szeroko rozumianej komunikacji oraz technologii komputerowej i internetowej staje się elementem nieodzownym. Automatyzacja, robotyzacja stają się fundamentem szybkiej modernizacji świata, większość ludzi jest bardzo zależna od wytworów i aspektów otaczającej nas komputeryzacji; społeczeństwo staje się konsumentem wiedzy technicznej. Te przemiany nie pozostają bez wpływu na zmianę zachowań większości ludzi oraz różnych form organizacyjnych, w których biorą oni udział. Dlatego też ważne staje się diagnozowanie oraz planowanie.

Niezwykle ważne stały się w ostatnich latach wyzwania energetyczne i szerzej – środowiskowe.

Jedną z głównych barier środowiskowych jest degradacja zasobów naturalnych, która ogranicza możliwości zrównoważonego planowania przestrzennego. Brak dostępu do odnawialnych źródeł energii oraz niska efektywność energetyczna infrastruktury lokalnej utrudniają realizację celów proekologicznych strategii.

Zagrożeniem, a przy tym wyzwaniem, przy realizacji zapisów strategicznych może być również nieprzewidywalność zmian klimatycznych, które destabilizują długofalowe plany rozwoju i wymagają elastycznych mechanizmów adaptacyjnych.

Niska świadomość ekologiczna mieszkańców oraz ograniczone środki finansowe na inwestycje w zieloną energię stanowią istotne wyzwania dla wdrażania strategii zrównoważonego rozwoju (Drosik, Heidrycz, Rajczak, 2022, s. 11–13).

Dla prawidłowego funkcjonowania każdej jednostki samorządu terytorialnego niezbędne jest zbudowanie spójnego, kompleksowego planu działań, dającego możliwość pełnego i swobodnego rozwijania się społeczności lokalnej. Zapis ten w postaci *Strategii rozwoju* powinien funkcjonować jako dokument – wytyczna podejmowanych działań i podstawa układania budżetu w zakresie danego obszaru. Strategia rozwoju w jakiejkolwiek dziedzinie jest dokumentem ważnym, ma bowiem na celu realizację potrzeb mieszkańców w zakresie wielu istotnych dziedzin życia, jest także planem nastawionym na przyszłość, ze szczególnym uwzględnieniem zmieniających się warunków społeczno-ekonomicznych.

Podstawą działań długookresowych i zarządzania powinna być strategia rozwoju gminy. Strategia rozwoju gminy została usankcjonowana prawnie w art. 3 i 4 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o *zasadach prowadzenia polityki rozwoju* (Rzeszutko-Piotrowska, 2015, s. 171–172).

Na zalety posiadania strategii gminnej zwraca uwagę M. Kłodziński, podkreślając m.in.: że konkretyzuje wizję rozwoju, a publiczny osąd zamierzonych kierunków pozwala na skorygowanie własnych subiektywizmów, jak i wyzwolenie inicjatywy oddolnej, na racjonalne wykorzystywanie zasobów środków finansowych, staranie się o zewnętrzne środki finansowe, uczenie się hierarchizacji celów (Kłodziński, 2009, s. 34–36).

Szanse wynikające z wykorzystania dokumentu **Strategia rozwoju** obejmują możliwość długoterminowego planowania działań, co pozwala na systematyczne i konsekwentne dążenie do wyznaczonych celów. Dzięki jasno określonym priorytetom możliwe jest efektywniejsze zarządzanie zasobami, zarówno finansowymi, jak i ludzkimi, co sprzyja dynamicznemu rozwojowi organizacji lub regionu. Opracowanie strategii zwiększa również konkurencyjność, ponieważ pozwala na lepsze dostosowanie się do zmieniających się warunków rynkowych i społecznych, a także umożliwia identyfikację kluczowych obszarów rozwoju. Kolejną szansą jest ułatwienie pozyskiwania funduszy zewnętrznych, np. unijnych dotacji czy krajowych grantów, ponieważ instytucje finansujące często wymagają solidnego planu strategicznego. Dodatkowo strategia sprzyja współpracy między różnymi podmiotami – samorządami, przedsiębiorstwami i organizacjami pozarządowymi – co zwiększa efektywność podejmowanych działań.

Zagrożeniem może być jednak niewłaściwa implementacja strategii, czyli sytuacja, w której dokument nie jest skutecznie wdrażany

lub działania podejmowane są w sposób niezgodny z jego założeniami. Problemem bywa również brak elastyczności strategii, co oznacza, że nie uwzględnia ona dynamicznych zmian otoczenia, takich jak kryzysy gospodarcze, zmiany technologiczne czy nieprzewidziane wydarzenia. Istnieje również ryzyko, że strategia pozostanie jedynie teoretycznym dokumentem, bez realnego wpływu na funkcjonowanie organizacji lub regionu, jeśli nie zostaną zapewnione odpowiednie mechanizmy monitorowania jej realizacji. Kolejnym zagrożeniem są błędne prognozy i założenia, które mogą prowadzić do nietrafionych inwestycji i nieopłacalnych działań, generujących straty zamiast korzyści. Dlatego kluczowe jest regularne monitorowanie i aktualizacja strategii, aby mogła ona skutecznie odpowiadać na rzeczywiste potrzeby i zmieniające się warunki.

2. Bariery i zagrożenia przy implementacji Strategii rozwoju JST

Na podstawie prac przy realizacji *Strategii rozwoju lokalnego* trzech jednostek samorządu terytorialnego z terenu powiatu gdańskiego oraz bytowskiego (współpraca autora nad *Strategią rozwoju społeczno-ekonomicznego* dwóch gmin z terenu powiatu gdańskiego w 2023 r. oraz *Strategią rozwoju społeczno-ekonomicznego gminy* z terenu powiatu bytowskiego, także w 2023 r.), wskazane zostaną bariery i zagrożenia związane z możliwością wykorzystania dokumentu.

Zagrożenia oraz bariery wskazywali uczestnicy prac nad wskazanymi dokumentami w badaniu ankietowym oraz podczas bezpośrednich rozmów (badanie ankietowe przeprowadzone zostało dwukrotnie: po zakończeniu prac nad każdym z dokumentów oraz powtórnie po roku czasu od zakończenia prac. Uczestniczyli w nim wszyscy członkowie zespołu opracowującego dokument, jak również pracownicy poszczególnych urzędów gmin oraz jednostek im podległych. W sumie w badaniu uczestniczyło w przypadku dwóch gmin z terenu powiatu gdańskiego 112 osób, w przypadku gminy z terenu powiatu bytowskiego 56 osób. Wszystkie te osoby pełnią ważne funkcje decyzyjne w strukturach lokalnego samorządu).

Najczęściej wymieniane przez badanych zagrożenia i bariery przy implementacji Strategii należą do 5 głównych obszarów.

Tabela 1

**Bariera przy wdrażaniu Strategii rozwoju lokalnego JST.
Zestawienie ogólne – wszyscy respondenci**

Bariera	<i>Średnia (2,5–3,0 bariera bardzo istotna; oznacza także działanie szybkie, szybką konieczność zmiany, duży nacisk na likwidację bariery; 2,4–2,0 bariera ważna; oznacza działanie ważne, które powinno być zrealizowane w dość szybkim czasie; 1,9 i mniej bariera mniej istotna, bądź możliwość jej likwidacji utrudniona)</i>	Czy następuje likwidacja danej bariery po roku czasu
Informacyjna i komunikacyjna	3,0	NIE
Organizacyjna i personalna (zarządzanie organizacją/ zarządzanie zespołami/ kadra zarządzająca gminą, osoby na stan. kier.)	2,8	NIE
Finansowa (budżet, inwestycje, wkład własny do projektów zew.)	2,7	NIE
Prawna	1,5	NIE
Środowiskowa	3,0	NIE

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2

Bariera finansowa (budżet, inwestycje, wkład własny do projektów zew.)

	Istotność (ranga) danej bariery – w skali 1–3; 1 – niska ranga bariery 2 – średnia 3 – wysoka i bardzo wysoka	Likwidacja bariery – czy w ostatnim roku zlikwidowano przynajmniej w pewnym stopniu daną przeszkodę/barierę (likwidacja poprzez działania władz lokalnych)
Wkład własny podmiotu (JST)	1	Nie
Kredytowanie	2	Nie
Rozliczenie środków zgodnie z zasadami kwalifikowalności wydatków	2	Nie
Ograniczone możliwości finansowe podmiotu	2	Nie
Średnia	1,75	

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3

Bariera organizacyjna i personalna (zarządzanie JST/zarządzanie zespołami/kadra zarządzająca gminą)

	Istotność (ranga) danej bariery – w skali 1–3; 1 – niska ranga bariery 2 – średnia 3 – wysoka i bardzo wysoka	Likwidacja bariery – czy w ostatnim roku zlikwidowano przynajmniej w pewnym stopniu daną przeszkodę/ barierę (likwidacja poprzez pracę/ działanie władz lokalnych)
Zbiurokratyzowane procedury	2	NIE
Konflikty związane ze zmianami w strukturze organizacyjnej/w strukturze zarządzania gminą	2	NIE
Brak możliwości zatrudnienia wysoko wykwalifikowanych pracowników do realizacji projektów	3	TAK
Problemy wynikające z możliwości zbudowania efektywnego zespołu projektowego	3	TAK
Nadmierne obciążenie obowiązkami części pracowników/braki kadrowe	3	NIE
Średnia	2,6	

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 4

Bariera informacyjna i komunikacyjna

		Likwidacja bariery – czy w ostatnich latach zlikwidowano przynajmniej w pewnym stopniu daną przeszkodę/barierę (likwidacja poprzez pracę/działanie władz lokalnych)
Niezrozumiałość, sprzeczność informacji zawartych w Strategii	3	NIE
Słaba komunikacja o wykonanych inwestycjach/działaniach/lokalnych planach (informacja dla mieszkańców)	3	NIE
Słaby poziom wiedzy mieszkańców o planach/działaniach/inwestycjach	3	NIE
Brak nowoczesnych form komunikacji na linii UG–mieszkańcy	3	Tak
Średnia	3,0	

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 5

Bariera prawna

	Istotność (ranga) danej bariery – w skali 1–3; 1 – niska ranga bariery 2 – średnia 3 – wysoka i bardzo wysoka	Likwidacja bariery – czy w ostatnich latach zlikwidowano przynajmniej w pewnym stopniu daną przeszkodę/barierę (likwidacja poprzez pracę/działanie władz lokalnych)
Niejasność polskiego i unijnego prawa, częste zmiany	2	NIE
Problem interpretacji przepisów	2	NIE
Niejasna treść samej Strategii	2	NIE
Biurokracja lokalna	2	NIE
Średnia	2,0	

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 6

Bariera środowiskowa

	istotność (ranga) danej bariery – w skali 1-3; 1 – niska ranga bariery 2 – średnia 3 – wysoka i bardzo wysoka	likwidacja bariery – czy w ostatnich latach zlikwidowano przynajmniej w pewnym stopniu daną przeszkodę/barierę (likwidacja poprzez pracę/ działanie władz lokalnych)
Degradacja zasobów naturalnych	3	NIE
Zanieczyszczenie powietrza i wód	3	NIE
Zmiany klimatyczne i nagłe klęski żywiołowe np. ulew, susze	3	NIE
Niewystarczająca gospodarka odpadami	3	NIE
Niska świadomość proekologiczna	3,0	NIE
Trudności organizacyjne i finansowe w realizacji inwestycji proekologicznych	3,0	NIE
Średnia	3,0	

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując wymienione bariery, można zauważyć, że największym problemem dla respondentów jest bariera informacyjna i komunikacyj-

na (w tym przede wszystkim polegająca na braku jasności i sprzeczności zawartych w Strategii informacji), której średnia wynosi 3,0, a żadna z jej składowych nie została skutecznie zlikwidowana w ciągu roku. Bariera organizacyjna i personalna również stanowi istotne wyzwanie (średnia 2,8), przy czym pomimo starań nie udało się przezwyciężyć trudności związanych z zatrudnieniem wysoko wykwalifikowanych pracowników oraz budowaniem efektywnego zespołu projektowego. Problemem pozostaje jednak nadmierne obciążenie obowiązkami oraz konflikty związane ze zmianami w strukturze organizacyjnej. Bariera finansowa, mimo niższej średniej (2,7), pozostaje trudna do przezwyciężenia, a żaden z analizowanych czynników – takich jak ograniczone możliwości budżetowe czy rozliczanie środków – nie został skutecznie rozwiązany. Świadczy to o istotnych trudnościach w pozyskiwaniu i zarządzaniu funduszami, co negatywnie wpływa na realizację projektów rozwojowych. Bariera prawna wydaje się najmniej istotna w ocenie respondentów (średnia 1,5), jednak nadal nie udało się skutecznie wyeliminować problemów związanych z biurokracją, interpretacją przepisów oraz częstymi zmianami prawa.

Bardzo istotne bariery to bariery środowiskowe. Stanowią poważne wyzwanie dla jednostek samorządu terytorialnego, ograniczając możliwości zrównoważonego rozwoju i skutecznego planowania przestrzennego. Degradacja środowiska, w tym zanieczyszczenie powietrza, wód i gleby, bezpośrednio wpływa na jakość życia mieszkańców oraz atrakcyjność inwestycyjną regionu. Zmiany klimatyczne zwiększają ryzyko katastrof naturalnych, takich jak powódzie czy susze, co wymusza dodatkowe koszty zabezpieczeń i adaptacji infrastruktury. Niewystarczająca gospodarka odpadami prowadzi do nadmiernego obciążenia środowiska i pogorszenia warunków sanitarnych.

Bariery te często pogłębiają ograniczenia finansowe i instytucjonalne, które utrudniają inwestowanie w rozwiązania proekologiczne. Problemem jest również niski poziom świadomości ekologicznej mieszkańców, co zmniejsza społeczne poparcie dla działań na rzecz ochrony środowiska. Wreszcie, złożoność procedur prawnych i administracyjnych związanych z ochroną środowiska może opóźniać realizację inwestycji lub całkowicie je blokować, nawet jeśli są one korzystne z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju.

Brak poprawy w tych obszarach według badanych może prowadzić do opóźnień i nieefektywności w działaniach wdrożeniowych. Warto za-

uważyć, że żadna z barier nie została całkowicie zlikwidowana, co może wskazywać na niewystarczającą skuteczność podejmowanych działań lub na potrzebę bardziej kompleksowych zmian. Kluczowe wydaje się wzmocnienie komunikacji między urzędem odpowiedzialnym za tworzenie dokumentu a mieszkańcami, aby zwiększyć świadomość społeczną na temat podejmowanych działań i inwestycji. Dodatkowo konieczne jest usprawnienie zarządzania organizacyjnego oraz zwiększenie możliwości finansowych jednostek samorządu terytorialnego poprzez skuteczniejsze pozyskiwanie funduszy i bardziej elastyczne mechanizmy budżetowe. Niezbędne są także działania legislacyjne, które zmniejszą biurokrację i uprość interpretację przepisów, co pozwoli na sprawniejsze funkcjonowanie lokalnych instytucji.

Do zdiagnozowania barier związanych z wdrażaniem *Strategii rozwoju* wykorzystano także narzędzie pomiarowe Macierz Diagnozy Organizacyjnej.

Element organizacji (i jego implikacje)	Zmiany Jeżeli pojawia się odp. NIE, lub NIE WIEM, na któreś z 8 pytań to należy wskazać te elementy, które za ten stany rzeczy są odpowiedzialne i należy zmienić (korzystając z karty <i>elementy składowe organizacji</i>)	Skala (ocena zmiany) 1–3 1 – zmiana średnio ważna 2 – zmiana ważna 3 – zmiana zdecydowanie ważna	Czas realizacji (zmiany) 1 – realizacja odłożona w czasie (rok i więcej) 2 – realizacja umiarkowanie szybka (do roku czasu) 3 – realizacja natychmiastowa (najbliższe dni–do miesiąca)
	Propozycje zmian		
I. Cel, zadania opisane w Strategii	a) konieczność określenia głównego kierunku rozwoju gminy; konieczność doprecyzowania treści Strategii b) realizacja zapisów strategii rozwoju organizacji –planowanie strategiczne (krótko i długoterminowych) c) efektywne zarządzanie personelem w ramach UG	średnia 2,5 średnia 2,5 średnia 2,5	średnia 2,2 średnia 2,2 średnia 2,6
Łącznie		2,5	2,3

II. Kapitał ludzki	a) konieczność zatrudnienia nowych pracowników/ przemyślana struktura zatrudnienia (wykształcenie, kwalifikacje zawodowe, umiejętności, staż pracy)	2,4	2,6
	b) motywacje pracowników/ jasny system motywacji	2,4	2,6
	c) poprawa komunikacji w zakresie wiedzy co ma być realizowane	2,4	2,6
	d) procesy decyzyjne dot. właściwego wykorzystania zdolności i umiejętności pracowników	2,7	2,5
	e) poprawa komunikacji w UG oraz na linii mieszkańcy – UG	2,5	2,3
	f) tworzenie kapitału społecznego wśród mieszkańców gminy		
Łącznie		2,5	2,5
III. struktura	efektywne zarządzanie i szybsze podejmowanie decyzji urzędniczych	2,5	2,5
Łącznie		2,5	2,5
IV. technologia/ wyposażenie/ zasoby	a) szybszy rozwój technologiczny gminy	2,7	2,0
	b) dokończenie inwestycji infrastrukturalnych	2,6	2,0
Łącznie		2,6	2,2
	Średnia z całości	2,5	2,3

Źródło: Opracowanie własne.

Analiza uzyskanych wyników wskazuje na istotne bariery utrudniające wdrażanie strategii rozwoju, zwłaszcza w obszarach komunikacji, finansów i organizacji.

Bariera informacyjna i komunikacyjna to przede wszystkim brak wiedzy co ma być w zakresie Strategii realizowane; bariera ta wskazuje także, że mieszkańcy mają ograniczony dostęp do informacji o działaniach władz – w szczególności problemem jest sprzeczność i niezrozumiałość informacji oraz niewystarczająca komunikacja o inwestycjach i planach.

Bariera organizacyjna i personalna również stanowi istotne wyzwanie, głównie z powodu biurokratycznych procedur, braku wysoko wykwalifikowanych pracowników i nadmiernego obciążenia obowiązkami.

Bariera finansowa pozostaje poważnym ograniczeniem, a żadna z analizowanych przeszkód – takich jak wkład własny JST, kredytowanie czy ograniczone możliwości budżetowe – nie została skutecznie wyeliminowana.

Analiza przy wykorzystaniu Macierzy Diagnozy Organizacyjnej potwierdza konieczność wprowadzenia zmian w procesie wdrażania Strategii, szczególnie w obszarach celów i zadań organizacji, kapitału ludzkiego, struktury oraz technologii. Brak jasno określonego kierunku rozwoju gminy oraz problem z realizacją Strategii wskazują na potrzebę lepszego planowania strategicznego i zarządzania personelem. W obszarze kapitału ludzkiego kluczowe jest zatrudnienie nowych pracowników, zwiększenie motywacji oraz poprawa komunikacji między urzędem a mieszkańcami. Struktura organizacyjna wymaga usprawnienia procesów decyzyjnych i efektywniejszego zarządzania.

Podsumowując, wyniki wskazują na potrzebę kompleksowej modernizacji stylu i sposobu zarządzania gminą, szczególnie w zakresie komunikacji, zarządzania finansami i struktury organizacyjnej. Brak likwidacji kluczowych barier, wskazywane także w drugim badaniu sugeruje, że dotychczasowe działania były niewystarczające lub nieskuteczne. Władze lokalne powinny skupić się na uproszczeniu procedur, poprawie jakości przekazu informacji oraz zwiększeniu dostępności środków finansowych. Istotne będzie przede wszystkim inwestowanie w kapitał ludzki, co może przyczynić się do wzrostu efektywności funkcjonowania gminy i realizacji założeń strategii rozwoju.

3. Działania zwiększające efektywność wdrażania Strategii rozwoju JST

Stworzenie Strategii rozwoju wymaga zgromadzenia odpowiedniej wiedzy, założenia długiej perspektywy analitycznej i uwzględnienia wszystkich znaczących czynników egzogennych i endogennych w danym obszarze. Określanie warunków strategicznych stanowi wstęp do budowania strategii. Posługując się terminologią nauk o zarządzaniu, funkcje diagnozy strategicznej są tożsame z funkcjami systemu informacyjnego w organizacji i skupiają się na: generowaniu, gromadzeniu, przechowywaniu, przekazywaniu, przetwarzaniu, udostępnianiu, interpretacji i wykorzystaniu informacji w procesie budowania strategii (Nazarko, Szpilko, Jankowska, 2013, s. 49).

Jedną z kluczowych kwestii, jakie można postawić w toku badań nad wdrażaniem strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego, jest pytanie o czynniki przesądzające o skuteczności i efektywności tego procesu. Z całą pewnością, prócz jakości procedury wdrożeniowej oraz

umiejętności podmiotów, które się nią posługują, należy tu wskazać treść samej strategii (Sztando, 2018, s. 189).

Jednym z poruszanych zagadnień w prowadzonych badaniach nad wdrażaniem Strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego było określenie czynników decydujących o skuteczności tego procesu. Respondenci potwierdzili, że niejasne cele oraz brak konkretnych i dostosowanych do lokalnych realiów zapisów w strategii utrudniają jej realizację. Wskazywali, że często dokument strategiczny jest zbyt ogólnikowy, przez co trudno go skutecznie wdrożyć w praktyce. Wyniki badań jednoznacznie pokazują, że oprócz właściwego zarządzania procesem wdrażania, konieczne jest dopracowanie samej strategii, tak aby była spójna, realistyczna i elastyczna wobec zmieniających się warunków.

Wśród głównych trudności, które utrudniają wdrażanie Strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego (JST) najczęściej wskazywano:

1. **Brak wystarczających środków finansowych** – JST często borykają się z ograniczonym budżetem, co utrudnia realizację zaplanowanych działań i inwestycji, szczególnie gdy wymagany jest wkład własny do projektów zewnętrznych.
2. **Zbyt ogólne i niedostosowane do realiów lokalnych zapisy strategii** – dokument strategiczny często zawiera zbyt szeroko zakreślone cele, które nie uwzględniają specyficznych uwarunkowań i realnych możliwości JST.
3. **Niejasne i często zmieniające się przepisy prawne** – skomplikowane regulacje oraz częste zmiany w przepisach krajowych i unijnych powodują trudności interpretacyjne i opóźnienia w realizacji strategii.
4. **Niewystarczające zasoby kadrowe i problemy organizacyjne** – braki kadrowe, niska motywacja pracowników oraz problemy z efektywnym zarządzaniem zespołem mogą prowadzić do opóźnień i nieefektywnej realizacji strategii.
5. **Słaba komunikacja i brak zaangażowania mieszkańców** – niewystarczające informowanie społeczności lokalnej o planowanych działaniach oraz brak partycypacji obywateli w procesie decyzyjnym mogą skutkować oporem wobec wdrażanych zmian.
6. **Biurokracja i skomplikowane procedury administracyjne** – zbyt długie procesy decyzyjne, wymagania formalne oraz rozbudowane procedury utrudniają sprawne wdrażanie strategii i realizację projektów.
7. **Niska elastyczność strategii wobec zmieniających się warunków** – brak możliwości szybkiej modyfikacji strategii w odpowiedzi na nowe wyzwania, np. kryzysy gospodarcze, zmiany demograficzne czy nieprzewidziane zdarzenia.

8. Brak skutecznego monitoringu i ewaluacji postępów – niedostateczna kontrola nad realizacją strategii sprawia, że trudniej jest wykryć problemy i wprowadzić konieczne korekty na wczesnym etapie wdrażania.

Należy ująć także bariery energetyczne i środowiskowe, które znacząco utrudniają realizację strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego. Niska efektywność energetyczna budynków i infrastruktury publicznej prowadzi do wysokich kosztów eksploatacyjnych oraz emisji zanieczyszczeń. Brak lokalnych źródeł odnawialnej energii oraz utrudniony dostęp do finansowania inwestycji proekologicznych hamują transformację energetyczną na poziomie lokalnym. Jednocześnie degradacja środowiska i zmiany klimatyczne zwiększają ryzyko występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych, co wymaga dodatkowych nakładów na zabezpieczenia i adaptację. Niska świadomość społeczna oraz skomplikowane procedury administracyjne dodatkowo utrudniają wdrażanie skutecznych rozwiązań w zakresie ochrony środowiska i efektywnego zarządzania energią (*Energetyka prosumencka*, 2014; Koszarek-Cyra, 2014, s. 110–117).

Jednocześnie zapytano o działania, które zwiększają efektywność wdrażania Strategii. Wymieniane przez respondentów są:

- terminowe podejmowanie uchwał zapewniających prawne i finansowe warunki do wdrażania poszczególnych zadań strategicznych;
- zabezpieczenie środków budżetowych niezbędnych do organizacji procesu; wdrażania strategii, np. pokrycia kosztów prac zespołu ds. wdrażania strategii, kosztów dokumentów planistycznych uszczegóławiających zapisy strategii, kosztów promocji strategii, koszty działań monitoringowych itp.;
- opiniowanie i współkształtowanie dokumentów planistycznych uszczegóławiających zapisy strategii;
- popieranie wprowadzenia i przestrzeganie procedury zapewnienia zgodności budżetów ze strategią;
- popieranie wprowadzenia i przestrzeganie procedury zapewnienia zgodności pozostałych uchwał ze strategią;
- udział w promocji strategii;
- udział w ewaluacji strategii (*Energetyka prosumencka*, 2014; Koszarek-Cyra, 2014, s. 194).

Egzemplifikacją tego typu podejścia jest m.in. *Strategia Pomorze 2030*, w której szczegółowo opisano warunki oraz sposoby jej realizacji (Strategia Pomorze 2030, 2018, s. 128–133). Czytamy m.in. że „po przyjęciu Strategii Zarząd Woj. Pomorskiego zatwierdzi Plan zarządza-

nia Strategią, który określi, m.in. szczegółowy zakres zadań i odpowiedzialności podmiotów zaangażowanych w realizację Strategii, sposób organizacji procesu realizacji Strategii, w tym w szczególności procedurę koordynacji zarządzania przedsięwzięciami o znaczeniu strategicznym realizowanych w Reg. Programie Strategicznym oraz sposób monitorowania i oceny Strategii oraz RPS” (Strategia Pomorze 2030, 2018, s. 129).

W wyniku prowadzonej analizy można wskazać uwarunkowania efektywnego wdrażania Strategii.

1. Zabezpieczenie odpowiednich środków finansowych – pozyskiwanie funduszy zewnętrznych (np. dotacji unijnych, rządowych programów wsparcia) oraz efektywne zarządzanie budżetem JST, aby zapewnić stabilność finansową realizowanych projektów.
2. Jasne określenie celów i dostosowanie strategii do lokalnych realiów – tworzenie strategii opartej na rzetelnej diagnozie problemów i potencjałów danej gminy, uwzględniającej rzeczywiste potrzeby mieszkańców i możliwości JST.
3. Wzmocnienie kompetencji kadry JST – organizowanie szkoleń dla pracowników urzędu, podnoszenie kwalifikacji osób odpowiedzialnych za wdrażanie strategii oraz zatrudnianie ekspertów w kluczowych dziedzinach.
4. Poprawa komunikacji i partycypacji społecznej – regularne informowanie mieszkańców o postępach wdrażania strategii, organizowanie konsultacji społecznych oraz angażowanie lokalnych organizacji i przedsiębiorców w proces realizacji działań.
5. Uproszczenie procedur administracyjnych – eliminacja zbędnej biurokracji, przyspieszenie procesów decyzyjnych i wdrażanie nowoczesnych narzędzi zarządzania projektami w urzędzie gminy.
6. Stworzenie elastycznego systemu monitoringu i ewaluacji – bieżąca analiza postępów wdrażania strategii, identyfikacja problemów oraz możliwość szybkiej modyfikacji działań w odpowiedzi na zmieniające się warunki.
7. Współpraca z instytucjami i partnerami zewnętrznymi – nawiązywanie partnerstw z organizacjami pozarządowymi, uczelniami, przedsiębiorstwami oraz innymi JST, w celu wymiany doświadczeń i wspólnej realizacji projektów rozwojowych.
8. Długoterminowe planowanie i konsekwentna realizacja strategii – zapewnienie stabilności politycznej i administracyjnej, która pozwoli na kontynuację działań strategicznych niezależnie od zmian kadrowych w samorządzie.

Podsumowanie

Niniejszy artykuł analizuje rolę Strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego (JST) jako kluczowego instrumentu planowania lokalnego oraz identyfikuje bariery i zagrożenia związane z jej wdrażaniem. Autor podkreśla, że strategia jest nie tylko wymogiem ustawowym, ale także ważnym narzędziem zarządzania strategicznego, pozwalającym na określenie priorytetów i długoterminowych celów rozwoju gminy.

Istotnym problemem, który wskazuje, jest nie tyle samo opracowanie dokumentu, co jego skuteczna implementacja, często utrudniona przez pewne błędy w jej operacjonalizacji i zarządzaniu.

W artykule wskazano, że zmieniające się otoczenie społeczne, ekonomiczne, środowiskowe i technologiczne wymusza na samorządzie konieczność elastycznego planowania i adaptacji strategii do dynamicznych warunków.

Jednym z kluczowych wniosków płynących z badań jest fakt, że największą barierą we wdrażaniu strategii jest problem komunikacji i informowania mieszkańców o podejmowanych działaniach. Respondenci zwrócili uwagę na niezrozumiałość dokumentu strategii, sprzeczne informacje oraz brak skutecznej komunikacji między lokalną władzą a społecznością lokalną.

Drugą istotną przeszkodą jest niedostateczne finansowanie, co ogranicza możliwość realizacji zaplanowanych projektów, szczególnie gdy muszą zapewnić wkład własny do programów zewnętrznych.

Kolejne bariery to problemy organizacyjne, personalne i środowiskowe, takie jak nadmierna biurokracja, trudności w zatrudnieniu wykwalifikowanych pracowników oraz konflikty związane z restrukturyzacją urzędów.

Skuteczne wdrażanie Strategii wymaga zapewnienia odpowiednich zasobów finansowych, wzmocnienia kompetencji kadry oraz uproszczenia procedur administracyjnych. Istotnym działaniem jest także lepsza komunikacja z mieszkańcami, regularne konsultacje społeczne i zaangażowanie społeczności lokalnej w realizację strategii, wdrożenie elastycznego systemu monitoringu i ewaluacji, który pozwoli na bieżące śledzenie postępów i wprowadzanie korekt.

Podsumowując, należy stwierdzić że lokalny samorząd musi bardziej efektywnie zarządzać procesem wdrażania strategii, eliminując kluczowe bariery, takie jak brak środków finansowych, biurokracja, brak decyzyjności czy słaba komunikacja. Tylko dzięki kompleksowemu podejściu i długoterminowemu planowaniu strategia rozwoju może stać się skutecznym narzędziem budowania lokalnej polityki i wzmacniania potencjału gminy.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Paweł Bykowski

Analiza formalna: Paweł Bykowski

Metodologia: Paweł Bykowski

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Paweł Bykowski

Authors contributions

Conceptualization: Paweł Bykowski

Formal analysis: Paweł Bykowski

Methodology: Paweł Bykowski

Writing – original draft, review and editing: Paweł Bykowski

Bibliografia

Drosik A., Heidrich D., Ratajczak M. (2022), *Wprowadzenie do zrównoważonego rozwoju*, Warszawa.

Energetyka prosumencka. Pierwsza próba konsolidacji (2014), Politechnika Częstochowska Wydział Zarządzania, red. J. Popczyk, R. Kucęba, K. Dębowski, W. Jędrzejczyk, Częstochowa.

Kłodziński M. (2009), *Znaczenie i potrzeba tworzenia strategii rozwoju gminy*, Warszawa.

Koszarek-Cyra A. (2014), *Energetyka prosumencka*, Częstochowa.

Nazarko Ł., Szpilko D., Jankowska J. (2013), *Zakres i metody diagnozy strategicznej w dokumentach strategicznych polskich regionów*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 6(64).

Sztando A. (2018), *Wdrażanie strategii rozwoju jednostki samorządu terytorialnego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 101.

Rzeszutko-Piotrowska M. (2015), *Strategiczne planowanie rozwoju gospodarczego w polskich gminach*, Warszawa.

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 (2021), Gdańsk.

Ziółkowski M. (2015), *Strategiczne zarządzanie rozwojem gminy*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, R. LXXVII, z. 1.

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz. U. 2023, poz. 1259 – aktualny tekst jednolity.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym*, Dz. U. 2023, poz. 40.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, Dz. U. 2023, poz. 977.

The Development Strategy of a Local Government as an Instrument of Local Planning: Barriers and Threats Related to Environmental Protection and Energy in the Effective Implementation of the Document

Summary

The article addresses the development strategy of local government units (LGUs) as a crucial tool for local planning and strategic management. The author not only emphasizes the importance of the strategy document but also highlights the major obstacles and threats to its implementation. Research conducted on LGUs in Gdańsk and Bytów counties reveals key issues such as insufficient communication, lack of financial resources, organizational inefficiencies, excessive bureaucracy, poorly tailored strategy content, and environmental and energy-related constraints. The study concludes that effective implementation requires clearly defined goals, flexibility, simplified procedures, a strong human resource base, community engagement, and efficient monitoring. A notable example of good practice is the Pomorskie 2030 Strategy. The article points out that the strategic documents are often too vague and disconnected from the local reality, which makes practical application difficult. One of the most significant obstacles is poor communication – both internally within offices and externally with residents. The lack of skilled personnel in many LGUs also hampers the execution of strategic objectives. The author highlights the importance of improving ecological awareness and investing in environmentally friendly infrastructure, despite difficulties in securing funding. Simplifying administrative procedures and optimizing team workflows are essential for successful implementation. Ongoing monitoring of strategy execution enables early identification of issues and allows for timely adjustments. Collaboration with NGOs, businesses, and residents can substantially enhance strategic outcomes. The article concludes that only through integrated and professional management can local governments effectively support the sustainable development of their communities.

Key words: strategy, local government unit, planning, development, document, threatsbarriers, organization, environment

Edyta GOSK

Politechnika Białostocka

 ORCID: 0009-0002-3797-1575

DOI 10.14746/ssp.2025.2.13

Ewelina RUDOWSKA

Politechnika Białostocka

 ORCID: 0009-0008-9507-0509

Przemysł budowlany na drodze do Zielonego Ładu – kraje środkowoeuropejskie

Streszczenie: Artykuł omawia regulacje i strategie mające na celu redukcję emisji CO₂ w sektorze budowlanym. Kluczowym elementem jest Mechanizm dostosowywania cen przy granicy (CBAM), który w ramach strategii FitFor55 wprowadza opłaty celne na importowane towary związane z wysokimi emisjami CO₂, takie jak stal i cement, aby wyrównać koszty między UE a krajami o mniej rygorystycznych normach emisji. Dyrektywa EPBD (Energy Performance of Buildings Directive) wymusza na państwach członkowskich poprawę efektywności energetycznej budynków poprzez certyfikację i przeglądy systemów grzewczych. Deklaracje Środowiskowe EPD dostarczają informacji na temat wpływu produktów budowlanych na środowisko, wspierając zrównoważone budownictwo. W produkcji cementu, w szczególności w Europie Środkowej, kluczowe jest wdrażanie nowoczesnych technologii w celu redukcji emisji. Technologie takie jak BIM i innowacyjne rodzaje cementu, jak ECO-Pact, przyczyniają się do zmniejszenia śladu węglowego budynków, wspierając globalne cele klimatyczne.

Słowa kluczowe: redukcja emisji CO₂, Deklaracje Środowiskowe, zrównoważony rozwój, ekologiczne materiały budowlane

Wstęp

Pakiet inicjatyw przedstawionych w Zielonym Ładzie (Węglarz i in. 2021), prowadzi docelowo do osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. Dążąc do spełnienia wymagań stawianych w Zielonym Ładzie, branża budowlana nieustannie będzie rozwijała się m.in. w Polsce

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

dzięki rządowym programom takim, jak Pierwsze Mieszkanie (Groeger, 2016) W konsekwencji, zastosowanie cementu i betonu pozostanie nieuniknione. Jednakże, branża budowlana będzie musiała wdrażać innowacyjne technologie i materiały, które zminimalizują negatywny wpływ na środowisko naturalne, co stanowi kluczowy element zrównoważonego rozwoju (Adamczak-Bugno, 2023).

Unia Europejska (UE) podejmuje szereg aktywnych działań na rzecz transformacji ekologicznej, promując wizję nowoczesnego społeczeństwa opartego na holistycznym i międzysektorowym podejściu (Komisja Europejska, *Transformacja...*). W ramach tej strategii, inicjatywy UE nie ograniczają się wyłącznie do sektora budownictwa, lecz obejmują również kluczowe obszary gospodarki, takie jak energetyka, transport, przemysł oraz rolnictwo (Adamczak-Bugno, 2023). Integracja i współpraca pomiędzy tymi sektorami są kluczowe dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, który stanowi fundament przyszłościowej i innowacyjnej gospodarki (Komisja Europejska, *Uczenie się...*). Wspólne działanie tych sektorów umożliwia nie tylko optymalizację procesów, co zwiększa efektywność i konkurencyjność europejskiej gospodarki, lecz także przyczynia się do promowania sprawiedliwości społecznej oraz zapewnienia trwałego dobrobytu obywatelom państw członkowskich (Sójka, 2022).

Zintegrowane podejście stosowane przez UE uwzględnia wieloaspektowe wyzwania związane z ochroną środowiska, a także dąży do stworzenia synergii międzysektorowej, która jest niezbędna w walce z kryzysem klimatycznym (European Commission, 2019). Poprzez inwestycje w nowoczesne technologie, odnawialne źródła energii oraz innowacyjne rozwiązania w przemyśle i transporcie, Unia Europejska staje się globalnym liderem w dziedzinie ekologicznej transformacji. Tego rodzaju podejście nie tylko przynosi wymierne korzyści środowiskowe, takie jak redukcja emisji gazów cieplarnianych i zanieczyszczeń, ale także przyczynia się do długofalowej stabilności społecznej i gospodarczej. W ten sposób UE kształtuje swoją pozycję w globalnej walce z kryzysem klimatycznym, jednocześnie wspierając rozwój innowacyjnych rozwiązań, które przynoszą korzyści zarówno dla środowiska, jak i dla przyszłych pokoleń (European Education Area).

Powstaje w ten sposób fundamentalny paradoks: jak budować więcej (zaspokajając popyt społeczny i wspierając wzrost gospodarczy) emitując mniej (realizując cele klimatyczne UE)? To zderzenie unijnych celów dekarbonizacyjnych z krajowymi priorytetami rozwojowymi definiuje centralne wyzwanie dla regionalnego przemysłu budowlanego. Koniecz-

ność stosowania cementu i betonu pozostaje nieunikniona, jednak branża jest zmuszona do implementacji innowacji materiałowych i procesowych, które zminimalizują jej negatywny wpływ na środowisko.

Celem niniejszego artykułu jest analityczna ocena kluczowych ścieżek dekarbonizacji sektora budowlanego w Europie Środkowej, ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu cementowego i betonu. Artykuł ma na celu ocenę wpływu instrumentów regulujących oraz diagnozujących na proces redukcji emisji CO₂ oraz wskazanie roli betonu i cementu w transformacji przemysłu budowlanego w kierunku niskoemisyjności.

Praca ma charakter przeglądu analityczno-deskryptywnego (desk research) opartą na analizie danych wtórnych. Dokumenty obejmują akty prawne Unii Europejskiej, raporty branżowe, literaturę naukowo-techniczną oraz publicznie dostępne bazy danych emisyjnych. Struktura artykułu obejmuje analizę ram regulacyjnych, diagnozę emisyjności sektora cementu w Europie Środkowej, przegląd innowacji materiałowych oraz rolę optymalizacji cyfrowej, umożliwiając identyfikację trendów i wyzwań w zakresie redukcji emisji CO₂ w sektorze budowlanym.

1. Ramy regulacyjne transformacji: od „Fit for 55” do placu budowy regulacje i strategii redukcji emisji CO₂

Transformacja sektora budowlanego nie jest procesem dobrowolnym, lecz jest stymulowana przez ścisłe ramy regulacyjne Unii Europejskiej. Pakiet „Fit for 55” (Rada Europejska, 2025) (Erbach, Jensen, 2022) stanowi zbiór narzędzi legislacyjnych, które przekładają ogólne cele Zielonego Ładu na konkretne wymogi rynkowe.

1.1. Rola CBAM w Strategii FitFor55

Program FitFor55, stanowiący część ambitnej strategii Unii Europejskiej na rzecz ochrony klimatu, ma na celu obniżenie emisji netto dwutlenku węgla (CO₂) o co najmniej 55% do roku 2030. Jest to kluczowy krok w dążeniu do osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 roku (Komisja Europejska, *Transformacja...*). W ramach realizacji tych celów wprowadzono Mechanizm dostosowywania cen przy granicy z uwzględnieniem emisji CO₂ (CBAM), który stanowi innowacyjne narzędzie polityki klimatycznej Unii Europejskiej (Zalewski, 2022).

Analiza strategiczna wskazuje, że CBAM nie jest jedynie opłatą celną; stanowi fundamentalny mechanizm ochrony rynku wewnętrznego UE (Magacho, Espagne i in., 2024). Jego celem jest wyrównanie kosztów między producentami z Unii Europejskiej (np. z Polski czy Niemiec), którzy ponoszą wysokie koszty dekarbonizacji (m.in. wynikające z uczestnictwa w systemie handlu emisjami EU ETS), a importerami z krajów o niższych standardach środowiskowych. Bez tego mechanizmu, każda europejska cementownia inwestująca w drogie technologie niskoemisyjne (np. wychwytywanie i składowanie) zostałaby natychmiast wyparta z rynku przez tańszy, „brudny” cement importowany spoza UE (Stowarzyszenia Producentów Cementu, 2021). CBAM eliminuje tę „karę za innowacyjność”, sztucznie podnosząc cenę importowanych, wysokoemisyjnych produktów do poziomu krajowego, obciążonego kosztami EU ETS. W ten sposób CBAM staje się nie tyle podatkiem, ile gwarancją rentowności dla zielonych inwestycji w europejskim przemyśle ciężkim (Stepura, 2024).

1.2. Dyrektywa EPBD i rola EPD: synergia popytu i podaży dyrektywa EPBD

– cel, wymogi i wpływ na efektywność energetyczną budynków

Dyrektywa EPBD (Energy Performance of Buildings Directive) (Rapacka, 2023) stanowi kluczowy instrument polityki Unii Europejskiej, mający na celu znaczące podniesienie efektywności energetycznej budynków. Wprowadzenie i implementacja tej dyrektywy są obowiązkowe dla wszystkich państw członkowskich UE. Jej głównym celem jest dostosowanie standardów budowlanych do nowoczesnych wymogów technologicznych oraz idealistycznych celach klimatycznych, które Unia Europejska stawia przed sobą w ramach polityki zrównoważonego rozwoju (Siuta-Oлча, 2024).

Dyrektywa EPBD jest regularnie aktualizowana, aby odpowiadać na postęp technologiczny oraz zmieniające się potrzeby związane z ochroną klimatu. Ostatnia istotna aktualizacja, znana jako EPBD Recast, miała miejsce w 2018 roku (Węglarz, Gilewski i in.). Aktualnie obowiązujące przepisy nakładają na państwa członkowskie obowiązek transpozycji regulacji do krajowego porządku prawnego. Kluczowe elementy dyrektywy obejmują m.in. obowiązek certyfikacji energetycznej budynków, ustalenie minimalnych wymagań dla nowych oraz modernizowanych

obiektów budowlanych, a także regularne przeglądy systemów grzewczych i klimatyzacyjnych (Kwiatkowski, 2024; Vaillant).

W kontekście dyrektywy, nowe budynki muszą spełniać określone standardy efektywności energetycznej, których termin wprowadzenia upływał 31 grudnia 2020 roku. W przypadku budynków poddawanych modernizacji, wymogi te również muszą być wdrożone w nadchodzących latach, zgodnie z harmonogramem aktualizacji przepisów. Dyrektywa EPBD ma charakter długoterminowy i jest integralną częścią strategii Unii Europejskiej na rzecz osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 roku. Dodatkowo, dyrektywa nakłada obowiązek regularnych przeglądów instalacji grzewczych i klimatyzacyjnych, co ma na celu zapewnienie ich efektywnego funkcjonowania oraz dalsze obniżenie emisji gazów cieplarnianych (Wyrwa, Radomska i in., 2025). Wprowadzenie tych przepisów ma na celu nie jedynie optymalizację zużycia energii w budynkach, ale także wsparcie globalnych wysiłków na rzecz ochrony klimatu oraz zrównoważonego rozwoju (Krysik, 2022).

Regulacje te nie działają w izolacji, lecz tworzą synergiczny mechanizm „popytu i podaży” (push-pull), który kształtuje rynek zrównoważonych materiałów budowlanych. Z jednej strony, Dyrektywa EPBD (Energy Performance of Buildings Directive) wymusza poprawę efektywności energetycznej budynków. Poprzez obowiązkową certyfikację energetyczną oraz regularne przeglądy systemów grzewczych i klimatyzacyjnych, dyrektywa tworzy popyt (pull) na budynki o wysokim standardzie. Aby sprostać tym wymogom i uzyskać prestiżowe certyfikaty środowiskowe, takie jak LEED czy BREEAM, inwestorzy i projektanci muszą precyzyjnie kwantyfikować ślad węglowy całego obiektu (Głazewska, 2024).

W tym momencie Deklaracje Środowiskowe EPD (Environmental Product Declarations) dostarczają niezbędnych danych (push) (Asdrubali, Grazieschi i in., 2023). EPD to dobrowolne, ale standaryzowane (zazwyczaj ważne 5 lat) dokumenty, które w transparentny sposób przedstawiają oddziaływanie produktu na środowisko w całym cyklu życia (CERT-BUD, Deklaracje) – od pozyskania surowców po utylizację. Dostarczając porównywalnych danych o śladzie węglowym, EPD przekształcają abstrakcyjny „wpływ na środowisko” w twardą, porównywalną metrykę projektową (Anderson, Rønning, 2022). Daje to wymierną przewagę rynkową producentom oferującym innowacyjne, niskoemisyjne materiały budowlane (ECOPACT).

1.3. Emisja CO₂ w produkcji cementu w Europie Środkowej

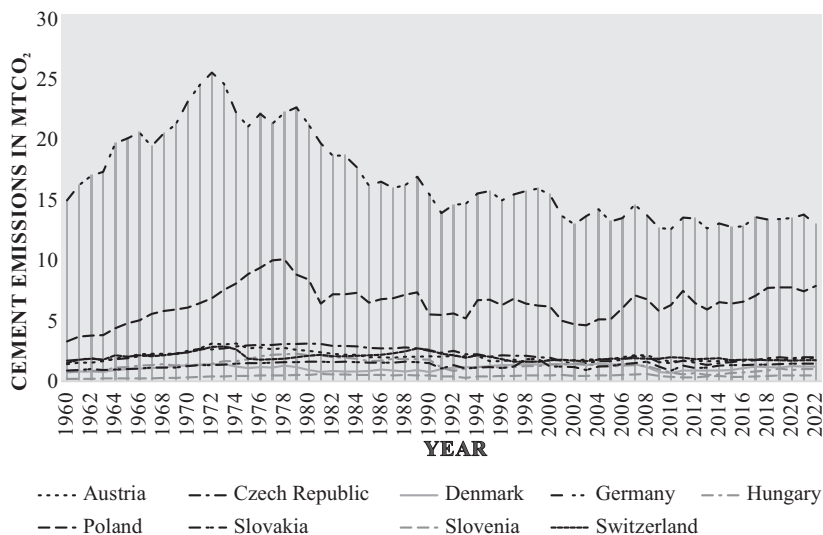
Produkcja cementu, będąca kluczowym elementem sektora budowlanego, odgrywa istotną rolę w globalnej gospodarce. Jednakże procesy produkcyjne związane z wytwarzaniem cementu są jednymi z najbardziej energochłonnych i emisyjnych, przyczyniając się do znacznej emisji gazów cieplarnianych, w tym przede wszystkim dwutlenku węgla (CO₂) (Anderson, Moncaster, 2022).

W związku z rosnącym naciskiem na ograniczenie negatywnego wpływu działalności przemysłowej na środowisko, szczególnie w kontekście walki ze zmianami klimatycznymi, konieczna staje się analiza i redukcja emisji generowanych przez sektor cementowy (Czernik, Michałowski, 2022).

Wykres 1 przedstawia szczegółową analizę emisji gazów cieplarnianych związanych z produkcją cementu w krajach Europy Środkowej w latach 1960–2022 (Rada Europejska, 2025). Na podstawie zgromadzonych danych można stwierdzić, że Niemcy jako największy emitent w regionie, odnotowują najwyższe poziomy emisji dwutlenku węgla (CO₂), które od 1960 roku utrzymują się na bardzo wysokim poziomie. W szczególności, w latach 70. XX wieku emisja osiągnęła szczyt na poziomie około 25 milionów ton CO₂ (MtCO₂), po czym nastąpił spadek o około 13 MtCO₂. Tendencja ta może być wynikiem wprowadzenia nowoczesnych technologii produkcyjnych, zwiększenia efektywności energetycznej oraz implementacji polityk proekologicznych mających na celu redukcję emisji.

Polska zajmuje drugie miejsce pod względem emisji CO₂ związanych z produkcją cementu, osiągając obecnie poziom około 7,5 MtCO₂. Znacząca różnica w poziomach emisji między Polską a innymi krajami regionu sugeruje istnienie odmiennych praktyk w zakresie technologii produkcji, zarządzania środowiskowego oraz regulacji prawnych. Kraje takie jak Austria, Czechy, Węgry, Dania, Słowacja i Słowenia charakteryzują się znacznie niższymi wskaźnikami emisji, wynoszącymi około 1,8 MtCO₂ lub mniej. Może to wskazywać na bardziej zaawansowane technologie produkcyjne, wyższy stopień wykorzystania paliw alternatywnych czy skuteczniejsze wdrożenie strategii zrównoważonego rozwoju w tych państwach.

Analiza tych danych podkreśla potencjał dla Polski oraz innych krajów regionu do dalszej redukcji emisji poprzez wdrożenie efektywniejszych technologii, optymalizację procesów produkcyjnych oraz imple-

Wykres 1. Emisje cementu w MtCO₂

Źródło: Rada Europejska, 2025.

mentację strategii zrównoważonego rozwoju w sektorze budowlanym. W szczególności, inwestycje w technologie niskoemisyjne, zwiększenie efektywności energetycznej oraz promowanie wykorzystania surowców wtórnych mogą znacząco przyczynić się do obniżenia emisji gazów cieplarnianych.

W kontekście globalnych wysiłków na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatycznym, kluczowe jest zwrócenie uwagi na rządowe polityki i inicjatywy mające na celu ograniczenie emisji w sektorze przemysłowym (Dz.U.UE.L.2023.231.1).

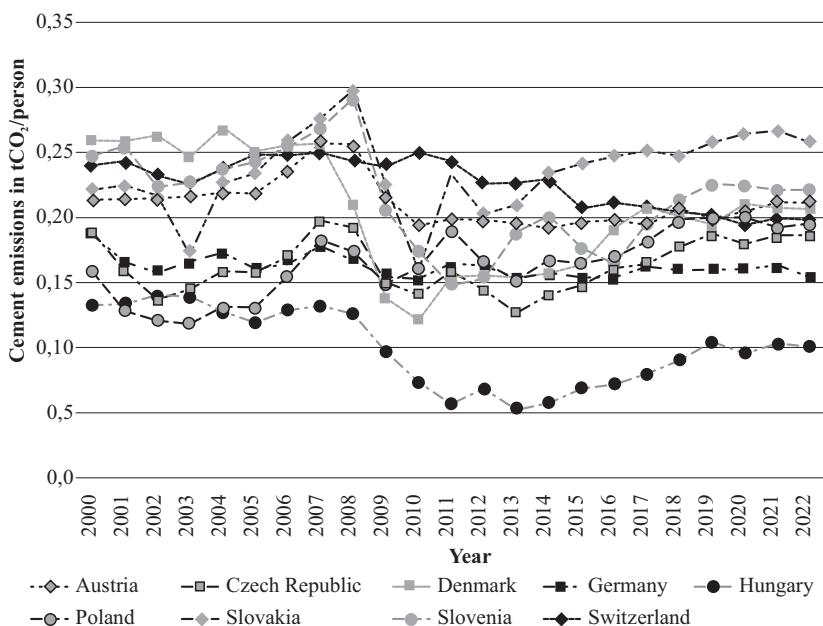
Obejmuje to wprowadzenie surowszych norm emisji, systemów zachęt finansowych dla przedsiębiorstw inwestujących w zielone technologie oraz wsparcie dla badań i rozwoju w zakresie innowacyjnych materiałów i procesów produkcyjnych (Michalak, Rosiek i in., 2020). Takie działania są niezbędne do osiągnięcia celów klimatycznych i przyczynienia się do globalnej redukcji emisji gazów cieplarnianych.

Emisja gazów cieplarnianych *per capita* jest istotnym wskaźnikiem, który pozwala ocenić wpływ sektora przemysłowego na środowisko w kontekście liczby ludności danego kraju. W produkcji cementu, branży o wysokim poziomie emisji CO₂, różnice między państwami są szcze-

gólnie wyraźne (Michalak, Rosiek i in., 2020). Celem tego rozdziału jest analiza emisji gazów cieplarnianych związanych z produkcją cementu w przeliczeniu na osobę w wybranych krajach Europy, w tym na Węgrzech, Słowacji i Słowenii (Wysocka-Golec, Witczak i in., 2023). Przedstawione dane pokazują zarówno pozytywne zmiany wynikające z wprowadzenia bardziej ekologicznych technologii, jak i wyzwania związane z intensywnym rozwojem przemysłowym w regionie (Grzebulska, Masalska i in. 2020). Analiza ta stanowi istotny wkład w rozumienie regionalnych strategii zrównoważonego rozwoju oraz ich wpływu na emisję CO₂.

Wykres 2 pokazuje emisję gazów cieplarnianych związanych z produkcją cementu w przeliczeniu na tCO₂ na osobę w wybranych krajach Europy (Wysocka-Golec, Witczak i in., 2023). Od roku 2000 Węgry utrzymują najniższy poziom emisji CO₂, który obecnie wynosi jedynie 0,1 tCO₂ na osobę. Taki niski wynik można tłumaczyć efektywnymi działaniami w zakresie zrównoważonego rozwoju oraz technologiami produkcji cementu, które są bardziej ekologiczne. W przeciwieństwie do

Wykres 2. Emisja cementu w tCO₂ na osobę

Źródło: Wysocka-Golec, Witczak i in., 2023.

Węgier, Słowacja odnotowuje najwyższy poziom emisji, przekraczając wartość Węgier o 0,15 tCO₂ na osobę. Wzrost ten może być związany z intensywnym rozwojem przemysłowym oraz większym zapotrzebowaniem na cement.

Najwyższe wartości wskaźnika emisji CO₂ w regionie miały miejsce w 2008 roku, kiedy to na czoło wysunęły się Słowenia i Słowacja. W miarę postępu lat, zauważalna jest tendencja do zmniejszenia emisji w wielu krajach, co jest pozytywnym sygnałem w walce ze zmianami klimatycznymi i dążeniu do bardziej zrównoważonych praktyk przemysłowych.

2. Innowacje materiałowe jako odpowiedź na wyzwania emisyjne budownictwa – możliwości ograniczenia emisji CO₂

2.1. Zrównoważony rozwój w budownictwie

Zasady zrównoważonego rozwoju stanowią fundament dla tworzenia przyszłościowego środowiska, które opiera się na trzech kluczowych filarach: społecznym, środowiskowym i ekonomicznym (Burchard-Dziubińska, Rzeńca i in. 2014). Budynki muszą nie tylko spełniać wymagania dotyczące bezpieczeństwa, trwałości i dostępności cenowej, ale również odpowiadać na zasady efektywności emisyjnej oraz energetycznej (Lis, Sekret, 2016). W kontekście zrównoważonego rozwoju, istotne jest, aby budownictwo i renowacje stanowiły znaczący element wzrostu gospodarczego i tworzenia miejsc pracy, co zostało podkreślone przez inicjatywę renowacji w ramach Zielonego Ładu (Global Carbon Atlas, 2024).

W kontekście tych wymagań, beton jako jeden z najwszechstronniejszych i najbardziej ekonomicznych materiałów budowlanych, odgrywa kluczową rolę. Charakteryzuje się on wyjątkową trwałością, przewyższającą 100 lat oraz odpornością na ogień, co czyni go materiałem o wysokiej odporności na różne warunki eksploatacji (Hadart, 2020). Beton wpływa również na efektywność energetyczną budynków, ponieważ jego zastosowanie może prowadzić do zmniejszenia zużycia energii na ogrzewanie i chłodzenie nawet o 15% (Czarnecki, Justnes, 2012).

Takie właściwości betonu przyczyniają się do znaczącej redukcji emisji CO₂ zarówno na etapie produkcji materiału, jak i w całym sektorze budownictwa (Bezeglów, 2024). Beton, poprzez swoją trwałość i efektywność energetyczną, staje się kluczowym elementem strategii zrów-

noważonego rozwoju budownictwa. Jego zastosowanie wspiera dążenie do minimalizacji wpływu na środowisko, jednocześnie przyczyniając się do realizacji celów związanych z redukcją emisji gazów cieplarnianych i zrównoważonym rozwojem infrastruktury (Czarnecki, Justnes, 2012).

W rezultacie, beton nie tylko spełnia normy techniczne i funkcjonalne, ale również odgrywa znaczącą rolę w strategiach mających na celu osiągnięcie długoterminowych celów środowiskowych, gospodarczych i społecznych, co jest niezbędne dla zapewnienia zrównoważonej przyszłości.

2.2. Problem: ślad węglowy klinkieru

Produkcja cementu, kluczowy proces w sektorze budowlanym, jest odpowiedzialna za istotne emisje dwutlenku węgla (CO_2), które mają poważne konsekwencje dla zmian klimatycznych. Szacuje się, że proces produkcji cementu przyczynia się do około 8% globalnych emisji CO_2 (Pilch, 2007), głównie z powodu reakcji chemicznych w piecach cementowych oraz zużycia paliw kopalnych. W odpowiedzi na te wyzwania, sektor cementowy intensywnie poszukuje innowacji technologicznych, mających na celu ograniczenie emisji CO_2 i zwiększenie efektywności środowiskowej produkcji (Pilch, 2007).

Produkcja cementu portlandzkiego jest procesem wysokoemisyjnym (Giergiczny, 2014). Około dwie trzecie emisji pochodzi nie ze spalania paliw, lecz z samego procesu chemicznego kalcynacji (rozkładu węglanu wapnia) (Środa, 2024). Oznacza to, że nawet przejście na 100% odnawialne źródła energii w cementowniach nie rozwiąże problemu emisji procesowych. Dlatego kluczową strategią dekarbonizacji jest redukcja zawartości klinkieru w produkcie końcowym.

2.3. Ścieżka ewolucyjna: betony niskoemisyjne

Pierwszą, najszybciej wdrażaną ścieżką jest ewolucyjna optymalizacja receptur. Rozwiązania takie jak betony typu ECOPact (Kuryś, Gorzelak, 2024) oferują znaczącą redukcję śladu węglowego – nawet o 30% w porównaniu do tradycyjnego betonu opartego na cemencie portlandzkim – CEM I 42,5R.

Osiąga się to poprzez optymalizację receptury i zastąpienie części klinkieru portlandzkiego alternatywnymi materiałami, takimi jak popio-

ły lotne, żużel wielkopiecowy czy inne dodatki mineralne. Co istotne, innowacje te przynoszą nie tylko korzyści środowiskowe, ale również techniczne. Kluczową cechą wielu z tych produktów jest „niższe ciepło hydratacji” (*ECOPACT...*, 2024). Nie jest to jedynie detal techniczny, lecz kluczowa przewaga rynkowa. Wysokie ciepło hydratacji w tradycyjnych betonach prowadzi do naprężeń termicznych i powstawania rys skurczowych, zwłaszcza w masywnych elementach konstrukcyjnych (Klemczak, 2018). Produkty takie, jak ECOPact (*ECOPACT...*, 2024), oferując rozwiązanie tego powszechnego problemu inżynierskiego, są postrzegane nie tylko jako bardziej ekologiczne, ale jako lepsze technicznie. Ta podwójna korzyść (techniczna + środowiskowa) jest kluczem do ich szybkiej adaptacji rynkowej.

2.4. Ścieżka rewolucyjna: nowe formacje cementu i geopolimery

Równolegle rozwijana jest ścieżka rewolucyjna, polegająca na fundamentalnej zmianie chemii spoiwa (Środa, 2021). Obejmuje to innowacyjne preparaty klinkierowe, takie jak Aether, cementy glinowo-wapniowe (o wysokiej zawartości, stosowane m.in. w materiałach ogniotrwałych) czy cementy belitowe, które wymagają niższych temperatur syntezy (Stowarzyszenie Producentów Cementu, 2020).

Jednym z nowoczesnych preparatów klinkierowych, który wyróżnia się w tej dziedzinie, jest Aether (Stowarzyszenie Producentów Cementu, 2020). Aether stanowi zaawansowany rodzaj cementu, który jest wynikiem innowacyjnych badań i technologii mających na celu zminimalizowanie wpływu produkcji cementu na środowisko (Komisja Europejska, *Redukcja emisji...*).

Aether charakteryzuje się zredukowaną ilością klinkieru, kluczowego składnika cementu, który jest głównym źródłem emisji CO₂. W produkcie tym klinkier jest zastępowany lub zmniejszany przy użyciu alternatywnych materiałów i dodatków mineralnych, co prowadzi do niższych emisji gazów cieplarnianych. Dodatkowo, proces produkcji Aetheru wprowadza nowoczesne technologie, które są bardziej energooszczędne i generują mniejsze emisje CO₂. Może to obejmować stosowanie bardziej ekologicznych źródeł energii, takich jak biomasa czy energia odnawialna oraz technologie wychwytywania i magazynowania dwutlenku węgla (CCS) (Stowarzyszenie Producentów Cementu, 2020).

Aether, dzięki swoim właściwościom, poprawia efektywność energetyczną budynków, co przyczynia się do zmniejszenia zużycia energii na ogrzewanie i chłodzenie. To z kolei prowadzi do redukcji emisji CO₂ związanych z użytkowaniem budynków. Takie innowacyjne preparaty klinkierowe, jak Aether, są kluczowe dla realizacji globalnych celów klimatycznych, w tym dążenia do neutralności węglowej. Ich wprowadzenie wspiera zrównoważony rozwój sektora budowlanego, odpowiadając na rosnące wymagania dotyczące ochrony środowiska i zmniejszenia śladu węglowego (Górak, Gaudy i in., 2021). Technologie te stanowią ważny krok w kierunku bardziej ekologicznych praktyk przemysłowych, będąc istotnym elementem strategii globalnych na rzecz ograniczenia zmian klimatycznych.

Inne innowacyjne preparaty klinkierowe, takie jak cement glinowo-wapniowy (Madej, Kruk, 2023) oraz cement belitowy (Gawlicki, 2024), również wnoszą istotne zmiany w kierunku bardziej zrównoważonego budownictwa. Cement glinowo-wapniowy, znany z czystej mieszanki cementu ogniotrwałego o zawartości 70% Al₂O₃, oraz cement belitowy, który stosuje innowacyjne składniki mineralne, oferują niższy ślad węglowy dzięki zredukowanemu zapotrzebowaniu na wysokotemperaturowe procesy produkcyjne (Madej, Kruk, 2023). Te nowe rodzaje cementów charakteryzują się zmniejszoną emisją CO₂, co stanowi istotny krok w kierunku ochrony środowiska (Holcim, 2013).

Wszystkie te innowacje są wynikiem zaawansowanych badań oraz dążeń do ograniczenia wpływu przemysłu cementowego na zmiany klimatyczne. Nowe cementy, dzięki obniżeniu emisji CO₂ i zmniejszonemu zapotrzebowaniu na energię, stanowią bardziej ekologiczną alternatywę w budownictwie. Ich wprowadzenie do szerokiego użytku może znacząco przyczynić się do realizacji globalnych celów klimatycznych i strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju, oferując przemysłowi budowlanemu efektywne i przyjazne dla środowiska rozwiązania.

Najbardziej radykalną alternatywą są jednak betony geopolimerowe (Błaszczczyński, Król, 2021). Geopolimery to spoiwa powstające w wyniku syntezy krzemu (Si) i aluminium (Al), pochodzących z surowców odpadowych, takich jak popioły lotne czy żużle. Całkowicie eliminują one potrzebę stosowania cementu portlandzkiego. Potencjał redukcyjny tej technologii jest ogromny: cykl produkcyjny geopolimerów generuje nawet o 80% mniej i zużywa 2 do 3 razy mniej energii niż produkcja cementu portlandzkiego (Błaszczczyński, Król, 2021).

Mamy tu jednak do czynienia z paradoksem innowacji. Z jednej strony „pragmatyczny” ECOPact (redukcja o 30%), oparty na istniejących

normach i łańcuchach dostaw, szybko zdobywa rynek. Z drugiej strony „rewolucyjny” geopolimer (redukcja o 80%) jest „nadal rzadko stosowany”. Przyczyny tego stanu są głębsze niż tylko koszty i adaptacja technologii.

Główne bariery to:

- **bariery normalizacyjne:** wszystkie normy projektowe (np. Eurokody) są skalibrowane dla cementu portlandzkiego i jego właściwości. Inżynierowie nie dysponują jeszcze pełnym aparatem normatywnym i wieloletnimi badaniami trwałości, aby z pełną odpowiedzialnością stosować geopolimery w kluczowych konstrukcjach.
- **bariery logistyczne:** produkcja geopolimerów wymaga innych surowców (o stałej, wysokiej jakości) oraz płynnych aktywatorów alkalicznych, co wymaga przebudowy całego łańcucha dostaw.

Rynek, przynajmniej w krótkim terminie, wybiera bezpieczną ewolucję (ECOPact) zamiast obciążonej wyższym ryzykiem implementacyjnym rewolucji (*Geopolimery – krok...*, 2021).

3. Optymalizacja procesowa i cyfrowa: rola BIM i zrównoważonego projektowania

Redukcja śladu węglowego budownictwa nie zależy wyłącznie od chemii materiałów, ale także od inteligentnego zarządzania procesem projektowania i budowy (Almeida, Chaves i in., 2023).

Projektowanie w technologii Building Information Modeling (BIM) stanowi kluczowy element cyfrowej transformacji w branży budowlanej, przynosząc istotne korzyści w zakresie zarządzania cyklem życia budynków oraz redukcji emisji CO₂ (Anderson, Rønning, 2022). BIM to zaawansowane podejście do projektowania, które umożliwia szczegółowe odwzorowanie wszystkich funkcjonalnych, technicznych i fizycznych cech obiektów budowlanych w trójwymiarowym modelu cyfrowym. Dzięki precyzyjnemu modelowaniu i symulacjom możliwe jest skuteczne planowanie oraz optymalizacja różnych aspektów życia obiektu – od fazy projektowania, przez budowę, aż po eksploatację i ewentualną rozbiórkę (Bukowski, Fabrycka, 2019; Pszczolak, 2021).

Podstawowym celem BIM jest poprawa efektywności oraz zmniejszenie wpływu obiektów budowlanych na środowisko, w tym redukcja emisji CO₂ (Maibaum, Block i in., 2023). Wykorzystanie technologii BIM pozwala na dokładną analizę i optymalizację materiałów budowlanych

oraz procesów konstrukcyjnych. Na przykład, poprzez precyzyjne modelowanie możliwe jest zoptymalizowanie zużycia betonu (Drzazga, 2016), co prowadzi do obniżenia emisji CO₂ związanej z jego produkcją i transportem. Dodatkowo, analiza materiałów oraz procesów budowlanych w modelu 3D pozwala na identyfikację najbardziej efektywnych rozwiązań i technologii, co może przyczynić się do redukcji śladu węglowego nawet o około 30% (Wavin, Czy...).

Kolejnym istotnym aspektem projektowania w technologii BIM jest uwzględnienie przyszłej rozbiórki oraz możliwości ponownego wykorzystania elementów budynku (Dz.U.U.E.L.2023.231.1). W kontekście zrównoważonego rozwoju, istotne jest, aby budynki były projektowane z myślą o łatwej demontażu oraz recyklingu materiałów. Projekty BIM mogą obejmować scenariusze, w których elementy konstrukcyjne są zaprojektowane tak, aby mogły być łatwo usunięte, przechowywane i ponownie wykorzystane. To podejście jest szczególnie ważne w przypadku budynków o długotrwałej funkcjonalności, takich jak budynki biurowe, które mogą zmieniać swoje przeznaczenie w czasie. Projektowanie takich obiektów z myślą o elastyczności i przyszłej adaptacji sprzyja efektywniejszemu zarządzaniu zasobami i zmniejsza potrzebę na nowe materiały (Grzyl, Apollo i in., 2016).

W kontekście budownictwa z betonem, który charakteryzuje się dużą trwałością i długowiecznością, technologia BIM umożliwia projektowanie budynków o zrównoważonym cyklu życia. Wykorzystując BIM, projektanci mogą opracować rozwiązania, które optymalizują zużycie materiałów i zmniejszają emisje związane z budową, eksploatacją oraz rozbiórką obiektów (<https://bimcorner.com/>). To podejście wpisuje się w szersze cele zrównoważonego rozwoju i strategii ograniczania wpływu budownictwa na środowisko, promując jednocześnie innowacyjne praktyki i technologie w branży budowlanej.

3.1. Beton jako element zrównoważony

W kontekście globalnych wysiłków na rzecz redukcji emisji CO₂, optymalizacja receptur oraz procesów produkcyjnych w branży budowlanej staje się kluczowym elementem strategii zrównoważonego rozwoju (Bezegłów, 2024). Jednym z istotnych obszarów, w którym możliwe jest osiągnięcie znaczących oszczędności w zakresie emisji gazów cieplarnianych, jest produkcja betonu. Dzięki innowacjom

w zakresie receptur betonów, wykorzystaniu naturalnych materiałów oraz udoskonaleniu procesów produkcyjnych, możliwe jest osiągnięcie znaczącego obniżenia śladu węglowego, co przyczynia się do minimalizacji wpływu budownictwa na środowisko (Jędrasz, Prochowska, 2024).

Technologie cyfrowe pozwalają na nowo spojrzeć na zrównoważone atrybuty samego betonu. Największym problemem tego materiału jest jego wysoki wbudowany ślad węglowy (emisje przy produkcji) (Garbacz, Urbańska, 2021). Jego największe zalety to jednak wyjątkowa trwałość (często przekraczająca 100 lat) oraz efektywność operacyjna wynikająca z masy termicznej. Zdolność betonu do akumulowania i powolnego oddawania ciepła stabilizuje temperaturę wewnętrzną budynku, co może obniżyć zużycie energii na ogrzewanie i chłodzenie nawet o 15% (Gaj, Sobiech, 2016). Technologia BIM jest narzędziem, które po raz pierwszy pozwala precyzyjnie modelować i monetyzować te długoterminowe korzyści. BIM umożliwia przeprowadzenie wiarygodnej analizy LCA (Life Cycle Assessment) (Lasvaux, Habert i in., 2015), która wykazuje, że wyższy ślad węglowy wbudowany (emisje z produkcji) jest w perspektywie 50 czy 100 lat wielokrotnie kompensowany przez niższy ślad węglowy operacyjny (dzięki masie termicznej) oraz dłuższą żywotność w porównaniu z alternatywnymi materiałami. W ten sposób BIM pozwala przenieść dyskusję z „ceny za” na „całkowity koszt cyklu życia”, co jest kluczowe dla promocji betonu w erze Zielonego Ładu.

4. Podsumowanie i perspektywy badawcze

4.1. Wnioski

Osiągnięcie neutralności emisyjnej w przemyśle budowlanym stanowi jedno z najbardziej złożonych wyzwań współczesnej polityki klimatycznej. Proces ten wymaga wprowadzenia kilku fundamentalnych zmian, które obejmują nie tylko techniczne i technologiczne innowacje, ale również kompleksowe podejście do regulacji i finansowania. Centralnym elementem w dążeniu do neutralności emisyjnej jest zapewnienie dostępu do alternatywnych surowców oraz energii odnawialnej. W przemyśle budowlanym oznacza to konieczność rozwijania i wdrażania no-

wych materiałów budowlanych, które charakteryzują się niższym śladem węglowym, oraz przechodzenia na źródła energii, które nie przyczyniają się do emisji CO₂. Wprowadzenie takich rozwiązań wymaga jednak odpowiednich regulacji prawnych, które nie tylko ułatwią inwestycje w technologie niskoemisyjne, ale także zapewnią stabilne i rozsądne zyski dla inwestorów. Realizacja tych działań wiąże się z potrzebą stworzenia innowacyjnych modeli finansowania oraz dostosowania przepisów dotyczących wsparcia publicznego. Modele finansowe muszą uwzględniać nie tylko koszty początkowe związane z inwestycjami w nowe technologie, ale także długoterminowe korzyści, jakie mogą przynieść zrównoważone praktyki budowlane. Warto podkreślić, że osiągnięcie neutralności emisyjnej nie jest zadaniem, które można zrealizować wyłącznie poprzez działania podejmowane w ramach przemysłu cementowego. Kluczowym aspektem jest także dostępność alternatywnych surowców, której stopień jest w dużej mierze uzależniony od rynku. Dodatkowo, budowa nowych instalacji oraz rozwój infrastruktury przesyłowej dla dwutlenku węgla to procesy wymagające znacznego czasu i zasobów, co stawia przed planistami wyzwania związane z długofalowym planowaniem i implementacją strategii.

Ostatecznie, osiągnięcie neutralności emisyjnej w budownictwie wymaga zintegrowanego podejścia, obejmującego współpracę różnych interesariuszy, takich jak przemysł, rządy, instytucje finansowe oraz społeczeństwo. Tylko dzięki skoordynowanym wysiłkom możliwe będzie skuteczne zrealizowanie ambitnych celów klimatycznych i przyczynienie się do zrównoważonego rozwoju globalnego. Analiza danych emisyjnych wykazała, że region nie jest monolitem; Polska stoi przed wyzwaniem „wzrostu przy dekarbonizacji”, podczas gdy kraje takie jak Słowacja wykazują wysoką emisyjność per capita, co rodzi pytania o strukturę ich przemysłu. Ścieżka do neutralności klimatycznej wymaga portfela rozwiązań. Nie ma jednej, cudownej technologii. Konieczne jest jednocześnie wdrożenie: (a) mechanizmów rynkowych gwarantujących rentowność zielonych inwestycji (CBAM), (b) narzędzi stymulujących popyt i transparentność (EPBD+EPD), (c) łatwo skalowalnych technologii ewolucyjnych (betony niskoemisyjne typu ECOPact), (d) przełomowych technologii rewolucyjnych (geopolimery, cementy alternatywne) oraz (e) optymalizacji procesowej i cyfrowej (BIM, DfD). Wnioski te jednoznacznie wskazują, że nie istnieje jedna uniwersalna technologia dekarbonizacji, a sukces transformacji zależy od umiejętnego łączenia innowacji, regulacji i praktyki inżynierskiej. Wskazuje również na po-

trzebę zwiększenia integracji między środowiskiem naukowym, przemysłem i administracją publiczną. Brak skutecznego transferu wiedzy między tymi sferami ogranicza efektywność wdrażania innowacji niskoemisyjnych.

Niniejszy artykuł, ze względu na przyjętą metodologię, posiada określone ograniczenia, które należy uwzględnić przy interpretacji wniosków. Praca, jako desk research (przegląd literatury i danych wtórnych), identyfikuje trendy i koreluje dostępne informacje, ale nie dostarcza nowych danych empirycznych. Raport opiera się na danych obcych. Zgodnie z tytułem, raport koncentruje się na betonie jako centralnym materiale budowlanym. Ogranicza to analizę porównawczą z innymi strategicznymi materiałami (np. drewnem klejonym, stalą niskoemisyjną) w kontekście regionalnym. Raport identyfikuje rozwiązania technologiczne, ale nie przeprowadza szczegółowej analizy techno-ekonomicznej kosztów ich wdrożenia na dużą skalę w specyficznych warunkach krajów Europy Środkowej. Zidentyfikowane ograniczenia luki w danych wskazują wyraźne kierunki wzmocnionych badań niezbędnych do skutecznego wsparcia zmian w regionie.

Istnieje pilna potrzeba przeprowadzenia bardziej bezpośrednich badań porównawczych dotyczących wykonalności techno-ekonomicznej różnych ścieżek odchodzenia od emisji dwutlenku węgla w betonie w krajach środkowoeuropejskich. W przyszłych badaniach powinniśmy streścić je w pytaniach typu: „Jakie są prawdziwe koszty (i bariery) w łańcuchu dostaw dla produkcji betonu geopolimerowego w Polsce (kraj o bogatych zasobach popiołów lotnych) w porównaniu do Słowacji? Jak ten koszt odnosi się do kosztu i potencjału redukcji (30%) betonu typu ECOPact?”. Potrzebujemy badań, które eksplorowałyby obszary długoterminowych wpływów mechanizmu korekty na granicy emisji (CBAM) na handel cementem w Europie Środkowej, szczególnie w handlu z kluczowymi sąsiadami spoza UE (np. Ukrainą, Turcją, krajami Afryki Północnej). Sądząc po tym, jak niewystarczające są dane na temat aktywności regionu, potrzebujemy empirycznych danych o stopniu wykorzystania przez projektantów budowlanych w regionie modelowania informacji o budynku (BIM) do projektowania dla demontażu (DfD). Powinny również dostarczyć informacji o tym, jakie są kluczowe bariery (prawne, rynkowe, logistyczne) dla rozwoju wtórnego rynku dla prefabrykowanych elementów betonowych, który jest niezbędny, aby w pełni wykorzystać ich żywotną trwałość w budownictwie o cyrkularności niskoemisyjnej.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Edyta Gosk, Ewelina Rudowska

Analiza formalna: Edyta Gosk, Ewelina Rudowska

Metodologia: Edyta Gosk, Ewelina Rudowska

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Edyta Gosk, Ewelina Rudowska

Authors contributions

Conceptualization: Edyta Gosk, Ewelina Rudowska

Formal analysis: Edyta Gosk, Ewelina Rudowska

Methodology: Edyta Gosk, Ewelina Rudowska

Writing – original draft, review and editing: Edyta Gosk, Ewelina Rudowska

Bibliografia

- Adamczak-Bugno A. (2023), *O szansach i zagrożeniach dla segmentu budownictwa kubaturowego*, Nowoczesne Budownictwo Inżynieryjne.
- Almeida R., Chaves L., Silva M., Carvalho M., Caldas L. (2023), *Integration between BIM and EPDs: Evaluation of the main difficulties and proposal of a framework based on ISO 19650:2018*, J. Build Eng. 68, 106091, <https://doi.org/10.1016/j.jobe.2023.106091>.
- Anderson J., Moncaster A. (2022), *Using an analysis of concrete and cement EPD: Verification, selection, assessment, benchmarking and target setting*, Acta Polytech. CTU Proc. 33, 20–26, <https://doi.org/10.14311/APP.2022.33.0020>.
- Anderson J., Rønning A. (2022), *Using standards to maximize the benefit of digitization of construction product Environmental Product Declaration (EPD) to reduce Building Life Cycle Impacts*, E3S Web of Conferences 349, 10003–10008, <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202234910003>.
- Asdrubali F., Grazieschi G., Roncone M., Thiebat F., Carbonaro C. (2023), *Sustainability of building materials: Embodied energy and embodied carbon of masonry*, “Energies” 16(4), 1846, <https://doi.org/10.3390/en16041846>.
- Bezęglów E. (2024), *Zrównoważone budownictwo – wyzwania środowiskowe, regulacje prawne, kierunki rozwoju*, w: *Zrównoważony rozwój – trendy, wyzwania*

nia, kontrowersje, red. D. Teneta, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

- Błaszczyński T. Z., Król M. R. (2021), *Ekospołwa geopolimerowe*, „Builder”, 25.
- Bukowski H., Fabrycka W. (2019), *Budownictwo w obiegu zamkniętym w praktyce*, Instytut Innowacji i Odpowiedzialnego Rozwoju, Warszawa.
- Burchard-Dziubińska M., Rzeńca A., Drzazga D. (2014), *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- CERTBUD, *Deklaracje środowiskowe*, https://certyfikacja-certbud.pl/epd?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwlvW2BhDyARIsADnIe-Jxm1LYJ_mMtDdvQJTdn-lYo8vjB_COBpnjdYnhCmhKUqWD0IZ_Vs6w8aAvyNEALw_wcB, 05.2024.
- Czarnecki L., Justnes H. (2012), *Zrównoważony, trwały beton*, Dni betonu.
- Czernik S., Michałowski B., Tomaszewska J., Michalak J. (2022), *The influence of cement on the environmental performance of construction products on the example of cementitious adhesives – External Thermal Insulation Composite Systems [ETICS] components*, “Cem Wapno Beton”, 27(1), s. 14–31, <https://doi.org/10.32047/cwb.2022.27.1.2>.
- Drzazga M. (2016), *BIM – zapis informacji o przedsięwzięciu budowlanym (projektowanie 5D)*, „Przegląd Budowlany”, 87(9), s. 33–37.
- Dz.U.U.E.L.2023.231.1, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/1791 z dnia 13 września 2023 r. w sprawie efektywności energetycznej oraz zmieniająca rozporządzenie (UE) 2023/955, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzieniki-UE/dyrektywa-2023-1791-w-sprawie-efektywnosci-energetycznej-oraz-zmieniajaca-72206698>.
- ECOPACT – Beton niskoemisyjny od HOLCIM, <https://www.holcim.pl/beton-nisko-emisyjny-ecopact>, maj 2024.
- Erbach G., Jensen L. (2022), *Fit for 55 packages*, EPRS, European Parliament.
- European Commission (2019), *The European Green Deal*, Brussels, Belgium, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>.
- European Education Area, European Commission, <https://education.ec.europa.eu/pl>, 05.2024.
- Foremny A., Nicał A. (2013), *Building Information Modeling: stan obecny i kierunki rozwoju*, „Autobusy. Technika, Eksploatacja, Systemy Transportowe”, 14, 1759–1766.
- Gaj J., Sobiech M. (2016), *Akumulacja ciepła w budynkach a bezpieczeństwo energetyczne*, „Inżynieria Bezpieczeństwa Obiektów Antropogenicznych”.
- Garbacz A., Urbańska P. (2021), *Ślad węglowy betonu*, „Budownictwo, Technologie, Architektura”.
- Gawlicki M., *Belit w cementach o malej emisji CO₂ w procesie klinkieryzacji (Belite in cements with low emission of CO₂ during clinker formation)*.
- Geopolimery – krok w kierunku zrównoważonego budownictwa (2021), <https://www.wim.pw.edu.pl/Studenci/Kolo-naukowe-WAKANS/Materialmiesiaca/mater->

- iałmiesiaca-Geopolimery-krok-w-kierunku-zrownowazonego-budownictwa, 05.2024.
- Giergiczny Z. (2014), *Nowe cementy i technologie wytwarzania spoiw alternatywnych. Materiały konferencyjne*, Konferencja Dni Betonu, Stowarzyszenie Producentów Cementu, Wisła.
- Global Carbon Atlas, (2024), <https://globalcarbonatlas.org/emissions/carbon-emissions/>, 05.2024.
- Głazewska M. (2024), *Deklaracje środowiskowe typu III – czego dowiemy się z EPD?*, <https://bzg.pl/poradnik/artykul/deklaracje-srodowiskowe-typu-iii-czego-dowiemy-sie-z-epd/id/49195>, 05.2024.
- Górak P., Gaudy J., Wójcik A., Grądzki A. (2021), *Zmniejszenie śladu węglowego w konstrukcjach mostowych za pomocą rozwiązań materiałowych dla betonów opartych na cementach nisko-klinkierowych*, Materiały XI Konferencji Dni Betonu, Wisła (ss. 11–13).
- Groeger L. (2016), *Programy wspierania budownictwa mieszkaniowego w Polsce i ich wpływ na rynek nieruchomości mieszkaniowych*, „Space–Society–Economy”, (18), ss. 131–146.
- Grzebulska B., Massalska B., Ostanek P., Zubel K., Romaniuk, P. (2020), *Droga do samowystarczalności energetycznej do 2050 roku dla Metropolii GZM*.
- Grzyl B., Apollo M., Miszewska E. (2016), *Building information modeling-analiza zakresu i stanu implementacji w polskiej branży budowlanej*, „Autobusy. Technika, Eksploatacja, Systemy Transportowe”, 1762–1768.
- Hadart (2020), *Na czym polega zrównoważony rozwój w budownictwie*, <https://hadart.pl/pl/na-czym-polega-zrownowazony-rozwoj-w-budownictwie/>, 05.2024.
- Holcim (2013), *Successful trial for new generation low carbon cement*, https://www.holcim.com/media/media-releases/successful-trial-new-generation-low-carbon-cement?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc, 05.2024.
- Jędrasz W., Prochowska O. (2024), *Czy BIM przeciwdziała zmianom klimatu i ich skutkom?*, <https://g4bim.pl/blog/bim-przeciw-zmianom-klimatu/>, 05.2024.
- Kamionka L. W. (2022), *Projektowanie zrównoważone w aspekcie zastosowania materiałów proekologicznych*, „Środowisko Mieszkaniowe”, (41), ss. 65–77.
- Klemczak B. (2018), *Masywne konstrukcje betonowe*, XXXIII Ogólnopolskie Warsztaty Pracy Projektanta Konstrukcji, Szczyrk.
- Komisja Europejska, *Redukcja emisji dwutlenku węgla przyszłością branży cementowej*, <https://cordis.europa.eu/article/id/406925-lower-co2-emissions-on-the-horizon-for-cement/pl>, 05.2024.
- Komisja Europejska, *Transformacja ekologiczna*, https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/green-transition_pl, 05.2024.
- Komisja Europejska, *Uczenie się a transformacja ekologiczna i zrównoważony rozwój*, <https://education.ec.europa.eu/pl/focus-topics/green-education/learning-for-the-green-transition>, 05.2024.

- Kramarczyk M. (2023), *Geopolimery – rewolucyjny materiał budowlany przyszłości*, <https://proktor.pl/geopolimery-rewolucyjny-material-budowlany-przyszlosci>, 05.2024.
- Król M., Błaszczyński T. (2013), *Geopolimery w budownictwie*, „Izolacje”, 5.
- Krysiak P. (2022), *Zmiany w dyrektywie w sprawie charakterystyki energetycznej budynków*, „Rynek Instalacyjny”.
- Kuryś D., Gorzelak B. (2024), *Na drodze do neutralności klimatycznej – transformacja cementu i betonu*, „Budownictwo, Technologie, Architektura”.
- Kwiatkowski J. (2024), *Przyszłość systemu świadectw charakterystyki energetycznej – proponowane zmiany*, „Cyrkulacje. Powietrze, Wentylacja, Klimatyzacja”, (80).
- Lasvaux S., Habert G., Peuportier B., Chevalier J. (2015), *Comparison of generic and product-specific Life Cycle Assessment databases: application to construction materials used in building LCA studies*, Int. J. Life Cycle Assess., 20, 1473–1490, <https://doi.org/10.1007/s11367-015-0938-z>.
- Lis P., Sekret R. (2016), *Efektywność energetyczna budynków-wybrane zagadnienia problemowe*, „Rynek Energii”.
- Madej D., Kruk A. (2023), *Klasyczne i nowoczesne spojrzenie badawcze na procesy hydratacji cementów glinowo-wapniowych*, „Cement Wapno Beton”, 28.
- Magacho G., Espagne E., Godin A. (2024), *Impacts of the CBAM on EU trade partners: consequences for developing countries*, „Climate Policy”, 24(2), ss. 243–259.
- Maibaum J., Block M., König M., Wachsmann A. (2023), *BIM-based EPD adaptation in the context of ecological sustainability and municipal infrastructures*, w: *Life-Cycle of Structures and Infrastructure Systems*, red. F. Biondini, D. M. Frangopol, CRC Press, London, Great Britain, ss. 2329–2336.
- Majewski Sz. (2024), *Zdekarbonizowane budownictwo na horyzoncie. Przyjęto dyrektywę EPBD*, <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/dyrektywa-epbd-charakterystyka-energetyczna-budynkow-14932.html>, 05.2024.
- Michalak D., Rosiek K., Szyja P. (2020), *Gospodarka niskoemisyjna gospodarka cyrkularna zielona gospodarka. Uwarunkowania i wzajemne powiązania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Nomikou M., Kouris C., Karkaletsis T., Kaloidas V., Badogiannis E. (2024), *A Proposal for the Use of Recycled Aggregates in Concrete in Greece*, „Materials Proceedings”, 15(1), 92.
- Pilch Z. (2007), *Beton w budynkach efektywnych energetycznie. Korzyści z masy termicznej*, Kraków.
- Piotrowski M. (2024), *Do 2027 roku chcemy produkować cement o zerowym śladzie węglowym*, <https://www.holcim.pl/blog/do-2027-roku-chcemy-produkowac-cement-o-zerowym-sladowym-weglowym>, 05.2024.
- Pszczolak M. (2021), *Jak zmniejszyć ślad węglowy w przemyśle aec – podstawy*, <https://bimcorner.com/pl/zrownowazona-budowa/>, 05.2024.
- Rada Europejska Rada Unii Europejskiej (2025), <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fit-for-55/>.

- Rapacka P. (2023), *CBAM wchodzi w życie. Na razie rusza faza przejściowa*, <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/CBAM-wchodzi-w-zycie-na-razie-rusza-faza-przejsciowa-14006.html>, 05.2024.
- Sinno N., Lotfy A., Chaabene W. B. (2023, May), *Development of Low Carbon Concrete Solutions with Alternative Local Ontario Materials*, w: *Canadian Society of Civil Engineering Annual Conference* (ss. 269–276), Springer Nature Switzerland, Cham.
- Siuta-Oлча A. (2024), *Przyczyny i skutki zmian Dyrektywy Unii Europejskiej w sprawie charakterystyki energetycznej budynków*, „Polski Instalator”.
- Sosnowska A., Pyrka M., Jeszke R. (2023), *Wprowadzenie podatku granicznego od emisji gazów cieplarnianych (CBAM) jako nowego instrumentu polityki klimatycznej UE i jego potencjalne skutki ekonomiczne dla Polski*, „Studia BAS”, s. 145–170.
- Sójka A. J. (2022), *Europejski zielony ład – Unia Europejska od zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa środowiskowego do ekologizmu*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa”, 12(12), ss. 121–139.
- Stepura D. (2024), *Managerial challenges of industrial enterprises in terms of compliance with the EU carbon emission regulations*.
- Stowarzyszenia Producentów Cementu (2021), *Mechanizm Ochrony Granic (CBAM) jako rozwiązanie chroniące polski i europejski przemysł cementowy*, <https://www.polskicement.pl/mechanizm-ochrony-granic-cbam-jako-rozwiazanie-chroniace-polski-i-europejski-przemysl-cementowy/>.
- Stowarzyszenie Producentów Cementu (2020), *Spajamy Europejski Zielony Ład. Osiągnięcie neutralności emisyjnej w łańcuchu wartości cementu i betonu do roku 2050*.
- Środa B. (2021), *Nowa norma 197-5 krokiem w kierunku dekarbonizacji*, „Budownictwo, Technologie, Architektura”.
- Środa B. (2024), *Cement i jego skład w erze dekarbonizacji*, „Budownictwo, Technologie, Architektura”.
- Vaillant, *Czy będzie zakaz kotłów gazowych, czyli o czym mówi dyrektywa EPBD*, <https://www.vaillant.pl/klienci-indywidualni/porady-i-wiedza/poradnik/inne/czy-bedzie-zakaz-kotlow-gazowych-czyli-o-czym-mowi-dyrektywa-epbd/>, 05.2024.
- Wavin, *Czy BIM wspiera optymalizację kosztów energetycznych? Odkrywamy odpowiedzi*, <https://blog.wavin.com/pl-pl/czy-bim-wspiera-optymalizacj%C4%99-kosztow-energetycznych>, 05.2024.
- Węglarz A., Gilewski P., Zdanowski P., Ogrodniczuk J., Rajkiewicz A., Twardowski J., ... Kus, J., *Strategia zaspokojenia zapotrzebowania na wykwalifikowanych pracowników energooszczędnego budownictwa w perspektywie 2030 roku*.
- Węglarz A., Kulik O., Skoczkowski T. (2021), *Niskoemisyjne budownictwo w Polsce w kontekście Europejskiego Zielonego Ładu*, „Materiały Budowlane”, (1).

- Wyrwa A., Radomska E., Pająk T., Mika Ł., Michalak P., Lis Ł., ... Sztekler K. (2025), *Efektywność wytwarzania i użytkowania energii*, „Energetyka Rozproszona”, (13–14), 9–33.
- Wysocka-Golec J., Witczak K., Głazewska M. (2023), *Deklaracja środowiskowa wyrobu (EPD) – istotne narzędzie dla branży budowlanej*, <https://kpmg.com/pl/pl/blogs/home/posts/2023/07/deklaracja-srodowiskowa-wyrobu-epd-istotne-narzedzie-dla-branzy-budowlanej-esg-blog.html>, 05.2024.
- Zalewski W. (2022), *Pakiet „Fit for 55” – wprowadzenie mechanizmu dostosowania cen na granicach (CBAM)*, https://www.ey.com/pl_pl/law/pakiet-fit-for-55-cbam, 05.2024.

Construction Industry on the Path to the Green Deal – Central European Countries

Summary

The article discusses regulations and strategies to reduce CO₂ emissions in the construction sector. A key element is the Border Price Adjustment Mechanism (CBAM), which, as part of the FitFor55 strategy, imposes tariffs on imported goods associated with high CO₂ emissions, such as steel and cement, to equalize costs between the EU and countries with less stringent emissions standards. The Energy Performance of Buildings Directive (EPBD) forces member states to improve the energy efficiency of buildings through certification and inspection of heating systems. EPD Environmental Declarations provide information on the environmental impact of building products, supporting sustainable construction. In cement production, particularly in Central Europe, it is crucial to implement modern technologies to reduce emissions. Technologies such as BIM and innovative types of cement, such as ECOPact, contribute to reducing the carbon footprint of buildings, supporting global climate goals.

Key words: CO₂ reduction, Environmental declarations, Sustainability, Green building materials

Monika MUSZYŃSKA

DOI 10.14746/ssp.2025.2.14

Akademia Nauk Stosowanych w Koninie

 ORCID: 0000-0001-6684-962X

Czy jesteśmy eko? Rola technologii w rewolucjonizowaniu przemysłu tworzyw sztucznych

Streszczenie: W dobie rosnącej świadomości ekologicznej, przemysł tworzyw sztucznych staje przed pilnym wyzwaniem redukcji swojego śladu węglowego i wpływu na środowisko. Kluczową rolę odgrywa tu technologia, która nie tylko wspiera zrównoważony rozwój, ale także umożliwia odzysk energii z procesów produkcyjnych. Dzięki innowacjom takim jak piroliza czy zaawansowane metody katalityczne, energia zużyta w produkcji może być częściowo odzyskana i ponownie wykorzystana, zmniejszając tym samym zapotrzebowanie na pierwotne źródła energii. Jednak, wraz z rosnącym trendem na ekologiczną produkcję, obserwuje się także problem *greenwashingu*¹. Niektóre firmy, instytucje i media promują swoje działania jako ekologiczne bez realnych efektów środowiskowych, co prowadzi do dezinformacji konsumentów.

Słowa kluczowe: tworzywa sztuczne, greenwashing, recykling, gospodarka cyrkularna, LCA

Wstęp

Współczesny świat staje przed wyzwaniem znalezienia równowagi między rozwojem gospodarczym a ochroną środowiska. W centrum tej debaty znajduje się problem tworzyw sztucznych, które z jednej strony, są nieodzownym elementem codziennego życia, a z drugiej,

¹ *Greenwashing* to taktyka stosowana przez różne firmy, organizacje i instytucje, która ma na celu przedstawienie ich produktów, działań lub strategii jako korzystnych dla środowiska naturalnego. Jednak, za deklaracjami nie idą w tym przypadku fatyczne działania, a celem tej komunikacji jest wprowadzanie konsumentów w błąd, by doprowadzić do zwiększenia zysków lub zbudowania określonej reputacji.

stanowią istotne zagrożenie dla ekosystemów. W ostatnich latach rosnąca świadomość ekologiczna doprowadziła do podejmowania działań mających na celu ograniczenie produkcji i zużycia plastiku. Jednak czy eliminacja tworzyw sztucznych jest zawsze najlepszym rozwiązaniem? A może innowacyjne technologie mogą pomóc w ich bardziej zrównoważonym wykorzystaniu?

Hipoteza badawcza: rozwój nowoczesnych technologii recyklingu oraz odzysku energii z odpadów z tworzyw sztucznych może stanowić skuteczniejszy i bardziej zrównoważony sposób ograniczania ich negatywnego wpływu na środowisko niż całkowita eliminacja tych materiałów z gospodarki.

Redukcja zużycia produktów wykonanych z tworzyw sztucznych to jedno z kluczowych założeń polityki ekologicznej w wielu krajach. W Polsce na przykład, od 2021 roku obowiązuje zakaz sprzedaży jednorazowych sztućców, talerzy czy słomek wykonanych z tworzyw sztucznych, co stanowi element szerszej strategii Unii Europejskiej zmierzającej do ograniczenia odpadów. Tego typu regulacje są konieczne, ponieważ takie odpady, zwłaszcza jednorazowego użytku, stanowią ogromne obciążenie dla środowiska naturalnego. Niemniej jednak warto zastanowić się, czy każde ograniczenie przynosi wyłącznie pozytywne skutki. W niektórych przypadkach alternatywne materiały, takie jak papier czy bioplastiki, mają większy ślad węglowy lub wymagają intensywniejszego zużycia zasobów naturalnych.

W tym kontekście kluczową rolę odgrywają nowoczesne technologie, które rewolucjonizują przemysł tworzyw sztucznych. Innowacyjne metody recyklingu, takie jak recykling chemiczny, pozwalają na rozkład tworzyw do ich podstawowych składników chemicznych, co umożliwia ponowne wykorzystanie materiału na poziomie zbliżonym do surowca pierwotnego. Dodatkowo technologie umożliwiające odzysk energii z odpadów mogą znacząco zmniejszyć zapotrzebowanie na paliwa kopalne. Przykładem może być piroliza, proces pozwalający na przekształcenie zużytych tworzyw w paliwa ciekłe lub gazowe.

Pomimo postępu technologicznego i regulacji prawnych, problemem pozostaje *greenwashing* – zjawisko, w którym firmy promują swoje działania jako ekologiczne, choć w rzeczywistości ich wpływ na środowisko pozostaje niewielki. Konsumenci, zachęceni do wyboru alternatywnych produktów, często nie mają świadomości, że niektóre z nich są równie szkodliwe jak tradycyjne tworzywa sztuczne. Dlatego też kluczowe jest nie tylko ograniczanie tworzyw sztucznych, ale także rozwijanie skutecz-

nych technologii recyklingu i odzysku energii, które mogą przyczynić się do rzeczywistej poprawy stanu środowiska.

W niniejszej pracy zastosowano metodę analizy dostępnych źródeł literaturowych, obejmującą opracowania naukowe, raporty branżowe oraz dokumenty strategiczne dotyczące polityki ekologicznej i zrównoważonego rozwoju.

1. *Greenwashing* i jego konotacje polityczne

Zjawisko *greenwashingu*, choć początkowo kojarzone głównie z praktykami marketingowymi, w ostatnich latach stało się również narzędziem polityki i regulacji publicznych. Termin ten oznacza sytuację, w której organizacje – w tym przedsiębiorstwa, instytucje państwowe czy partie polityczne – przedstawiają swoje działania jako ekologiczne, mimo że nie przynoszą one realnych korzyści środowisku. Według Delmas i Burbano (2011, s. 65–67) *greenwashing* łączy w sobie dwa elementy: komunikację proekologiczną oraz brak faktycznej zgodności z nią w praktyce. Zjawisko to nie tylko zniekształca percepcję konsumentów, ale także osłabia zaufanie do całego ruchu ekologicznego. W kontekście politycznym *greenwashing* staje się narzędziem wpływu i legitymizacji działań państw oraz korporacji. Lyon i Montgomery (2015, s. 226–228) wskazują, że rządy i organizacje międzynarodowe często wykorzystują retorykę zrównoważonego rozwoju, aby budować pozytywny wizerunek, nie podejmując jednak działań prowadzących do rzeczywistych zmian systemowych. Przykładem może być unijna taksonomia dla zrównoważonych inwestycji, która mimo ambitnych założeń bywa również krytykowana za umożliwianie finansowania projektów opartych na paliwach kopalnych. Tego rodzaju praktyki mogą podważać wiarygodność polityki klimatycznej Unii Europejskiej oraz utrudniać transformację energetyczną. Zjawisko to przenika również na poziom komunikacji publicznej i medialnej. Kampanie reklamowe koncernów energetycznych, przedstawiające paliwa kopalne jako element „zielonej transformacji”, są typowym przykładem *greenwashingu* polityczno-korporacyjnego. Często wykorzystują one estetykę i język ekologii, aby utrzymać *status quo* w sektorze przemysłowym i odsunąć w czasie konieczność głębokiej dekarbonizacji. Jak zauważa Bratman (2020, s. 490–493), *greenwashing* działa nie tylko poprzez dezinformację, lecz także poprzez „odwracanie uwagi” społeczeństwa od realnych źródeł problemu i odpowiedzialności

systemowej. Polityczne konotacje *greenwashingu* są również widoczne w strategiach korporacyjnych związanych z odpowiedzialnością społeczną biznesu (CSR). Wiele firm wykorzystuje działania proekologiczne jako sposób budowania kapitału reputacyjnego i unikania regulacji. W efekcie strategie zrównoważonego rozwoju bywają pozbawione mierzalnych celów i ograniczają się do komunikacji wizerunkowej. Europejska Komisja (2023) w raporcie „Empowering Consumers for the Green Transition” zwraca uwagę, że ponad 50% analizowanych deklaracji ekologicznych w internecie okazało się niepopartych dowodami (European Commission, 2022, s. 4–6). Zjawisko to skłoniło Unię Europejską do opracowania tzw. Green Claims Directive, mającej na celu ujednolicenie i kontrolę komunikacji ekologicznej na rynku. *Greenwashing* ma zatem wymiar zarówno ekonomiczny, jak i polityczny. Wpływa na decyzje inwestycyjne, konsumenckie i legislacyjne, a jego skutki obejmują nie tylko rynek, lecz także sferę ideologiczną i społeczną. Z tego względu analiza zjawiska wymaga interdyscyplinarnego podejścia łączącego nauki techniczne, ekonomiczne i społeczne, które pozwala zrozumieć, jak pozorne działania proekologiczne kształtują współczesną politykę środowiskową oraz tempo rzeczywistej transformacji energetycznej, która często jest tylko produktem marketingowym.

2. Czy torba bawełniana jest najlepszym wyborem?

Dyskusje na temat ekologiczności różnych materiałów i produktów regularnie powracają w mediach społecznościowych, budząc wiele emocji i kontrowersji. Jednym z tematów, który co jakiś czas zyskuje na popularności, jest wpływ toreb bawełnianych na środowisko. Choć powszechnie uważa się je za bardziej ekologiczną alternatywę dla toreb jednorazowych wykonanych z tworzyw sztucznych, niektóre badania sugerują, że ich produkcja wiąże się z ogromnym zużyciem zasobów, zwłaszcza wody i energii. Często przywoływanym argumentem jest wynik analizy, według której torba wykonana z bawełny ekologicznej musiałaby zostać użyta aż 20 tysięcy razy, aby jej wpływ na środowisko zrównał się z plastikową torbą. Dla wielu osób ta liczba była szokująca i trudna do uwierzenia – oznaczałoby to, że jedna torba musiałaby nam służyć przez dziesiątki lat, aby faktycznie „opłacało się” jej używać z perspektywy ekologicznej. Inni jednak sugerują, że dane te mogą być interpretowane w sposób wybiórczy i nie uwzględniają wszystkich aspektów wpływu plastikowych

odpadów na ekosystemy. Czy rzeczywiście bawełniane torby są tak problematyczne, jak wskazują niektóre analizy? Czy plastikowe alternatywy, mimo złej sławy, są w rzeczywistości bardziej przyjazne środowisku? W niniejszym opracowaniu dokonano szczegółowej analizy źródeł informacji, oceniono ich metodologię oraz przeanalizowano rzeczywistą równowagę ekologiczną pomiędzy omawianymi rozwiązaniami.

Podstawowe typy toreb zakupowych:

Wybór odpowiedniej torby na zakupy to nie tylko kwestia wygody, ale również świadomej decyzji ekologicznej. W ostatnich latach pojawia się wiele opinii dotyczących wpływu różnych rodzajów toreb na środowisko. Wśród dostępnych opcji znajdują się torby z tworzyw sztucznych, materiałowe, papierowe oraz biopolimerowe. Każdy z tych materiałów ma swoje zalety i wady, które warto przeanalizować przed podjęciem decyzji.

- **Torby z LDPE** (polietylenu o niskiej gęstości): To klasyczne „plastikowe reklamówki”, które mogą mieć miękkie lub sztywne uchwyty. Są lekkie, tanie i powszechnie stosowane. Występują również w bardziej wytrzymałych wersjach, jednak ich wpływ na środowisko jest znaczący, zwłaszcza gdy trafiają do natury i rozkładają się przez setki lat.
- **Torby z PP z włókniny (polipropylenowej)**: Są trwalsze od tych z LDPE i przeznaczone do wielokrotnego użytku. Dzięki swojej strukturze mogą znieść większe obciążenia i uszkodzenia mechaniczne, dlatego często promuje się je jako bardziej ekologiczną alternatywę.
- **Torby z PP z plecionego włókna**: Podobnie jak poprzedni typ, charakteryzują się zwiększoną odpornością na rozdarcia i są projektowane z myślą o wielokrotnym.
- **Torba materiałowa** – wykonana z naturalnych włókien, takich jak bawełna lub juta, zaprojektowana z myślą o wielokrotnym użytkowaniu. Może być produkowana zarówno z materiałów organicznych, jak i konwencjonalnych, co wpływa na jej ślad ekologiczny. Chociaż jest bardziej trwała niż torby z tworzyw sztucznych, jej proces produkcji często wymaga dużych ilości wody i energii.
- **Torba kompozytowa** – składa się z różnych materiałów, łącząc np. tkaniny z tworzywami sztucznymi. Przykładem takiego rozwiązania jest torba, w której jutowy worek został połączony z polipropylenowym uchwytem. Tego rodzaju konstrukcja może poprawiać funkcjonalność

i wytrzymałość torby, ale jednocześnie może utrudniać jej recykling, ponieważ wymaga oddzielenia poszczególnych komponentów.

Nie ma jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Wybór odpowiedniej torby zależy od częstotliwości jej użytkowania i sposobu utylizacji. Torby z tworzyw sztucznych mogą być problematyczne dla środowiska, ale jeśli są wielokrotnie używane i odpowiednio utylizowane, ich ślad ekologiczny może być niższy niż w przypadku toreb bawełnianych. Z kolei torby materiałowe są bardziej trwałe, ale wymagają dużych nakładów energii do produkcji. Najważniejszą zasadą jest **wielokrotne użycie** każdej torby – im dłużej korzystamy z jednej torby, tym mniejszy jej wpływ na środowisko. Jeśli już posiadamy torbę bawełnianą, warto z niej korzystać jak najczęściej, zamiast kupować kolejne.

Aby pełniej zrozumieć wpływ różnych rodzajów toreb na środowisko, warto przyjrzeć się wynikom szczegółowych analiz cyklu życia (LCA). Badania przeprowadzone przez instytucje takie jak Duńska Agencja Ochrony Środowiska (*Danish Environmental Protection Agency*) pokazują, że różne rodzaje toreb mają różne konsekwencje ekologiczne, które są zależne od materiału, procesu produkcji oraz sposobu użytkowania.

Cykl życia toreb: produkcja, użytkowanie, utylizacja

W każdej torbie, niezależnie od materiału, kluczowe znaczenie ma całkowity cykl życia, który obejmuje wszystkie etapy – od surowców, przez produkcję, transport, użytkowanie, aż po utylizację. Na przykład, torby wykonane z LDPE (polietylen o niskiej gęstości), które są najczęściej używane w formie jednorazowych reklamówek, mają stosunkowo niski wpływ ekologiczny podczas produkcji, ale ich degradacja w środowisku trwa bardzo długo, co sprawia, że stanowią poważne zagrożenie dla ekosystemów, zwłaszcza w przypadku niewłaściwego wyrzucenia. Torby wykonane z materiałów takich jak bawełna czy juta, choć uchodzą za bardziej ekologiczne ze względu na naturalne surowce, wiążą się z dużym zużyciem wody oraz energii podczas produkcji. Produkcja bawełny, zwłaszcza w wersji konwencjonalnej, wymaga intensywnego wykorzystania pestycydów i nawozów, co może prowadzić do degradacji gleby oraz zanieczyszczenia wód gruntowych. Warto jednak zauważyć, że torby materiałowe mają znacznie dłuższą żywotność i mogą być wielokrotnie wykorzystywane, co obniża ich wpływ na środowisko, jeśli są odpowiednio eksploatowane.

Wpływ nawożenia na degradację środowiska

Jednym z globalnych problemów ekologicznych jest nadmierne wykorzystanie fosforu i azotu w rolnictwie, co prowadzi do intensywnej eksploatacji gleb i konieczności ich ciągłego nawożenia. To z kolei przyczynia się do eutrofizacji wód, czyli ich przeżyźnienia, które negatywnie wpływa na ekosystemy wodne. Jeśli w analizie cyklu życia toreb na zakupy weźmiemy pod uwagę właśnie ten aspekt, wyniki nie ulegają dużym zmianom – torby poliestrowe nadal pozostają najkorzystniejszym wyborem. Co jednak warto podkreślić, torba bawełniana – zwłaszcza wykonana z bawełny ekologicznej – wymagałaby około 1600 użyć, aby zrekompensować negatywny wpływ produkcji na środowisko (jeśli jako kryterium przyjmimy eutrofizację wód) (Ministerstwo Środowiska Danii, 2018). Przy założeniu, że torba jest używana dwa razy w tygodniu, oznaczałoby to konieczność jej wykorzystywania przez około 15 lat, aby jej produkcja miała sens ekologiczny.

Mikroplastik a ocena cyklu życia

Jednym z aspektów, który często umyka w tego typu analizach, jest kwestia mikroplastiku generowanego przez torby foliowe. Niestety, ten problem nie jest jeszcze w pełni uwzględniany w modelach matematycznych stosowanych w ocenie cyklu życia produktów, głównie z powodu braku jednoznacznych danych naukowych. Polietylen, z którego wytwarzane są torby foliowe, jest tworzywem biozgodnym, co oznacza, że sam w sobie nie jest toksyczny. Jego największym zagrożeniem jest jednak zdolność do akumulowania się w organizmach wodnych. Z kolei torby wielorazowe wykonane z polipropylenu (PP) czy politereftalanu etylenu (PET) rzadziej trafiają do środowiska naturalnego, co minimalizuje ryzyko powstawania mikroplastiku wtórnego.

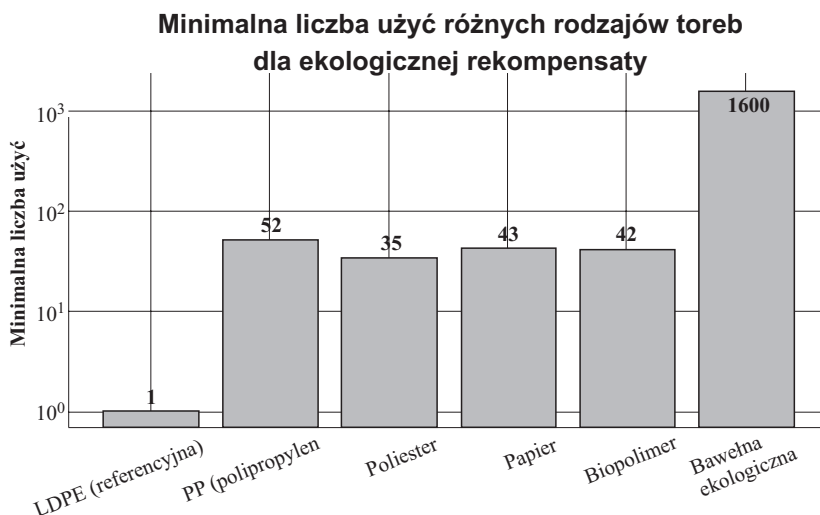
Podstawowe wnioski z badań nad torbami na zakupy

Analiza cyklu życia różnych rodzajów toreb uwzględnia wiele czynników, ale złożoność tego tematu sprawia, że często pojawiają się uproszczenia i manipulacje wynikami. Podsumowując, można wyróżnić kilka kluczowych wniosków:

- **Bawełna nie jest najlepszym wyborem** – produkcja bawełnianych toreb, zwłaszcza tych wykonanych z bawełny ekologicznej, wiąże się z ogromnym obciążeniem dla środowiska.

- **Torby wielorazowe z tworzyw sztucznych są bardziej zrównoważone** – ich wpływ na środowisko jest porównywalny z torbami papierowymi i „bioplastikowymi”, ale dzięki większej trwałości mogą być używane przez dłuższy czas.
- **Najbardziej optymalnym rozwiązaniem jest torba poliestrowa** – charakteryzuje się ona nie tylko dużą wytrzymałością, ale także trzykrotnie mniejszą masą w porównaniu do innych polimerowych toreb wielorazowych, co wpływa na jej niższy ślad środowiskowy (Ministerstwo Środowiska Danii, 2018).

Wykres 1. Minimalna liczba użyć toreb zakupowych

Źródło: Ministerstwo Środowiska Danii, 2018.

Wykres 1 przedstawia liczbę ponownych użyć różnych rodzajów toreb na zakupy, które są wymagane, aby zrównoważyć ich wpływ na środowisko w porównaniu do standardowej torby LDPE (polietylenowej). Wykres uwzględnia dane dotyczące torby bawełnianej, poliestrowej, papierowej, biopolimerowej oraz z polipropylenu (PP). Powyższy wykres przedstawia minimalną liczbę użyć różnych rodzajów toreb na zakupy, które są wymagane, aby ich wpływ na środowisko był porównywalny do standardowej torby LDPE. Skala logarytmiczna ułatwia porównanie – widać wyraźnie, że torby bawełniane wymagają znacznie więcej ponownych użyć niż np. torby poliestrowe czy polipropylenowe.

Dane przedstawione na wykresie wskazują, że:

- **torby poliestrowe i polipropylenowe stanowią najbardziej efektywne ekologicznie rozwiązania** spośród wielorazowych alternatyw, gdyż ich produkcja generuje mniejszy ślad węglowy w przeliczeniu na jedno ponowne użycie;
- **torby bawełniane, pomimo powszechnej opinii o ich ekologiczności, okazują się najbardziej problematyczne** – ich wyprodukowanie wiąże się z dużym zużyciem zasobów i emisją zanieczyszczeń, co sprawia, że ich przewaga nad LDPE ujawnia się dopiero po bardzo długim okresie użytkowania;
- **torby papierowe i biopolimerowe nie są optymalnym wyborem** – choć w teorii są bardziej ekologiczne, ich trwałość jest ograniczona, co prowadzi do konieczności częstej wymiany i zwiększonej produkcji.

Jak podejść do wyboru torby w sposób świadomy?

Dyskusje o torebkach bawełnianych często koncentrują się na argumentach, że użytkownicy mają je od wielu lat i używają ich regularnie. To bardzo dobra praktyka, ale warto uporządkować kilka kluczowych zasad:

- **Korzystaj z tego, co już masz** – jeśli torba została już wyprodukowana, jej koszt środowiskowy został poniesiony. Dlatego warto używać jej jak najdłużej, zamiast kupować nową.
- **Jeśli masz możliwość – przerabiaj stare materiały na torby** – można wykorzystać niepotrzebne ubrania do stworzenia nowych toreb, ale pamiętajmy, że kupowanie taniej odzieży, która szybko się niszczy, nie jest ekologicznym rozwiązaniem. „Bawełna z odzysku” to dobry argument tylko wtedy, gdy rzeczywiście nie nadaje się już do noszenia.
- **Jeśli zapomnisz torby na zakupy – nie kupuj nowej, użyj tzw. foliówki ponownie** – w Polsce nie funkcjonuje jeszcze system zwrotu toreb wielorazowych, więc zamiast kupować kolejną torbę, lepiej skorzystać z tzw. „plastikowej reklamówki” i później jej ponownie użyć.
- **Jeśli często brudzisz torby wielorazowe – rozważ zakup torby z polipropylenu** – torby PP nie mają struktury włóknistej, dzięki czemu są łatwe w czyszczeniu i nie wymagają prania, co zmniejsza ich ślad środowiskowy. Warto szukać modeli wykonanych z recyklingu.
- **Jeśli chcesz kupić nową torbę wielorazową – wybierz PP lub poliester** – torby z polipropylenu są trwałe, łatwe w utrzymaniu i mają stosunkowo niski wpływ na środowisko. Torby poliestrowe są także

dobrym wyborem, choć w przypadku ich struktury włóknistej istnieje ryzyko emisji mikroplastiku podczas prania.

3. „Biedna słomka plastikowa i biedny żółw”²

Źródła zanieczyszczeń z tworzyw sztucznych w oceanach i wyzwania związane z ich redukcją

Badania przeprowadzone przez naukowców związanych z organizacją Ocean Cleanup, zajmującą się opracowywaniem technologii do oczyszczania wód, wykazały, że blisko 46% plastikowych odpadów morskich pochodzi z porzuconych sieci rybackich (The Ocean Cleanup, 2021). Problem ten stanowi istotne zagrożenie dla ekosystemów wodnych, przyczyniając się do tzw. „widmowego połowu” – sytuacji, w której pozostawione w wodzie pułapki nadal łowią organizmy morskie, mimo że nie są już wykorzystywane do celów komercyjnych. W 2013 roku Virginia Institute of Marine Science oszacował, że porzucone i zagubione pułapki na kraby prowadzą do niekontrolowanego schwytania około 1,25 miliona krabów rocznie. Problem ten został dostrzeżony już na początku lat 90, kiedy to kraje należące do Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) wprowadziły zasadę odpowiedzialności za utracony sprzęt połowowy. W ramach tych regulacji firmy rybackie miały obowiązek usuwania zagubionych narzędzi połowowych lub ponoszenia konsekwencji finansowych za ich pozostawienie w środowisku morskim.

Nierówności w zarządzaniu odpadami plastikowymi

Pomimo wprowadzenia mechanizmów mających na celu redukcję plastikowych odpadów, nie wszystkie państwa są w stanie sprostać tym wymaganiom. Wysoko rozwinięte kraje zazwyczaj posiadają rozbudowaną infrastrukturę umożliwiającą skuteczne zagospodarowanie odpadów morskich. Jednak dla biedniejszych państw, które nie dysponują odpo-

² Kampanie na rzecz zaprzestania używania słomek rozpoczęły się w 2015 roku, gdy w Internecie pojawił się film z żółwiem, który miał w nozdrzu całą plastikową słomkę. Problem zanieczyszczenia wód plastikiem stawał się coraz bardziej rozpoznawalny, a ruch zero waste rósł w siłę. W 2015 roku internet obiegił film, w którym grupa biologów morskich wyciąga plastikową słomkę, która utknęła w nozdrzu żółwia morskiego.

wiednimi zasobami finansowymi i technologicznymi, wyzwanie to jest znacznie trudniejsze do przezwyciężenia. Dane wskazują, że 93% plastiku dostającego się do oceanów pochodzi zaledwie z dziesięciu rzek, wśród których znajdują się m.in. Jangcy, Indus oraz Żółta Rzeka. Regiony te charakteryzują się ograniczoną możliwością skutecznego zarządzania odpadami, co prowadzi do ich niekontrolowanego przedostawiania się do środowiska wodnego (United Nations Environment Programme, 2018). W przeciwieństwie do państw rozwiniętych, gdzie odpady są zazwyczaj segregowane i utylizowane zgodnie z obowiązującymi normami, w krajach rozwijających się często brakuje odpowiednich struktur i instytucji wspierających zrównoważoną gospodarkę odpadami.

Alternatywa? Papierowe słomki – czy faktycznie słuszny wybór?

Naukowcy z Uniwersytetu w Antwerpii przeprowadzili analizę, z której wynika, że słomki wykonane z papieru oraz bambusa mogą przyczyniać się do zanieczyszczenia środowiska tzw. „wiecznymi chemikaliami”. Substancje te, znane jako związki poli- i perfluoroalkilowe (PFAS³), zostały wykryte w większości badanych słomek, niezależnie od materiału, z którego zostały wykonane. Obecność PFAS stwierdzono nawet w słomkach metalowych i szklanych, natomiast jedynym wyjątkiem okazały się produkty wykonane ze stali nierdzewnej. Badania wykazały, że aż 69% analizowanych słomek zawierało trwałe i potencjalnie szkodliwe substancje chemiczne, takie jak PFAS (Groffen, 2023, s. 1421–1433). Te związki, obecne w środowisku na całym świecie, mogą negatywnie wpływać zarówno na ekosystemy, jak i na zdrowie człowieka. Dzięki właściwościom hydrofobowym i odporności na wysokie temperatury PFAS znajdują szerokie zastosowanie w produkcji m.in. naczyń kuchennych, odzieży, mebli, a także klejów i środków gaśniczych. Dodatkowo, w słomkach wykryto kwas trifluorooctowy (TFA) oraz kwas trifluorometanosulfonowy (TFMS). Substancje te cechują się wysoką rozpuszczalnością w wodzie, co może prowadzić do ich przenikania z materiału słomek do napojów. Najwyższe stężenia tych związków zaobserwowano w słomkach wykonanych z papieru oraz bambusa (Focus.pl, 2023).

³ PFAS to grupa około 15 tysięcy substancji syntetycznych, które są szkodliwe dla zdrowia zwierząt. Gromadzą się one w przyrodzie i przez długi czas nie ulegają rozkładowi. Powszechnie dodaje się je do plastikowych i papierowych słomek ze względu na ich wodoodporność.

4. Nowoczesne technologie recyklingu tworzyw sztucznych

Tworzywa sztuczne odgrywają kluczową rolę w nowoczesnym społeczeństwie, ale ich utylizacja stanowi istotne wyzwanie środowiskowe. Wzrost produkcji plastiku i jego długi czas degradacji wymuszają rozwój efektywnych technologii recyklingu. W artykule omówione zostaną nowoczesne metody przetwarzania tworzyw sztucznych, ich zalety, ograniczenia oraz wpływ na środowisko.

Recykling mechaniczny

Wyjaśnienie procesu: recykling mechaniczny polega na sortowaniu, rozdrabnianiu, myciu i ponownym przetapianiu tworzyw sztucznych w celu wytworzenia nowych produktów. Proces ten obejmuje kilka etapów:

- **sortowanie** – oddzielanie różnych rodzajów plastiku za pomocą technologii optycznych, elektrostatycznych lub ręcznych metod segregacji;
- **rozdrabnianie** – przekształcanie odpadów plastikowych w mniejsze fragmenty (*flakes*);
- **mycie i oczyszczanie** – usuwanie zanieczyszczeń, takich jak etykiety, kleje i resztki produktów;
- **ekstruzja i granulacja** – topienie i formowanie plastiku w nowe granulki, które mogą być ponownie wykorzystane w produkcji.

Ograniczenia – recykling mechaniczny, mimo swojej efektywności, posiada pewne ograniczenia:

- **degradacja jakości (*downcycling*)** – wielokrotne przetwarzanie tworzyw sztucznych prowadzi do pogorszenia ich właściwości mechanicznych i estetycznych;
- **problemy z zanieczyszczeniami** – trudność w usuwaniu dodatków chemicznych, barwników i innych substancji obniżających jakość końcowego produktu;
- **ograniczenia w recyklingu wielowarstwowych opakowań** – niektóre produkty, jak laminaty, są trudne do oddzielenia i ponownego wykorzystania.

Odzysk energii: spalanie tworzyw sztucznych – jednym z powszechnie stosowanych procesów odzysku energii jest spalanie odpadów plastikowych w celu wytworzenia energii cieplnej i elektrycznej. Systemy te są popularne w krajach takich, jak Szwecja, gdzie odpady te stanowią istotne źródło energii.

Wady środowiskowe: mimo korzyści energetycznych, spalanie tworzyw sztucznych budzi kontrowersje ze względu na:

- **zanieczyszczenie powietrza** – emisja dioksyn, furanów i innych szkodliwych substancji do atmosfery;
- **negatywne postrzeganie społeczne** – społeczeństwo często postrzega spalanie jako mniej ekologiczne rozwiązanie w porównaniu do recyklingu materiałowego (Ragaert, Delva, Van Geem, 2017, s. 24–58).

Rola zakładów odzysku energii – zakłady odzysku energii odgrywają istotną rolę w regionach o ograniczonych możliwościach recyklingu, redukując ilość odpadów trafiających na składowiska.

Recykling chemiczny

Metody i zalety: recykling chemiczny umożliwia rozkład polimerów na ich pierwotne składniki chemiczne, które mogą być ponownie wykorzystane w produkcji nowych materiałów. Do najważniejszych metod należą:

- **piroliza** – podgrzewanie plastiku w warunkach beztlenowych w celu uzyskania olejów i gazów syntezowych;
- **gazyfikacja** – przekształcanie odpadów w gaz syntezowy, który może być wykorzystany jako paliwo;
- **hydroliza i solwoliza** – rozkład plastiku za pomocą reakcji chemicznych z wodą lub rozpuszczalnikami, prowadzący do odzysku monomerów.

Zalety recyklingu chemicznego

- **możliwość przetwarzania zanieczyszczonych odpadów** – metoda ta pozwala na recykling plastiku zawierającego barwniki, dodatki i inne substancje trudne do usunięcia w procesach mechanicznych;
- **brak degradacji właściwości materiału** – odzyskane monomery mogą być wykorzystane do produkcji nowych tworzyw sztucznych o jakości porównywalnej do oryginalnych materiałów (Singh i in., 2017, s. 409–422).

Biodegradowalne tworzywa sztuczne i recykling organiczny

Biotworzywa: alternatywą dla konwencjonalnych plastików są biodegradowalne polimery, które mogą być kompostowane lub poddawane fermentacji w celu uzyskania biogazu. Przykłady obejmują:

- **PLA (kwas polimlekowy)** – biodegradowalny plastik stosowany w opakowaniach i medycynie;
- **PHA (polihydroksyalkaniany)** – polimery produkowane przez bakterie, mogące ulec biodegradacji w warunkach naturalnych.

Ograniczenia:

- **specjalne warunki degradacji** – niektóre bioplastiki wymagają wysokiej temperatury i wilgotności, aby ulec rozkładowi;
- **rywalizacja z żywnością** – produkcja biotworzyw często wymaga surowców rolnych, co może wpływać na ceny i dostępność żywności.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pozwala na potwierdzenie zasadności postawionej hipotezy badawczej, zgodnie z którą rozwój nowoczesnych technologii recyklingu i odzysku energii z odpadów tworzyw sztucznych może stanowić bardziej zrównoważone i efektywne rozwiązanie niż całkowite wyeliminowanie plastiku z gospodarki. Zgromadzone dane literaturowe oraz analiza cyklu życia produktów wskazują, że problem ograniczania zużycia tworzyw sztucznych jest znacznie bardziej złożony, niż mogłoby się wydawać, a jego uproszczenie do zakazu ich stosowania nie znajduje uzasadnienia środowiskowego.

Nie wszystkie materiały określane jako „ekologiczne” rzeczywiście charakteryzują się mniejszym wpływem na środowisko. Przykładowo, torby bawełniane czy bioplastiki, mimo pozytywnego wizerunku, mogą generować większy ślad węglowy i wymagać intensywnego zużycia zasobów naturalnych. Z kolei torby polipropylenowe i poliestrowe, przy wielokrotnym użytkowaniu, wykazują lepszą efektywność ekologiczną, co potwierdzają analizy LCA.

W kontekście gospodarczym i technologicznym kluczową rolę odgrywa rozwój innowacyjnych technologii recyklingu – zarówno mechanicznego, jak i chemicznego – oraz metod odzysku energii, które umożliwiają ponowne wykorzystanie surowców i ograniczenie emisji zanieczyszczeń. Technologie takie jak piroliza, gazyfikacja czy hydroliza pozwalają na zamknięcie obiegu materiałowego i ograniczenie ilości odpadów trafiających na składowiska.

Analiza problemu *greenwashingu* wykazała, że jednym z głównych zagrożeń dla skutecznej ochrony środowiska jest stosowanie przez przed-

siębiorstwa strategii marketingowych, które jedynie pozornie promują działania proekologiczne. Zjawisko to zniekształca percepcję konsumentów i utrudnia weryfikację rzeczywistych efektów środowiskowych. W związku z tym konieczne jest wdrażanie bardziej przejrzystych regulacji oraz rzetelnych narzędzi oceny środowiskowej, które pozwolą ograniczyć wpływ działań o charakterze pozornym. W zakresie zanieczyszczenia mórz i oceanów wykazano, że jego główne źródła nie są związane z produktami jednorazowego użytku, takimi jak słomki czy torby foliowe, lecz z porzuconym sprzętem rybackim i odpadami przemysłowymi. Dlatego efektywna redukcja odpadów plastikowych w środowisku wodnym wymaga kompleksowych działań systemowych, łączących regulacje prawne, edukację społeczną i rozwój technologii oczyszczania ekosystemów morskich.

Nie bez znaczenia pozostaje rola konsumentów, którzy poprzez świadome decyzje zakupowe i wielokrotne wykorzystanie dostępnych produktów mogą realnie ograniczać negatywny wpływ na środowisko. Odpowiedzialna konsumpcja, wsparta innowacyjnymi rozwiązaniami technologicznymi oraz transparentną komunikacją ekologiczną, stanowi fundament rzeczywistego zrównoważonego rozwoju.

Podsumowując, problem tworzyw sztucznych i ich alternatyw nie może być postrzegany w kategoriach prostych rozwiązań. Jedynie zintegrowane podejście – obejmujące rozwój technologii recyklingu, edukację społeczną, regulacje prawne oraz rzetelne praktyki biznesowe, może prowadzić do osiągnięcia równowagi między potrzebami gospodarczymi a ochroną środowiska naturalnego.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Monika Muszyńska

Analiza formalna: Monika Muszyńska

Metodologia: Monika Muszyńska

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Monika Muszyńska

Authors contributions

Conceptualization: Monika Muszyńska

Formal analysis: Monika Muszyńska

Methodology: Monika Muszyńska

Writing – original draft, review and editing: Monika Muszyńska

Bibliografia

- Bratman E. (2020), *Greenwashing and the Politics of Responsibility*, Environmental Politics, 29(3), s. 490–493
- Delmas M. A., Burbano V. C. (2011), *The Drivers of Greenwashing*, “California Management Review”, 54(1), s. 65–67.
- European Commission (2022), *EU Taxonomy for Sustainable Activities – Delegated Acts*, Publications Office of the EU, Brussels, s. 4–6.
- Focus.pl (2023), *Wmawiano nam coś innego. Papierowe słomki wcale nie są ekologiczne*, <https://www.focus.pl/artykul/papierowe-slomki-zawieraja-pfas>, 28.09.2024.
- Geyer R., Jambeck J. R., Law K. L. (2017), *Production, use, and fate of all plastics ever made*, “Science Advances”, 3(7).
- Groffen T. i in. (2023), *Assessment of poly- and perfluoroalkyl substances (PFAS) in commercially available drinking straws using targeted and suspect screening approaches*, “Food Additives & Contaminants: Part A”, 40(8), 1421–1433.
- Lyon T. P., Montgomery A. W. (2015), *The Means and End of Greenwash*, “Organization & Environment”, 28(2), s. 226–228.
- Ministerstwo Środowiska Danii (2018), *Life Cycle Assessment of grocery carrier bags*, <https://mobirank.pl/2018/05/13/czy-bawelniane-torby-sa-lepsze-dla-srodowiska-niz-plastikowe/>, 28.09.2024.
- Ragaert K., Delva L., Van Geem K. (2017), *Mechanical and chemical recycling of solid plastic waste*, “Waste Management”, 69, 24–58.
- Rujnić-Sokele M., Pilipović A. (2017), *Challenges and opportunities of biodegradable plastics: A mini review*, “Waste Management & Research”, 35(2), 132–140.
- Singh N., Hui D., Singh R., Ahuja I. P. S., Feo L., Fraternali F. (2017), *Recycling of plastic solid waste: A state of art review and future applications*, “Composites Part B: Engineering”, 115, 409–422.
- The Ocean Cleanup (2021), *The Great Pacific Garbage Patch*, <https://theoceancleanup.com/great-pacific-garbage-patch/>, 28.09.2024.
- United Nations Environment Programme (2018), *Single-use plastics: A roadmap for sustainability*, <https://www.unep.org/resources/report/single-use-plastics-roadmap-sustainability>, 28.09.2024.

Are we Eco? The Role of Technology in Revolutionizing the Plastics Industry

Summary

In an era of growing environmental awareness, the plastics industry faces an urgent challenge to reduce its carbon footprint and environmental impact. Technology plays a key role in this process, not only supporting sustainable development but also enabling energy recovery from production processes. Innovations such as pyrolysis and advanced catalytic methods allow for partial recovery and reuse of energy consumed in manufacturing, thereby reducing reliance on primary energy sources. However, alongside the rising trend of eco-friendly production, the issue of greenwashing is also becoming more prominent. Some companies, institutions, and media outlets promote their actions as environmentally friendly without delivering real ecological benefits, leading to consumer misinformation.

Key words: plastics, greenwashing, recycling, circular economy, LCA

Anastazja JANKIEWICZ

DOI 10.14746/ssp.2025.2.15

Wyższa Szkoła Umiejętności Społecznych
im. prof. Michała Iwaszkiewicza w Poznaniu
 ODCID: 0009-0007-3138-558X

Gospodarka obiegu zamkniętego jako element systemu bezpieczeństwa energetycznego Polski

Streszczenie: Rozwój Polski nie będzie możliwy bez zapewnienia gospodarcze energii elektrycznej i ciepłej. Niestety jej wytwarzanie oparte jest o stary majątek. Średni wiek elektrowni wynosi 47 lat, a największe ciepłownie zostały oddane do użytku prawie 60 lat temu. Kolejny problem to wytwarzanie energii elektrycznej i ciepłej w około 60% ze spalania węgla. Jednym z elementów mogących wpłynąć pozytywnie na zmianę tego stanu i tym samym wspierać transformację energetyczną może być gospodarka obiegu zamkniętego. Dlatego, za cel pracy przyjęto zaprezentowanie znaczenia wdrożenia tego typu gospodarki dla ograniczenia zapotrzebowania na energię, co pozwoli zwiększyć bezpieczeństwo energetyczne w Polsce. Zwrócono uwagę, że gospodarka obiegu zamkniętego pozwala ograniczyć zapotrzebowanie na surowce krytyczne w technologiach niskoemisyjnych nawet do 90%, metale, surowce mineralne, tworzywa sztuczne do 50%, wodę do 40%, a paliwa kopalne do 30%. Wpłyynie to zasadniczo na zmniejszenie zapotrzebowania na energię i zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego Polski.

Słowa kluczowe: gospodarka obiegu zamkniętego, bezpieczeństwo energetyczne

Wstęp

Zrównoważony rozwój, jako cel który należy realizować w ujęciu globalnym jest przedmiotem debat już od końca lat 80-tych (*Report...*, 1987). Wynika to z troski o stan środowiska naturalnego i wyczerpywania surowców, co może wpłynąć na obniżenie jakości życia społeczeństwa, a nawet doprowadzić do wyginięcia części ludności (Etheridge i in., 1998; Panwar, Kaushik, Kothari, 2011, s. 1513–1524). Dlatego Unia Europejska w przyjmowanych strategiach już od początku 1990 roku

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

uczyniła zrównoważony rozwój jednym z głównych celów. Efektem tego była m.in. systematyczna zmiana prawa i przyjęcie terminu 2050 roku, jako osiągnięcie zeroemisyjności przez gospodarki Wspólnoty (*Going...*, 2019). Kolejnym czynnikiem przemawiającym za zrównoważonym rozwojem jest wyczerpywanie zasobów kopalnych, które obecnie stanowią podstawę funkcjonowania państw.

Do realizacji postulatu zrównoważonego rozwoju gospodarczego wykorzystywanych jest wiele metod. Jedną z nich jest gospodarka obiegu zamkniętego (GOZ), której głównym zadaniem jest doprowadzenie do wykorzystania zasobów w sposób racjonalny. Pozwala ona ograniczyć surowce potrzebne do wytworzenia dóbr lub usług, co przyczynia się też do zmniejszenia zapotrzebowania na energię do ich wytworzenia.

Celem artykułu jest syntetyczne ukazanie znaczenia wdrożenia GOZ dla zwiększenia bezpieczeństwa systemu energetycznego naszego kraju. Przyjęto hipotezę badawczą, że zbudowanie gospodarki obiegu zamkniętego wpłynie na znaczne obniżenie zapotrzebowania na energię, co przełoży się na zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego. Jest to szczególnie ważne z uwagi na ograniczoną podaż i przestarzały majątek wytwórczy w krajowej energetyce. Weryfikacja hipotezy wymagała krytycznej analizy aktów prawnych i literatury dotyczącej tematu oraz wykorzystania dedukcji, metody monograficznej i behawioralnej.

Pojęcie i istota gospodarki obiegu zamkniętego

Gospodarka obiegu zamkniętego systematycznie zyskuje na znaczeniu, jednak cały czas nie doczekała się jednoznacznego zdefiniowania. Wynika to z faktu, że jest to szerokie pojęcie, a różni autorzy skupiają się na innych charakterystycznych cechach. W 2023 roku grupa naukowców (J. Kirchherr, N. N. Yang, F. Schulze-Spüntrup, M. J. Heerink, K. Hartley) zbadała ponad 200 definicji GOZ i określiła, że najczęściej zwracano uwagę na takie, cechy, jak:

- zmniejszenie zużycia zasobów w trakcie produkcji – co związane jest m.in. z ograniczeniem odpadów i optymalizacją ich wykorzystania;
- zwiększenie stopnia regeneracji produktów – na skutek możliwości ich wielokrotnego przetwarzania i ponownego użycia;
- wydłużenie cyklu życia produktu – przede wszystkim dzięki wydłużeniu czasu ich użytkowania;

- zmiany łańcucha dostaw – wymaga tego bowiem wdrożenie gospodarki obiegu zamkniętego;
- ograniczenie zanieczyszczenia środowiska – np. przez zwiększenie udziału energii odnawialnej oraz zmniejszenie wykorzystania surowców szkodliwych dla środowiska;
- zmiany świadomości konsumentów – zmniejsza się cenowa elastyczność popytu, a zwiększa w zakresie stopnia zrealizowania obiegu zamkniętego (Kirchherr i in., 2023, s. 1–30).

Najbardziej zwracano uwagę w ramach definicji na takie kwestie, jak:

- znaczenie dla równości społecznej (dzięki m.in. pozytywnemu wpływowi na dobrobyt ekonomiczny);
- pozytywny wpływ dla kolejnych pokoleń;
- element zrównoważonego rozwoju;
- działanie strategiczne w zakresie zarządzania zasobami;
- wpływ na pogłębianie odpowiedzialności społecznej;
- tworzenie nowych modeli prowadzenia działalności gospodarczej (nie tylko bezpośrednio dotyczących technologii, ale i prowadzenia biznesu – np. upowszechnienie wynajmu, leasingu);
- dobre praktyki w biznesie;
- działania legislacyjne prowadzące do zamknięcia cyklu życia produktów;
- odpowiedź na potrzeby społeczne i ekologiczne;
- zmiany w logistyce – celem jest odzyskanie wartości produktów po zakończeniu cyklu ich życia dzięki m.in. regeneracji i recyklingowi (Kirchherr i in., 2023, s. 1–30).

W Polsce również pojęcie to nie jest jednoznacznie rozumiane. Poszczególni autorzy zwracają uwagę na inne czynniki, jako ważne w koncepcji gospodarki obiegu zamkniętego. Poruszane są przy tym podobne kwestie, jak w przypadku literatury zagranicznej (zob. np. *Gospodarka...*, 2019, s. 9–72; Szczech-Pietkiewicz, Czerniak, 2024, s. 85–96).

Podsumowując można stwierdzić, że w definicjach GOZ brakuje spójności. Często autorzy skupiają się na mniej ważnych elementach, a nie zwracają uwagi na istotę (m.in. prowadzenie do systemowej zmiany, optymalizacji wykorzystania zasobów, czy minimalizacji odpadów). Wynikać to może z tego, że koncepcja ta jest jeszcze w trakcie rozwoju. W nowych opracowaniach porusza się więc aktualne czynniki, pomijając starsze, które już wielokrotnie zostały omówione przez innych badaczy.

Generalnie gospodarka obiegu zamkniętego jest koncepcją, której celem jest:

- minimalizowanie odpadów w trakcie produkcji, a powstałe przekształcić w surowce;
- maksymalizowanie wykorzystania zasobów;
- maksymalizowanie czasu wykorzystywania produktów.

Pozwolić to ma na wydłużenie czasu używania surowców, materiałów i produktów. GOZ zmienia, więc dotychczasowy model działania przedsiębiorstw, polegający na uzyskaniu zasobów, wykorzystaniu ich w produkcji oraz wyrzuceniu po zużyciu. Tworzy nowy model bazujący na maksymalizacji wykorzystania produktów (dzięki tworzeniu trwałych i prostych w naprawie), materiałów i surowców (pozwala to obniżyć wykorzystanie surowców pierwotnych) oraz utylizacji odpadów (czyli wykorzystania ich, jako surowców wtórnych).

Gospodarka obiegu zamkniętego znajduje odzwierciedlenie w różnego rodzaju dokumentach i przepisach prawnych wprowadzanych przez organy administracji publicznej o charakterze międzynarodowym, krajowym i regionalnym. Na poziomie Wspólnoty Europejskiej najważniejszym jest „Plan działania w gospodarce obiegu zamkniętego” (*Circular Economy Action Plan* – CEAP) (Komisja Europejska, 2020). Jest on kontynuacją podobnego dokumentu opublikowanego w 2015 roku. Syntetyczna definicja GOZ została zaprezentowana przez UE w 2014 roku w Komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Ku gospodarce o obiegu zamkniętym: program „zero odpadów” dla Europy (Komisja Europejska, 2014), a następnie doprecyzowana w Komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów (Komisja Europejska, 2015). Podaje się tam, że polega ona na utrzymaniu wartości produktów, materiałów i zasobów maksymalnie długo oraz minimalizacji odpadów. Ponadto, zwraca się uwagę na jej istotny wkład w stworzenie gospodarki zrównoważonej i niskoemisyjnej, co ma doprowadzić do utrzymania konkurencyjności krajów Wspólnoty (Komisja Europejska, 2015). Odwołanie do GOZ znajdziemy też w unijnych dyrektywach (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego, 2008; Dyrektywa Parlamentu Europejskiego, 2024), rozporządzeniach (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego, 2000; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego, 2001), komunikatach (Komunikat, 2003; Komunikat, 2008; Komunikat, 2011, Komunikat, 2014; Komunikat, 2015; Komunikat, 2020), programach (m.in. *VI Program działań w zakresie środowiska naturalnego* – Komunikat, 2001) i zaleceniach (Zalecenie Komisji, 2013).

W przypadku Polski istotna jest definicja zawarta w dokumencie „*Mapa drogowa transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym*” przyjętym w 2019 roku przez Radę Ministrów. W tym przypadku określa się ją jako „model rozwoju gospodarczego, w którym – przy zachowaniu warunku wydajności – spełnione są następujące podstawowe założenia:

- a) wartość dodana surowców/zasobów, materiałów i produktów jest maksymalizowana lub
- b) ilość wytwarzanych odpadów jest minimalizowana, a powstające odpady są zagospodarowywane zgodnie z hierarchią sposobów postępowania z odpadami (zapobieganie powstawaniu odpadów, przygotowywanie do ponownego użycia, recykling, inne sposoby odzysku, unieszkodliwienie)” (Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, 2019, s. 5).

Wdrożenie gospodarki obiegu zamkniętego ma doprowadzić do ochrony środowiska (w tym bioróżnorodności) i zmniejszenia zapotrzebowania na surowce (dzięki m.in. zmniejszeniu odpadów, wydłużeniu czasu użytkowania lub upowszechnienia współdzielenia dóbr). Prowadzi to tym samym do zwiększenia bezpieczeństwa gospodarczego w ujęciu całościowym, ale i w ramach poszczególnych jej elementów, tj. bezpieczeństwo energetyczne.

Charakterystyka systemu bezpieczeństwa energetycznego

W każdym kraju, który poważnie podchodzi do rozwoju gospodarczego ważną kwestią jest bezpieczeństwo energetyczne. Szczególnie istotne jest to obecnie, kiedy mamy do czynienia ze zmianami w przepisach prawnych (np. konieczności zmniejszenia emisyjności) (*The European...*, 2023), czy też istnieniem poważnego konfliktu wojennego blisko wschodniej granicy Polski oraz destabilizacją na Bliskim Wschodzie.

Na początku należy zwrócić uwagę, że pojęcie bezpieczeństwa energetycznego jest w literaturze i dokumentach różnie określane. Związane to jest głównie z trudnościami w wyspecyfikowaniu czynników, które na to się składają (Tyszecki, 2008; Jankiewicz, 2016, s. 251–259). UE odnosząc się do zagadnienia bezpieczeństwa energetycznego przede wszystkim zwraca uwagę na efektywność energetyczną (jej zwiększanie), połączenia transgraniczne (mające pozwolić na solidarność energetyczną)

oraz oszczędzanie energii. Wspólnota skupia się więc na bezpieczeństwie dostaw energii (Dyrektywa..., 2006, s. 22–27; Rozporządzenie Parlamentu..., 2013, s. 39 – 75). W Polsce głównym dokumentem prawnym odnoszącym się do bezpieczeństwa energetycznego jest Ustawa Prawo energetyczne (Ustawa..., 1997). W art. 3, pkt 16 zdefiniowano to, jako stan pozwalający na realizację popytu na paliwa i energię w każdym okresie przy zapewnieniu ochrony środowiska i technologicznym oraz ekonomicznym uzasadnieniu. W przypadku naukowców i instytucji międzynarodowych zajmujących się tematem bezpieczeństwa energetycznego generalnie jest ono podobnie rozumiane, ale często zostaje rozszerzone o dodatkowe elementy. Przykładowo:

- A. Dziewulska przyjmuje, że dotyczy ono takiego systemu (zarówno produkcji, jak i dystrybucji), który jest odporny na pojawiające szoki, tzn. niezależnie od sytuacji jest on zdolny do zapewnienia energii indywidualnym i zbiorowym odbiorcom (Dziewulska, 2024, s. 53);
- Międzynarodowa Agencja Energii (z ang. *International Energy Agency*) określa, że jest to zapewnienie stałej dostępności do energii po akceptowalnych cenach przy jednoczesnym ograniczeniu negatywnego wpływu na środowisko w zakresie emisji gazów cieplarnianych (International Energy Agency, 2022, s. 25; International Energy Agency, 2025);
- D. Yergin podobnie, jak Ch. Ebinger bardzo krótko stwierdzają – dotyczy gwarancji dostaw energii na poziomie popytu i przy przystępnych cenach, przy czym ten drugi autor dodaje jeszcze cel – utrzymanie wzrostu gospodarczego (Yergin, 2006, s. 69–82; Ebinger, 2011, s. 2–4);
- A. Goldthau, N. Sitter – zdolność do bezproblemowego dostarczania energii również w trakcie szoków oraz przy cenach akceptowalnych przez odbiorców (Goldthau, Sitter, 2015, s. 1–6).

Zaprezentowane wybrane definicje zwracają uwagę na różne aspekty bezpieczeństwa energetycznego. Najczęściej podkreśla się stabilne i dostosowane do popytu dostawy, akceptowalne przez rynek ceny, zdolność adaptacji do przyszłości oraz odporność na nieprzewidziane wahania i kryzysy.

Biorąc to wszystko pod uwagę, syntetycznie ujmując, za system bezpieczeństwa energetycznego możemy uznać układ mający zapewnić stabilny i niezawodny dostęp do energii po cenie dostosowanej do możliwości rynku przy minimalizacji negatywnego oddziaływania na środowisko i życie społeczne. Ponadto, jego działanie powinno uwzględniać nie tylko

bieżące, ale i przyszłe zapotrzebowanie. Jest to szczególnie ważne z uwagi na dużą bezwładność tego systemu.

Bezpieczeństwo energetyczne składa się z wielu obszarów, wśród nich wymienić należy przede wszystkim:

- moce wytwórcze w energetyce – poziom, nowoczesność technologiczna, dywersyfikacja produkcji, potencjał rozwojowy;
- surowce energetyczne – nie tylko wysokość zasobów złóż i ich różnorodność, ale techniczne, finansowe i prawne możliwości ich eksploatacji;
- dywersyfikację źródeł energii – biorąc pod uwagę dostawców, surowce oraz kierunki importu;
- magazynowanie energii – technologie, poziom rozwoju, pojemność, rozłokowanie;
- rezerwy strategiczne – pojemność, rodzaj, rozłożenie przestrzenne;
- infrastrukturę energetyczną – stan, pojemność, gęstość linii przesyłowych i dystrybucji, poziom ochrony (w tym przed cyberatakami);
- uregulowania prawne – przyjęte regulacje, polityki energetyczne, przynależność do organizacji międzynarodowych oraz poziom współpracy energetycznej z innymi krajami;
- reagowanie kryzysowe – systemowe możliwości przeciwdziałania pojawiającym się zjawiskom nieprzewidywalnym i zapewnienie ciągłości dostaw (w tym mechanizmy zarządzania w trakcie kryzysu, tempo odbudowy zniszczonej infrastruktury, oddziaływanie na szok cenowy);
- popyt na energię – możliwość zarządzania popytem, tworzenie świadomości konieczności oszczędzania energii w społeczeństwie, wspieranie i popularyzowanie technologii i procesów zmniejszających zapotrzebowanie lub ograniczające straty energii (Adamkiewicz, 2017, s. 103–113; Cornell, 2009, s. 63–80; Lorek, 2017, s. 95–104).

Jednym z ważnych elementów systemu bezpieczeństwa energetycznego jest popyt, który wpływa nie tylko na podaż, ale i ryzyko jego funkcjonowania. Z tego powodu gospodarka obiegu zamkniętego przyczyniająca się do zwiększenia efektywności wykorzystania lub obniżenia zapotrzebowania na energię jest ważna dla gospodarki. Szczególnie dla Polski, która obecnie większość surowców, czy też technologii energetycznych musi importować oraz ma przestarzały majątek wytwórczy w przypadku części sektora energetycznego (np. dotyczący energii elektrycznej).

Import surowców energetycznych, a gospodarka obiegu zamkniętego w Polsce

Polska posiada złoża węgla (kamiennego i brunatnego), a z drugiej strony większość energii elektrycznej i ciepłej pochodzi ze spalania tego surowca. Chociaż, co należy dodać w przeciągu kilkunastu lat stan ten ma się zmienić (Ministerstwo Klimatu i Środowiska, 2021). Z tego też powodu od końca 2015 do 2023 roku zlikwidowano 14 kopalni (*Jak to...*, 2023, s. 25) i to nawet, gdy inwestor zagraniczny chciał nabyć jedną z zamykanych – KWK Krupiński (Oksińska, 2024; NIK, 2023, s. 11–15). Nie zgodzono się też na budowę kopalni węgla kamiennego w Lubelskim Zagłębiu Węglowym przez australijską spółkę GreenX Metals. Spowodowało to proces przed Międzynarodowym Trybunałem Arbitrażowym, który przegraliśmy i musimy zapłacić odszkodowanie ok. 1,3 mld zł (spółka miała wszystkie wymagane pozwolenia i koncesje, a decyzja była bezprawna) (WNP, 2025). Efektem tych działań jest uzależnienie od importu węgla. Jednakże wartość importu w latach 2016–2023 ulegała dużej zmianie. W 2016 roku 8,3 mln ton węgla sprowadzono do kraju, co wynosiło ponad 11% podaży ogółem. W kolejnych latach import wzrastał do 2018 roku, gdzie osiągnął poziom ponad 19 mln ton (prawie 25,5% podaży ogółem). Następnie zmniejszaliśmy go do 12,5 mln ton i ok. 20% (rok 2021), by w kolejnych latach ponownie zwiększać (ponad 20 mln ton w 2022 roku i ok. 17 mln ton w 2023 roku). W 2015 roku w zakresie węgla kamiennego Polska była samowystarczalna, natomiast w 2023 roku zależność o importu wynosiła 19% (*Raport podsumowujący...*, 2023, s. 14–17). W przypadku innych surowców jest jeszcze gorzej np. ponad 96% zużywanej w kraju ropy naftowej pochodzi z importu, a gazu 83%. Niewielkie uzależnienie jest tylko w zakresie energii odnawialnej (przede wszystkim biopaliw i biomasy), ponieważ oscyluje w okolicach 0.

Łącznie relacja między energią zużywaną w kraju a importowaną (czyli uzależnienie importowe Polski) ulegała zwiększeniu z 28% w 2013 roku do 43% w 2022 roku (Dusiło, 2024, s. 11). Przekłada się to na wartość importowanych surowców energetycznych. W 2023 roku import netto surowców energetycznych i paliw szacowany był na 139 mld zł. Wielkość ta była mniejsza niż w 2022 roku, kiedy wyniosła 241 mld zł (po uwzględnieniu inflacji), ale wyższa niż w 2014 roku (102 mld zł, z uwzględnieniem inflacji). Największy udział według danych za 2023 rok przypadł na ropę naftową – 46% (64 mld zł), gaz – 26% (36 mld zł) i węgiel – 8% (11 mld zł). Najwięcej surowców do kraju zostało kupio-

nych z Arabii Saudyjskiej (31,5 mld zł), Norwegii i Danii (Dusiło, 2024, s. 15).

Gospodarka obiegu zamkniętego wpłynie na zmniejszenie zapotrzebowania na surowce, co będzie skutkowało wzrostem bezpieczeństwa energetycznego z uwagi na mniejsze zapotrzebowanie na surowce. Prognozuje się, że wdrożenie GOZ może pozwolić na zmniejszenie zapotrzebowania na:

- metale i surowce mineralne w granicach 40–50% w niektórych sektorach (tj. budownictwo, elektronika);
- plastik i tworzywa sztuczne – na nowe tworzywa o 30–50%;
- wodę – w przemyśle i rolnictwie efektywne systemy zarządzania wodą pozwalają zmniejszyć zużycie świeżej wody o 25–40%;
- energię i paliwa kopalne – przejście na bardziej efektywne procesy przyniesie oszczędności w zapotrzebowaniu na paliwa kopalne o 20–30% (International Energy Agency, 2023).

W przypadku USA stwierdzono nawet, że GOZ pozwoli na zaspokojenie ok. 90% surowców krytycznych w technologiach niskoemisyjnych z materiałów wtórnych (Karali, Shah, 2022). Strategia GOZ na poziomie Unii Europejskiej zakłada, że do 2030 r. recykling i efektywne zarządzanie odpadami pozwolą na zmniejszenie zapotrzebowania na surowce o około 26% w skali gospodarki, a w sektorze elektroniki umożliwi odzysk 95% materiałów z urządzeń takich, jak: telefony czy komputery (Gautam i in., 2022). Poszczególne kraje europejskie przyjmują jeszcze bardziej ambitne cele, np.:

- Holandia do tego czasu chce obniżyć zużycie surowców o połowę;
- Szkocja chce wprowadzić gospodarkę zero odpadów i uzyskać 100% energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych (*Gospodarka...*, 2019, s. 22–24).

W ramach tych globalnych wskaźników wiele krajów przyjmuje jeszcze cele szczegółowe, które mają spowodować rozwój GOZ w niewralgicznych lub strategicznych dla gospodarki dziedzinach, m.in. Austria chce przede wszystkim zwiększyć wskaźnik GOZ w zakresie paliw kopalnych do 9,9% oraz wydłużyć żywotność budynków i infrastruktury dzięki wysokiemu poziomowi technicznemu i doprowadzić do ponownego wykorzystania w budownictwie materiałów z rozbiórki starych budynków do 11,6% (*The Circularity...*, 2025).

Przyjęte cele powodują, że Europa systematycznie robi postępy w zakresie poprawy efektywności materiałowej. Przez ostatnie 20 lat pozwoliło to na obniżenie całkowitego zużycia zasobów o 9,4%, a udział

wykorzystanych materiałów i surowców z recyklingu wzrósł o ok. 50% (The World Bank, 2022, s. 4). W 2022 roku wskaźnik zużycia materiałów w obiegu zamkniętym (jest to relacja między ilością materiałów pochodzących z recyklingu wykorzystywanych w gospodarce do całkowitego ich zużycia) wynosił 11,5% (European Environment Agency, 2024, s. 9). Jednakże istnieje duża różnorodność w tym zakresie. Przykładowo, według danych za 2020 rok, wskaźnik ten wyniósł w przypadku:

- Holandii – 30,9%,
- Belgii – 23,0%,
- Francji – 22,2%
- Włoch – 21,6%,
- Niemiec i Czech – 13,4%,
- Węgier – 8,7%,
- Danii – 7,7%,
- Portugalii – 2,2%,
- Irlandii – 1,8%,
- Rumunii – 1,3% (Eurostat, 2024).

Polska ze wskaźnikiem 9,9% ma duże możliwości dalszego działania w zakresie GOZ. Dojście do pozycji Holandii pozwoli zwiększyć wykorzystanie zasobów w obiegu zamkniętym, aż o 21 p.p. Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne powodują, że rynek surowców energetycznych jest coraz bardziej nieprzewidywalny i charakteryzujący się dużą zmiennością (wahaniem). Powodowało to będzie trudności z utrzymaniem dotychczasowego tempa rozwoju gospodarczego w Polsce. Jednym z rozwiązań, które może temu przeciwdziałać jest GOZ. Należy uczynić z niej istotny element strategii gospodarczej. Pozwoli bowiem z jednej strony, zmniejszyć koszty (spadnie bowiem wartość importu), a z drugiej – zwiększyć bezpieczeństwo energetyczne (mniejszy popyt na surowce energetyczne). Szczególnie, że wiele działań nie wymaga dużych nakładów finansowych, a więc realizowane mogą one być przez małe i średnie firmy oraz gospodarstwa domowe.

Podsumowanie

Przeprowadzona w pracy syntetyczna analiza pozwoliła pozytywnie zweryfikować przyjętą hipotezę badawczą dotyczącą istnienia zależności między rozwojem GOZ w kraju a zapotrzebowaniem na energię w gospodarce i tym samym bezpieczeństwo energetyczne. Z tego powodu Polska

powinna rozwijać przede wszystkim gospodarkę obiegu zamkniętego. Efektywne i szybkie jej wprowadzenie pozwoli zwiększyć bezpieczeństwo energetyczne z powodu zmniejszenia zapotrzebowania na:

- energię elektryczną i ciepłą;
- przesyłanie i dystrybucję energii;
- surowce: m.in. węgiel, ropę, gaz i inne paliwa;
- zużycie wody;
- zmniejszenie zależności od rynków surowcowych.

Realizacja GOZ w innych krajach oraz przyjęte przez nie cele w tym zakresie pokazują, że te oszczędności mogą wynieść nawet kilkadziesiąt procent. Wpłynie to też na obniżenie kosztów funkcjonowania przedsiębiorstw, co przełoży na wzrost konkurencyjności gospodarki. Jest to kolejny powód, dla czego warto uczynić celem strategicznym Polski budowanie GOZ.

Na koniec należy zwrócić uwagę, że ze względu na ograniczenia uzyskane wyniki są syntetyczne i wymagają dalszych pogłębionych badań.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Anastazja Jankiewicz

Analiza formalna: Anastazja Jankiewicz

Metodologia: Anastazja Jankiewicz

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Anastazja Jankiewicz

Authors contributions

Conceptualization: Anastazja Jankiewicz

Formal analysis: Anastazja Jankiewicz

Methodology: Anastazja Jankiewicz

Writing – original draft, review and editing: Anastazja Jankiewicz

Bibliografia

Adamkiewicz J. (2017), *Zarys koncepcji zrównoważonego bezpieczeństwa energetycznego*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, z. 104.

- Cornel P. (2009), *Energy and the three levels of national security: Differentiating energy concerns within a national security context*, „Connections. The Quarterly Journal”, vol. 8(4).
- Dusiło M. (2024), *Raport „Transformacja energetyczna w Polsce. Edycja 2024”*, Forum Energii, Warszawa.
- Dyrektywa 2005/89/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 stycznia 2006 r. dotycząca działań na rzecz zagwarantowania bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej i inwestycji infrastrukturalnych, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0089>, 2.11.2024.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/98/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów oraz uchylająca niektóre dyrektywy, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0098>, 8.12.2024.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1799 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie wspólnych zasad promujących naprawę towarów oraz zmiany rozporządzenia (UE) 2017/2394 oraz dyrektyw (UE) 2019/771 i (UE) 2020/1828, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401799, 8.12.2024.
- Dziewulska A. (2024), *Zwinne administrowanie bezpieczeństwem energetycznym: dobro wspólne i administrowanie ryzykiem w modelowaniu bezpieczeństwa energetycznego Polski*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne Polski uwarunkowania zasoby perspektywy*, red. A. Dziewulska, E. Krogulec, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Ebinger Ch. (2011), *Energy and Security in South Asia: Cooperation or Conflict?*, Brookings Institution Press, Washington.
- Etheridge D., Steele L., Langenfeld, R., Francey R., Barnola J., Morgan V. (1998), *Historical CO₂ records from the Law Dome DE08, DE08-2, and DSS ice cores*, Carbon Dioxide Information Analysis Center, Oak Ridge National Laboratory, U.S. Department of Energy, NOAA/ESRL.
- European Environment Agency (2024), *Accelerating the circular economy in Europe: State and outlook 2024*, EEA Report 13/2023, Copenhagen.
- Eurostat (2024), <https://data.europa.eu/data/datasets/74xmgxw98qtrnrduvseaw?locale=en>, 20.12.2024.
- Gautam P., Behera Ch., Sinha I., Gicheva G., Singh K. (2022), *High added-value materials recovery using electronic scrap-transforming waste to valuable products*, „Journal of Cleaner Production”, vol. 330.
- Going climate-neutral by 2050* (2019), <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/92f6d5bc-76bc-11e9-9f05-01aa75ed71a1>, 10.01.2025.
- Goldthau A., Sitter N. (2015), *A Liberal Actor in a Realist World: The European Union Regulatory State and the Global Political Economy of Energy*, Oxford University Press, Oxford.
- Gospodarka o obiegu zamkniętym w polityce i badaniach naukowych* (2019), red. J. Kulczycka, Wydawnictwo IGSMiE PAN, Kraków.
- International Energy Agency (2022), *World Energy Outlook 2022*, IEA, Paris.

International Energy Agency (2023), *World Energy Outlook 2023*, IEA, Paris.

International Energy Agency (2025), *Topics, Energy Security*, <https://www.iea.org/topics/energy-security>, 15.01.2025.

Jak to z tym węglem było, jest i będzie (2023), red. K. Galos, B. Barszczykowska, Wydawnictwo IGSMiE PAN, Kraków.

Jankiewicz S. (2016), *Wpływ bezpieczeństwa energetycznego na rozwój gospodarczy w Polsce*, w: *Polityka ekonomiczna*, red. J. Sokołowski, G. Węgrzyn, Prace Naukowe UE we Wrocławiu, Wrocław.

Karali N., Shah N. (2022), *Bolstering supplies of critical raw materials for low-carbon technologies through circular economy strategies*, „Energy Research & Social Science”, nr 88.

Kirchherr J., Yang N., Schulze-Spüntrup F., Heerink M., Hartley K. (2023), *Conceptualizing the Circular Economy (Revisited): An Analysis of 221 Definitions*, „Resources, Conservation and Recycling”, vol. 194.

Komisja Europejska, *Ku gospodarce o obiegu zamkniętym: program „zero odpadów” dla Europy* (2014), [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/com/com_com\(2014\)0398_/com_com\(2014\)0398_pl.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/com/com_com(2014)0398_/com_com(2014)0398_pl.pdf), 10.12.2024.

Komisja Europejska, *Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym* (2015), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0614>, 10.12.2024.

Komisja Europejska (2020), *Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0098>, 10.01.2024.

Komunikat COM(2001) 31 z 24.1.2001 r. – *On the sixth environment action programme of the European Community ,Environment 2010: Our future, Our choice – The Sixth Environment Action Programme*.

Komunikat COM(2003) 302 z 18.06.2003 r. – *Zintegrowana Polityka Produktowa. Wykorzystywanie podejścia środowiskowego opartego na analizie cyklu życia produktu – LCA, ZPP, ekoznakowanie (EMAS)*.

Komunikat COM(2008) 397 z 16.7.2008 r. – *Plan działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji i produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej*.

Komunikat COM(2011) 571 z 20.9.2011 r. – *Plan działania na rzecz zasobooszczędnej Europy*.

Komunikat COM(2014) 398 z 2.7.2014 r. – *Ku gospodarce o obiegu zamkniętym: program „zero odpadów” dla Europy*.

Komunikat COM(2015) 614 z 2.12.2015 r. – *Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym*.

Komunikat COM(2020) 98 z 11.3.2020 r. – *Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy*.

- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-społecznego i Komitetu Regionów, *Ku gospodarce o obiegu zamkniętym: program „zero odpadów” dla Europy COM(2014) 398 z 2.7.2014 r.*, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:50edd1fd-01ec-11e4-831f-01aa75ed71a1.0005.01/DOC_1&format=PDF, 10.02.2025.
- Lorek M. (2017), *Bezpieczeństwo energetyczne a bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Modern Management Review”, vol. XXII, nr 24.
- Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii (2019), *Mapa drogowa transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym*, MPiT, <https://www.gov.pl/attachment/72d8cd08-f296-43f5-af28-21ab2fada40e>, 11.01.2025.
- Ministerstwo Klimatu i Środowiska (2021), *Polityka energetyczna Polski do 2040 roku*, Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Warszawa.
- NIK (2023), *Informacja o wynikach kontroli, Likwidacja kopalni węgla kamiennego „Krupiński”*, Departament Gospodarki, Skarbu Państwa i Prywatyzacji, Warszawa.
- Oksińska B. (2024), *CBA wkroczyło do JSW. Tym razem chodzi o kopalnię Krupiński*, <https://businessinsider.com.pl/biznes/cba-wkroczylo-do-jsw-tym-razem-chodzi-o-kopa-lnie-krupinski/cfbdl6j>, 10.12.2024.
- Panwar N., Kaushik S., Kothari S. (2011), *Role of renewable energy sources in environmental protection: A review*, „Renewable and Sustainable Energy Reviews”, vol. 15, issue 3.
- Raport podsumowujący interwencyjny import i dystrybucję węgla kamiennego w sezonie grzewczym 2022/2023* (2023), Departament Analiz i Sprawozdawczości Ministerstwo Aktywów Państwowych, Warszawa.
- Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future* (1987), United Nations, New York.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1980/2000 z 17.07.2000 r. w sprawie zrewidowanego programu przyznawania wspólnotowego oznakowania ekologicznego, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000R1980>, 10.12.2024.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 761/2001 z 19.03.2001 r. dopuszczające dobrowolny udział organizacji w systemie zarządzania środowiskiem i audytu środowiskowego we Wspólnocie (EMAS), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R0761>, 10.12.2024.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 34/2013 z dnia 17 kwietnia 2013 r. w sprawie wytycznych dotyczących transeuropejskiej infrastruktury energetycznej, uchylającej decyzję nr 715/2006/WE oraz zmieniającej rozporządzenia WE nr 713/09, WE nr 714/09 i WE nr 715/09.
- Szczech-Pietkiewicz E., Czerniak A. (2024), *Gospodarka obiegu zamkniętego jako potencjał zrównoważonego rozwoju polskich przedsiębiorstw*, „Studia i Prace, Kolegium Zarządzania i Finansów”, nr 197.

- The Circularity Gap Report. Austria*, <https://www.circularity-gap.world/cgr-austria>, 10.01.2025.
- The European Green Deal, Fit for 55 Policy Package and upcoming milestones* (2023), University of Cambridge, https://www.corporateleadersgroup.com/files/advocacy_toolkit_green_deal_and_fit_for_55_feb_2023.pdf, 11.02.2025.
- The World Bank (2022), *Rozwiązać kwadraturę koła. Wybór polityk na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym w Europie*, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099135001202320872/pdf/P174596-4fa02e32-40ab-4ed5-b349-39a661992c29.pdf>, 25.12.2024.
- Tyszecki A. (2008), *Definicja bezpieczeństwa energetycznego*, „Bezpieczeństwo Energetyczne Kraju”, nr 1, <https://ekokonsult.pl/images/glowne/Artyku-%C5%82y/art1.pdf>, 10.12.2024.
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. *Prawo energetyczne*, Dz. U. 1997, Nr 54, poz. 348.
- WNP (2025), <https://www.wnp.pl/energia/spadajace-wydobycie-i-wysoki-import-wegla-oto-liczby>, 10.01.2025.
- Yergin D. (2006), *Ensuring Energy Security*, „Foreign Affairs”, vol. 85, nr 2.
- Zalecenie Komisji z dnia 9 kwietnia 2013 r. w sprawie stosowania wspólnych metod pomiaru efektywności środowiskowej w cyklu życia produktów i organizacji oraz informowania o niej (2013/179/UE).

Circular Economy as an Element of Poland's Energy Security System

Summary

The development of Poland will not be possible without ensuring a reliable supply of electricity and heat for the economy. Unfortunately, energy generation is based on outdated infrastructure. The average age of power plants is 47 years, and the largest heat plants were commissioned almost 60 years ago. Another issue is that approximately 60% of electricity and heat production still comes from coal combustion. One of the factors that could positively impact this situation and support the energy transition is the implementation of a circular economy. Therefore, the aim of this paper is to present the significance of adopting a circular economy model in reducing energy demand, which would contribute to strengthening Poland's energy security. It has been emphasized that a circular economy can reduce the demand for critical raw materials in low-emission technologies by up to 90%, for metals, mineral resources, and plastics by up to 50%, for water by up to 40%, and for fossil fuels by up to 30%. These changes would substantially lower energy demand and improve Poland's energy security.

Key words: circular economy, energy security

Mariusz SARNIAK

Politechnika Warszawska Filia w Płocku

 ORCID: 0000-0001-6729-921X

DOI 10.14746/ssp.2025.2.16

Tomasz BRZĄKAŁA

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku

 ORCID: 0009-0009-3082-8339

Klasyfikacja systemów fotowoltaicznych typu off-grid oraz ich wpływ na współczynniki autokonsumpcji i samowystarczalności instalacji prosumenckich

Streszczenie: W pracy dokonano kompleksowej klasyfikacji systemów fotowoltaicznych typu off-grid na tle aktualnego ogólnego stanu rozwoju technologii fotowoltaicznych w Polsce. Omówiono systemy zarówno będące w pełni autonomiczne jak również te, które wykorzystują sieć elektroenergetyczną lub generatory prądotwórcze jako źródła uzupełniające niekorzystny bilans energii w miesiącach o słabym nasłonecznieniu. Na podstawie danych z przykładowej instalacji prosumenckiej oszacowano wielkość i moc magazynu energii alternatywnego systemu typu off-grid oraz jego wpływ na współczynnik autokonsumpcji. W konkluzji oszacowano optymalny okres w roku kalendarzowym dla klimatu Polski centralnej, w którym możliwe jest uzyskanie samowystarczalności takiego rozwiązania dla określonej mocy szczytowej generatora fotowoltaicznego.

Słowa kluczowe: fotowoltaika, autokonsumpcja energii, samowystarczalność energetyczna, energetyka prosumencka

Wstęp

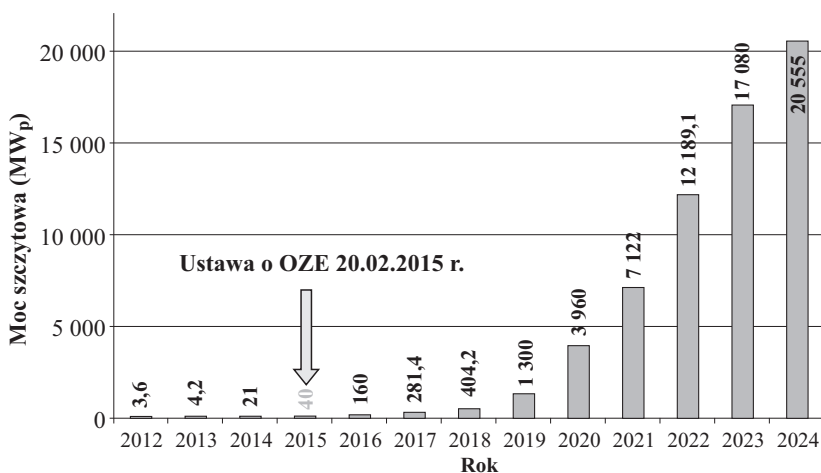
Fotowoltaika (w skrócie PV), najogólniej rzecz ujmując, zajmuje się całokształtem działań, związanych z bezpośrednią konwersją energii promieniowania słonecznego na najbardziej powszechnie użyteczną postać energii – energię elektryczną (Sarniak, 2019). Pomimo braku sta-

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

bilności uregulowań prawnych w zakresie rozliczeń energii elektrycznej generowanej w instalacjach fotowoltaicznych i wysyłanej do sieci elektroenergetycznej – fotowoltaika w Polsce wciąż dynamicznie się rozwija. Łączna moc zainstalowana fotowoltaiki w Polsce na koniec października 2024 r. wynosiła 20,5 GW_p¹, z czego 18 GW_p stanowią instalacje prosumenckie niezależne, a jedynie 2,5 GW_p instalacje zawodowe (farmy PV, z których największa to Zwartowo o mocy szczytowej 204 MW_p – Respect Energy). W sektorze wszystkich rodzajów OZE fotowoltaika zajmuje 1-sze miejsce z udziałem 62,7% (Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r.). Na wykresie 1 przedstawiono dynamikę wzrostu mocy zainstalowanej fotowoltaiki w Polsce w latach 2012–2024, z której wynika, że nastąpił on dopiero po 2015 roku, po wprowadzeniu ustawy o OZE (Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r.).

Wykres 1. Całkowita moc zainstalowana PV w Polsce w latach 2012–2024 (uwaga: dane z roku 2024 – na koniec października)

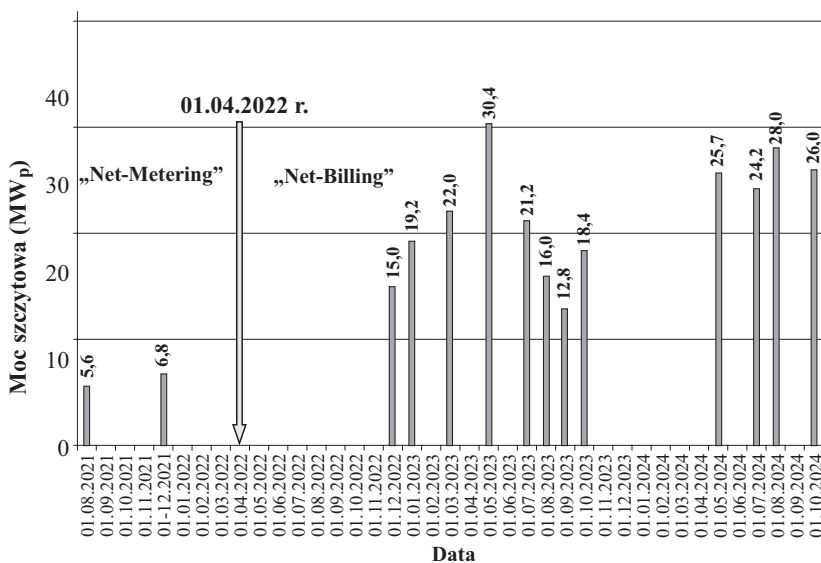

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z portalu „Rynek Elektryczny”, <https://www.rynekelektryczny.pl>.

Na wykresie 2 pokazano wpływ zmiany sposobu rozliczeń energii oddawanej (wprowadzanej) do sieci elektroenergetycznej z rozliczeń „ilościowych” (Net-Metering) na rozliczenia „wartościowe” (Net-Billing).

¹ Indeks dolny przy jednostce mocy (W_p) oznacza moc szczytową instalacji PV.

Wykres 2: Średnia moc nowych instalacji PV w Polsce w latach 2021–2024 z zaznaczeniem zmiany sposobu rozliczeń prosumentów

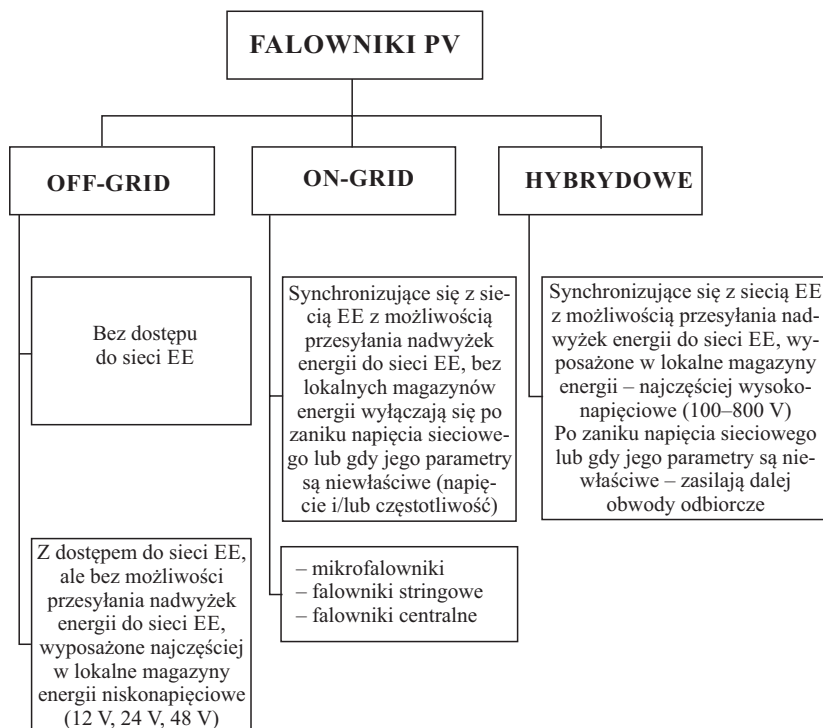

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z portalu „Rynek Elektryczny”, <https://www.rynekelektryczny.pl>.

Wprowadzenie w roku 2024 dla nowych prosumentów rozliczeń wartościowych dynamicznych, wymusiło stosowanie lokalnych magazynów energii elektrycznej, co jest również preferowane przy różnych mechanizmach wsparcia, np. „Mój prąd 6,0” (*Program*).

Do dnia 1.04.2022 r. (data wprowadzenia systemu rozliczeń Net-Billing) dominowały w Polsce mikroinstalacje PV typu on-grid, w których rolę wirtualnego magazynu energii pełniła sieć elektroenergetyczna. Kluczowym elementem każdego systemu PV jest falownik, który pełni również funkcję systemu zarządzania energią. Na rysunku 1 przedstawiono klasyfikację różnych, najczęściej stosowanych w instalacjach, falowników PV.

Zmiany w sposobie rozliczeń prosumentów oraz dobiegające końca 15-letnie umowy „starych” prosumentów rozliczających się na zasadach opustów (Net-Metering) prawdopodobnie zmieniają dotychczasowy trend i dominującą rolę będą pełniły instalacje tzw. „hybrydowe”, a stare instalacje typu on-grid, będą uzupełniane instalacjami off-grid, które będą przejmowały wydzielone strategiczne obwody instalacji odbiorczych.

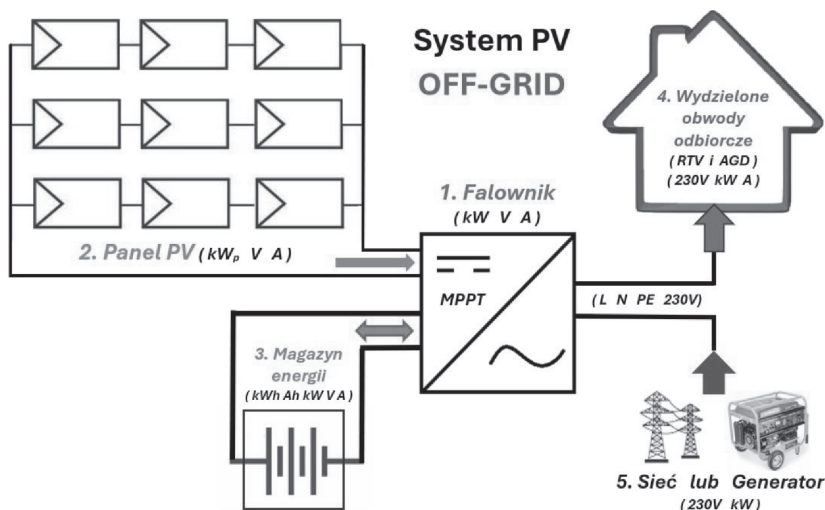

Rys. 1. Klasyfikacja falowników PV wg kryterium sieciowego

Źródło: Opracowanie własne.

Schemat takiego rozwiązania alternatywnego przedstawiono na rysunku 2. Na przedstawionym schemacie wyróżniono pięć elementów: (1) falownik PV typu off-grid, (2) panel PV, (3) magazyn energii, (4) obwody odbiorcze oraz (5) alternatywne źródło energii elektrycznej. Kluczowa rola falownika PV polega na tym, że determinuje on parametry pozostałych elementów.

W instalacjach PV typu off-grid istotnym parametrem jest moc wyjściowa (w kW), a nie jedynie pojemność magazynu energii (w kWh). Zagadnienie komplikuje się znacząco, gdy chcemy zbudować system trójfazowy większej mocy. Dążenie do pełnej samowystarczalności energetycznej przy wykorzystaniu systemu PV typu off-grid jest obecnie nieuzasadnione ekonomicznie tam, gdzie jest dostępna sieć elektroenergetyczna.

Rys. 2. Schemat ideowy instalacji PV typu off-grid

Źródło: Opracowanie własne.

Metodyka badań

W pracy przeanalizowano dane z monitoringu mikroinstalacji PV typu on-grid o mocy szczytowej 4,26 kW_p (*Sunny...*), którą doposażono w ostatnim okresie (od sierpnia do grudnia roku 2024) w dodatkowy podsystem off-grid o mocy szczytowej 2,52 kW_p do zasilania strategicznych obwodów budynku jednorodzinne takich, jak: obwód oświetlenia budynku, obwód zasilania lodówki, bram automatycznych, alarmu z monitoringiem wizyjnym oraz pieca gazowego kondensacyjnego. Dodatkowo należy zaznaczyć, że dodany system PV typu off-grid ma ograniczoną łączną moc wyjściową do 3 kW i pojemność niskonapięciowego (25,6 V) magazynu energii równą 5,12 kWh, wykonanego w technologii LiFePO₄.

Innym źródłem danych do analizy były zarejestrowane ilości energii pobranej i oddanej z/do sieci elektroenergetycznej, zarejestrowane przez licznik zdalnego odczytu operatora sieci dystrybucyjnej (OSD).

Przyjęto metodę obliczania współczynnika samowystarczalności *SSR* (*ang. Self-Sufficiency Ratio*) dla instalacji PV wg następującego wzoru:

$$SSR = \frac{E_{PV} - E_{OS}}{E_{ZW} + E_{PS}} = \frac{E_{ZW}}{E_{ZC}}$$

gdzie (poszczególne składniki energii zaznaczono na rysunku 3):

E_{PV} – energia wygenerowana przez system PV w (kWh);

E_{ps} – energia pobrana z sieci operatora OSD w (kWh);

E_{os} – energia z systemu PV oddana do sieci operatora OSD w (kWh);

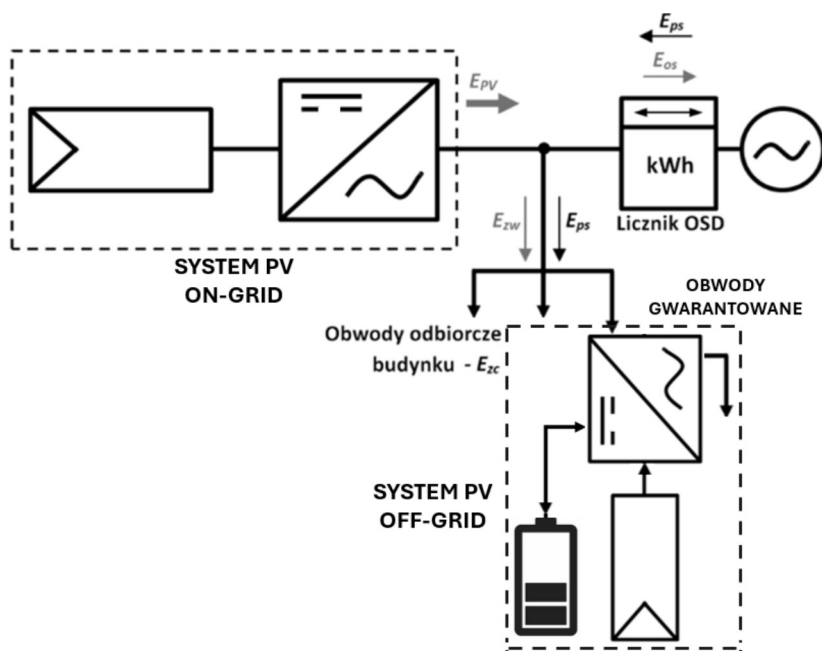
E_{zw} – energia wygenerowana przez system PV i zużyta na potrzeby własne (stanowi ona różnicę: $E_{PV} - E_{os}$) w (kWh);

E_{zc} – całkowite zużycie energii przez obwody odbiorcze budynku ($E_{zc} = E_{zw} + E_{ps}$) w (kWh).

Z kolei współczynnik autokonsumpcji *SCR* (ang. *Self-Consumption Ratio*) energii wygenerowanej w systemie PV obliczamy ze wzoru:

$$SCR = \frac{E_{PV} - E_{OS}}{E_{PV}} = \frac{E_{ZW}}{E_{PV}}$$

Oba współczynniki (*SSR* i *SCR*) jako stosunki ilości odpowiednich składników energii są bezwymiarowe i zwyczajowo podawane są w pro-

Rys. 3. Schemat przepływów energii elektrycznej w klasycznym systemie PV typu on-grid z wydzielonymi obwodami zasilanymi z podsystemu PV typu off-grid

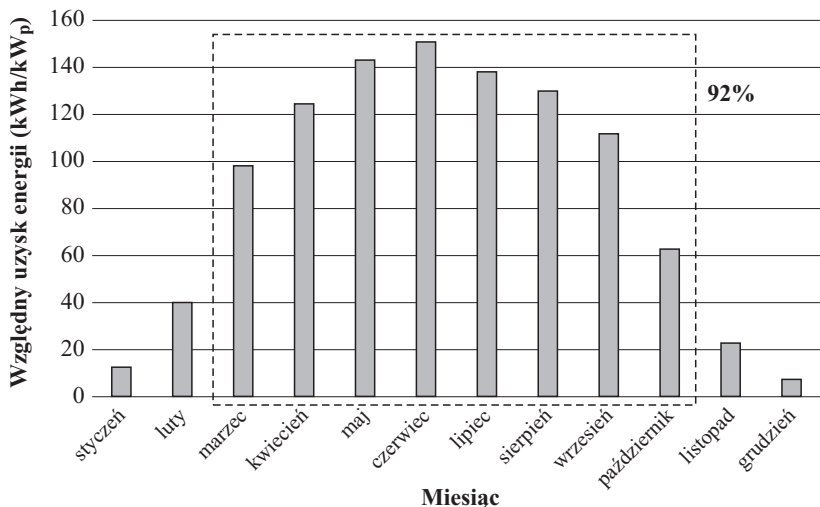
Źródło: Opracowanie własne.

centach. Na wzrost wartości tych współczynników istotnie wpływa fakt zużywania na potrzeby własne jak największej ilości energii generowanej przez system PV. Na wzrost współczynnika samowystarczalności wpływa również zmniejszanie ilości energii pobieranej z sieci elektroenergetycznej. Przyjęta metoda jest przydatna do analiz jedynie wtedy, gdy całkowicie wykorzystywana jest energia generowana przez system PV, czyli jest zużywana w obwodach odbiorczych lub jest oddawana do sieci operatora.

Wyniki badań

Na wykresie 3 przedstawiono średnie względne miesięczne uzyski energii z systemu PV typu on-grid o mocy szczytowej $4,26 \text{ kW}_p$ w latach 2020–2023, a więc przed zainstalowaniem dodatkowego podsystemu PV typu off-grid. Średni roczny względny uzysk energii dla rozpatrywanego systemu wyniósł 1044 kWh/kW_p , co w konfrontacji z szacunkami Polskiego Towarzystwa Fotowoltaiki dla najbliższej lokalizacji dla miasta

Wykres 3. Względne średnie miesięczne uzyski energii z systemu PV typu on-grid o mocy szczytowej $4,26 \text{ kW}_p$ w latach 2020–2023

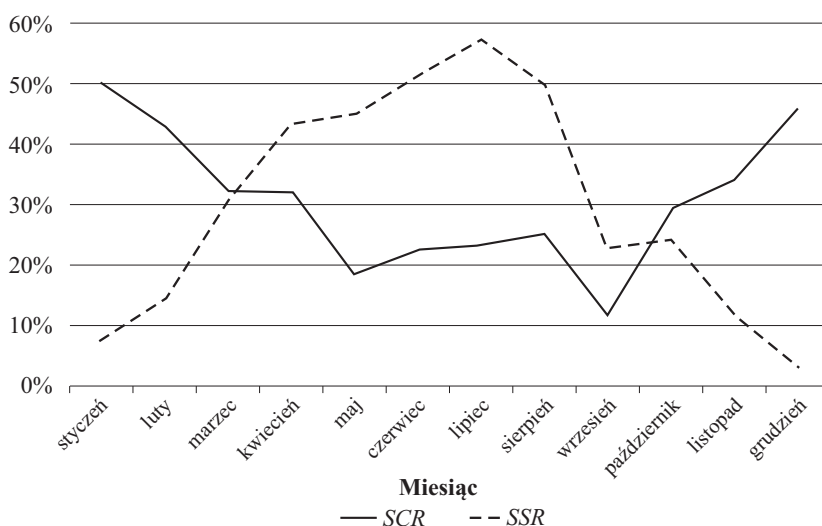
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Sunny Portal, <https://ennexos.sunnyportal.com>.

Płocka na średnim poziomie 1037 kWh/kW_p (*Oszacowanie...*) należy uznać za wynik zadawalający. Przedstawienie wyników w wartościach względnych umożliwia porównywanie uzyskiwanych wyników niezależnie od wielkości instalacji PV. Szacunki Polskiego Towarzystwa Fotowoltaiki są określane dla optymalnej orientacji generatora PV.

Duże różnice w ilości generowanej energii w poszczególnych miesiącach roku są charakterystyczne dla rozpatrywanej lokalizacji i decydują o tym, że nie można fotowoltaiki traktować jako całorocznego stabilnego i przewidywalnego źródła energii. Bardzo trudne jest prawidłowe oszacowanie ilości energii, jaka będzie wygenerowana w systemach PV na obszarze całego kraju. Wymaga to znajomości dokładnych prognoz warunków pogodowych zarówno w zakresie natężenia promieniowania słonecznego, jak i temperatury.

Na wykresie 4 przedstawiono uśrednione miesięczne współczynniki autokonsumpcji (*SCR*) oraz samowystarczalności (*SSR*) dla instalacji on-grid oszacowane w latach 2022–2023 (różnica czasowa w zakresie analizowanych danych wynika z dostępności danych z licznika zdalnego odczytu operatora OSD). Średnia dobową ilość energii oddawanej do sieci

Wykres 4. Uśrednione miesięczne współczynniki autokonsumpcji (*SCR*) oraz samowystarczalności (*SSR*) dla instalacji PV typu on-grid oszacowane w latach 2022–2023

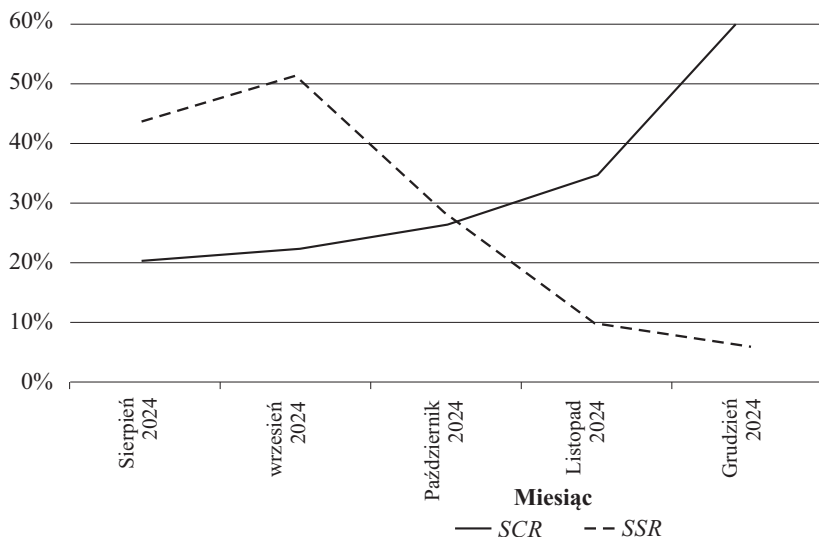

Źródło: Opracowanie własne.

elektroenergetycznej w miesiącach od marca do października, w których generowane jest przeciętnie ponad 92% (wykres 3) całorocznej energii, wynosiła 12 kWh.

Na wykresie 5 przedstawiono z kolei uśrednione miesięczne współczynniki autokonsumpcji (*SCR*) oraz samowystarczalności (*SSR*) dla zmodyfikowanej instalacji PV, przedstawionej na rysunku 3 w okresie od sierpnia do grudnia roku 2024.

Wykres 5. Uśrednione miesięczne współczynniki autokonsumpcji (*SCR*) oraz samowystarczalności (*SSR*) dla zmodyfikowanej instalacji PV, przedstawionej na rysunku nr 5 w okresie od sierpnia do grudnia roku 2024

Źródło: Opracowanie własne.

W podsystemie PV typu off-grid w miesiącach od sierpnia do października 2024 roku była 100% autokonsumpcja i samowystarczalność, a w miesiącach od listopada do grudnia 2024 roku – pobierana była energia z sieci elektroenergetycznej, gdyż generacja PV była zbyt niska, aby zapewnić ciągłość zasilania strategicznym obwodom budynku. Energia pobierana przez podsystem PV typu off-grid potencjalnie była energią pobieraną z sieci lub/i energią wygenerowaną w systemie PV typu on-grid, co dodatkowo komplikuje dokładną analizę tego studium przypadku.

Wnioski

Dynamiczny rozwój fotowoltaiki w Polsce rozpoczął się dopiero po uchwaleniu ustawy o OZE w 2015 roku, wcześniej technologia ta była nieistotna z punktu widzenia funkcjonowania systemu elektroenergetycznego. Zmiana sposobu rozliczeń prosumentów w roku 2022 z rozliczeń „ilościowych” (Net-Metering) na rozliczenia „wartościowe” (Net-Billing) spowodowała ponad trzykrotny wzrost średniej mocy instalowanych mikroinstalacji PV z ok. 6,2 kW_p do ok. 21,6 kW_p, co niekorzystnie wpłynęło na funkcjonowanie sieci elektroenergetycznych w Polsce. Duże nasycenie fotowoltaiką terenowych linii elektroenergetycznych skutkuje częstymi wyłączeniami instalacji PV z powodu zbyt wysokiego napięcia (gdy przekracza ono 253 V na fazę). Wprowadzenie rozliczeń dynamicznych i upowszechnienie lokalnych magazynów energii elektrycznej jest działaniem mającym na celu stabilizację parametrów jakościowych sieci elektroenergetycznej.

Długookresowe obserwacje systemu PV typu on-grid wykazały, że średnio w miesiącach od marca do października uzyskuje się ponad 92% całorocznej ilości generowanej energii. Jest to bardzo duży problem przy projektowaniu systemów PV typu off-grid, które w krytycznych miesiącach, czyli od listopada do lutego mogą jedynie funkcjonować w trybie zasilania awaryjnego typu UPS.

Współczynniki autokonsumpcji (SCR) i samowystarczalności (SSR) rozpatrywanej instalacji PV typu on-grid średniorocznie wynosiły ok. 30%. Po rozbudowie systemu PV o dodatkowy podsystem typu off-grid rozpatrywane wskaźniki zmieniły się nieznacznie o ok. $\pm 3\%$. Jest to spowodowane tym, że system PV typu off-grid podczas korzystnych warunków do generacji energii, po zapełnieniu magazynu energii i przy braku zapotrzebowania na energię w obwodach odbiorczych przechodzi w stan pracy jałowej, gdyż nie ma możliwości oddawania energii do sieci elektroenergetycznej. Z kolei w miesiącach niekorzystnych (w rozpatrywanym okresie w listopadzie i grudniu 2024 roku) system PV typu off-grid nie jest w stanie zasilac w sposób ciągły wydzielonych strategicznych obwodów bez pobierania energii z sieci elektroenergetycznej.

Z przeprowadzonej analizy danych wynika, że korzystniejszym rozwiązaniem od zastosowanego systemu PV typu off-grid byłoby zastosowanie falownika hybrydowego z magazynem energii o pojemności co najmniej 12 kWh, czyli ilości energii porównywalnej z tą, która jest oddawana do sieci elektroenergetycznej.

Bardziej precyzyjne analizy systemów PV typu off-grid będą możliwe po kompleksowym opomiarowaniu wszystkich wewnętrznych przepływów energii. W tego typu systemach złożonym i trudnym zagadnieniem jest kompleksowe zarządzanie energią według określonych kryteriów. W okresach o małym nasłonecznieniu autokonsumpcja i samowystarczalność mogą być celami wzajemnie się wykluczającymi.

Zagadnieniem wymagającym dalszych badań i analiz jest ustalenie optymalnych parametrów pracy falowników PV typu off-grid w lokalnych warunkach klimatycznych. Duża liczba opcji funkcjonowania tego typu falowników oraz metody ich komunikacji z magazynami energii stanowią poważne wyzwanie dla użytkowników w zmieniających się warunkach klimatycznych.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Mariusz Sarniak, Tomasz Brząkała

Analiza formalna: Mariusz Sarniak, Tomasz Brząkała

Metodologia: Mariusz Sarniak, Tomasz Brząkała

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Mariusz Sarniak, Tomasz Brząkała

Authors contributions

Conceptualization: Mariusz Sarniak, Tomasz Brząkała

Formal analysis: Mariusz Sarniak, Tomasz Brząkała

Methodology: Mariusz Sarniak, Tomasz Brząkała

Writing – original draft, review and editing: Mariusz Sarniak, Tomasz Brząkała

Bibliografia

- Cieślik S. (2016), *Wpływ mikroinstalacji prosumenckich na zużycie energii przez odbiorniki*, „Elektro.Info”, nr 1–2.
- Dołęga W. (2023), *Krajowa sieć elektroenergetyczna – analiza stanu i zagrożeń funkcjonowania*, „Rynek Energii”, nr 3(166).

- Kalogirou S. (2017), *McEvoy's Handbook of Photovoltaics – Third Edition*, Academic Press, Limassol.
- Moc zainstalowana fotowoltaiki w Polsce AKTUALIZACJA, <https://www.rynekelektryczny.pl/moc-zainstalowana-fotowoltaiki-w-polsce>, 7.01.2025.
- Oszacowanie uzysku energetycznego systemu fotowoltaicznego – Polskie Towarzystwo Fotowoltaiki, <http://pv.home.pl/pv-pl/wp-content/uploads/2013/04/Poland-naslonecznienie-PV-Poland.pdf>, 9.01.2025.
- Program Mój Prąd, <https://mojprad.gov.pl>, 9.01.2025.
- Quoilin S., Kavvadias K., Mercier A., Pappone I., Zucker A. (2016), *Quantifying Self-Consumption Linked to Solar Home Battery Systems: Statistical Analysis and Economic Assessment*, „Applied Energy”, nr 182, s. 58–67, <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2016.08.077>.
- Rybiński M., Dzierwa P., Kowalczyk S., Kamińska K. (2023), *Wyzwania stojące przed bilansowaniem energii elektrycznej w związku ze zmianami w polskim mixie energetycznym*, „Rynek Energii”, nr 5(168).
- Sarniak M. (2020), *Researches of the Impact of the Nominal Power Ratio and Environmental Conditions on the Efficiency of the Photovoltaic System: A Case Study for Poland in Central Europe*, „Sustainability”, nr 12, 6162, <https://doi.org/10.3390/su12156162>.
- Sarniak M. (2019), *Systemy fotowoltaiczne*, Oficyna Wydawnicza PW, Warszawa.
- Sawczyszyn A., Kopczewski M. (2020), *Wizja polityki energetycznej Polski do 2040 roku*, w: *W kierunku nowej polityki energetycznej*, tom 1: OZE – zrównoważony rozwój – ochrona środowiska – logistyka – ekonomia, red. P. Kwiatkiewicz, Wydawnictwo UZ, Poznań–Zielona Góra.
- Sunny Portal – SMA Solar Technology AG, <https://ennexos.sunnyportal.com>, 9.01.2025.
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii, Dz. U. 2015, poz. 478.

Classification Of Off-Grid Photovoltaic Systems and Their Impact on the Self-Consumption and Self-Sufficiency Rates of Prosumer Installations

Summary

The paper presents a comprehensive classification of off-grid photovoltaic systems against the current general state of photovoltaic technology development in Poland. It discusses systems that are fully autonomous as well as those that use the electricity grid or power generators as sources to supplement the unfavourable energy balance in months of low sunshine. Based on data from an example prosumer installation, the size and power of the energy storage of an alternative off-grid system and its impact on the self-consumption factor were estimated. In conclusion, the optimum

period in a calendar year for the climate of central Poland, in which it is possible to achieve self-consumption of such a solution for a given peak power of a photovoltaic generator, was estimated.

Key words: photovoltaics, energy self-consumption, energy self-sufficiency, prosumer Energy

Krzysztof MELNAROWICZ

DOI 10.14746/ssp.2025.2.17

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

 ORCID: 0000-0001-6762-1029

Polityka państwa a fundusze private equity w kontekście finansowania zrównoważonej energetyki odnawialnej

Streszczenie: Celem niniejszej publikacji jest analiza wsparcia przez fundusze private equity polityki państwa dotyczącej finansowania zrównoważonej energetyki odnawialnej. W dobie przyspieszonej transformacji energetycznej wymaganej przez rządy i rosnących wymagań środowiskowych, fundusze private equity odgrywają kluczową rolę w mobilizowaniu kapitału na projekty OZE. W ramach publikacji dokonano przeglądu literatury oraz analizy studium przypadku funduszu, który inwestuje w globalne projekty energetyczne zgodne z zasadami ESG. Wyniki badania pokazują, że fundusze mogą istotnie przyczyniać się do wymogów rządów dotyczących redukcji emisji CO₂, rozwoju innowacyjnych technologii oraz tworzenia zielonych miejsc pracy. Podkreśla się również potrzebę budowy przejrzystych wskaźników ESG w celu lepszego monitorowania efektywności inwestycji. Publikacja wypełnia lukę badawczą, dostarczając wnioski dla naukowców, polityków czy inwestorów.

Słowa kluczowe: private equity, energetyka odnawialna, zrównoważony rozwój, ESG, finansowanie

Kody klasyfikacji JEL: G23, G24, G28, M21, P12

Wstęp

Zrównoważony rozwój stanowi jeden z kluczowych priorytetów współczesnej gospodarki globalnej, determinując strategię polityczne, ekonomiczne i społeczne. W kontekście dynamicznie postępujących zmian klimatycznych oraz potrzeby dekarbonizacji sektora energetycznego, rządy poszczególnych państw przypisują szczególną rolę inwestycji w energetykę odnawialną. Jednym z istotnych źródeł finansowania pro-

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

jektów w tej dziedzinie oraz wsparcia państw są fundusze private equity, które odgrywają coraz większą rolę w mobilizowaniu kapitału na cele związane z transformacją energetyczną.

Celem niniejszej publikacji jest wykazanie znaczenia funduszy private equity we wspieraniu rządów poszczególnych państw dotyczących finansowania zrównoważonego rozwoju w sektorze energetyki odnawialnej. Rozważana problematyka jest istotna z uwagi na rosnącą potrzebę pozyskiwania środków finansowych na rozwój technologii odnawialnych oraz infrastruktury energetycznej, która może sprostać przyszłym regulacjom dotyczącym ochrony środowiska.

Współczesny sektor private equity (PE), chociaż historycznie kojarzony z inwestycjami w sektorze przemysłowym i usługowym, wykazuje coraz większe zaangażowanie w projekty zgodne z zasadami ESG. Fundusze te oferują możliwość mobilizacji znaczącego kapitału na potrzeby długoterminowych inwestycji, jednocześnie przyczyniając się do wprowadzenia innowacyjnych rozwiązań w obszarze technologii czystej energii. Pomimo rosnącego zainteresowania funduszy tematyką zrównoważonego rozwoju, istnieje niewielka liczba kompleksowych badań dotyczących ich faktycznego wpływu na rozwój sektora energetyki odnawialnej. W świetle powyższych wyzwań, wydaje się, że zasadne jest postawienie następującego pytania badawczego: Czy fundusze private equity wspierają rządy państw we wprowadzaniu zrównoważonego rozwoju w sektorze energetyki odnawialnej? Na pytanie to będzie można odpowiedzieć po analizie dostępnych badań i literatury oraz wybranego studium przypadku.

Energetyka odnawialna jako jeden z najdynamiczniej rozwijających się sektorów gospodarki, wymaga znaczących nakładów kapitałowych w celu realizacji swoich ambicji klimatycznych i technologicznych. Projekty takie, jak farmy wiatrowe, instalacje fotowoltaiczne, a także systemy magazynowania energii, stają się nie tylko szansą na redukcję emisji gazów cieplarnianych, ale również platformą dla innowacji i tworzenia miejsc pracy. W tym kontekście fundusze mogą odgrywać rolę katalizatora, łącząc tradycyjne mechanizmy inwestycyjne z zaawansowanymi strategiami ESG.

W celu odpowiedzi na postawione pytanie badawcze, zostaną przeanalizowane dotychczasowe badania wraz ze studium przypadku wybranego PE, będącego aktywnym inwestorem w sektorze energetycznym. Analiza ta pozwoli także pokazać dalszy kierunek badań w tym obszarze. Warto podkreślić, że badanie studium przypadku to jakościowa me-

toda badawcza wykorzystywana w nauce w celu szczegółowej analizy i zrozumienia konkretnego zjawiska czy procesu w jego rzeczywistym kontekście. Pozwala na eksplorację i zrozumienie nowych zjawisk, weryfikację praktycznych rozwiązań, jak również generowanie i modyfikowanie teorii. Należy jednak pamiętać, że w celu ostatecznego potwierdzenia odkrytych zjawisk i generalizacji odkrycia, należy przeprowadzić szersze badania ilościowe.

Niniejsze wyniki badania mają na celu wniesienie wkładu do dyskusji naukowej na temat roli sektora finansowego w realizacji celów zrównoważonego rozwoju postawionych przez rządy państw, w kontekście branży energetycznej. Ponadto, publikacja stanowić będzie podstawę m.in. dla inwestorów, polityków czy naukowców, wskazując sposoby umożliwiające efektywną alokację kapitału w kierunku zadań wspierających transformację energetyczną. Tym samym praca ta stanowi istotny krok w kierunku lepszego zrozumienia synergii między sektorem finansowym a rozwojem zrównoważonej energetyki.

1. Przegląd literatury i dostępnych badań

Badania oraz rozważania akademickie w ciągu ostatnich lat coraz częściej skupiają się na zrównoważonym rozwoju w kontekście działalności przedsiębiorstw (Whiteman, Walker, Perego, 2013, s. 72). Również obszar ten stanowi wyzwanie dla instytucji finansowych, co podkreśla (Zioło, 2021, s. 312). Istotną rolę w promowaniu ESG odgrywają decydenci polityczni czy też kapitał podwyższonego ryzyka, co zostało zauważone przez niektórych naukowców (Mehrabi, 2023, s. 78).

W rozważaniach dotyczących zrównoważonego rozwoju, coraz częściej pojawia się kapitał podwyższonego ryzyka. I tak badacze Breuer i Pinkwart (2018, s. 321) podkreślają nie tylko znaczenie kapitału podwyższonego ryzyka w stymulowaniu rozwoju gospodarczego, wspierania innowacji czy też wzrostu gospodarczego, ale również w tworzeniu miejsc pracy czy wpływu na obszar społeczny, co ma bezpośrednie przełożenie na kryteria ESG.

Inny badacz, jak Bocken (2015, s. 651) podkreśla, że PE są istotnym elementem wspierającym innowacyjne przedsiębiorstwa będące aktywne w obszarze zrównoważonego rozwoju. Poprzez swoje inwestycje, identyfikują oraz wspierają przełomowe technologie czy też modele biznesowe, które mogą przyczyniać się do zmniejszania wpływu na środowisko, pro-

mowania równości społecznej czy też poprawy efektywności zasobów. Badacz podkreśla potrzebę dalszych badań dotyczących lepszej integracji ESG z tradycyjnymi praktykami inwestycyjnymi funduszy oraz określenie zachęt dla kapitału podwyższonego ryzyka do inwestowania w bardziej zrównoważone rozwiązania.

Alareeni i Hamdan (2020) analizowali z kolei wpływ ujawniania informacji z obszaru ESG na wyniki finansowe firm notowanych na giełdzie amerykańskiej, znajdujących się w indeksie S&P500 w latach 2009–2018. Badanie wykazało, że ogólne ujawnienia ESG pozytywnie wpływają na wskaźniki rentowności takie, jak ROA czy ROE oraz wskaźnik Q Tobina¹, jednak, gdy analizowano poszczególne komponenty ESG, wyniki były już zróżnicowane. I tak, ujawnienia dotyczące środowiska oraz społecznej odpowiedzialności miały negatywny związek ze wskaźnikami ROA i ROE, ale pozytywny ze wskaźnikiem Q Tobina, podczas gdy ujawnienia dotyczące ładu korporacyjnego miały pozytywny związek ze wskaźnikiem ROA i wartością Tobina, a negatywne ze wskaźnikiem ROE.

W celu zrozumienia rosnącego znaczenia inwestycji obejmujących obszar zrównoważonego rozwoju oraz rentowności inwestycji, została przeglądnięta literatura przez M. Singhania, I. Bhan oraz G. Chadha (2023). W publikacji zastosowano podejście łączące metody bibliometryczne z analizą ich treści. W badaniu zostało przeglądniętych ponad tysiąc publikacji z bazy Web of Science z lat 1991–2023. Badacze wskazują luki poznawcze w obszarze zrównoważonego rozwoju i proponują pytania badawcze, które mogą stanowić podstawę dla przyszłych badań w dziedzinie inwestycji zrównoważonych. Podkreślają potrzebę standaryzacji metryk do pomiaru efektywności zrównoważonych inwestycji oraz dalszego badania wpływu czynników związanych z ładem korporacyjnym na decyzje inwestycyjne.

W 2024 roku zostało opublikowane przez Boston Consulting Group interesujące badanie w zakresie zrównoważonego rozwoju w spółkach portfelowych PE (Entraygues, Shandal, 2024). Na jego podstawie stwierdzono, że w czasie okresu posiadania przedsiębiorstw przez fundusze, poprawiły one znacząco wyniki zrównoważonego rozwoju, w tym wykorzystanie energii odnawialnej, bezpieczeństwo pracy oraz różnorodność. Mediana wykorzystania energii odnawialnej wzrosła do 30% w 2023

¹ Wskaźnik Q Tobina jest relacją między wartością rynkową firmy a jej wartością wewnętrzną.

roku. Raport podkreśla, że zrównoważony rozwój stał się sprawdzonym narzędziem tworzenia wartości poprzez obniżenie kosztów operacyjnych i ryzyk oraz wykorzystanie zielonych możliwości przychodowych.

Ciekawe wyniki badania zostały również opracowane przez M. Lange oraz N. G. Banadaki (2024). Badacze analizowali motywacje, strategie oraz bariery związane z uwzględnianiem kryteriów ESG w decyzjach inwestycyjnych funduszy venture capital (VC). Przeprowadzone zostały wywiady z 11 inwestorami, których wyniki potwierdzały, że rosnąca świadomość znaczenia ESG wpływa na procesy decyzyjne. Badane fundusze odnotowały korzyści, zwłaszcza w obszarze osiągniętych wyników czy też komercjalizacji projektów opracowanych przez startupy, które uwzględniały w swoich projektach aspekty ESG.

Odniesienie do elementów ESG widoczne jest także w książce M. Aluchny i S. O. Idowu (2017). Autorzy analizują, w jaki sposób przedsiębiorstwa mogą wdrażać zrównoważone i efektywne struktury zarządzania, uwzględniające interesy różnych interesariuszy oraz promujące odpowiedzialność społeczną i środowiskową. Badacze podkreślają, że skuteczny ład korporacyjny powinien integrować aspekty zrównoważonego rozwoju z celami biznesowymi, co może prowadzić do długoterminowego sukcesu organizacji.

Kompleksowa analiza badań nad kapitałem podwyższonego ryzyka (PE w tym VC) była zrobiona przez D. Cumming, S. Kumar, W. M. Lim oraz N. Pandey (2023). Autorzy przeprowadzili analizę bibliometryczną, skupiając się na identyfikacji regionów, w których koncentruje się większość badań nad VC i PE oraz ocenie metod badawczych stosowanych w analizowanych pracach. Zidentyfikowano kluczowe obszary dla każdego z nich. Badacze zasugerowali potrzebę dalszych badań w obszarach takich jak: wpływ inwestycji kapitału podwyższonego ryzyka na innowacyjność, zrównoważony rozwój oraz różnice regionalne w praktykach inwestycyjnych.

Podobne badanie bibliometryczne, nie mniej z uwzględnieniem wyłączenie kapitału na wczesnym etapie finansowania (VC) zostało wykonane przez Y. Zhang, D. Wang, M. Yang oraz J. Li (2023) i objęło lata 1987–2022. Autorzy wykazali potrzebę dalszych badań, między innymi związaną z czynnikami ESG mających wpływ na decyzje inwestycyjne.

Jeśli chodzi o badanie samego obszaru ESG, to interesująca analiza bibliograficzna została zrobiona przez naukowców w 2023 roku (Steblianskaia i in., 2023). Zajęli się oni analizą terminologii z różnych źródeł czy też skonstruowaniu modelu rozwoju koncepcji ESG. Badacze wska-

zali, że pomimo wyzwań, takich jak niespójność terminologii, duża ilość danych do analizy oraz zróżnicowane standardy oceny, inwestowanie zgodne z ESG odgrywa coraz ważniejszą rolę w promowaniu wartości proekologicznych.

T. Ribeiro oraz A. De Lima (2023) również, na podstawie 405 publikacji naukowych opublikowanych do 2021 roku, przeanalizowali najnowsze trendy w badaniach oraz teorii dotyczących ESG. Przedmiotowa analiza pozwoliła im zidentyfikować kilka najważniejszych obszarów, będących przedmiotem badań, dotyczących powiązań ESG z wynikami finansowymi, czy wpływu teorii organizacyjnych na ESG. Badania te stanowią jedną z najbardziej kompleksowych analiz bibliometrycznych dotyczących obszaru ESG, obejmując nowatorskie nurty teoretyczne, które przyczyniły się do powstania i rozwoju badań w tej tematyce jako dziedziny naukowej. Wskazuje ona sześć wyłaniających się nurtów teoretycznych, które pokazują aktualny kierunek rozwoju badań nad ESG.

Dostępna literatura dostarcza częściową informację dotyczącą powiązań pomiędzy ESG a częścią obszaru finansów, jakim jest PE. O wybiórczym i niewystarczającym podejściu w literaturze oraz badaniach do relacji pomiędzy ESG a obszarem finansów piszą również brytyjscy naukowcy (Diaz-Rainey, Robertson, Wilson, 2017). Bazując na publikacjach naukowych z wiodących 21 czasopism finansowych oraz analizując prawie 21 tys. artykułów opublikowanych w latach 1998–2015, badacze stwierdzili, że tylko 12 publikacji (0,06% z całości badanych) jest w jakiś sposób powiązanych z finansami klimatycznymi. Dodatkowo stwierdzono, że trzy elitarne czasopisma finansowe („Journal of Finance”, „Journal of Financial Economics” i „Review of Financial Studies”) nie opublikowały ani jednego artykułu dotyczącego finansów klimatycznych w okresie 17,5 roku. Autorzy argumentują, że dla czego tak ważne jest, aby badania związane z klimatem były traktowane z większą uwagą oraz miały możliwość większej ekspozycji w naukowych czasopismach finansowych.

Zarzuty dotyczące braku zainteresowania tematyką ESG w powiązaniu z funduszami PE jako częścią dziedziny finansów, rozwiązuje częściowo badanie bibliometryczne przeprowadzone przez De Silva, Odille-Bosio i Gervasoni (2024). Przeanalizowali oni literaturę znajdującą się na styku dwóch obszarów badawczych: inwestycji VC oraz ESG. Celem badania było zrozumienie, w jaki sposób te dwa pola badawcze przenikają się oraz zidentyfikowanie głównych tematów i trendów w literatu-

rze naukowej dotyczącej tej tematyki. Autorzy przeprowadzili bibliometryczną analizę literatury, co pozwoliło im na wyciągnięcie wniosków, że badania na styku ESG i venture capital są wciąż w początkowej fazie rozwoju, jednak z rosnącym zainteresowaniem wśród naukowców. Zaproponowali jednocześnie potrzebę pogłębienia zrozumienia, w jaki sposób integracja kryteriów ESG wpływa na procesy decyzyjne w VC oraz jakie są długoterminowe konsekwencje takiej integracji dla innowacji i zrównoważonego rozwoju. Podkreślono również, że integracja praktyk ESG w sektorze VC jest nie tylko konieczna, ale także korzystna, oferując nowe możliwości inwestycyjne i definiując przyszłe standardy w branży. Wskazano również na potrzebę dalszych badań w celu lepszego zrozumienia i wdrożenia tych praktyk w kontekście inwestycji VC.

Ciekawe badania, pokazujące rosnącą rolę funduszy PE w obszarze ESG, zostały również pokazane przez dwie firmy doradcze.

I tak w 2021 roku PWC przeprowadziło globalne badanie dotyczące odpowiedzialnego inwestowania w sektorze PE (www.pwc.pl, 3.01.2025). Pokazało ono najlepszy sposób wdrażania zrównoważonego inwestowania przez te podmioty. Zauważono, że ESG ma coraz większy wpływ na strategię biznesową w całym cyklu życia transakcji i w całym portfelu funduszy. Wykorzystują one kryteria ESG nie tylko do oceny ryzyka i określenia możliwości tworzenia wartości, ale także do zarządzania portfelem oraz do dostarczenia lepszej inwestycji na wyjściu. Badanie pokazuje, że 65% respondentów opracowało politykę odpowiedzialnego inwestowania lub ESG, a 72% zawsze sprawdza przejmowane spółki pod kątem ryzyka i możliwości w zakresie ESG na etapie poprzedzającym przejęcie. W 2023 roku PWC przeprowadziło także inne badanie (www.pwc.pl, 10.01.2025), w którym wzięło udział 150 PE. Pokazało one, że fundusze te uważają, że zarządzanie obszarem ESG może pomóc w tworzeniu wartości oraz wskazują ESG, jako jeden z podstawowych elementów w badaniu *due diligence*.

W 2024 roku z kolei został opublikowany przez Deloitte raport analizujący sytuację na rynku PE w Europie Środkowej (Brabec, 2024). Część raportu została poświęcona rosnącemu znaczeniu zrównoważonego rozwoju i odpowiedzialności środowiskowej w działaniach funduszy. Wynika z niego, że ponad 40% inwestorów zaczęło opracowywać cele i zobowiązania dotyczące neutralności klimatycznej, a kolejne 20% wdrożyło już formalne zobowiązania w zakresie dekarbonizacji. Jako przykład został przedstawiony MidEuropa, który wyznaczył cele redukcji emisji gazów cieplarnianych o 42% do 2030 roku. Zaznaczono, że ponad dwie

trzecie PE w regionie uwzględnia czynniki ESG w swoich politykach inwestycyjnych, co podkreśla ich znaczenie w zwiększaniu wartości portfela oraz przyciąganiu inwestorów.

Ostatnimi czasy, wzrost znaczenia obszarów ESG w inwestycjach PE związanych z sektorem energetyki podkreślany jest również przez międzynarodowe kancelarie prawne, zajmujące się tą tematyką. I tak firma doradcza Baker McKenzie potwierdza (<https://pap-mediroom.pl/>, 10.01.2025), że także w Polsce fundusze podwyższonego ryzyka zmieniły istotnie profil spółek, w które inwestują. Inwestorzy instytucjonalni wymagają od nich inwestycji w spółki, które zmieniają swoje źródła energii na bardziej ekologiczne.

Z przeprowadzonej analizy badań oraz literatury wynika, że istnieje luka badawcza dotycząca roli funduszy PE w finansowaniu zrównoważonego rozwoju w kontekście sektora energetyki. Szczególną uwagę zwraca się na sektor energetyki odnawialnej i rozproszonej, gdzie kapitał prywatny odgrywa kluczową rolę w promowaniu innowacji i zrównoważonych praktyk.

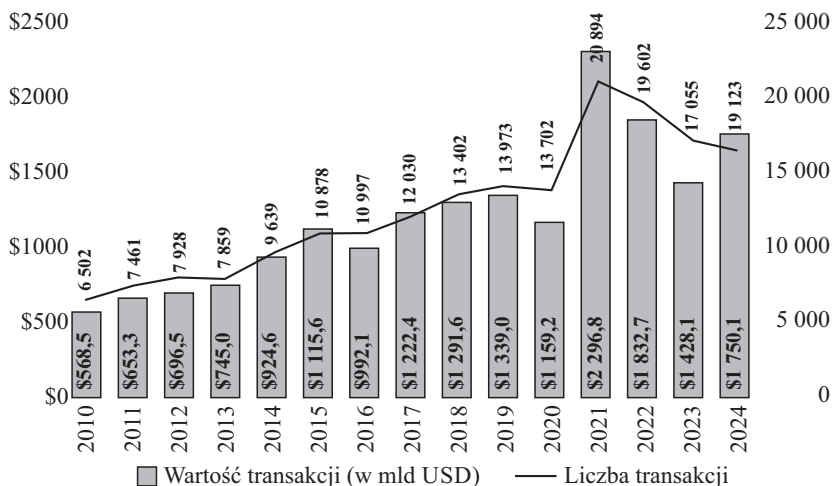
2. Fundusze private equity w gospodarce i finansowaniu sektora energetyki w kontekście zrównoważonego rozwoju

W 2024 roku zauważalne było ożywienie na rynku PE. Jak zostało pokazane w corocznym raporcie Pitchbook (Akers, Rubio, 2025) badającym ten rynek, w ostatnich latach dynamika transakcji była zróżnicowana. Jak obrazuje to wykres 1, liczba globalnych transakcji PE była o 12% wyższa niż w roku poprzednim, a wartość transakcji wzrosła o 22%.

Z danych przedstawionych w raporcie wynika, że największą popularnością cieszyły się transakcje typu *buyout*, które dominowały pod względem wartości transakcji. Widoczny był jednak wzrost znaczenia inwestycji w mniejsze spółki technologiczne, co wskazuje na ewolucję preferencji inwestorów. W 2024 roku dynamicznie rosła aktywność funduszy w regionie Azji i Pacyfiku, który przewyższał tempo wzrostu w USA i UE.

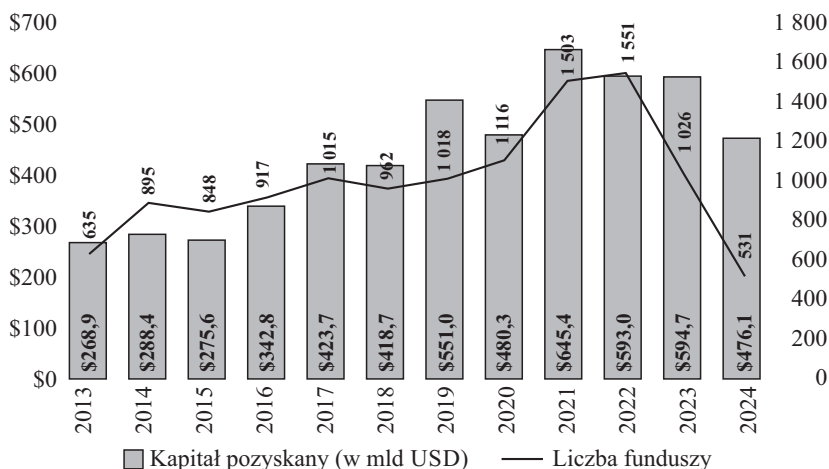
Aktywność w zakresie pozyskiwania kapitału w sektorze PE (wykres 2) pozostała intensywna, pomimo globalnych wyzwań gospodarczych. Zgromadzony kapitał w ostatnich latach oscyluje w okolicach rekordowych poziomów, co wskazuje na wysoką akceptację tego modelu inwestycyjnego. Co ciekawe, trendy pokazane w raporcie wskazały na

Wykres 1. Wartość oraz liczba transakcji private equity globalnie w latach 2010–2024

Źródło: A. Akers, J. Rubio (2025), *Global PE first look, 2024 annual*, Pitchbook, <https://pitchbook.com/news/reports/2024-annual-global-pe-first-look#downloadReport>, 15.01.2025.

Wykres 2. Wartość kapitału pozyskanego wraz z liczbą funduszy aranzowanych przez PE w latach 2010–2024

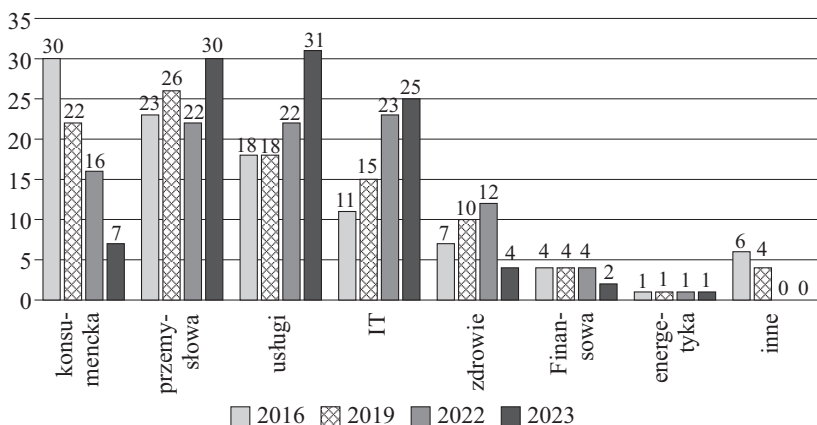
Źródło: A. Akers, J. Rubio (2025), *Global PE first look, 2024 annual*, Pitchbook, <https://pitchbook.com/news/reports/2024-annual-global-pe-first-look#downloadReport>, 15.01.2025.

przesunięcie uwagi inwestorów w kierunku funduszy specjalizujących się w zrównoważonym rozwoju i technologiach przyszłości.

Na podstawie danych zawartych w raporcie można stwierdzić, że sektor PE jest w stanie dostosowywać się do dynamicznie zmieniających się warunków rynkowych. Przesunięcie w kierunku inwestycji technologicznych i zrównoważonych wskazuje na postępującą specjalizację. Wzrost znaczenia regionów rozwijających się, takich jak Azja i Pacyfik, sugeruje, że inwestorzy coraz częściej szukają możliwości poza tradycyjnymi rynkami rozwiniętymi.

Ciekawe dane pokazała także międzynarodowa firma doradcza Baird&Co., która zestawiała inwestycje PE w Europie (wykres 3) w poszczególnych branżach.

Wykres 3. Udział ogólnej sumy inwestycji w poszczególnych branżach w Europie w latach 2016–2023 (w %)

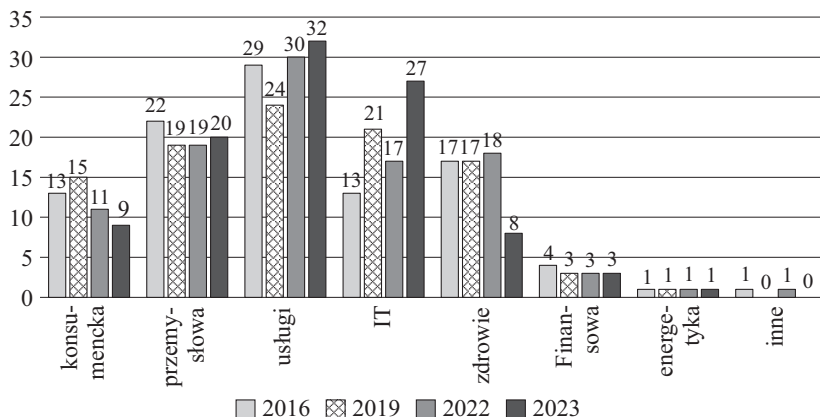
Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://www.rwbaird.com/corporations-and-institutions/investment-banking/insights/2023/07/which-sectors-are-private-equity-investing-in/>, 15.01.2025.

Podobnie zostało to przedstawione z inwestycjami w USA (wykres 4).

Z wykresów 3 i 4 wynika, że łączny udział sektorów usług, oprogramowania i technologii stanowił większość aktywności inwestycyjnej PE według liczby transakcji w 2023 roku zarówno w EU, jak i w USA. Również po raz pierwszy sektor konsumencki miał najniższy udział w aktywności PE, wynoszący mniej niż 10%, co stanowi wyraźny kontrast z jego wiodącą pozycją wynoszącą 30% w Europie w 2016 roku. W obu

regionach branża energetyczna utrzymała swój udział w transakcjach na poziomie 1%.

Wykres 4. Udział ogólnej sumy inwestycji w poszczególnych branżach w USA w latach 2016 – 2023 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie, <https://www.rwbaird.com/corporations-and-institutions/investment-banking/insights/2023/07/which-sectors-are-private-equity-investing-in/>, 15.01.2025.

Według ostatniego raportu EMIS (Popescu, Petrikić, 2024), w 2023 roku w Europie Środkowo-Wschodniej przeprowadzono 289 transakcji private equity, co stanowi wzrost o 3,2% w porównaniu do roku poprzedniego. Część z tych inwestycji było skierowanych w sektor energetyczny, zwłaszcza w obszarze odnawialnych źródeł energii (OZE). Warto również podkreślić, że PE inwestujące w naszym regionie, mocno promują ideologię ESG. Jako przykład można podać Abris Capital (www.abris-capital.com, 10.01.2025), który w ten sposób realizuje swoją strategię inwestycyjną czy Enterprise Investors, który zainwestował ponad 200 mln zł w infrastrukturę ładowania pojazdów elektrycznych (www.ei.com.pl, 10.01.2025).

Warto odnotować, że w 2023 roku średni udział zużycia energii odnawialnej w UE wynosił 23,8%. Najwyższy udział odnotowano na Łotwie (43,3%) a najniższy w Węgrzech (15,2%). Polska znajdowała się na przedostatnim miejscu w EU z udziałem 16,9% (Popescu, Petrikić, 2024, s. 27). Patrząc na powyższe dane, wydaje się, że PE powinny odegrać istotną rolę w transformacji energetycznej regionu, dostarczając ka-

pitał niezbędny do realizacji dużych projektów infrastrukturalnych oraz wspierając transformację energetyczną w kierunku zrównoważonych źródeł energii. Przykładem takiej inwestycji na rynku krajowym może być także transakcja Griffin Real Estate, który w listopadzie 2021 roku przejął większościowy pakiet udziałów w spółce PAD-RES, zajmującej się rozwojem projektów wiatrowych i fotowoltaicznych o łącznej mocy około 500 MW (www.gramwzielone.pl, 16.01.2025).

Zainteresowanie inwestycjami w dekarbonizację gospodarki w drugiej połowie 2024 roku pokazała także Verdane. Zebrała ona w tym celu ok 700 mln EUR na swój drugi fundusz skupiony na podmiotach pomagających w dekarbonizacji (www.reuters.com, 16.01.2025). Osiągnęła przez to swój szczytowy limit, będąc ponad dwukrotnie większym od swojego poprzedniego funduszu, co jest oznaką rosnącego popytu ze strony szeregu inwestorów instytucjonalnych w obszarze szeroko pojętej energetyki i ESG.

Koniec 2024 roku oraz styczeń 2025 roku, w wyniku wygranych wyborów prezydenckich w USA przez Donalda Trumpa był trzęsieniem ziemi w obszarze ESG. W grudniu 2024 roku sześć banków amerykańskich² opuściło stowarzyszenie Net Zero Banking Alliance. W ślad za bankami, na początku stycznia 2025 roku, największy fundusz na świecie zarządzający aktywami (BlackRock) podjął decyzję o wycofaniu się z sojuszu klimatycznego Net-Zero Asset Managers³ wspierającego neutralność klimatyczną. W 2024 roku zarządzał on ponad 1 bln USD w ramach zrównoważonych i transformacyjnych strategii inwestycyjnych (www.ir.blackrock.com, 15.01.2025). Decyzje powyższych instytucji finansowych były następstwem ich krytyki przez czołowe osoby z partii republikańskiej (na czele z prezydentem Trumpem). Politycy uważają, że nacisk instytucji finansowych na redukcję emisji dwutlenku węgla prowadzi do ograniczania inwestycji w sektory tradycyjnych źródeł energii, co szkodzi gospodarce i podnosi ceny energii. W dniu objęcia urzędu prezydenta przez Donalda Trumpa została również podpisana decyzja o wyjściu USA z Paryskiego Porozumienia o klimacie⁴.

² Goldman Sachs, Wells Fargo, Citigroup, Bank of America, Morgan Stanley, JPMorgan Chase.

³ Net-Zero Asset Managers Initiative to stowarzyszenie 325 globalnych funduszy inwestycyjnych wspierających zerową emisję gazów cieplarnianych.

⁴ Paryskie Porozumienie to międzynarodowy traktat, który zobowiązuje państwa do wspólnych działań na rzecz ograniczenia globalnego ocieplenia i przystosowania się do skutków zmian klimatycznych.

3. Zrównoważony rozwój a inwestycje PE w sektorze energetyki na przykładzie Copenhagen Infrastructure Partners

Zrównoważony rozwój stał się kluczowym wyzwaniem XXI wieku, wymagającym transformacji wielu sektorów gospodarki, w tym energetyki. Inwestycje w odnawialne źródła energii (OZE) i niskoemisyjne technologie stały się atrakcyjne z perspektywy inwestycyjnej. W tym kontekście fundusze private equity odgrywają ważną rolę, oferując kapitał, wiedzę oraz zaawansowane strategie finansowania projektów z obszaru zielonej energii. Przykładem private equity, który aktywnie inwestuje w energetykę zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, jest Copenhagen Infrastructure Partners (CIP) (www.cip.com, 19.01.2025). Jest to jeden z wiodących globalnych funduszy private equity specjalizujących się w inwestycjach w infrastrukturę energetyczną, ze szczególnym uwzględnieniem odnawialnych źródeł energii (OZE). Fundusz powstał w 2012 roku w Danii i od tego czasu zyskał reputację jako jeden z liderów w sektorze. CIP zarządza 12 funduszami inwestycyjnymi o łącznym kapitale przekraczającym 30 miliardów euro od ponad 180 inwestorów instytucjonalnych na całym świecie. Strategie funduszy zarządzanych przez CIP wykorzystują trendy transformacji energetycznej poprzez skupienie się na rozwoju technologicznym i zintegrowanych systemach energii odnawialnej. Koncentrują się one na dekarbonizacji sektora energetycznego poprzez rozbudowę mocy odnawialnych z wiatru morskiego, wiatru lądowego i energii słonecznej, a także integrację odnawialnych źródeł energii z siecią poprzez projekty magazynowania na skalę przemysłową i inwestycje w sieć. Ciekawym obszarem, którym zajmuje się również CIP jest dekarbonizacja sektorów trudnych do ograniczenia (w których elektryfikacja nie jest możliwa) poprzez produkcję zielonych paliw i surowców do wykorzystania w nawozach, paliwie żegludowym/lotniczym i w przemyśle. Zatem strategia inwestycyjna CIP opiera się głównie na zrównoważonym rozwoju i kieruje się wyłącznie zasadami ESG.

Jako modelowy przykład inwestycji funduszu CIP w sektorze energetyki w kontekście realizacji zasad ESG można wymienić następujące projekty (www.cip.com, 20.01.2025):

- „*Vineyard Wind*” – morska farma wiatrowa zlokalizowana u wybrzeży stanu Massachusetts w USA.
- „*Changfang i Xidao*” – morska farma wiatrowa znajdująca się 11 km od zachodniego wybrzeża Tajwanu.

- „Energy Islands” – projekt wysp energetycznych budowanych na całym świecie, umożliwiających wykorzystanie morskiej energii wiatrowej.

Projekt „Vineyard Wind” jest pierwszą dużą morską farmą wiatrową w USA i stanowi przełom w transformacji energetycznej tego kraju. Vineyard Wind ma łączną moc zainstalowaną wynoszącą 800 MW, co wystarcza na zasilenie ponad 400 tysięcy gospodarstw domowych. Całkowity szacowany koszt inwestycji to na 2,8 miliarda USD. Projekt ten obejmuje instalację 62 turbin wiatrowych o wysokiej wydajności i ma przyczynić się do redukcji emisji CO₂ o ponad 1,6 miliona ton rocznie, wspierając globalne wysiłki na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatycznym. Promuje on tworzenie miejsc pracy w sektorze zielonej energii i szacuje się, że jego realizacja stworzy ponad 3 tys. miejsc pracy w regionie. Do budowy farmy użyte zostały nowoczesne technologie, takie jak zaawansowane systemy monitoringu i zarządzania energią co podnosi efektywność projektu i minimalizuje koszty operacyjne.

Inwestycje w farmy wiatrowe „Changfang i Xidao” w Tajwanie (www.globenewswire.com, 19.01.2025) oszacowano na około 3 miliardy USD. Projekt realizowany we współpracy z lokalnymi partnerami należy do pierwszych dużych projektów *offshore wind* w regionie Azji-Pacyfiku, wspierając transformację energetyczną Tajwanu. W dniu 22 maja 2024 roku fundusz CIP oficjalnie świętował zakończenie jego budowy. Dzięki łącznej mocy prawie 600 MW, dwie morskie farmy wiatrowe zwiększyły łączną moc morską Tajwanu o około 25% i znacząco przyczyniły się do jego transformacji energetycznej oraz osiągnięcia ambitnych celów zerowej emisji netto. Fundusz twierdzi, że projekt ten ma jeden z najwyższych stopni lokalizacji, tj. wykorzystania lokalnych dostawców i sprzedawców, w historii tajwańskiego przemysłu wiatrowego na morzu. Po pełnym uruchomieniu Changfang-Xidao wygeneruje wystarczająco dużo energii odnawialnej, aby zasilic około 650 000 lokalnych gospodarstw domowych i zapewni roczną oczekiwaną redukcję emisji CO₂ o 1,1 miliona ton.

Ciekawy projekt wysp energetycznych (ang. Energy Islands) został zainicjowany w styczniu 2024 roku przez Copenhagen Infrastructure Partners o mocy 3 GW z opcją rozbudowy do 10 GW. Wyspy energetyczne, które tak zostały nazwane przez fundusz, to wielkoskalowe morskie huby energetyczne, które umożliwiają znaczące zwiększenie wykorzystania morskiej energii wiatrowej. Integrują one istniejące, sprawdzone technologie w nowatorski sposób i na większą skalę, co pozwala na

efektywną kosztowo rozbudowę i integrację morskiej energii wiatrowej. Kluczowe korzyści obejmują znaczną redukcję kosztów przesyłu energii, produkcję zielonego wodoru na dużą skalę oraz synergię między produkcją energii elektrycznej a wodorowej. Projekt został oficjalnie ogłoszony przez CIP 19 stycznia 2024 roku (www.copenhagenenergyislands.com, 20.01.2025). Obecnie rozwijane jest 10 projektów wysp energetycznych na Morzu Północnym, Bałtyckim czy też w Azji Południowo-Wschodniej. Projekty te znajdują się na wczesnym etapie budowy, stąd daty zakończenia nie są jeszcze znane. Wyspy energetyczne umożliwiają budowę i integrację morskiej energii wiatrowej na znacznie większą skalę niż tradycyjne metody. Na przykład, budowa jednej wyspy energetycznej zdolnej obsłużyć 10 GW morskiej energii wiatrowej jest bardziej opłacalna niż tradycyjne platformy konwerterowe wysokiego napięcia prądu stałego (HVDC). Dodatkowo, produkcja wodoru na wyspie znacząco obniża koszty przesyłu, ponieważ rurociągi wodorowe stanowią około 20% kosztów kabli HVDC. Chociaż dokładne koszty poszczególnych projektów nie zostały publicznie ujawnione, skala inwestycji sugeruje znaczące nakłady finansowe. Na przykład, duńska wyspa energetyczna na Morzu Północnym, z planowaną początkową mocą 3 GW, ma szacowany koszt około 28 miliardów EUR. Dla funduszu projekty te stanowią atrakcyjną okazję inwestycyjną, umożliwiającą dywersyfikację portfela oraz udział w pionierskich przedsięwzięciach w sektorze odnawialnych źródeł energii. Dla regionów, w których realizowane są projekty, wyspy energetyczne przyczyniają się do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego, tworzenia miejsc pracy oraz przyspieszenia transformacji w kierunku zielonej energii (czyli ESG).

Podsumowanie

Informacje płynące z USA dotyczące wycofania się czołowych amerykańskich instytucji finansowych ze stowarzyszeń promujących ESG czy też rezygnacji Ameryki z Paryskiego Porozumienia o klimacie w styczniu 2025 roku może już wkrótce istotnie wpłynąć na przyszłe strategie inwestycyjne funduszy, które dotychczas coraz częściej uwzględniały aspekty zrównoważonego rozwoju w swoich decyzjach, wspierając tym samym zielone polityki rządów. Obecnie Stany Zjednoczone kładą nacisk na rozwój gospodarczy oraz wysokie zyski z inwestycji ponad ochronę środowiska. Obecna amerykańska administracja uważa, że została prze-

kroczone pewna granica, gdzie ideologia ESG zdominowała zdrowy rozsądek. Są już sygnały, że następne kraje chcą podążać tą drogą (wyjście z Porozumienia Paryskiego), jak np. Brazylia czy inne instytucje finansowe (wyjście ze stowarzyszenia na rzecz ochrony środowiska). Wydaje się też, że podjęte przez USA decyzje będą miały wpływ na inwestycje funduszy w tym kraju w sektor energetyczny.

Na podstawie niniejszego badania można wstępnie zauważyć, że fundusze PE mogą odgrywać istotną rolę we wspieraniu polityki finansowania zielonego sektora energetycznego na świecie, innowacji, jak również rozwoju odnawialnych źródeł energii. Jest to jednocześnie odpowiedź na pytanie badawcze ujęte we wstępie.

Niniejsza publikacja pokazuje lukę badawczą, która objawia się brakiem badań dotyczących wpływu PE na sektor energetyki w kontekście zrównoważonego rozwoju w szerszym aspekcie. Brakuje między innymi kompleksowych badań pokazujących:

- w jaki sposób fundusze wysokiego ryzyka przyczyniają się do rozwoju zrównoważonego rozwoju w sektorze energetyki odnawialnej?
- mechanizmy oddziaływania funduszy na technologie odnawialne;
- ocenę zgodności inwestycji funduszy z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Niniejsze badanie, choć bazuje jedynie na jednym studium przypadku, to pokazuje już, że (w celu uogólnienia muszą one oczywiście być potwierdzone w szerszych badaniach):

- PE, takie jak Copenhagen Infrastructure Partners odgrywają kluczową rolę w realizacji celów zrównoważonego rozwoju, w szczególności w sektorze energetyki odnawialnej, mobilizując znaczące zasoby finansowe i techniczne;
- strategiczne inwestycje w innowacyjne technologie dekarbonizacyjne mają potencjał w funduszach do przyspieszenia transformacji energetycznej w kierunku niskoemisyjnym;
- bariery regulacyjne oraz trudności w mierzeniu rzeczywistego wpływu środowiskowego inwestycji PE, wymagają dalszego rozwoju narzędzi analitycznych oraz współpracy międzysektorowej;
- istotne jest budowanie przejrzystych i mierzalnych wskaźników ESG, które ułatwią ocenę wpływu inwestycji funduszy na zrównoważony rozwój.

Analiza studium przypadku CIP pokazała jego wpływ na globalny rozwój sektora energetycznego w kontekście zrównoważonego rozwoju. Konsekwentnie przyczynia się on do:

- redukcji emisji gazów cieplarnianych: w latach 2018–2023 inwestycje funduszu pozwoliły na redukcję emisji CO₂ o miliardy ton;
- tworzenia zielonych miejsc pracy: Projekty realizowane przez CIP generują tysiące miejsc pracy w regionach, w których są realizowane, wzmacniając lokalne gospodarki;
- rozwoju innowacyjnych technologii: CIP wspiera rozwój nowych technologii w dziedzinie magazynowania energii, efektywności energetycznej oraz cyfryzacji sektora OZE;
- długoterminowego finansowania zorientowanego na ESG;
- łączenia finansowania z wymaganiami zrównoważonego rozwoju. Projekty te pokazują, że inwestycje w odnawialne źródła energii mogą mieć globalny wpływ na walkę ze zmianami klimatycznymi, jednocześnie dostarczając wartość ekonomiczną.

Niniejsza publikacja jest wstępem do dalszych badań związanych z rolą funduszy private equity w finansowaniu zrównoważonego rozwoju w sektorze energetyki odnawialnej oraz ich znaczeniem dla tego sektora. Poszukiwanie nowych rozwiązań dla biznesu w tym obszarze wydaje się ciekawe oraz mobilizujące do szybszej realizacji polityki klimatycznej oraz zwiększania niezależności energetycznej naszego kraju. Dalsze badania powinny objąć inne fundusze i rynki regionalne, aby ocenić różnorodność podejść do finansowania transformacji energetycznej. Powinny również skupić się na pogłębieniu zrozumienia, w jaki sposób integracja kryteriów ESG wpływa na procesy decyzyjne w PE oraz jakie są długoterminowe konsekwencje takiej integracji dla innowacji i zrównoważonego rozwoju.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Krzysztof Melnarowicz

Analiza formalna: Krzysztof Melnarowicz

Metodologia: Krzysztof Melnarowicz

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Krzysztof Melnarowicz

Authors contributions

Conceptualization: Krzysztof Melnarowicz

Formal analysis: Krzysztof Melnarowicz

Methodology: Krzysztof Melnarowicz

Writing – original draft, review and editing: Krzysztof Melnarowicz

Bibliografia

- Akers A., Rubio J. (2025), *Global PE first look, 2024 annual*, Pitchbook, <https://pitchbook.com/news/reports/2024-annual-global-pe-first-look#downloadReport>, 15.01.2025.
- Alareeni B. A., Hamdan A. (2020), *ESG impact on performance of US S&P 500-listed firms*, "Corporate Governance", nr 20(7), s. 1409–1428.
- Aluchna M., Idowu S. O. (red.) (2017), *Responsible corporate governance: Towards sustainable and effective governance structures*, Cham.
- Bocken N. M. P. (2015), *Sustainable venture capital – Catalyst for sustainable start-up success?*, "Journal of Cleaner Production", nr 108(B), s. 647–658.
- Brabec J. (2024), *Private Equity Confidence Survey, Central Europe*, Deloitte, <https://www.deloitte.com/ce/en/issues/trust/ce-private-equity-confidence-survey-central-europe.html>, 10.01.2025.
- Breuer W., Pinkwart A. (2018), *Venture capital and private equity finance as key determinants of economic development*, "Journal of Business Economics", nr 88(3–4), s. 319–324.
- Cumming D., Kumar S., Lim W. M., Pandey N. (2023), *Mapping the venture capital and private equity research: A bibliometric review and future research agenda*, "Small Business Economics", nr 61, s. 173–221.
- De Silva C., Odille-Bosio A., Gervasoni A. (2024), *Esg and venture capital research: a bibliometric literature review at the intersection of two fields*, "Corporate Ownership & Control", vol. 21, Issue 1, s. 55–71.
- Diaz-Rainey I., Robertson B., Wilson C. (2017), *Stranded research? Leading finance journals are silent on climate change*, "Climatic Change", nr 143, s. 243–260.
- Entraygues B., Shandal V. (2024), *Sustainability in Private Equity*, Boston Consulting Group, <https://web-assets.bcg.com/8f/95/b5c45ca343d69d5a51dc60af0272/sustainability-in-private-equity-2024-oct-2024.pdf>, 3.01.2025.
- Lange M., Banadaki N. G. (2024), *ESG consideration in venture capital: drivers, strategies and barriers*, "Studies in Economics and Finance", vol. 41, nr 3, s. 724–739.
- Mehrabi R. (2023), *Systematic literature review of sustainable finance: implications for entrepreneurial finance through venture capitals*, "Economic Analysis", nr 56(2), s. 68–83.

- Popescu H., Petrić R. (2024), *Emerging Europe M&A Report 2023/2024*, CMS, <https://cms.law/en/int/publication/emerging-europe-m-a-report-2023-2024>, 2.01.2025.
- Ribeiro T., De Lima A. (2023), *Environmental, social and governance (ESG): A Bibliometric Review Study*, "ESG Law Review", nr 6(1), s. 1–15.
- Singhania M., Bhan I., Chadha G. (2023), *Sustainable investments: A scientometric review and research agenda*, "Managerial Finance", nr 50(1), s. 266–294.
- Steblianskaia E., Vasiev M., Denisov A., Bocharnikov V., Steblyanskaya A., Wang Q. (2023), *Environmental-social-governance concept bibliometric analysis and systematic literature review: Do investors becoming more environmentally conscious?*, "Environmental and Sustainability Indicators", vol. 17, s. 2–10.
- Whiteman G., Walker B., Perego P. (2013), *Planetary boundaries: Ecological foundations for corporate sustainability*, "Journal of Management Studies", nr 50(2), s. 307–336.
- Zhang Y., Wang D. Yang M., Li J. (2023), *A bibliometric review of early-stage entrepreneurial equity financing: An overview and future research agenda*, "Venture Capital", nr 6, s. 1–46.
- Ziolo M. (2021), *Business models of banks toward sustainability and ESG risk*, w: *Sustainability in bank and corporate business models*, M. Ziolo, B. Z. Filipiak, B. Tundys s. 185–209, "Palgrave Studies".

Źródła internetowe:

- <https://www.cip.com/funds/>, 19.01.2025.
- <https://www.cip.com/funds/flagship-funds/>, 20.01.2025.
- <https://www.globenewswire.com/news-release/2024/05/22/2886203/0/en/Copenhagen-Infrastructure-Partners-inaugurates-the-Changfang-Xidao-offshore-wind-farms-in-Taiwan.html>, 19.01.2025.
- <https://www.copenhagenenergyislands.com/news/2024/cip-launches-new-company-dedicated-to-developing-energy-island-projects-globally>, 20.01.2025.
- <https://www.pwc.pl/pl/publikacje/droga-sektora-private-equity-w-kierunku-esg-od-zgodnosci-z-przepisami-do-tworzenia-wartosci.html>?, 3.01.2025.
- <https://www.pwc.pl/pl/artykuly/perspektywa-private-equity-esg-to-szansa.html>?, 10.01.2025.
- <https://pap-mediroom.pl/biznes-i-finance/baker-mckenzie-transakcje-w-sektorze-energetycznym-napedzaja-aktywnosc-rynku>?, 10.01.2025.
- <https://www.gramwzielone.pl/energia-sloneczna/106760/czolowy-polski-fundusz-private-equity-wchodzi-w-oze>?, 16.01.2025.
- <https://www.reuters.com/sustainability/sustainable-finance-reporting/verdane-raises-about-750-mln-energy-transition-fund-2024-10-30>, 16.01.2025.
- <https://ir.blackrock.com/news-and-events/press-releases/press-releases-details/2025/BlackRock-Reports-Full-Year-2024-Diluted-EPS-of-42.01-or-43.61-as-Adjusted-Fourth-Quarter-2024-Diluted-EPS-of-10.63-or-11.93-as-Adjusted>, 15.01.2025.

<https://abris-capital.com/investment-strategy/>, 10.01.2025.

<https://www.ei.com.pl/pl/enterprise-investors-inwestuje-w-ekoenergetyka-polska/>, 10.01.2025.

<https://www.rwbaird.com/corporations-and-institutions/investment-banking/insights/2023/07/which-sectors-are-private-equity-investing-in/>, 15.01.2025.

State Policy and Private Equity Funds in the Context of Financing Sustainable Renewable Energy

Summary

The aim of this publication is to analyze the support provided by private equity funds for state policies regarding the financing of sustainable renewable energy. In the era of accelerated energy transition mandated by governments and increasing environmental demands, private equity funds play a crucial role in mobilizing capital for renewable energy projects. The publication includes a literature review and a case study analysis of the fund, which invests in global energy projects aligned with ESG principles. The research findings indicate that private equity funds can significantly contribute to meeting government requirements for CO₂ emission reductions, the development of innovative technologies, and the creation of green jobs. The study also emphasizes the need to develop transparent ESG indicators to improve investment performance monitoring. This publication fulfills a research gap, providing valuable insights for academics, politicians, and investors.

Key words: private equity, renewable energy, sustainable development, ESG, financing

Radosław SZCZERBOWSKI

Politechnika Poznańska

 ORCID: 0000-0001-8262-683X

DOI 10.14746/ssp.2025.2.18

Natalia KASIŃSKA

Politechnika Poznańska

 ORCID: 0009-0004-8430-6476

Elektrownie jądrowe jako przyszły fundament bezpieczeństwa energetycznego – wybrane aspekty

Streszczenie: Projekt Europejskiego Zielonego Ładu, przyjęty został przez Unię w 2019 roku, jest to jedna z najbardziej kompleksowych strategii Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska oraz przeciwdziałaniu zmianom klimatycznym. Europa do 2050 roku planuje zostać pierwszym kontynentem neutralnym dla klimatu. Zielony Ład jest w swoim założeniu odpowiedzią Unii na największy globalny kryzys naszych czasów, jakim są zmiany klimatyczne. Celem jest gospodarka niskoemisyjna, co oznacza fundamentalne zmiany nie tylko w sektorze energetyki, lecz we wszystkich obszarach życia gospodarczego na przestrzeni najbliższych trzydziestu lat. Problem rosnących cen energii elektrycznej dotknął większość krajów Unii Europejskiej. Ma to również ścisły związek z rosnącymi cenami uprawnień do emisji CO₂ w systemie ETS. Brak przemyślanego podejścia do transformacji energetycznej może spowodować, że koszty energii w najbliższym czasie mogą jeszcze mocniej obciążać portfele obywateli. W referacie przedstawiono stan obecny polskiego systemu energetycznego, plany związane z jego rozbudową i wykorzystaniem energetyki jądrowej. Przedstawiono także obecną sytuację energetyki jądrowej na świecie. W ostatnim rozdziale przedstawione zostały wyniki analiz energetycznych bloków jądrowych, dla których wyznaczono ich podstawowe parametry pracy.

Słowa kluczowe: energetyka jądrowa, elektrownie jądrowe, polityka energetyczna, system energetyczny, środowisko

Wprowadzenie

Wytwarzanie energii w ciągu najbliższych kilku dekad będzie zdominowane przez potrzebę zaspokojenia wzrostu popytu, przy jed-

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

noczesnym znacznym ograniczeniu emisji dwutlenku węgla i metanu. Zwiększone wsparcie polityczne, coraz większa presja związana z kwestiami ochrony środowiska (min. ESG, czyli kwestie obecności tematyki środowiskowej (*Environmental*), społecznej (*Social*) i związanej z ładem korporacyjnym (*Governance*) w modelu biznesowym organizacji) i ogólnie niższe koszty budowy będą zasadniczo sprzyjać przede wszystkim rozwojowi energii odnawialnej. Wzrost liczby ludności i elektryfikacja globalnego systemu energetycznego spowodują również ogromne zmiany w sposobie produkcji energii elektrycznej i jej zapotrzebowaniu. Wraz z bardzo dynamicznym rozwojem źródeł OZE coraz trudniej jest prognozować ceny energii elektrycznej, ich godzinowy udział w produkcji energii elektrycznej, a co za tym idzie udział innych źródeł wytwórczych.

Globalny krajobraz energetyczny przechodzi głęboką transformację, ponieważ wszyscy starają się zrównoważyć rosnące zapotrzebowanie na energię elektryczną ze zrównoważeniem środowiskowym. Energia jądrowa, jeszcze kilka lat temu przeżywająca kryzys i odsunięta na bok na rzecz źródeł odnawialnych, jest obecnie ponownie oceniana pod kątem jej potencjału w zakresie zapewniania bezpiecznej i co ważne niskoemisyjnej energii. W ostatnich latach energia jądrowa doświadczyła znaczącego odrodzenia na całym świecie. To ożywienie charakteryzuje się innowacyjnymi strategiami, postępem technologicznym i reformami polityk energetycznych wielu krajów, które wspierają jej rozwój, a jednocześnie mają na celu sprostanie globalnym wyzwaniom energetycznym. Przemysł jądrowy stoi przed kilkoma wyzwaniami, w tym obawami dotyczącymi postrzegania opinii publicznej i wysokimi kosztami budowy obiektów jądrowych. Postępy w technologii reaktorów, takie jak rozwój małych reaktorów modułowych (SMR – *Small Modular Reactor*), oferują potencjalne rozwiązania tych problemów. SMR są zaprojektowane tak, aby były bardziej opłacalne, elastyczne i bezpieczniejsze, dzięki czemu energia jądrowa powinna być bardziej dostępna i atrakcyjna.

Odnawialne źródła energii, takie jak energia słoneczna i wiatrowa rozwijają się bardzo dynamicznie i w przypadku wielu krajów ich rozwój znacznie wyprzedza rozbudowę koniecznej infrastruktury energetycznej, stąd wiele systemów energetycznych stoi przed wyzwaniami związanymi z magazynowaniem nadwyżek energii. Z drugiej strony, energetyka jądrowa zapewnia stabilne i ciągle dostawy energii, niezależnie od warunków atmosferycznych. Zatem renesans i dalszy rozwój energetyki jądrowej może być znakomitym uzupełnieniem odnawialnych źródeł energii i przyczynić się do zrównoważonego miksu energetycznego.

Zapotrzebowanie na energię elektryczną rośnie bardzo szybko, nie tylko w przypadku konwencjonalnych zastosowań, takich jak przemysł, oświetlenie czy klimatyzacja, ale także w nowych obszarach, takich jak pojazdy elektryczne, centra danych i sztuczna inteligencja. Wykorzystanie energii elektrycznej jako nośnika energii wzrasta zdecydowanie szybciej niż całkowite zapotrzebowanie na energię w ciągu ostatniej dekady. Energetyka jądrowa jest czystym i dyspozycyjnym źródłem energii elektrycznej i ciepła, którą można wdrożyć na dużą skalę z całodobową dostępnością. Istotnym aspektem jest również jej udział w zakresie poprawy bezpieczeństwa energetycznego, a także redukcja emisji gazów cieplarnianych, co będzie doskonałym uzupełnieniem energetyki odnawialnej w tym zakresie.

Obecną strategię światowej transformacji energetycznej można podsumować trzema celami: ochrona środowiska poprzez ograniczanie emisji zanieczyszczeń, redukcja zużycia energii we wszystkich sektorach gospodarki oraz wykorzystanie energii odnawialnej wszędzie tam, gdzie ma to sens ekonomiczny i ekologiczny. Wraz z nowymi regulacjami na poziomie europejskim pojawiają się zmiany w polityce energetycznej krajów, które określają przyszłe kierunki działań. Europejskie regulacje prawne dotyczące zmian w energetyce mają swój początek w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy uchwalono dyrektywę 96/92/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 grudnia 1996 r. (Dyrektywa 96/92/WE, 1996). Zawarto w niej pierwsze zapisy dotyczące rozwoju sektora energetycznego na poziomie europejskim, kwestie bezpieczeństwa dostaw energii, ochrony środowiska oraz poprawy efektywności energetycznej.

W grudniu 2018 r. przyjęty został szereg zmian w prawodawstwie Unii Europejskiej dotyczący dalszych perspektyw rozwoju energii odnawialnej. W ramach pakietu „Czysta energia dla wszystkich Europejczyków” (*Clean Energy for all Europeans*) zmieniona została dyrektywa w sprawie odnawialnych źródeł energii (Dyrektywa UE 2018/2001) (*Clean energy...*, 2018). Celem przyjętego pakietu jest utrzymanie pozycji Unii jako światowego lidera w dziedzinie odnawialnych źródeł energii oraz wywiązanie się ze zobowiązań w zakresie redukcji emisji wynikających z porozumienia paryskiego. W dyrektywie ustanowiono nowy cel, zgodnie z którym do 2030 r. zużywaną energię końcową w Unii powinno się pozyskiwać co najmniej w 32% ze źródeł odnawialnych.

Projekt Europejskiego Zielonego Ładu (*European Green Deal*), przyjęty został przez Unię w grudniu 2019 r. Europa do 2050 r. planuje zostać pierwszym kontynentem neutralnym dla klimatu. Europejski Zielony Ład to jedna z najbardziej kompleksowych strategii Unii Europejskiej w za-

kresie ochrony środowiska oraz przeciwdziałaniu zmianom klimatycznym (*Europejski Zielony Ład – Komisja Europejska*, 2019).

Europejski Zielony Ład jest w założeniu całościową odpowiedzią Unii na największy globalny kryzys naszych czasów, jakim są zmiany klimatyczne. W stosunku do 1990 r., który został przyjęty jako rok bazowy, emisje gazów cieplarnianych w Unii Europejskiej mają się zmniejszyć o 55% już w 2030 r. Efektem tych działań ma być wypracowanie całkowicie nowego modelu gospodarczego, który wzrost gospodarczy stawiać będzie na równi z neutralnością klimatyczną i dbaniem o zasoby naturalne (*Europejski Zielony Ład – Komisja Europejska*, 2019).

6 lipca 2022 r. Parlament Europejski w głosowaniu zdecydował o przyjęciu propozycji Komisji Europejskiej włączającej energetykę gazową i jądrową do taksonomii. Decyzja Parlamentu otwiera drogę do finansowania ze środków UE inwestycji w elektrownie gazowe i jądrowe. Taksonomia jest częścią planów UE w zakresie finansowania zrównoważonego wzrostu gospodarczego i rozwoju inwestycji w zielone źródła energii. Ma on polegać na unijnej klasyfikacji, która w jasny sposób będzie określać, co jest zrównoważoną gałęzią gospodarki. Przyjęcie przez Parlament Europejski propozycji Komisji Europejskiej, by uznać gaz i energetykę jądrową za niskoemisyjne źródła energii, to kluczowa decyzja dla budowania transformacji energetycznej Polski.

Celem badania na temat skutków zastąpienia elektrowni węglowych jednostkami jądrowymi jest ocena potencjalnych korzyści i kosztów związanych z taką transformacją w kontekście technicznym, ekonomicznym i środowiskowym. W referacie podjęto próbę określenia w jakim stopniu energetyka jądrowa może wesprzeć redukcję emisji gazów cieplarnianych w stosunku do elektrowni węglowych. Główną hipotezą postawioną w referacie, jest fakt, że zastąpienie elektrowni węglowych jądrowymi doprowadzi do znaczącej redukcji emisji gazów cieplarnianych i poprawy jakości powietrza, przy jednoczesnym obniżeniu kosztów użytkowania środowiska. W badaniu zastosowano metody ilościowe i empiryczne w postaci analizy danych oraz symulacji.

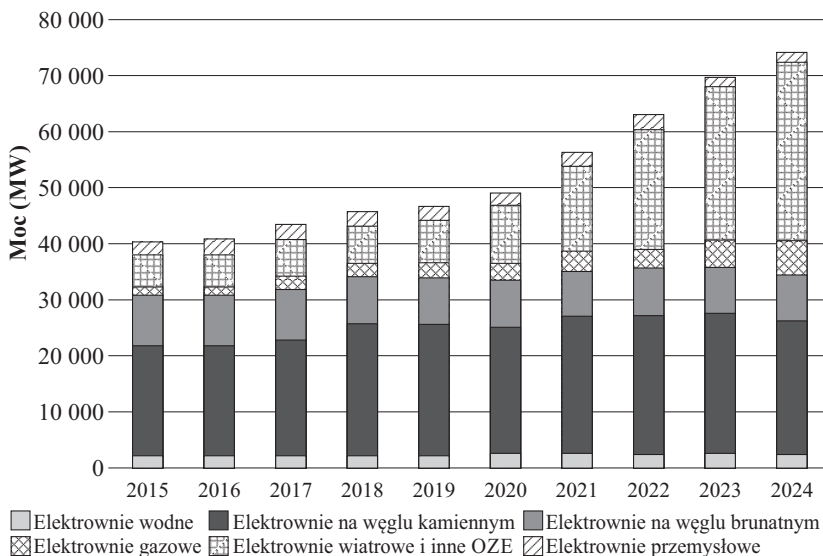
Stan obecny Krajowego Systemu Energetycznego

2 lutego 2021 r. Rada Ministrów zatwierdziła „Politykę energetyczną Polski do 2040 r.” (*Polityka energetyczna...*, 2021). Po 12 latach od ustanowienia poprzedniej polityki, przyjęto dokument strategiczny, któ-

ry wyznacza kierunki rozwoju sektora energetycznego. Celem Polityki Energetycznej Polski do 2040 r. jest bezpieczeństwo energetyczne, przy zapewnieniu konkurencyjności gospodarki, efektywności energetycznej i zmniejszeniu oddziaływania energetyki na środowisko. Z treści zapisanych w nowej polityce energetycznej do 2040 r. wynika, że rola węgla kamiennego w energetyce będzie powoli ulegać ograniczaniu, nie przewiduje się realizacji nowych odkrywek węgla brunatnego oraz budowy nowych kopalni węgla kamiennego. Zapisy te oznaczają, że energetyka węglowa będzie do 2040 r. redukowana do niezbędnego minimum, tak aby zapewnić bezpieczeństwo dostaw energii. Zakłada się, że udział węgla w produkcji energii elektrycznej z obecnych prawie 60% spadnie w 2040 r. do poziomu poniżej 30%, a przy znacznych cenach za uprawnienia do emisji CO₂ nawet do 11%.

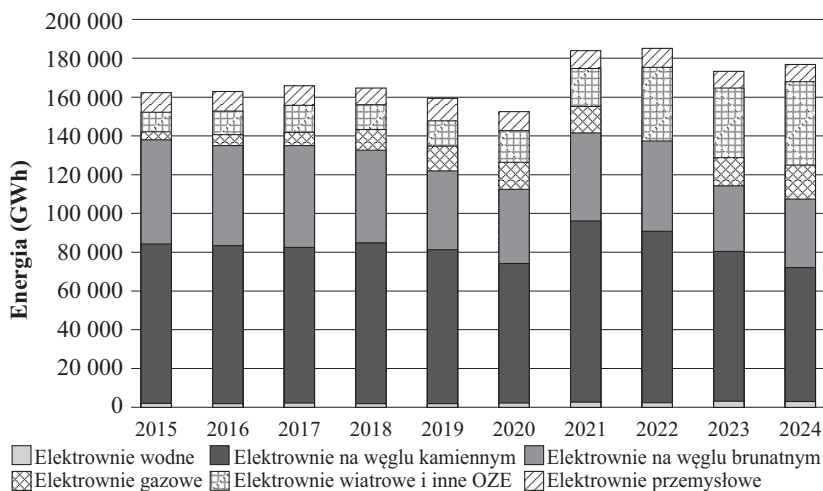
W Krajowym Systemie Elektroenergetycznym (KSE), który oparty jest głównie na elektrowniach opalanych węglem, moc zainstalowana przekroczyła już 72 GW. Na wykresie 1 i 2 przedstawiono podstawowe dane dotyczące zmian mocy zainstalowanych w KSE oraz dane dotyczące produkcji energii elektrycznej w ostatnich latach.

Wykres 1. Moc zainstalowana w KSE w źródłach wytwórczych w latach 2015–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Dane systemowe – PSE, 2025*.

Wykres 2. Produkcja energii elektrycznej [GWh] przez źródła wytwórcze w KSE w latach 2015–2024

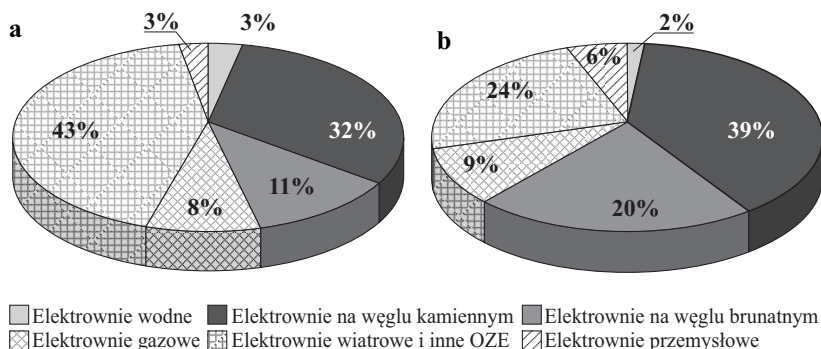

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Dane systemowe – PSE, 2025.*)

Jak można zauważyć, obecnie łączna moc zainstalowana w elektrowniach węglowych to nadal ponad 31 GW, co stanowi ok. 43% mocy zainstalowanej (wykres 3a), natomiast produkcja energii elektrycznej w tych źródłach to prawie 60% (wykres 3b). Źródła odnawialne stanowią obecnie ponad 43% mocy zainstalowanej i odpowiadają za około 25% produkcji energii elektrycznej. Rozwój energetyki odnawialnej ma istotne znaczenie dla realizacji podstawowych celów polityki energetycznej. Zwiększenie wykorzystania tych źródeł niesie za sobą większy stopień uniezależnienia się od dostaw surowców energii z importu. Promowanie wykorzystania odnawialnych źródeł energii pozwala na zwiększenie stopnia dywersyfikacji źródeł dostaw oraz stworzenie warunków do rozwoju energetyki rozproszonej opartej na lokalnie dostępnych surowcach.

Wytwarzanie energii ze źródeł odnawialnych cechuje się niewielką lub zerową emisją zanieczyszczeń, co zapewnia pozytywne efekty ekologiczne. W ostatnich kilku latach można zauważyć przede wszystkim dynamiczny rozwój sektora instalacji fotowoltaicznych (wykres 4), których moc zainstalowana przekroczyła 21 GW. Założenia polityki energetycznej zakładają zrównoważone wykorzystanie poszczególnych rodzajów energii ze źródeł odnawialnych. Istotne będzie wykorzystanie biogazu pochodzącego z wysypisk śmieci, oczyszczalni ścieków i innych odpadów. W zakresie

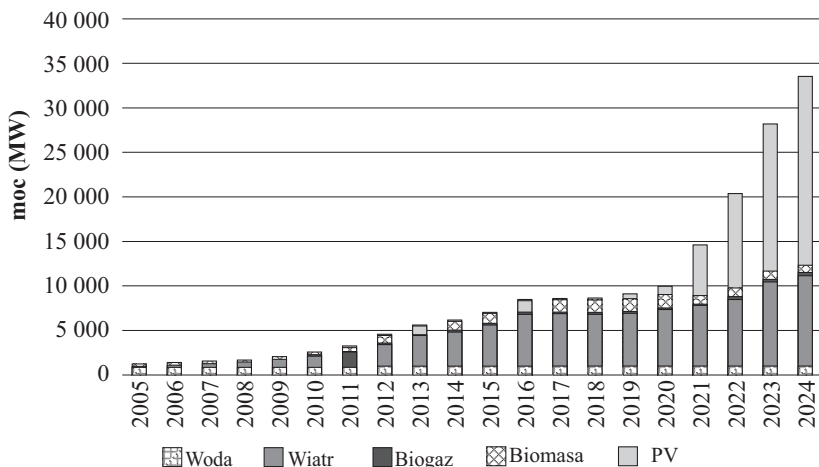
Wykres. 3. Struktura procentowa mocy zainstalowanej w KSE stan na 31.12.2024 r. (a) oraz procentowy udział w produkcji energii elektrycznej poszczególnych grup elektrowni według rodzajów paliw w 2024 r. (b)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (*Dane systemowe – PSE, 2025*)

energetyki wiatrowej, przewiduje się jej rozwój zarówno na lądzie, jak i na morzu. W znacznie większym stopniu niż dotychczas zakłada się wykorzystanie energii promieniowania słonecznego za pośrednictwem technologii fotowoltaicznych w produkcji energii elektrycznej.

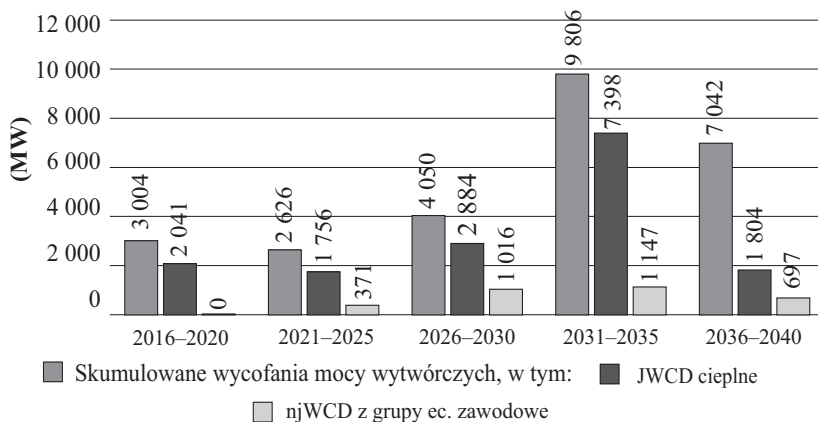
Wykres 4. Struktura zmian mocy zainstalowanej w źródłach odnawialnych w KSE w latach 2005–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Kozińska, 2024; Urząd Regulacji Energetyki, 2025.

Struktura wiekowa zasobów wytwórczych w KSE sprawia, że już w latach 2016–2020 wycofano z eksploatacji bloki energetyczne o łącznej mocy ponad 3 GW. Według scenariusza skumulowanych wycofań istniejących jednostek wytwórczych przedstawionego przez PSE S.A. oraz zawartego w zapisach polityki energetycznej, zakłada się także wycofania ze względu na planowane wdrożenie konkluzji wprowadzających nowe standardy emisyjne. Do 2040 r. możliwe będzie wyłączenie ponad 24 GW źródeł wytwórczych (wykres 5). Perspektywa wycofania z eksploatacji znacznych wartości mocy wytwórczych oraz niepewność uruchomienia planowanych projektów inwestycyjnych w aktualnych warunkach może implikować ryzyko niestabilnej pracy KSE oraz możliwości zaspokojenia przyszłego zapotrzebowania na energię elektryczną w najbliższej perspektywie. Już obecnie nasze zdolności produkcji energii elektrycznej nie są w stanie pokryć zapotrzebowania na energię.

Wykres 5. Skumulowane wycofania jednostek wytwórczych planowane w latach 2016–2040

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Polityka energetyczna Polski do 2040 r.* – Ministerstwo Klimatu i Środowiska, 2021.

W Polsce węgiel nadal odgrywa główną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego. Należy mieć na uwadze, że system energetyczny, który w ponad 60% oparty jest na tym paliwie trudno będzie w ciągu kilku lat przestawić na inne źródła energii. Stąd istniejące oraz perspektywiczne możliwości pozyskiwania energii pierwotnej z krajowych źródeł, powinny w okresie zmian zapewnić bezpieczeństwo energetyczne.

W celu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego kraju, konieczna jest budowa nowych elektrowni systemowych, które umożliwią pokrycie przewidywanego wzrostu zapotrzebowania na energię elektryczną w sposób racjonalny z punktu widzenia:

- energetycznego, czyli przy wykorzystaniu dostępnych zasobów i zwiększeniu dywersyfikacji źródeł energii pierwotnej;
- ekonomicznego;
- ekologicznego, czyli przy spełnieniu obowiązujących wymagań prawnych dotyczących ochrony środowiska.

Polska powinna działać na rzecz osiągnięcia neutralności klimatycznej i adaptacji do zachodzących zmian regulacyjnych i wymogów środowiskowych. Udział energetyki jądrowej w transformacji energetycznej gwarantuje niższy koszt przejścia do energetyki zeroemisyjnej i zapewnia skokowy przyrost stabilnej i zeroemisyjnej mocy w systemie, zapewniając jego skuteczną i głęboką dekarbonizację. Aby spełnić cele neutralności klimatycznej konieczne jest dalsze wykorzystanie energii jądrowej oraz jej dynamiczny rozwój (Gajda i in., 2020). Od czasu opublikowania założeń do Polityki Energetycznej sytuacja w zakresie budowy bloków jądrowych znacząco uległa zmianie. Jeżeli dotrzymany zostanie harmonogram realizacji budowy tych elektrowni to faktycznie w 2035 r. możliwe będzie włączenie do systemu elektroenergetycznego pierwszego bloku jądrowego w Polsce.

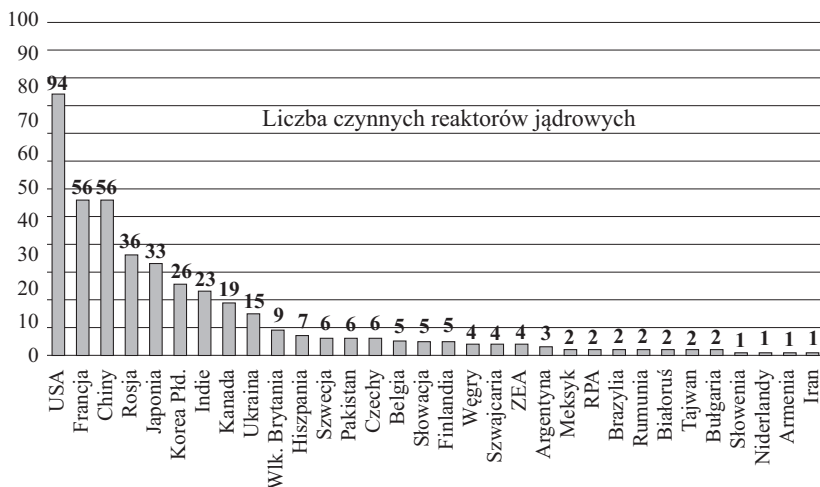
Energetyka jądrowa na świecie

Uruchomienie pierwszych elektrowni jądrowych w Obnińsku (ZSRR, 1954 r.) oraz Calder Hall (Wlk. Brytania, 1956 r.), zapoczątkowało nowy etap w energetyce zawodowej. Od tego momentu na świecie zaczęto projektować i budować elektrownie jądrowe. Na dzień dzisiejszy w niektórych państwach udział energetyki jądrowej w całkowitej produkcji energii elektrycznej sięga powyżej 40% (Węgry, Finlandia, Belgia, Bułgaria, Czechy), w przypadku Francji i Słowacji nawet powyżej 60%. Aktualna liczba pracujących reaktorów w 32 krajach na świecie wynosi 440, a ich całkowita moc wytwórcza przekracza 400 GW. W 2023 roku dostarczyły one 2602 TWh energii elektrycznej, co stanowi około 9% światowej produkcji energii elektrycznej (*Nuclear Power in the World Today...*, 2025). Na wykresie 6 przedstawiono zestawienie czynnych reaktorów jądrowych na świecie, natomiast na wykresie 7 zestawienie budowanych reaktorów jądrowych.

W 2023 r. energia jądrowa była drugim co do wielkości źródłem niskoemisyjnej energii elektrycznej po energii wodnej, produkując o 20% więcej energii elektrycznej niż wiatr i o 70% więcej niż fotowoltaika, a także zapewniając ciepło dla przemysłu, ciepłownictwa i odsalania wody morskiej w kilku krajach. Od 1971 r. energetyka jądrowa przyczyniła się do uniknięcia ponad 70 Gt emisji CO₂, zmniejszając jednocześnie konieczność budowy elektrowni opalanych węglem, gazem ziemnym lub ropą naftową, a także zwiększyła bezpieczeństwo energetyczne w wielu krajach, zmniejszając ich potrzebę importu paliw kopalnych.

Spśród prawie 60 reaktorów jądrowych, które są obecnie w budowie na całym świecie, ponad dwie trzecie znajduje się w Azji, a tylko Chiny odpowiadają za 25 reaktorów. Łączna moc budowanych bloków jądrowych wynosi ponad 70 GW, co jest jednym z najwyższych poziomów od 1990 r. Ponadto w ciągu ostatnich kilku lat podjęto decyzje o wydłużeniu okresu eksploatacji ponad 60 reaktorów na całym świecie, obejmujących prawie 15% całkowitej floty jądrowej. Wiele krajów podjęło nową inicjatywę, która ma na celu zwiększenie globalnych mocy jądrowych do 2050 r. Jednocześnie uznając rolę energii jądrowej w osiągnięciu celów w zakresie bezpieczeństwa energetycznego i klimatu, uzupełniając wiodącą rolę odgrywaną przez odnawialne źródła energii. W związku z tymi

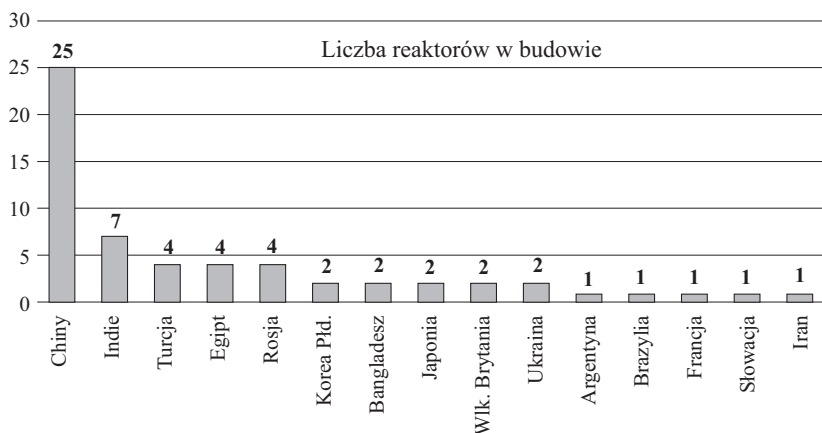
Wykres 6. Liczba czynnych bloków elektrowni jądrowych na świecie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Nuclear power plants in the world*, 2024.

działaniami planowana jest budowa dalszych 111 reaktorów o łącznej mocy ponad 100 GW. Do tego zestawienia można dołożyć proponowane w przyszłości kolejne bloki jądrowe, których realizacja ma być w odległej przyszłości. W tej liczbie jest 318 reaktorów o łącznej mocy ponad 350 GW.

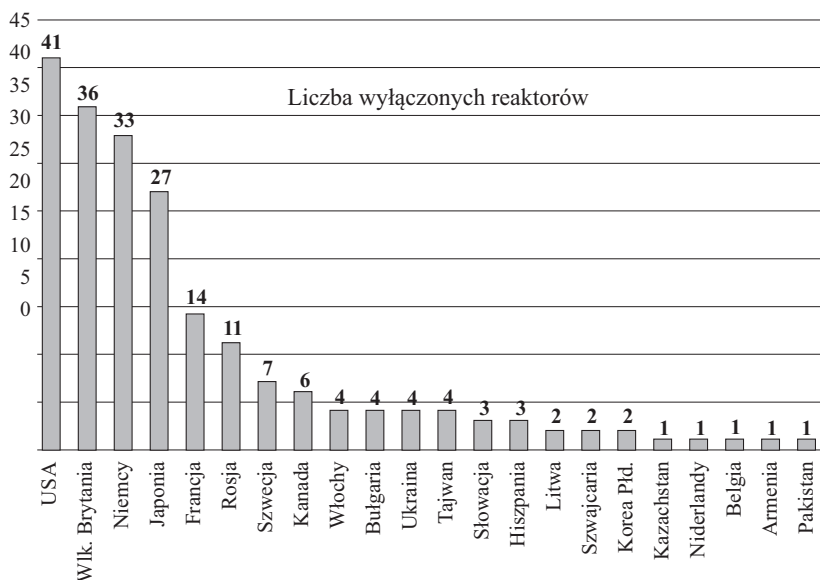
Wykres 7. Liczba budowanych obecnie reaktorów jądrowych na świecie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Plans For New Reactors Worldwide – World Nuclear Association*, 2025.

Jednym z powodów zahamowania pierwszego okresu dynamicznego rozwoju energetyki jądrowej były trzy awarie, z których pierwsza miała miejsce w elektrowni Three Mile Island (USA, 1979 r.), druga natomiast, o której skutkach dyskutuje się niemalże do dnia dzisiejszego, kilka lat później w Czarnobylu (ZSRR, 1986 r.), trzecia w 2011 w Fukushima (Japonia). W wielu państwach wstrzymano budowę nowych bloków jądrowych, a w niektórych doszło nawet do ich wyłączenia ze względów politycznych, głównie pod naciskiem partii ekologicznych, jak to miało miejsce w Niemczech. Niemniej jednak na przestrzeni tych wielu lat eksploatacji bloków jądrowych wiele z nich zostało już definitywnie wyłączonych. Przyczyn ich wyłączenia było wiele, od politycznych, przez ekonomiczne do technicznych związanych z wyeksploatowaniem. Na wykresie 8 przedstawiono zestawienie ponad 200 wyłączonych do chwili obecnej bloków elektrowni jądrowych na świecie, których sumaryczna moc wynosi ponad 100 GW.

Wykres 8. Wyłączone z eksploatacji bloki elektrowni jądrowych

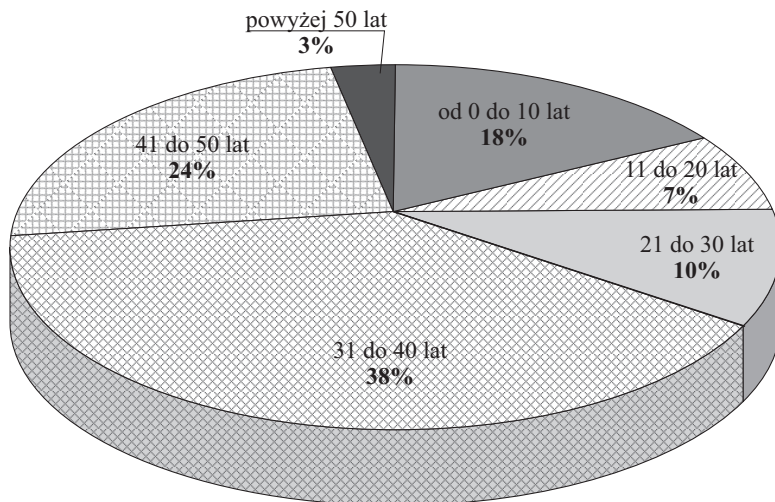

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Nuclear reactor shutdowns by country*, 2024.

Pomimo awarii, które zdecydowanie wpłynęły na zahamowanie tempa rozwoju elektrowni jądrowych, energetyka jądrowa za każdym razem przeżywa okres wyraźnego renesansu. W ostatnich latach dokonano znacznego postępu w zakresie wydajności produkcji, podniesiono poziom bezpieczeństwa i obniżono koszty eksploatacji. Głównymi argumentami dla rozwoju energetyki jądrowej jest obecnie: wzrastający popyt na energię elektryczną, rosnące ceny ropy naftowej i gazu ziemnego oraz konieczność stabilizowania systemów energetycznych z dużym udziałem stochastycznych i zależnych od pogody źródeł odnawialnych. Średni wiek pracujących reaktorów energetycznych wynosi ok. 31 lat, ale co czwarty reaktor pracuje już ponad 40 lat (wykres 9).

Istotnym i ważnym elementem pracy bloków jądrowych w systemach energetycznych jest stopień wykorzystania ich mocy zainstalowanych. Od ponad 20 lat reaktory jądrowe konsekwentnie utrzymują współczynniki mocy powyżej 80%, co podkreśla ich niezawodność w dostarczaniu energii do sieci. Ten wieloletni rekord wydajności wzmacnia rolę energii jądrowej jako jednego z najbardziej niezawodnych źródeł czystej energii.

Wykres 9. Struktura procentowa wieku reaktorów jądrowych na świecie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Global nuclear reactors by age*, 2024.

Praca bloku jądrowego

Rosnące wymagania w zakresie ochrony środowiska naturalnego powodują, że coraz częściej wdrażane są technologie wytwarzania energii elektrycznej, które charakteryzują się bez- lub niskoemisyjnością. Rozwój tego sektora gospodarki – energetyki – wiąże się z wykonywaniem różnego rodzaju analiz, gdyż stanowią one istotny aspekt działań inwestycyjnych. Na etapie projektowania źródeł wytwórczych najczęściej wykorzystuje się modelowanie komputerowe obiegów termodynamicznych, które pozwala m.in. na optymalizację parametrów układów czy też wyznaczenie niemierzonych wielkości pomiarowych.

Analizę energetyczną obiegu wtórnego elektrowni jądrowej wykonano za pomocą programu EBSILON®Professional firmy Steag (Madejski, Żymełka, 2020; Kasińska, Szczerbowski, 2025). Jest to narzędzie, dzięki któremu możliwe jest zbadanie poszczególnych technologii wytwórczych (ich stanów pracy).

Do późniejszej oceny i porównania posłużyły następujące wskaźniki:

- ilość (natężenie) wody chłodzącej w skraplaczu (wyznaczona w programie EBSILON®Professional) – $\dot{D}_{wch}$;

- sprawność wewnętrzna obiegu:

$$\eta_{iob} = \frac{P_{el}}{\dot{D} \cdot (i_0 - i_{wz})} \quad (1)$$

gdzie:

P_{el} – wyjściowa moc elektryczna bloku [kW];

$\dot{D}$ – natężenie przepływu pary [kg/s];

i_0 – entalpia pary świeżej [kJ/kg];

i_{wz} – entalpia wody zasilającej [kJ/kg],

- jednostkowe zużycie ciepła:

$$q = \frac{1}{\eta} \quad (2)$$

- jednostkowe zużycie pary przez turbinę:

$$d = \frac{\dot{D}}{P_{el}} \quad (3)$$

- udział procentowy potrzeb własnych:

$$pw_{\%} = \frac{P_{el_brutto} - P_{el_netto}}{P_{el_brutto}} \cdot 100\% \quad (4)$$

gdzie:

P_{el_brutto} – wyjściowa moc elektryczna bloku brutto [kW];

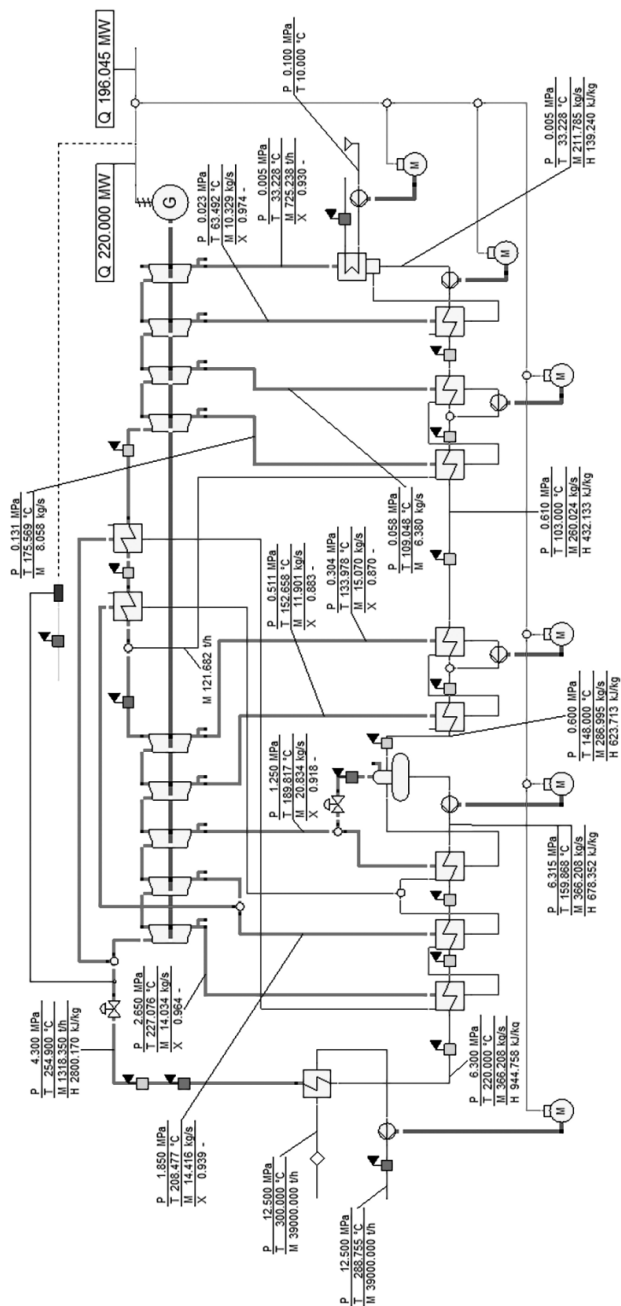
P_{el_netto} – wyjściowa moc elektryczna bloku netto [kW].

Na podstawie danych zawartych w (Ackermann, 1987) zamodelowano układy technologiczne elektrowni jądrowych eksploatujących reaktor wodny ciśnieniowy (na rys. 1 i 2 przedstawiono schematy wykonane w programie). Moce turbozespołów wynoszą 220 MW oraz 500 MW, co jest porównywalne z wartościami osiąganymi przez bloki węglowych jednostek wytwórczych, działających w KSE. Otrzymane wyniki zaprezentowano w tabeli 1.

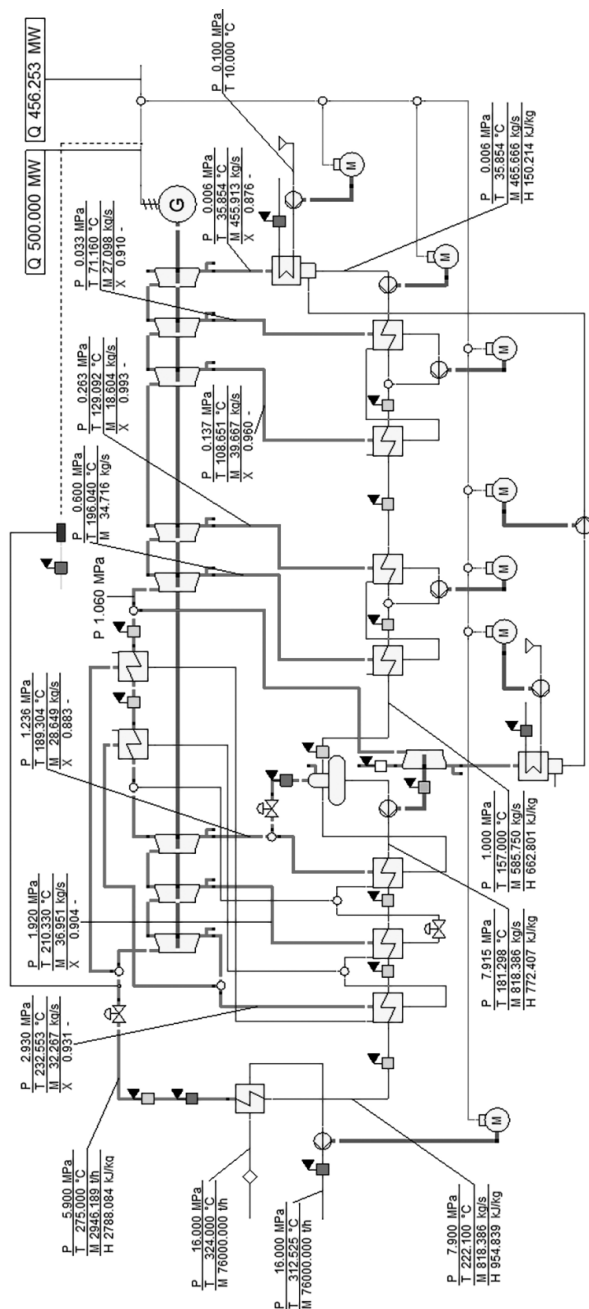
Tabela 1

Zestawienie otrzymanych wyników (Kasińska, Szczerbowski, 2025)

Lp.	Wskaźnik wraz z jednostką	Turbozespół 220 MW _e	Turbozespół 500 MW _e
1.	Natężenie wody chłodzącej w skraplaczu [kg/s]	21,762	46,136
2.	Sprawność wewnętrzna obiegu [%]	32.4	33.3
3.	Jednostkowe zużycie ciepła [-]	3,086	3,003
4.	Jednostkowe zużycie pary przez turbinę [kg/MWh]	5,991	5,892
5.	Udział procentowy potrzeb własnych [%]	10.9	8.7

Rys. 1. Schemat modelowanego obiegu wtórnego elektrowni jądrowej (moc elektryczna 220 MW) wraz z poszczególnymi parametrami; H – entalpia [kJ/kg]; M – strumień masy [t/h lub kg/s]; P – ciśnienie [MPa]; Q – strumień energii [MW]; T – temperatura [°C]; X – stopień suchości [-]; oznaczenie czynnika – linie: czerwona – para; niebieska – woda; zielona – moc na wale; różowa – energia elektryczna; przerywana (czarno-żółta) – aktualna wartość generowanej mocy brutto (Kasińska, Szczerbowski, 2025)

Rys. 2. Schemat modelowanego obiegu wtórnego elektrowni jądrowej (moc elektryczna 500 MW) wraz z poszczególnymi parametrami; H – entalpia [kJ/kg]; M – strumień masy [t/h lub kg/s]; P – ciśnienie [MPa]; Q – strumień energii [MW]; T – temperatura [°C]; X – stopień suchości [-]; oznaczenie czynnika – linie: czerwona – para; niebieska – woda; zielona – moc na wale; różowa – energia elektryczna; przerywana (czarno-żółta) – aktualna wartość generowanej mocy brutto (Kasińska, Szczerbowski, 2025)

Dzięki przeprowadzonemu badaniu potwierdzono aspekty ekologiczne związane ze zużyciem wody. Układ technologiczny elektrowni stanowi techniczną realizację obiegu termodynamicznego (Pawlik, Strzelczyk, 2016). W przypadku jądrowych jednostek wytwórczych jest nim obieg na parę nasyconą. Charakteryzuje go stosunkowo niska wartość entalpii czynnika roboczego, który dociera do początkowych stopni turbiny. Tym samym zapotrzebowanie na wodę chłodzącą (niezbędną do kondensacji pary) jest zdecydowanie większe niż w elektrowniach węglowych. Można również zaobserwować, że do produkcji 1 MWh energii elektrycznej potrzeba niemal 6 ton pary. Z tego względu podczas podejmowania decyzji o lokalizacji elektrowni jądrowej, kluczowym staje się wybór miejsca, które powinno znajdować się w pobliżu dużych zbiorników wodnych, takich jak rzeki, jeziora, morza czy oceany. Odnosząc się do krajowej sytuacji, po wieloletnich badaniach zdecydowano, że pierwsza elektrownia jądrowa zostanie wybudowana na Pomorzu (*Polskie Elektrownie Jądrowe*, 2025). Spełnione są wówczas następujące kryteria:

- odpowiednia odległość od skupisk ludzkich;
- zagospodarowanie terenu – brak dużych jednostek wytwórczych w tym rejonie;
- infrastruktura sieciowa, drogowa, kolejowa (perspektywa rozwoju/modernizacji) – możliwość przyłączenia i wyprowadzenia mocy z nowych źródeł (bloków elektrowni jądrowej) oraz ułatwiony transport zarówno surowca zasilającego obiekt, jak i elementów niezbędnych do budowy – również drogą morską w przypadku wielkogabarytowych ładunków;
- dostęp do wody chłodzącej (Morze Bałtyckie).

Kolejne rekomendowane miejsca do wybudowania elektrowni jądrowych to lokalizacje, w których eksploatowane są jednostki zasilane węglem brunatnym – Pątnów oraz Bełchatów (*Polskie Elektrownie Jądrowe*, 2025). Wymienione elektrownie systemowe (pracujące w podstawie obciążenia) stanowią część starzejącego się sektora wytwórczego. Zastąpienie wysokoemisyjnych obiektów przez technologię jądrową jest możliwe m.in. z uwagi na dobrze rozwiniętą sieć przesyłową w centrum Polski – zatem integracja z systemem elektroenergetycznym nie będzie utrudniona. Dodatkowo zostaną utrzymane miejsca pracy. Co więcej, wykorzystywanie okolicznych jezior konińskich (otwarty obieg chłodzenia w Elektrowni Pątnów) oraz możliwość zalania terenów poeksploatacyjnych największej polskiej kopalni odkrywkowej węgla brunatnego (źródło paliwa dla Elektrowni Bełchatów) w celu utworzenia zbiornika

z wodą pozwolą na spełnienie jednego z wcześniej wymienionych kryteriów (dostęp do czynnika chłodzącego).

Wyznaczone jednostkowe zużycia ciepła dla obu badanych turbozespołów są do siebie zbliżone. Jednak model o większej mocy elektrycznej wyróżnia mniejsza wartość tego wskaźnika. Oznacza to, że wytwarzanie energii elektrycznej charakteryzuje się niewielkim zapotrzebowaniem, które związane jest z pokrywaniem strat w turbozespolu i skraplaczu.

W przypadku potrzeb własnych, różnica w otrzymanych wynikach wynosi około 2 punkty procentowe. Rezultat ten może być spowodowany przez zastosowanie dodatkowej, oddzielnej turbiny parowej, która napędza pompę wody zasilającej w układzie technologicznym bloku jądrowego o większej mocy elektrycznej. Pompa wody zasilającej jest jednym z najbardziej energochłonnych urządzeń składających się na blok elektrowni parowej. Opisane rozwiązanie wykorzystuje się w jednostkach wytwórczych, w których występują znaczne natężenia przepływu czynnika roboczego (wówczas zużycie energii niezbędnej do wykonania pracy sprężania zmniejszy się).

Dalsze aspekty związane z ekologią przede wszystkim dotyczą celów określonych na poziomie europejskim – polityki Unii Europejskiej, która zakłada, że do 2050 roku Europa stanie się kontynentem neutralnym klimatycznie. Dlatego też dywersyfikacja oraz dekarbonizacja posiadanych jednostek wytwórczych w poszczególnych państwach członkowskich to kluczowe kwestie dotyczące transformacji energetyki. Co więcej, w warunkach normalnej pracy elektrownie jądrowe charakteryzują się znacznie mniejszym wpływem na środowisko naturalne niż elektrownie węglowe.

Źródło energii pierwotnej w postaci paliwa jądrowego ma kilka istotnych zalet – podczas jego eksploatacji nie uwalniają się dwutlenek węgla (CO_2), dwutlenek siarki (SO_2), tlenki azotu (NO_x), pył, żużel czy spaliny. Ponadto paliwo jądrowe posiada najwyższą gęstość energii wśród pozostałych surowców energetycznych (np. w porównaniu do węgla, gazu, wodoru czy biomasy). Taką samą jednostkę energii elektrycznej uzyskuje się przy wykorzystaniu 1 grama uranu oraz 3 ton węgla kamiennego. Jest to jeden z wielu pozytywnych aspektów omawianej technologii energetycznej (Sierchuła, 2016).

Energia elektryczna wytwarzana w elektrowniach jądrowych (w porównaniu z energetyką opartą na węglu) charakteryzuje się mniejszym wydatkiem na rzecz zakupu paliwa. Związane z tym koszty stanowią niewielki procent produkcji 1 kWh. Wahające się ceny surowca energe-

tycznego oraz uprawnień do emisji CO₂ (kilka przykładowych wartości przedstawiono w tabeli 2) powodują, że jednostka energii elektrycznej pochodząca z elektrowni węglowych jest droższa.

Tabela 2

Rozliczeniowa cena uprawnień do emisji CO₂

Lp.	Data	Cena	
		zł/Mg CO ₂	EUR/Mg CO ₂
1.	01.01.2019 r.	106,75	24,83
2.	01.01.2020 r.	107,78	25,31
3.	01.01.2021 r.	148,16	32,11
4.	01.01.2022 r.	368,17	80,05
5.	01.01.2023 r.	389,38	83,03
6.	01.01.2024 r.	343,17	78,93
7.	01.01.2025 r.	301,70	70,61

Źródło: Rozliczeniowa cena uprawnień do emisji CO₂ – PSE, 2025.

Obecnie jednym z najważniejszych czynników transformacji energetycznej jest osiągnięcie neutralności klimatycznej w sektorze wytwarzania energii elektrycznej. Należałoby zatem przypuszczać, że elektrownie jądrowe odegrają kluczową rolę w dekarbonizacji tej części gospodarki. W tabeli 3 przedstawiono wady i zalety technologii wykorzystującej reakcje rozszczepiania jąder pierwiastków ciężkich. Dodatkowo, coraz większa liczba ludności stanowi argument przemawiający za włączeniem (czy zwiększaniem udziałów procentowych) tego rodzaju jednostek wytwórczych do miksów energetycznych poszczególnych państw.

W zakresie związanym z bezpieczeństwem energetycznym wprowadzenie elektrowni jądrowych do KSE przyniesie następujące korzyści (*Program polskiej energetyki jądrowej*, 2020):

- ubytki w mocy zainstalowanej spowodowane planowanymi wyłączeniami jednostek wytwórczych centralnie dysponowanych (w większości bazujących na węglu brunatnym bądź kamiennym) zostaną zbilansowane dzięki energetyce jądrowej;
- dywersyfikacja energetyki (różnorodność zdolności – technologii – wytwórczych);
- park wysokoemisyjnych i starzejących się bloków elektrowni, które pracują w podstawie dobowego obciążenia systemu (ponad 5500 godzin w ciągu roku), zostanie zastąpiony przez nowe źródła charakteryzujące się wysoką dyspozycyjnością i długim czasem eksploatacji (60 lat);

- pojawią się jednostki bezemisyjne, dzięki którym zostaną spełnione (obecne oraz przyszłe) rygorystyczne normy – wymogi klimatyczne;
- zwiększy się pewność zasilania – zapewnianie ciągłości dostaw energii – eksploatacja elektrowni jądrowych nie jest stochastyczna (tak jak w przypadku odnawialnych źródeł energii – OZE) oznacza to, że nie zależy od zmiennych warunków atmosferycznych.

Tabela 3

Wykorzystanie energetyki jądrowej – zalety i wady

Zalety	Wady
– stabilne źródło energii (praca w podstawie KSE), – dyspozycyjność, – zapewnia bezpieczeństwo energetyczne danego państwa, – najbezpieczniejsza technologia wytwarzania energii elektrycznej, – brak emisji CO₂, CO, NO_x, SO₂, – brak odpadów takich jak popiół, żużel, pył, – poprawa jakości powietrza, – długi okres eksploatacji (w porównaniu z OZE), – konkurencyjne ceny energii elektrycznej.	– skala realizacji inwestycji (w tym długi czas budowy), – znaczne zużycie wody – spełnianie określonych wymagań w kwestii lokalizacji elektrowni, – stosunkowo niska sprawność wytwarzania energii elektrycznej (ok. 30÷38%), – odpady radioaktywne (wytwarzanie oraz składowanie).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Jezierski, 2014.

Podsumowanie

W obecnej sytuacji geopolitycznej na świecie bezpieczeństwo energetyczne nabiera coraz bardziej istotnego znaczenia. Wraz ze wzrostem udziału odnawialnych źródeł energii w systemach energetycznych, które cechują się stochastycznym charakterem pracy i dużą nieprzewidywalnością coraz częściej i wyraźniej rozróżnia się zapotrzebowanie na energię elektryczną i szczytowe zapotrzebowanie na energię elektryczną, co stało się jednym z kryteriów bezpieczeństwa energetycznego. Żadna pojedyncza technologia energetyczna nie jest w stanie zaspokoić rosnącego zapotrzebowania na energię elektryczną, co wymaga zróżnicowanego miksu energetycznego na przyszłość. Można także zauważyć, że istnieją dwa podstawowe elementy bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej: potencjał do zapewnienia wystarczającej zdolności do zaspokojenia maksymalnego zapotrzebowania (adekwatności) oraz możliwość zarządzania wahaniami zarówno popytu, jak i podaży energii (elastyczność). W tym

kontekście energetyka jądrowa jawi się jako źródło stabilne, niezależne do warunków pogodowych, a jednocześnie coraz bardziej elastyczne.

Identyfikacja krajowego sektora energetycznego wskazuje, że perspektywie najbliższych kilku lat, konieczne będzie oparcie systemu elektroenergetycznego na wycofywanych z eksploatacji elektrowniach węglowych. Czas ten powinien pozwolić na budowę nowego miksu energetycznego, w którym stopniowo większy udział będą miały inne technologie energetyczne, przede wszystkim źródła odnawialne oraz technologie jądrowe. Istotną sprawą przy konstruowaniu scenariuszy rozwoju Krajowego Systemu Elektroenergetycznego jest konieczność wypełnienia krajowych i unijnych wymogów, do których można zaliczyć między innymi:

- zagwarantowanie wymaganego poziomu bezpieczeństwa dostaw energii;
- zapewnienie stosunkowo dużej samowystarczalności i niezależności energetycznej;
- spełnienie wymagań środowiskowych dotyczących redukcji emisji;
- odpowiedni udział źródeł odnawialnych w miksie energetycznym.

Podjmując decyzję o budowie nowych źródeł wytwórczych należy również uwzględnić ich wpływ na pracę Krajowego Systemu Elektroenergetycznego. Jednak, jak wskazuje przykład niemiecki, konieczne będzie przy opracowaniu kolejnej aktualizacji polityki energetycznej uwzględnienie aspektów dotyczących znacznych redukcji emisji. W przeciwnym wypadku koszty produkowanej energii elektrycznej będą jednymi z najwyższych w Europie i mogą nie być akceptowalne społecznie.

Zbyt duże uzależnienie naszego sektora energetycznego od paliw kopalnych jest przedmiotem wielu dyskusji i wciąż budzi obawy. Do tego należy dodać konieczność wypełnienia przez Polskę zobowiązań unijnych związanych z redukcją emisji gazów cieplarnianych oraz ograniczone możliwości wykorzystania OZE. Wszystkie te argumenty skłaniają do wprowadzenia koniecznych i znaczących zmian w polskiej strukturze paliwowej wytwarzania energii elektrycznej. Program polskiej energetyki jądrowej jednoznacznie wskazuje jako rozwiązanie technologię jądrową opartą na nowoczesnych, wysokosprawnych, nisko odpadowych oraz bezpiecznych obiektach, które gwarantują zerową emisję CO₂ do atmosfery.

Można zauważyć, że globalne dążenie do dekarbonizacji coraz bardziej się nasila, a jednocześnie, co ciekawe, od kilku lat rośnie rozpoznawanie energetyki jądrowej jako niezawodnego rozwiązania, aby zaspoko-

ić rosnące na świecie zapotrzebowanie na czystą, bezpieczną i przystępną cenowo energię. Ponieważ wiele krajów pracuje nad szybkim zwiększeniem zeroemisyjnego wytwarzania energii w celu osiągnięcia celów dekarbonizacji, energia jądrowa zyskuje coraz wyraźniejsze wsparcie. Zmiana ta odzwierciedla jej potencjał do zapewnienia stabilnego i niezawodnego źródła energii, a jednocześnie przyczynia się do zmniejszenia globalnych emisji dwutlenku węgla.

Na podstawie przeprowadzonych analiz można zauważyć, że elektrownie jądrowe w sposób znaczący mogą przyczynić się do redukcji emisji gazów cieplarnianych, a co za tym idzie do obniżenia kosztów ponoszonych z tytułu emisji CO₂ i innych gazów do atmosfery. Jednocześnie elektrownie jądrowe powinny zapewnić stabilność dostaw energii, jednak będzie wiązało się to ze znacznymi kosztami początkowymi i problemami dotyczącymi utylizacji odpadów radioaktywnych. Chociaż koszty budowy i likwidacji elektrowni jądrowych są wysokie, niższy koszt paliwa i brak opłat za emisję CO₂ mogą sprawić, że w długiej perspektywie energetyka jądrowa będzie bardziej opłacalna niż węglowa.

Jednakże przeprowadzona analiza wskazuje jednoznacznie, że elektrownie jądrowe będą potrzebowały zdecydowanie większych ilości wody na cele chłodzenia reaktora oraz odebranie ciepła odpadowego ze skraplaczy przyturbiniowych. Ponadto energetyka jądrowa zwiększy bezpieczeństwo energetyczne kraju poprzez zastąpienie elektrowni węglowych, zmniejszenie zależności od paliw kopalnych oraz zapewnienie stabilnego źródła energii, niezależnego od warunków pogodowych.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Radosław Szczerbowski, Natalia Kasińska

Analiza formalna: Radosław Szczerbowski, Natalia Kasińska

Metodologia: Radosław Szczerbowski, Natalia Kasińska

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Radosław Szczerbowski, Natalia Kasińska

Authors contributions

Conceptualization: Radosław Szczerbowski, Natalia Kasińska

Formal analysis: Radosław Szczerbowski, Natalia Kasińska

Methodology: Radosław Szczerbowski, Natalia Kasińska

Writing – original draft, review and editing: Radosław Szczerbowski, Natalia Kasińska

Bibliografia

- Ackermann G. (1987), *Eksploracja elektrowni jądrowych*, WNT, Warszawa
- Clean energy for all Europeans package* (2018), https://wayback.archive-it.org/12090/20241209144917/https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans-package_en, 28.04.2025.
- Dane systemowe – PSE* (2025), <https://www.pse.pl/dane-systemowe>, 28.04.2025.
- Dyrektywa 96/92/WE (1996), <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/undefined>, 28.04.2025.
- Europejski Zielony Ład – Komisja Europejska* (2019), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl, 28.04.2025.
- Gajda P. i in. (2020), *Energetyka jądrowa dla Polski*, Instytut Sobieskiego, s. 1–80.
- Global nuclear reactors by age* (2024), <https://www.statista.com/statistics/517060/average-age-of-nuclear-reactors-worldwide/>, 28.04.2025.
- Jezierski G. (2014), *Energia jądrowa wczoraj i dziś*, WNT, Warszawa.
- Kasińska N., Szczerbowski R. (2025), *Rola elektrowni jądrowych w sektorze energetycznym – wybrane aspekty środowiskowe*, „Rynek Energii”, nr 1(176), s. 16–20.
- Kozińska M. (2024), *Moc zainstalowana OZE w Polsce, Grudzień 2024 r.*, <https://www.rynekelektryczny.pl/moc-zainstalowana-oze-w-polsce/>, 28.04.2025.
- Madejski P., Żymełka P. (2020), *Wprowadzenie do komputerowych obliczeń i symulacji pracy systemów energetycznych w programie STEAG Epsilon®Professional*, Wydawnictwa AGH, Kraków.
- Nuclear Power in the World Today – World Nuclear Association* (2025), <https://world-nuclear.org/information-library/current-and-future-generation/nuclear-power-in-the-world-today>, 28.04.2025.
- Nuclear power plants in the world* (2024), <https://www.statista.com/statistics/267158/number-of-nuclear-reactors-in-operation-by-country/>, 28.04.2025.
- Nuclear reactor shutdowns by country* (2024), <https://www.statista.com/statistics/513639/number-of-permanent-nuclear-reactor-shutdowns-worldwide/>, 28.04.2025.
- Pawlik M., Strzelczyk F. (2016), *Elektrownie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Plans For New Reactors Worldwide – World Nuclear Association* (2025), <https://world-nuclear.org/information-library/current-and-future-generation/plans-for-new-reactors-worldwide>, 28.04.2025.

- Polityka energetyczna Polski do 2040 r. – Ministerstwo Klimatu i Środowiska* (2021) <https://www.gov.pl/web/klimat/polityka-energetyczna-polski>, 28.04.2025.
- Polskie Elektrownie Jądrowe* (2025), <https://pej.pl/>, 28.04.2025.
- Program polskiej energetyki jądrowej* (2020), <https://www.gov.pl/web/polski-atom/program-polskiej-energetyki-jadrowej>, 28.04.2025.
- Rozliczeniowa cena uprawnień do emisji CO₂ – PSE* (2025), <https://www.pse.pl/dane-systemowe/funkcjonowanie-rb/raporty-dobowe-z-funkcjonowania-rb/podstawowe-wskazniki-cenowe-i-kosztowe/rozliczeniowa-cena-uprawnien-do-emisji-co2-rcco2>, 28.04.2025.
- Sierchuła J. (2016), *Wielokryterialna analiza porównawcza jednostek wytwórczych w elektrowniach jądrowych i konwencjonalnych na wybranych przykładach*, https://www.researchgate.net/publication/309208808_Wielokryterialna_analiza_porownawcza_jednostek_wytworczych_w_elektrowniach_jadrowych_i_konwencjonalnych_na_wybranych_przykladach, 28.04.2025.
- Urząd Regulacji Energetyki (2025) *Potencjał krajowy OZE w liczbach*, <https://www.ure.gov.pl/pl/oze/potencjal-krajowy-oze>, 28.04.2025.

Nuclear Power Plants as the Future Foundation of Energy Security – Selected Aspects

Summary

The draft European Green Deal, adopted by the EU in 2019, is one of the European Union's most comprehensive strategies for protecting the environment and tackling climate change. Europe plans to become the first climate-neutral continent by 2050. At the core of the Green Deal is the Union's response to the biggest global crisis of our time - climate change. The goal is a low-carbon economy, which means fundamental changes not only in the energy sector, but in all areas of economic life over the next thirty years. The problem of rising electricity prices has affected most countries in the European Union. It is also closely linked to the rising price of CO₂ emission allowances in the ETS. The lack of a well-considered approach to energy transition may result in energy costs burdening citizens' wallets even more in the near future. The article presents the current state of the Polish energy system, its expansion plans and the use of nuclear energy. The current situation of nuclear power in the world is also presented. The last chapter presents the results of energy analyses of nuclear power plants, for which their basic operating parameters were determined.

Key words: nuclear energy, nuclear power plants, energy policy, energy system, environment

Viktoriia HUROCHKINA

DOI 10.14746/ssp.2025.2.19

University of Zielona Góra (Poland)

Kyiv Institute of Business and Technology, Kyiv (Ukraine)

 ORCID: 0000-0001-8869-0189

Marcin KĘSY

Pomeranian Higher School in Starogard Gdanski (Poland)

 ORCID: 0000-0003-3604-4702

Sanctions Tax Policy of Countries in the Management of System of Strengthening International Economic Security in Central Europe

Abstract: This article explores the concept of tax innovations within sanctioned taxation as a means to strengthen international economic security. It introduces a new framework – Pillar THREE of the Sanctions Tax Policy and GloSA (Sanctions Tax) – which mandates that an aggressor country indirectly finance the recovery of affected nations by supporting value-added chains between related companies. The proposed financial flow management mechanism outlines the role of non-resident companies (B, C, D) operating within the resident company (A) of the aggressor state, facilitating oversight by financial intelligence units to enforce sanctioned taxation effectively. Additionally, the study highlights the growing intersection of sanctions tax policy, energy security, and climate change mitigation. This approach aligns with international efforts to transition toward cleaner energy sources and reduce global reliance on economies that finance conflicts through fossil fuel revenues. This initiative aims to provide preventive economic protection and contribute to the cessation of military conflicts by leveraging financial oversight mechanisms. By integrating sanctions taxation, transfer pricing regulations, and environmental taxation, this paper presents a comprehensive approach to economic deterrence and international stability, reinforcing both geopolitical security and sustainable development objectives.

Key words: Sanctions Policy, Tax Policy, Management of Economic Sanctions, Central Europe, Management of System

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0
– uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

Introduction

In the modern globalized world, economic sanctions have become an important tool of international policy aimed at ensuring economic security and supporting international legal order in Central Europe. States and international organizations impose sanctions in response to threats to global stability, human rights violations, the financing of terrorism, aggressive actions by states, and their attempts to destabilize the global economic order.

Economic sanctions encompass a wide range of measures, including financial restrictions, trade embargoes, asset freezes, the disconnection of banking institutions from international payment systems, investment banks, and other mechanisms that limit the economic activity of violating countries. The implementation of sanctions is designed to weaken the economic potential of an aggressor state and encourage internal changes to comply with international norms. A crucial component of modern sanctions policy remains tax instruments, particularly the control of transfer pricing and the introduction of special sanction taxes. Regulating financial flows between companies associated with aggressor states can be an effective means of countering sanctions evasion, money laundering, and the financing of illegal activities. In this context, the development of new approaches to sanctions tax policy is essential for strengthening international economic security.

The authors of this article explore the role of economic sanctions in shaping international security, analyze their impact on the global economy, and propose new control mechanisms through tax policy, particularly the use of the Global Sanctions Tax and other sanction initiatives.

Literature Review

Economic sanctions have acquired the status of one of the key instruments in the field of international relations, performing multifaceted functions, including strengthening economic security, supporting international legal order, and influencing geopolitical dynamics. At the same time, the effectiveness of the sanctions regime remains a subject of debate, as its outcomes largely depend on the characteristics of the targeted entities, the level of economic integration of the restricted party into the global economy, the types of restrictions imposed, and the possibilities for their circumvention.

Sanctions policy is implemented at various levels-global, regional, and national-and includes a wide range of measures, from general trade and financial restrictions to targeted, so-called “smart” sanctions aimed at specific companies, government officials, or key sectors of the economy. Modern research indicates that proactive approaches to economic policy-focused on market diversification, expanding investment cooperation, and strengthening regional economic integration-are, in some cases, more effective in neutralizing the impact of sanctions than symmetrical countermeasures. The introduction of sanctions regimes has contributed to the transformation of the international economic structure, stimulating the reorganization of trade flows, changes in global supply chains, and a growing trend toward a multipolar model of the global economy and geopolitics.

In this regard, modern sanction mechanisms require adaptation to the new conditions of the global economic order, necessitating the improvement of methodological approaches to assessing their effectiveness and impact on international economic security.

Document ST 10198/1/04 REV 1 of the Council of the European Union (Council of the European Union, 10198/1/04) defines the key principles for the application of sanctions as a tool for maintaining international peace and security in accordance with the UN Charter and the EU’s Common Foreign and Security Policy. The document highlights the necessity of effective sanctions implementation through coordination with the UN, the possibility of applying autonomous restrictive measures in response to violations of international law, and the importance of international cooperation to enhance the effectiveness of sanctions policy. It outlines a targeted approach to sanctions that minimizes negative humanitarian consequences, as well as an integrated strategy combining political dialogue, incentive mechanisms, and enforcement measures. Additionally, the document emphasizes the need for regular sanctions reviews, adaptation to emerging threats – particularly from non-state actors – and the flexibility of sanction mechanisms to ensure their effectiveness in a dynamic international environment.

Economic sanctions are an essential tool of international policy used to ensure global security and deter aggressive actions by states that violate international legal order. The analysis of the nature of sanctions as a means of influencing states that violate international law is presented in the study (Flissak, 2019), while their effectiveness in countering Russia’s aggression against Ukraine is assessed in the work (Hryshchenko,

2017). A review of international sanction regimes and recommendations for improving Ukraine's sanctions policy are outlined in the research (Koval, Bernatskyi, 2023). The historical development and legal aspects of economic sanctions in international law, along with their effectiveness and impact on international security, are examined in the study (Lewandowski, Lewandowski, 2022, p. 55–78). Based on the analysis of the legal aspects and effectiveness of sanctions, it is also important to consider specific cases of sanctions implementation.

A detailed examination of the legal grounds and measures related to U.S. sanctions against Russia is presented in a report by the U.S. Congressional Research Service (*U.S. Sanctions on Russia...*). Sanctions have become a central element of U.S. policy to deter and counter Russia's harmful actions, particularly its aggression against Ukraine. The report discusses the national emergency powers granted to the President by Congress, such as the National Emergencies Act and the International Emergency Economic Powers Act, along with other legislative acts concerning sanctions against Russia. Additionally, it explores debates on the impact and effectiveness of these sanctions, as well as their coordination with U.S. allies and partners.

The discussions on U.S. sanctions policy against Russia have revealed that the effectiveness of sanctions largely depends on their speed of implementation and global coordination (Itskhoki, Rybakova, 2024; Babina et al., 2023). The research highlights that the rapid introduction of comprehensive sanctions immediately after the start of aggression could have had a greater impact. Additionally, the absence of participation from major economies such as China and India has weakened the overall effectiveness of sanctions. The authors emphasize that the success of sanctions depends on the level of integration of the target country into the global economy and the ability of the sanctioning coalition to bear the associated costs. They also propose developing a doctrine of economic statecraft that combines sanction mechanisms with positive incentives for allies to achieve long-term global security and stability. These findings underscore the need for a swift and coordinated international approach to ensure the effectiveness of sanction measures.

In this context, particular attention should be given to the study (Studzińska, Dunaj, Pashkov, 2024), which analyzes the impact of sanctions on the Russian economy following the full-scale invasion of Ukraine. The authors assess the effectiveness of sanctions imposed by the European Union, the United States, and their allies using statistical data from

the Federal State Statistics Service of Russia (Rosstat) and Russian media sources. However, due to increased state control over information, an objective evaluation of the impact of sanctions is challenging. Despite extensive economic restrictions, the Russian economy demonstrates significant resilience, which is attributed to high revenues from energy exports, adaptive strategies by the government and businesses, and the use of alternative trade routes through countries that have not joined the sanctions policy. The researchers highlight that the long-term effectiveness of sanctions will depend on the ability of Western countries to strengthen restrictive measures, minimize evasion opportunities, and maintain unity in their sanctions strategy. Furthermore, they emphasize the process of “Sovietization” of the Russian economy, characterized by an increasing role of the state sector, rising military expenditures, and isolation from global financial flows, which could lead to severe economic problems in the medium term.

Thus, for sanctions policy to be effective, it requires not only the expansion of economic pressure but also the development of strategies that limit the circumvention of sanctions and stimulate internal economic transformations in the sanctioned country.

Results

Sanctions pressure continues to intensify as the European Union, the United States, and their allies take measures to further isolate Russia financially and limit its informational influence. In this context, on February 24, 2025, marking the third anniversary of the war, the EU adopted its 16th package of sanctions against Russia, representing another step in the long-term sanctions strategy.

The 16th EU sanctions package introduces significant financial and media restrictions on the Russian Federation. Specifically, the disconnection of 13 Russian banks from the SWIFT payment system significantly complicates international financial transactions, affecting both state institutions and private businesses. Additionally, Russian companies now face greater limitations in conducting transactions in euros and dollars, further intensifying Russia’s financial isolation on global markets.

Economic sanctions have traditionally targeted financial systems, trade, and industrial sectors. However, energy-related sanctions have emerged as one of the most potent instruments for exerting economic pressure on aggressor states. The 16th EU sanctions package, for exam-

ple, includes significant restrictions on Russian fossil fuel exports, which not only weaken the financial base of the aggressor state but also have the potential to accelerate global decarbonization efforts. Sanctions that restrict fossil fuel exports contribute to reducing global reliance on high-carbon energy sources. Historically, energy sanctions have led to shifts in global supply chains, prompting affected countries to diversify their energy sources. For example, the EU's response to sanctions on Russian gas has spurred investment in renewable energy, energy efficiency measures, and LNG imports from lower-emission sources. Studies suggest that such shifts can have long-term benefits in reducing carbon footprints and mitigating climate change (OECD, 2021). The transition to renewable energy sources mitigates geopolitical dependencies and reduces vulnerabilities associated with fossil fuel supply chains. Nations with a high reliance on energy imports from politically unstable or aggressive states are particularly susceptible to economic and strategic disruptions when sanctions impact energy trade flows. Consequently, increasing the share of renewable energy within national energy portfolios enhances economic resilience, strengthens energy security, and aligns with international commitments under the Paris Agreement on Climate Change. This shift not only contributes to long-term sustainability but also serves as a strategic mechanism for reducing the leverage of fossil fuel-exporting states in global political and economic affairs.

Beyond economic sanctions, media restrictions have also been introduced, including the banning of eight Russian propaganda outlets in Europe, thereby reducing their influence on European audiences and limiting the spread of pro-Kremlin narratives. These measures are part of a comprehensive strategy aimed at weakening Russia's economy, financial sector, and informational influence in Europe.

The sanctions significantly constrain Russia's ability to finance the war, restrict its access to international financial resources, and increase its information isolation. The SWIFT disconnection will further force Russia to rely on alternative payment mechanisms such as China's CIPS system, but this will not fully compensate for the losses, given the diminished trust in Russian financial institutions.

The media restrictions will help curtail Russian disinformation operations in Europe, potentially reducing Russia's political influence on European societies. However, based on previous sanctions experiences, Russia is likely to seek alternative methods to circumvent restrictions, utilizing third countries and alternative financial mechanisms.

The key question remains: will further sanctions escalation and declining energy export revenues lead to structural economic problems in Russia? The potential consequences include a budget deficit, reduced industrial output, and a financial sector crisis, which could contribute to domestic political destabilization and a deepening economic downturn in the medium term. However, as seen in past sanctions rounds, Russia may adapt by accelerating import substitution, strengthening economic ties with alternative partners (China, India, BRICS countries), and increasing the use of national currencies in international transactions.

Additionally, Russia may expand state control over key economic sectors and utilize parallel imports through neutral countries – a strategy that has already partially mitigated the impact of sanctions on high-tech goods and industrial equipment.

Thus, while sanctions significantly complicate Russia's economic landscape, their strategic effectiveness depends on the level of coordination among allies and the ability to block circumvention strategies. If sanctions pressure persists, combined with rising military expenditures and declining energy revenues, this could lead to long-term negative consequences for the Russian economy. However, Russia's adaptive mechanisms could soften these effects, maintaining a certain level of economic resilience in the short term.

Historical analysis of economic sanctions shows that their effectiveness largely depends on minimizing circumvention opportunities and creating a sustainable system of economic pressure on the aggressor. Traditional sanctions mechanisms, such as financial transaction restrictions, trade bans, and asset freezes, exert significant impact but can be partially offset through alternative markets, financial loopholes, and the shadow economy.

In this context, there is a growing need for innovative economic deterrence measures that not only prevent sanctions evasion but also affect the fundamental structures of international trade and corporate governance.

One such approach is the use of tax instruments, particularly transfer pricing mechanisms, as a component of sanctions policy. In an era of increasing digitalization and globalization, multinational enterprises (MNEs) play a key role in capital and resource allocation across countries. Therefore, tax policy regulating transfer pricing can serve as an effective tool to control economic activities of companies linked to aggressor states and limit their participation in global value chains.

In this context, the Pillar Two model, adopted within the OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS (OECD 2021), establishes a global mini-

mun tax of 15% for multinational enterprises. This reflects a global trend towards tax harmonization, opening up new possibilities for integrating sanctions-related tax initiatives into transfer pricing policies.

Given that a significant portion of Russia's economic activity is conducted through its companies and subsidiaries abroad, monitoring intra-group pricing structures, profit repatriation, and tax burden distribution could serve as an additional pressure mechanism.

To enhance the effectiveness of sanctions policies, it is essential to expand their toolkit by integrating transfer pricing mechanisms as a form of economic influence on aggressor states. Strengthened control over related-party transactions, the introduction of a sanctions tax rate (Global Sanctions Tax – GloSA), and the integration of these mechanisms into the international tax system can not only restrict financial flows to aggressor states but also support the recovery of war-affected nations.

Thus, the future of economic sanctions should not solely focus on broadening financial restrictions but should also involve the development of strategies that prevent sanctions circumvention and promote internal economic transformations within the targeted country.

International Tax Policy: Management and Control

Given the global economic challenges and the need to ensure international security, it is crucial not only to implement traditional sanctions but also to expand tax mechanisms that influence multinational corporations associated with aggressor states. In this context, transfer pricing regulation becomes a strategic tool that can restrict financial flows of aggressive states, enhance economic transparency, and strengthen international security.

The modern world is deepening the processes of digitalization and globalization of the world economy. The consequences of this trend are the strengthening of tax problems of multinational enterprises (MNEs), for the solution of which the Pillar Two model rules were agreed upon in October 2021 by 137 countries and jurisdictions in accordance with the OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS.

The OECD's main global political forum promotes the policy of preserving individual freedom and improving the economic and social well-being of all people all over the world. Including helping to solve tax problems of multinational enterprises (MNEs).

The OECD published detailed rules to assist in the implementation of a landmark reform to the international tax system, which will ensure Multinational Enterprises (MNEs) will be subject to a minimum 15% tax rate from 2023. The rules create a “top-up tax” to be applied on profits in any jurisdiction whenever the effective tax rate, determined on a jurisdictional basis, is below the minimum 15% rate (OECD, 2021). Thus, such a minimum effective tax rate «Global minimum tax» or “GloBe” is a key component of Pillar two.

The Pillar Two initiative confirms the general trend toward tax policy harmonization and the fight against tax avoidance, opening opportunities for the implementation of sanctions-related tax initiatives. In this regard, transfer pricing can be used as an effective sanctions control mechanism, allowing not only to limit capital movement between affiliated companies of an aggressor state but also to support the recovery of countries affected by military aggression.

This approach requires a comprehensive reassessment and adaptation to the current realities of international tax policy. Therefore, this study proposes to explore the regulation of transfer pricing as a tool for sanctions policy.

Effective management of international tax policy requires coordinated governance frameworks and compliance monitoring. Governments and financial institutions should develop integrated compliance management systems, incorporating automated reporting tools, AI-driven analytics, and blockchain-based transparency mechanisms to track cross-border financial flows. Regulatory bodies and tax administrations must strengthen enforcement mechanisms to prevent tax evasion schemes that bypass sanctions.

Furthermore, intergovernmental coordination plays a critical role in ensuring policy alignment and real-time data exchange among tax authorities. The use of common reporting standards (CRS), financial intelligence-sharing networks, and joint audit frameworks will enhance the effectiveness of international sanctions-related taxation policies.

This approach requires a comprehensive reassessment and adaptation to the current realities of international tax policy. Therefore, this study proposes to explore the regulation of transfer pricing as a management tool for sanctions policy enforcement, focusing on mechanisms that enable real-time monitoring, financial risk assessment, and automated compliance verification in multinational corporate structures.

Economic Sanctions in the Context of International Taxation and Transfer Pricing Amid Geopolitical Threats

This detailed and comprehensive set of technical rules is a long-awaited consensus in addressing tax problems related to the consequences of uncertainty in the digital and globalized world economy. After all, tax policy is the most powerful factor for the development of multinational enterprises (MNEs) and can be a factor in relaxation, taking into account its dualistic potential. The strengthening or weakening of tax rates has emissions properties, which in the point of bifurcation set the trends of the further vector of functioning. Until now, tax policy has been considered in the modern scientific literature as a peaceful state, but the modern world has several global challenges, such as aggressor countries and their MNEs that promote the development of terrorism and separatism. In addition, in the context of the escalation of the military conflict on the territory of Ukraine and the geo-financing risks, the issue of the settlement of military conflicts through the application of economic influence to strengthen the international economic security of all countries is being updated. The state of the economy and military conflicts is primarily the result of the country's policy. It is the instrument that serves the larger range of goals of the state system and the protection of state interests. To achieve wider security goals or foreign policy objectives of developing countries, State assistance is provided from developed countries or other targeted non-governmental entities in the form of economic sanctions against the aggressor countries. Economic sanctions are key instruments for limiting foreign trade and finance or maintaining economic development.

Throughout its history, implementation of economic sanctions against aggressor countries and activities, MNEs had two types of regimes – a comprehensive economic embargo and targeted or “reasonable” sanctions (focused on finance, travel, export-import of raw materials, and specific weapons).

The use of reasonable sanctions – mainly financial and travel restrictions and control over strategic goods – has grown sharply since 1990 and continues until (Adiyanta, 2018, pp. 165–181). As Ukrainian practice has shown, the effect of economic sanctions implementation is effective in the long term. In Ukraine, the expert sanctions group McFaul-Yermak (Michael Anthony McFaul and Andriy Yermak) has now been established, as well as plans to create two more consultative groups – on the comprehensive security guarantees for Ukraine and the reparations. Experts focused

on the embargo export-import on Russian gas and oil and chemical products, as well as the exclusion from the financial system of all banks of the Russian Federation and Belarus.

This article focuses on the application of tax policy instruments against MNEs of aggressor countries, which has an immediate effect and breaks internal production relations and relationships in the value-added chain at the time of management decisions. The tax policy of countries forms the behavior of actors and their network links to the world economic system. To strengthen international economic security in the context of military conflicts, we propose the regulation and control of transfer pricing in the system of tax policy of countries in the context of economic sanctions.

Effective counteraction to the shadow economy, illegal removal, and use of assets related to terrorist financing and separatism depend on the information transparency of transfer pricing on the way to the creation of the Common European Community. Regulation and control of transfer pricing in the context of the formation of tax policy of the countries involved in transactions between related parties are intended to impose special economic sanctions on the countries of the aggressors in the context of military conflicts to ensure international economic security. That is why it is advisable to improve the set of special economic sanctions in terms of transfer pricing as an instrument of tax policy of countries in the system of strengthening international economic security.

The intensification of sanctions pressure by the European Union, the United States, and their allies underscores a growing global effort to financially isolate Russia and curb its informational influence. The 16th EU sanctions package, adopted on February 24, 2025, introduces significant financial and media restrictions, reinforcing the long-term strategy of economic pressure. Measures such as the disconnection of Russian banks from SWIFT, restrictions on euro and dollar transactions, and banning of Russian propaganda media in Europe have significantly increased Russia's financial isolation and limited its ability to influence international narratives.

Despite these efforts, Russia continues to seek ways to circumvent sanctions, utilizing third countries and alternative financial mechanisms. While economic restrictions severely impact Russia's economy, their long-term effectiveness depends on coordination among allies and closing loopholes that allow for sanctions evasion. If sustained, these restrictions – combined with rising military expenditures and declining energy revenues – could lead to structural economic problems, a budget

deficit, reduced industrial output, and financial instability. A critical aspect of modern economic deterrence is the expansion of tax-based sanctions mechanisms. Traditional sanctions, such as financial transaction restrictions, trade bans, and asset freezes, can be circumvented through alternative markets and financial loopholes. In this regard, tax policy, particularly transfer pricing regulation, presents an alternative means of economic influence over multinational enterprises (MNEs) linked to aggressor states.

The Pillar Two model (OECD, 2021) reflects a global trend toward tax harmonization, opening opportunities for sanctions-related tax initiatives. Given that a significant portion of Russia's economic activity is conducted through companies and subsidiaries abroad, monitoring intra-group pricing structures, profit repatriation, and tax burden distribution could serve as an additional mechanism of economic pressure. This approach suggests that the future of economic sanctions should not solely rely on broadening financial restrictions, but should also integrate transfer pricing mechanisms into a global sanctions framework. In this context, the concept of a Global Sanctions Tax (GloSA) emerges as a strategic tax instrument aimed at limiting financial flows of companies associated with aggressor states and supporting the economic recovery of war-affected nations.

Thus, an effective system of sanctions must include tax-based deterrence mechanisms, ensuring that companies affiliated with sanctioned states face financial constraints and cannot exploit international loopholes. Strengthening global tax regulations, increasing transparency in financial flows, and integrating taxation into economic sanctions policy could provide a sustainable long-term solution to counter economic aggression and reinforce international economic security.

The Concept of Punitive Taxation as a Tool for International Regulation of Violators

The concept of punitive taxation as a tool for international regulation of violators is widely examined in modern academic literature. Its primary goal is not only to encourage socially responsible corporate behavior but also to prevent undesirable economic and geopolitical consequences, such as tax evasion, financing of illegal activities, and strengthening the economic influence of aggressive states.

Research (Petruzzi, Koukouliti, 2018, pp. 391–400; Petruzzi, Buriak, 2018, pp. 91–116; Cardoso, Petruzzi, 2019, pp. 531–555) highlights that punitive taxation can be used as a tool to restrict tax schemes of multinational enterprises (MNEs), particularly those aimed at tax optimization through low-tax jurisdictions or offshore structures. This issue is especially relevant in the context of global efforts to combat tax avoidance and aggressive transfer pricing strategies. Another body of research (Samrotun, Suhendro, 2018; Suhendar, Hakim, 2021, pp. 18–24) focuses on the role of punitive taxation in economic sanctions. The authors argue that sanctions-related taxation serves as an additional economic pressure mechanism against states that violate international law by creating artificial business barriers and redistributing profits within global value chains. Studies (Ristiana, Wening, Muda 2020, pp. 112–128; Wicaksana, Supadmi, 2019) explore the behavioral aspects of punitive taxation. These findings suggest that high tax rates or specific tax restrictions influence investment decisions, forcing companies to modify their business models or withdraw from certain jurisdictions. Finally, research (Adiyanta, 2018, pp. 52–73; Sawitri, Arifin, 2021) emphasizes the need to integrate punitive taxation into international legal frameworks to ensure its effectiveness and prevent legal conflicts. The scholars argue that the success of such a mechanism depends on global coordination of sanctions, particularly within the frameworks of OECD and G20, as well as on clear regulations at the national government level.

A review of the academic literature on punitive taxation demonstrates that this mechanism can serve as an effective tool for international regulation by restricting financial activities of entities violating international law. Researchers emphasize that punitive taxation plays a critical role in curbing tax schemes of multinational corporations, applying economic pressure, and shaping business decisions in response to increased tax burdens. Given the ongoing global economic integration, there is an increasing need for tax measures that not only prevent sanctions evasion but also create additional barriers for companies affiliated with aggressor states. Based on these conclusions, it becomes evident that an effective sanctions system should incorporate punitive taxation mechanisms. One of the most promising instruments in this context is GloSA (Global Sanctions Tax), a special tax aimed at restricting financial flows of companies linked to states that pursue aggressive policies or threaten international security. GloSA can function as a financial deterrent by blocking financial advantages for companies operating in sanctioned jurisdictions or redirecting

financial resources to support nations affected by aggression. Implementing such a tax within the global tax system would help eliminate loopholes for sanctions evasion, enhance financial transparency, and establish a long-term economic pressure mechanism to strengthen international economic security.

A critical addition to traditional sanctions mechanisms is the implementation of punitive carbon taxation on energy-intensive imports from aggressor states. The Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM), recently introduced by the EU, serves as a model for leveraging environmental taxation in a sanctions context. Integrating carbon pricing into the Global GloSA framework would impose additional economic costs on high-emission industries operating in sanctioned states. By enforcing higher tax rates on fossil fuel exports from aggressor nations, GloSA can:

- discourage reliance on carbon-intensive industries;
- incentivize cleaner production methods in both sanctioned and sanctioning countries;
- generate revenue for climate adaptation and reconstruction efforts in war-affected nations.

Multilateral coordination is essential to prevent carbon leakage and ensure the effectiveness of carbon-based sanctions. The G20 and OECD's Pillar Two initiative provides a framework for harmonizing carbon tax policies with international sanctions, preventing aggressive states from circumventing tax obligations by shifting production to third-party jurisdictions.

Thus, the adoption of GloSA as a sanctions tax instrument aligns with the trend toward stronger tax regulation of MNEs and the introduction of global economic deterrence mechanisms. Its implementation could become a key element in international efforts to ensure corporate financial accountability and restrict resources for states that violate international law.

The Methodology of Sanctions Transfer Pricing: GloSA as a Mechanism of Economic Influence

Transfer pricing is an instrument of the tax policy of the participating countries in foreign economic relations to reduce risks and overcome the consequences.

Given that the OECD promotes the policy of preserving personal freedom and improving the economic and social well-being of people all

over the world, it is appropriate to focus on strengthening international economic security through tax instruments of a sanctioning nature in the activities of Multinational Enterprises (MNEs) in Central Europe.

The tax innovation consists of proposals for the development of special economic sanctions for Pillar THREE and the introduction of a key component – the sanctions restraining tax rate «global sanction tax» or “GloSA”.

The introduction of sanctions taxation rules will guarantee the deepening of the global fight against terrorism financing and aggressive behavior of countries worldwide. GloSA's regulatory restraining tax rate in global regulations for multinational enterprises is aimed at paying the maximum possible income tax level they receive in each jurisdiction and is the source of the formation of an international compensation fund.

Transfer pricing is a process of determining the transfer price for any trade object (goods, services, intangible assets, or production factors) between related companies or structural units of one company, if a trade object crosses the customs border, it is possible to identify and reproduce the architecture of value-added chains with peculiarities of tax base relocation between countries and income redistribution between related companies.

The Pillar THREE set of technical rules proposed in this article may be a long-awaited consensus in addressing the problems of strengthening international economic security related to the consequences of financing terrorism and separatism through the use of tax instruments against MNEs of aggressor countries and their partners.

GloSA based on Pillar THREE, has a dualistic nature, as it will, on the one hand, block the MNEs' aggressor countries' affiliates in other jurisdictions and, on the other hand, help raise funds from financial flows to the Reparation international fund (RIF).

The use of GloSA in transfer pricing for profit-sharing purposes among the participants of the MNEs group of the aggressor country, confirmed by the recognition of the facts of aggressive behavior by the world community, is aimed at achieving a high level of contradiction to their tax interests.

GloSA in transfer pricing and Pillar THREE will block the consolidation of related MNEs in the aggressor country. The Inclusive of Pillar THREE is focused on the blocking of destructive actors in the world market.

GloSa principles in transfer pricing:

- tax control over transfer pricing provides for adjustment of tax liabilities of the taxpayer to the level of the sanction restraining tax rate of GloSA calculated on the condition of conformity of commercial and/or financial conditions of the controlled operation by the International reparations Fund (RIF) and/or financial conditions, which took place during the performance of the comparative operations, the parties of which are not related persons;
- the determination of the price of GloSA during the controlled operations is carried out under the method “expenses plus GloSA”, to check correctness, completeness of the calculation, and payment of the tax on profit of enterprises.

Reparation International Fund (RIF). GloSA based on Pillar THREE forms the foundation for a coordinated system of new-level reparations designed to ensure that the structural elements of the group in other jurisdictions of the big MNEs of the aggressor country pay the difference between an effective rate of income tax, which occurs in each of the jurisdictions in which they operate, and the sanctions rate, which is additionally imposed on the condition that the jurisdiction of the parent company is recognized by the aggressor country. Financial support for the military army and the processes of reconstruction of the victim's country is provided and payment of compensation to donor countries by the reparation international fund (fig. 1).

The key functions of the fund should be:

- Compensation to victims and countries affected by aggression (primarily those now facing hunger);
- Compensation to donor countries that have provided military, humanitarian, and other assistance, received refugees, persons fleeing the military conflict, and IDPs from the country of aggression.

Decisions on reparations payments are made by voting by donor countries, taking into account the majority of votes. No country alone has the right to veto a decision.

To ensure that sanction revenues contribute to both economic justice and climate resilience, a portion of GloSA tax revenues should be allocated to a Reparations International Fund (RIF) dedicated to post-conflict environmental restoration and renewable energy development. War-affected nations often suffer extensive environmental degradation, including deforestation, pollution, and destruction of energy infrastructure. To finance green reconstruction, we propose in RIF can allocate funds to:

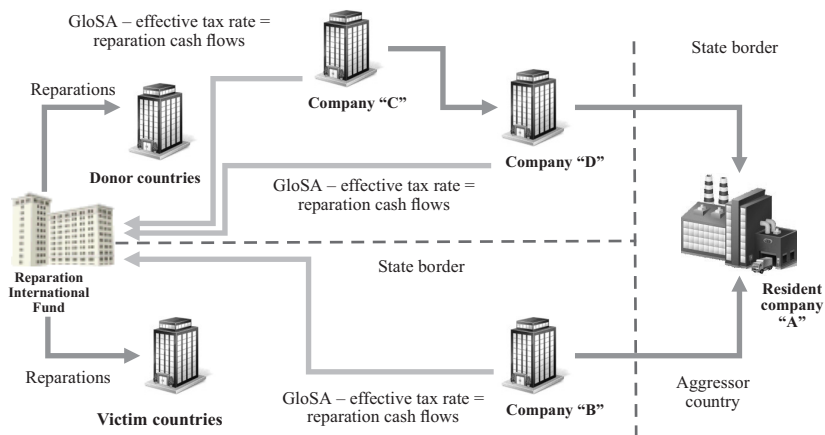

Figure 1. Financial flows in the value chain of a non-resident company "B, C, D" in a resident company "A" aggressor country

Source: Authors' results.

- rebuild energy systems with renewable technologies;
- restore damaged ecosystems;
- develop climate adaptation measures in affected regions.

Financial intelligence agencies, particularly in Austria and the UK, are well-positioned to track cross-border capital flows and prevent sanction evasion. Expanding their mandate to include monitoring of environmental tax compliance can enhance the effectiveness of green sanctions. The proposed Reparations Fund algorithm also provides an opportunity to control transfer pricing and still impose sanctions in the event that a sub-sanctioned aggressor country attempts to evade, as, for example, the law would allow companies registered in offshore or non-jurisdictional jurisdictions, to return the currency mass to enterprises registered in the jurisdiction of the aggressor country.

With its further use for payment to third parties, financing of war, and terrorism.

The main controlling banks should be the bank of Austria and Great Britain. The head office (RIF) must be located in the jurisdiction of Austria, as RIF's analytical support is based on information from the Austrian financial intelligence service.

At the same time, Austria's financial intelligence works closely with the financial intelligence of Great Britain and other countries that have

supported Russia's economic sanctions in the banking sector and financial markets. Great Britain, in the person of Boris Johnson, undertook to control the prices of Russian oil, preventing Russia from receiving excess profits from rising prices, providing consumers with oil at an affordable price, and preventing a crisis in the European economy due to high energy prices.

Discussion

RIF activities based on GloSA. One of the main features of the RIF is the investigation of sanctioned offenses in the transfer pricing of the aggressor's sanctioned country, which turn into a criminal one after a pre-trial investigation conducted exclusively by the RIF investigative body in the context of the Federal Office for the Protection of the Constitution and Counterterrorism (BVT).

Today, the major countries of the United States, Britain, and the European Union plan to create a cartel of oil-consuming countries as opposed to the BSEC to regain control over world prices. The cartel of large countries will allow to make general purchases and distribute the received volumes between participants. And the function of RIF will be to control the activities of the cartel of buyers and transfer pricing in value chains.

The Moroccan authorities refused the proposals of Russian officials and entrepreneurs to build a new transshipment terminal in Casablanca to handle cargo destined for Russia and to create a trading house through which Russia could purchase goods from third countries. The fund, based on financial intelligence information, will monitor and, if detected, including in the list of sanctions companies that are involved in the creation of new transshipment terminals or trading houses for the processing of cargo destined for Russia.

The study developed a road map of the route of movement of money, which illustrates the centers of responsibility in the value chain.

The main "authorized" bank or body – in fact, the one who decides on compliance with GloSA or non-compliance, provides the information "yes, the terms and price of the agreement meet/do not meet the terms of the sanctions."

Given the affiliation of RIF, it is advisable to place control over the Bank of Austria, in order to achieve information transparency and relevance of processes and transactions with documentary letters of credit (L/C letter of credit) in a single jurisdiction.

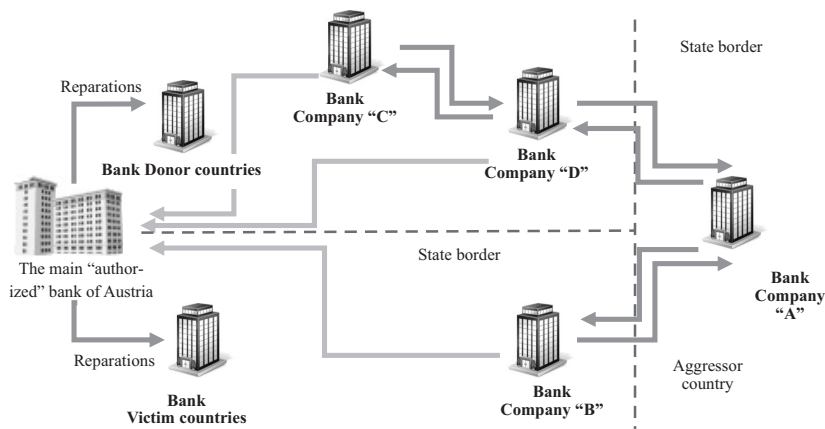

Figure 2. Financial Flow Management Roadmap

Source: Authors' results.

The company affiliated with the MNEs of the aggressor countries in respect of any purchase/sale or provision of services, payment of dividends, royalties, etc., provides the Main “authorized” bank or body with documents under the terms of the agreement: the contract, which specifies the price; confirmation of the Austrian Chamber of Commerce and Industry that the price is satisfactory to the conditions of the imposed sanctions (not more/not less); as well as a list of documents that will be the basis for the bank to make a payment to the seller’s address (sea bill of lading, cargo customs declaration (CMR) and others at the discretion of the buyer).

Because the buyer before the transaction transfers the money to the Austrian bank and gives orders to make a payment: to the seller’s address and to the address of the current account, which accumulates where the money accumulates for the operation of RIF. The center of information collection is the Main “authorized” bank of Austria according to the Pillar THREE regulations, which enshrine the right to check documents and pricing systems. In case of compliance with GloSA based on Pillar THREE, the payment is subject to additional tax (or refusal to make payments).

Conclusions

The findings of this study demonstrate that sanctions tax policy, particularly through the regulation of transfer pricing, is a critical component

of modern economic deterrence mechanisms aimed at strengthening international economic security. The introduction of GloSA (Global Sanctions Tax) within the framework of Pillar THREE provides an innovative approach to mitigating the financial influence of aggressor states by restricting financial flows within multinational enterprises (MNEs) and redirecting capital toward the economic recovery of affected nations.

The presented scientific and practical recommendations on the regulation and control of transfer pricing, along with the proposal to introduce special economic sanctions for aggressor countries engaging in related-party transactions, will contribute to preventing the risks of financing terrorism and separatism while suppressing military conflicts in affected countries. The concept proposed by the authors regarding the initiation of a veto mechanism under Pillar THREE within the sanctions taxation system and the introduction of GloSA would impose a requirement on the aggressor country to sustain the value-added chain activities between affiliated companies, which would indirectly finance the recovery efforts of the victim country. Integrating energy policy, carbon taxation, and environmental sustainability into sanctions frameworks presents a dual strategic opportunity: reinforcing international economic security while accelerating the transition to a low-carbon global economy. By embedding carbon pricing mechanisms within a GloSA, aggressive states would be compelled to bear both the economic and environmental costs of their actions. This approach not only deters geopolitical aggression but also reduces global dependence on fossil fuel exports, mitigating associated vulnerabilities in energy supply chains. Furthermore, the redirection of sanction-generated revenues toward green reconstruction initiatives through the Reparations International Fund would contribute to long-term geopolitical stability and climate resilience. This mechanism ensures that economic penalties imposed on aggressor states serve a dual function – supporting victim nations' recovery and financing the transition to sustainable energy infrastructure.

The identification and monitoring of adaptation strategies employed by aggressor states to circumvent transfer pricing sanctions would be entrusted to the Reparation International Fund (RIF) and the financial intelligence units of Austria and the United Kingdom, facilitating preventive protection of international economic security and contributing to the cessation of military conflicts in Central Europe. Furthermore, the application of transfer pricing regulations as a tool of economic sanctions underscores the necessity of greater international coordination in address-

ing illicit financial flows and tax base erosion associated with aggressive geopolitical actors. The ability to monitor, adjust, and enforce tax compliance across affiliated entities of sanctioned firms ensures that MNEs cannot exploit regulatory arbitrage to bypass economic restrictions. The findings also emphasize that the effectiveness of economic sanctions depends on their adaptability to the evolving strategies of sanctioned entities. While traditional trade embargoes and financial restrictions remain essential, their impact can be weakened through alternative trade routes, parallel import schemes, and opaque financial transactions. The implementation of GloSA within transfer pricing mechanisms directly targets these vulnerabilities by creating a structured system of tax-based deterrence, thereby closing loopholes and reinforcing financial accountability.

In conclusion, the development of GloSA as a standardized sanctions tax mechanism represents a strategic shift in international tax policy, enhancing its role in geopolitical stability and economic security. The integration of tax-based sanctions into global financial governance structures will not only deter illicit financial activities but also contribute to the broader objectives of maintaining economic justice, ensuring corporate compliance, and securing long-term reparations for war-affected nations. Moving forward, further research is required to refine the implementation of GloSA, establish jurisdictional enforcement frameworks, and ensure multilateral coordination in sanctioning aggressor economies through fiscal policy innovations.

Acknowledgement

The work was carried out within the framework of the program JESH “Joint Excellence in Science and Humanities Confirmation of Arrival» during the implementation of the project «Regulation and control of transfer pricing as an instrument of tax policy of countries in the system of strengthening international economic security” (2022) on funding from the Austrian Academy of Sciences.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Viktoriia Hurochkina, Marcin Kęsy

Analiza formalna: Viktoriia Hurochkina, Marcin Kęsy

Metodologia: Viktoriia Hurochkina, Marcin Kęsy

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Viktoriia Hurochkina, Marcin Kęsy

Authors contributions

Conceptualization: Viktoriia Hurochkina, Marcin Kęsy

Formal analysis: Viktoriia Hurochkina, Marcin Kęsy

Methodology: Viktoriia Hurochkina, Marcin Kęsy

Writing – original draft, review and editing: Viktoriia Hurochkina, Marcin Kęsy

Bibliography

- Adiyanta F. C. S. (2018), *Urgensi Ketersediaan Ruang Terbuka Hijau sebagai Ruang Publik dalam Tata Kota Berwawasan Lingkungan Hidup*, “Gema Keadilan”, 5(1).
- Adiyanta F. S. (2018), *Kebijakan Penghapusan Sanksi Administrasi Perpajakan sebagai Stimulus Peningkatan Penerimaan Negara dari Sektor Pajak*, “Administrative Law and Governance Journal”, 1(2), <https://doi.org/10.14710/alj.v1i2.165-181>.
- Babina T., Hilgenstock B., Itskhoki O., Mironov M., Ribakova E. (2023), *Assessing the Impact of International Sanctions on Russian Oil Exports*, <https://doi.org/10.2139/ssrn.4366337>.
- Cardoso G. C., Petrucci R. (2019), *Simplifying the Transfer Pricing Analysis: An Illusory Chimaera or a Realistic Ambition?*, “World Tax Journal”, 11(4).
- Council of the European Union, 10198/1/04, *Basic Principles on the Use Restrictive Measures (Sanctions)*, <http://register.consilium.europa.eu>, <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv>.
- Darma Wicaksana I. G. P. A., Supadmi N. L. (2019), *Pengaruh Kesadaran WP, Pelayanan Fiskus, Sanksi Pajak, dan Tax Amnesty Pada Kepatuhan WPOP*, “E-Jurnal Akuntansi”, 2039, <https://doi.org/10.24843/eja.2019.v27.i03.p15>.
- Driver J. P., Röhrs S., Sean M. (2000), *Title of Presentation. In Title of the Collected Work (if available)*, Paper presented at Name of the Conference, Location of Conference, Date of Conference.
- Economic sanctions against Russia* (2019), https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_en.
- Flissak K. (2019), *Economic Sanctions and Specification of Their Position in Modern International Relations*, “Actual Problems of Law”, vol. 1, no. 1, pp. 72–80, <https://doi.org/10.35774/app2019.01.072>.

GDP of the Russian economy 1990–2020 (2020), <https://www.statista.com/>.

Hryshchenko A. A. (2017), *International economic sanctions as a factor in stopping Russian expansion towards Ukraine* [Грищенко А. А. Міжнародні економічні санкції як фактор зупинення російської експансії щодо України], "Economy of Ukraine", № 2, p. 74–85, http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_2_7.

Itskhoki O., Ribakova E. (2024), *The Economics of Sanctions From Theory Into Practice*, Brookings Papers on Economic Activity, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2024/09/6_ItskhokiRibakova.pdf.

Kern A. (2009), *Economic Sanctions, Law and Public Policy*, ISBN 978-1-349-35775-8, ISBN 978-0-230-22728-6 (eBook), DOI:10.1057/9780230227286.

Koval D., Bernatsky B. (2023), *Sanctions Handbook: Lessons for Ukraine from the practice of foreign sanctions legislation and international law*, Center for Human Rights ZMINA.

Lewandowski K. M., Lewandowski A. V. (2022), *Economic sanctions in international law: Part I – Historical and legal review*, "Legal State", 35(2).

OECD (2021), *Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy – Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two): Inclusive Framework on BEPS*, OECD, Paris, <https://www.oecd.org/tax/beps/tax-challenges-arising-from-the-digitalisation-of-the-economy-global-anti-base-erosion-model-rules-pillar-two>. OECD releases Pillar Two model rules for domestic implementation of 15% global minimum tax – OECD.

Petruzzi R., Buriak S. (2018), *Addressing the Tax Challenges of the Digitalization of the Economy – A Possible Answer in the Proper Application of the Transfer Pricing Rules?*, "Tax Notes International", 90(1).

Petruzzi R., Koukouloti V. (2018), *The European Commission's Proposal on Corporate Taxation and Significant Digital Presence: A Preliminary Assessment*, "European Taxation", 58(9).

Ristiana I., Wening N., Muda M. (2020), *Effect of sunset policy, tax amnesty, tax sanctions, and whistle-blowing system against tax obligation: An empirical study on a private vocational Yogyakarta*, "International Journal of Business, Humanities, Education and Social Sciences", 2(4).

Rorong E. N., Kalangi L., Runtu T. (2017), *Pengaruh kebijakan tax amnesty, kesadaran wajib pajak dan sanksi pajak terhadap kepatuhan wajib pajak orang pribadi di kpp pratama manado*, "Going concern : Jurnal riset Akuntansi", 12(2), <https://doi.org/10.32400/gc.12.2.17480.2017>.

Samrotun Y. Ch., Suhendro L. (2018), *Faktor-faktor yang mempengaruhi kepatuhan wajib pajak dalam membayar pajak*, "Jurnal Riset Akuntansi Dan Bisnis Airangga", 3(1), <https://doi.org/10.31093/jraba.v3i1.94>.

Sawitri D., Dhewi T. S., Hastiwirowo C., Ridwan A. (2019), *The Effect of Amnesty Tax Policy and Tax Sanction on Taxpayer Compliance through Motivation (Study on Primary Tax Office in Malang Raya Area)*, Atlantis Press, <https://doi.org/10.2991/icoi-19.2019.81>.

- Sawitri N. N., Arifin A. Z. (2021), *The Financial Position of Youth Employee: Pinning-up of Financial Capability and Income*, "Jurnal Akuntansi", 25(1), 1–18, <https://doi.org/10.24912/ja.v25i1.721>.
- Studzińska D., Dunaj J., Pashkov V. (2024), *The (in)effectiveness of sanctions: an attempt at evaluating the effectiveness of the sanction policy against Russia*, "Journal of Geography, Politics and Society", 14(1), 14–21, <https://doi.org/10.26881/jpgs.2024.1.02>.
- Suhendar D., Hakim D. R. (2021), *Taxpayer Compliance Based on Awareness and Policy*, "Accounting Analysis Journal", 10(1), <https://doi.org/10.15294/aa.v10i1.42043>.
- U.S. Sanctions on Russia: Legal Authorities and Related Actions. Congressional Research Service*, <https://www.congress.gov/crs-product/R48052?q=%7B%22search%22%3A%22R48052%22%7D&s=2&r=>.
- Vincent O. (2021), *Assessing SMEs tax non-compliance behaviour in Sub-Saharan Africa (SSA): An insight from Nigeria*, "Cogent Business and Management", 8(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1938930>.
- Voynarenko M., Hurochkina V., Sushkova O., Yepifanova I. (2020), *Beneficial ownership chain and its evaluation arrangement*, "Studies of Applied Economics", 38, 1, DOI: [http://dx.doi.org/10.25115/eea.v38i3%20\(1\).3991](http://dx.doi.org/10.25115/eea.v38i3%20(1).3991).
- Wicaksana I. G. P. A. D., Supadmi N. L. (2019), *Pengaruh Kesadaran WP, Pelayanan Fiskus, Sanksi Pajak, dan Tax Amnesty Pada Kepatuhan WPOP*, "E-Jurnal Akuntansi Universitas Udayana", 27(3), 2039–2065, <https://doi.org/10.24843/EJA.2019.v27.i03.p10>.

Polityka podatkowa i sankcje państw w zarządzaniu systemem wzmacniania międzynarodowego bezpieczeństwa gospodarczego w Europie Środkowej

Streszczenie

Niniejszy artykuł analizuje koncepcję innowacji podatkowych w ramach opodatkowania sankcyjnego jako sposobu na wzmocnienie międzynarodowego bezpieczeństwa gospodarczego. Wprowadza on nowe ramy – Filar TRZECI Polityki Podatkowej Sankcji i GloSA (Podatek Sankcyjny) – które nakazują, aby kraj agresora pośrednio finansował odbudowę dotkniętych krajów poprzez wspieranie łańcuchów wartości dodanej między powiązanymi firmami. Proponowany mechanizm zarządzania przepływami finansowymi określa rolę spółek niebędących rezydentami (B, C, D) działających w ramach spółki będącej rezydentem (A) państwa agresora, ułatwiając nadzór jednostkom wywiadu finansowego w celu skutecznego egzekwowania opodatkowania objętego sankcjami. Ponadto w badaniu podkreślono rosnące powiązania między polityką podatkową sankcji, bezpieczeństwem energetycznym i łagodzeniem zmian klimatycznych. Podejście to jest zgodne z międzynarodowymi wysiłkami na

rzecz przejścia na czystsze źródła energii i zmniejszenia globalnej zależności od gospodarek, które finansują konflikty poprzez dochody z paliw kopalnych. Inicjatywa ta ma na celu zapewnienie prewencyjnej ochrony gospodarczej i przyczynienie się do zaprzestania konfliktów zbrojnych poprzez wykorzystanie mechanizmów nadzoru finansowego. Łącząc opodatkowanie sankcji, przepisy dotyczące cen transferowych i opodatkowanie środowiskowe, niniejszy dokument przedstawia kompleksowe podejście do odstraszenia gospodarczego i stabilności międzynarodowej, wzmacniając zarówno bezpieczeństwo geopolityczne, jak i cele zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: polityka sankcji, polityka podatkowa, zarządzanie sankcjami gospodarczymi, Europa Środkowa, zarządzanie systemem

Izabella KĘSY

DOI 10.14746/ssp.2025.2.20

Pomeranian Higher School in Starogard Gdanski (Poland)

 ORCID: 0000-0002-8403-2776

Managing the Cities of the Future and the Energy Needs of Cities

Abstract: Managing the cities of the future is one of the key challenges of modern societies facing increasing urbanization, technological advances and climate change. The purpose of the publication is to discuss the concepts of cities of the future, such as “smart cities” and “green cities,” and various governance models that take into account the needs of residents, sustainability and technological innovation. Special attention is given to the role of the energy sector, which is becoming a key factor influencing urban development in the face of the energy crisis. Cities of the future must integrate renewable energy sources, smart grids and energy management systems to reduce environmental impact and improve quality of life. Sustainability, efficient management of natural resources, and attention to biodiversity and green spaces are the foundations for the development of cities of the future. Technologies such as the Internet of Things (IoT), artificial intelligence and Big Data will be key to monitoring and optimizing city operations, as well as real-time decision-making. Cities of the future will also promote sustainable transportation, such as electric vehicles, bicycles and autonomous vehicles, as well as nurture social inclusion, access to public services and education. Closed-loop economies, the digitization of public services and the development of technological skills will be key to creating a dynamic, safe and innovative urban ecosystem. The future of cities will depend on the ability to adapt to new technological, environmental and social challenges, while maintaining the privacy and security of residents’ data.

Key words: urban governance, energy needs of cities, city of the future, urban governance models

Introduction

Contemporary cities are facing enormous challenges as a result of ongoing climate change, increasing energy demands and dynamic de-

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

mographic and technological changes. The concept of cities of the future is to create spaces that are sustainable, smart and resilient to crises, but the implementation of these assumptions faces a number of barriers. One of the key aspects of this transformation is managing energy needs in a way that is efficient and tailored to local circumstances.

The research problem focuses on how cities can plan and implement energy policies in line with the idea of sustainability, while taking into account real financial, organisational and competence constraints. Although there are many innovative technological solutions to support the energy transition (e.g. smart grids, RES, energy storage), their implementation requires not only financial outlays, but also adequate institutional facilities and expertise on the part of the local administration.

This problem justifies the need for a researcher dealing with urban transformations, public management and energy policies to undertake the study. The analysis of the experiences of cities (both Polish and foreign), the diagnosis of barriers and the identification of good practices will allow for the development of recommendations that can support decision-making processes and increase energy efficiency under conditions of limited resources. The research may also contribute to a better understanding of the role of competence and intersectoral cooperation in the transformation of urban energy infrastructure.

Managing cities (Yigitcanlar, 2024) in the context of the future is one of the key challenges of modern societies. Changing urban realities, technological advances, growing and changing social needs or environmental pressures pose new questions for city managers, including how to organize urban space so that it is not only functional, but also sustainable for the development of the city and the needs and preferences of its residents.

As urban populations grow and natural resources become more scarce, space becomes a scarce value, it becomes necessary to search for new models of urban management that respond to these changes.

The purpose of this publication is to introduce the concept of cities of the future, discuss different approaches to their management, and understand how the technological and ecological innovations being introduced may affect the way we live in cities. The author considers the energy sphere to be an important factor, the importance of which is increasing and in the coming years will be a factor even blocking the development of cities.

For the purpose of the publication, the researcher adopted the following research hypothesis, which she validated based on the acquired

knowledge from secondary sources. H₁ reads as follows: *Contemporary cities are not prepared to transform themselves into cities of the future.*

The transformation of cities into so-called “Smart Cities” (Jonek-Kowalska, Wolniak, 2023; Paulin, 2018, p. 54) and “green cities” (Xie, Li, Grunewald, Kümper-Schlake, 2018, pp. 24–30) is becoming a necessity, and their success depends on the ability to integrate new technologies, effectively manage resources and take care of sustainability (Jassim Al-Yasiri, 2022, pp. 186–196).

Faced with the global challenges of climate change and increasing energy demand, cities are facing the need to implement sustainable energy solutions. In this context, renewable energy technologies, smart grids, as well as energy management systems that optimize consumption and minimize environmental impact are becoming important.

Cities of the future should also focus on integrating green solutions, such as sustainable water management, green infrastructure, recycling and efficient waste management. Moving toward carbon neutrality and reducing emissions will require thoughtful transportation strategies, including the development of electric vehicles and charging infrastructure, as well as investments in public transportation and bicycle systems.

An important aspect will also be the use of data and analytics for real-time decision-making, which will allow efficient management of resources and improve the quality of life for residents. Smart city technologies, such as the Internet of Things (IoT) (Gwiazdziński, 2025, p. 13–18) and artificial intelligence, will be crucial in monitoring, analyzing and optimizing city operations.

The author points to the following as important data in the area of future city management:

- the year 1992, the Rio Conference (UNCED) was held and the beginning of “Agenda 21”, which launched global thinking on sustainable urban development (Silvius, Huemann, 2024, pp. 32–35);
- year 2000, which marked the beginning of the development of the first smart city projects in developed countries such as the US, Canada, Japan and in Europe (Haddad, 2024);
- the year 2008, which introduced the terms “smart city” in the context of projects in Barcelona and other European cities that began to use information technology to manage the city (*Smart Cities Council*, 2012).

The concept of the city of the future, smart city or green cities – when did they appear?

The concept of the “city of the future” began as early as the beginning of the 20th century, more than 100 years ago, especially in the context of urban planning, the development of technology and social and demographic changes (Motak, 2012, pp. 523–533). In the 1920s, visionaries such as Le Corbusier (Fontana, Mayorga Cárdenas, Roa, 2016, pp. 87–98), in his urban planning projects (“Ville Radieuse”), imagined future cities as spaces that would be well-planned and functional, while respecting aesthetics and modern technology. In later decades, as technology developed, the notion of the city of the future became increasingly associated with the idea of modern metropolises in which advanced technological infrastructure would play a key role in ensuring the quality of life of residents.

The concept of the city of the future has also begun to gain prominence in the context of the idea of sustainable development and urban management in the face of increasing urbanization. In the 1960s and 1970s, as urbanization accelerated, the search began for new concepts of urban management (Clarke, Buckley, 2009, pp. 1–45) that could effectively respond to problems of overcrowding, pollution and infrastructure inefficiency.

As for the general definition of the city of the future (Glazebrook, Newman, 2018, pp. 1–20). The author cites a definition that views the city in a systemic and comprehensive way. It is a city characterized by a comprehensive space that integrates modern technologies, sustainable development and urban solutions in a way that responds to changing social, economic and environmental needs. The city of the future focuses on innovation, improving the quality of life of its residents and protecting the environment.

In the last dozen years or so, the name “city of the future” has been superseded by the definition of smart city otherwise smart city. In the case of this concept, no single researcher or institution can be identified as the creator and originator of the definition.

It is the result of an evolution in urban planning, technology and urban management. The idea of smart cities emerged from a combination of different approaches to urban development, where information and communication technologies (ICT) play a key role in improving the quality of life of residents, the efficiency of urban management and sustainable development (Oluwagbemiga Paul, Bashir, Aminu Dodo, Ahmed Said, 2023, pp. 1–14).

Forerunners of the concept of the city of the future include: Marshall McLuhan (Dickel, Schrape, 2016, pp. 163–178) or Peter Drucker (Rosenstein, 2013, pp. 6–15). There was a shift from theoretical to practical considerations in the early 1990s in the 20th century. This was triggered by the emergence of modern information systems, or the development of the Internet, which affected the changes taking place in the way cities are managed.

In cities such as Amsterdam, Barcelona and San Francisco, the first initiatives that could be considered steps towards smart cities have begun to appear (Mora, Bolici, 2016, pp. 155–181).

The literature views the concept of a smart city as a city that uses modern technologies such as the Internet of Things (IoT), Big Data, and artificial intelligence to optimize city management. It is characterized by automated systems for managing traffic, energy, water and other resources, which improves the quality of life of residents and reduces the negative impact on the environment (Rehan, 2023, pp. 1–16).

Another synonym for the city of the future is the so-called “green city,” that is, a city that focuses on sustainability and care for the environment. It is characterized by green spaces, efficient management of natural resources, low emissions, and the use of renewable energy sources, including solar and wind energy.

The author points out that the city of the future should be seen as an ecosystem that includes:

- Sustainable infrastructure, serves to minimize its environmental impact. This means the use of renewable energy sources such as solar or wind power, efficient transportation systems based on electric vehicles, and stormwater and waste management systems. Sustainable infrastructure also includes so-called “green” architecture, by which is meant roofs, bioclimatic buildings and heating and cooling systems using geothermal energy (Tafida, Salah Alaloul, Amila Bt Wan Zawawi, Ali Musarat, Sani Abubakar, 2024).
- Smart technologies (IoT) (Gwiażdziński, 2025, pp. 13–18), this consists of sensors, devices and monitoring systems will collect real-time data on air quality, traffic volume, energy and water consumption, as well as noise levels or safety. The above data will allow better management of the city, anticipating crises and responding quickly to changes.
- Sustainable transportation (Doğan, Burcu Gültekin, 2018, pp. 232–252) in cities of the future promotes public transportation and alterna-

tive forms of transportation, such as bicycles, electric scooters and autonomous electric vehicles. Transportation networks are integrated, allowing seamless transitions between different modes of transportation, and the vehicles themselves will be closely monitored by traffic management systems.

- Green spaces and biodiversity. Cities of the future will place greater emphasis on the development of green spaces. Parks, urban gardens, urban forests and “living walls” will be key to improving quality of life, reducing the urban heat island effect and protecting biodiversity. These spaces will not only serve as recreation, but also as places for food production in urban farms or community gardens.
- The city of the future focuses on social inclusion, providing access to services, education, work and culture for all residents, regardless of their social, economic or physical status. Technology is making it possible to create digital spaces that facilitate communication and collaboration, as well as to adapt urban spaces to the needs of people with disabilities.
- Closed loop economy (Sosnowski, Cyplik, 2022, pp. 505–513). This is about the dominance of the closed loop economy, in which waste will be treated as a resource. This model seeks to minimize waste production, maximize recycling, and use technology to reprocess materials to make new products. An example is a waste management system that allows for waste separation and processing at the municipal level.
- Sustainability will be the foundation of urban planning in cities of the future. Proper distribution of residential, service, recreational and industrial spaces will reduce the need for long commutes, reduce air pollution and create more livable spaces.
- Cities of the future will rely on the widely developed digitization of public services. E-government will enable residents to quickly access public services, such as vehicle registration, tax payments, and consultation with officials. There will also be services based on artificial intelligence to help solve problems at the municipal level, such as crisis management or optimization of resource consumption.
- Access to knowledge, training and skill development in new technologies will be key to creating a dynamic ecosystem. Business incubators, coworking spaces and universities will collaborate to create new technologies and social solutions.
- Given the huge role of data in cities of the future, digital security and privacy issues will be key. Securing residents’ personal data and pro-

protecting them from cyber threats will become a priority in creating city management policies. The future of cities will also require appropriate regulations for using data in a way that does not violate residents' privacy.

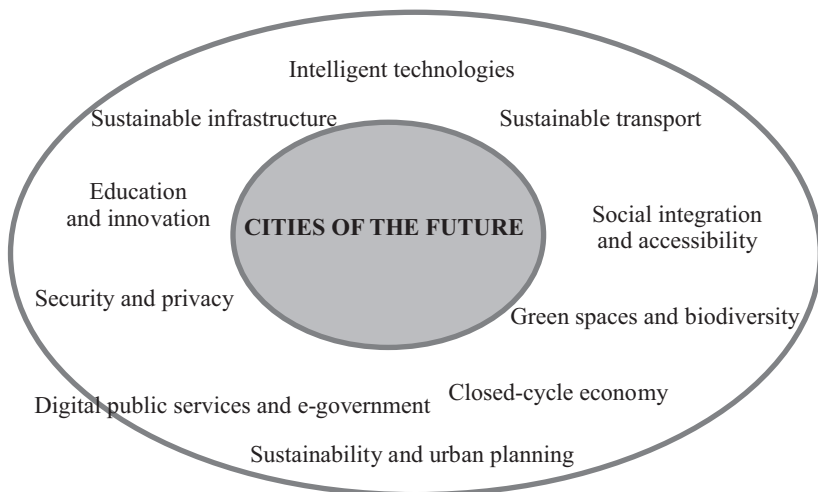

Fig. 1. Ecosystem of the city of the future

Source: Own compilation based on S. Ikeda (2023), *Cities of the Future*, in: *A City Cannot Be a Work of Art. Learning Economics and Social Theory from Jane Jacobs*, S. Ikeda, Palgrave Macmillan, New York, pp. 309–358.

The city of the future as an ecosystem, in which the city is treated as a biological system (Lizia Thankam, Gnanaraj, Prasad, Ann Thomas, 2024, pp. 1–23), in which all elements – from transportation to infrastructure – must interact with nature to maintain ecological balance. An important aspect of this is the regeneration of the urban environment and the reduction of the carbon footprint.

A barrier-free city is a living organism in which equal opportunities are provided to all residents, regardless of their age, health or social status. Thus, the author concludes that a city without barriers is an organism from which the negative phenomenon of social exclusion in its various forms is eliminated.

In the cities of the future, urban space is designed (Dursun, Kozikoglu, 2015, pp. 2–10) with accessibility for people with different needs in mind.

Management of the traditional city versus the city of the future. Similarities and differences

Traditional city management is a process focused on the classic aspects of urban management, such as urban planning, infrastructure management, transportation and the provision of public services (Ali, Alqasi, Ahmed, Alkelanie, 2024, pp. 625–637), which focus on the provision of basic city functions such as the provision of water, electricity, education and health, the so-called basic human physiological needs (Pasek, 2019, pp. 56–81).

The governance model of traditional cities is mainly based on simple administrative structures with strong local authorities such as mayors, councilors or elders. Decisions are often made in an authoritarian manner or based on traditions and social norms. Governance focuses mainly on issues related to the day-to-day operation of the city, such as maintaining order, providing basic public services and ensuring security.

The governance model of traditional cities cannot be attributed to one historical period or a particular person. It developed as a result of a long process of urban evolution. Urban management practices in their traditional form developed gradually over centuries. As early as in ancient civilizations such as Mesopotamia, Egypt, Greece and Rome, the first principles of city management began to be applied, although they varied according to culture and needs. In the Middle Ages, on the other hand, in Europe, the development of cities and local government organizations provided the framework for further refinement of governance systems. During this time, cities often obtained special laws, such as the so-called “Magdeburg Law,” which allowed for greater autonomy in governance. In general, the governance model of traditional cities does not have a single creator, but rather developed in response to the needs of communities in different historical periods.

The author counts among the strengths of traditional city governance:

- direct responsibility of local authorities;
- high social cohesion;
- simplicity in governance structures;
- local approach to development.

On the other hand, a group of weaknesses in the management of traditional cities include:

- lack of flexibility;
- organic access to modern tools and technologies;
- lack of scalability;
- low community involvement.

As the author mentioned in the publication, the city of the future is defined as a social organism with sustainable management and innovative management, in which modern technologies are used. The main goal is to increase citizenship, improve the quality of life of residents and the efficiency of resource management or minimize negative environmental impact.

The model of the city of the future appeared at the beginning of the 21st century in the form of so-called “smart cities,” such as the city of Songdo in South Korea and the Masdar City project in the United Arab Emirates, which have become models to follow.

The author counts among the strengths of managing the cities of the future:

- sustainability;
- smart technologies;
- improved quality of life;
- citizen involvement;
- efficiency of people management.

In turn, a group of weaknesses in the management of cities of the future are:

- high investment costs;
- privacy and data security problems;
- social inequality;
- scalability.

A consequence of the development of cities of the future is the growing energy needs associated with the growth in the supply of innovative infrastructure generating increased energy needs (Zeng, Li, Magazzino, 2024, pp. 1–15).

Of course, in the model of traditional cities, the energy generated was 100% or mostly from non-renewable sources. In the model of cities of the future, which is based on sustainable development, there must be significant investment in infrastructure that creates renewable energy, in particular solar panels (solars), photovoltaic panels or solar towers. The above infrastructure is adapted to the structure of cities and will optimally fit into the layout of modern cities.

Are “city of the future” and “smart city” close terms?

Although the terms “city of the future” and “smart city” are closely related, they are not fully interchangeable.

A smart city refers to a specific concept that focuses on the use of information technology, the Internet of Things (IoT), artificial intelligence and other innovative solutions to optimize urban management. In smart cities, infrastructure is integrated with technological systems that support the management of transportation, energy, public health, security and other urban services. It's a city that uses data to make decisions and provide greater efficiency in operations.

The city of the future is a broader, general term that encompasses various urban, social and technological aspects. It can range from smart cities to green, sustainable cities based on new forms of society and economy.

In summary, the concept of the city of the future includes the smart city, but is not limited to this definition. It can be said that a smart city is one possible type of "city of the future."

Green cities (Xie, Li, Grunewald, Kümper-Schlake, 2018, pp. 24–30) is a term that refers to cities that are designed or transformed to be more environmentally friendly, sustainable and healthy for their residents. Green cities emphasize integrating nature with urban planning, minimizing negative environmental impacts, and improving residents' quality of life through access to green spaces and clean air. Green cities strive to meet the needs of today's residents while taking care of the environment and future generations.

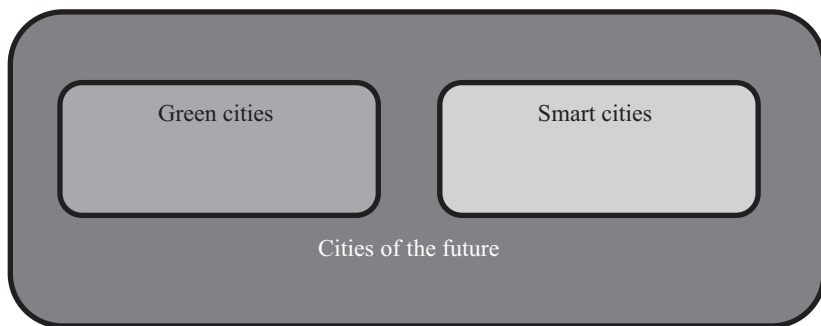

Fig. 2. Concepts of the future city

Source: Own study.

The city of the future is a more general concept in relation to the smart city or green city, which includes both technological aspects (as in smart cities) and ecological aspects (in relation to green cities).

In the model of the city of the future, attention should be paid to a cognitively broader concept. This is a more general term, referring to a vision of a city that will be adapted to changing social, economic, technological and environmental conditions in the future. It can encompass a wide range of solutions, from sustainability to modern infrastructure to climate change adaptation. The city of the future encompasses a broader vision of urban development in the context of a changing world, taking into account various aspects – not only technological, but also social, economic and environmental. The Smart City, on the other hand, is a more concrete model that focuses on using technology to manage the city. The Smart City places a strong emphasis on technology as the foundation of development, while the cities of the future may take a broad approach that is not limited to technology, but also to changes in lifestyles, social structure or economic models.

Typology of city management

Urban governance can be divided into several types depending on the approach to development and innovation. The author points out 4 proposals.

Traditional management, which focuses on the basic function of managing urban space and providing public services. It requires good urban planning, management of infrastructure, transportation and public space.

Smart City management focuses on the use of information and communication technologies (ICT) and the Internet of Things (IoT) to improve the quality of life for residents and increase management efficiency. Examples include energy management systems, smart transportation systems, environmental monitoring, and remote infrastructure management.

Sustainable management involves the implementation of policies and solutions aimed at protecting the environment, conserving natural resources, improving air, water and soil quality, and sustainable social and economic development. It focuses on creating people-friendly and environmentally friendly cities, aiming to reduce greenhouse gas emissions.

The fourth proposal is participatory governance. This model involves residents in decision-making processes, both at the local and national levels. It envisions citizen participation in urban planning, public services and urban policy.

Threats and opportunities in transforming traditional cities into cities of the future

Transforming cities into “cities of the future” involves many opportunities, but also significant risks, especially in the context of energy issues. On the one hand, the pursuit of sustainability and energy efficiency can benefit cities by reducing greenhouse gas emissions, lowering energy costs and improving the quality of life for residents. On the other hand, the transition process involves a number of challenges, which can be particularly difficult to solve in cities with high population density and outdated energy infrastructure.

First, the high cost of transformation. Transforming cities into more sustainable and technologically advanced spaces involves large investment costs.

Second, social inequality. In the process of transforming cities, new inequalities can arise among city residents, especially in access to modern technology and green spaces, which can marginalize parts of society.

Third, dependence on technology. Overdependence on technology can lead to problems related to cyber security, surveillance or lack of resilience to system failures.

Fourth, increased energy needs, which, in a situation of energy resource deficits and concern for the environment, requires that cities of the future pursue the principle of green energy, i.e. energy infrastructure aimed at producing energy from renewable sources, adapted to the urban planning of the city.

The state of urban transformation and current energy problems in Poland

Managing the cities of the future poses numerous challenges, but also brings great opportunities. The use of new technologies and innovations in management, as well as attention to sustainability, can help create cities that are greener, more efficient and more socially sustainable. However, for these goals to be achievable, close cooperation between governments, local authorities, the private sector and residents is necessary.

A gradual transformation of cities towards smart and green spaces is evident in Poland. While it is true that many European cities are implementing projects related to the development of public transportation,

electromobility, renewable energy sources and green spaces, in Poland we are still struggling with the challenges of modernizing infrastructure, but there are also efforts to promote sustainable development, such as the development of bicycle networks, improving air quality and modernizing public transportation. The author concludes that Poland's transformation, although still in its early stages, is becoming increasingly noticeable in cities such as Warsaw, Krakow, Wroclaw and Gdansk.

Table 1

Changes in the management of Polish cities and regions

Category	City/Region	Description	Timeframe
Evol- ution of man- agement methods	Warszawa	Traffic management system and traffic signal optimization	2016–2024
	Wrocław	Application for real-time parking availability information	2016–2024
	Gdynia	E-services platform integrating city services	2016–2024
	Warszawa	Mobile app to report city problems	2016–2024
Sus- tainable develop- ment of cities	Revitalization of green areas and development of bicycle in- frastructure		
	Gdańsk	Introduction of green areas and new bicycle paths	2016–2024
	Poznań	Development of bicycle infrastructure and urban parks	2016–2024
Energy problems	Energy poverty		
	Mazowsze	5% of residents did not have sufficient heat, 8% were in arrears on utility payments	2021
	Efficiency of district heating systems		
		10 municipalities out of 25 had efficient district heating systems	2024
	Energy transformation. Coal cities		
	Kozienice	Closure of coal-fired power plants and rising un-employment	2020–2024
	RES infrastructure		
		Number of connection refusals for RES: 7,448 re-fusals, which exceeds the total installed capacity	2023

Source: Own elaboration based on J. Wąchol (2019), *Modern management methods and process organization in a global enterprise*, Silesian University of Technology Publishing House, Organization and Management Series No. 136, pp. 643–651.

Between 2016 and 2024, Polish cities have undergone significant changes in governance and energy, aiming to transform themselves into modern agglomerations of the future.

Of course, the lead is held by the largest ones, which not only have larger budgets but, above all, there is greater pressure from the public, which is voicing its needs for changes in city management.

Modern societies face many difficulties in ensuring stable and sustainable access to energy. Below I outline some of the main energy problems. Energy sustainability. As global demand for energy grows, it is becoming increasingly challenging to provide energy in a sustainable, environmentally sound manner. Many countries, especially developing ones, still rely on non-renewable energy sources such as coal, oil and natural gas, which contribute to climate change, air pollution and environmental degradation.

Dependence on fossil fuels and yet most of the world's energy comes from fossil fuels, leading to many problems.

- Air pollution: Burning fossil fuels produces harmful emissions that affect human health, air quality and climate.
- Climate change: Emissions of greenhouse gases (mainly carbon dioxide) contribute to global warming, causing extreme weather events, rising sea levels and changes in ecosystems.

Increasing demand for energy. Global demand for energy continues to grow, especially in developing countries, where urbanization and population growth are leading to greater demand for electricity, transportation, heating and cooling. Traditional energy sources may not be sufficient to meet this demand in an efficient and environmentally friendly manner.

Limited fossil fuel resources, the author points out, although fossil fuel deposits are vast, they are limited and non-renewable. As they become depleted, they become more expensive, which can lead to problems with the availability and stability of energy supplies. In addition, exploiting resources in more difficult conditions, such as in the Arctic or at great depths, presents additional technological and cost challenges.

Inequalities in access to energy, resulting in energy exclusion. Although access to energy is growing worldwide, about 13% of the world's population still lacks access to basic electricity. This is particularly problematic in countries in Africa, Asia or remote regions, where lack of energy limits economic development, access to education and medicine, and improvements in quality of life.

As demand for energy increases, many existing power grids are becoming outdated and overloaded. This leads to frequent failures, power outages and increased maintenance costs. Grid modernization, integration with renewable energy sources and real-time energy management are among the key challenges.

Although renewable energy sources, such as solar, wind, geothermal and biomass, offer an alternative to fossil fuels, there are difficulties in their implementation:

- Volatility and instability of supply: Wind and solar are intermittent sources, making them difficult to integrate into power grids that require stability.
- High initial costs: Although the cost of producing energy from renewable sources is falling, the initial investment in infrastructure is still high.
- Energy storage: One of the main challenges is the efficient storage of energy generated from renewable sources during periods when demand is lower.

Threats to the development of future cities in the context of energy needs

Energy issues have a huge impact on the management of cities of the future. In this termiar as global energy challenges become more apparent, cities must adapt to new realities and face complex issues such as sustainability, reducing CO₂ emissions, modernizing infrastructure or integrating new technologies.

Here are some key areas where energy issues will affect the management of cities of the future.

First, it is important to point out the process associated with sustainable urbanization and resource management. In the cities of the future, there should be a greater need for efficient management of energy resources. With a growing urban population and increasing energy demand, cities need to develop new strategies for sustainable development in terms of:

- Smart grids which refers to energy management in cities of the future will be based on advanced energy monitoring and distribution systems. Smart grids will allow efficient management of energy production, distribution and consumption, as well as integration of renewable energy sources such as solar and wind power.
- Building energy efficiency. Cities of the future require advanced building systems that will reduce energy consumption, such as through better insulation, heat recovery technology and solar energy. Smart homes and green building will become the norm.

Second, the dependence of city development and operation on renewable energy sources is important. In the cities of the future, an increasing

proportion of energy should come from renewable sources, up to 70–100% in 2050 (*Global Energy...*, 2018). However, due to the instability of such sources as wind and solar power, managing them will become a challenge.

Examples include cities such as Freiburg in Germany, which is close to achieving 100% renewable energy in the electricity sector, or Copenhagen (the Danish capital), where carbon neutrality should be achieved this year and 100% energy from renewable sources as early as 2035.

Cities of the future in the area of renewable energy sources should develop primarily:

- Energy storage, involving the implementation of energy storage technologies (e.g., batteries), which will allow the accumulation of energy generated at times when production from renewable sources is higher, to be used during periods of peak demand.
- Microgeneration, a phenomenon that must be egalitarian in nature, will involve private homes, buildings or even entire neighborhoods, which can become “energy islands.” Using their own energy sources (such as photovoltaics) and managing them autonomously or as part of integrated urban systems.

Third, the author points to so-called infrastructure and transportation challenges. Managing the city of the future requires a modern, green transportation infrastructure that minimizes energy consumption and emissions. These consist of:

- The development of electric transportation (buses, cars, bicycles) and the construction of charging infrastructure will be crucial in reducing the need for traditional energy sources, such as fossil fuels.
- Sustainable public transportation in the cities of the future, which will force an increase in investment in the area of green public transportation, using electric vehicles, hydrogen or other low-carbon technologies.
- Introducing the concept of “smart mobility” involves integrating various forms of urban transportation, such as urban bicycles, electric scooters and car-sharing, to reduce energy demand and minimize traffic congestion.

Fourth, crisis management and energy emergencies, which may become an inevitable affliction for the cities of the future and is certainly an aspect that must be taken into account in planning the cities of the future. In the cities of the future, not only traditional energy challenges will be problematic, but also the risk of energy failures, for example, as a result of extreme weather events associated with climate change:

- Resilient energy systems, relying on cities to build resilient energy systems that can operate even in the event of an emergency. This includes decentralizing energy production, storage and creating local energy management systems.
- Crisis response What in the face of natural disasters such as hurricanes or floods, a city will need to have contingency plans and backup energy sources to ensure uninterrupted energy supply at key facilities such as hospitals and emergency stations.

Fifth, environmentally friendly measures will reduce emissions and the global warming crisis is resulting in a fight against climate change in the various city systems of the future. Managing the city of the future requires taking measures to reduce greenhouse gas emissions and combat climate change. In this context, energy issues are forcing the decision makers of the cities of the future:

- Decarbonization process. This requires cities to switch to clean energy sources and minimize CO₂ emissions. This requires not only investment in renewable energy sources, but also in carbon capture and storage (CCS) technologies.
- Adapting cities to climate change, special attention should be paid to solutions that improve the resilience of cities to climate change, such as by building green spaces that lower temperatures (so-called urban cooling) and using energy more efficiently.

And sixth, implementing technological innovations in energy management. Cities of the future will need to integrate new technologies in energy management. These include:

- Using artificial intelligence (AI) to manage energy consumption, forecast demand or optimize energy systems.
- With IoT, it is possible to collect data from devices, buildings or vehicles to help optimize energy consumption and monitor the condition of energy infrastructure in real time.

Summary

Managing the cities of the future is a huge challenge, which involves the need for new technologies, innovation and attention to sustainability. In Poland, despite the initial stage of transformation, efforts to create smart and green urban spaces are evident, including the development of public transportation, electromobility and renewable energy sources.

However, challenges remain in modernizing infrastructure, sustainable energy access and reducing CO₂ emissions.

The analysis of the current state of the energy economy, the financial, organisational and often also competence constraints among decision-makers force the researcher to confirm the hypothesis adopted for the publication.

Energy issues such as dependence on fossil fuels, air pollution, climate change and growing energy demand are affecting the development of cities of the future. The implementation of renewable energy sources, smart grids, the development of green transportation and environmentally friendly measures, as well as the creation of resilient energy systems that can handle breakdowns and crises associated with extreme weather events are becoming crucial. Technologies such as artificial intelligence and the Internet of Things (IoT) will play a key role in optimizing energy management in cities of the future.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Izabella Kęsy

Analiza formalna: Izabella Kęsy

Metodologia: Izabella Kęsy

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Izabella Kęsy

Authors contributions

Conceptualization: Izabella Kęsy

Formal analysis: Izabella Kęsy

Methodology: Izabella Kęsy

Writing – original draft, review and editing: Izabella Kęsy

Bibliography

Ali M., Alqasi Y., Ahmed Y., Alkelanie M. (2024), *Intelligent Infrastructure for Urban Transportation: The Role of Artificial Intelligence in Predictive Maintenance*, “Brilliance Research of Artificial Intelligence”, 4(2).

- Clarke P. A., Buckley R. M. (2009), *Urbanization and Growth: Setting the Context* (chapter 1), pp. 1–45.
- Dickel S., Schrape J. F. (2016), *Materializing Digital Futures*, in: *The Decentralized and Networked Future of Value Creation*, eds. J. P. Ferdinand, U. Petschow, S. Dickel, Springer, ebook.
- Doğan I., Burcu Gültekin A. (2018), *Sustainable Transportation*, in: *Proceedings of 3rd International Sustainable Buildings Symposium*, eds. S. Firat, J. Kinuthia, A. Abu-Tair, vol. 2, Springer.
- Dursun P., Kozikoglu N. (2015), *Designing for the future of the city*, 40th IAHS World Congress on Housing: Sustainable Housing Construction.
- Fontana M. Pia, Mayorga Cárdenas M. Y., Roa M. (2016), *Le Corbusier: urban visions through thresholds*, “Journal of Architecture and Urbanism”, 40(2).
- Glazebrook G., Newman P. (2018), *The City of the Future*, “Urban Planning”, 3(2).
- Global Energy Transformation. A road to 2050* (2018), IRENA, ebook.
- Gwiazdźński E. (2025), *Ekosystem internetu rzeczy w budowaniu przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Haddad N. (2024), *Smart Cities from Beginning to Now: An Overview of the History*, Navaxity, <https://navaxity.com/2024/07/smart-cities-from-beginning-to-now-an-overview-of-the-history/>.
- Ikeda S. (2023), *Cities of the Future*, in: *A City Cannot Be a Work of Art. Learning Economics and Social Theory from Jane Jacobs*, S. Ikeda, Palgrave Macmillan, New York.
- Jassim Al-Yasiri A. (2022), *Global Energy Demand For Different Energy Sources: Current Status and Future Prospects*, “Akkad Journal Of Contemporary Economic Studies”, 1(4).
- Jonek-Kowalska I., Wolniak R. (2023), *Smart Cities in Poland. Towards Sustainability and a Better Quality of Life?*, *Futures*, Taylor & Francis Group, Oxon.
- Lizia Thankam G., Gnanaraj Ch., Prasad A., Ann Thomas R. (2024), *Bio-Inclusive Urban Ecosystems and their Conservation – A Review*, E3S Web of Conferences.
- Mora L., Bolici R. (2016), *The development process of smart city strategies: the case of Barcelona*, in: *Re-city: future city – combining disciplines*, 1st International City Regeneration Congress, Tampere, Finland, 3–4 September 2015.
- Motak M. (2012), *Dzieje miasta przyszłości*, „Czasopismo techniczne, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej”, Kraków, Zeszyt 1.
- Oluwabemiga Paul A., Bashir F., Aminu Dodo Y., Ahmed Said M. (2023), *The Influence of Information and Communication Technology (ICT) on Stakeholders' Involvement and Smart Urban sustainability*, “Environmental Advances”, 13(14).
- Pasek A. (2019), *Potrzeby społeczne związane z rozwojem społeczeństwa*, „Zeszyty naukowe. Zbliżenia cywilizacyjne”, XV(1).
- Paulin A. (2018), *Smart City Governance*, Elsevier, Amsterdam.

- Rehan H. (2023), *Internet of Things (IoT) in Smart Cities: Enhancing Urban Living Through Technology*, "Journal of Engineering and Technology", 5(1).
- Rosenstein B. (2013), *Create your future the Peter Drucker Way*, McGraw Hill Education, ebook.
- Silvius G., Huemann M. (2024), *Research Handbook on Sustainable Project Management*, Edward Elgar Publishing, Northampton.
- Smart Cities Council (2012), smartcitiescouncil.com.
- Sosnowski P. C., Cyplik P. (2022), *Closed loop supply chains and circular economy – the possibilities of interplay*, "Scientific Journal of Logistics", 18(4).
- Tafida A., Salah Alaloul W., Amila Bt Wan Zawawi N., Ali Musarat M., Sani Abubakar A. (2024), *A Review of Eco-Friendly Road Infrastructure Innovations for Sustainable Transportation*, "Infrastructures", 9(12).
- Wąchoł J. (2019), *Modern management methods and process organization in a global enterprise*, Silesian University of Technology Publishing House, Organization and Management Series no. 136.
- Xie G., Li J., Grunewald K., Kümper-Schlake L. (eds.) (2018), *Towards Green Cities Urban Biodiversity and Ecosystem Services in China and Germany*, Springer, Cham.
- Yigitcanlar T. (2024), *Smart city blueprint. Policy, Community, Futures*, Taylor & Francis Group, Oxon.
- Zeng Q., Li C., Magazzino C. (2024), *Impact of green energy production for sustainable economic growth and green economic recovery*, "Heliyon", 10(17).

Zarządzanie miastami przyszłości i zapotrzebowaniem energetycznym miast

Streszczenie

Zarządzanie miastami przyszłości to jedno z kluczowych wyzwań współczesnych społeczeństw, które stają w obliczu rosnącej urbanizacji, postępu technologicznego i zmian klimatycznych. Celem publikacji jest omówienie koncepcji miast przyszłości, takich jak „smart cities” i „zielone miasta”, oraz różnych modeli zarządzania, które uwzględniają potrzeby mieszkańców, zrównoważony rozwój i innowacje technologiczne. Szczególną uwagę poświęcono roli sektora energetycznego, który w obliczu kryzysu energetycznego staje się kluczowym czynnikiem wpływającym na rozwój miast. Miasta przyszłości muszą integrować odnawialne źródła energii, inteligentne sieci energetyczne oraz systemy zarządzania energią, aby zmniejszyć wpływ na środowisko i poprawić jakość życia. Zrównoważony rozwój, efektywne zarządzanie zasobami naturalnymi oraz dbałość o bioróżnorodność i przestrzenie zielone stanowią fundamenty rozwoju miast przyszłości. Technologie, takie jak Internet Rzeczy (IoT), sztuczna inteligencja i Big Data, będą kluczowe w monitorowaniu i optymalizacji funkcjonowania miast, a także w podejmowaniu decyzji w czasie rzeczywistym.

Miasta przyszłości będą także promować transport zrównoważony, taki jak pojazdy elektryczne, rowery czy autonomiczne pojazdy, a także dbać o inkluzyjność społeczną, dostęp do usług publicznych i edukacji. Gospodarka obiegu zamkniętego, cyfryzacja usług publicznych oraz rozwój umiejętności technologicznych będą kluczowe w tworzeniu dynamicznego, bezpiecznego i innowacyjnego ekosystemu miejskiego. Przyszłość miast będzie zależała od umiejętności adaptacji do nowych wyzwań technologicznych, ekologicznych i społecznych, przy jednoczesnym zachowaniu prywatności i bezpieczeństwa danych mieszkańców.

Słowa kluczowe: zarządzanie miastami, potrzeby energetyczne miast, miasto przyszłości, modele zarządzania miastami

Aleksander KOŹMIŃSKI

DOI 10.14746/ssp.2025.2.21

Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim

 ORCID: 0009-0006-0530-7003

Rolnicze wyspy energetyczne jako narzędzie bezpieczeństwa i dywersyfikacji dochodów na terenach wiejskich

Streszczenie: Celem artykułu jest ocena potencjału rolniczych wysp energetycznych jako narzędzia zwiększającego bezpieczeństwo energetyczne oraz dywersyfikację dochodów na terenach wiejskich. Metodologia obejmuje analizę wyników ankiet oraz analizę SWOT identyfikującą bariery i czynniki sprzyjające rozwojowi. Założono, że integracja lokalnych instalacji OZE (fotowoltaika, wiatr, biogaz, bioetanol) w modelu opartym o spółdzielnię rolno-energetyczną może wzmacniać odporność energetyczną i generować dodatkowe źródła przychodu dla społeczności wiejskich. Wstępne wyniki sugerują, że lokalnie produkowana energia z OZE poprawia samowystarczalność wsi, obniża zależność od importu paliw i generuje nowe źródła dochodów (np. ze sprzedaży energii, ciepła i nawozów). Spółdzielczy model rolno-energetyczny pozwala wspólnie inwestować i dzielić się zyskami, co ułatwia realizację przedsięwzięć OZE na wsi.

Słowa kluczowe: odnawialne źródła energii, spółdzielnie energetyczne, bezpieczeństwo energetyczne, rolnictwo, wyspy energetyczne

1. Wprowadzenie

W obliczu nowych zagrożeń geopolitycznych i klimatycznych bezpieczeństwo energetyczne społeczności wiejskich nabiera szczególnego znaczenia. Wojna w Ukrainie unaoczniała podatność infrastruktury elektroenergetycznej na ataki fizyczne i cybernetyczne, doprowadzając do masowych blackoutów (Wierling, Schwanitz i in., 2018). Równocześnie coraz częstsze ekstremalne zjawiska pogodowe (huragany, nawałnice, fale upałów) mogą prowadzić do rozległych przerw w dostawach

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

prądu (MKiŚ, 2025b). Opisane warunki skłaniają do poszukiwania zdecentralizowanych rozwiązań energetycznych wzmacniających odporność lokalnych systemów.

Rolnicza wyspa energetyczna to lokalna, autonomiczna mikro-sieć skupiająca regionalnych producentów i konsumentów energii (w tym prosumentów), zdolna do funkcjonowania w trybie wyspowym – czyli niezależnie od krajowej sieci – przy wykorzystaniu lokalnych zasobów energetycznych (Koźmiński, 2025). Dzięki wykorzystaniu OZE (instalacji fotowoltaicznych, turbin wiatrowych, biogazowni, instalacji bioetanolu) oraz magazynów energii taka sieć w razie potrzeby potrafi „odłączyć się” od systemu i zapewnić zasilanie podstawowych odbiorców (Igliński, Buczkowski, 2015). Ogólną zaletą wysp energetycznych jest wzmacnianie niezależności od importu paliw oraz zdolność do stabilnego zasilania lokalnych potrzeb przy jednoczesnym ograniczeniu emisji CO₂ (Puett, Pérez Beltrán, 2024).

W obszarach wiejskich łatwiejszy dostęp do gruntów i odpadów rolniczych umożliwia rozwój różnorodnych źródeł OZE. Panele fotowoltaiczne i farmy wiatrowe można tam instalować na większą skalę, natomiast biomasa (np. gnojowica, obornik, pozostałości poźniwne) staje się substratem do produkcji biogazu i bioetanolu (Ginalski, 2010). Typowa mikrosieć rolnicza może obejmować instalacje PV na budynkach gospodarczych, małe turbiny wiatrowe, rolniczą biogazownię z kogeneracją czy instalację do produkcji bioetanolu z własnym generatorem, uzupełnione systemami magazynowania energii (Łukomska, Pulka, 2024). Taki zestaw pozwala lokalnym społecznościom w znacznym stopniu pokrywać zapotrzebowanie energetyczne, stabilizując dostawy także w warunkach zakłóceń zewnętrznych.

Unia Europejska promuje model energetyki obywatelskiej i społeczności energetycznych (pakiet „Czysta energia dla wszystkich Europejczyków”), a wiele państw regionu EŚW wdraża przepisy umożliwiające powstawanie klastrów i spółdzielni energetycznych (Communities, 2022). W Polsce nowelizacja ustawy o OZE (2022) pozwala na zakładanie spółdzielni energetycznych na terenach wiejskich, pod warunkiem, że co najmniej 70% zapotrzebowania własnego takiej spółdzielni pokrywa produkcja z OZE (Ustawa, 2015). W praktyce spółdzielnie rolne mogą stać się ramą organizacyjną dla farm OZE: rolnicy dostarczają surowce i grunty pod instalacje (np. farmy PV, biogazownie), a samorządy wspierają ich tworzenie przez programy wsparcia i inwestycje w infrastrukturę magazynowania energii (ARiMR, 2024a). Wspólny model finansowania

i eksploatacji sprawia, że członkowie spółdzielni czerpią korzyści ekonomiczne (stabilne ceny energii, dodatkowe przychody z odpadów) (Kostecka Jurczyk, Struś, 2024).

W kontekście powyższych wyzwań problem badawczy koncentruje się na określeniu, w jakim stopniu rolnicze wyspy energetyczne mogą zwiększyć samowystarczalność energetyczną oraz stabilność ekonomiczną społeczności wiejskich. Głównymi celami artykułu są identyfikacja korzyści (energetycznych, ekonomicznych, środowiskowych) płynących z wdrożenia lokalnych mikrosieci OZE oraz określenie barier technicznych, organizacyjnych i prawnych utrudniających ich realizację. Postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest potencjał lokalnych instalacji OZE w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego obszarów wiejskich?
2. Na ile model spółdzielni rolno-energetycznych wspiera dywersyfikację źródeł dochodów rolników?
3. Jakie mechanizmy wsparcia (regulacje prawne, instrumenty finansowe) są niezbędne do efektywnej realizacji rolniczych wysp energetycznych?

2. Metodyka

Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem dwóch uzupełniających się podejść badawczych: ankietowego (terenowego) oraz analizy SWOT. Analiza ankietowa objęła 50 rolników z terenów Wielkopolski Wschodniej¹. W badaniu celowo wybrano rolników prowadzących produkcję zwierzęcą, których gospodarstwa charakteryzowały się dostępem do gnojowicy i kukurydzy kiszonkowej jako głównych substratów dla biogazowni. Uwzględniono zróżnicowanie poziomu wykształcenia oraz gotowości inwestycyjnej w odnawialne źródła energii. Celem doboru było uchwycenie możliwie szerokiego spektrum praktycznych postaw i barier w typowych gospodarstwach rolnych z potencjałem OZE. Dane zbierano w bezpośrednich wywiadach kwestionariuszowych, wypełnianych osobiście przez ankierów (metoda wywiadu CAPI). Kwestionariusz kon-

¹ Wielkopolska Wschodnia charakteryzuje się znacznym rozdrobnieniem struktury agrarnej (pozostałość po zaborze rosyjskim) oraz dominującym udziałem gleb V klasy bonitacyjnej. Na obszarze tym funkcjonują także kopalnie odkrywkowe węgla brunatnego, których działalność dodatkowo obniża konkurencyjność lokalnych gospodarstw rolnych.

struowano celowo tak, aby zbadać gotowość rolników do inwestowania w biogazownię i inne odnawialne źródła energii (OZE), zidentyfikować bariery tych inwestycji (administracyjne, finansowe, społeczno-kulturowe) oraz oszacować lokalny potencjał substratów (gnojowica, kiszonka kukurydziana) i sposoby wykorzystania pofermentu. Kategorie barier uwzględnione w ankiecie odpowiadają głównym przeszkodom wskazywanym w literaturze – np. skomplikowane regulacje prawne i brak finansowania jako najczęstsze przyczyny opóźnień inwestycyjnych (Igliński, Buczkowski, 2015). Włączenie pytania o gnojowicę i kiszonkę kukurydzy wynikało z literaturowych danych o ich dużym znaczeniu: roczne zasoby polskiej gnojowicy to ok. 35 mln m³ (z których ~30% nadaje się do produkcji biogazu), a dominującym surowcem w biogazowniach rolniczych jest kukurydza (kiszonka) (Ginalski, 2010). Zebrane dane miały charakter jakościowo-ilościowy i analizowano je głównie metodami opisowymi. Przeprowadzenie badania na niereprezentatywnej, celowo dobranej próbie rolników było zasadne, gdyż celem było uzyskanie pogłębionego obrazu postaw i doświadczeń praktyków na konkretnej lokalnej społeczności (Woźniak, Saj, 2018).

Analiza SWOT została wykonana w sposób jakościowy jako analiza eksploracyjna. Na podstawie przeglądu literatury przedmiotu oraz znajomości praktycznych aspektów rolniczej energetyki określono mocne i słabe strony („wewnętrzne” atuty i ograniczenia) oraz szanse i zagrożenia („zewnętrzne” czynniki) związane z wdrażaniem rolniczych wysp energetycznych. Analiza SWOT umożliwia właśnie systematyczne zidentyfikowanie kluczowych atutów, ograniczeń oraz aktualnych i przyszłych możliwości i ryzyk przedsięwzięcia (Igliński, Buczkowski, 2015). Metoda ta jest powszechnie stosowana w ocenie strategicznej inwestycji energetycznych – polega na konfrontacji czynników wewnętrznych i otoczenia. Dzięki takiemu ujęciu badacze mogą jednocześnie wskazać, jakie elementy projektu wymagają wzmocnienia, a jakie należy niwelować lub kontrolować.

Dobór metod badawczych wynikał z charakteru problemu i celów pracy. Badanie terenowe (ankietowe) zostało zastosowane, gdyż pozwala bezpośrednio dotrzeć do grupy docelowej i pozyskać dane empiryczne od rolników oraz ich gospodarstw (Przygodzka, Badora, 2023). Dobór próby badania ankietowego miał charakter celowy, celem było uchwycenie możliwie szerokiego spektrum postaw inwestycyjnych hodowców zwierząt gospodarskich, w typowych warunkach polskiej wsi w regionie Wielkopolski Wschodniej. Tego typu badania ankietowe, nawet przepro-

wadzone na ograniczonych próbach cząstkowych, są uznaną techniką badań stosowanych w rolnictwie i obszarach wiejskich (Woźniak, Saj, 2018). Z kolei analiza SWOT – choć eksploracyjna i jakościowa – doskonale wpisuje się w badania stosowane, ponieważ pozwala ująć problem przekrojowo i generować rekomendacje strategiczne. Połączenie obu podejść (empirycznego i strategicznego) jest zgodne z praktyką badań rozwojowych i pozwala uzyskać kompleksowy obraz sytuacji: wywiady terenowe dostarczają konkretnej wiedzy o postawach oraz zasobach, a SWOT wskazuje najważniejsze kierunki działania i potencjalne zagrożenia implementacji rolniczych wysp energetycznych (PCz, 2023).

3. Dyskusja

Model rolniczej spółdzielni energetycznej zakłada wspólne inwestycje i zarządzanie lokalną mikrosiecią OZE (PV, wiatr, biogaz, bioetanol) przez jej członków (Według..., 2024). W Polsce koncepcja rolniczych wysp energetycznych znajduje się obecnie na etapie pilotażowym i strategicznego planowania. Nie funkcjonują jeszcze pełne modele wyspowe zintegrowane z bioetanolem i magazynami energii. Natomiast wiele lokalnych inicjatyw w ramach programów takich, jak „Energia dla Wsi” czy Krajowy Plan Odbudowy zakłada tworzenie spółdzielni energetycznych i klastrów energii, które łączą różne źródła OZE, co stanowi etap pośredni w kierunku wysp energetycznych. W myśl polskiego prawa spółdzielnia energetyczna (również spółdzielnia rolników) może powstać na terenie gminy wiejskiej, zobowiązana jest do pokrywania ok. 70% swojego rocznego zapotrzebowania energią z lokalnych OZE (Ustawa, 2015). W praktyce oznacza to, że społeczność wiejska może wspólnie zainwestować np. w farmę PV, elektrownię wiatrową czy biogazownię (zintegrowaną z destylacją bioetanolu), a nadwyżki sprzedawać do sieci na zasadzie bilansowania (Koźmiński, 2025). Dzięki takiemu połączeniu źródeł możliwe jest niemal pełne samowystarczenie energetyczne małych społeczności (Wierling, Schwanitz, 2018). Spółdzielnia jako forma organizacyjna uwzględnia demokratyczne zarządzanie – decyzje podejmują wszyscy członkowie na równych prawach, co zmniejsza ryzyko dominacji jednostek (Communities, 2025).

W Polsce koncepcja rolniczych wysp energetycznych znajduje się obecnie na etapie pilotaży i planowania. Choć brak jeszcze pełnych modeli funkcjonujących w trybie wyspowym, realizowane są lokalne in-

westyje integrujące OZE z udziałem rolników i gmin. Znaczna część działań skupia się na tworzeniu klastrów energii oraz spółdzielni energetycznych w ramach programów KPO i „Energia dla Wsi”.

3.1. Doświadczenia z krajów UE

Kraje EU z wielowiekową tradycją spółdzielczości, takie jak Dania, Niemcy czy Austria, dostarczają cennych praktyk. Dania od lat 70. XX wieku promuje farmy – spółdzielnie, a Niemcy doświadczyły boomu OZE po katastrofie elektrowni atomowej w Fukushima, w roku 2011. Obecnie działa tu blisko 3500 spółdzielni energetycznych (Chowaniak, 2025). W 2014 r. działało ich 800, z czego ok. 60% inwestowało w instalacje PV, 31% w biomasowe ciepłownictwo i 20% w wiatraki, a 30 spółdzielni posiadała własne sieci dystrybucyjne (Wierling, Schwanitz, 2018). Liczba aktywnych spółdzielni energetycznych: 650 w Danii, poniżej 400 w Austrii, powyżej 100 w Holandii i Szwecji, około 80–90 w Finlandii i Włoszech, mniej niż 70 we Francji i Wielkiej Brytanii, między 10 a 20 w Hiszpanii i Belgii oraz nie więcej niż 5 w Irlandii, Portugalii, Chorwacji, Grecji i Luksemburgu. Niemcy, Dania, Austria i Wielka Brytania same w sobie stanowiły około 80% wszystkich spółdzielni energetycznych w całej Unii Europejskiej (Wierling, Schwanitz, 2018). Te przykłady pokazują, że modele spółdzielni potrafią efektywnie koordynować różnorodne źródła OZE i integrować je w lokalne systemy, znacznie podnosząc bezpieczeństwo i niezależność energetyczną regionów.

3.2. Rola samorządów lokalnych

Kluczową rolę odgrywają władze samorządowe, które mogą koordynować i wspierać projekt „wysp energetycznych”. Gminy i powiaty mogą np. ułatwiać formalne zakładanie spółdzielni (przygotowanie statutów, promocja), udostępniać tereny pod instalacje oraz inwestować we wspólną infrastrukturę (lokalne sieci niskiego napięcia, magazyny energii, sterowane oświetlenie czy systemy zarządzania popytem). Dzięki temu zwiększa się bilans lokalny i stabilność systemu. Samorządy często uczestniczą w projektach także finansowo – np. współtworząc spółki gminne wdrażające OZE – co z jednej strony, daje im udział w przy-

chodach (np. podatkowych), a z drugiej, buduje zaufanie mieszkańców do inicjatywy (Come, 2022). Przykładem jest włoska gmina, która utworzyła lokalną wspólnotę energetyczną z instalacjami PV na budynkach publicznych, powołując nawet „grupę operacyjną” koordynującą prace projektowe (Come, 2022). W Polsce niektóre resorty (klimatu, rolnictwa) kładą nacisk na współudział samorządów w ogłaszanych konkursach – m.in. wszystkie wybrane projekty KPO (za >700 mln zł) realizowane są przez klastry i spółki gminne (MKiŚ, 2025b). Wsparcie samorządu często wiąże się z ułatwieniami prawnymi i dotacyjnymi: państwo oraz UE finansują bądź współfinansują centra doradcze i szkolenia dla wspólnot OZE (dla popularyzacji i podniesienia kompetencji lokalnych liderów) oraz zapewniają dotacje na sprzęt i infrastrukturę.

3.3. Źródła finansowania

Inwestycje w rolnicze wyspy energetyczne wymagają kapitału, zaś finansowanie zwykle łączy środki publiczne z prywatnym wkładem członków. W Polsce kluczowym źródłem są programy krajowe i unijne. W 2025 r. przeprowadzono konkurs Krajowego Planu Odbudowy (KPO), w którym ponad 700 mln zł przeznaczono na inwestycje spółdzielni i klastrów energetycznych (MKiŚ, 2025b). Środki te mają pokryć budowę OZE, magazynów i systemów zarządzania energią, a beneficjentami są głównie podmioty związane z samorządami (co angażuje gminy). Ponadto rząd przeznaczył 150 mln zł na działania przygotowawcze (dokumentacja, audyty) dla 162 wspólnot OZE (MKiŚ, 2025b). Równie istotny jest program „Energia dla wsi” (NFOŚiGW) skierowany do rolników i spółdzielni: oferuje on preferencyjne pożyczki (do 100% kosztów) na instalacje PV i wiatrowe oraz dotacje (do 65% kosztów) na biogazownie i małe elektrownie wodne. Program ten finansuje także zintegrowane magazyny energii jako element inwestycji (MRiRW, 2025). Ponadto Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (w ramach WPR) refunduje do 65% wydatków na instalacje OZE w gospodarstwach (limit do 1,5 mln zł na biogazownię, 200 tys. zł na mikroinstalację PV) (ARiMR, 2024b). Często stosuje się model hybrydowy: łączy finansowanie bezzwrotne (dotacje) z pożyczkami preferencyjnymi i wkładem własnym społeczności. Modele publiczno-prywatne (gmina + prywatni inwestorzy) pojawiają się coraz częściej, co zwiększa dostępność kapitału i pozwala dzielić ryzyko.

3.4. Bariery organizacyjne

Pomimo wsparcia instytucjonalnego rolnicze wyspy energetyczne napotykać istotne bariery. Po pierwsze, wielu potencjalnych uczestników brakuje wiedzy i doświadczenia – zarówno technicznego, jak i menedżerskiego. Lokalne społeczności często nie mają dostępu do specjalistycznych usług doradczych (analizy projektów, przygotowanie wniosków), co spowalnia inicjatywę OZE (Communities, 2025). Dodatkowo obowiązują złożone regulacje np. konieczność uzyskiwania pozwoleń, opłaty przyłączeniowe czy złożone procedury aukcyjne – wymagają umiejętności administracyjnych i zniechęcają mniej doświadczone grupy (Communities, 2025). Inną barierą jest opór społeczny lub brak świadomości korzyści – część mieszkańców wiejskich obawia się zmian krajobrazowych czy wątpi w sens kolektywnego działania. Ponadto, w ramach samej spółdzielni mogą pojawić się sprzeczne interesy (np. czy priorytetem jest maksymalizacja zysku, czy zapewnienie najtańszej energii). Aby temu zaradzić, konieczne są jasne reguły współdecydowania i transparentny podział przychodów (demokratyczne głosowanie, procentowy udział wkładu).

Bariery organizacyjne obejmują:

- *Brak kompetencji i informacji*: niewystarczające know-how techniczne, brak centrów doradczych (Communities, 2025), niska świadomość społeczna.
- *Złożone regulacje* i biurokracja: restrykcyjne wymogi prawne, opłaty sieciowe, bariery licencyjne (Communities, 2025).
- *Opór społeczny*: obawy mieszkańców przed zmianami i niechęć do wspólnych inwestycji.
- *Rozbieżność interesów*: różne cele gospodarstw rolnych i innych członków wymagają mechanizmów konsensusu.

3.5. Rekomendacje i mechanizmy minimalizacji ryzyka

Aby ograniczyć wskazane ryzyka, proponuje się uruchamianie wyspecjalizowanych punktów kompleksowego wsparcia. W Polsce i UE pojawiają się programy typu „one-stop shop” – centra doradztwa energetycznego oferujące pomoc od doradztwa prawnego po wsparcie techniczne. Przykładem jest hiszpański projekt CE Oficinas, w ramach którego utworzono 79 biur doradczych finansowanych z funduszy unijnych. Biura te oferują mieszkańcom informacje, indywidualne porady techniczne

oraz pomoc administracyjną przy zakładaniu i prowadzeniu wspólnot energetycznych (Puett, Pérez Beltrán, 2024). Podobne inicjatywy (konsultacje i szkolenia dla rolników i samorządów) prowadzą polskie instytucje – Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa (KOWR).

Innym rozwiązaniem jest tworzenie konsorcjów lub sieci spółdzielni – współpraca kilku wspólnot pozwala dzielić koszty inwestycji (np. budowę analizy czy instalacji) i zwiększać siłę przetargową przy negocjacjach z dostawcami czy bankami. Wspólne przedsięwzięcia obniżają ryzyko (większa dywersyfikacja inwestycji) i umożliwiają wymianę doświadczeń. Wzorem mogą być klastry energii, w których kilka gmin lub spółdzielni realizuje jednocześnie duży projekt na poziomie powiatu. Modele publiczno-prywatne (PPP) też są obiecujące – przewidują partnerstwo między samorządem, prywatnym inwestorem i spółdzielnią, co ułatwia finansowanie i wdrożenie nowych technologii (KOWR).

Sukcesy wysp energetycznych zależą od ścisłej współpracy lokalnych społeczności z władzami, wsparcia finansowego i doradczego oraz prostych, czytelnych reguł współpracy. Kluczowe są więc: działania edukacyjne, centra doradcze („one-stop-shopy”), tworzenie konsorcjów i modeli hybrydowych finansowania, a także upowszechnianie dobrych praktyk z krajów o ugruntowanej tradycji spółdzielczości energetycznej (Communities, 2022).

4. Wnioski i rekomendacje

- Przeprowadzone badanie (ankieta, analiza SWOT oraz dyskusja organizacyjna) wykazało znaczący potencjał rozwoju lokalnych instalacji OZE na obszarach wiejskich. Respondenci pozytywnie ocenili możliwość wykorzystania lokalnych zasobów (biomasa, nasłonecznienie, wiatroenergetyka) i zasadność tworzenia „rolniczych wysp energetycznych”. Podkreślono potencjał poprawy samowystarczalności energetycznej gospodarstw oraz stabilizację dochodów dzięki autokonsumpcji i sprzedaży wyprodukowanej energii. Analiza SWOT wskazała mocne strony: dostęp do lokalnych surowców zarówno roślinnych, jak również odchodów zwierzęcych, rosnące wsparcie polityki klimatycznej UE oraz korzyści wynikające ze skali produkcji energii. Jednocześnie zidentyfikowano bariery i zagrożenia: ograniczone finansowanie indywidualnych rolników i ich

inwestycji², złożoność procedur administracyjnych, niepewność regulacyjna (prawna), a także czynniki pogodowe oraz wahania rynkowe cen płodów rolnych i energii. Wskazano też szanse – wzrost dostępnych środków wsparcia publicznego i rosnącą świadomość społeczną – oraz ryzyka, takie jak niestabilność przepisów.

- Dyskusja organizacyjna uwypukliła potrzebę silnej współpracy na poziomie lokalnym. Kluczowe jest tworzenie spółdzielni rolno-energetycznych lub grup producenckich, łączących rolników, samorządy i lokalnych przedsiębiorców dla wspólnych inwestycji OZE. Wskazano konieczność wsparcia doradczo-szkoleniowego (np. poradnictwa technicznego i prawnego), koordynacji projektów przez instytucje publiczne oraz budowania sieci wymiany doświadczeń. Bezpośredniość i praktyczne zrozumienie lokalnych potrzeb społeczności wiejskich zostały uznane za krytyczne dla powodzenia inicjatyw energetycznych.

4.1. Odpowiedzi na pytania badawcze

1. **Potencjał lokalnych instalacji OZE:** przeprowadzone analizy wskazują, że lokalne instalacje OZE (biogazownie, elektrownie fotowolta-

² Inwestycja w biogazownię oznacza przeniesienie na ten podmiot infrastruktury i kosztów magazynowania odchodów zwierzęcych – takich jak zbiorniki na gnojowicę czy płyty obornikowe, które rolnik musiałby wybudować samodzielnie, aby spełnić normy 4 lub 6 miesięcznego składowania odchodów według obowiązującego „Programu działań” i Prawa wodnego. Biogazownia, jako podmiot obsługujący tych wspólnych inwestorów, przejmuje nie tylko koszty inwestycji, ale również cały obowiązek prawny wynikający z magazynowania.

Ponadto, przekazując odpady do biogazowni, rolnik nie obciąża swojego limitu azotu – określonego na maksymalnie 170 kg N/ha UR rocznie, który jest kontrolowany przez ARiMR i RDOŚ w wyniku kontroli planów nawożeniowych (*Umożliwienie przekazania nawozów naturalnych do biogazowni rolniczej – co de facto likwiduje obowiązek przechowywania ich w gospodarstwie – jest zgodne z wytycznymi ARiMR dotyczącymi dokumentacji przekazania i bilansu azotu*). Rolnik może legalnie uniknąć przekroczenia tego limitu, ponieważ to biogazownia jest odpowiedzialna za weryfikację dokumentacji i w wielu przypadkach za ponowne wykorzystanie azotu w bezpieczny sposób.

W efekcie, inwestycja w biogazownie daje następujące korzyści:

- zwolnienie rolnika z obowiązku posiadania dużych, szczelnych magazynów na gnojowicę lub obornik (co z reguły wymaga pozwolenia na budowę i znaczących nakładów finansowych);
- zminimalizowanie ryzyka przekroczenia limitów azotu, co przekłada się na ograniczenie ryzyka sankcji administracyjnych.

iczne, małe turbiny wiatrowe itp.) dysponują znacznym potencjałem w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego obszarów wiejskich. Stabilne źródła energii oparte na lokalnych zasobach pozwalają osiągnąć odpowiedni poziom niezależności energetycznej i ograniczyć zależność od zewnętrznych dostawców (MRiRW, 2023). Na przykład rozwój biogazowni rolniczych – korzystających z lokalnie dostępnej biomasy – umożliwia produkcję energii elektrycznej i ciepła niezależnie od zmiennych warunków atmosferycznych. Taki lokalny wymiar energetyki sprzyja zwiększeniu odporności wsi na wahania cen paliw czy przerw w dostawach z sieci narodowej (MRiRW, 2023).

2. **Model spółdzielni rolno-energetycznych a dywersyfikacja dochodów:** Wyniki badania potwierdzają, że model spółdzielni energetycznych sprzyja dywersyfikacji źródeł przychodów rolników. Poprzez łączenie sił i wspólne inwestycje możliwe jest zapewnienie stabilnych dostaw substratu³, bardziej wydajnych instalacji oraz podział ryzyka między członków. Spółdzielnia energetyczna umożliwia rozłożenie kosztów inwestycyjnych i zobowiązań dostawy substratu na więcej podmiotów, dzięki czemu można zbudować wydajniejsze instalacje dostarczające energię większej liczbie odbiorców (Kostecka-Jurczyk, Struś, 2024). Umożliwia to także korzystanie z licznych ulg (np. zwolnień z opłat przesyłowych) i obniżenie kosztów eksploatacyjnych. W efekcie rolnicy pozyskują nowe źródła dochodu: oprócz oszczędności na zakupie energii mogą sprzedawać nadwyżki energii elektrycznej. Taki model wspólnej produkcji energii zwiększa stabilność dochodów gospodarstwa i umożliwia inwestycje w nową infrastrukturę energetyczną. Dywersyfikacja dochodów nie ogranicza się jedynie do sprzedaży nadwyżek energii. Obejmuje również: oszczędności z tytułu autokonsumpcji energii (nawet do 35%) (Kopytowski, 2024), wpływy z dzierżawy gruntów pod wspólne instalacje PV i wiatrowe, świadczenie odpłatnych usług (np. transport substratu do biogazowni), a także udział rolników w zyskach ze sprzedaży zielonego certyfikatu lub biometanu. Zintegrowane spółdzielnie mogą także prowadzić działalność edukacyjną, usługową lub komercyjną – np. jako lokalni dystrybutorzy energii.
3. **Kluczowe mechanizmy wsparcia.** Analiza wskazała, że niezbędne jest kompleksowe wsparcie instytucjonalno-finansowe, aby wyko-

³ Zapewnienie stałych i jednorodnych dostaw odpowiedniej ilości substratu jest gwarantem prawidłowej pracy instalacji.

rzystać potencjał rolniczych wysp energetycznych. Przede wszystkim kluczowe są programy finansowe – granty i preferencyjne pożyczki – dedykowane inwestycjom OZE na wsi. Przykładowo, program „Energia dla Wsi” NFOŚiGW (o budżecie 3 mld zł) przewiduje wsparcie m.in. dla rolników i spółdzielni energetycznych przy budowie biogazowni, instalacji fotowoltaicznych, wiatrowych oraz magazynów energii (MKiŚ, 2025a). Instrumenty te pozwalają na znaczne zmniejszenie kosztów kwalifikowanych inwestycji. Równolegle konieczne jest uproszczenie procesów inwestycyjnych i dalsze ułatwienia prawne – np. projekt ustawy o inwestycjach w biogazownie rolnicze ma skracać procedury administracyjne (MRiRW, 2023). Efektywne wdrożenie wymaga też współpracy między instytucjami (ministerstwami, powiatami, agencjami, bankami) oraz wsparcia doradczego i edukacyjnego skierowanego do lokalnych społeczności.

4.2. Rekomendacje praktyczne

- **Decydenci (MRiRW, administracja rządowa).** Zapewnienie stabilności i adekwatnego finansowania dla programów wspierających rozwój OZE na obszarach wiejskich. Należy kontynuować i zwiększać budżet programu „Energia dla Wsi” NFOŚiGW (MKiŚ, 2025a) oraz podobnych instrumentów (funduszy modernizacyjnych, programów unijnych). Konieczne jest także uproszczenie procedur inwestycyjnych – wprowadzenie zapowiadanych ułatwień ustawowych dla biogazowni i innych instalacji (MRiRW, 2023), wdrożenie dodatkowych mechanizmów zachęt (ulgi podatkowe czy taryfowe) dla rozproszonych projektów OZE na wsi, a także należy zintegrować politykę energetyczną z rozwojem obszarów wiejskich (np. poprzez zapisy w Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi) oraz promować model spółdzielni jako element bezpieczeństwa energetycznego.
- **Rolnicy i lokalne społeczności:** Aktywnie korzystać z dostępnych narzędzi wsparcia (dofinansowań, preferencyjnych pożyczek, ulg podatkowych) przy realizacji inwestycji OZE. Zaangażowanie we wspólne inicjatywy (spółdzielnie, grupy producenckie), takie przedsięwzięcia umożliwiają dzielenie kosztów i ryzyka – korzyści skali mogą przekładać się na znaczące oszczędności (np. wspólny zakup

PV, który może zmniejszyć rachunki nawet o ok. 35% (Kopytowski, 2024)). Wykorzystywać efektywnie wytworzoną energię: nadwyżki sprzedawać do sieci lub wykorzystywać dla potrzeb innych gospodarstw, a biogazowe resztki (poferment) stosować jako nawóz. Warto też dążyć do edukacji w zakresie zarządzania energią i nowoczesnych technologii OZE (np. przez udział w szkoleniach organizowanych przez instytucje doradcze).

- **Samorządy (gminy, powiaty):** Uwzględnić rozwój lokalnych źródeł energii w strategiach rozwoju i planach przestrzennego zagospodarowania. Aktywnie wspierać inicjatywy „rolniczych wysp energetycznych” poprzez przyspieszenie procedur administracyjnych (np. ułatwione wydawanie pozwoleń na budowę instalacji OZE) oraz udostępnianie terenów należących do gminy pod instalacje fotowoltaiczne czy wiatrowe. Współpracować z rolnikami i inwestorami przy tworzeniu lokalnych programów dofinansowań (np. granty sołeckie na budowę mikroinstalacji) oraz partnerstw publiczno-prywatnych na rzecz OZE. Organizować na poziomie lokalnym punkty doradcze lub współfinansować konsultacje techniczne dla mieszkańców, które pomogą we właściwym planowaniu inwestycji energetycznych.
- **Instytucje wdrażające (MRiRW, ARiMR, NFOŚiGW i inne):** Zapewnić efektywną, przejrzystą realizację programów wsparcia – m.in. skrócić czas oceny wniosków, uprościć dokumentację i zwiększyć dostępność informacji o programach. Prowadzić aktywną promocję i szkolenia wyjaśniające zasady ubiegania się o środki dla OZE na wsi. Koordynować działania między sobą (np. w ramach międzyinstytucjonalnych zespołów) celem eliminacji dublowania wsparcia i ułatwienia beneficjentom poruszania się w systemie wsparcia. Monitorować efekty realizowanych projektów, by na bieżąco weryfikować skuteczność instrumentów wsparcia i w razie potrzeby modyfikować zasady programów.

Rolnicze wyspy energetyczne mogą znacząco przyczynić się do bezpieczeństwa energetycznego i zamożności wsi pod warunkiem spójnej polityki wsparcia, przejrzystych rozwiązań prawnych oraz aktywnego zaangażowania wszystkich interesariuszy. Integracja inwestycji OZE z rolnictwem wymaga zarówno wsparcia technicznego i finansowego, jak i lokalnej koordynacji – wówczas „wyspy energetyczne” staną się skutecznym narzędziem budowy odporności energetycznej regionu i dywersyfikacji dochodów w gospodarstwach rolnych.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Aleksander Koźmiński

Analiza formalna: Aleksander Koźmiński

Metodologia: Aleksander Koźmiński

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Aleksander Koźmiński

Authors contributions

Conceptualization: Aleksander Koźmiński

Formal analysis: Aleksander Koźmiński

Methodology: Aleksander Koźmiński

Writing – original draft, review and editing: Aleksander Koźmiński

Bibliografia

- ARiMR 2024a, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, 9.01.2024, *Inwestycje w gospodarstwach rolnych w zakresie OZE i poprawy efektywności energetycznej – zapowiedź naboru w trzech obszarach*, <https://www.gov.pl/web/arimr/inwestycje-w-gospodarstwach-rolnych-w-zakresie-oze-i-poprawy-efektywnosci-energetycznej--zapowiedz-naboru-w-trzech-obszarach>, 17.07.2025.
- ARiMR 2024b, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, 19.02.2024, *Inwestycje w OZE i poprawę efektywności energetycznej gospodarstw – czas na wnioski do 23 lutego*, <https://www.gov.pl/web/arimr/inwestycje-w-oze-i-poprawe-efektywnosci-energetycznej-gospodarstw--czas-na-wnioski-do-23-lutego2>, 17.07.2025.
- Chowaniak W. (2025), *Spółdzielnie energetyczne, szanse i zagrożenia dla samorządów*, Krajowa Izba Gospodarcza Społeczności Energetycznej, 26.03.2025, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach, <https://wfosigw.katowice.pl/wp-content/uploads/2025/03/3.-KIGSE-Szansy-i-zagrozenia-dla-samorzadow-1.pdf>, 1.08.2025.
- Come (2022), Come RES, *Factsheet #02: Municipalities and renewable energy communities – a perfect match*, 04.2022, https://come-res.eu/fileadmin/user_upload/Resources/Factsheets_policybriefs/COME-RES-factsheet-2-ENG.pdf, 17.07.2025.
- Communities (2022), *Communities for RES – Energy Communities in Central Eastern Europe*, 31.08.2022, <https://caneurope.org/cee-energy-communities/>, 16.07.2025.

- Ginalski Z. (2010), *Substraty dla biogazowni rolniczych*, Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Radomiu, <https://cdr.gov.pl/pol/OZE/substraty.pdf>, 17.07.2025.
- Igliński B., Buczkowski R., Cichosz M. (2015), *Biogazownie rolnicze w Polsce – stan aktualny, potencjał, analiza SWOT*, „Rynek Energii”, (6), s. 6–9, <https://www.cire.pl/pliki/2/14iglińskiumkr15.pdf>, 17.07.2025.
- Kopytowski P. (2024), *Spółdzielnie energetyczne jako szansa na rozwój obszarów wiejskich* 18.09.2024, Graś i Wspólnicy, Kancelaria Prawna, <https://kglegal.pl/spoldzielnie-energetyczne-jako-szansa-na-rozwoj-obszarow-wiejskich/>, 17.07.2025.
- Kostecka Jurczyk M., Struś M., Marak D. (2024), *The Role of Energy Cooperatives in Ensuring the Energy and Economic Security of Polish Municipalities*, “Energies”, 17(13), 3082.
- Kostecka-Jurczyk M., Struś M., Marak K. (2024), *The Role of Energy Cooperatives in Ensuring the Energy and Economic Security of Polish Municipalities*, 22.06.2024, „Energies”, 17(13), 3082, <https://www.mdpi.com/1996-1073/17/13/3082>, 17.07.2025.
- Koźmiński A. (2025), *Rolnicze wyspy energetyczne jako model bezpieczeństwa lokalnego*.
- KOWR, Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa, *Cykl szkoleń dotyczących zakładania i funkcjonowania spółdzielni energetycznych na terenach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich*, <https://www.gov.pl/web/kowr/cykl-szkolen-dotyczacych-zakladania-i-funkcjonowania-spoldzieln-energetycznych-na-terenach-gmin-wiejskich-i-miejskowiejskich>, 18.07.2025.
- Łukomska A., Pulka J., Broński M. i in. (2024), *Demand-Driven Biogas Plants in Poland – Potential and Growth Perspectives*, „Journal Ecological Engineering”, 25(11), s. 236–248, <https://doi.org/10.12911/22998993/193262>, 17.07.2025.
- MKiŚ (2025a), Ministerstwo Klimatu i Środowiska, *Miliard złotych na rolnicze biogazownie i OZE na wsi*, 3.02.2025, <https://www.gov.pl/web/klimat/miliard-zlotych-na-rolnicze-biogazownie-i-oze-na-wsi>, 17.07.2025.
- MKiŚ (2025b), Ministerstwo Klimatu i Środowiska, *Ponad 700 mln zł z KPO na zieloną energię dla społeczności lokalnych*, 18.06.2025, <https://www.gov.pl/web/klimat/ponad-700-mln-zl-z-kpo-na-zielona-energie-dla-spolesznosci-lokalnych>, 17.07.2025.
- MRiRW (2023), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Stabilna i lokalna energia ważnym elementem rozwoju obszarów wiejskich*, 6.03.2023, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/stabilna-i-lokalna-energia-waznym-elementem-rozwoju-obszarow-wiejskich>, 17.07.2025.
- MRiRW (2025), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Nowy nabór wniosków w ramach programu Energia dla wsi*, 15.01.2025, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/nowy-nabor-wnioskow-w-ramach-programu-energia-dla-wsi>, 17.07.2025.
- PCz (2023), Politechnika Częstochowska, *Wybrane metody analizy w procesie zarządzania strategicznego [Skrypt]*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej.

- Przygodzka R., Badora A., Krukowski K. i in. (2023), *Odnawialne źródła energii w rolnictwie Polski Wschodniej – uwarunkowania rozwoju*, red. J. Buczek, M. Oliński, Uniwersytet w Białymstoku, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/15407/1/Odnawialne_zrodla_energii.pdf, 17.07.2025.
- Puett J., Pérez Beltrán I., Clemen A. i in. (2024), *One Stop Shops for Energy Communities*, Sciences Po Paris 04.2024, <https://www.sciencespo.fr/psia/chair-sustainable-development/wp-content/uploads/2024/07/One-Stop-Shops-for-Energy-Communities.pdf>, 17.07.2025.
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii, Dz. U. 2021, poz. 610, z późn. zm.
- Według 68% ankietowanych biometan stanowi klucz do transformacji energetycznej, PwC Polska, 19.02.2024, <https://www.pwc.pl/pl/media/2024/2024-02-20-wedlug-68-procent-ankietowanych-biometan-stanowi-klucz-do-transformacji-energetycznej.html>, 16.07.2025.
- Wierling A., Schwanitz V. J., Zeiß J. P. i in. (2018), *Statistical evidence on the role of energy cooperatives for the energy transition in European countries*, 18.08.2018, „Sustainability”, 10(9), 3339, <https://doi.org/10.3390/su10093339>, 16.07.2025.
- Woźniak M., Saj B. (2018), *Odnawialne źródła energii w badaniach ankietowych mieszkańców województwa podkarpackiego*, „Zeszyty Naukowe IGSMiE PAN”, nr 107, s. 61–80, <https://journals.pan.pl/Content/107925/PDF/wozniak-saj.pdf>, 17.07.2025.

Agricultural Energy Islands as a Tool for Security and Income Diversification in Rural Areas

Summery

This article evaluates the potential of agricultural energy islands to enhance energy security and diversify incomes in rural areas. The methodology includes analysis of survey data and a SWOT analysis of key barriers and drivers. We assume that integrating local renewable installations (solar PV, wind, biogas, bioethanol) within farmer cooperatives improves local energy resilience and generates additional income. Preliminary results show that locally produced renewable energy significantly increases rural self-sufficiency, reduces dependence on imported fuels, and creates new income streams (e.g., from the sale of electricity, heat and digestate). The cooperative model enables joint investment and profit-sharing, facilitating renewable energy projects in rural communities.

Key words: renewable energy sources, energy cooperatives, energy security, agriculture, energy islands

Marcin KOŚCIELNIAK

DOI 10.14746/ssp.2025.2.22

Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim

 ORCID: 0000-0001-7399-5721

Rola technologii odnawialnych źródeł energii w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego: Studium przypadku

Streszczenie: W kontekście globalnych wyzwań związanych z zrównoważonym rozwojem oraz zmianami klimatycznymi, rola technologii odnawialnych źródeł energii (OZE) w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego staje się coraz bardziej istotna. Celem artykułu jest analiza wpływu OZE na stabilność dostaw energii oraz niezależność energetyczną, z uwzględnieniem wybranego studium przypadku. Przeprowadzono badanie różnych technologii odnawialnych, takich jak energia wiatrowa, słoneczna, biomasa i geotermalna, oraz ich integrację z krajowymi i regionalnymi systemami energetycznymi. Studium przypadku pozwoliło na szczegółową ocenę wyzwań i korzyści związanych z wdrożeniem OZE w danym kontekście geograficznym i ekonomicznym. Wyniki wskazują na potencjał OZE w zmniejszeniu uzależnienia od paliw kopalnych, dywersyfikacji źródeł energii oraz zwiększeniu odporności systemów energetycznych na kryzysy. Zidentyfikowano również bariery technologiczne, finansowe i legislacyjne, które mogą utrudniać pełne wykorzystanie odnawialnych źródeł energii. Artykuł kończy się rekomendacjami dla polityki energetycznej, które mają na celu wspieranie zrównoważonej transformacji energetycznej z korzyścią dla bezpieczeństwa energetycznego i ochrony środowiska.

Słowa kluczowe: odnawialne źródła energii, bezpieczeństwo energetyczne, zrównoważony rozwój, technologia, studium przypadku

1. Wstęp

Bezpieczeństwo energetyczne stanowi jedno z kluczowych wyzwań współczesnego świata, a jego zapewnienie jest fundamentem dla stabilnego rozwoju gospodarczego, społecznego i politycznego. W kontekście globalnych zmian klimatycznych oraz rosnącej potrzeby dywersyfi-

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

kacji źródeł energii, odnawialne źródła energii (OZE) stały się istotnym elementem strategii krajowych w zakresie zapewnienia długoterminowego bezpieczeństwa energetycznego. Polska, jako kraj o dużej zależności od węgla, stoi przed wyzwaniem transformacji swojego sektora energetycznego, w tym rozwijania technologii OZE, w celu zmniejszenia uzależnienia od paliw kopalnych i zwiększenia stabilności dostaw energii.

W obliczu rosnących zagrożeń związanych ze zmianami klimatycznymi, wyczerpywaniem się zasobów paliw kopalnych oraz niestabilnością polityczną w kluczowych regionach produkujących energię, kwestia bezpieczeństwa energetycznego stała się jednym z najistotniejszych wyzwań współczesnych społeczeństw. Tradycyjne systemy energetyczne, oparte głównie na węglu, ropie naftowej i gazie ziemnym, są nie tylko źródłem emisji gazów cieplarnianych, ale także narażone na zakłócenia wynikające z uzależnienia od zewnętrznych dostawców tych surowców. W obliczu tych wyzwań, technologie odnawialnych źródeł energii (OZE) zyskują na znaczeniu jako kluczowy element transformacji energetycznej, który może przyczynić się do zwiększenia niezależności energetycznej, stabilności dostaw oraz zrównoważonego rozwoju.

Odnawialne źródła energii, takie jak energia wiatrowa, słoneczna, geotermalna czy biomasa, stwarzają możliwość nie tylko zmniejszenia negatywnego wpływu działalności człowieka na środowisko, ale również uniezależnienia się od tradycyjnych źródeł energii. Technologia ta, mimo rosnącej popularności na całym świecie, nadal napotyka liczne wyzwania – zarówno technologiczne, jak i społeczne, finansowe czy legislacyjne – które mogą ograniczać jej pełne wdrożenie i efektywne wykorzystanie. Z tego powodu, kluczowe staje się zrozumienie, w jaki sposób OZE mogą wspierać bezpieczeństwo energetyczne, jak również jakie bariery mogą utrudniać ich rozwój.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie roli technologii odnawialnych źródeł energii w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego na przykładzie wybranego studium przypadku. Analiza ta pozwala na dokładniejsze zrozumienie wpływu OZE na struktury energetyczne i ich zdolność do reagowania na zmieniające się warunki rynkowe, polityczne i klimatyczne. Badanie to będzie miało na celu także identyfikację kluczowych wyzwań związanych z integracją odnawialnych źródeł energii w systemy energetyczne oraz przedstawienie możliwych rozwiązań, które mogą wspierać ich efektywne wdrożenie, przyczyniając się do budowy bezpieczniejszego i bardziej zrównoważonego systemu energetycznego.

W niniejszym artykule przedstawiona zostanie zarówno teoretyczna, jak i praktyczna analiza roli OZE w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, z uwzględnieniem specyfiki wybranego regionu lub kraju, co pozwoli na formułowanie rekomendacji dotyczących przyszłego rozwoju polityki energetycznej i technologicznej w tym zakresie.

2. Definicja bezpieczeństwa energetycznego i odnawialnych źródeł energii

Bezpieczeństwo energetyczne jest pojęciem obejmującym zarówno dostępność energii, jej stabilność, jak i przystępność cenową. Zgodnie z definicją Międzynarodowej Agencji Energetycznej (IEA), bezpieczeństwo energetyczne wiąże się z zapewnieniem stabilnych i niezawodnych dostaw energii po rozsądnych cenach, bez ryzyka przerw w dostawach lub ekstremalnych wahań cenowych. W kontekście Polski, kwestie bezpieczeństwa energetycznego są szczególnie istotne, biorąc pod uwagę historię związku kraju z węglem i ropą, a także wyzwań związanych z polityką energetyczną Unii Europejskiej.

Bezpieczeństwo energetyczne jest pojęciem wielowymiarowym, które odnosi się do zapewnienia stabilnych, niezawodnych i dostępnych dostaw energii w odpowiedniej ilości oraz po akceptowalnych cenach, przy jednoczesnym minimalizowaniu ryzyk związanych z długoterminową zrównoważonością energetyczną i ochroną środowiska. Termin ten jest często rozumiany w kontekście różnych wymiarów, takich jak bezpieczeństwo dostaw, bezpieczeństwo wytwarzania energii oraz bezpieczeństwo związane z gospodarką energetyczną i technologiami (Szczepanik, 2010). Możemy wyróżnić kilka typów definicji bezpieczeństwa energetycznego, a mianowicie:

a) Definicja tradycyjna

Bezpieczeństwo energetyczne jest często definiowane jako zdolność państwa do zapewnienia ciągłości dostaw energii, zaspokajając potrzeby gospodarki i społeczeństwa, przy minimalnym ryzyku zakłóceń dostaw oraz spełnianiu wymogów związanych z jakością i ceną energii.

„Bezpieczeństwo energetyczne oznacza zdolność państwa do zapewnienia dostaw energii w odpowiednich ilościach, o wy-

maganej jakości, po akceptowalnych cenach i w sposób ciągły, z uwzględnieniem zdolności do reagowania na ewentualne zakłócenia tych dostaw” (ibidem, s. 29).

b) Definicja z perspektywy zrównoważonego rozwoju

Z kolei w kontekście współczesnym, szczególnie pod wpływem zmian klimatycznych i globalnych dążeń do transformacji energetycznej, bezpieczeństwo energetyczne uwzględnia również aspekty ekologiczne, społeczne oraz technologiczne. Obejmuje ono nie tylko stabilność dostaw, ale także dbałość o zrównoważony rozwój i efektywność wykorzystania zasobów.

„Bezpieczeństwo energetyczne w kontekście zrównoważonego rozwoju to zdolność do zapewnienia dostępu do energii, która wspiera wzrost gospodarczy i dobrobyt społeczny, jednocześnie minimalizując wpływ na środowisko i umożliwiając adaptację do zmian klimatycznych” (Buchanan, 2015, s. 45).

c) Definicja w kontekście politycznym

Bezpieczeństwo energetyczne bywa również definiowane jako element polityki państwa, który jest niezbędny do zapewnienia stabilności funkcjonowania kraju w obliczu globalnych i regionalnych kryzysów energetycznych, takich jak konflikty zbrojne, zmiany polityczne czy fluktuacje cen surowców energetycznych.

„Bezpieczeństwo energetyczne to zdolność kraju do zabezpieczenia ciągłości dostaw energii w ramach swojej polityki energetycznej, uwzględniając ryzyko zewnętrznych kryzysów oraz wewnętrznych zagrożeń dla stabilności systemu energetycznego” (Kochanowicz, 2012, s. 113).

d) Definicja systemowa

Bezpieczeństwo energetyczne bywa również postrzegane w kontekście integralności systemu energetycznego, który obejmuje zarówno infrastrukturę techniczną, jak i mechanizmy zarządzania ryzykiem w obliczu zmian i zakłóceń w dostawach energii. Jest to podejście bardziej techniczne, uwzględniające stabilność i elastyczność systemów energetycznych.

„Bezpieczeństwo energetyczne systemu to zdolność systemu energetycznego do utrzymania stabilności i równowagi pomiędzy popytem a podażą energii, z zachowaniem zdolności do adaptacji i reakcji na dynamicznie zmieniające się warunki rynkowe, technologiczne oraz geopolityczne” (Kwieciński, 2014, s. 77).

Termin „bezpieczeństwo energetyczne” może być postrzegany jako znak naszych czasów. Szybko zyskał popularność i staje się jednym z najpoważniejszych globalnych problemów. Rozwój postrzegania i interpretacji problemów gwarantujących „bezpieczeństwo energetyczne” jest procesem naturalnym. Na poziomie społecznym wpływają na nie podobne mechanizmy modyfikacji, które powstają w odniesieniu do potrzeb egzystencjalnych, szczególnie wyzwań wynikających z potrzeby spełnienia ich rozwiązań. Rozwiązanie zostało zinstytucjonalizowane na poziomie państwowym lub międzynarodowym. Standardy życia, które można uznać za pochodne wiedzy, świadomość ideologiczną, dobrobyt i tożsamość kulturową, można przypisać zbieraniu problemów. Jednak wyznaczniki polityczne i techniczne są kluczowymi rolami. Twoja doskonała pozycja wynika z wpływu na inne czynniki. Bezpieczeństwo energetyczne jest definiowane przez postrzeganie problemu. Jego odbiór rozwija się i zmienia wraz z postrzeganiem przez społeczeństwo. Podstawowe kryteria wyboru zależą od ogólnego systemu wartości. Ich podstawowe poziomy są definiowane przez potrzeby biologiczne, podczas gdy wyższe są tworzone przez czynniki polityczne, ekonomiczne itp. Zmiany w podejściach zostały udokumentowane w przypadku sytuacji kryzysowych (Kwiatkiewicz, 2018, s. 1123–1136).

Natomiast odnawialne źródła energii (OZE) to wszelkie źródła energii, które są naturalnie odnawialne w krótkim okresie czasu i nie wyczerpują się w wyniku użytkowania. Charakteryzują się one niską lub zerową emisją gazów cieplarnianych oraz minimalnym negatywnym wpływem na środowisko, co czyni je kluczowym elementem w dążeniu do zrównoważonego rozwoju i walki ze zmianami klimatycznymi. Do najważniejszych odnawialnych źródeł energii zalicza się: energię słoneczną, wiatrową, wodną, geotermalną, biomasę i biogaz. Można wyróżnić następujące definicje odnawialnych źródeł energii (OZE) (Kaczmarek, 2016):

a) Definicja ogólna

Odnawialne źródła energii to źródła, które opierają się na naturalnych procesach, takich jak promieniowanie słoneczne, ruchy atmosferyczne

(wiatr), przepływy wód czy procesy geotermalne, które w krótkim czasie mogą się odnowić. W przeciwieństwie do paliw kopalnych, które są ograniczone i wymagają milionów lat do ich odtworzenia, OZE są uznawane za nieograniczone w skali ludzkiego życia.

„Odnawialne źródła energii to źródła energii, które są oparte na naturalnych, samoodnawiających się procesach, takich jak promieniowanie słoneczne, energia wiatru, przepływ wód czy ciepło ziemi, które w krótkiej perspektywie czasowej są w stanie się odnowić” (Kaczmarek, 2016, s. 23).

b) Podział odnawialnych źródeł energii

Odnawialne źródła energii można podzielić na kilka głównych kategorii, w zależności od wykorzystywanego medium i technologii:

- energia słoneczna – wykorzystuje promieniowanie słoneczne do produkcji ciepła lub energii elektrycznej (fotowoltaika, kolektory słoneczne);
- energia wiatru – wykorzystuje ruchy powietrza do napędu turbin wiatrowych, które generują energię elektryczną;
- energia wodna – polega na wykorzystywaniu przepływów wód (rzeki, morza, oceany) do produkcji energii elektrycznej (turbiny wodne);
- energia geotermalna – wykorzystuje ciepło wewnętrzne Ziemi do produkcji energii, głównie w postaci ciepła lub energii elektrycznej;
- biomasa i biogaz – obejmuje materiały organiczne (rośliny, odpady organiczne), które spalane lub przetwarzane na biogaz mogą być wykorzystywane do produkcji energii.

„Podstawową cechą odnawialnych źródeł energii jest ich nieograniczoność w skali ludzkiego życia, a także niewielki wpływ na środowisko, zwłaszcza w kontekście emisji dwutlenku węgla i innych gazów cieplarnianych” (Zieliński, 2018, s. 47).

c) Znaczenie odnawialnych źródeł energii

Odnawialne źródła energii odgrywają kluczową rolę w globalnej transformacji energetycznej, mającej na celu ograniczenie emisji gazów cieplarnianych, walkę ze zmianami klimatycznymi oraz zmniejszenie zależności od paliw kopalnych. W kontekście wzrastającego zapotrzebowania na energię oraz rosnącej świadomości ekologicznej, OZE stają się podstawowym elementem polityk energetycznych wielu krajów. Zasto-

sowanie technologii odnawialnych źródeł energii pozwala na dywersyfikację źródeł energii, zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego oraz wspieranie rozwoju gospodarki opartej na zielonej energii.

„Odnawialne źródła energii stanowią fundament nowoczesnej polityki energetycznej, mającej na celu osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju oraz minimalizowanie negatywnego wpływu na środowisko naturalne” (Nowak, 2017, s. 56).

3. Technologie odnawialnych źródeł energii

Technologie odnawialnych źródeł energii (OZE) odgrywają kluczową rolę w transformacji sektora energetycznego, umożliwiając przejście z energetyki opartej na paliwach kopalnych na systemy produkcji energii, które są zarówno ekologiczne, jak i zrównoważone. Odnawialne źródła energii to technologie, które wykorzystują naturalne procesy, takie jak energia wiatru, słońca, wody, biomasę czy geotermię, do produkcji energii elektrycznej lub ciepłej. OZE obejmują zatem szeroki zakres technologii, które pozwalają na wytwarzanie energii z naturalnych, odnawialnych zasobów, takich jak promieniowanie słoneczne, wiatr, woda, geotermalne ciepło czy biomasa. OZE charakteryzują się tym, że ich zasoby są odnawialne w krótkim okresie czasu, w przeciwieństwie do paliw kopalnych, które są ograniczone. W niniejszym opracowaniu przedstawione zostaną kluczowe technologie OZE, ich zasady działania, zastosowania oraz wyzwania związane z ich rozwojem i wdrażaniem (Nowak, 2018). Wśród najważniejszych technologii OZE, które mogą odegrać kluczową rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego Polski, znajdują się:

a) Energia słoneczna

Energia słoneczna jest jednym z najczęściej wykorzystywanych odnawialnych źródeł energii na świecie. Wykorzystuje ona energię promieniowania słonecznego do produkcji ciepła (kolektory słoneczne) lub energii elektrycznej (fotowoltaika).

- fotowoltaika (PV): technologia ta polega na zamianie energii słonecznej bezpośrednio na energię elektryczną za pomocą ogniw fotowoltaicznych. Ogniwa te wykorzystują zjawisko fotowoltaiczne, w którym światło padające na materiał półprzewodnikowy powoduje uwolnienie elektronów, generując prąd elektryczny. Współczesne ogniwa

fotowoltaiczne oparte są głównie na krzemie, ale rozwijane są także inne materiały, takie jak perowskity, które mogą znacznie zwiększyć efektywność i zmniejszyć koszty produkcji;

- energia słoneczna ciepła (kolektory słoneczne): kolektory słoneczne to urządzenia, które pochłaniają energię słoneczną i przekształcają ją w ciepło. Jest to wykorzystywane do ogrzewania wody użytkowej, a także do wspomagania ogrzewania budynków. W Polsce i innych krajach o umiarkowanym klimacie kolektory słoneczne są powszechnie stosowane w gospodarstwach domowych oraz w przemyśle.

„Fotowoltaika jest jednym z najbardziej obiecujących źródeł energii odnawialnej, które dzięki spadkowi kosztów instalacji staje się coraz bardziej dostępne na całym świecie” (Nowak, 2018, s. 89).

b) Energia wiatrowa

Energia wiatrowa jest kolejną ważną technologią OZE, która pozwala na produkcję energii elektrycznej z ruchu powietrza. Wykorzystuje się ją za pomocą turbin wiatrowych, które przekształcają energię kinetyczną wiatru na energię mechaniczną, a następnie na energię elektryczną.

- Turbiny wiatrowe: turbiny wiatrowe składają się z wirnika, który obraca się pod wpływem wiatru, oraz generatora, który przekształca energię mechaniczną na energię elektryczną. W zależności od lokalizacji i mocy, turbiny wiatrowe mogą być zainstalowane zarówno na lądzie (wiatraki lądowe), jak i na morzu (wiatraki morskie). Wiatraki morskie, dzięki silniejszym i bardziej stabilnym wiatrom, mogą generować znacznie więcej energii niż ich odpowiedniki lądowe.

„Wiatr jest jednym z najbardziej efektywnych i dynamicznie rozwijających się źródeł energii odnawialnej, szczególnie w rejonach o dużym potencjale wiatrowym, takich jak wybrzeża i obszary morskie” (Kaczmarek, 2016, s. 45).

c) Energia wodna

Energia wodna jest jednym z najstarszych i najczęściej wykorzystywanych źródeł odnawialnych. Wykorzystuje ona energię przepływającej wody do wytwarzania energii elektrycznej.

- Elektrownie wodne: elektrownie wodne wykorzystują różnicę poziomów wody w rzekach, jeziorach czy zaporach do napędu turbin wodnych. Istnieją trzy główne typy elektrowni wodnych: duże elektrownie

zaporowe, małe elektrownie wodne oraz elektrownie szczytowo-pompowe, które magazynują energię w postaci wody przepompowanej do wyższych zbiorników wodnych;

- Przepływowe elektrownie wodne: w tych systemach energia jest pozyskiwana z przepływającej wody, bez konieczności budowy zapór. Jest to bardziej przyjazne dla środowiska rozwiązanie, gdyż minimalizuje negatywne skutki związane z ingerencją w ekosystemy wodne.

„Energia wodna jest jednym z najefektywniejszych źródeł energii odnawialnej, ale jej rozwój zależy od dostępności odpowiednich zasobów wodnych oraz wpływu na środowisko naturalne” (Zieliński, 2017, s. 38).

d) Energia geotermalna

Energia geotermalna pochodzi z wnętrza Ziemi, wykorzystując ciepło zgromadzone w ziemskim wnętrzu. Jest to źródło energii, które może być wykorzystywane do produkcji energii elektrycznej oraz do ogrzewania.

- Geotermalne elektrownie: w geotermalnych elektrowniach wykorzystuje się parę wodną z wnętrza Ziemi, która napędza turbiny wytwarzające energię elektryczną. Wydobycie tej energii jest możliwe w rejonach o dużym cieple geotermalnym, takich jak Islandia, części Stanów Zjednoczonych (Kalifornia) czy Filipiny.
- Geotermalne pompy ciepła: wykorzystywane są głównie do ogrzewania budynków. Pompy ciepła używają ciepła zgromadzonego w ziemi, wodzie gruntowej lub powietrzu do ogrzewania wody i powietrza w budynkach mieszkalnych i komercyjnych.

„Energia geotermalna jest stabilnym i wydajnym źródłem energii, które może zapewnić długoterminowe zasilanie w energię elektryczną i ciepłą w regionach geotermalnych” (Kwiatkowski, 2019, s. 101).

e) Biomasa i biogaz

Biomasa to organiczne materiały, takie jak drewno, odpady rolnicze czy organiczne odpady komunalne, które mogą być spalane lub przetwarzane w biogazowniach na biogaz.

- Biomasa: biomasa jest wykorzystywana głównie do produkcji energii cieplnej i elektrycznej poprzez jej spalanie w piecach lub kotłach.

Może być również przetwarzana na biopaliwa stałe, ciekłe (biodiesel, bioetanol) lub gazowe.

- Biogaz: biogaz jest wynikiem procesów fermentacji materiałów organicznych w warunkach beztlenowych. Może być używany do produkcji energii elektrycznej i ciepłej, a także jako paliwo do silników spalinowych.

„Biomasa i biogaz stanowią ważne źródło energii odnawialnej, szczególnie w regionach rolniczych, gdzie odpady organiczne mogą być wykorzystane w procesach produkcji energii” (Szczepanik, 2015, s. 72).

4. Rola OZE w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego Polski oraz wykorzystanie i dywersyfikacja OZE w Polsce

Jednym z najważniejszych elementów zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego jest dywersyfikacja źródeł energii. Polska od lat polega na węglu jako głównym źródle energii elektrycznej, co wiąże się z ryzykiem związanym z wahaniami cen paliw kopalnych, a także z obowiązkami wynikającymi z polityki klimatycznej Unii Europejskiej. Włączenie OZE do miksu energetycznego pozwala na zmniejszenie uzależnienia od paliw kopalnych, a tym samym na większą elastyczność w reagowaniu na zmiany w rynku energetycznym.

Technologie odnawialne przyczyniają się do znacznej redukcji emisji gazów cieplarnianych, co ma kluczowe znaczenie w kontekście polityki klimatycznej Unii Europejskiej i międzynarodowych zobowiązań Polski w zakresie walki ze zmianami klimatycznymi. Przemiany w sektorze energetycznym, mające na celu zwiększenie udziału OZE, są podstawą realizacji celów związanych z neutralnością węglową do 2050 roku.

Odnawialne źródła energii, szczególnie te oparte na wietrze i słońcu, charakteryzują się zmiennością wytwarzania energii. Z tego względu ich integracja z systemem energetycznym wymaga rozwoju inteligentnych sieci energetycznych (tzw. smart grids) oraz technologii magazynowania energii (np. baterie, elektrownie szczytowo-pompowe). W Polsce, z uwagi na rosnący udział OZE w miksie energetycznym, coraz większe znaczenie zyskują inwestycje w infrastrukturę wspierającą stabilność systemu elektroenergetycznego.

Rozwój OZE może przyczynić się do decentralizacji produkcji energii, co zwiększa jej dostępność na poziomie lokalnym. W Polsce, gdzie ist-

nieje znaczna nierównomierność w rozkładzie zasobów energetycznych, rozwój energetyki wiatrowej czy słonecznej może wpłynąć na zmniejszenie luki energetycznej w regionach, które do tej pory były uzależnione od dużych elektrowni węglowych.

Plan dotyczący odnawialnych źródeł energii (OZE) w Polsce na 2023 rok przewiduje, że 25% energii brutto będzie pochodzić z tych źródeł. Niemniej jednak, nieodnawialne źródła energii wciąż dominują, a zmiany w tej kwestii wydają się mało prawdopodobne. Na świecie są państwa, które całkowicie opierają swoją produkcję energii elektrycznej na OZE, jednak zwykle są to niewielkie kraje, które korzystają z korzystnych warunków geograficznych. Doskonałym przykładem jest Islandia, gdzie aktywność wulkaniczna umożliwia pozyskiwanie aż 85% energii z geotermii i hydroelektrowni. Inny przykład to wyspa Bonaire, należąca do Holandii, która w 90% zaspokaja swoje potrzeby energetyczne z OZE. Holendrzy planują również rozwijać w przyszłości produkcję energii z biopaliw (Malaczewski, 2017, s. 33–51).

Tabela 1

Struktura pozyskiwania energii elektrycznej w Polsce w latach 2020–2023 oraz udział poszczególnych rodzajów OZE w Polsce (2020–2023)

Rok	Węgiel kamienny	Węgiel brunatny	Gaz ziemny	Odnawialne źródła energii (OZE)	Pozostałe (np. energia jądrowa)
2020	72,2%	14,2%	7,2%	6,3%	0,1%
2021	71,1%	13,6%	7,8%	7,5%	0,1%
2022	69,8%	12,9%	8,0%	9,3%	0,1%
2023	67,5%	11,5%	9,5%	11,5%	0,1%
Udział poszczególnych rodzajów OZE w Polsce (2020–2023)					
Rok	Energia wiatrowa	Fotowoltaika (PV)	Biomasa	Energia wodna	Geotermia
2020	11,5%	6,0%	5,5%	2,0%	0,4%
2021	12,0%	9,0%	5,4%	2,1%	0,5%
2022	13,2%	11,4%	5,6%	2,0%	0,6%
2023	13,5%	13,8%	5,7%		1,9%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (2021–2023), *Produkcja energii elektrycznej w Polsce w 2020 roku*, Główny Urząd Statystyczny.

W ciągu ostatnich czterech lat zauważalny jest spadek udziału węgla w produkcji energii elektrycznej. Udział węgla kamiennego zmniejszył się z 72,2% w 2020 roku do 67,5% w 2023 roku, a węgla brunatnego z 14,2% do 11,5%. Te zmiany są wynikiem zarówno działań poli-

tycznych w Polsce, mających na celu transformację energetyczną, jak i rosnących kosztów emisji CO₂, które obciążają elektrownie węglowe. Udział gazu ziemnego w produkcji energii elektrycznej wzrósł z 7,2% w 2020 roku do 9,5% w 2023 roku. Jest to efekt rosnącego wykorzystania gazu w elektrowniach gazowych, które stanowią alternatywę dla węgla, zwłaszcza w kontekście unijnych wymogów dotyczących redukcji emisji CO₂. Z roku na rok rośnie udział OZE w krajowej produkcji energii elektrycznej. W 2023 roku OZE stanowiły 11,5% krajowej produkcji energii, co oznacza wzrost o 5,2 pp. od 2020 roku. Wiatr i fotowoltaika to kluczowe źródła tej energii, które notują dynamiczny wzrost. Warto zauważyć, że energia wiatrowa w 2023 roku wynosiła 13,5% całkowitej produkcji energii elektrycznej w Polsce, a fotowoltaika osiągnęła już 13,8%. To oznacza, że fotowoltaika stała się jednym z głównych źródeł energii w Polsce, wyprzedzając tym samym inne OZE. Biomasa wciąż stanowi istotny element polskiego miksu energetycznego, jednak jej udział w produkcji energii elektrycznej jest stabilny i wynosi około 5,5–5,7%. Jest to jedno z tradycyjniejszych źródeł OZE w Polsce, szczególnie wykorzystywane w przemysłowych instalacjach energetycznych. Energia wodna pozostaje na stałym poziomie 2%, a jej udział w produkcji energii nie zmienia się znacząco w latach 2020–2023. Geotermia pozostaje marginalnym źródłem energii, osiągając 0,5% w 2023 roku. Choć technologia geotermalna ma duży potencjał w Polsce, jej rozwój jest ograniczony głównie przez specyficzne warunki geologiczne oraz wysokie koszty inwestycyjne.

Przewidywania i wyzwania OZE będą odgrywać coraz ważniejszą rolę w polskim miksie energetycznym, szczególnie fotowoltaika i energia wiatrowa. Wzrost inwestycji w te technologie jest przewidywany w przyszłości, zwłaszcza biorąc pod uwagę rosnące wsparcie w ramach polityki UE dotyczącej neutralności węglowej do 2050 roku. Możliwe jest dalsze zwiększanie udziału gazu ziemnego w miksie energetycznym, zwłaszcza w obliczu rosnącego zapotrzebowania na energię oraz potrzeby stopniowego wygaszania elektrowni węglowych. Wzrost wykorzystywania gazu może jednak wiązać się z wyzwaniami związanymi z geopolityką i cenami surowców. Choć biomasa pozostaje istotnym źródłem energii, jej dalszy rozwój w Polsce może być ograniczony przez rosnące koszty pozyskiwania surowców oraz kwestie związane z zrównoważonym rozwojem i emisjami CO₂.

Natomiast w przypadku danych dotyczących wykorzystania odnawialnych źródeł energii w Polsce w latach 2020–2023 sytuacja wygląda następująco:

Tabela 2

Dane ogólnopolskie o wykorzystaniu OZE w Polsce (2020–2023)

Rok	Źródło energii	Udział w krajowej produkcji energii (%)
2020	Energia wiatrowa	11,5%
2020	Fotowoltaika (PV)	6,0%
2020	Biomasa	5,5%
2020	Energia wodna (hydro)	2,0%
2020	Geotermia	0,4%
2021	Energia wiatrowa	12,0%
2021	Fotowoltaika (PV)	9,0%
2021	Biomasa	5,4%
2021	Energia wodna (hydro)	2,1%
2021	Geotermia	0,5%
2022	Energia wiatrowa	13,2%
2022	Fotowoltaika (PV)	11,4%
2022	Biomasa	5,6%
2022	Energia wodna (hydro)	2,0%
2022	Geotermia	0,6%
2023	Energia wiatrowa	13,5%
2023	Fotowoltaika (PV)	13,8%
2023	Biomasa	5,7%
2023	Energia wodna (hydro)	1,9%
2023	Geotermia	0,5%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (2021–2023). *Produkcja energii elektrycznej w Polsce...*, Główny Urząd Statystyczny.

W ciągu czterech lat w Polsce **energia wiatrowa** utrzymuje się na poziomie około **12–13%** całkowitej produkcji energii elektrycznej, co czyni ją jednym z głównych źródeł OZE w kraju. **Fotowoltaika** dynamicznie rośnie. Jej udział wzrósł z **6% w 2020 roku** do **13,8% w 2023 roku**. To wskazuje na gwałtowny rozwój instalacji fotowoltaicznych, zarówno w sektorze indywidualnym (np. panele na dachach domów), jak i przemysłowym (duże farmy fotowoltaiczne). Wzrost ten jest wynikiem korzystnych dotacji, ulg podatkowych i spadających kosztów technologii PV. Udział **energii wodnej** pozostał stosunkowo stabilny na poziomie około **2%**, mimo niewielkich fluktuacji. Zdecydowana większość elektrowni wodnych w Polsce to instalacje małe i średnie, co ogranicza ich wpływ na krajowy miks energetyczny. **Geotermia** pozostaje marginalnym źródłem energii w Polsce, zaledwie **0,5%** w 2023 roku. **Biomasa** jest stabilnym źródłem energii, ale jej udział w krajowej produkcji energii

elektrycznej nie zmienia się drastycznie i wynosi około 5,5–5,7% w latach 2020–2023.

Zatem można stwierdzić że wzrost udziału fotowoltaiki, wskazuje na rosnącą decentralizację sektora energetycznego. Inwestycje w farmy fotowoltaiczne oraz instalacje PV na dachach budynków stają się coraz bardziej popularne. Wiatr pozostaje kluczowym źródłem OZE, zwłaszcza w województwach takich, jak Wielkopolskie, gdzie warunki geograficzne sprzyjają rozwojowi farm wiatrowych. Istotne jest jednak dalsze wspieranie tej technologii, szczególnie w kontekście przyszłych regulacji dotyczących lokalizacji nowych farm. Choć biomasa wciąż pozostaje ważnym elementem miksu energetycznego, jej udział może maleć na rzecz technologii bardziej efektywnych i bardziej skalowalnych, takich jak fotowoltaika i energia wiatrowa.

5. Wyzwania i perspektywy rozwoju OZE w Polsce

Mimo że Polska dysponuje dużym potencjałem w zakresie OZE, wciąż istnieją liczne wyzwania związane z ich pełną integracją z systemem energetycznym. Do najistotniejszych należy zaliczyć zmienność produkcji energii z OZE, problemy z magazynowaniem energii, a także konieczność modernizacji sieci energetycznych. Wysokie koszty inwestycyjne oraz brak odpowiednich regulacji prawnych mogą stanowić dodatkowe bariery w rozwoju sektora OZE. Rola polityki rządowej w rozwoju OZE jest kluczowa. Polska, jako członek Unii Europejskiej, musi dostosować swoją politykę energetyczną do wymogów europejskich, a także zapewnić odpowiednie wsparcie finansowe i regulacyjne dla inwestycji w technologie odnawialne. Programy dotacyjne, ulgi podatkowe czy gwarancje sprzedaży energii mogą przyspieszyć transformację sektora energetycznego.

Rozwój odnawialnych źródeł energii (OZE) w Polsce jest kluczowy dla transformacji energetycznej i osiągnięcia celów klimatycznych. Mimo znaczącego postępu w ostatnich latach, sektor ten napotyka na liczne wyzwania, które mogą hamować jego dalszy rozwój. Perspektywy rozwoju OZE w Polsce:

- zwiększenie udziału OZE w miksie energetycznym: Polska dąży do znaczącego wzrostu udziału OZE w produkcji energii elektrycznej w najbliższych latach. Zgodnie z Polityką energetyczną Polski do 2040 r. (PEP2040), planuje się osiągnięcie mocy 45 GW w fotowoltaice oraz 20 GW w energetyce wiatrowej na lądzie do 2040 roku;

- rozwój nowych technologii: Oczekuje się dynamicznego rozwoju technologii takich jak magazyny energii, wodór czy morskie farmy wiatrowe, które mogą znacząco wpłynąć na stabilność i efektywność systemu energetycznego;
- dekarbonizacja ciepłownictwa: Sektor ciepłowniczy będzie przechodził proces dekarbonizacji poprzez zwiększenie udziału OZE, takich jak biomasa czy pompy ciepła, co przyczyni się do redukcji emisji CO₂;
- inteligentne sieci energetyczne: Rozwój inteligentnych sieci umożliwi efektywniejsze zarządzanie energią z OZE oraz integrację różnych źródeł energii, co jest kluczowe dla stabilności systemu.

Wyzwania stojące przed sektorem OZE w Polsce:

- stan infrastruktury sieciowej: Polska sieć energetyczna jest przestarzała; ponad połowa linii napowietrznych ma ponad 40 lat, co ogranicza możliwości przyłączania nowych źródeł OZE i efektywnego przesyłu energii;
- ograniczenia prawne i administracyjne: Skomplikowane procedury administracyjne, takie jak ustawa odległościowa (zasada 10h) dla farm wiatrowych, oraz brak spójnej polityki energetycznej utrudniają rozwój OZE;
- problemy techniczne: Niedostosowanie sieci do obsługi dynamicznych zmian w podaży energii z OZE oraz brak rozwiniętych systemów magazynowania energii stanowią istotne bariery;
- dostępność gruntów: Rozwój niektórych technologii OZE, takich jak farmy wiatrowe czy fotowoltaiczne, wymaga znacznych obszarów gruntów, co może prowadzić do konfliktów społecznych i ograniczeń przestrzennych;
- finansowanie i inwestycje: Mimo dostępnych programów wsparcia, nadal istnieje potrzeba zwiększenia dostępności finansowania dla inwestycji w OZE, zwłaszcza dla małych i średnich przedsiębiorstw.

Podsumowanie

Odnawialne źródła energii stanowią istotny element w dążeniu Polski do zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego. Dzięki dywersyfikacji źródeł energii, redukcji emisji gazów cieplarnianych, zwiększeniu elastyczności systemu energetycznego oraz wzrostowi lokalnej produkcji energii, OZE przyczyniają się do budowy stabilnego, zrównoważonego

i bardziej odpornego na kryzysy systemu energetycznego. Mimo wyzwań związanych z integracją OZE oraz potrzebą modernizacji infrastruktury energetycznej, Polska ma szansę na dalszy rozwój sektora odnawialnych źródeł energii, który będzie miał kluczowe znaczenie w zapewnieniu długoterminowego bezpieczeństwa energetycznego kraju.

Rola technologii odnawialnych źródeł energii w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego Polski jest nie do przecenienia. OZE pozwalają na dywersyfikację źródeł energii, redukcję emisji gazów cieplarnianych oraz zwiększenie elastyczności krajowego systemu energetycznego. Mimo istniejących wyzwań związanych z integracją OZE z krajową infrastrukturą, Polska poczyniła znaczne postępy w tej dziedzinie. W przyszłości dalszy rozwój OZE będzie kluczowy dla zapewnienia stabilności energetycznej oraz realizacji celów związanych z neutralnością węglową.

Analiza tematu wykazuje, że kwestie bezpieczeństwa energetycznego w Polsce powinny być traktowane jako priorytet, ponieważ mają kluczowe znaczenie dla funkcjonowania gospodarki. Inwestycje w odnawialne źródła energii (OZE) mogą zapewnić stabilność gospodarczą, nawet w przypadku przerwania dostaw surowców z zagranicy. Podsumowując dotychczasowe badania, można zauważyć pozytywną tendencję w rozwoju energetyki odnawialnej w Polsce. Realizacja zrównoważonego rozwoju opiera się na zaspokajaniu potrzeb społecznych i gospodarczych, a dynamika rozwoju sektora OZE wciąż wzrasta.

Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju mają kluczowe znaczenie dla popularyzacji istniejących rozwiązań. Społeczeństwo, które dąży do zrównoważonego rozwoju, podejmuje wysiłki w celu: ochrony zasobów naturalnych naszej planety dla przyszłych pokoleń, zapewnienia stabilności procesów zachodzących w obecnych ekosystemach oraz utrzymania zasobów nieodnawialnych na najwyższym możliwym poziomie, promowania rozwoju nowych, odnawialnych źródeł energii.

Aby ocenić bezpieczeństwo energetyczne, istotne jest rozpatrzenie odnawialnych źródeł energii (OZE) z perspektywy ekonomiczności. Obejmuje to zarówno cenę energii, jak i koszty jej wytworzenia, które wpływają na konkurencyjność danego kraju. Konsumpcja energii związana z realizacją usług ma z kolei istotny wpływ na konkurencyjność gospodarki oraz jakość życia obywateli. Wzrost udziału odnawialnych źródeł energii przyczynia się do stałego obniżania kosztów produkcji jednostki energii elektrycznej. Narzędzia wykorzystywane do pozyskiwania energii z OZE charakteryzują się coraz lepszymi parametrami sprawności, co jest kluczowe z punktu widzenia ekonomicznych uwarunkowań

inwestycyjnych. Spadające koszty produkcji determinują zatem wzrost opłacalności takich inwestycji. Kluczowym aspektem celowości inwestycyjnej tego rodzaju projektów jest ich rola w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego w kraju. Przeprowadzone badania pozwalają na określenie znaczenia rozwoju odnawialnych źródeł energii (OZE) oraz stanowią przegląd, który umożliwia ocenę najbardziej korzystnych źródeł energii w danym klimacie.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Marcin Kościelniak

Analiza formalna: Marcin Kościelniak

Metodologia: Marcin Kościelniak

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Marcin Kościelniak

Authors contributions

Conceptualization: Marcin Kościelniak

Formal analysis: Marcin Kościelniak

Methodology: Marcin Kościelniak

Writing – original draft, review and editing: Marcin Kościelniak

Bibliografia**Literatura:**

- Buchanan R. (2015), *Energy Security in the Context of Sustainable Development*, Springer.
- Czwołka A., Siemiątkowski P., Tomaszewski P. (2018), *Bezpieczeństwo energetyczne państwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kaczmarek K. (2016), *Odnawialne źródła energii: Podstawy technologii i zastosowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kielorz A. (2018), *Energetyka węglowa i OZE – wzajemne uzupełnienie czy rywalizacja?*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polskiej Akademii Nauk”.

- Kochanowicz J. (2012), *Polityka energetyczna w warunkach globalnych zmian*, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kwiatkiewicz P. (2018), *Bezpieczeństwo energetyczne – ewolucja percepcji problemu i jej determinanty*, Przegląd Naukowo Metodyczny, „Edukacja dla bezpieczeństwa”, nr 1.
- Kwiatkowski M. (2019), *Zrównoważona energia: Technologie geotermalne i biomas*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Kwieciński T. (2014), *Bezpieczeństwo energetyczne i systemy energetyczne*, Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej.
- Nowak J. (2017), *Przemiany energetyczne w kontekście odnawialnych źródeł energii*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Nowak J. (2018), *Technologie odnawialnych źródeł energii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Szczepanik M. (2010), *Bezpieczeństwo energetyczne Polski w dobie kryzysów globalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Szczepanik M. (2015), *Energia odnawialna: Biomasa, biogaz i inne źródła*, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zieliński M. (2017), *Systemy energii odnawialnej*, Wydawnictwo Akademickie.
- Zieliński M. (2018), *Technologie odnawialnych źródeł energii: Przewodnik po nowoczesnych rozwiązaniach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zieliński M., Jasiński R. (2015), *Odnawialne źródła energii w praktyce*, Wydawnictwo Akademickie.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. – *Prawo energetyczne*, Dz. U. 2024, poz. 266, 834, 859, 1847.
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. *o odnawialnych źródłach energii*, Dz. U. 2015, poz. 478.

Dane statystyczne:

- Eurostat (2023), *Energy Statistics*, <https://ec.europa.eu/eurostat>.
- GUS (2021), *Produkcja energii elektrycznej w Polsce w 2020 roku*, Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2022), *Produkcja energii elektrycznej w Polsce w 2021 roku*, Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2023), *Emisje gazów cieplarnianych w Polsce w 2022 roku*, Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2023), *Produkcja energii elektrycznej w Polsce w 2022 roku*, Główny Urząd Statystyczny.
- IEA (2020), *World Energy Outlook 2020*, International Energy Agency.
- Krajowa Agencja Poszanowania Energii (2023), *Raport o stanie infrastruktury energetycznej w Polsce*.

- Ministerstwo Klimatu i Środowiska (2023), *Polska Strategia Energetyczna 2040*.
- Ministerstwo Klimatu i Środowiska (2023), *Roczny raport o stanie energetyki w Polsce*, Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Warszawa, <https://www.gov.pl/web/klimat>.
- PIEO (2023), *Raport o stanie fotowoltaiki w Polsce*, Polski Instytut Energetyki Odnawialnej.
- PSEW (2023), *Raport o stanie energetyki wiatrowej w Polsce*, Polskie Stowarzyszenie Energetyki Wiatrowej.
- Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, (2023), *Raport o stanie energetyki odnawialnej w województwie wielkopolskim*, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Poznań, <https://www.umww.pl>.

The Role of Renewable Energy Sources in Ensuring Energy Security: A Case Study

Summary

In the context of global challenges related to sustainable development and climate change, the role of renewable energy technologies (RES) in ensuring energy security is becoming increasingly important. The aim of this article is to analyze the impact of RES on the stability of energy supply and energy independence, taking into account a selected case study. Various renewable technologies, such as wind, solar, biomass, and geothermal energy, and their integration into national and regional energy systems were examined. The case study allowed for a detailed assessment of the challenges and benefits associated with implementing RES in a given geographic and economic context. The results demonstrate the potential of RES to reduce dependence on fossil fuels, diversify energy sources, and increase the resilience of energy systems to crises. Technological, financial, and legislative barriers that may hinder the full use of RES were also identified. The article concludes with recommendations for energy policy aimed at supporting a sustainable energy transition that benefits energy security and environmental protection.

Key words: renewable energy sources, energy security, sustainable development, technology, case study

Noty o autorach/Contributors

Adam BARABASZ – doktor habilitowany, profesor UAM w Zakładzie Badań Niemcoznawczych WNPiD UAM. Zainteresowania badawcze: stosunki międzynarodowe, integracja europejska, historia PRL, stosunki polsko-niemieckie, sport a polityka. E-mail: adambara@amu.edu.pl

Adam BARABASZ – Habilitated Doctor, Professor at Adam Mickiewicz University in the Department of German Studies, Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University. Research interests: international relations, European integration, history of the Polish People's Republic, Polish-German relations, sport and politics. E-mail: adambara@amu.edu.pl

Tomasz BRZĄKAŁA – mgr inż., absolwent i doktorant Politechniki Warszawskiej Filii w Płocku, aktualnie pracuje jako nauczyciel akademicki w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku. Poza Uczelnią jest również właścicielem firmy Ergosoft, specjalizującej się w programowaniu i wdrażaniu różnych systemów informatycznych.

Tomasz BRZĄKAŁA – MSc, Eng, graduate and PhD candidate of the Warsaw University of Technology, Płock Branch, currently works as a lecturer at the Paweł Włodkowic University of Technology in Płock. Outside of the university, he also owns Ergosoft, a company specializing in the programming and implementation of various IT systems.

Paweł BYKOWSKI – dr, adiunkt w Pomorskiej Szkole Wyższej w Starogardzie Gdańskim. Pracuje także w administracji samorządowej. Specjalizuje się w zarządzaniu organizacją oraz wskazywaniem rozwiązań w obszarze MSP oraz JST. Koordynator uczelnianego projektu „Nauka bliżej Biznesu”, w ramach którego realizowane są projekty badawczo-analityczne i prognostyczne dla samorządów lokalnych. E-mail: srip_ppbs@poczta.onet.pl

Paweł BYKOWSKI – PhD, Assistant Professor at the Pomeranian University in Starogard Gdański; also works in local government administration. Authors lead the research, which focus on organizational management and the development of solutions for SMEs and local government units (LGUs). He is also the coordinator of the university project “Science Closer to Business,” which involves research, analytical, and forecasting projects for local governments. E-mail: srip_ppbs@poczta.onet.pl

Agnieszka FILIPIAK – jest adiunktką na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Jej główne zainteresowania badawcze obejmują rolę komunikacji w protestach i ruchach społecz-

nych, dezinformację, edukację medialną oraz studia genderowe i queerowe. Pracuje jako badaczka w projekcie „Contentious Politics and Neo-Militant Democracy” oraz wykonawczyni w projekcie „AI-LITERATE: Upskilling Higher Education in the Age of Generative AI and Disinformation”. E-mail: agnieszka.filipiak@amu.edu.pl

Agnieszka FILIPIAK – is an assistant professor at the Faculty of Political Science and Journalism at Adam Mickiewicz University. Her main research interests include the role of communication in protests and social movements, disinformation, media education, and gender and queer studies. She works as a researcher on the project “Contentious Politics and Neo-Militant Democracy” and as an executive on the project “AI-LITERATE: Upskilling Higher Education in the Age of Generative AI and Disinformation.” E-mail: agnieszka.filipiak@amu.edu.pl

Edyta GOSK – mgr inż., Szkoła doktorska Politechniki Białostockiej, Inżynieria lądowa, geodezja i transport. Interesują ją aspekty technologii materiałów budowlanych, zrównoważonego rozwoju, gospodarki obiegu zamkniętego oraz ochrony środowiska. W rozprawie doktorskiej zajmuje się zagadnieniami związanymi z recyklingiem mieszanki betonowej. E-mail: edyta.gosk@sd.pb.edu.pl

Edyta GOSK – MSc, PhD, Białystok University of Technology, Civil Engineering, Geodesy, and Transport. She is interested in aspects of building materials technology, sustainable development, circular economy, and environmental protection. Her doctoral dissertation is focuses on issues related to concrete mix recycling. Email: edyta.gosk@sd.pb.edu.pl

Victoriia HUROCHKINA – dr hab., prof. UZ Victoriia Hurochkina zatrudniona jest na stanowisku profesora uczelni na Uniwersytecie Zielonogórskim. Wcześniej karierę naukową realizowała na Państwowym Uniwersytecie Podatkowym w Kijowie, przechodząc przez różne szczeble kierownicze. Zaangażowana w projekty badawcze, m.in. Ukraińską Społeczność Naukową. Autorka ponad 150 publikacji naukowych. E-mail: v.hurochkina@wez.uz.zgora.pl

Victoriia HUROCHKINA – PhD hab., prof. UZ Victoriia Hurochkina is employed as a professor at the University of Zielona Góra. Previously, she pursued her academic career at the State Tax University in Kyiv, rising through various management positions. She is involved in research projects, including the Ukrainian Science Diaspora. She is the author of over 150 scientific publications. E-mail: v.hurochkina@wez.uz.zgora.pl

Anastazja JANKIEWICZ – magister prawa, pracownik Sądu Okręgowego w Poznaniu oraz wykładowca w Wyższej Szkole Umiejętności Społecznych w Poznaniu. Doktorantka na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki zrównoważonego rozwoju, bezpieczeństwa energetycznego oraz wdrażania gospodarki obiegu zamkniętego. E-mail: nastia-jankiewicz@gmail.com

Anastazja JANKIEWICZ – holds a Master of Laws degree from the District Court in Poznań and is a lecturer at the Poznań School of Social Sciences. She is a PhD candidate at the Faculty of Political Science and Journalism at Adam Mickiewicz University in Poznań. Her research interests focus on sustainable development, energy security, and the implementation of a circular economy. E-mail: nastajankiewicz@gmail.com

Adam JASKULSKI – dr, politolog i prawnik, doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce oraz adwokat. Adiunkt na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM Poznań. E-mail: adam.jaskulski@amu.edu.pl

Adam JASKULSKI – PhD, political scientist and lawyer, Doctor of Social Sciences in Political Science and attorney. Assistant professor at the Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University in Poznań. E-mail: adam.jaskulski@amu.edu.pl

Natalia KASIŃSKA – mgr inż. elektroenergetyk, absolwentka Politechniki Poznańskiej. Asystent w Instytucie Elektroenergetyki na Wydziale Inżynierii Środowiska i Energetyki Politechniki Poznańskiej. Zakres jej zainteresowań naukowych obejmuje zagadnienia związane z technologiami wytwarzania energii elektrycznej, modelowaniem źródeł wytwórczych, skojarzoną gospodarką energetyczną czy analizą energetyczną układów technologicznych elektrowni i elektrociepłowni. E-mail: natalia.kasinska@put.poznan.pl

Natalia KASIŃSKA – M.Sc. Eng. in Electrical Power Engineering, graduate of Poznań University of Technology. Assistant at the Institute of Electrical Power Engineering at the Faculty of Environmental Engineering and Energy at Poznań University of Technology. Her scientific interests include issues related to power generation technologies, modelling of generation sources, cogeneration or energy analysis of technological systems of power plants and combined heat and power plants. E-mail: natalia.kasinska@put.poznan.pl

Alina KASZKUR – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt na Wydziale Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania badawcze: innowacyjność w sferze publicznej, partycypacja polityczna i aktywność obywatelska, polityka miejska. E-mail: alina.kaszkur@ukw.edu.pl

Alina KASZKUR – PhD in Political Science, Assistant Professor at the Faculty of Political Science and Administration, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. Research interests: innovation in the public sphere, political participation and civic activity, urban policy. E-mail: alina.kaszkur@ukw.edu.pl

Izabella KĘSY – doktor nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse w VUZF University in Sofia. Ukończyła również studia wyższe na kierunku matematyka na Politechnice Poznańskiej oraz studia podyplomowe z fizyki, informatyki, finansów publicznych i przygotowania pedagogicznego. Jest członkiem

zespołu naukowo-badawczego „Management researchers” oraz Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa, Oddział w Starogardzie Gdańskim. E-mail: izabella.kesy@twojestudia.pl

Izabella KĘSY – PhD at VUZF University in Sofia. She also completed her higher education in mathematics at the Poznań University of Technology and postgraduate studies in physics, computer science, public finance and teacher training. She is a member of the “Management Researchers” scientific and research team and the Scientific Society of Organisation and Management in Starogard Gdański. Email: izabella.kesy@twojestudia.pl

Marcin KĘSY – dr hab. inż., prof. PSW dyrektor Instytutu Zarządzania, Ekonomii i Logistyki w Pomorskiej Szkole Wyższej w Starogardzie Gdańskim. Prezes Oddziału Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa w Starogardzie Gdańskim. Kierownik Zespołu naukowo-badawczego „Management researchers”. Jest autorem lub współautorem ponad 130 publikacji, w tym 5 monografii indywidualnych oraz 7 monografii zbiorowych. E-mail: marcin.kesy@twojestudia.pl

Marcin KĘSY – prof. PSW Director of the Institute of Management, Economics, and Logistics at the Pomeranian University in Starogard Gdański. CEO of the Scientific Society of Organization and Management in Starogard Gdański. Head of the “Management researchers” scientific and research team. He is the author or co-author of over 130 publications, including 5 individual monographs and 7 collective monographs. E-mail: marcin.kesy@twojestudia.pl

Natalia KLEJDYSZ – politolożka, dr hab. nauk społecznych, adiunkta w Zakładzie Kultury Politycznej na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Jej badania koncentrują się na myśli feministycznej, feministycznych ruchach społecznych oraz ich interakcji z religiami świata (przede wszystkim judeochrześcijańskimi). Publikacje na ten temat złożyły się na cykl stanowiący podstawę habilitacji, zatytułowany *Geneza i przejawy emancypacji kobiet w tradycji judeochrześcijańskiej*. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych oraz Rady Programowej Politologii i Zarządzania Państwem. Współtworzy również Grupę Badawczą nad Różnorodnością, Równością i (Re)integracją. Wielokrotnie uczestniczyła w jury podczas debat oksfordzkich, organizowanych na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa oraz komisji egzaminacyjnej Olimpiady o Polsce i Świecie Współczesnym, która co roku jest organizowana na Wydziale.

Natalia KLEJDYSZ – is a political scientist, PhD in social sciences, and assistant professor in the Department of Political Culture at the Faculty of Political Science and Journalism at Adam Mickiewicz University in Poznań. Her research focuses on feminist thought, feminist social movements, and their relationship to world religions (primarily Judeo-Christian). Publications on ten topics from these series include elements of her habilitation, including “The Origins and Manifestations of Women’s Emancipation in the Judeo-Christian Tradition.” She is

a member of the Polish Political Science Association and the Program Council of Political Science and State Management. She also co-founded the Research Group on Diversity, Equality, and (Re)integration. She has frequently served on juries during Oxford debates, and has been used at the Faculty of Political Science and Journalism, as an examination supervisor for the Olympiad on Poland and the Contemporary World, which is held annually at the Faculty.

Robert KMIECIAK – profesor nauk społecznych zatrudniony w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Kieruje zespołem politologów skupionych wokół Zakładu Badań Władzy Lokalnej i Samorządu Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa. Zainteresowania naukowe koncentrują się na problematyce samorządu terytorialnego, gospodarczego i zawodowego oraz polityce regionalnej. Autor szeregu publikacji poświęconych tematyce samorządowej. Współautor projektu ustawy o izbach przemysłowo-handlowych. E-mail: Robert.kmieciak@amu.edu.pl

Robert KMIECIAK – is a professor of social sciences at Adam Mickiewicz University in Poznań. He leads a team of political scientists at the Department of Local Government and Self-Government Research at the Faculty of Political Science and Journalism. His research interests focus on issues of local, economic, and professional self-government, as well as regional policy. He is the author of numerous publications on local government issues and co-author of the draft law on chambers of commerce and industry. E-mail: Robert.kmieciak@amu.edu.pl

Marcin KOŚCIELNIAK –doktor nauk społecznych z zakresu nauk o polityce i administracji, specjalista polityki regionalnej i bezpieczeństwa, Instytut Bezpieczeństwa i Administracji, Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim, członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, Oddział Poznań. E-mail: marcin.koscielniak@twojestudia.pl

Marcin KOŚCIELNIAK – PhD in social sciences in the field of political science and administration, specialist in regional policy and security, Institute of Security and Administration, Pomeranian University of Applied Sciences in Starogard Gdański, member of the Polish Political Science Association, Poznań Branch. E-mail: marcin.koscielniak@twojestudia.pl

Krzysztof KOŻBIAŁ – prof. UJ, dr hab. nauk społecznych w zakresie nauk o polityce i administracji, adiunkt w Instytucie Studiów Europejskich UJ, prodziekan Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ ds. kadrowych i rozwoju. Zainteresowania badawcze dotyczą m.in. polityki wewnętrznej i zewnętrznej państw Europy Środkowej, ze szczególnym uwzględnieniem Republiki Czeskiej, procesu rozszerzenia UE w kierunku bałkańskim oraz europejskich mikropaństw, zwłaszcza Liechtensteinu. Autor wielu publikacji dotyczących Republiki Czeskiej, gdzie odbywał staże badawcze i naukowe. E-mail: krzysztof.kozbial@uj.edu.pl

Krzysztof KOŻBIAŁ – Professor at the Jagiellonian University, PhD, DSc in Social Sciences, specializing in Political Science and Administration, Assistant Professor at the Institute of European Studies, Jagiellonian University, and Vice-Dean of the Faculty of International and Political Studies, Jagiellonian University, for Human Resources and Development. His research interests include the domestic and external policies of Central European countries, with particular emphasis on the Czech Republic, the EU enlargement process towards the Balkans, and European microstates, particularly Liechtenstein. He is the author of numerous publications on the Czech Republic, where he held research and academic internships. E-mail: krzysztof.kozbial@uj.edu.pl

Aleksander KOŹMIŃSKI – doktor nauk społecznych z zakresu nauk o polityce i administracji, specjalista polityki regionalnej i bezpieczeństwa, Instytut Bezpieczeństwa i Administracji. E-mail: biuro@kozminski.waw.pl

Aleksander KOŹMIŃSKI – PhD in social sciences in the field of political science and administration, specialist in regional policy and security, Institute of Security and Administration, Pomeranian University of Applied Sciences in Starogard Gdański. E-mail: biuro@kozminski.waw.pl

Paweł ŁOKIĆ – dr, adiunkt w Zakładzie Komunikacji Społecznej Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Członek Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej, pierwszy doktor w dyscyplinie nauk o komunikacji społecznej i mediach, który uzyskał stopień naukowy w Poznaniu (2019). Laureat konkursu „DOKTORAT '19” za najlepszą rozprawę medioznawczą. Autor publikacji poświęconych współczesnym przemianom dziennikarstwa i komunikacji masowej, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu nowych mediów i technologii internetowych. Uczestnik i organizator licznych konferencji naukowych oraz projektów badawczych. W pracy dydaktycznej prowadzi zajęcia i seminaria dyplomowe z zakresu medioznawstwa, nowych mediów oraz kultury popularnej, a także autorskie kursy dotyczące obrazu dziennikarzy w kulturze popularnej.

Paweł ŁOKIĆ – PhD, assistant professor at the Department of Social Communication, Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University in Poznań. Member of the Polish Communication Association and the first scholar in the discipline of Communication and Media Studies to obtain a doctoral degree in Poznań (2019). Winner of the Doctorate '19 Award for the best media studies dissertation. Author of publications devoted to contemporary transformations of journalism and mass communication, with particular emphasis on the impact of new media and digital technologies. Participant and organizer of numerous academic conferences and research projects. In his teaching, he conducts courses and supervises theses in the fields of media studies, new media, and popular culture, as well as an original course dedicated to the image of journalists in popular culture.

Maciej MAGIERA – dr hab., Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; badania naukowe w obszarze polityki bezpieczeństwa i kultury bezpieczeństwa z uwzględnieniem aktywności służb mundurowych. E-mail: maciej.magiera@amu.edu.pl

Maciej MAGIERA – Assistant Professor, Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University; scientific research in the field of security policy and security culture, taking into account the activities of uniformed services. E-mail: maciej.magiera@amu.edu.pl

Krzysztof MELNAROWICZ – dr, adiunkt w Kolegium Zarządzania i Finansów w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Autor i współautor wielu książek i publikacji z obszaru zarządzania i finansów. E-mail: kmelna@sgh.waw.pl

Krzysztof MELNAROWICZ – PhD, Assistant Professor at the Collegium of Management and Finance at the Warsaw School of Economics. Author and co-author of many books and publications from management and finance. E-mail: kmelna@sgh.waw.pl

Monika MUSZYŃSKA – dr inż., adiunkt w Katedrze Nauk Technicznych Akademii Nauk Stosowanych w Koninie. Zajmuje się problematyką sklejalności materiałów, ich budową, a także problematyką recyklingu tworzyw sztucznych. E-mail: monika.muszynska@konin.edu.pl

Monika MUSZYŃSKA – PhD, Eng., is an assistant professor at the Department of Technical Sciences at the Academy of Applied Sciences in Konin. Her research focuses on the adhesiveness of materials, their structure, and the recycling of plastics. E-mail: monika.muszynska@konin.edu.pl

Lesław ROSICKI – mł. insp. w st. spoczynku, mgr, Absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz studiów podyplomowych z zakresu kryminalistyki na Uniwersytecie Wrocławskim. Przez wiele lat pełnił funkcję naczelnika wydziałów kryminalnych, dochodzeniowo-śledczych i operacyjnych, w tym zespołów zwalczania przestępczości gospodarczej w Policji. Kierował m.in. Wydziałem ds. Narkotyków Komendy Wojewódzkiej Policji w Lesznie, Wydziałem I Zarządu XIX w Poznaniu CBŚ KGP oraz Wydziałem do Zwalczania Zorganizowanej Przestępczości Kryminalnej Zarządu w Poznaniu CBŚ KGP. Był też kierownikiem Zespołu ds. Przeciwdziałania Aktom Terroru przy KWP w Poznaniu oraz specjalistą w Biurze ds. Przestępczości Narkotykowej KGP. Ponadto ukończył wiele zagranicznych i krajowych kursów oraz szkoleń z zakresu zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu (m.in. w Budapeszcie, Legionowie i Wiesbaden). E-mail: lex.rosicki@gmail.com

Lesław ROSICKI – Junior Inspector (ret.), MA. Graduate of the Faculty of Law and Administration at Adam Mickiewicz University in Poznań and of post-graduate studies in criminalistics at the University of Wrocław. For many years he served as head of criminal, investigative, and operational police departments, including units combating economic crime. He led, among others, the Narcotics

Division of the Voivodeship Police Headquarters (KWP) in Leszno; Department I of Directorate XIX of the Central Bureau of Investigation (CBS) of the National Police Headquarters (KGP) in Poznań; and the Department for Combating Organized Criminal Crime of the Poznań Directorate of the CBS (KGP). He also headed the Team for Countering Acts of Terrorism at the Voivodeship Police Headquarters (KWP) in Poznań and served as a specialist at the Bureau for Combating Drug Crime of the National Police Headquarters (KGP). He has completed numerous domestic and international courses and trainings in combating organized crime and terrorism (including in Budapest, Legionowo, and Wiesbaden). E-mail: lex.rosicki@gmail.com

Remigiusz ROSICKI – dr hab., jest profesorem uczelni na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Posiada stopnie doktora nauk politycznych oraz doktora nauk prawnych. W celu poszerzenia swoich kompetencji akademickich ukończył liczne studia podyplomowe, m.in. z zakresu prawa karnego i procedury karnej ze szczególnym uwzględnieniem nowych technologii, prawa gospodarczego oraz prawa karnego skarbowego i gospodarczego. Jego zainteresowania badawcze obejmują ocenę prawną technologii, politykę i prawo karne, politykę i prawo energetyczne oraz metodologię porównawczą. E-mail: remigiusz.rosicki@amu.edu.pl

Remigiusz ROSICKI – PhD habil., is an Associate Professor at Adam Mickiewicz University in Poznań. He holds PhD degrees in both Political Science and Law. In order to broaden his academic expertise, he completed various post-graduate programs, including Criminal Law and Procedure with a focus on new technologies, Economic Law, and Fiscal and Economic Criminal Law. His research interests include the legal assessment of technology, criminal policy and law, energy policy and law, and comparative methodology. E-mail: remigiusz.rosicki@amu.edu.pl

Maria ROŻNOWSKA – doktor nauk prawnych (UJ), adiunkt w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jej zainteresowania naukowe i zawodowe obejmują prawo własności intelektualnej, prawo zwalczania nieuczciwej konkurencji, prawo ochrony konkurencji i konsumentów, prawo ochrony dóbr osobistych, prawo mediów, prawo reklamy. E-mail: maria.roznowska@uken.krakow.pl

Maria ROŻNOWSKA – Doctor of Law (Jagiellonian University), assistant professor at the University of the National Education Commission in Krakow. Her academic and professional interests include intellectual property law, unfair competition law, competition and consumer protection law, protection of personal rights, media law and advertising law. E-mail: maria.roznowska@uken.krakow.pl

Ewelina RUDOWSKA – mgr inż. Szkoła doktorska Politechniki Białostockiej, Inżynieria lądowa, geodezja i transport. W ramach pracy doktorskiej prowadzi

badania nad wykorzystaniem odpadów budowlanych do wytwarzania lekkich kruszyw sztucznych. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się na technologii materiałów budowlanych oraz poszukiwaniu innowacyjnych, zrównoważonych rozwiązań w tej dziedzinie. E-mail: ewelina.rudowska@sd.pb.edu.pl

Ewelina RUDOWSKA – MSc, PhD, Białystok University of Technology, Civil Engineering, Geodesy, and Transport. Her doctoral dissertation focuses on the use of construction waste to produce lightweight aggregates. Her research interests focus on building materials technology and the search for innovative, sustainable solutions in this field. E-mail: ewelina.rudowska@sd.pb.edu.pl

Mariusz SARNIAK – dr hab. inż. nauk inżynieryjno-technicznych w dyscyplinie inżynieria środowiska, górnictwo i energetyka, zatrudniony na Wydziale Budownictwa, Mechaniki i Petrochemii Politechniki Warszawskiej Filii w Płocku. Od roku 2024 jest zatrudniony na stanowisku profesora uczelni, pełni również funkcję kierownika Zakładu Inżynierii Systemów Mechanicznych i Automatyzacji. Zainteresowania naukowe to budowa i eksploatacja systemów fotowoltaicznych.

Mariusz SARNIAK – PhD, DSc, Eng, in engineering and technical sciences in the discipline of environmental engineering, mining, and energy, employed at the Faculty of Civil Engineering, Mechanics, and Petrochemistry of the Warsaw University of Technology, Płock Branch. Since 2024, he has been employed as a professor at the university and also serves as the head of the Department of Mechanical Systems Engineering and Automation. His research interests include the construction and operation of photovoltaic systems.

Radosław SZCZERBOWSKI – dr inż. nauk technicznych, absolwent Politechniki Poznańskiej. Adiunkt w Zakładzie Elektrowni i Gospodarki Elektroenergetycznej na Wydziale Inżynierii Środowiska i Energetyki Politechniki Poznańskiej. W latach 2019–2022 Miejski Energetyk, kierownik Oddziału Miejskiego Energetyka w Wydziale Gospodarki Komunalnej Urzędu Miasta Poznania. Zakres jego zainteresowań naukowych obejmuje zagadnienia związane z wytwarzaniem energii, gospodarką energetyczną, polityką energetyczną oraz bezpieczeństwem energetycznym. E-mail: radoslaw.szczerbowski@put.poznan.pl

Radosław SZCZERBOWSKI – PhD in technical science, graduate of Poznan University of Technology. Assistant Professor at the Department of Power Plants and Electricity Management at the Faculty of Environmental Engineering and Power Engineering, Poznan University of Technology. From 2019 to 2022, Municipal Power Engineer, head of the Municipal Power Engineering Branch at the Department of Municipal Economy of the Poznań City Hall. The scope of his scientific interests includes issues related to energy generation, energy economy, energy policy and energy security. E-mail: radoslaw.szczerbowski@put.poznan.pl

**Lista recenzentów czasopisma
Środkowoeuropejskie Studia Polityczne**

1. Janusz Adamowski	22. Jerzy Sielski
2. Roman Bäcker	23. Elżbieta Stadtmüller
3. Stanisław Bieleń	24. Alicja Stępień-Kuczyńska
4. Yonhyok Choe	25. Stanisław Sulowski
5. Rafał Czachor	26. Grażyna Ulicka
6. Aniela Dylus	27. Marian Wolański
7. Andrzej Gąsiorowski	28. Konstanty Adam Wojtaszczyk
8. Tadeusz Godlewski	29. Stanisław Wójcik
9. Tomasz Herzog	30. Sylwester Wróbel
10. Jan Iwanek	31. Ryszard Zięba
11. Karol B. Janowski	32. Arkadiusz Żukowski
12. Helmut Juros	33. Zhetpisbay Bekbolatuly
13. Kazimierz Kik	34. Dosan Baimolda
14. Barbara Krauz-Mozer	35. Aigul Nijasgulova
15. Teresa Łoś-Nowak	36. Maksymilian W. Kirczanov
16. Andrzej Mania	37. Svetłana Soroka
17. Maria Marczevska-Rytko	38. Aleksander A. Slinko
18. Yuliya Nesteriak	39. Nina Berven
19. Bernadetta Nitschke	40. Kjetil Lundberg
20. Marek Pietraś	41. Witold Ostant
21. Janusz Ruskowski	42. Mirosław Natanek